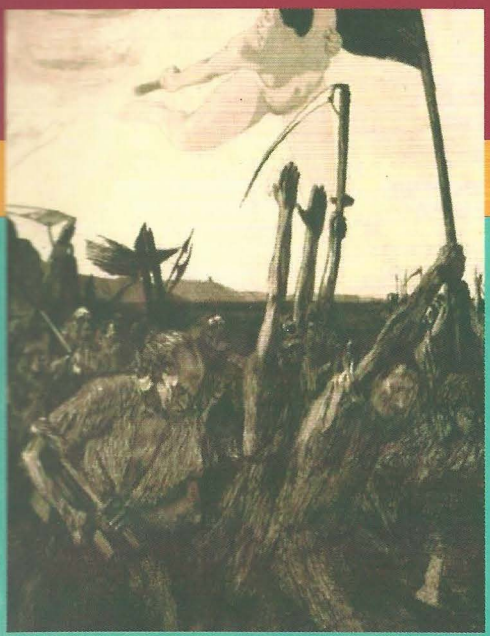
Editör
Samir Amin

Köylü ve İşçi Mücadeleleri

XXI. Yüzyılın Meydan Okumaları Karşısında

Köylü ve İşçi Mücadeleleri

Editör
Samir Amin

TÜRKİYE VE ORTA-DOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

TÜRKİYE VE ORTADOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

Özgür Üniversite Kitaplığı: 70

© Maki Basın Yayın

Yayına Hazırlayan
İsmet Erdoğan

Kapak Tasarım
Ali İmren

Düzelti
A. Haydar Çetinbaş

1. Baskı
Maki Basın Yayın
Mayıs-2008

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.
Menekşe 2 Sokak 16/8 Kızılay - ANKARA
Tel: (0 312) 418 32 41Fax: (0312) 418 32 87

İstanbul Temsilciliği
Kumbaracı Yokuşu 115/3
Tünel Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 243 54 81
Fax: (0212) 249 12 92

Basım Yeri
Cantekin Mat. Yay. Ltd. Şti.
Tel: (0 312) 384 34 35

www.ozguruniversite.org

ISBN: 978-975-8449-53-8

xxı. yüzyılın meydan okumaları karşısında

KÖYLÜ VE İŞÇİ MÜCADELELERİ

Editör: Samir AMIN
Çeviri: Şule ÜNSALDI

1. Baskı Mayıs 2008

İÇİNDEKİLER

Sunuş 9
Samir AMIN

Birinci Kısım
Sözkonusu Köylü Toplumlarının Geleceği 13
Samir AMIN

I
Çağdaş Çin Köylülerinin Direnişleri ve Özlemleri 17
Samir AMIN

II
Bugünkü Hint Tarımında Meydan Okumalar ve .....
Mücadeleler 31
Srilata SWAMINATHAN

III
Küçük Çeltik Köylüleri Sri Lanka'da
Neden Yok Olmak Zorundalar? 63
Francois HOUTART

IV
Küreselleşme ve Filipin Köylüleri 71
Antonio TUJAN JR.

V
Mısır'da Köylülerin Protestosu 85
Samir AMIN

VI
Etyopya'da Köylü Sorunu 97
Samir AMIN

VII
Batı Afrika'da Alternatif Köylü Örgütlerinin Kurulması . 103
Bernard FOUNOU-TCHUIGOUA

VIII
Zimbabve ve Güney Afrika'da Yeni Köylü Sorunu 123
Sam MOYO

IX
Brezilya'da Topraksız Köylüler Hareketi 205
Marta HARNECKER

X
Polonya'da Yeni Tarım Sorunu 221
Florian NOWICKI

XI
Alternatifin Ortasında 259
Samir AMIN

İkici Kısım

Emekçi Sınıfların Birliğinin Yeniden Kurulması 269
Samir AMIN

XII

Çin'in Karşılaştırmalı Üstünlüğü Nedir? 275
Lin CHUN

XIII

Hindistan'da Unutulan Halk Yığınları 293
Subhash LOMTE

XIV

Güney Afrika'da Emek Cephesinin Birliğini .....
Oluşturmak 315
Devan PILLAY

XV

Cezayir'de Toplumsal Hareketler ve Ulus-Devletle .....
Toplumsal Kırılma Arasındaki Kriz 339
Abdülnasır DJABİ

XVI

Sendikalar ve Kurumsal Reform Nijerya, ...
Uganda, Güney Afrika 359
Björn BECKMAN

Sonuç 401
Samir AMIN

Sunuş

Sovyetler Birliği'nde "reel olarak var olduğu" söylenen sosyalizmin çöküşünden ve post-Maoist Çin'de kapitalizmin yayılmasından sonra egemen olan söylem açıkça, aşılamayacak olan kapitalist yoldan başka "gelişme" yolunun mümkün olmadığını ileri sürer. O halde yapılacak bütün tartışmalar, bu "kaçınılmaz" olan ve sermayenin çıkarlarıyla birlikte diğer toplumsal çıkarları da gözeten "düzenli" kapitalizmin, ya da aslında yalnızca sermayenin çıkarına göre düzenlenen "kuralsız" kapitalizmin özelliklerine ilişkin olacaktır.

Reel olarak var olan kapitalizmin, güç ilişkilerinin sınıflara ve egemen halklara elverişli olup olmamasına bağlı olarak, düzenleme ya da kuralsızlaştırma evrelerinden oluşan tarihi, kapitalizmin kendisine ilişkin söyleminin sözde iyimserliğinin doğru olmadığını göstermektedir. Çünkü bu tarih kesinlikle, kapitalist yayılmanın yalnızca güçlü düzenleme dönemlerinde zayıflayan devasa insanlık yıkımlarının -halk katliamları, servetin dünya ölçeğinde kutuplaşması, kitlesel yoksullaşma- tarihidir. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşını izleyen ve gelişmiş merkezlerdeki refah devletinin (*Le Welfare State*) sosyaldemokrat düzenlemesiyle nitelenen bu sıra dışı süreçte, Doğu Avrupa ülkelerindeki *reel sosyalizm*in formülleri, eski sömürgeciliğin özgürleşmiş Üçüncü Dünyasındaki ulusal popülizmin formülleri olur. Burada, bu dönemin başka bir yerde değindi-

ğim çözümlemesine yeniden dönmeyeceğim. Yalnızca, bugünkü liberalizmin egemen söyleminin, ilke olarak kapitalist seçimde, hatta özellikle kapitalizmin kuralsız biçiminde direnmek için, bu formüllerin "başarısızlıklarını", (aslında, başlangıçta bir süre için başarılı olan bu formülleri aşmayı becerememeyen sistemleri) sermayeleştirmesini inceleyeceğim. Sermaye birikiminin (büyük olasılıkla kuralsız) her evresinde var olan yıkıcı boyutları gizlemesini, ya da en azından bu sonuçların "geçici" olduğunu öne sürmesini ve bu "geçiciliğin" beş yüz yıldan beri kural haline geldiğini unutturmaya çalışmasını...

Oysa (kapitalizmin geliştirdiği) üretici güçlerin etkisiyle gitgide yumuşaması gereken bu yıkıcı boyutlar, insan uygarlığının devamı için çok ciddi bir tehdit oluşturacak biçimde ortaya çıkmaktadır.

Çağdaş dünyanın çok çeşitli yerlerinde -Çin'de ve Hindistan'da, Arap ve Afrika bölgelerinde, Latin Amerika'da, Doğu Avrupa'da ve bizzat gelişmiş Batı'da- yürütülmekte olan bu meydan okumanın somut çözümlemeleri, yerel koşulların ve görünürdeki sonuçların farklılığına karşın (bugünü tanımlayan küreselleşmiş liberal kapitalizmin yayılma sınırlarında "başarı" ya da "başarısızlık" olarak nitelendirilen farklılıklar), herkese yönelik tehdidin uç noktadaki ciddiyetini kanıtlamaktadır. Bu ciddiyet, kapitalizmin "bunaklığı" diye adlandırdığım aşamanın en iyi göstergesidir. Bir başka deyişle, ya bu sistem keşfedilecek bir dünya sosyalizminden başka türlü adlandırılamayan bir yöne uzun geçiş sırasında, yavaş da olsa kesinlikle aşılacak, ya da benim dünya ölçeğinde ayrımcı olarak nitelendirdiğim iğrenç bir "post-kapitalist" sistemin berraklaşmasıyla, katliamcı olacaktır.

Sistemlerin ve çelişkilerinin çözümlemesine (ve bu sistemlerin mağdur ettiği sınıfların ve halkların mücadelesinin kendisini ifade ettiği ya da edebildiği politik vizyon ve stratejilerin başarısına) ilişkin bazı önemli sorunlara geçmeden önce, bu kolektif yapıttaki somut çözümlemelerden söz edelim.

Birinci Kısım

Üçüncü Dünya Forumu tarafından bu yapıtta toplanan çalışmalar kısmen, cömert destekleri için teşekkürlerimizi sunduğumuz Lüksemburg Birliği, NOVIB (Hollanda) ve Christian Aid (Büyük Britanya) tarafından finanse edilmiştir. Bununla birlikte kullanılan yöntem gereği, ifade edilen düşüncelerin yalnızca yazarlarını bağladığını hatırlatırız.

Söz Konusu Köylü Toplumlarının Geleceği

Tehdit Altında Üç Milyar Köylü

Kapitalizmin önceli olan bütün toplumlar köylü toplumlarıydı ve tarımları, kuşkusuz çeşitli, ama hepsi de kapitalizmin tanımladığı mantığa (sermayenin en yüksek kârlılık oranı) yabancı olan mantıklarla yönetilmişti. Modernize olmuş latifundiyaların (eski yöntemlerle işletilen büyük özel topraklar, çev.) sahipleri de dahil olmak üzere yeni bir zengin köylü sınıfıyla ya da çokuluslu tarım-endüstri şirketlerinin işlettiği arazilerle temsil edilen kapitalist tarım, köy tarımına saldırmaya hazırlanmaktadır ve DTÖ'nün Doha'daki yeşil ışığını görmüştür. Bununla birlikte bugün köylü ve tarım toplumu hala dünya nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Ama üretimi, ekonomik ve toplumsal yapıları tamamen farklı olan iki sektör arasında paylaşılmıştır.

Sermayenin kârlılığı ilkesiyle yönetilen ve hemen hemen yalnızca Kuzey Amerika, Avrupa, Latin Amerika ve Avustralya'yla sınırlı olan kapitalist tarım, artık gerçek anlamda "köylü" sayılmayan, az sayıda çiftçi istihdam etmektedir. Ama bu çiftçilerin yıllık tahıl üretimi, neredeyse dünya ölçeğinde tekeline sahip oldukları motorlu araçlar ve kullandıkları toprağın niteliği sayesinde, işçi başına 10 000–20 000 kental arasında değişir.

Köylü çiftçiler tersine, dünya nüfusunun, yarısına yakın bir bölümünü (üç milyar insan) oluştururlar. Bu çiftçiler kendi aralarında, Yeşil Devrimden (ayıklanmış tohum, ilaç ve tahıllar

olarak) yararlanmış olan, az çok motorize olmuş ve üretimleri işçi başına 100–500 kental arasında değişen çiftçilerle, bu devrime yetişememiş, üretimleri aktif olarak yalnızca 10 kental çevresinde değişen çiftçiler olarak ayrılırlar. Merkez ve periferilerdeki ortalama aktif tarım üretimi arasında 1940'dan önce 1'e 20 olan aralık, bugün 1'e 100'dür. Bir başka deyişle tarımdaki üretkenliğin gelişme hızı, reel fiyatlarda beşte birlik bir düşüşe neden olarak, diğer etkinliklerin gelişme hızını kolaylıkla aşmıştır.

Kapitalizm yapıcı boyutunu (sermaye birikimi ve üretici güçlerin gelişmesi), insanı yalnızca bir işgücü taşıyıcısına, bir "meta"ya indirgeyen, uzun erimde yaşamın, üretimin ve yeniden üretimin doğal temellerine, önceki toplumların kalıntılarına -Kuzey Amerika yerlileri gibi- ve bazen de bütün halklara zarar veren yıkıcı boyutlarıyla her zaman birleştirmiştir. Kapitalizm her zaman, aynı anda hem "entegre etmiş" (yayılmakta olan sermaye sömürüsünün çeşitli biçimlerinden etkilenen işçileri -şimdiki deyimle "istihdam"la-), hem de "dışlamış"tır (önceki sistemlerde bulundukları konumu kaybederek yeni döneme entegre olmayanları). Ama gelişen ve bu nedenle tarihsel olarak ilerici olan evresinde dışlamaktan çok entegre ediyordu.

Yeni tarım sorununda açıkça ve dramatik bir biçimde görebileceğimiz gibi, durum artık böyle değildir. Çünkü gerçekten de Dünya Ticaret Örgütü'nün Doha Konferansı'ndan (Kasım 2001) sonra dayattığı biçimiyle, "tarım", gıda ve tarım ürünlerini "diğer ürünler gibi meta"ya dönüştüren "rekabet"in genel kurallarına "entegre edilirse", tarımsal endüstriyle köylü üretimi arasındaki dev eşitsizlik koşullarının sonuçları neler olacaktır?

Yaklaşık yarım milyon ek modern çiftlik (kendilerine gerekli olan nitelikli topraklara sahip olur ve donanımlarına olanak verecek sermaye pazarlarına girerlerse), ödeme gücü olan kentli tüketicilerin köy ürünlerini satın almaya devam etmelerini sağlayabilecektir. Peki, rekabet gücü olmayan o milyonlarca köylü üretici ne olacaktır? Birkaç on yıldan daha kısa bir tarihsel sürede acımasızca eleneceklerdir. Çoğunluğu şimdiden yoksul olan, yetersiz beslenen ve üçte biri daha kötü beslenen

(dünyanın kötü beslenen insanlarının dörtte üçü kırlarda yaşayanlardır) bu milyarlarca insan ne olacaktır? Elli yıllık bir ufukta, dahası, insanların dörtte üçü için yılda % 7'lik hayalci bir sürekli büyüme varsayımıyla bile, az çok rekabetçi hiçbir endüstriyel gelişim, bu rezervin üçte birini bile ememeyecektir. Yani kapitalizm doğası gereği köylü sorununu çözemez ve ortaya koyduğu tek perspektif, gecekondulaşmış bir merkez ve beş milyar "fazla" insandır.

Demek ki sermayenin yayılmasına ("tarımsal üretimin modernizasyonu") yeni bir alan açmak için tüm toplumlara (insani anlamda) zarar vermenin kaçınılmaz olduğu bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Bir yanda yirmi milyon modernize olmuş üretici (aileleriyle birlikte elli milyon insan), diğer yanda dışlanan üç milyar insan. İşlemin yaratıcı boyutu, gerektirdiği yıkımların yanında okyanusta bir su damlası gibidir. Ben buradan kapitalizmin aşağı inen "bunama" evresine girdiği sonucunu çıkarıyorum; bu sistemi yöneten mantık, insanlığın yarısının hayatta kalmasını sağlayacak durumda değil. Kapitalizm barbarlaşıyor, doğrudan doğruya katliamı davet ediyor. Artık onun yerine akla yatkın gelişme mantıklarını koymak gerek.

Kapitalizmi savunanların kanıtı, Avrupa'daki tarım sorununun, çözümünü kırlardaki toplu göçte bulmasıdır. Neden Güney ülkeleri bir ya da iki yüzyıllık bir gecikmeyle, benzer bir dönüşüm modelini yeniden üretmesin? Burada, XIX. yüzyıl Avrupa'sının endüstrilerinin ve kent hizmetlerinin bolca işgücü gerektirdiği ve bu işgücünün artan bölümünün de kitleler halinde Amerika'ya göç edebildiği unutulmaktadır. Çağdaş Üçüncü Dünya bu olanağa sahip değildir ve eğer kendisine emredildiği gibi rekabetçi olmak istiyorsa, kısa sürede az işgücü gerektiren modern teknolojilere başvurmalıdır. Sermayenin küresel yayılmasıyla ortaya çıkan kutuplaşma, Güney'in, Kuzey modelini gecikmeli olarak yeniden üretmesine engel olur.

Bu görüş -kapitalizmin gelişmesinin, sistemin merkezlerinde tarım sorununu çözmesi- tarihsel Marksizmin gözünde bile güçlü bir çekicilik kazanmıştır. Kautsky'nin Birinci Dünya Savaşı öncesine denk gelen ve sosyal-demokrasinin bu alandaki temel kitabı olan ünlü yapıtı (*Tarım Sorunu*) buna örnektir. Bu bakış açısı Leninizmden miras kalmış ve Stalin dönemin-

deki kolektifleştirilmiş tarımın "modernizasyonu" politikaları çerçevesinde -bilinen kuşkulu sonuçlarıyla- kullanılmıştır. Aslında kapitalizm (emperyalizmden ayrılamaz olduğu için), sistemin merkezlerinde tarım sorununu "çözse" bile (kendi tarzında) periferilerinde çözmesinin (insanların yarısını katletmenin dışında) mümkün olmadığı dev bir tarım sorunu yaratmıştır. Tarihsel Marksizm kampında yalnızca Maoizm, meydan okumanın büyüklüğünü sezmişti. Reel olarak var olan kapitalizmin (bu kavramın yerine, genel olarak kapitalist üretim tarzı üzerine soyut bir söylem koymakla yetindikleri için) ne olduğunu anlayacak yeterli donanıma sahip olmayan Maoizm eleştirmenleri, işte bu nedenle onda bir "köylülük sapması" görürler.

Peki Ne Yapmalı?

XXI. yüzyılın geleceği için, köylü tarımının devamına inanmak gerekiyor. Bunun gerekçesi geçmişe özlem duyma romantizmi değil, sorunun çözümünün, kapitalizmin mantıklarının (dünya sosyalizmine yüzyıllık uzun geçişe kaydedilerek) aşılmasından geçmesidir. Öyleyse, "pazar"la köylü üretimi arasındaki ilişkilerde düzenleme politikaları bulmak gerekmektedir. Ulus ve bölge düzeylerinde tekil ve yerel koşullara uyarlanmış olan bu düzenlemeler, emperyalizmin gıda silahını etkisizleştirerek -bir başka deyişle iç fiyatları, küresel denilen pazarın fiyatlarından ayırarak- ve böylece ulusların vazgeçilmez olan gıda güvenliklerini sağlayarak, ulusal üretimi korumalı ve -köylü tarımının üretkenliğinin kuşkusuz yavaş ama sürekli yükselmesiyle- nüfusun kırlardan kentlere geçişini durdurmalıdır. Söz konusu düzenleme, küresel pazar denilen düzeyde dışlayan değil entegre eden bir gelişmenin gereklerine yanıt verecek olan, bölgeler arası (örneğin Avrupa'yla, Afrika, Arap dünyası, Çin ve Hindistan) iç anlaşmalardan geçer.

Samir AMIN

I

Çağdaş Çin Köylülerinin Direnişleri ve Özlemleri

Samir AMIN

I. Çin Meydan Okuması

Köylü çiftçiler dünya nüfusunun yarısına yakın bir bölümünü -üç milyar insan- oluşturmaktadır ve Çin tek başına bu köylü toplumunun dörtte birinden fazlasını temsil eder (800 milyon köylü).

Bu kitle -tarihte görülen ve bugün var olan tüm köylü toplulukları arasında nispeten en homojen ve en yoğun olan- uzun bir tarihin ürünüdür.

Köylü Çin, Yang Tse'nin güney bölgelerini, Hoang He havzasında iki bin yıl önceden yaratılmış olan toplumsal, kültürel ve ekonomik modele yavaş yavaş entegre eden ve XVIII. yüzyılın ortasına kadar süren coğrafi bir yayılma sürecinde oluşmuştur. XVIII. yüzyılın ortasında maksimum yayılmasına, 130 milyon nüfusuyla en uygun dengesine ve kişi başına üç *mous* düşen ekili bir yüzeye ulaşmıştı. Bilânço o dönemden sonra küçülmeye başladı. Yüz yıl sonra Çin 400 milyon nüfusa, ama aynı ekili yüzeye ve aynı teknolojik düzeye sahipti. Ardından bir iç savaşlar, köylü mücadeleleri ve parçalanma yüzyılı geldi; bu yüzyıl boyunca hiçbir sistem, ne Merkezi İmparatorluk ne de Ulusal Burjuva sistem toplumsal dengeyi sağlayabildi. 1949'da Çin, en yoksul az gelişmiş ülkelerin durumundaydı.

Komünist iktidar otuz yıl içerisinde, gerekli girdileri sağlayabilecek bir endüstriyle desteklenen gıda üretiminin inanılmaz yükselişi sayesinde (% 3'den yüzde % 3,5'e çıkan yıllık

ortalama büyüme oranlarıyla -tüm Üçüncü Dünyanın en iyisi-) toplumsal bir denge sağlamayı başarmıştı. Ne var ki nüfustaki büyüme (yılda % 2) bu sonuçların önemli bir bölümünü sildi. Yenilenen meydan okuma henüz kesin olarak aşılmamıştı.

2000 yılında Çin'in nüfusu, üçte ikisi kırsal bölgelerde oturan 1.200 milyona yükseliyordu. 2020 ufkuna (yirmi yıl sonrasına) basitçe bir göz atma, kentleşmenin, kırsal bölgelerde yaşayanların sayısını (nüfusa oranla düşürmeyi başarsa bile) hissedilir derecede azaltabileceğine inanmanın, aldatıcı, dahası tehlikeli olacağını göstermektedir.

Yılda % 1,2'lik düzenli bir nüfus artışı, Çin'in nüfusunu 2020 yılında 1.520 milyona ulaştıracaktır. Öte yandan Çin'in, kent bölgeleriyle sınırlı endüstrilerinde ve modern hizmetlerde yılda %5 oranında bir büyümeyi sürdürmeyi başardığını kabul edelim. Rekabetin gerekleri ve modernizasyon, bu noktaya ulaşmak için kesinlikle, bu büyümenin yalnızca yoğun bir birikim tarzıyla değil (bugünküyle "aynı" ama sayıca daha çok "endüstri ve hizmetler"), ama emeğin üretkenliğinin arttırılmasıyla (yılda % 2'lik bir oranla) birleşen kısmen yoğun bir tarzla sağlanmasını dayatacaktı. O zaman kentin istihdam arzındaki büyüme, yılda % 3 olacak ve kent bölgesindeki emilebilir nüfusu 720 milyona çıkaracaktı. Bu rakam, kent nüfusundaki işsizlerin ya da geçici ve informel işlerde çalışanların bugünkü (ihmal edilmemesi gereken) hacmine denk düşecekti. Elbette bu kesimlerin oranı da ciddi anlamda azalmış olacaktı (ve bu da iyi bir sonuçtu).

O halde yapılacak basit bir çıkarma işlemi, 800 milyon Çinlinin -bugünle aynı sayıda, ama oranları, toplam nüfusun % 67'sinden % 53'üne düşmüş olarak- kırlarda yaşamak zorunda olacağını gösterir. Onlar, toprakları olmadığı için kente göç etmeye zorlanmaları durumunda, kapitalist Üçüncü Dünyada uzunca bir süredir olageldiği gibi, orada yalnızca marjinalleşmiş bir gecekondu nüfusunu arttırmış olacaklardır. Daha uzun erimli bir bakış -kırk yıl- bu sonucu doğrulayacaktır.

Bu meydan okuma hiçbir şekilde Çin'e özgü değildir. Bu, tüm Üçüncü Dünya ülkelerinin karşı karşıya kaldığı bir meydan okumadır.

Ama bu durum Çin'de özel olarak daha dramatik bir şekilde ortaya çıkar: Çin, ekilebilir arazilerin ancak % 6'sına sahip olmasına karşın, dünya nüfusunun % 22'sini beslemeye zorlanan yoksul bir ülkedir. Yalnızca Vietnam, Bangladeş, Mısır, Java ve Hindistan'ın bazı bölgeleri (ama Endonezya ve Hindistan'ın tamamı değil) benzer bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Kır insanı başına düşen işlenmiş yüzey, Birleşik Devletler'de 27,25, Fransa'da 2,48, Brezilya'da 0,64 ve Hindistan'da 0,43 hektarken Çin'de 0,25 hektardır. İşlenebilir toprak potansiyelinin aralığı daha da çarpıcıdır.

II. Meydan Okumaya İktidarın Ardarda Gelen Yanıtları

IX. yüzyılın ortalarından itibaren Çin yönetici sınıfları etkili bir meydan okuma bilinci geliştirdi. Aslında çifte meydan okuma söz konusuydu: Gıda üretimini yalnızca tüm köylüleri beslemek için (sürekli kıtlıklar olmadan) değil, ama aynı zamanda gerekli kentleşme/sanayileşme/modernizasyonu desteklemek, bizzat tarımsal büyümeye izin vermek ve Çin'in politik ve askeri bağımsızlığını sağlamak için arttırmak.

Bu perspektifle ardı ardına dört "model" kullanıldı.

(i)1850'den 1920'ye kadar Merkezi "Feodal" İmparatorluk çerçevesinde;

(ii)1920'den 1940'a kadar Kuo Ming Tang'ın (Çin Milliyetçi Partisi) Ulusal Burjuva Cumhuriyetçi projesi (Çin komünizmi metinlerinde "eski demokrasi" diye geçer) çerçevesinde;

(iii)1950'den 1980'e kadar Mao'nun "Yeni Demokrasi" projesi çerçevesinde;

(iv)1980'den itibaren "pazar sosyalizmi"nin yeni yönelimleri -kararsız ve çelişkili- çerçevesinde.

Köylü hareketleri, kullanılan "modeller"in, genel olarak köylüler ve köylülerin oluşturduğu farklı sınıfların her biri için beraberinde getirdiği sonuçlardan hareketle tanımlandı. Köylülerin yönettiği mücadeleler, bazen yönetici sınıfların projelerini geriletmeyi başardı, ama esas olarak savunmacı hedeflerin ("uyum sağlar gibi görünmek", "belli etmeden direnmek") çevresinde berraklaştı. Bununla birlikte bu mücadeleler, bu savunma stratejilerinin ötesinde kısmen de olsa, kendi alternatif amaçlarını ifade etmeye çalıştı. Öte yandan iktidara egemen

olan politik ve toplumsal güçler, köylü sınıflarının bu "cevap" hareketlerini yönlendirmeyi zaman zaman başarsa da, çoğu kez başaramadı. İktidar her durumda, köylü hareketinin ulusal ölçekte birliğini engellemek için elindeki tüm araçları kullandı. Hareket bu parçalanmış durumuyla, ülkenin küresel gelişme stratejilerinin belirlenmesinde, kendisini (tartışmalara, toplumun diğer bileşenleriyle -burjuvazi, kentteki halk sınıfları, iktidar- eşit bir biçimde katılan aktör olarak) ifade etme yeteneğini kazanamadı. Köylüleri "yalnızca kendi işleriyle ilgilenmeye" zorlayan iktidar, köylü hareketlerinin, dile getirdiği taleplerle, kentleşme/sanayileşme/modernizasyonun gerekleri arasındaki karşılıklı bağlantıyı kavramasını engelledi.

İlk iki "model" (özellikle ikincisi, Cumhuriyet modeli) Avrupa tarihinin özeti olan ve egemen Batı düşüncesinde "evrensel" olarak değerlendirilen bir "kuram"dan esinleniyordu.

Önerilen model şu temellere dayandırılmıştı; (i) Normal meta statüsüne giren toprağın tam özel mülkiyetinin "Batı'ya özgü" biçimlerinin benimsenmesi (toprak özgürce alınıp satılabilir); (ii) tarımın ticari dolaşımlara entegrasyonu, (bizzat meta olarak değerlendirilen tarım ürünleri); (iii) devlet destek politikaları da dahil olmak üzere (yardımlar, korumalar, vb.) uygun kredi kurumları zincirinin yaratılmasıyla, bu ticari ürünlerin modernizasyonuna destek.

Bu kuramdan esinlenen politikaların en radikal sözcüleri, modernizasyonun gerektirdiği köylü mülkiyet biçiminin öncelikle, feodal olarak nitelenen "landlord"ların (en iyi toprakların asıl sahipleri) "büyük" mülkiyetlerinin önemli bir bölümünü yeniden dağıtacak olan esaslı bir tarım reformunu içerdiğini açıklamada tereddüt etmediler.

Bu "modeller"in Çin koşullarına uygulanması, ülkenin kırsal toplumları içerisinde büyüyen bir kutuplaşmayla sonuçlandı.

Modern mülkiyet biçimlerinin benimsenmesi özellikle, Çin'de tefecilik (borç vererek para toplama) gibi ek bir işlevi yerine getiren landlordlara, bir de pahalı toprak kiralarını (toprağın azlığı nedeniyle) ödeyebilecek güçte olan yeni zengin köylü katmanlara yaradı. Orta köylü katmanı "paçasını kurtardı", yani ayakta kalabildi; ama kendilerinden istenen kiraları

ödeyemeyen çiftlik işletmecilerinin büyük bir bölümü yoksullaştı. Bu seçimle on milyonlarca (hatta yüz milyonlarca) yoksul köylü "üretildi" (bunların bir kısmı, yine herhangi bir sürekli istihdama entegre olamayacağı kentlere göçmeye zorlanmış oldu).

Sonuç, Komünist Partinin devrimi başarıyla yönetmek için o zamanlar harekete geçirmeyi iyi bildiği Çin köylerindeki sınıf mücadelesinin şiddetinin bilenmesi oldu. Burada, bu sonuca ulaşan politik gücün, "kendiliğinden" köylü hareketinin dışında olduğu gözlemlenecektir. Ama bu politik güç bu noktaya başarıyla ulaşmış ve böylece, Maoizmin 1950'den 1980'e kadar uyguladığı üçüncü "model"in yolunu açmıştır.

Maocu model "yabancı" kökenli -yani farklı tarihsel koşullarda, farklı meydan okumalardan hareketle gelişmiş- bir başka kuramdan da esinlendi. Bu kuram, "Mao-ze-dung düşüncesi" nin uyarladığı ve Sovyetik kolektifleşme modelini hazırlayarak Marksizm-Leninizm adını almış bir Marksizmdi.

Kautsky'den yola çıkılıyordu: Modernizasyonu hızlandırmak; planlı bir kentleşme için, kırsal bölgelerden göç eden işçi fazlasını açığa çıkarmak; modernizasyonla üretilen tarım fazlasının bir bölümünü endüstriyel birikimin lehine transfer etmek. Bunu yapmak için, devletin özel toprak mülkiyeti sahiplerinin yerine geçmesi olarak anlaşılan sosyalizm, kapitalizmden daha uygun olacaktı. Donanımlı ve mekanize olmuş büyük tarım işletmesi (kooperatifin hukuksal biçiminde de olsa), endüstriye katılmasından dolayı küçük köy mülkiyetinden daha önemliydi (işin ve toprağın üretkenliği bakımından). Öte yandan artık "planlı" olan tarım/endüstri değiş-tokuşları, "serbest" pazarlarda ifadesini bulan değer yasalarından böylece kurtulabilecekti.

Bu modelin gerçekleşmesinin evreleri vardır: (i) Köy mülkiyetini köydeki ailelere, tam bir eşitlik temelinde dağıtan radikal bir tarım reformu; (ii) sonra kolektifleşme (bunun da komünlerde doruk noktasına varan evreleri vardır). Birinci evre çarpıcı bir çoğunluk (yoksul köylüler) tarafından gönülden desteklendi, orta köylüler tarafından (bu reformla bir şey kaybetmeyecek olan) kabul gördü. İkinci evre de ilk dönemlerde böyle oldu ama son dönemlerinde ulaştığı sonuçlar, "uyum ve pasif direniş"le nitelenebilen yeni bir hava yarattı.

Bu modelin, tarımsal ve küresel büyümede ölçülebilir ve kesinlikle pozitif olan sonuçları Çin'de, Üçüncü Dünyanın diğer her yerinde olduğundan daha mükemmel, üstelik daha az eşitsizdir: GSYİH'nın yıllık büyüme oranı yılda % 6,2; tarımın % 3,4 (üçüncü dünyanın tüm diğerlerinden daha iyi); Asya'nın tartışmasız en iyisi olan Lorenz eğrisi.

İşte yirmi yıllık bir başarı aralığında ulaşılan noktalar: Emeğin mümkün olan en üst noktada yoğunlaşması (yılda işçi başına düşen iş günü, kolektifleşmeden önce 160 iken, 200–207 arasına yükseldi); bir köyün ya da kırsal bölgenin diğerleriyle olan eşitsizliği (aynı radikal reformun, reformdan etkilenen birimin kolektif potansiyeline göre, eşitsizce bölünmüş koşullarda işlem yapması); ticari olmayan planlamanın önleyemediği, değişken kır/kent eşitsizlikleri.

Eleştirmen Çin aydınları kendi tarihlerinden dersler almışlardır.

Onlar "Batılı kuramlar Çin için geçerli değildir" diyorlar. Bundan anlaşılan şey, biri Avrupa kapitalizminin tarihinden, diğeri de Sovyetik yapıdan esinlenen her iki kuramın da Çin meydan okumasına karşılık veremeyeceğidir. Bu ifade, "kültürel özgüllüğün" "anti-evrenselci" bir formülasyonu olarak değil, tekil konjonktürlerden hareketle önerilen temelsiz ve erken genelleştirmelerin ortaya çıkardığı yanlışlığa dikkat çeken bir formülasyon olarak anlaşılmalıdır. Mao Zedung ve Sun Yat Sen bunu zaten söylemişlerdi.

"Asya tipi üretim tarzı" üzerine yapılan tartışmalarda Mao, kapitalizmin, sosyalizmden önceki zorunlu bir evre olduğunu öne sürüyordu (bugünkü Komünist Parti yönetiminin bir kesiminin savunduğunun tersine). Ayrıca kapitalist yolu seçmenin, Çin'in bağımlı ve azgelişmiş durumunu sürdürmekten başka hiçbir şeye yaramayacağını düşünüyordu. Bu nedenle eski formülün yerine, "Yeni Demokrasi" formülünü (Burjuva Demokratik Devrim) koydu.

Zaten bu sonuç yalnızca Çin için değil, bugünkü tüm Güney ülkeleri için büyük ölçüde geçerlidir.

"Kapitalist model" ihraç edilebilir bir şey değildir. Sistemin periferilerinde yeniden üretilemez, çünkü buralarda, sistemin merkezlerinde yarattığı aynı sonuçları yaratamamaktadır.

III. Bugünkü Çin Meydan Okuması: Köylü Hareketlerinin Özlemleri ve Gelişmenin Gerektirdikleri

Bir kere Çin köylülerinin, savundukları ve (iktidar bunu sert bir tartışma konusu etse de) savunmaya devam edecekleri, kazanılmış bir hakları vardır. Etkin olarak destekledikleri radikal bir tarım reformuyla kazanılan bu hak, toprağı herkesin eşit olarak kullanma hakkıdır.

Deng Xiao Ping'in başlattığı serbestleştirme hareketi bu hakkı tartışma konusu yapmamış, tersine bu konuda tamamen ısrarcı olmuş ve bu nedenle de kabul görmüştür. Sert ve otoriter kolektif yönetimleri yapabilecekleri her şeyi yapıp, yaşamın iyileştirilmesi işlevlerini artık durdurmuşlardı, "yorulmuşlardı" ve meşruluklarını kaybetmek üzereydiler.

Öyleyse kazanılan şey, "eşitliğe" duyulan güçlü, ortak bir bağlılıktır. Bu bağlılık zayıflamamakta, tam tersine kolektiflerin yerini alan pazar ilişkilerinin gelişmesi ölçüsünde güçlenmektedir. Çünkü pazar ilişkilerinin yaygınlaşması, zorunlu bir biçimde köylülerin ilke olarak reddettiği eşitsizliğe yol açar. Çin kırlarını kımıldatan ve radikal Çin aydınları tarafından yakından gözlemlenen hemen hemen tüm kolektif hareketler, tehdit altındaki bu eşitliğin savunulmasıyla haklılık kazanmıştır. Ve bürokratikleşmiş kadrolar ilkesizleştikçe, köylü hareketleri de, köylüleri savunma payesini yitiren (bununla kendisine önemli bir popülarite sağlamıştı) Komünist Parti'ye olan bağımlılıklarından kurtulmaktadır.

Kapitalist yolla da olsa bunca denenmiş olan iktidar, bugüne kadar bu kazanılmış hakka saygı göstermeye zorlandı. Serbestleşmeye, titiz bir eşitlik temelinde yeniden dağıtılan küçük toprakların kullanımının, Deng tarafından bahşedilen "on beş yıllık garantisi" eşlik etti. Ve iktidar daha sonra bu hakkı otuz yıl devam ettirdi. Ama bunu "değişmez" olarak ilan etmemeye de özen gösterdi.

Devrimci bir kazanıma duyulan bu bağlılık, kuşkusuz Çin koşullarına özgü değildir. Fransa'da Restorasyon (çok isteme-

sine karşın), toprak mülkiyetinin Devrim tarafından gerçekleştirilen yeniden dağıtımına dokunamamıştır. Eski Sovyetler Birliği köylülerinin, sürmekte olan karmaşık dönüşümlere nasıl tepki verecekleri hala doğru dürüst bilinmemektedir (Rusya'ya ilişkin buna benzer bir inceleme belki bizi bu sorunla ilgili aydınlatacaktır).

Serbestleşme, Çin köylü ekonomisinde yeni bir dönem açıyordu. Çin köylüleri büyük bir çoğunlukla ve hızlı bir şekilde (birkaç yıl aradan sonra) küçük aile işletmesinin, daha iyi bir yaşam (ve bunun için daha fazla üretim) taleplerine karşılık veremeyeceğinin bilincine vardılar. Böylece kendiliklerinden, kooperatiflere yöneldiler. Ama bu hareket, önceki kolektifleşme hareketinden farklı olarak aşağıdan gelişti. Bu nedenle bu yeni kooperatifler yakından izlenmeye değer.

İlk yeni kooperatif modelleri 1984'den itibaren, serbestleşmeden hemen birkaç yıl sonra görülür.

Komünlerin dağıtılması ortaya gerçekten ciddi bir sorun koyuyordu: Toprak yeniden dağıtılabilirdi, ama kolektif ekipmanlar ne olacaktı? Bunun yanıtı önce, köylü kolektiflerinin bizzat kendisinden geldi: Bunları, tüm kolektif malların sahibi olacak bir kooperatifte toplamak. Devlet 1986-1987'de bu yeniliği benimsedi ve modernizasyonu hızlandırmak için yeni Tarım Bankası'na bu kooperatifleri destekleme çağrısı yaptı. Çağrı (ülkenin tüm köylerinde genelleştirilmese de), formülün geniş olarak yayılmasına yol açtı (Çin anketörlerinin somut gözlemleri).

Uygulanan bu formül, buna paralel bir başka formülü dışlamıyordu: Kırsal toplumun, kamusal, yarı kamusal ya da kamu dışı (kırsal modernizasyonun taşradaki temelleri), hatta özel (önce hoşgörülmüş, sonra yasal olarak tanınmış) finans kurumlarının müdahalesine açılması formülü. Bu ikinci formül, en iyi koşullardaki bölgelerde (büyük kentlerin yakınında bulunan), bu bölgelerin artmakta olan zengin ürünlerine (sebze, meyve, et) yeni ilginç pazarlar bulmak amacıyla hemen kabul gördü. Diğerleri değil ama bu bölgelerin köylüleri nispeten yüksek fiyatları ödeyebilecek durumdaydılar.

Tüm bu kooperatiflerin ve finansal nüfuz biçimlerinin gelişimi üzerine yapılan gözlem, sonuçların ayrıntılı bir çizelgesini

çıkarmamıza yardım eder. Kolektif köylü tasarrufunun (kooperatiflerde "fiili" olarak bulunan) yönetimi ve tarımsal yatırıma yönlendirilmesi (diğer finans kuruluşlarınca sağlanan araçların yönlendirilmesi gibi), memnun edici, kalıcı formüller bulamamıştır. Bu tasarrufun büyük bir bölümünün, tam tersine, tarım dışı etkinliklere yönlendirildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, işgücünün bizzat köylüler tarafından sağlandığı kırsal bölgeyle sınırlı "küçük endüstriler" söz konusu olduğunda savunulabilir bir durumdur. Diğer durumlarda pek ya da hiç savunulmaz.

Gözlemlenen olgu, yeni kooperatif biçimlerinin özellikle 1992–1995 yılları arasında geniş ölçüde yayılması olanağının, köylü hareketlerince sağlanmış olduğudur. Ama bu yayılma "büyük bir düzensizlik" içinde görünmektedir. En azından, söz konusu kooperatiflerin 1999'dan itibaren ve yalnızca tarımsal kredinin "klasik kapitalist" biçimlerine yer açmak üzere "dağıtılmasını" amaçlayan iktidarın söylediği budur. Ama arazi gözlemcilerine göre kooperatifler direnmekte, etkinliklerini düzenlemek üzere ardarda gelen metinlere incelikle uyum sağlamaktadır... Tartışmalar sürüp gitmektedir...

Yeni kooperatifler sorunu, Çin meydan okumasının diğer boyutu soyutlanarak çözümlenemez: Kentin modernizasyonunun/endüstrileşmesinin finansmanı.

İktidar yeni formülleriyle, soruna çözüm bulma işini, kapitalist gelişme aşamasında olduğu gibi, pazar mekanizmalarına ve kamusal finans politikalarına (vergilendirme ve sübvansiyon) bırakmayı düşünüyordu. Sonuçlar önemlidir: 1950'de 400 milyon köylü 50 milyon kentliyi besliyordu. 1980'de 800 milyon ve 200 milyondular ve bugün de 800 milyon ve 400 milyonlar. Köylü sorunları sayın uzmanı Runsheng buna çok seviniyor. Ne var ki, kentler/kırlar eklemlenme sistemi kesin formüllere ulaşmaktan uzaktır: Vergilendirme ve sübvansiyon sistemleri düzensiz durumdadır ve zaman zaman, gıda ürünlerinin son derece çalkantılı pazarlarını istikrara kavuşturma ilkesi öne çıkarılarak, gözden geçirilmektedir.

Önerimiz burada bu sorunlar üzerine tartışmayı derinleştirmek değil. Yalnızca, yukarıda hatırlatılan nedenlerden dolayı, köylü hareketinin bu sorunlarla ilgili tartışmadan uzak kaldığını ortaya koyuyoruz. Hareketin tartışmaya katılması yalnızca,

küresel gelişme gereklerinin önlemini alabilecek ve sorunların çözüm formülasyonuna müdahale edebilecek ulusal düzeyde örgütlenme yetkisini almasıyla mümkündür. İktidar ona bunun için izin vermemektedir.

Sistemin ("pazar sosyalizmi") reform perspektifleri üzerine yapılan ideolojik tartışma, köylü taleplerinin ifade bulduğu hareketlerin gözlemlenmesiyle çıkarılan derslerden daha önemsiz değildir. Bu tartışma güçlü bir şekilde kutuplaşmıştır.

Bir kutupta, dünyanın her yerinde olduğu gibi, çok sayıda Çinli kadronun da yeniden eğitim gördüğü Amerikan üniversitelerinin "saf" ekonomisinin propagandasıyla bulaşan "liberal virüs"ün zehirlediği "liberaller". Söylemlerinin içeriği önceden biliniyor: Toprak edinme sorunu, terimin ("meta toprak") tam ve basit anlamıyla, özel mülkiyetin kesin ve değişmez biçimlerinin yerleştirilmesi ilkesine indirgenmiştir. Bu yolun Çinli yandaşları, kendi tarihlerinden çıkartılan ve Amerikan kurumsalcılığının boş söylemini yalanlayan derslere sırtlarını dönmektedirler.

Diğer kutupta "radikaller". Onlar için kolay olan görev: Liberal yolun, haklı olarak "Latin Amerika çıkmazı" dedikleri bir yere gittiğini göstermek. Bununla, yoksul bir ülke olan Çin'de çok yoksul olan insanların sayısı azken, bir eli yağda bir eli balda olan (dev işlenebilir toprak potansiyeliyle) Latin Amerika'da herkesin yoksul olduğunu söylemeye çalışmaktadırlar. Reel olarak var olan kapitalizm de tam olarak budur.

Daha zor görev: "Yeni Demokrasi" öğretisini, bu öğretinin, hem ekonomik hem de toplumsal olan bir projeyi destekleme kapasitesini güçlendirmek üzere, iyileştirmek.

Bu konuda Çin'in elinde, yerine getirilecek görevin olası "modeller"inden herhangi birini üretmesini sağlayacak olan büyük bir koz -Çin devriminin mirası- vardır. Herkesin toprak edinme hakkı aslında Çin'de (ve Vietnam'da) bugüne kadar çoktan tanınmış olan temel bir haktır. Bundan vazgeçerek, yani Çin'deki ve başka yerlerdeki kapitalizmin bütün propagandacılarının salık verdiği gibi, toprağa meta statüsü vererek, "modernizasyonun hızlandırılabileceğini" düşünmek, aşırı hayalcilik olur.

Tarımın modernizasyonu Zhou Enlai'nin formüle ettiği dört modernizasyondan biridir. Bu modernizasyonun ifade ettiği anlam hiçbir şekilde, tarımsal üretimde gerekli olan büyümenin, birkaç kişinin çıkarı için herkesin toprak hakkından vazgeçmeyi gerektirdiğini içermez. Bu yol, kuşkusuz bazılarının üretiminin artmasını sağlayacaktır, ama bu, birçoğunun üretiminin durgunlaşması pahasına olacaktır. Bu büyümenin, yerinde kalmış ya da gecekondulara göç etmiş köylülerin tamamı için ifade ettiği ortalama en sonunda, uzun erimde düşme riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Çin-Hindistan karşılaştırması bunu göstermektedir.

Sosyalizme uzun geçişte, tüm toplumsal gelişme süreci boyunca, farklı kolektif mülkiyet biçimleri yaratılmalı, sürdürülmeli ve güçlendirilmelidir. Bu biçimler, devlete, bölgesel kolektifliklere ve yurttaş ya da işçi kolektiflerine ait olmak üzere çok çeşitli olabilir ve hatta olmalıdır. Ama bu biçimlerin, ticari değiş-tokuş ahlakının gerektirdiği sorumluluklarla işlem yapabilmesi için, adı kötüye çıkmış iktidarların ifadeleri olarak değil, otantik mülkiyet (özelleştirilmemiş) biçimleri olarak kavranmaları gerekir. Bu konuda, mülkiyetle özel mülkiyeti birbirine karıştıran moda basitleştirmeyi -Von Mises ve Von Hayek tarafından icat edilen- kabul etmiyoruz. Bu indirgeme/basitleştirme beraberinde, Sovyetik tarzda merkezileşmiş planlamayla, sosyalizmin karıştırılmasını da getirir. O zaman iki hasım aynı alanda yer almış olur. Öte yandan kolektif mülkiyetin önceliği, özel mülkiyete bir yer ayırmayı da ihmal etmez. Hareket alanlarının açıkça tanımlanması koşuluyla, yerel "küçük mülkiyet"e (zanaat, küçük ve orta girişimler, küçük ticaret ve hizmetler), hatta belki de "büyük girişim"e (uluslararasılaşmış büyük sermayeyle yapılan düzenlemeler de dahil) izin verebilir.

Çünkü "mülk sahipleri"nin (devlet, kolektifler ve özeller) sorumluluklarını kullanmaları düzenli olmak zorundadır. Bu önerme burada, ancak hem dönüşümün ardarda gelen dönemlerinin, hem de sosyalist hedefin daha uzaktaki perspektifinin somut gereklerini aynı anda hesaba katarak belirginleşebilecek olan, kapalı terimlerle formüle edilmiştir. Bir başka deyişle düzenleme kavramından, kapitalist nitelikli bir birikimin (mül-

kiyetin kolektif niteliğine rağmen) gerekleriyle, sosyalizmin değerlerinin aşamalı olarak yayılmasının (birinci planda eşitlik, değişim sürecine herkesin entegrasyonu, sözcüğün en gerçek anlamıyla kamu hizmeti) gerekleri arasındaki çelişkili bileşimi anlamak gerekir.

Tabanın (bu durumda köylüler) başlattığı, kendi kendini yöneten ve iktidarın karşısına özerk olan hareketlerin müdahalesi, seçeneklerin yaratılmasındaki kesin işlevini burada yeniden bulur. Bu hareketleri yakından izleyen radikal Çin aydınları bu konuda son derece bilinçlidir.

Burada, yalnızca "uygulanmak" üzere herkese verilmiş bir formül olarak değil, ama hep bitirilmemiş bir süreç olarak kavranması gereken ve demokratikleşme deyimini tercih etmek durumunda olan demokrasinin temel sorunu vardır. O halde demokrasi, bu demokratikleşme uygulamasının (bundan, sosyalizmin değerlerinin her düzeyde ve bütün alanlardaki karar süreci üzerindeki etkisini güçlendirme kapasitesini anlayarak), gitgide daha karmaşık ve zengin formülasyonlarda, hem belirli "prosedür" deyimleriyle (basitleştirilmiş dildeki hukuk devleti) hem de "temel" deyimlerle yapılan tanımlarının vazgeçilmez gereklerini bağdaştırmayı bilmelidir.

Reel toplumsal hareketlerden yola çıkmak, onların birliktelikleri oluşturmak ve buradan hareketle reel olarak var olan kapitalizme alternatif bir perspektif içerisinde mümkün ilerlemeleri ve dönem amaçlarını daha açık bir şekilde kimlikleştirmek; formül Çin için, dünyanın bütün ülkeleri için olduğu kadar geçerlidir. Dönüşümlerin inisiyatifinin, yönetici sınıfların tekelinde olduğu ve toplumsal hareketler (burada köylüler) kendilerini, kendi talepleriyle çatışan bu inisiyatiflerin tekellerine "direnmek"le (ya da diğerlerini desteklemekle) sınırlandırdığı ölçüde bu yönde ilerleme olmayacaktır. İyileştirilmiş Yeni Demokrasi, ancak otantik olarak demokratik olabilir.

Çin köylü hareketi, karşılaştığı güçlüklere karşın, iktidarın kendisini şimdiden, hesaba katılması gereken bir karşı-iktidar olarak değerlendirmesi için yeterince güçlüdür (bu hareket içerisinde az ya da çok "örgütlü" 300 milyon köylüden söz edilmektedir).

NOT: Toplumsal hareketlere ilişkin bilgiler Wen Tiejun tarafından üç çalışma belgesinde verilmiştir. (*Centenary Reflections on the Three dimension Problem of Rural China; The Rise and Fall of Rural Cooperative Funds* 1984–1999; *Credit and Private Lending Among Peasant Households*). Wen Tiejun, "*China Reform*"un başkanı ve baş redaktörüdür.

Samir Amin, Wen Tiejun, Wang Hui, Lin Chun ve birkaç yazar, burada ifade edilen konuları, meydan okumanın yapısına, geçmiş tarihe ve Maocu döneme ilişkin (*A propos de la Chine: le socialisme de marché, étape dans la longue transition au socialisme ou raccourci vers le capitalisme*?) çözümlemelerinde ele almışlardır. Son redaksiyonunu yapan Samir Amin, belgenin formülasyonundan yalnızca kendisi sorumludur.

II

Bugünkü Hint Tarımında Meydan Okumalar ve Mücadeleler

Sirlata SWAMINATHAN

Köylülüğe dayanan sürekli tarım, yeni ekonomi politikalarıyla Hindistan'ın öncelikler listesinden silinmiş görünüyor. Aslında Hint tarım tarihinin son on ya da on beş yılına bakılırsa, köylülerin, hükümet politikasının ve kapitalist projelerin sunağında, hızla kurban edilme yolunda olduklarını söylemek abartılı olmaz. Bu tez ne kadar kolaycı görünürse görünsün gerçeği fazlasıyla yansıtmaktadır.

Kalabalık nüfusumuzun % 70-80'inin tarımda hala etkin olmasına ve geçimini buradan sağlamasına karşın, Hint GSYİH'nda tarımın payı her yıl küçülmektedir ve bugün endüstri ve hizmet sektörlerinin çok gerisine düşmüştür. Hükümet yatırımlarının günden güne azalması büyüyen sıkıntının bir başka göstergesidir. Tarım, son 2002–2003 mali yılı boyunca % -1,40'lık negatif bir büyüme kaydetmiştir.

Bu geniş ülkenin, köylülerin kendi varlıklarını tehdit eden büyük sorunlarla karşılaşmadıkları ne bir eyaleti, ne de bir bölgesi bulunmaktadır. Hint köylülerinin karşı koymak zorunda olduğu güçlükler gerçi hep vardı, ama bunlar, on-on iki yıldır yürürlükte olan büyük şirketlerin denetimindeki küreselleşme politikalarının yarattığı çelişkilerin hızlanması ve şiddetlenmesiyle ortaya çıkan sorunlarla karşılaştırılamaz. Bu ülkenin temelinin kaygan kumlar arasında yok olmak üzere olduğu izlenimini taşıyoruz ve yalnızca kendi kâr artışlarıyla ilgilenen egemen sınıflar bu yıkımın karşısında kıllarını bile kıpırdatmı-

yor. Köylüler gitgide yoksullaşıp marjinalleşmekle kalmıyor, ama öyle görünüyor ki, (gitgide güçleşen ve düşmanca olan bir kuşatmanın içerisinde kendi kendilerine terkedilmiş olarak) karar mercilerinin ve planlamacıların gözlerinde görünmez oluyorlar.

Öyleyse, Hindistan'da tarımın yüz yüze gelmek zorunda olduğu çeşitli meydan okumaları tartışırken en önemli nokta, köylümüzü ve tarımımızı total yıkımdan kurtarmanın nasıl olacağıdır. Bu metin sorunu üç bölümde inceliyor: I- Hint tarımında kapitalist yayılmanın neden olduğu sorunlar; II- Tepkiler, mücadeleler ve sonuçları; III- Orta vadeli seçenekler.

I- Hint Tarımında Kapitalist Yayılmanın Neden Olduğu Sorunlar

Metin, tarımın sorunlarını iki temel kategoriye ayırıyor: A- Tarımın sürekliliği; B- Köylünün durumu.

A- Tarımın Sürekliliği

Son 30–40 yıldan beri Hindistan, yüzyıllar boyunca gelişmiş olan kalıcı tarım yöntemlerinden, tamamen gündelik yöntemlere geçmiştir. Bunun nedeni, tarıma Yeşil Devrim (RV) ile birlikte kapitalizmin girmesi, ekimlerde yoğun olarak kimyaya yönelme ve tarım girdilerindeki özerkliğin yerini, her gereksinme için çokuluslu şirketlere tam bir bağımlılığın almasıdır. Başka bir deyişle tarım kavramı tamamen, "entegral bir yaşam tarzı"ndan basitçe "entegral bir kâr yapma tarzı"na dönüşmüştür.

Tüm sürekli tarımın temeli, verimli ve sağlıklı tohum ve topraklara dayanır. Bu temel, tarıma uygulanan modern kapitalist yöntemlerle açıkça yitirilmiştir. Toprağın, organik gübre kullanımı, çevreye zarar vermeyen ekim yöntemleri, erkek ve kadın köylülerin özeni ve yüzyılların dikkatli seleksiyonuyla ve parazitlere ve kuraklığa dayanıklı tohumlarla beslenerek kendisini devam ettirdiği yerde şimdi, topraktaki bütün canlıları, yararlı bakterileri öldüren ve kimyasal ürünlerin aptalca ve yoğun kullanımıyla toprağa zarar veren "modern" yöntemlerimiz var. Toprak, her yeni hasatta daha büyük "doz"da kimyasal

ürün talep eden cansız bir maddeye dönüştü. Bugün, toprağın kendisini yenilemesine yardım eden nadas gibi "modası geçmiş" uygulamaları aklımıza bile getirmiyor, çünkü artık tek bir hasatla yetinmeyip, kârları ne pahasına olursa olsun en üst düzeye çıkarmak için, hızlı bir almaşık ekimle elde edilecek iki ya da üç hasat istiyoruz. Ve fiyat artık düşündüğümüzden de fazla yükseldi, çünkü toprağa yapılan bu saygısızlığın sonucu, Hindistan'ın verimli arazisinin hızla verimsizleşmesi oldu.

Birinin, diğerinin tükettiği azotun yerini doldurduğu, birinin, diğerine zarar veren parazitleri denetim altında tuttuğu, biri diğerini destekleyen ardarda gelen ekimler yerine şimdi, sınırlı bir genetik temele sahip, kolayca hastalanan ve toprağı mahvedecek büyük dozda kimyasal zehir gerektiren (ilaç) melez tohumlarımız ve çokuluslu şirketlerin denetiminde olan hektarlarca tek tip ekimimiz var (kızartmalık patates ya da sos için domatesler). Sonuç, yeni parazit, böcek ve kanserojen toksinler taşıyan ve her türlü ilaçlamaya karşı gitgide direnç kazanan zararlı bitki türlerinin ortaya çıkması oldu. Bugünkü yöntemler, çiftçilerin büyüyen borçlanmasından ve tarım üretim maliyetinin baş döndürücü yükselmesinden sorumlu olan kokuşmuş bir çember oluşturuyor. Bengal, Karnataka, Pencap ya da Hindistan'ın herhangi bir diğer bölgesindeki çiftçilerle konuşun, size sağlıksız tarım uygulamalarımızın, toprağımızın, yüzyıllar boyunca atalarımızdan miras kalan niteliğine, yalnızca bir kuşakta verdiği zararları anlatacaklardır.

Ama modern tarım yöntemleriyle zehirlenip zarar gören tek varlık toprak değil, su da var. Suyun her çeşidi -kaynaklar, ırmaklar, gölcükler, göller, okyanuslar- tarımda yararlanılan kimyasal ürünlerle kirlenmiştir. Bu kanı, kimyasal gübre ve zehir kullanma cesaretini gösteren Asya ve Afrika'daki çiftçilerin gitgide artan sayısıyla doğrulanmaktadır. Tehlikeli çokuluslu şirketler öldürücü ürünlerini (Birleşik Devletler ve AB çiftçileri bunları almaktan vazgeçtikçe) Üçüncü Dünya ülkelerine satmanın peşindedir. Onlar, Batı'da yasaklanmış zararlı ilaçlar ya da tütün ve sigaralar gibi, bu zehirleri de Üçüncü Dünya ülkelerine ihraç ederler! Pahanın burada insan sağlığı ve yaşamı anlamına geldiği "ne pahasına olursa olsun kâr" arayışı içerisinde, kimyasal ürün ve zehirli ilaç dağıtım zincirlerinin

ucunda, geri kalmış bölgelerdeki siyahların bulunmasında problem görmezler! Yeni Delhi ve Mumbai'de mineral şişe suları üzerine yakın zamanda yapılan bir araştırmada, büyük markaların çoğunda önemli miktarda kimyasal gübre kalıntısı, DDT ve diğer zehirler bulundu. Bir başka deyişle, artık kirlenmemiş en küçük bir su kaynağı bile yok! 70 tonluk bir ilaç üretim düzeyinden (1992–1993) memnun kalmayan Hindistan, 740 milyon dolarlık ek bir yatırımı memnuniyetle düşünmekte. Dünya ilaç pazarının sayısız önemli aktörü, güvenlik konusundaki esnek kurallardan yararlanmak için Hindistan'a yerleşiyor (D. Sharma).

Yüzyıllık tohum bankamızın kararlı bir şekilde ortadan kaldırılması, belki de Hindistan'ın gördüğü en kötü felaketlerden biridir. Hindistan Etyopya gibi, tahılların çeşitliliği açısından son derece zengindi ama binlerce yerli pirinç, arpa, buğday çeşidi kapitalizmin kurbanı oldu ve yerini çokuluslu şirketler tarafından çıkarılan son derece pahalı, dayanıksız, genetik olarak değiştirilmiş, kuşkulu melez tohumlara bırakarak ortadan kayboldu. Kaybolanın yeri doldurulamaz. Hindistan'da Hint pirinç tohumunun 48 000 çeşidinden fazlasına sahip olan, özverili bilim adamlarından oluşan, ama çalınıp, kendi Tarım Departmanımız ve bakanlarımız sayesinde Filipinler'deki IRRI (Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü, çev.) aracılığıyla Birleşik Devletler'e götürülen olağanüstü bir tohum bankası vardı!

Aslında Hint Tarım Departmanı, köylülere karşılıksız melez ya da genetik olarak değiştirilmiş buğday, kimyasal gübre ve ilaç vererek, tarımımızın ölümünde etkin bir yer aldı. Köylüler ve toprakları bu ürünlerle "zokayı yediklerinde", köylülerin bu ürünleri her defasında daha yüksek maliyete elde edecekleri çok iyi biliniyordu, çünkü her yıl aynı üretim düzeyini korumak için payların büyümesi kaçınılmazdı ve çünkü gübre ve ilaç sübvansiyonları, DTÖ'nün emirleri üzerine hükümet tarafından kaldırılmıştı.

Tarımda süreklilik olmayışının bir başka gerekçesi, melez ya da genetik olarak değiştirilmiş buğdayların, Hint tohumlarından 3 ila 6 kez daha fazla suya gereksinim duyması olgusunda yatar. Su kaynakları üretim giderlerinin büyük bölü-

münü oluşturur: Pirinç için % 57'den fazla, buğday için % 25 ve 32 arası, şeker kamışı için daha da fazlası (R. S. Deshpande). Bu uzun akarsular ülkesinde, ortak ırmakları paylaşan çeşitli eyaletler arasındaki korkunç savaşlarla ve ciddi bir su kıtlığıyla (sulama konusunda) karşı karşıyayız.

Tarımda kapitalist yayılma hızlı oldu ve her yeri kapladı. Sulama için yalnızca yıllık yağmur dönemine bağlı olan birkaç izole bölge dışında hiçbir hoşgörü tanımadı. Köylülerimiz, tarımsal paylar düzeyinde tamamen özerk olmalarına, yani hayvanlarını, önceki hasadın tohumlarını (gübre ve toprağı sürmek için) ve yöresel ot ve bitkilerden yapılan ilaçları saklamalarına karşın, şimdi bu işlevlerin her biri için tamamen çokuluslu şirketlere bağımlı durumdalar. Zaten Yeşil Devrim'in (RV) küresel amacı tarımı, köylülerin tohum, gübre, ilaç ve sulamadaki payları yoluyla, Batılı çokuluslu şirketlere bağımlı kılmaktı. Hint yönetici sınıfı gıda özerkliği konusunda RV yöntemlerini severek uyguladı.

Sonuç olarak paylar, üretim ya da tarım ürünlerimizin dağıtımı, bizim dışımızda denetlenmektedir. Ve gıdamızı denetleyenin bizi de denetlemiş olduğunu unutmamak gerekir.

Yeşil Devrim hiç ayırt etmeden, gıdaya yönelik tahıl ekimlerinin yerine ihracat ekimlerini geçirerek tohumların doğasını bozdu. Pazarlarımızın açılmasıyla birlikte topraklar gitgide, çevredeki doğal dengenin ya da yerel tüketimin aleyhine, yabancı pazarlara uygun ürünlere ve ekimlere ayrıldı; tıpkı Tamil Nadu ve Andhra tarlalarında, korkunç bir çevre sorunu yarattığı halde Japon halkının hoşuna gittiği için karides yetiştirme ya da Karnata'da İskandinav pazarı için çiçek yetiştirme gibi. Böylece, gıdaya yönelik ekimler için yararlanılan topraklar, ihracat ekimlerinin lehine ciddi anlamda azaldı. Örneğin Pencap'ta sebze üretimi, 1960-1961'de 709 000 tonken, 1998-1999'da 50 000'e indi. Bu bitkilere ayrılan topraklar aynı süre içerisinde 903 000 hektardan 98 000 hektara, haşlamalık nohudun 838 000'den 132 000'e, mısırın 327 000'den 154 000'e, yağ çıkarılacak buğdayın 185 000'den 158 000'e, darının ve iri buğdayın 123 000'den yalnızca 4 000'e ve tek başına iri buğdayınki 17 000'den sıfıra düştü. Bütün ülkelerdeki durum böyledir. Bu durum kişi başına düşen gıdanın azaldığını gösterir ve

kuşkusuz bundan ilk etkilenenler yoksullar olmaktadır. 1998-1999'da aile sağlığı üzerine yapılan ulusal araştırma, 0–4 yaş arası kız ve erkek çocukların % 47'sinin ve yetişkinlerin % 48,5'inin kötü beslendiğini gösterir. 2003 İnsani Gelişme Raporuna göre Hindistan'daki kötü beslenme oranı birkaç yıl içerisinde % 21'den % 24'e yükselmiştir.

Hindistan yöneticileri birçok kez, RV'nin bilimsel ve modern yöntemlerini, bunun, üretimi, gıda olarak kendi kendimize yeteceğimiz ve başka ülkelerden tahıl ithal etmeye artık gereksinme duymayacağımız bir noktaya yükselteceğinin altını çizerek savundular. Peki, bunun bedeli ne oldu? Bedel, topraklarımızın genelleştirilmiş tahribatı ve emperyalist acentelere satılmasıdır! Karşımıza çıkan başlıca sorunlardan biri, klasik sol partilerin de bu görüşleri imzalaması ve bu "modern" ve "bilimsel" argoya kendilerini soru sorınadan kaptırmasıdır.

Tarımımız nasıl sürekli kılınmalı, topraklarımız nasıl yeniden yaşatılmalı, toprağımızı ve suyumuzu kirleten ve insana ve hayvana hastalık bulaştıran tarımsal eğilimler nasıl yok edilmeli, köylülerimiz, yıkımı ve ölümü ticarileştiren çokuluslu şirketlere (kimyasal ve melez paylar yoluyla) bağımlılıktan nasıl kurtulmalı, köylü toplumlarımız tohumlar ve diğer paylarda kendi kendine yeter duruma nasıl gelmelidir? Tüm bunlar gerçek bir meydan okumayı ortaya koymaktadır. Gıdada kendi kendine yeterlilik ancak, gıdaların üretim, paylaşım ve tüketiminin, üreticilerin ellerinde ve halkın yararına olmasıyla mümkündür.

B- Köylünün Durumu

Tarımdaki eski sürekli yöntemlerin kolaylıklarını düşünürsek, geçmişin (çokuluslu şirketlerin denetimi ve kimyasal tahribatın ürettiği hastalıklar açısından) tertemiz olduğunu ve ona dönmek zorunluluğuna inanmaktan başka hiçbir çözümün bulunmadığını görürüz.

Bu arada eski sürekli tarım cennetinin pozitif yöntemlerinin, aslında son derece tehlikeli ve zehirli bir yılanın sığınağı olduğunu da kavramak gerekiyor: Milyonlarca kadın ve erkeği feodal köleliğe mahkûm eden haksız ve acımasız sömürü ilişkileri. Bu sistemin adaletsiz ve eşitsiz ayrımcılıkları bugün de

vardır. Zalim kast sisteminin eski toplumsal ekonomisinde Dalitler gibi geniş köylü sınıflarının ve diğer alt katmanların toprak sahibi olma hakları yoktu ve efendileri için bir avuç tahıl karşılığında çalışarak zorunlu ve bağımlı kılınmış önemli bir iş gücü oluşturuyorlardı. Toprak sahibi olan küçük köylülerin birçoğu, büyük toprak sahiplerinin lehine, *begaar* ya da bedava çalışmaya boyun eğmişti. Toprakların en büyük bölümü (asıl işin alt katmanlar tarafından yapılmasına karşın) üst katmanlara aitti. Feodal toplumlar statik ve katıydı; insanın köylülük içindeki konumu belliydi ve değişmiyordu. Alt katmanlar politik, ekonomik ve toplumsal olarak tam anlamıyla eziliyordu. "Bağımsız" Hindistan'ın, bu uygulamaların birçoğunu yasaklamasına ve toprakların sembolik dağıtımının Dalitlerin ve diğer yoksul katmanların lehine yapılmasına karşın değişimler esas olarak vitrinde kaldı. Bugün bile 110 milyon köylü ailesinin % 85 ila 90'ı yaşamını 2 hektar işlenebilir topraktan daha azıyla sürdürmektedir. Aslında zengin çiftçilerin % 10'unun bütün tarım arazilerinin yaklaşık % 50'sine sahip olmasına karşın, 93 milyon köylü, toprakların % 14'ünden daha azına sahiptir.

Çağdaş tarımın en büyük sorunu, milyonlarca Hint üreticisinin, kendi topraklarına (en önemli bölümü kırsal nüfusun küçük bir yüzdesine ait olan) sahip olmama olgusunda yatar. Bir başka deyişle, toprakların ve üretim araçlarının mülkiyeti, tarımın gerçek üreticileri olan köylülerden her zaman esirgenmiştir. Bu durum, Hindistan gibi zengin donanımlı bir ülkenin nüfusunun çoğunluğunun uç noktadaki yoksulluğunun temel gerekçesidir.

Yeşil Devrim'in Hindistan'ın yönetici sınıfları tarafından, üretimin artması ya da tarımın modernizasyonundan başka gerekçeler için kabul gördüğünü anlamak gerekiyor. Bu devrim gıda tahılları konusunda Hindistan'ın, toprakların, üreticilerin lehine yeniden dağıtımına dayanan ciddi tarım reformları yapmadan, kendi kendine yeterli olmasını sağlamıştır. Toprakların yeniden dağıtımı gibi önemli bir sorun bu sayede gözlerden kaçırılmıştır. Yaşayabilir tarımın tüm savunucuları (Soldan Kongre Partisi uzmanlarına -Kumarappa Komisyonu- kadar), ancak toprakların üreticiler lehine yeniden dağıtımının, tarımı

feodal zincirlerinden kurtarabileceğini ve üretimi arttırabileceğini her zaman yinelemiştir. Hint yönetici sınıfı ve büyük toprak sahipleri bu adımı atmaya pek gönüllü olmamış ve toprağın yeniden dağıtımı için gösterilen her çabanın, sonuç olarak kâğıt üzerinde kalacağı ve acınası bir başarısızlıkla sonuçlanacağı bir tarzda davranmıştır. Toprakların tavan fiyatlarına ve tarım reformuna yönelik 270'den fazla yasanın resmen ilan edilmesine karşın, bu yasaların son on dört yıl boyunca, yeniden dağıtılacak toprakların tamamının yalnızca % 1,51 gibi saçma bir oranını kapsadığını ortaya çıkaran sayılar, yönetici sınıflarımızın reel politik iradesi açıkça yansıtmaktadır. NSS'in (Ulusal İstatistik Servisi, çev.) son dönemde yaptığı istatistikler de kabile gruplarının ve Dalitlerin daha çok marjinalleştiğini ve sahip oldukları toprakların 1982–1992 on yılı boyunca azaldığını göstermektedir. Eğer tarım arazilerinin Çin'de % 43, Tayland'da % 37, Güney Kore'de % 32 ve Japonya'da % 33 oranında topraksızlara dağıtıldığı dikkate alınırsa, bu horozlanma politikası iyice belirginleşmiş olur!

RV, yönetici sınıflara, üretimi büyütüp kestirmeden tarım reformu yapmalarına olanak veren bir kaçamak yol göstermiştir. Ama buna karşılık tarımı yabancı çokuluslu şirketlere açmış ve temel kaynaklarımızı tüketmiş ya da onlara zarar vermiştir. IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen dev barajlar ve kanallar gibi, çeşitli "gelişme" önlemleri bu amaçla acımasızca uygulanmıştır. Tüm bu projelerden en çok etkilenen, kırsal nüfusumuzdur. İstatistiklere göre 213 dev baraj, yaklaşık % 47'si kabile gruplarından gelen (Hint nüfusunun yalnızca % 8'inden biraz fazlasını oluşturmalarına karşın) 56 milyon insanın yerini değiştirmiştir (Shekhar Singh: HT 25 Ekim 2000).

Yeşil devrimin sonucu ya da Hint tarımında kapitalizme geçiş, bağımsızlıktan bu yana 50 yıldan fazla bir sürede toprakların dağıtımı konusunda hiçbir şeyi değiştirmemiştir: o zamanlar, % 80'inden fazlası, zengin çiftçilerin % 15'inden daha azına ait olan toprakların durumu, bugün de aynıdır. Öte yandan Hindistan'da önemli ölçüde gıda fazlası olduğu halde insanların pek çoğu açlıktan ölmektedir. Hükümet 500 milyondan fazla insanın ciddi anlamda kötü beslenmesine karşın, büyük bir bölümü çürümekte ya da fareler ya da diğer leş hay-

vanları tarafından yenmekte olan yaklaşık 60 milyon ton fazla gıda tahılını elinde bulunduruyor. Bu büyük gıda stokları, 600 milyon insanın yıllık gıda gereksinmesinin yarısından fazlasını tahıl olarak sağlayabilirdi. Bu topraklarda yaşayanların ürettikleri gıdanın, kendilerine değil yöneticilerinin amaçlarına yaradığı açıkça ortadadır.

Hint tarım politikası tamamen yanlıştır ve yalnızca tutarsızlıkları çoğaltmaktadır. Kır ve kent zenginlerinin daha da zengin olmasına yol açmakta, yoksul üreticileri cezalandırmakta ve tarımı etkileyen genel sıkıntıyı artırmaktadır. Bu politika, gıda tahılları konusunda en düşük destek fiyatlarını ve paylar, kuyular, sulama vb. için de köylülerin, bankalara ve kooperatif şirketlere borçlanmalarını içerir. Yönetici sınıfla onun kökleşmiş, etkisiz, bozuk, köylülerin yaşamıyla oynayan ve (yalnızca endüstrinin ve elit kentlilerin biricik kârı için) onları bir seçim yatırımı, tarım ürünlerinin ve işgücünün ucuz bir kaynağı olarak gören iktidarı, bu sistemin ortaklarıdır. Sonuç olarak tarım politikası baştan sona yeniden değerlendirilmelidir.

Üretimin, tohumların, ilaçların, gübrelerin, su pompalamak için kullanılan elektriğin bugünkü maliyeti o kadar yüksektir ki, çiftçiler ciddi anlamda borçlanmak zorunda kalmaktadır. Elektriğin özelleştirilmesiyle köylüler artık topraklarını işleyemez olmuş ve milyonlar, tarım işgücü saflarını her yıl daha da kalabalıklaştırmıştır. Çiftçilerin borçlanması, özellikle aşırı borçlanmadan dolayı çiftçi intiharlarının arttığı Pencap Maharaştra, Andhra, Gujarat ve Karnataka'nın zengin tarım bölgelerinde kaygı verici boyutlara ulaşmaktadır. Anketler tüm bu ölümlere, rekolte kaybı ya da çok düşük randıman nedeniyle satın alınan pahalı melez tohumların, kimyasal ilaçların, vb. neden olduğunu göstermiştir. Pencap'taki durum, her çiftçinin ortalama 3 milyon Rupyelik bir borcu olduğu şeklindedir. Bu çiftçilerin, verimsiz hasatlardan sonra intihar ettikleri, iş işten geçtikten sonra açığa çıkmıştır (Vandana Shiva: 'Seeds of Death').

Andhra Pradeş'in Warangal kazası birkaç yıl önce, borç, ilaç ve parazitlerin kokuşmuş çemberinde kalan ve hep birlikte intihar etmekten başka bir çözüm yolu bulamayan 200'den fazla pamuk üreticisiyle dünyanın ilgisini çekti. Geçen yıl aynı

ilçenin 1 200'den fazla çiftçisi 1 500 akrelik bir alana BT pamuğu (Bollgard adı verilen ve Monsanto Şirketince pazarlanan, genetik yapısı değiştirilmiş pamuk tohumu, çev.) dikti ama incelemeler bu ekimin maliyetinin BT olmayan pamuğun maliyetinden 1 092 Rupye daha yüksek olduğunu gösterdi. Aynı dönemde rekolte % 35 düştü ve BT ekiminde (5 368 Rupyelik net bir kâr bırakan BT olmayan pamuk ekimiyle karşılaştırıldığında), 1 295 Rupyelik net bir kayıp görüldü. Bollgard kullanan çiftçilerin % 71'i, bunu kullanmayan % 18'e göre zarar ettiklerini beyan ettiler. Şimdi, bu yıl Bollgard kullanan çiftçilerin yaklaşık % 8'i, bunu gelecek yıl kullanamayacaklarını söylüyorlar. Mahyco-Monsanto geçen yıl, her biri 450 gram gelen ve (1 200 Rupyesi doğrudan teknolojiye gitmek üzere) 1 600 Rupye değerinde olan 75 000 paket BT pamuk tohumu satmıştı. Çiftçilerin zararlarına ve aralarında intihara yönelecek ya da topraklarını sattıktan sonra yoksulluğa düşecek olanların sayısına hiç aldırmadan, yaklaşık 2 milyon Euro eden 90 milyon Rupyeyi cebine indirmişti (Devinder Sharma)!

BT pamuğu üreticilerinin gelirinin akre başına 10 000 Rupyelik yükselişini düne kadar övmekte olan Parlamento Daimi Tarım Komisyonu, bu pamuğun (ticari ekimine izin verilen) dört eyaletteki -Karnataka, Andhra Pradeş, Maharastra ve Gujarat- kötü sonuçlarını görerek nihayet körlüğünden sıyrıldı ve bu düşük performans karşısındaki memnuniyetsizliğini ifade etti. BT pamuk tohumlarına güney eyaletlerinde izin veren Genetik Özellik Tescil Komitesi (GEAC, *Genetic Engineering Approval Committee*), tohumların Pencap'ın kuzey eyaletlerinde, Haryana ve Rajasthan'da da kullanılması önerisini reddetmek zorunda kaldı

Bugün Hindistan'da, melez pamuk tohumlarının üretiminde ve pazarlanmasında, Unilever, Monsanto, Syngenta, Advanta, Bayer ve Emergent Genetics gibi pek çoğu çokuluslu olan 200 şirket vardır. Çokuluslu şirketler tohum alanındaki etkinliklerini, Hindistan'daki şubeleri aracılığıyla ya da yerli Hint firmalarıyla işbirliği yaparak *ortak girişim* yoluyla gerçekleştirirler. Çokuluslu şirketlerin yukarıda sözü edilen Hint şubeleri ya da *ortak girişim* şirketleri şunlardır: Hindistan Lever Limited

(Unilever Plc için), Syngenta İndia (Syngenta AG için), Advanta İndia (Advanta BV için), Monsanto İndia ve Mahyco (Monsanto için), Proagro (Bayer için) ve Mahendra Hybrid Seeds (Emergent Genetics için).

Güney eyaletlerinden gelen haberler, pamuk üreticilerinin uğradığı 15–20 milyar Rupyelik bir zarara işaret etmektedir. Tarım Bakanlığı yine de, düşük kaliteli tohum veren şirketlere karşı caydırıcı önlemler alması için hükümeti yetkili kılan son çiftçi hakları ve bitki çeşitlerini koruma yasasının (2001) ilgili maddesine başvurarak, Mahyco-Monsanto'yu, üreticilere uygun bir tazminat vermesi için zorlamaya istekli görünmemektedir. Hükümet artık saf bir köylü topluluğunu (Agbioindia) kandırmış olmak için şirketi kara listeye almaya can atmıyor.

Bütün bölgelerde ve bütün ekim tipleri için aynı hikâyeler yinelenmektedir. Sorun çiftçileri aşmakta ve kendisi de küreselleşmeden çok sert etkilenmiş olan tarım işgücünü kucaklamaktadır. Tarım işgücü saflarının her yıl milyonlarla kalabalıklaşmasına karşın, istihdam bütün bölgelerde azalmıştır. Hindistan'da milyonlarca işçiyi, özellikle de hasat için kadınları kullanan çay plantasyonlarının durumuna bakalım. Aslında ülkenin tüm çay ekim bölgelerinde -Assam, Batı Bengal, Tamil Nadu ve Kerela- durum olumsuzdur. Çay üretimleri bugün DTÖ'nün gerçekleştirdiği pazarların açılışından özellikle etkilenmiştir. Hint çayı şimdi, %7,4'lük düşük bir ithalat vergisi ödeyerek Hint pazarlarına yayılan Sri Lanka ve diğer 13 ülkenin çaylarıyla sıkı bir rekabet halindedir. Artı-üretim ve gümrük vergilerindeki indirim, çay plantasyonlarının bugünkü krizinin başlıca gerekçeleri olacaktır. Çayın, aynı zamanda kahvenin ve kauçuğun fiyatı, uluslararası pazarlarda on yıldan beri sürekli düşmektedir, öyle ki çayın üretim maliyetinin kilogram başına 60 Rupye olmasına karşın, ortalama satış fiyatı kilogram başına 47 Rupyedir. En acıklı açlık ve umutsuzluk sahneleri, binlerce işçi ailesi -erkekler, kadınlar ve çocuklar- işten çıkarıldığı zaman görülmektedir. Yalnızca Kerela örneğinde, çay plantasyonlarının istihdam ettiği bir milyondan fazla işçinin 70 000'den fazlası şimdi, uluslararası pazarda çay fiyatının sert düşüşünün ardından pek çok küçük ve orta girişimin kapanmasından sonra, açlıkla karşı karşıyadır. Böylece,

32 çay işletmesine sahip olan Kerela'da bu işletmelerin 18'i kapanmaya zorlanmış ve 13'ü de, yaklaşık 30 000 insanı ortada bırakarak sahipleri tarafından terkedilmiştir!

Modern uygulamaların dokunmadığı ve geleneksel olarak yoğun bir işgücü isteyen, Doğu Uttar Pradeş, Bihar, Orissa vb. gibi bölgelerde bile işgücü 4 ya da 5 yıldan beri, makineleşmeyle aşamalı olarak yok edilmiştir. Biçer-döverler ve diğer makineler, özellikle kadınlardan oluşan ve geçinmek için tamamen ekimlere ve hasatlara bağlı olan geleneksel işgücünü orada da yerinden etmiştir. İşsizlik düzeyi öyle bir durumdadır ki, tarım işçileri, asgari ve eşit ücret için verilen sendikal mücadeleden vazgeçmek zorunda kalmışlardır, çünkü iş bulmak, hangi ücrete olursa olsun mutlak bir öncelik haline gelmiştir. Köylüleri yorulmaktan kurtarabilecek teknik bir ilerleme olarak değerlendirilen makineler, yeni istihdam sorunları yaratmamak için, (özellikle çok sayıda tarım çalışanın işsiz olduğu yerlerde) adaletli bir biçimde kullanılmalıdır. Makineleşme, ancak topraklar yeniden dağıtılırsa ve devlet küçük çiftçilere pay verirse olumlu sonuçlar doğurabilir. Ama devletin politikası köylerdeki yoksulları yalnızca marjinalleştirmekte, onları güvensizliğe sürüklemekte ve makineleşme olgusu da sorunu ağırlaştırmaktan başka bir şeye yaramamaktadır.

Kapitalist küreselleşmenin kaygı verici bir başka noktası, zayıflamaktan uzak olan feodal kurumların ve uygulamaların, çokuluslu şirketler tarafından pek çok alanda bilinçli olarak güçlendirilmesidir. Ülkenin çeşitli bölgelerinden, özellikle de Karnataka, Andhra ve Maharaştra'dan gelen çok sayıda haber çokuluslu şirketlerin, çiçek toplamak için ucuz işgücünü, özellikle de kadınları ve genç kızları kullandığını ifade etmektedir. Bu şirketler ucuz kadın işgücü bulmak, devamsızlık durumunda onu hırpalamak ve yoklukla cezalandırmak üzere, işe gelip gelmediğinden emin olmak ve okula gitmek gerekçesiyle işten kaçıp kaçmadığını anlamak için, ataerkil bir tarzda köyün aile reislerine para verir. Monsanto, Bayer ve Syngenta gibi şirketler küçük kızların emeğini kullanarak pamuk ekimlerinde çok büyük kârlar elde etmektedir. Unilever, çiftçilere hammadde satın alarak, karşılığında çocukları tehlikeli koşullarda günde 13 saat çalıştırır. "Zoraki çalışma"nın bu yeni biçimi, ana baba-

lara, kızların emeği için avans ödeyen pek çok çokuluslu şirketin uygulamalarında görülmektedir. Bu kız çocukları, genelde yıldan yıla tüm sezon boyunca, şirket tarafından saptanan kurallara göre eğitim görmeden, çok sayıda zehirli kimyasal ilacın bulunduğu sağlıksız koşullarda, bir sefalet ücreti karşılığında çok uzun iş saatleri boyunca çalışmak zorundadırlar. Pamuk tohumu üretimi bol miktarda çocuk emeği gerektirir. Hollanda'nın Hindistan Komisyonu'na göre, Hindistan'daki pamuk tohumu sektöründe işin tamamının % 90'ı çocuklar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yaşları 6–14 arasında olan en az 45 000 çocuğun, yarısından çoğunun yalnızca, Andhra Pradeş'deki Hindistan pamuk tohumu üretme tarlalarında çalıştığı sanılmaktadır. Pamuk tohumu üretme tarlalarında çalışan çocuklara ödenen ücretler yaklaşık olarak, kadınların ücretinden % 30, erkeklerin ücretinden de % 55 oranında daha azdır. Eğer burada yetişkinler çalışıyor olsaydı, ödenecek toplam ücret, pamuk tohumu üretimini, çiftçiler ve çokuluslu şirketler için rekabet edemez hale getirecek bir oran olan % 30–40 oranında yükselecekti. Bu sektörde, çocukların emeğinin kötüye kullanılması dünya çapındaki güçlere ve onlarla dolaylı bir bağlantısı olan çokuluslu şirketlere bağlıdır ve onların toplumsal ve yasal sorumluluklarından nasıl vazgeçtiklerini ortaya koymaktadır.

1991'de ticaretin serbest bırakılmasından bu yana, çokuluslu şirketlerin pamuk tohumu çalışmalarındaki denetimi artmıştır ve Hint hükümeti tarafından 2002 Nisan'ında BT pamuğuna verilen izinle birlikte, özellikle de genetik olarak değiştirilmiş tohumlar üzerindeki patent hakları sayesinde, bu şirketlerin pazar üzerindeki etkileri güçlenmeye devam edecektir.

Çağdaş emperyalizmin ortaya çıkardığı bir başka ilginç görüngü Dalit sorunudur. Dalitler çoğunlukla çiftçidir ve yorucu ve alt işlerle uğraşırlar. 1991'deki sayıma göre Dalitlerin % 64'ü ve Adivasilerin (kabile grubu) % 36'sı, en küçük bir güvenceye sahip olmadan, geçim düzeyinin altında bir yaşam sürdüren tarım işçileridir. Hindistan, Britanyalılar tarafından sömürgeleştirildiği zaman, Dalitler onları kurtarıcı olarak değerlendirmişlerdi ve o dönemde verilen anti-emperyalist savaşa katılmamışlardı. Britanya emperyalizmi Dalitlere özgürlüğü

tattırdı, çünkü Britanya egemenliği sırasında Dalitler ilk kez bir parça eşitlik kazandılar, eğitime katıldılar ve yönetimde görev aldılar. Dalitler, kurtarıcı olarak gördükleri Britanya emperyalizminin o zaman sadık partizanlarıydı. Ama bugün Dalit nüfusu, aslında hiçbir hayrını görmediği ve tam tersine kendi özlemleriyle çakışmadığı için, neo-emperyalizme karşı ayaklanmıştır. Hükümetler, yapısal uyum politikalarıyla yeni memurların işe alınmasını durdurmak, hatta memur sayısını iyice azaltmak için bir araya geldi. Bu politika Dalit topluluğunu çok sert etkiledi. Çünkü kendi lehlerine olan kotalara karşın, artık hiçbir istihdam onlar için uygun değildi. Bugünkü ekonomik reformların neden olduğu bir diğer problem, tarım topraklarının Dalit köylülerine dağıtımıyla ilgili olarak, 1960–1970 yıllarında hükümetin el attığı tedrici önlemlerin, çeşitli yasa ve reformların ardından tamamen durdurulmasıdır. Dokuzuncu Plan Tasarısına göre Dalitlerin (% 77) ve Adivasilerin (% 90) çoğunluğu tamamen topraktan yoksundur ya da kısacası topraksızdır (*Ninth Five Year Plan Draft 1997–2002*: cilt. 2, s. 247). Küreselleşmenin bugünkü iklimi, hem istihdamlarla hem de tarım arazilerinin mülkiyetiyle, tüm toplumsal yükselme düşünü yok etmiştir. Bu nedenle Dalitler ve diğer alt sınıflar, özelleştirmelere ve yüzyıllar boyunca kaderleri olan ekonomik ve toplumsal ayrımcılıklara mahkûm olmaktan korkmaktadırlar. Sonuç olarak Dalitler ve onların örgütleri gitgide, bugün emperyalizme karşı verilen mücadeleye katılmaktadır.

Öyleyse ister pirinç, çay, şeker kamışı, pamuk üretiminde, ister bir diğer ekimde olsun, kırsal nüfus sürekli yoksullaşmakta, yaşamındaki belirsizlilik artmakta ve (daha çok sayıda küçük hatta orta köylü, tarımın artan giderleri nedeniyle etkinliklerini bırakmaya zorlandıkları için) tarım işgücünün ve işsizlerinin safları kalabalıklaşmaktadır. 1981–1991 arasındaki on yılda tarımdaki kullanılabilir işgücünün rakamları, köylülüğün yoksullaşmasını takiben, 153 milyondan yaklaşık 288 milyona ulaşmıştır. Tarımda kullanılan işgücünün payı ise bu dönemde azalmaya başlamıştır: 1977-1978'de % 70,7, 1987-1988'de % 63,9. Özellikle tarındaki istihdamın diğer sektörlere doğru kayması nedeniyle, tarım ücretleri 1980'li yıllar boyunca biraz yükselmiştir. Ama sonraki on yıllık dönem boyunca, toplumsal

harcamaların ve devlet yatırımlarının kısılmasını içeren yeni devlet politikaları, tarım dışı istihdamın bozgununa neden olmuştur. O zaman, tarımda kullanılan işgücünün payı, 1990-1991'de % 75,5, 1993-1994'de % 78,4 oranında yükselmiştir. Yani bu yoğun reformlarla dolu dört yıl boyunca, tarım dışı kırsal istihdamın 3,4 milyona düşmesine karşın, 13,7 milyon işçi yeniden tarımla buluşmuştur (B.Sivaraman). Üstelik kırsal bölgelerdeki topraksızların sayısı son on yılda, her yıl 2 milyon olduğu tahmin edilen bir yükselmeyle daha da artmıştır (Devinder Sharma, "50 years of Agriculture").

Ekonomistler, kırsal bölgelerin "proleterleşmesi"nden söz ederken, biz aslında onların yıkımına, dayanmak zorunda oldukları sözlerle anlatılamayacak acıya ve sefalete tanık oluyoruz. Öte yandan, büyük Hint çiftçileri gibi küçükleri de, dampinge, tarımın açılmasına, gümrük tarifelerinin indirilmesine ya da kaldırılmasına vb. yol açan nicel kısıtlamaların kaldırılmasından kaynaklı, sayısız güçlükle karşı karşıya bulunmaktadır. DTÖ'yle yapılacak tarım anlaşmasının henüz bitirilmemiş ve imzalanmamış olmasına karşın, gerçekleşen evrelerin yol açtığı tahribat şimdiden görünmektedir: İki taraflı anlaşma vergileri, büyük şirketlerin tarıma akın etmesi, Hint köylülerine yapılan yardımların, elektriğin özelleştirilmesine ve bundan kaynaklanan fiyat artışlarına bağlı olarak kesilmesi, 1980-1981'den itibaren tarımdaki yatırımların % 40'ından fazlasının azaltılması.

Hükümetin çiftçilere, DTÖ politikalarının ihracat fırsatlarını artırarak onları zenginleştireceğine, dünya pazarı ölçeğindeki fiyatlarla beslenme sayesinde emeklerinin karşılığını daha iyi alacaklarına, elektrik sektöründeki reformların onlara, daha düşük maliyetlerle en iyi tasarrufu sağlayacağına ve gübre sanayisindeki kuralsızlaştırma, bu sektöre yapılan devlet yardımlarının azaltılması ve ucuz ithal gübreler nedeniyle girdilerin maliyetinin düşeceğine ilişkin olarak sunduğu bütün bu efsaneler, son on yıl boyunca tek tek kulaklarımızda çınladı. İhracatımız yükselmediği gibi, tarım ithalatımız 1992–1993 (3,1 milyar dolar) ve 1996–1997 (6,8 milyar dolar) yılları arasında ikiye katlandı. Üstelik çok sayıda çiftçinin büyük oranda kullandığı birçok tarım girdisinin fiyatı, tarım fiyatlarından

daha çabuk arttı. Böylece elektriğin maliyeti % 154'e, pompalamada kullanılan dizel motorununki % 68'e tırmandı (The Hindu: 17 Ekim 2003) ve elektrikteki gereçlendirme öylesine düzensiz ve karasız oldu ki, orta ve zengin çiftçiler bile bundan etkilendiler! Son petrol kriziyle ithal gübrenin fiyatı artarken, yardımların azaltılması yerli gübrelerin fiyatını yükseltti.

Yöneticilerimiz tarafından formülleştirilen ve büyük şirketlerin küresel düşüncesine harfi harfine uyan bütün temel plan ve projeler, köylülerin ve kırdaki diğer tüm yoksulların yalnızca unutulduklarını değil, aynı zamanda gelecekten de tamamen yoksun edildiklerini açıkça göstermektedir. Andhra Pradeş Başbakanının, bu eyaletin tarımının çılgınca endüstrileşmesinin lehine olan 2020 Vizyon'u buna kusursuz bir örnektir. Başbakanın kendi danışman grubu tarafından hazırlanan Vizyon 2020, yoğun bir makineleşmeyi, büyük şirketlerin hizmetindeki sözleşmeli tarımı, ticarileştirilmiş ve genetik olarak değiştirilmiş melez tohumların, çiftçilerin % 80'inin gözünde hala geçerli olan şimdiki otarşik yöntemlerin yerine geçtiği tohum pazarlarını, çiftliklerin "yaşayabilir" büyük mülkiyetlerdeki güçlendirilmesini, besinlerin dondurulmasını ve işlemden geçirilmesini, ihracata yönelik ekimleri savunmaktadır. Tüm bunlar, Britanya Hükümeti Uluslararası Gelişme Departmanı (DFID, *Department for International Development*) ve Dünya Bankası tarafından desteklenir ve finanse edilirken, BHC denilen bir İsrail şirketi ve Monsanto gibi büyük uluslararası şirketler küreye katılabilmek için kuliste beklemektedir! Bu büyük "vizyon" Andhra'nın Chitoor gibi bazı yerlerinde, Başkanın, yerel yetkililerin ücretlerinin, sömürü anlaşmalarını imzalamaya ikna olan çiftçi sayısına bağlı olduğu seçim bölgelerini şimdiden harekete geçirmiştir. Yine de, en üzücü olan şey, bu "vizyon"un hiçbir yerinde, 20 milyon küçük çiftçi ve topraksız köylülerden, tarım işgücünden ve Andhra köylerinin % 80'ini oluşturan ve yaşamak için tamamen tarıma ve toprağa bağlı olan kır yoksullarından söz edilmemesidir. Metin tarımdaki aktif nüfusun (onların işlerine, geleceklerine ya da durumlarının iyileşmesine en küçük bir göndermede bulunmadan) % 40 oranında azalacağını söyleyerek bunları görmezden gelmektedir! Çiftliklerin makineleşmesi ve güçlenmesi, kaybe-

denlerin küçük çiftçiler ve tarım işgücü olacağını işaret etmektedir. Andhra hükümeti, milyonlarca köylü istihdamının ortadan kaldırılmasını "gönüllü tasfiye"yle bir tutarken, egemen tavır kabaca şunu söyleyen son bir "beyaz kitap"ta kısaca özetlenmiştir: "Tarımdaki küçük ve marjinal köylülerin modası geçmiş paradigması artık geçerli değildir"! (Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*'nin bir tekrarını yaşıyoruz, ama 1 000 kat daha fazlasıyla!)

Kırsal nüfustaki bu marjinalleşme ve yoksullaşma, son 10–12 yıl boyunca, (kapitalist emperyalizmi adlandırmak için bir aldatmaca olan) küreselleşmenin ve egemen sınıflarımızın önceliklerinin baskısıyla tüm kamusal ve toplumsal sorumluluklarından gitgide vazgeçmekte olan hükümetimiz tarafından devam ettirilmiştir. Eğitimin ve sağlığın özelleştirilmesi, bunların maliyetini yoksulların erişemeyeceği bir noktaya yükseltmiştir. Bu yüksek maliyet, sübvansiyonların azaltılması eğiliminin öne çıktığı bir sırada konut ve gelişme projelerine ve düşük faizli borçlara sınır getirmiştir. Köylerdeki istihdama ayrılan bütçeler 1994-1995'de 46 750 milyon Rupyeden, 1999-2000'de 37 290'a düşmüş ve kırsal istihdam tasarılarının ürettiği işgünleri aynı dönemde 1 255,7'den 791'e geçmiştir. Arazi tavan fiyatları ve toprak edinme yasaları gibi bazı yasa değişiklikleri kırlardaki yoksulların aleyhine olmuş ve yalnızca zenginlerin ve çokuluslu şirketlerin işine yaramıştır. Hükümet politikası, efendilerinin, IMF'nin, Dünya Bankası'nın ve DTÖ'nün yapısal düzenlemelerini ve tüm diğer dogmalarını sadakatle uygulamanın dışında, başka bir şeye yaramamıştır.

Bu da yetmezmiş gibi köylülerimiz ve tarım işçilerimiz, ürettikleri fazla miktarda artı-gıdayla kendi kendilerini gereksiz hale getirmişlerdir. Hint yöneticilerinin tatmin duygusu, 30 milyon vatandaşın her gece aç yatması gerçeğiyle de giderilmemiştir. Yönetici sınıflarımızın acımasız sertliği, (hükümetin, yalnızca önemli besin stoklarının ambarlanması için her gün 250 milyon Rupye harcadığı) bu ülkenin gıda durumuyla ünlenmiştir. Aslında stoklama giderleri şimdi, Hint Gıda Birliğinin (FCI, *Food Corporation of İndia*) elinde tuttuğu artı-gıdanın değerini aşmıştır (*Business Line*, 31 Ocak 2001). Hükümet bu artı-gıdayı, "besin-iş" takasları ya da Kamusal Dağı-

tım Sistemi (PDS, *Public Distribution System*) yoluyla Hint köylerindeki yoksullara dağıtacak yerde, Dünya Bankası'nın talimatı üzerine, geniş PDS şebekelerindeki (makul fiyat uygulayan, 16 milyon aileyi besleyen ve 15 milyar Rupyeden fazla değerdeki gıda ürününü dağıtan) 400'den fazla ambarı budama yolundadır. Kapitalizmin sert yüzü, yöneticilerimizin, artı-tahılı kırlardaki yoksullara vermek yerine, (bize iki milyar Rupyeden daha fazlaya mal olmak üzere) çokuluslu şirketlere sübvansiyonel bir fiyata satmaya hazırlanması olgusunda açıkça görülür. Bu arada bir parlamento komisyonu, ambarlama yükünün azaltılması için, artı-tahılın denize dökülebileceğine ilişkin daha da anlamsız bir tavsiye de bulunmuştur. Artı-tahıl neden mi denize dökülmelidir? Çünkü stoklar FCI'nın ambarlarında kaldıkça çürüyüp gidecektir. Yani FCI'nın ambarlarında stoklanmış yaklaşık 17,5 milyar Rupye değerindeki 3,5 milyon ton tahıl, 1999 yılı Aralık ayında insani tüketim için uygun görülmemiştir (Business Standard, Aralık 1999).

Bu durumda tarımımızın açmazı eski feodal uygulamalar ve üretimdeki pre-kapitalist ilişkilerdir; ama çokuluslu şirketler köylüleri daha iyi sömürebilmek için, bu yüklerden (köylüleri kurtarmak yerine) çeşitli biçimlerde yararlanmayı seçmiştir. Ulusal ve uluslararası politikalar, tarımın endüstri tarafından sömürülmek durumunda olduğunu ve ucuz pazar için işgücü kaynağı olması dışında, kimsenin köylülerle ilgilenmediğini açıkça göstermektedir.

Ama gelecek, yıkımlar ve felaketler değildir! Küreselleşmenin ekimlerimize ve köylülerimize saldırısı, köylülerimizi tarımsal hastalıklar konusunda uyandırmaktadır. Anlatılanlar, Gujarat'da, Pencap'ta, Maharaştra'da, Tamil Nadu'da ve Karnataka'da kapitalist tarımın düş kırıklığına uğrattığı çiftçilerin büyük bir bölümünün, organik yöntemlere geri dönmek üzere, kimyasal ekimlerden ve genetik olarak değiştirilmiş tohumlardan vazgeçtiğini gösteriyor. Organik pamuk alanında çok olumlu sonuçlar kaydedilmiştir.

II- Tepkiler, Mücadeleler ve Sonuçlar

Bizimki gibi bu kadar geniş ve çeşit bakımından zengin olan bir ülkede, çeşitli meydan okumalara ve sorunlara gösterilen tepkiler de çeşitlidir ve işçilerin intiharına, saldırganlığa, örgütlü silahlı mücadeleye ya da başka şeylere varan geniş bir alanı kaplar.

Hepsi de tarım ülkeleri olan Pencap, Andhra, Karnataka ve Maharaştra, düşük rekolteler ve modern ticari ekim girdilerinin yüksek fiyatları nedeniyle borç tuzağına düşerek intihar eden (yüksek oranda) çiftçileri, çokuluslu şirketler tarafından kandırılan ve borçlarını ödeyecek durumda olmayan köylüleri tanımıştır. Hükümetin (hiç kuşkusuz kapitalist tarımın krizinin bir semptomu olan) bu olguyu açıklamak için, alkolizmden, küçük toprak sahiplerinin yaşamlarının kısa oluşuna kadar her çeşit mazerete başvurmasına karşın, intiharlar gün geçtikçe sıklaşmaktadır. Bu durum, intihar sorununun en önemli sorun olduğu eyaletlerin, kapitalizmin ve büyük şirketlerin müdahalesine en çok tabi olan eyaletler olduğunu doğrular.

Günü gününe gözlemlenen bir başka sonuç, ülkenin bütün eyaletlerinde, özellikle, yaşamını sürdürebilmek için belli bir iş bulamayan ve bugünkü politik nedenlerle yalnızca istihdamdan değil, aynı zamanda (var oluş nedeni sayılan kolektif mülkiyetle birlikte) ormanlardan ve orman ürünlerinden de yoksun olan Dalitler ve kabile gruplarındaki yoksul tarım emekçileri arasında, açlıktan ölenlerinin sayısındaki artıştır. Bu açlık ölümleri yalnızca Jarkhand, Orissa ve Rajasthan gibi geri kalmış kabile bölgelerinde değil, daha gelişmiş bölgelerde de kaydedilmektedir. Ve hükümet de paçayı kurtarmak için gerçekleri bir kez daha bozmaya ve gizlemeye devam etmektedir.

Köylülerin somut mücadele ve direnişleri, daha yerel ve kendiliğinden olanlardan, en yüksek derecede politize olanlara kadar, bir dizi eylem içerir. Gazeteler artık, durumlarından memnun olmayan çiftçilerin başlattığı yerel mücadele öyküleriyle dolu: Daha düzenli elektrik ya da en iyi pazar, asgari destek fiyatlarının uygulanması, ürünler için en iyi fiyatlar, gübreler için yeniden sübvansiyon, daha güçlü bir sulama ve en iyi sulama donanımı, tohumların daha uygun dağıtımı ya da en iyi bankacılık ve ödeme kolaylıkları. Öfkeli çiftçiler her

gün, domates, patates, biber ve diğer ürünleri tahrip ederek ya da süt bidonlarını kentin sokaklarına boşaltarak, kendilerine verilen sefalet ücretini protesto ediyorlar. Kesilmiş yollar, yürüyüşler, grevler, oturma eylemleri ve diğer protesto biçimleri, ülkenin bütün eyaletlerinde gitgide yayılıyor.

Medyanın tepkisi, kentte yaşayanların kırsal bölgelerin sorunlarından ne kadar uzak olduğunu ve yalnızca, yollarını keserek ulaşımlarını engelleyen bu protestoların neden olduğu sıkıntılarla ilgilendiğini göstermektedir. Onlar kır yoksullarını, (ister çiftçi, ister tarım işçisi olsun), gıda üreticileri olarak değil, bir tehdit, Hindistan'ı geçmişe çeken bir yük, ölü bir ağırlık ve ülkenin ilerlemesinin önünde bir engel olarak görürler. Onlar için başlıca sorun, tarımın yaşadığı kriz sorunu değil ama denetlenmesi, sertçe bastırılması ve elimine edilmesi gereken bir nüfustur. Kentlerin elit kesimiyle kırlardaki yoksullar arasındaki bölünme ve anlaşmazlık, (modernite ve gelişmeye doğru, engel tanımayan bir yoldan başka bir şey düşünmeyen) bir tarafın düşmanlığı ve (geleceği gitgide daha karanlık görünen ve varlığı tehdit altında bulunan) diğer tarafın yoksunluğuyla günden güne büyümektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz "Vizyon 2020" gibi, artan sayıdaki hükümet plan ve projeleri, kırsal nüfusa negatif elektrik vermiş, onu yalnızca, seçim yaklaştığında manipüle edilecek bir oy rezervi olarak, ya da büyük bir ucuz işgücü rezervi oluşturan endüstri tarafından sömürülmeyi bekleyen bir *hinterland* (yedek güç, çev.) olarak değerlendirmiştir. Hindistan nüfusunun bu önemli bölümünün, ülkemizin bu temel direğinin, yönetici sınıflar için hiçbir önceliği ya da önemi yoktur.

Tarım alanındaki tüm bu mücadeleler iki temel akıma ayrılabilir. Birincisi, (kapitalizmden vazgeçemediği için, ya da bilmeden), herhangi bir alternatif önermede yetersiz kalarak, tarımı daha geniş bir alan olan politik alandan ayırır ve kendisini var olan kapitalizm çerçevesinde çözümler aramayla sınırlandırır. Politik ve politik olmayan çok sayıda örgüt bu akımda yer alır. Sağ partiler ve onların köylü örgütleri için görev, bugünkü sistemin haksızlığını ortaya çıkarmak ve yeni bir sistem önermek yerine, *statükoyu* sürdürmek, son derece eşitsiz olan toprak mülkiyeti modelini korumak ve bu modele, sistemi

değiştirmeden bazı kozmetik değişiklikler getirmektir. Bunun dışında, yönetici sınıfların politikasını politik partilere bağlı olmadan savunan ve üyeleri genel olarak bugünkü politik sistem içindeki herhangi bir partiyi destekleyen pek çok köylü örgütü vardır -BKU (Bharatia Kisan Sendikası, çev.), KRRS (Karnataka Eyaleti Çiftçiler Birliği, çev.) Kshetkari Sangathana vb.- Bu örgütleri, büyük çiftçilerin ve toprak sahiplerinin çıkarlarına bağlı olan ve tarıma kapitalizmin ve büyük şirketlerin akın etmesini hoş karşılayan zengin çiftçilerin yönettiğini hemen belirtmekte yarar var. Birinci akımda, yoksul çiftçileri, topraksız köylüleri ya da tarım işgücünü temsil eden birçok "apolitik" örgüt de vardır. Ama bu örgütlerin alternatif politik ajandalarının ve bir tarım vizyonlarının olmaması ya da antikomünist olmaları ve ekonomi politik bilgilerinin yetersizliği, onları her sorunu (su, zoraki çalışma, tarımın sürekliliği, büyük barajlar, insan hakları, kabile grupları, "terminatör tohumlar", vb.), küresel politik senaryoyu anlamalarını ve harekete geçmelerini imkansızlaştıracak bir biçimde, ayrı ayrı değerlendirmeye yöneltir. STK'ların büyük bir bölümü de bu kategoriye girerek kır yoksullarının kendi içindeki bölünme ve anlaşmazlıkların sürmesine neden olur. STK'lar (bilinçli ya da değil), dayanmış bulundukları (unutmayalım) ulusal ve uluslararası egemen sınıfların bir aracıdır. Solun kullandığı dili, sloganları ve mücadele yöntemlerini kullanarak kargaşa yaratırlar!

İkinci akım, sol partilere ait (sosyalist ya da komünist) ya da sol bir ideolojide yer almış olan ve tarım sorununun, daha geniş politik bir alternatifin unsuru olarak değerlendirilebileceğini ve ancak, temelinden adaletsiz olan bugünkü sistemin yıkılmasından sonra çözülebileceğini savunan köylü örgütlerinden oluşmuştur. Ancak, bu örgütlerin (yaklaşım ve anlayışların ortak ve daha bütünleştirici olmasına karşın) işleyiş ve uygulamalarında çok sayıda fark göze çarpar. İki büyük komünist parti, tarımın RV yoluyla kapitalist fethinin karşısında hiçbir eleştiri getirmemiş, üstelik RV'nin bilimsel ve modern olarak nitelenen ilkelerinin tamamını kabul etmiştir. Bugün bile, tarımımızı çekilmez kılan yöntemleri dile getirmemekte, mücadelelerini, kapitalist yapıları bozmadan legal çerçeveyle sınırlı tutmaktadırlar. Hindistan Komünist Partisi'nin ve Hin-

distan Komünist Partisi (Maoist)'in, küreselleşmeye ve onun tarımdaki etkisine ilişkin belirsiz bir söylemi vardır. Büyük şirketlerin boyunduruğundaki tarım uygulamasını ve DTÖ'yü kınarken, üyelerini "Hint tarımının yozlaşmasına karşı direnmeye ve gıda güvenliğini ve demokrasinin temel direkleri olan köylü yaşam araçlarını korumaya" çağırırken, BJP'nin (Hindistan Halk Partisi, çev.) yönettiği koalisyon hükümetinin (DTÖ tarafından dikte ettirilen) tarım politikalarını" eleştirirken (HKP(M)'nin bütün üyelerini, kadrolarını ve sempatizanlarını ülkenin her yerinde bu politikalara karşı birleşmeye çağıran 20. konferansı) çok ateşli görünüyorlardı. Ama öte yandan Batı Bengal Sol Cephe Hükümetinin 2000–2007 "tarım, bahçıvanlık, tarım-gıda endüstrisi, tarımsal pazarlama, vb. konulardaki devlet politikası tasarı belgesi"nde, bunların tam tersini salık verdiler: İhracat ekimlerini cesaretlendirmek, tarım-gıda endüstrilerini geliştirmek üzere mega-şirketleri cezbetmek, büyük şirket yatırımcılarının çiftçilerle sözleşme yapmalarına yardım etmek, "işgücü sorunlarının sıfır düzeye inmesini" sağlamak, tarım ürünleri ihracat bölgeleri yaratmak, yedi günlük iş haftasının uygulaması vb. Aslında bir yandan DTÖ'nün planındaki önlemleri eleştirirken, bir yandan Dünya Bankası tarafından görevlendirilen ve temelini Birleşik Devletler'den alan bir danışmanlık şirketi olan Mckinsey İnternational'ın kendilerine önerdiği aynı önlemleri uygulamaya çalışıyorlardı!

SSCB'nin yıkılmasıyla, HKP ve HKP(M)'nin kapitalizm karşıtı bir alternatife, sol bir devrime olan inançları da değişmiş görünmektedir. Sözde hala toprak dağıtımını savunmalarına karşın, Naksalbari hareketine açıkça ihanet etmelerinden sonra ortaya koydukları sınıf işbirlikçiliği, zayıflamadan sürmektedir. Toprak mücadeleleri konusunda tamamen ekonomist olan bakış açıları, onları legalizme, her çeşit ilkesiz uzlaşmaya, bazen de sınıf çizgisinin ihlallerine sürüklemiştir. Bu bakış açısının bir başka versiyonu da, toprak dağıtımının artık temel ekonomik öncelik olmadığını öne sürmektedir. Bu partilerin yöneldiği yolu anlamak için Batı Bengal'de egemen sınıfların güçlerini nasıl ikna ettiklerini, kırsal bölgelerdeki zenginleri ve kulakları nasıl desteklediklerini ve zengin köylülerden oluşan tabanlarını kaybetme korkusuyla bir tarım işgücü sendikasının

kurulmasın nasıl karşı çıktıklarını görmek yeterlidir. On yıldan fazla bir süredir, komüniter güçler tehdidini ülkedeki temel çelişki olarak değerlendirmişler ve emperyalizmin, bu noktadaki etkisini güçlendirmesine izin vermişlerdir.

Yine de geleneksel sol (ve onun sendikalar, kadın dernekleri gibi kitle örgütleri), eylemsizliğini ve çifte söylemini gizlemek için, kendisine anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir görünüm vermeye çalışarak (kendi eyaletlerindeki uygulamaları bunun tam tersini gösterse de) küreselleşme ya da DTÖ karşıtı forumlara katılmaktadır. Aslında geleneksel solun anti-emperyalist gündemi hemen hemen yalnızca Dünya Sosyal Forumu gibi platformlardaki varlıklarıyla sınırlıdır, ama asıl sorun, STK'ları devirecekleri mi, yoksa "STK'lılaşacakları mı" sorunudur! Uygulamaları, onların yalnızca tamamen parlamenter politikaya daldıklarını değil, aynı zamanda doğru bir devrimci alternatif formülasyon düzleminde de iflas ettiklerini açıkça göstermektedir.

Tersine, HKP-ML (Kurtuluş) gibi devrimci komünistler, anti-feodal ve anti-emperyalist mücadeleyi temel öncelikleri yapmışlar ve küçük köylülerden, tarım işgücünden ve kır yoksullarından oluşan parti üyelerinin % 80'inden fazlasıyla, bu ülkeyi bir sınıfın diğeri tarafından sömürülmesinden kurtarmak için, Hindistan'ın kırsal bölgelerinde, ulusal ve uluslararası ölçekte, günü gününe bir mücadele yürütmüşlerdir. Devrimci komünistler için, toprakların, onları işleyenlere dağıtılması esastır ve öncelikleri, devlet aygıtı, polis ve ordu tarafından desteklenen egemen sınıflara ve feodal güçlere karşı mücadeledir. Toprakların alınması ve yeniden dağıtılması mücadelesi, Assam, Bihar, Bengal, Andhra, Uttar Pradeş, Tamil Nadu, Orissa ve Jarkhand gibi birçok eyalette yürütülmektedir. Binlerce akrelik toprak, binlerce akrelik diğer topraklar için mücadele edilirken alınmış ve topraksızlara ve yoksul köylülere yeniden dağıtılmıştır. Bu mücadeleler, yönetici sınıfların feodal ve kapitalist kesimlerinin, her zaman devrimci güçlere karşı birleştiğini ve onları bastırmak için devlet aygıtının bütün gücünden yararlandığını bir kez daha göstermiştir. Aslında BJP ve Kongre, egemenliklerine yönelik bu sınıf tehdidine karşı koyabilmek için, güçlerini birleştirmektedir.

Ama devrimci solda da, Hindistan Maoist Komünist Merkez (MCC) ve Halk Savaşı Grubu (PWG, *Peoples War Group*) partileriyle birlikte sol maceracı bir gündem izleyen sapmalar vardır. Onlar da HKP-ML (Kurtuluş) gibi, Hindistan gibi bir ülkedeki tüm değişimin, toprak mülkiyeti sorununa dayanmak zorunda olduğunu anlamıştır. Ama HKP-ML (Kurtuluş), toprak mücadelelerinde köylü örgütlerine inanırken, bu örgütler terör taktiklerini ve maceracı eylemleri göklere çıkarmaktadırlar. Telengana'lı bir devrimci lider bu durumu çok doğru bir biçimde anlatıyordu: "HKP ve HKP(M) yoksul köylüleri legalizmin çıkmaz yoluna götürüp, zorba bürokrasinin bir teşekkürüne terk ediyor; Halk Savaşı Grubu ise toprakların yeniden dağıtımını, yoksul köylü kitlesinin doğrudan hiçbir rolünün olmadığı kızıl terörle hayata geçiriyor. AK–47 'ile yapılan' bu tarım reformu öyle anlamsız ki, binlerce akrelik toprak (sahipleri komşu kentlere kovulduktan sonra bile), yoksul köylülerin (polis terörü korkusuyla) işlemeye cesaret edememesinden dolayı nadasa bırakıldı. Toprağın ele geçirilmesi ve denetlenmesi, ya da toprak sahipleri tarafından geri alınması, köylülerin örgütlü direnişine değil, bu bölgede etkin olan Halk Savaşı Grubu bölge örgütlerinin gücüne bağlı. Bizim mücadele ettiğimiz yerlerdeki toprakların seçilmesinde ve korunmasında, örgütlü yoksul köylülerin kolektif iktidarını temsil eden köylü birliklerinin oluşturduğu Köy Komiteleri söz sahibi. Bizim toprak mücadelemizin deneyimi, bu iki yaklaşımın da pozitif bir inkârıdır."

Tarım reformundan, açlıktan, köylülerin durumundan, sürekli olmayan tarımdan, politikadan, işsizlikten, marjinallikten, tarım üretiminin gitgide artan maliyetinden, tarımda kapitalizmin egemenliğinden, sosyal hizmetlerin özelleştirilmesinden ya da tarımın ve köylülerin yaşadığı sayısız sorunun herhangi birinden söz ederken, bütün bunların kapitalist üretim tarzına bağlı olduğunu anlamak gerekir. Bu sorunlar tek tek değil, bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Hepsi de hem birbirine, hem de feodalizmin kalıntılarıyla birleşen emperyalist küreselleşme politikasına bağlıdır. Krizin kökeninde, başlıca sorunları temsil eden bu iki tehdit unsuru bulunur. Bunlar yok sayıldıkça krize kalıcı bir çözüm bulunamayacaktır.

Sürmekte olan sınıflar mücadelesinde, köylüler gitgide daha çok sömürülür ve güçsüzleşirken, egemen sınıfların da gitgide daha saldırgan ve istekli olduklarını kavramak zorundayız. Dünyanın zenginlikleri az sayıda insan tarafından gitgide daha çok yoğunlaştırılmakta ve kapitalizm, dünyanın tüm zenginliklerini ve kaynaklarını, (bunları inanılmaz kârlar elde etmek amacıyla kullanacak olan) bir avuç güçlü şirket sayesinde denetlemeyi düşlemektedir.

Kapitalizmin istediği, yasal hakları olmayan, tamamen köleleştirilmiş, zayıf, güçsüz, örgütsüz ve bütünüyle kendi denetiminde olan bir işgücüdür. Bir başka deyişle modern bir köle sınıfı!

III- Orta Vadeli Seçenekler

Makalemizin bu son bölümü orta vadeli seçeneklere ayrılmıştır; ancak akılda kalması gereken iki olgu var. Birincisi, tarım konusunda kesin çözüm, yalnızca dünya ölçeğinde ve uzun vadeli politik bir çözüm çerçevesinde aranmalıdır. İkincisi, uzun vadeli bir strateji tasarlanmamışsa, orta vadeli seçenekler tatmin edici, etkili ya da kesin sonuçlar veremez. Eğer total yıkımdan kurtulmak isteniyorsa, gelişmenin kapitalist ve emperyalist biçimine, mümkün olan en kısa sürede bir seçenek aranmalıdır. Bu sonuç için birbirini izleyen evreler esastır.

Sürmekte olan sınıflar mücadelesinde, feodalizmin kalıntıları ve kapitalizm tarafından gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası ölçekteki saldırılar, açıkçası tıkırındadır ve tarıma yapılan bugünkü saldırıya karşı koymak, tabandan gelen doğru bir sınıf mücadelesi olmadan mümkün değildir. Devrimci sol, Hindistan Komünist Partisi-ML ve onun tarım ve köylü örgütleri, tek geçerli seçeneğin, yoksul köylülerin ve tarım işgücünün feodal baskıya ve emperyalizme karşı mücadelesinin olduğunu öne sürmektedirler. Kentlerdeki orta sınıfın ilerici unsurlarıyla birleşmiş olan işçilerle, kır yoksullarıyla, aydınlarla ve bütün demokratik güçlerle birlikte, gerçek bir cephe oluşturulmalıdır. Çelişkilerin günden güne artması, böyle bir cephenin nesnel koşullarını gitgide olgunlaştırmaktadır.

Tarım işgücünü ve küçük köylüleri daha da zayıflatmayı ve marjinalleştirmeyi hedefleyen bütün önlemlerle mücadele

edilmeli ve üretim araçlarının mülkiyeti, toprakların gerçekçi bir dağıtımıyla tarımsal zenginliğin gerçek üreticilerine verilmelidir. Ülkedeki emperyalist yayılmayı yalnızca onların gücü gerçekten durdurabilir. Yönetici sınıflar, hem bunu yapacak yetenekte olmadıklarını, hem de Hindistan halkının ve kaynaklarının tasfiyesinin gönüllü suç ortakları olduklarını birçok kez göstermiştir. Feodalizme ve emperyalizme karşı mücadele ancak, daha haklı ve dürüst bir gelecek isteyerek ve kırlardaki milyonlarca yoksula bu ülke toprakları üzerindeki hak ve çıkarları sağlanarak verilebilecektir. Toprakların dağıtımı tarımımızın üretken potansiyelinin kurtuluşu için kaçınılmaz bir önceliktir.

Sürekli olmayan bir tarıma, toprakların verimsizleşmesine, tüm çevremizin kirlenmesine ve denetim ve egemenliğin büyük ölçüde kaybına neden olan kimyasal ürün akınına ve çokuluslu şirketlerin müdahalesine karşı savaşmalıyız. Klasik sol partiler, RV yöntemlerini ve diğer benzer yöntemleri, bilimsel ve modern oldukları gerekçesiyle körü körüne kabul ederek yaptıkları yanlışı düzeltmelidir. Sol, Lenin'in açıkça işaret ettiği gibi, bilimin ve teknolojinin onları kullanan sınıfa göre yaralayıcı ya da yardım edici olabilen iki yanı keskin kılıçlar olduğunu hatırlamalıdır. Kapitalizmin uyguladığı tarım politikaları, araştırmalar, teknoloji ve bilimler, alt sınıfların aleyhine, yalnızca kapitalizmin sömürüsünün ve egemen sınıfların gücünün yoğunlaşmasına yarar. Bu eğilim tersine çevrilmelidir. Bizim, Küba hatta Endonezya gibi ülkelerin alternatif tarım yöntemlerinden öğrenecek çok şeyimiz vardır. Bu sonuncu ülkede Suharto döneminde, çokuluslu şirketlerin şiddetle karşı çıkmasına karşın 57 ilacın yasaklanması, bugün pirinç üretiminde kullanılan zehir miktarını azalttı. Beş yıl sonra Hindistanlı çiftçiler daha az kimyasal olan girdiler sayesinde hektar başına 4 dolar kazanmaya başladılar. Kanada, İsveç ve Hollanda'nın içinde bulunduğu en az 23 ülke, ilaç kısıtlama programları başlattı. Bu "zehir çemberi"ni kırmak için, bütün bu çabaları birleştirmemiz gerekiyor. Buradan elde edeceğimiz bir diğer üstünlük de, böyle bir politikayla, tarım ve süt ürünleri ihracatımızı çok zayıf sağlık ölçütleri nedeniyle riske atmamak olacaktır.

Yoksul çiftçilerin, gerekli tohum, elektrik ve su girdilerini elde etmeleri, borç para alma ve ödeme kolaylıkları kazanmaları için mücadele etmeliyiz. Kredilerin, kimyasal ürünlerle kirlenen toprakların temizlenmesi, yağmur suyuna dayalı sulama projeleri ve diğer sürekli yöntemler için kullanılmasını istemeliyiz. Kredilerin aynı zamanda, çiftçilere hem toprakların verimliliğini artıran, doğal kaynakların kirlenmesini durduran, sağlık konusunda riskleri azaltan ve maliyetleri düşüren, hem de geniş çaplı intiharlara son veren sürekli ekim yöntemlerini özümlemelerine yardım etmek üzere kullanılmasını istemeliyiz. Bütün ülke için uzun süre garantili asgari destek fiyatlarını ele almalı, ama bunların, politik popülizmin ya da manipülasyonun esinlendiği gibi dar görüşlü hedefler taşımasını, ya da ülkenin bazı iltimaslı bir gruplarıyla sınırlandırılmasını reddetmeliyiz. Uygun fiyatlı ürün mağazaları zinciri olan Kamu Dağıtım Sistemi (PDS, *Public Distribution System*), kırsal bölgelerdeki yoksullar ekonomik olarak kalkınıncaya kadar etkin kılınmalıdır.

Tarımsal araştırmaları, Dünya Bankası'nın denetlediği ve finanse ettiği, başkanlığını herhangi bir G–8 ülkesinin yaptığı ve gelişmekte olan ülkeleri, bu ülkelerin aleyhine olarak emperyalizme uygun bir çizgi izlemeye zorlayan Uluslararası Tarım Araştırmaları Danışma Grubu'nun (CGIAR, *Cosultative Group on International Agricultural Research*) etkisinden kurtarmalıyız. Bizdeki Hindistan Tarım Araştırma Konseyi (ICAR, *İndian Council of Agricultural Research*) ve ICRASAT (Kurak Tropik Bölgeler Tohum Araştırmaları Enstitüsü, çev.) gibi diğer organlarda, tarımımızın ve köylülerimizin çıkarlarıyla çelişen öncelikleri kabul eden batılı finansman ve gereksinmeler egemendir.

Hindistan'ın çapı ve nüfusu, kendimiz için üretim yapabileceğimizi ve pazarımızın, üretimimizi emecek yeterli büyüklükte olduğunu göstermektedir. Bütün çokuluslu tarım-gıda şirketleri tarımsal üretimimiz konusunda aynı görüşlere sahip olduğu halde, neden dış pazarlar arıyoruz? Yanıt, halkın sorunlarına öncelik verilmemesi ve onun bir satın alma gücüne sahip olmasına olanak sağlayacak gelir dağılımının eksikliğidir. Eğer kendi pazarımızı ve bu pazarın çok sayıdaki tüketicisini (gör-

mezden gelmek ve sömürmek yerine) hedefleseydik, ihracata yönelen ve depolarda çürümeye bırakılmış gıda üreten bir politikaya bağımlı olmayacaktık. Kırsal nüfusumuz, toprakların dağıtımı ve sürekli tarım yöntemleriyle yalnızca bir alım gücüne sahip olmayacak, aynı zamanda (özellikle güvensiz ve yapay ihracat pazarlarına değil, ülkenin gereksinmeleri temeline dayanan tarım-gıda alanında) çeşitli yetkin endüstriler yaratabilecektir.

Dalitlerin, kabile gruplarının ve alt kastların toplumsal saygınlığı için mücadele etmeliyiz. Bu mücadele, feodal otoritenin kökenini tartışmamızı gerektirir. Bu geri ilişkiler, üst sınıfların ya da kastların % 15'inden daha azının, toprakların % 80'inden daha fazlasına sahip olduğu Hindistan'da, eski baskıcı kast sisteminin köleleştiren feodal uygulamalarıyla, çok büyük bir orandaki Hintli kadın ve erkeği ruhsal ve fiziksel olarak mahvetmiştir. Tarımda etkin olmak zorunda kalan insan sayısının bu kadar çok olması, aslında bu insanların, varlıklarını sürdürmek için başka hiçbir araca, hiçbir istihdam olanağına sahip olmamasıdır.

Kabile gruplarının ve bu gruplarının kaynaklarının sömürülmesini durdurmalıyız. Anayasanın, kabile bölgelerine ilişkin olarak, yasama, yürütme ve finansman yetkilerine sahip ilçe ve bölge konseylerinin kurulmasını öngören Altıncı Ek Bölümü uygulanmalıdır. Hindistan'ın 80 milyon insanı içene alan 400'den fazla kabileye sahip olduğunu unutmamak gerekir. Bazen "iç sömürgecilik" olarak da adlandırılan bir süreç bu grupları tamamen yoksullaştırmış ve marjinalleştirmiştir.

Ayrıca yepyeni bir gelişme kavramı geliştirmeli ve bu kavramı ölçmek için yeni paradigmalar bulmalıyız. Bugünkü "gelişme" parametreleri kapitalizm tarafından formüle edilmiştir ve üretimin "büyümesi"ni (büyümenin dağılımını hesaba katmadan, nüfus, ülke ve çevre üzerindeki etki sorununu gündeme getirmeden) öne sürmektedir. Bu elbette kapitalizmin temelindeki devingen gücün, ne olursa olsun kâr olması gerçeğine bağlıdır. Aslında başlıca slogan olan "insandan önce kâr", "kârdan önce insanlık" şekline dönüşmelidir. İstatistikler *per capita* (kişi başına, çev.) açıklayıcı olabilir ama hem yoksulluğu hem de yerleşik küresel düzene bağlı olan ve zengini daha

zengin, yoksulu daha yoksul yapan aykırılıkları gizler. Büyümenin maliyeti, kâr ortakları ve geri çevrilen mallar gibi sorunlar ortaya konmalı ve yanıt bulunmalıdır. Otantik gelişmenin yeni önlem paradigmaları (gelirin toplumsal ve ekonomik bölüşümünü ve haksızlıkların, ekonomik ve toplumsal sömürülerin ve ayrımcılıkların yok edilmesini içeren) gereklidir. Bunlar formülleştirilmeli, sonra da uygulanmalıdır.

DTÖ, DB ve IMF'ye karşı platformlarla, emperyalist politikalara, nicel kısıtlamaların (QR, *Quantitative Restriction*) yeniden uygulanmasına karşı mücadeleyi devam ettirmeli ve yoğunlaştırmalıyız. Ama bu platformlar, yapılacak tartışmalar temelinde verilecek somut mücadelelere dayanmalıdır. Bazen, karşılıklı yakınlık, anlayış ve işbirliği eksikliği nedeniyle, mücadeleyi bir platform yürütmekte, söylemi diğeri sahiplenmektedir. Bu bağlamda, STK'ların kışkırttığı (yabancılar tarafından finanse edilen ya da çeşitli başka biçimlerde olan) fesat, ikiyüzlülük ve karmaşa açığa çıkarılmalıdır. Dünyanın her yerindeki işçiler, köylüler ve ilerici çevrelerle ilişkiler kurmak, anlaşmalar yapmak ve ortak eylem programları uygulamak ve küreselleşmeye, otantik ve popüler bir enternasyonalizmle karşı çıkmak zorundayız.

KAYNAKÇA

R.U.P.E., Aspects of India's Economy, no 29, s.108. Bulletins Agbioindia 2001–2003
Seeds Of Destruction, Vandana Shiva.
Agrarian Scene in Left Ruled Bengal 1977–2002, Arindam sen.
Stravation Deaths and Farmers suicides, Shankar.
Introduction à "*The Report From the Flaming Fields of Bihar*", Vinod Mishra.
Pesticide-free Agriculture, Devinder Sharma.
Land Reform, Powerty Reduction and Growth: Evidence from India, Besley, Timothy ve Robin, Burgess. *The Quartely Journal of Economick*, Mayıs 1998.
The Policy Relating to Sharecropping and Leasing, (1999, proje), Government of India, Department of Rural Development.
A Study on Causes and remedies for Farmers' Distress in Karnataka, R. S. Deshpande (2002).
Farmers crisis Today, B. Shivaraman (2002).
Agrarian Crisis and Distress in Rural India, Utsa Patnaik (Haziran 2003).
Politics of Agricultural Research, Devinden Sharma.
A Glimpse of Starvation Deaths in India, Shankar.
An extreme facet of the Agra crisis, Ranjani (Liberation, Ekim 2003).
Liberation –CPI (ML)'nin aylık dergisi (2000–2003).
Economie and Political weekly (2000–2003).
Problems in Modern Capitalist Agriculture, Kaplana Wilson.
Manifesto of All India Agriculture Labour Association (2003).
Proliferatiın of Small Farms, Sheila Bhalla.
Violence of the Gren Revolution, Vandana Shiva.

I- HİNT TARIM İŞÇİ VE KÖYLÜ ÖRGÜTLERİ

Politik partilere bağlı örgütler:

1. CPI-M'ye bağlı örgütler

AIKS (All India Kisan Sabha)
4, Ashoka Road, Yeni Delhi 110001
1999'da 14.700.000 üye, -Başkan Rumchandran Pillai- GS K. Vardharajan- 30. Jullandhar Konferansı, Pencap, 6–9 Mart 2003.

AIAWU (All India Agricultural Workers Union)

12 B Feroze Shah Road, Yeni Delhi 110001 (1982'de Batı Bengal'de, üye sayısı 1997'de, %90'ı Kerela'dan olarak 2 300 000'e ulaşan AİWU' nun bölünmesiyle kuruldu).

2. CPI-ML-Liberation'a bağlı örgütler

All India Kisan Sangarsh Samiti (AIKSS)

2001 Mart'ında Faizabad'da kuruldu, UP. Yaklaşık 500 000 üyesi var.

All India Agricultural Labour association (AIALA)

2003 Kasım'ında Ara'da kuruldu, Bihar. 1 500 000 üyesi var, Contact U–90, Shakarpur, Delhi–110092.

3. CPI' ya bağlı örgütler

All India Kisan Sabha

4, Windsor Place, Yeni Delhi, CPI (M)'den ayırmak için AIKS (Ajoy Bhavan) da denir, 1936'da kuruldu, genel sekreteri Atul Kumar Anjan.

Bharatiya Khet Mazdoor Unuion 4, Windors Place, Yeni Delhi, Ekim 1995'de CPI' nın 16. Kongresinde kurulan örgüt.

4. All India Forward Bloc'a bağlı örgütler

Agragami Kisan Sabha

Krishi Shramik Union, İlişki için: Debabrata Biswas, MP.

5. Revolutionary Socialist Party (RSP)'ye bağlı örgütler

Samyukta Kisan Sabha

İlişki için: Sanar Kumar Mandal MP,

6. CPI (ML) New Democracy'e bağlı örgütler

All India Kisa-Mazdoor Sabha

Rajahmundry'da kuruldu, Andhra Pradeş, 12–14 Aralık 2000.

II- POLİTİK BAĞLILIKLARI OLMAYAN ZENGİN KÖYLÜ ÖRGÜTLERİ

Bharatiya Kisan Union (BKU), Pencap, Bhupinder Singh Mann ve Ajmer Singh Lakhowal yönetiminde.

Bharatiya Kisan Union (Ekta), Pencap. Yaklaşık 20 000 üye. Ruldu Singh, genel sekreter (örgütün bazı bölümleri yine de CPI-ML Liberation, PWG, Communist League of India'dan vb. etkilenmektedir).

Bharatiya Kisan Union (Ambavat) Pencap, Rishipal Ambavat yönetiminde. **BKU** (Hayrana)- Rothas Rathee tarafından yönetiliyor.

Karnataka Rashtra Raita Sangha (KRRS), Dr. Nanjundaswamy tarafından yönetiliyor, yalnızca Karnataka eyaletinde aktif, 20 milyon üyesi var (Eyalet nüfusunun %50'si!)- PGA (peoples'Global Action against "Free" Trade and the WTO) lehine patlamayla zayıfladı ve Via Campesina. Nanjundasamy

Manille temelindeki uluslararası şebekelere ve diğerlerine katılmaktadır. KRRS 1987 seçimlerine katılmış ve parlamentoda bir sandalye kazanmıştır. Genel sekreter: Babu Gowda Patil, iktidardaki sağ parti BJP' nin eski üyesidir.

Karnataka Rashtra Raita Sangha (KRRS) – Puttannaiah tarafından yönetilir- esas olarak Mandta kazasında temsil edilir, KRRS' nin bir kesiminden çıkmıştır

Kisan Sangharsh Samili (Multai/Madhya Pradesh) Dr. Sunilam, MLA tarafından yönetilir. Dr. Sunilam Smajwadi partisine yeni üye olmuştur. Kisan Sangharsh Samity'nin sonunun ne olduğu bilinmemektedir.

Shetkari Sangathana, Maharaştra, Sharad Joshi tarafından yönetilmektedir – 14 eyaletin köylü örgütlerinin Kisan Coordination Committee (KCC) adı altında koordine olmasını öngörür.

Tamizhaga Vivasayigal Sangham (Tamil Nadu Farmers organisation) – Naraina Samy Naidu tarafından kuruldu, Dr. Sivasamy tarafından yönetiliyor.

Bharatiya Kisan Sangh -yalnızca Guajarat'da var- Kunwarji Bhai Jadav tarafından yönetiliyor.

Hayrana Krishak Samiti, Shamser Singh Surjewala tarafından yönetiliyor.

Bharat Krishaj Samaj, Balram Jhakkar ve Kristan Bir Chaudhry tarafından yönetiliyor, Pro Congress Party.

BKU-Kisan Panhayay, Mahendra Singh Tijait tarafından yönetiliyor, Western Uttar Pradesh.

III

Küçük Pirinç Köylüleri Sri Lanka'da Neden Yok Olmak Zorundalar?

Francois HOUTART

Cennet Sri Lanka adası, hindistancevizi ağaçlarıyla çevrili kıyılarını, çay bitkileriyle örtülü tepelerini ve renkleri mevsimlere göre değişen pirinç tarlalarını barındıran vadilerini daha uzun süre sergilemeye hazırdı. Ama hayır! Dünya Bankası, hakkında başka türlü karar verdi. Küreselleşmiş bir ekonomide, Sri Lanka'da pirinç üretmek artık akılcı değil, çünkü onu Vietnam ya da Tayland'dan satın almak daha ucuza mal oluyor. Milyonlarca az üretken küçük pirinç köylüsüne gelince, onları bir ihracat endüstrisi ve üretken bir tarım için işgücüne dönüştürmenin tam zamanı.

İşte Sri Lanka'nın, eski başkan Premadasa'nın adayı Güney Asya'nın Singapur'u haline getirme düşüncesiyle büyülenen ve yabancı çıkarlara menzil oluşturmaya pek istekli olan azınlık sınıfını mutlu eden şey. Öte yandan küçük köylülerin dönüşüm sürecini hızlandırmak için birkaç yasal önlem yeterli olacak: Sulama suyunu ücretli hale getirmek, bugüne kadar kamu malı olan toprakların satışını sağlayarak ona mülkiyet sıfatı vermek, köylü tarımı vaadinde bulunarak hükümet hizmetlerini sonlandırmak, çalışma mevzuatını kuralsızlaştırmak.

Sri Lanka, 2500 yıldan fazla bir süre boyunca pirince dayanan bir toplum oldu. Bugün pirinç hala, tahıl tüketiminin %

75'ini oluşturuyor. Küçük köylülerin % 80'e yakını pirinç üreticisi. Toplum, Avrupa'da olduğu gibi toprak mülkiyetine değil, temel tarım üretiminin anahtar etmeni olan suyun denetimine dayanıyor. Politik iktidarlar, M.Ö. ilk bin yılın küçük krallıklarından, adanın günümüzden 500 yıl önce, entegre bir sulama sistemini kurabilecek tek bir iktidar altında birleşmesine kadar, hep suyun egemenliği üzerine kuruldu. Hemen ardından gelen monarşi, Budizm'i yeni düzenin sembolik ifadesi olarak gösterdi.

Haraççı toplumlarda (toprak, onu yöneten ama kullanımını köylü ailelere bırakan krala aitti) her zaman kolektif olan toprak mülkiyeti Britanya ve Hollanda sömürge sistemlerinden pek etkilenmemişti. Önce kahve, ardından da çay plantasyonları, pirince ve küçük ekime (baharat vb.) ayrılmış olan vadilere değil, tepelere yerleştirildi. Bağımsızlıktan sonra ilk hükümetler pirinç topraklarının kamusal niteliğine saygı duydu ve topraksız köylülerin yaratacağı toplumsal sorundan ve tarım mülkiyetinin parçalanmasından kaçınmak için *Welfare State* anlayışıyla küçük tarıma destek politikaları geliştirdi.

Oysa UNP (Ulusal Birlik Partisi) hükümeti 1977'den beri ekonomiyi neoliberal (*Consensus de Washington)* anlamda yönetmektedir: İhracat için üretim, yabancı yatırımları çekmek için pazarların, altyapı çalışmalarının liberalleştirmesi, ekonomik ve sosyal koruma ağlarının parçalanması. Toplumsal sonuçlar yıkıcıdır. Dünya Bankası'na göre ortalama olan büyüme oranı, bu dönem boyunca yılda % 4'den % 5'e çıktığı halde, yoksulluk artmaktadır: Uluslararası Tarım Fonu'nun (Birleşmiş Milletler) bir araştırmasına göre 1965'de % 13,5 olan yoksulluk oranı, 1988'de % 46'ya yükselmiştir.[1] Toplumsal farklılıklar büyümektedir: Ülke 1992'de en yüksek ve en düşük gelirler arasındaki aralığı ölçen Gini katsayısının, Brezilya'dan sonraki ikinci şampiyonu olmuştur.[2] Kötü beslenme artmaktadır: MRI'nın (Medikal Araştırmalar Enstitüsü) bir incelemesi, kalori alımının, 1979–1999 arasında % 33 oranında azaldığını

[1] İnternational Fund for Agrarian Devemlopment, *State of the World Rural Poverty,* 1992.
[2] PNUD, Rapport Sur le Developpement Mondial, 1993.

göstermektedir.[3] Tarım fiyatlarının düşmesi ve tüketim mallarının artmasıyla, ailelerin gelirleri yok olmaktadır. Özellikle küçük köylüye umutsuzluk egemendir. İntihar oranı, 1990'lı yılların başlangıcında, ülkeyi diğer ülkelerin en başına yerleştirecek bir yüksekliğe ulaşmıştır.[4]

Bu durum dünya pazarına açılmaya geçişin gerçek bedelidir. Önceki ekonomik-toplumsal sistem kuşkusuz ağır bir bürokratikleşme üretmişti ve değişmek zorundaydı. Ama en zayıf katmanlara asgari bir sosyal yardım sağlamış ve ülkeyi eski sömürgeleşmiş Asya'nın en yüksek okullaştırma oranıyla süslemişti. Oysa UNP yönetiminde yoksulların toplumsal ve kültürel çıkarları güneş görmüş kar gibi eridi: Küçük köy okulları kapatıldı, bu bölgedeki hastaneler donanımsızlaştırıldı, küçük köylüye sunulan teknik hizmetler kısıldı ya da tamamen kaldırıldı.

Ama daha da dramatik olaylar yaşanacaktı. Daha 1972'de işsiz ama eğitimli köylü gençlerin isyanı, 10 000 kişinin ölümüne neden olmuştu. 1989-1990'da ülkeye uluslararası krediye açılmanın karşılığı olarak dayatılan yapısal uyum programlarının sonuçlarının ardından, ikinci bir isyan patlak verdi.

Ayaklanma 1972'dekinden daha yaygındı, çünkü köylü gençlerin durumu daha da kötüleşmişti. Baskı sert oldu. Tahminler, kurban sayısının en az 60 000 olduğu yolundaydı.

Ülke şoka girdi. Saldırı, kısa süren ılımlı bir neoliberal dönemden sonra, yenilenmiş bir söylemle yeniden başladı. Yoksulluğa karşı mücadele etmek ve yoksullara uygun bir büyüme (*pro-poor growth*) gerçekleştirmek için, pazara açılmayı hızlandırmak ve eskimiş ve üretkenlik karşıtı Keynes politikalarına kesin bir son vermek gerekiyordu. Bu yönelimi doğrulayan iki belgemiz var.

Birincisi, Dünya Bankası'nın 1996'da yayınladığı, pazarın liberalleştirilmesi genel politikası çerçevesinde küçük köylünün geleceğine ilişkin rapor.[5] İfade nettir. Küçük köylüleri

---

[3] Medical Research Institute (MRI), Kolombo, 2000.

[4] Gouvernement de Sri Lanka, *Poverty Reduction Stategy Paper* (PRSP), Kolombo, Haziran 2002.

[5] Robert Hung ve Douglas Lister, *Non Plantation Sector Policy Alternatives*, Washington, Dünya Bankası, Mart 1996.

pirinç gibi düşük değerli ürünlerden vazgeçirmek gerekmektedir. En iyi yollardan biri, sulama suyunun bedava oluşuna son vermektir: "Su bir metadır (*a commodity*). Öyleyse özel sektör tarafından pazarlanmalıdır. Öyleyse hükümet bir "su mülkiyeti hakkı yaratmalıdır..." Bu durum, sulama suyunun geleneksel kullanıcılarına, tapularını satma (ya da devretme) olanağını verecektir.[6] Dünya Bankası adına ne zekâ! Sorunun anahtarı sulamanın denetiminde yatmaktadır. Sulamayı özel sektöre geçirmek, tarım toplumunu pazar ekonomisinin içine düşürecektir.

Aynı zamanda, pirinç pazarını düzenleyen hükümet organı Pirinç Pazarlama Komitesi'ni de (*Paddy Marketing Board)* kaldırmak gerekecektir, çünkü onun varlığı, tarımdaki özel yatırımın cesaretini kırmaktadır. Ama bu yeni projeyi tamamlamak için, toprağı da metaya dönüştürmek gerekecektir. Bu da sorun değil! Dünya pazarının güçlerine direnemeyerek topraklarını daha güçlü ekonomik işlemcilere satmaya zorlanacak olan tüm küçük köylülere birer tapu uydurmak yeterli olacaktır. Buna bir de kuralsız emek pazarını ekleyin, neoliberal bir büyümenin tüm harçlarına sahip olacaksınız. Ve işte küçük pirinç köylülerinin Sri Lanka'da yok olmak zorunda kalışlarının nedeni. Öte yandan bu politika, köy tarımını (yerini güçlü verimlilik girişimleriyle doldurmak üzere) elemeye yönelik daha genel politikaya (Dünya Bankası tarafından uygulanan) denk düşmektedir. Oysa bu tür önlemlerden toplumsal olarak etkilenen kesim, dünya nüfusunun yarısı olmuştur: Aşağı yukarı 3 milyar insan.[7]

2000 Haziran'ın da Dünya Bankası, reformların gerçekleştirilmesi için 18,2 milyon Amerikan doları tutarında bir ödünç

---

[6] Sarahth Fernando'dan alıntı, *Problems of Samll Peasants,* Kolombo, MONLAR, 2001, s. 4

[7] Argüman, büyümekte olan dünya nüfusunun beslenme gereği üzerine dayanır ama köylü hareketleri ve tarım ekonomisindeki uzmanların pek çoğu, böyle bir hedefin, modernize edilmiş ekolojik bir köylü tarımının özendirilmesiyle, bölgelere göre farklılaştırılmış bir fiyat ekonomisiyle, köylülerin bir bölümünün diğer etkinliklere katılması için uzun vadeli toplumsal bir planla gerçekleşeceğini gösteriyor. (bkz. *Alternatives Sud*, Cilt 10, No: 4 (2002), *La Questions Agraire*, Centre Tricontinental, Lauvain la Neuve)

para sağlar. Dönemin Adalet Bakanı G. L. Pieris'e göre "*yasama ve hukuk sistemini özel sektörün hizmetine sunmak açısından, Sri Lanka tarihinin en büyük yasal reformu*" söz konusudur.[8] Bir yıl sonra 2001'de Dünya Bankası, hükümetin, makroekonomik istikrarın ve yatırımcıların güveninin sağlanması için kaçınılmaz olan reformları gerçekleştiremediğini ve özel sektörün iyi işlemesi için yasal çerçeve yaratmadığını öne sürerek bu paranın verilmesini askıya alır.

İkinci belge hükümetten gelmektedir. *Regaining Sri Lanka* başlığını taşır.[9] Başlıkta belirtilmemesine karşın asıl konusu şudur: Yoksulluğa karşı mücadele.[10] Durumun (1990–1991 ve 1995–1996 arasında yoksulluk oranı % 33'den % 39'a geçiyor) ciddiyetini gösterdikten sonra nedenine değinir. Neden, çok açık bir biçimde büyüme eksikliğidir. Bunu düzeltmek için, özel sektörün çalışmalarını frenleyerek kamusal açığı azaltmak, çalışmayı kuralsızlaştırmak, toprağı pazara sokmak ve devletin yükünü azaltmak gerekmektedir.[11]

Metinin yazarları daha sonra, önceki hükümetin sözlerini tutmadığını kabul ederek, Dünya Bankası'nın yazdığı metni kelimesi kelimesine tekrarlarlar. Özel sektör, sermayeyi ve emeği en iyi şekilde kullanmak ve yabancı yatırımları çekmek için uygun koşullara gereksinme duymaktadır. Öyleyse özelleştirmeyi hızlandırmak, çalışmaya daha fazla esneklik getirmek, küçük çiftçilere tapu vermek, yabancıların toprak edinmesinin önündeki engelleri kaldırmak, korumaları kaldırmak, özel sektörü eğitime ve sağlığa sokmak gerekmektedir. Örnek olarak Şili verilmiştir.[12] "Yoksulların lehine bir büyüme" (*propoor growth*) için liman ve havaalanlarının kapasitesini yükseltmek, otoyollar yapmak, yol ağını, demiryollarını ve otobüs hizmetlerini iyileştirmek, telekomünikasyon ve interneti geliş-

---

[8] Sarath Fernando'dan alıntı. *A Complete Change in the Legal System*, Kolombo, MONLAR, 2001, s. 1

[9] Sri Lanka hükümeti, Regaining Sri Lanka-*Vision and Strategy for Accelerate Developement*, Kolombo, Mayıs 2003.

[10] PASP'in (*Poverty Reduction Strategy Paper)* görüşlerinin büyük bir bölümünü yeniden ele almaktadır

[11] *a.g.e.* s. 2–10.

[12] *ag.e.* s. 13–16.

tirmek, devletin yetkisini genişletmek ve mikro kredi inisiyatiflerini finans pazarına bağlamak gerekecektir.

Kısaca "*geçime dayalı ve verimliliği düşük bir tarımı temel alan bir ekonomiden, verimliliği yüksek bir hizmete (ekonomisine) ve yoksulluğun azalmasına yardım ederek ekonomik bir gelişme yaratacak olan endüstrileşmeye geçmek söz konusudur.*"[13] Büyüme, uluslararası pazarın rekabetinde yer almak zorunda kalacak olan özel sektöre bağlıdır. Singala ve Tamiller arasındaki (ülkenin bir bölümünü soyutlayan) iç savaşa gelince, böyle bir politikanın başarılı olması için bu savaş durdurulmalıdır. O halde barış görüşmelerinin desteklenmesi gerekmektedir.

Bu Mesih tonundaki belge, uzun süre önce aşıldığı sanılan gelişmenin karikatürsel vizyonunun dışında, neoliberal projeyi desteklemek için (Dünya Bankası'nın inisiyatifindeki) "yoksulluğa karşı mücadele" argümanından yararlanır. Yoksullar için duyulan bu ani kaygının gerçek işlevi ortadadır: Gıda güvenliği[14] üzerine tek bir sözcük yoktur. Gecekonduları dolduracak ve ancak, Çin ve Vietnam'daki ücretlerin daha düşük olması nedeniyle şimdiden soluğu tükenen taşeron bir endüstride iş bulabilecek olan küçük köylülerin kaderine ilişkin hiçbir kaygı yoktur. Amerikan İngilizcesiyle yazılan metin, (İngilizce konuşan Sri Lanka'lı elit, Britanya İngilizcesi[15] olup olmadığından kaygı duyarken) kökenini açığa vurmaktadır: Metin ya Washington'da yazılmıştır, ya da bir *brown sahip* (batılılaştırılmış yerlileri ifade eden yerli deyimi) kuşağının yapıtıdır.

Neoliberal politikalar tepkisiz kalmamıştır. 1980'de 40 000'den fazla işçinin işine son verilmesiyle bastırılan genel grevin dışında, 1989-1990'da gençlerin (60 000 insanın hayatına mal olan) isyanı, on binlerce insan tarafından imzalanan

---

[13] A.g.e., s. 21.

[14] Bu ülkenin temel gıda tüketimini kendisinin üretmesi olanağını içeren kavram, onu uluslararası politikaların tesadüflerinden koruyan şey. Gıda güvenliği, DTÖ'nün tarımın liberalleştirilmesi politikalarıyla, ciddi olarak yeniden gündeme gelmiştir.

[15] Örneğin Labor sözcüğü, Britanya İngilizcesinde ou ile (labour) yazıldığı halde metinde o ile yazılmıştır.

manifestolar birbirini izlemiştir: 1993'de, (o dönemde hükümetin seçimdeki başarısızlığının nedenlerinden biri olan) 150 000 kişinin imzaladığı, tarım politikasına karşı *People's Memorandum*; 2000'de, borçların kaldırılması için, Jübile 2000 memorandumunu destekleyen 300 000 insan; 2002'de, yüzlerce köylü örgütü, Pollonaruwa bölgesindeki küçük çiftçilerin açlık grevini destekliyor. On binlerce insan ülkenin birçok kentindeki gösterilere katılıyor.

Direniş, sivil toplumun içinde aşağıdan örgütlenmektedir. 1993'de 130'dan fazla köylü örgütü, karşı-önerileri çoğaltan, hükümetle ve Dünya Bankası'yla görüşen ve gösteriler düzenleyen MONLAR'ı (*Movement for National and Land Agricultural Reform*) oluşturur. 2002'de, köylü örgütleri dışında başlıca sendikaları, STK'ları ve dini örgütleri de birleştiren daha geniş bir koalisyon yaratılır: İnsan haklarının ve Doğal Kaynakların Korunması için Ulusal İttifak (*Nation Alliance for the Protection of Natural resource and Human Right).* Koalisyon Budist bir keşiş tarafından yönetilmektedir ve ormanların özelleştirilmesine ve havaalanı için kamulaştırılmasına, çevre tahribatına ve otoyol yapımı için harekete geçirilen yerel ekonomilere karşı olan grupları da içinde toplar.

Seçenekler tarım sorununun, romantik geleneksel küçük köylüyü koruma perspektifiyle değil, küçük köylüye, suyu ve toprağı en iyi şekilde kullanarak (ekolojik küçük tarım) üretimini iyileştirmesi ve çeşitlendirmesi için yardım etmek amacıyla çözülmesi için önerilmektedir. Tarım Reformu Hareketi (MONLAR) önerilerini daha geniş bir vizyona kaydeder: Gıda ve hizmetleri önce yerel kullanım için üretmek, doğal kaynakların kapasitesini yeniden oluşturmak, toplumu demokratikleştirmek, köylülerin kendi yaratıcılıklarına dayanmak. Bütün bunlar somut politik önerilerle ifade edilmiştir.

Ama bunlar, ülkeyi küresel kapitalist sisteme entegre olmaya sürükleyen kararların acımasız engeline çarparak kırılan protestolar ve alternatif önerilerdir. Yeni ekonomik düzenin (dogmalaşmış kuramlarından emin, toplumsal süreçleri bilmeyen, demokrasiden kaygılı ve çaresiz durumdaki "yoksullardan" nefret eden) esnafları "terminatör" rollerini oynamaktadırlar. Onları geriletmek için köylü gençlerin bir üçüncü katli-

amı mı gerekecektir? Yoksa toplumsal ve politik direniş güçleri, bu politikaları değiştirip gelişmenin hedeflerini yeniden yönlendirmeyi başaracak mıdır? Bu sonuncusunun gerçekleşmesi Sri Lanka'da, yalnızca yerel toplumsal mücadelelere değil, aynı zamanda bu mücadelelerin dünya ölçeğindeki birliğine bağlıdır.

IV

Küreselleşme ve Filipin Köylüleri

Antonio TUJAN JR.

Filipinler esas olarak bir tarım ülkesidir; Resmi istatistiklere göre tarım, toprakların yaklaşık yarısını, yani 13 milyon hektarı kaplar. Başlıca ekimler, bugünkü ekili toprakların üçte ikisini oluşturan hindistancevizi ve pirinçtir. Mısır ve şekerkamışı üçüncü ve dördüncü durumdadır. Tarım doğrudan, ülkenin aktif nüfusunun % 43'ünü istihdam eder. Tarım işgücünün en büyük bölümü, küçük işletmecilerden, yüksek plato sakinlerinden ve topraksız tarım işçilerinden oluşmaktadır. % 43'lük oran, kırsal bölgelerin diğer istihdam ve etkinliklerini kapsamaz, bunların da dikkate alınması tarımı, ülkenin egemen ekonomik sektörü haline getirir.

Filipinler, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesindeki tarım ihraç eden ülkeler grubu CAIRNS'ın üyesidir. Filipinler birkaç on yıldan beri, hindistancevizi, tropikal meyveler ve şeker gibi çeşitli tarım ürünlerinin dünya çapında bir ihracatçısı olmuştur. Filipin tarımının esas itibariyle temel gıda üretimini hedefleyen küçük işletmelerden oluşmasına karşın, burada ihracat ekimlerine ayrılmış topraklar da bulunur; bu topraklarda özellikle, genel olarak eski yöntemlerle elde edilen hindistancevizi yağı, hindistancevizi içi ve şeker gibi geleneksel ürünler yetiştirilir.

Bugün neoliberal küreselleşme Filipin köylülerini, diğer birçok Güney ülkesinde olduğu gibi korkunç bir meydan okumayla karşı karşıya bırakmıştır. Küresel kapitalist sistem, gerilemeler ve artı-üretimin gitgide daha da ciddileşen sürekli

krizleri arasında bocalayıp dururken, bu ülkelerin kamusal finanslarına egemen olan borç krizinin yarattığı gerilimin düşürülmesi ve ekonomilerinin ticarete ve çokuluslu yatırımlara daha fazla açılması için, neoliberal reformlar çoğaltılmaktadır.

Diğer ekonomik sektörlerle birlikte, ihracatı ve geleneksel tarımın örgütlenmesini de kapsayan bu reformların Üçüncü Dünyadaki önemi dikkat çekicidir: Reformlar özellikle, çok sayıda köylü topluluğunun ekonomik durumundaki (fiziksel olarak yer değiştirmek de dahil olmak üzere) derin mutasyonlarda ifadesini bulur. Bu meydan okumayı açığa çıkaran güçlü ve aktif köylü hareketleri, Filipinler'de ve diğer ülkelerde, küçük işletmecilerin ve tarım işçilerinin çıkarlarını savunmak ve küreselleşmenin etkilerine ve büyük tarım-gıda girişimlerinin tutumuna karşı çıkmak için geniş çaplı ve uzun soluklu kampanyalar yürütmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bu ülkenin köylü hareketlerinin, ekmek paralarını ve üyelerinin yaşam tarzlarını savunmak ve topluluklarına demokratik bir gelecek kurmak için verdikleri çeşitli mücadeleleri ve küreselleşmenin Filipin köylüleri üzerindeki etkisini göstermektir.

I- Filipin Tarımı: Bir Latifundiyacılık ve Yeni Sömürgecilik Geleneği

Filipin tarımı, hem tahıllar, yenilebilir kökler ve kuru sebzeler gibi gıda ürünleri yetiştiren küçük işletmecilerin geçime yönelik tarımını, hem de şekerkamışı ve hindistancevizi gibi geleneksel ticari ürünlerin, ya da meyve, kauçuk, palmiye yağı gibi daha yenilerin üretimine ayrılmış ekimleri içerir. Filipinler tarımı bu tipik yapıyı her şeyden önce, 1860'da eski İspanyol sömürge yöneticileri tarafından girişilen derin tarım reformuna borçludur. Bu reformlarla geniş toprak araziler, ihracat ürünlerinde uzmanlaşan komprador köylü toprak sahiplerinin denetlediği büyük çiftliklere dönüşmüştür.

İhracat ekimlerinin artışı, 1899'da İspanyolların yerini alan Amerikalı sömürge yöneticileri tarafından cesaretlendirilmiştir. Bu yöneticiler Manila keneviri ya da "abaca" için halat yapım fabrikaları, şeker ve hindistancevizi yağı fabrikaları kurarak ihracata ayrılmış ürünlerin büyük ölçekli ekimini güçlendirdi-

ler ve yenileştirdiler. Yeni tarım toprakları düzenli olarak, ihracat ekimlerinin ve gıda üretiminin gereksinmelerini karşılamak üzere işletildi. Meyvelerin ve muz, ananas ve kauçuk gibi endüstri ürünlerinin daha yeni ekimleriyle, yeni ihracat ürünlerinin ortaya çıktığı görüldü.

Filipinler 1946'da bağımsızlığını kazandığı zaman, Filipin tarımının ekonomik sömürge yapısı, ihracata yönelik üretimle geçime yönelik üretimi yanyana getirerek, bir serbest değişim ve (Birleşik Devletler'le yapılan) çift taraflı yatırım anlaşmaları sistemiyle devam etti. Bu sistem sırasında ülke, hindistancevizi içi ve hindistancevizi yağı için önemli şeker kotalarının teminatı gibi bir lütuftan yararlandı; bu kotalar şeker plantasyonunun yayılmasını kolaylaştırıyordu.

Üretkenlik bu koşullarda önemli bir etmen değildi: latifundiya sistemi ve çiftlik kiralarının yüksekliği köylüleri kaynaksız bırakıyor ve üretken yatırımlar için engel oluşturuyordu. Dahası, potansiyel tarım topraklarının bol rezervi, Birleşik Devletler'in ithalat kotası teminatları ve resmi yönetmelikler, bu dönem boyunca tarım-gıda endüstrisinin ve toprak sahibi komprador köylülerin yapacağı yatırımların cesaretini kırmıştı. Aynı dönemde, özellikle geniş toprak arazilerin Moro köylülerine, yerli topluluklara ve yoksul kolonlara verildiği Mindanao'da, çokuluslu girişimlere ait olan endüstriyel ekimler ve meyve plantasyonu yaygınlaşmaya başladı.

II- Küreselleşme Eski Filipin Tarımına Zarar Veriyor

Filipinler için küreselleşme (sömürge tipi ve geleneksel tarzdaki ihracat ekimleri üretiminden, çokuluslu girişimlerin egemen kıldığı küreselleşmiş tarım-gıda yatırımlarına ve ticaret sistemine geçen) tarım sektörünün entegrasyon süreci olarak tanımlanabilir. Bu küreselleşme süreci 1970'li yıllardan bu yana ülke tarımını modernize edemeden yoğunlaşmıştır. Üstelik yeni sömürgesel ihracat ekimleriyle, kendisi için yaptığı geçime yönelik gıda üretimini yanyana koyarak ifade bulan Filipin tarımının heterojen ve bozuk yapısını da yoğunlaştırmıştır. Sonuçta koşullarının daha da kötüleşmesiyle (gıda üretimine ayrılan topraklar ihracat ekimlerine dönüştükçe), gitgide daha fazla sayıda köylü yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

Küreselleşme 1970'li yıllarda pirincin ve mısırın "Yeşil Devrim"iyle başladı. Bu "devrim" Filipinler'deki Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü'nün desteğiyle Dünya Bankası tarafından başlatıldı. Enstitü, endüstriyel bir ekim ve gübre ve ilaçlarda önemli paylar gerektiren yüksek randımanlı pirinç çeşitlerini gözden geçirdi. Diktatör Ferdinand Marcos Yeşil Devrim'i, (tarım-gıda endüstrisinin, çokuluslu şirketlere, gübre, ilaç ve yüksek randımanlı tohum çeşitleri (VHR) için para bulması amacıyla) önemli bir finansmanla donanmış sözde tarım reformu programının bir parçası olarak sundu.

Yeşil Devrim, uygulamayı öngördüğü stratejinin çelişkili niteliğinden dolayı (yüksek randımanlı çeşitlerin kullanımı küçük işletmecinin iş yapma koşullarına denk düşmüyordu) büyük bir başarısızlığa uğradı. Aslında bu yeni çeşitler, hastalık ve enfeksiyonlara karşı duyarlıydı. Bol bir sulama ve daha önemli girdiler gibi yeni tarım teknolojileri gerektiriyordu (küçük işletmeler için kabul edilemez olan her şeyi). Ürünler yağışlı bölgelerde, yağışlarla (üzerine işletmeciler için çok pahalı olan girdilerin çok tutumlu kullanımının da binmesiyle) harap oluyordu (Salgado 1985; Castillo 1982). Durumla ilgi bir raporda Dünya Bankası, bu programın başarısızlığının bir başka nedeninin, resmi desteğin (yağışlı iklime sahip yüksek yerlerde hiçbir benzer çaba gösterilmeden), esas olarak ovada yoğunlaşması olduğunu söylüyordu. Öte yandan, kullanılan yüksek randımanlı tohumların yalnızca % 30'luk bir bölümünün yüksek kalite garantisi olduğu da gözlemlendi (Dünya Bankası, 1997).

Yeşil Devrim'in başarısızlığı ve Dünya Bankası'nın bu devrim için verdiği borç, Filipinler tarımının küreselleşmesinde yeni bir dönem açtı. Dünya Bankası, kesin sonuçları bilinmeyen bu "devrim"e 8 milyar Amerikan Dolarından fazla yatırım yapmıştı. Borcunu ödeyecek durumda olmayan Filipinler, 1978'de IMF'nin yepyeni bir programı olan Yapısal Uyum Programı'nı ilk kabul eden ülkelerden biri oldu. Filipinler 1981'de Dünya Bankası'yla yapılan ilk yapısal uyum anlaşmaları çerçevesinde, önemli bir liberalleşme programını uygulamaya zorlandı. Yapısal Uyum Programı, gümrük tarifelerinde, mısır ve pirinç gibi çeşitli temel tarım ürünlerine ilişkin bir

indirim içeriyordu (Guzman 1994). Tarım ürünleri tarifelerinin korunmasının ortadan kaldırılması, ancak 1989'da, küçük çiftçilerin lehine bir "Magna Charta"nın resmen ilanıyla son buldu. Bu sözleşme, pirinç, mısır, lahana, kahve, patates, sarımsak, soğan, vb. gibi, küçük işletmeciler tarafından üretilen gıda ürünlerinin ithalatına kısıtlamalar getirmeyi kabul ettirdi.

Hükümet yine de, tarım sektörünün globalleşmesine yönelik başka planları uygulamakta gecikmedi. Uruguay Turu'nun bitmek üzere olduğu ve Filipinler'in, Dünya Ticaret Örgütü'nü tanıma hazırlıkları yaptığı bir dönemde, 1993–1998 dönemi için bir "Filipinler orta vadeli gelişme planı" kabul edildi. "Filipinler 2000" adıyla sunulan bu plan, 1993'de IMF tarafından verilen yapısal uyum borcu çerçevesinde farklı taahhütler içeriyordu. Tüm Filipin ekonomisi için, neredeyse Yeşil Devrim programına benzer bir yeniden yapılanma programı söz konusuydu.

"Filipinler 2000" programının temel sürekli gelişim stratejisi, endüstriyel gelişmeye ulaşmak ve ihracata yönelik ekonomik sektörleri büyüterek ve yabancı yatırımları ülkeye çekerek, 2000 yılında yoksulluğun kökünü kazımaktı. Bu önlemler çerçevesinde, meyveler, süs çiçekleri ve kuşkonmaz ve kabak tarzındaki lüks sebzeler gibi yüksek randımanlı ihracat ekimlerini kolaylaştıran program, tahıl ekimlerine ayrılan alanı 5 milyon hektardan, 1,9 milyon hektara indirdi. 1995'de, borçlanma yoluyla yüksek randımanlı çeşitlerin üretimini gerçekleştirmek için, bu ekimleri geliştirmeye yönelik bir yasa kabul edildi. Yasa, ürün ve kredi güvenceleri, devlete ait toprakların kiraları için ödeme süreleri, vergi muafiyetleri, pazar ilişkileri, teknik ve altyapısal destekler, hasattan sonra satış, nitelikli plantasyon araç ve tohumları gibi teşvikleri öngörüyordu.

Yüksek randımanlı çeşitlerin üretimi, en son teknolojilere bağlı olduğu ve eskiden beri kapitalist bir örgütlenme gerektirdiği için, bu üretimin özendirilmesi, hem çiftçi ve toprak sahiplerini, hem de büyük tarım-gıda girişimlerini bağlayan anlaşmalarla ekimlerin çoğalmasına yol açtı. Marcos'un, reform programının ardından gelen tarım reformu, kâr sahibi işletmecilerini (ekim, ortak girişim ve kira kredisi anlaşmaları yoluyla) büyük tarım-gıda girişimleriyle ilişkiye geçirerek, "tarım

reform toplulukları"nın (ARC, *Agrarian Reform Communities*) kurulmasını öngörüyordu. Bu inisiyatifler, yüksek randımanlı çeşitlerin ekimi dışında, eko-turizme ve diğer gelişim projelerine de yöneldi. Yüksek randımanlı çeşitlerin özendirilmesi, ekimlerde önemli bir (1,3 milyon hektarı kapsayacak bir biçimde) yön değiştirme hareketine neden oldu. Örneğin pirinç ve mısır ekimine ayrılan alan, 5 milyon hektardan 1,9 milyon hektara geçerek, hissedilir derecede azaldı.

Filipinler 2000 programı aynı zamanda, endüstri bölgelerinin kurulmasını ve yabancı yatırımcıları ve gayrimenkul yatırımcılarını çekmek amacını taşıyan gelişme projelerini cesaretlendiriyordu. Programın bu bölümü büyük ölçekli arazi spekülasyonlarına neden oldu ve yasadaki sayısız boşluk ve kaçamaktan yararlanan çok sayıda toprak sahibinin tarım reformunu kötüye kullanmasına yol açtı.

Toprakların yeniden tahsis prosedüründe (yasada öngörülen) toptancı bir yöntem kullanıldı. Tarım Reformu Eyaleti 1997'de, askıda bulunan 2844 yeniden tahsis talebinin % 95'ini, yani 56 168 hektarı ilgilendiren 2 685 talebi kabul etti. Yine de, bu yeniden tahsislerin içerdiği toplam reel alan bilinmiyor; bu tahsisler büyük ölçüde (çiftlik kiralarını düzenleyerek kiracıları koruyan mevzuattaki boşluklardan yararlanmak için), Yerel Yönetimler Yasası (Local Government Code) çerçevesinde yapıldı. Böylece kiradaki topraklar, çeşitli yollarla, üretken olmayan tarım arazisi olarak sınıflandırıldı ve kiracılar (yerel yönetimin yeniden tahsis kararı verebilmesi için) topraklarını işlemeyi durdurmak zorunda kaldılar.

Hükümetin, Yerel Yönetimler Yasası yoluyla, toprakların yasadışı dönüşümünü engellenmede gösterdiği beceriksizlik ve arazi spekülasyonu, tarım reformu anlaşmalarının (tarım reformu kâr sahiplerinin, köylüleri -bazen zor kullanarak- kovmasına neden olan) ve diğer kamulaştırma biçimlerinin iptal edilmesiyle ve büyük ölçekli toprakların düzensiz kamulaştırılmasıyla sonuçlandı.

Öte yandan ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması, tarım sektörünü koruyan bariyerlerin kaldırılmasıyla sonuçlandı. Tarım tarifeleri yasası 1995'de DTÖ ölçütleriyle uyum sağlayarak yürürlüğe girdiği zaman, bütün nicel bariyerler ortadan

kaldırıldı. 2004'e kadar nicel kısıtlamaların sürmesine izin vererek zaman kazanan ülkede, yalnızca pirinç sektörü kurtulabildi.

III- Neoliberal Küreselleşmenin Etkisine Karşı Mücadele

Filipin köylü hareketinin sömürge dönemine uzanan uzun bir mücadele geleneği vardır. Hareket XX. yüzyılda, önceleri Komünist Partisi'nin düzenlediği isyanların en başında yer almış, 1950'li yıllarda, sol kamptaki bozgunların ve yanlışların ardından dağılmıştır. Bundan sonra, reformist yapıdaki köylü örgütlerini düzeltmek üzere, CIA kullanılmıştır. Militan köylü hareketi yine de Marcos diktatörlüğü sırasında, Ulusal Demokratik Cephe tarafından sürdürülen bir köylü savaşı bağlamında, Filipin Köylü Hareketi (KMP, *Kilusang Magbubukid ng Phlipinas*) tarafından temsil edilen legal militan köylü hareketinin canlandırmasıyla yeniden yaratılmıştır.

KMP, topraksız köylü, küçük işletmeci, tarım işçisi, küçük balıkçı ve gençlik (köylü) örgütlerini yeniden bir araya getiren bir federasyondur. Tabanını, ülkedeki 58 taşra şubesinde ve 13 bölgesel şubede örgütlenmiş olan bir milyondan fazla insan oluşturur. KMP, 1992–1994 de Filipin soluna ilişkin tartışmalarda epeyce konu edilmiş, ama güçlü bir köylü örgütü olarak bundan etkilenmemiştir. Hareket o dönemden beri, sağlamlaşmış ve daha da güçlenmiştir.

Filipinler'de GATT'ın (Uruguay Turu) onaylanmasına karşı, halk kampanyaları düzenleyen ve yöneten KMP'ydi. DTÖ'ye karşı, (istenen sonuçları yaratmasa da) bütün ülkede aktif bir kampanya yürüten PUMALAG (GATT-UR'a karşı Ulusal Halk Koalisyonu) adında geniş bir koalisyonun yaratılmasının başında oldu. DTÖ'ye ve DTÖ önlemlerinin Filipinlerde uygulanmasına karşı, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde kampanyalar düzenledi. Tarım Reformu Sertifika Sahipleri Ulusal Örgütü (*National Network of Agrarian Reform Associates*) ve araştırma kurumu IBON gibi köylü örgütleri de ona destek verdi ve bu amaçla, önemli bir araştırma etkinliği gerçekleştirdiler.

Filipinler 2000 programı ve DTÖ, genel olarak Filipin tarımının, özel olarak da köylülerin üzerinde doğrudan bir etki

yarattı. Bir yandan çok sayıda köylü, temel tarım ürünlerinin yoğun ithalatının, ülkede yetişen aynı tip ürünlerin fiyatını düşürmesiyle iflasa sürüklendi. Öte yandan küreselleşme, küçük üreticilerin topraklarının, çokuluslu şirketlerin denetimine girmesine neden oldu. Yüksek randımanlı çeşitlere geçiş, aslında sözleşmeli ekimler sistemine ve yeni çiftlik kiralarının sonucu olarak, toprakların fiilen tek elde toplanmasına yol açmış, köylülerin yaşadığı güçlükler, tarım topraklarının yeniden tahsis edilmesi çerçevesinde, büyük ölçekli bir arazi spekülasyonuyla daha da ağırlaşmıştı (toprak hırsızlığıyla eşdeğer illegal kamulaştırmaları saymıyoruz).

Örnek olarak, Magna Charta'da öngörülen ithalat yasaklamalarıyla önceleri ekimleri korunmuş olan, havuç, soğan, lahana ve patates gibi sebze ürünlerinin durumu verilebilir. Cordillère'in dağlık bölgesindeki yerli köylü örgütleri, 2002–2003 yılları boyunca, havuç ve diğer sebze ürünlerinin toptan satış fiyatının, Avustralya ve diğer ülkelerden yapılan büyük ölçekli ithalat yüzünden, üretim giderlerinin altına düştüğünü öne sürdü. Ardından, ithal soğanların yerel pazarı doldurmasıyla, hem ihracat, hem yerel tüketim için soğan üreten Orta Luzon köylüleri aynı sorunla karşı karşıya kaldılar.

Aynı dönemde, Tagalog Güney Adası'ndaki Batangas ve Cavite kahve üreticileri de, kahve sektöründeki damping uygulamalarına karşı örgütlü bir kampanya yürütüyordu. Filipinler'de ülkenin toplam kahve üretiminin % 80'ini emen Nestle, bu sektörde bir satın alma tekeline sahipti. Ama uluslararası fiyatların (uluslararası kahve ticaretini tekelinde tutan kartelin yol açtığı) düşüşü ve Vietnam tipi artı-üretim nedeniyle, yerel üreticilerden (aralarından çoğunu iflasa sürükleyecek bir biçimde) satın alımlarını durdurdu. KMP, hükümeti çiftçilerin gelirini (destek fiyatları yoluyla) güvence altına almaya zorlamak için bir kampanya düzenledi.

Bu son yıllarda pirinç ekicileri, mısır ve şeker üreticileri, aynı domuz ve tavuk yetiştiricilerinin yaptığı gibi, ülkenin DTÖ'ye verdiği taahhütlere ilişkin hoşnutsuzluklarını göstermek için büyük çaplı kampanyalar başlattılar. Yerel yönetimlerin desteklediği köylü örgütleri, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, çev.) ülkeleri ve gelişmekte olan diğer ülkelere

göre son derece düşük gümrük tarifeleri saptayan hükümetin küreselci politikasını ve damping uygulamalarını değiştirmek ve geçersiz kılmak için Kongre'ye ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığına baskı yaptılar ve kampanyalarını sürdürdüler. 2003-2004'de hükümet, tarım sektörünün taleplerine ilk kez yanıt verdi ve komprador toprak sahiplerinin taleplerini, yoksul köylülerin taleplerinden daha çok dikkate alarak, bu gümrük tarifelerini kaldırdı.

Filipin köylülerinin bir diğer önemli mücadele ve eylem alanı, tarım reformu ve bu reformun yok ettiği toprakların yanlış kamulaştırılmasıyla ve yeniden tahsis edilmesiyle artan problemler alanıdır. KMP'nin yönettiği köylü mücadeleleri ve kampanyalar önemli zaferlerin kazanılmasına yol açmış, böylece köylü toplulukların (Batangas kırsalındaki Nasugug'da, Looc Çiftliğindeki 1 000 çiftçiden oluşan topluluğu gibi) yer değiştirmesi önlenebilmiştir. Bu çiftçiler, bir gayrimenkul şirketine haksız yere verilmiş olan 8 000 hektarlık ekim topraklarını bırakmamak için uzun ve başarılı bir mücadele sürdürmüşlerdi. Bir başka örnek de, Pampanga kırsalındaki Clark havaalanı temelinin yanında bulunan ve kuşaklardan beri işlemekte oldukları 400 hektarlık topraktan çıkmamak için, başarılı bir mücadele veren yerli bir köylü topluluğunun durumudur. Yine daha büyük çaptaki bir başka mücadele, Isabela ve Cagayan kırsalındaki 300 000 hektarlık alana yerleşmiş olan ve çokuluslu Filipin şirketi San Miguel Corporation'un Cargill'le birlikte yaptığı anlaşma gereği, önemli bir manyaka ekim tasarısı yüzünden topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan köylülere ilişkindir.

Öte yandan, Bulacan kırsalındaki San Jose del Monte Belediyesine bağlı küçük bir köy olan Tungkong Mangga'da yaşayan aşağı yukarı 300 köylü ailesi, topraklarını Singaporean Transnational tarafından değerlendirilip işletilecek karma kullanımlı bir uluslararası mülkiyete dönüştürme amacını taşıyan Marcos-Areneta planına başarıyla karşı koymuştur. Batı Mindora'da bulunan Mamburao'daki diğer çiftçiler de, üzerinde hintkirazı ve pirinç yetiştirdikleri Golden Country Farms'a ait 300 hektarlık topraklardan atılmalarına karşı çıkmayı başarmışlardır. Son olarak Capiz'deki Dumarao Stock Form'da,

400 hektardan fazla toprağı işgal eden 465 köylü ailesinin durumunu söyleyelim.

Köylülerin açıkça anti-emperyalist olan mücadeleleri ve isyan niteliğindeki eylemleri, OGM'lere (genetik değişikliğe uğramış organizmalar, çev) özellikle de çokuluslu bir Filipin grubu olan Ayala'nın işbirliğiyle Monsanto tarafından ülkeye getirilen BT mısırına karşı kampanyaları da içerir. KMP ayrıca, çokuluslu tarım-kimya şirketlerine karşı bir köylü muhalefet örgütü olan RESIST'in kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu oluşum OGM'lere, tarımda ilaç kullanımına ve Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü'nün (IRRI) bazı programlarına karşı kampanyalar yürütmektedir. Ayrıca köylü hareketi, özellikle tarım anlaşmasının bugünkü revizyonu (Cancun Beşinci Bakanlar Konferansının gündeminde önemli bir madde olan) çerçevesinde, DTÖ'ye karşı düzenlenen halk direnişi kampanyalarına da etkin olarak katılmaktadır.

IV- Farklı Mücadele Alanlarının Birleşmesi, Bir Başarı Anahtarı

Çok sayıda mücadele tipinin -silahlı mücadele, parlamento dışı mücadelenin pek çok düzeyde farklılaşmış biçimleri, parlamenter çalışma ve lobicilik- birleşmesi, gelişmiş liberalleşme düzeyine ve çokuluslu ticaret ve yatırımların artmasına karşın, Filipin köylü mücadelelerinin başarısının önemli bir anahtarını oluşturur. Ulusal Demokratik Cephe'ye bağlı illegal bir oluşum olan Ulusal Köylü Federasyonu (PKM, *Pambansang Katipunang Magbubukid*) yalnızca silahlı mücadeleyle ilgilenmemiş, aynı zamanda, yüksek yerlerdeki ve diğer geri bölgelerdeki köylülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesini hedefleyerek, feodalizme karşı birçok mücadele kampanyası düzenlemiştir. Kırlardaki silahlı ayaklanma (köylülerin kazandığı zaferlere küçümsenmeyecek katkılarda bulunarak), toprakların yukarıda belirttiğimiz kuralsız kamulaştırılmasına karşı verilen birçok mücadelenin önemli bir destek gücünü oluşturmaktadır.

KMP ayrıca yerel düzeyde, kırsal bölgelerdeki çiftlik kiralarının düşürülmesi için genel olarak gizli kampanyalar düzenlenmektedir. Ekimlerin paylaşılmasına ilişkin anlaşmadan köylülerin lehine vazgeçilmesi (böylece, hindistancevizi gibi

bazı ekimler için mal olarak ödeme yapılması) ayaklanan bölgelerde sürekli bir uygulama haline gelmiş ve beraberinde köylülerin ekonomik durumunun iyileşmesini getirmiştir. KMP bundan başka, tüccarlar tarafından çiftçilere satılan hindistancevizi içi için en uygun fiyatı almak, satın alınan hindistancevizindeki nem oranına bağlı olarak *(resecada,* kuruma/bozulma, çev.) uygulanan cezalarını düşürmek ve tarım işçilerinin ücretlerini yükseltmek için bütün ülkede koordineli kampanyalar düzenlemektedir.

Filipinler'in kırsal bölgelerini ayağa kaldıran sınıf savaşı, beraberinde köylü hareketinin büyük ölçüde bastırılmasını getirmiştir. Yeni Halk Ordusu'nun üyeleri olarak kabul edilen KMP yöneticileri, apar topar idamların kurbanları olmuşlardır. KMP'nin etkin olduğu ve Yeni Halk Ordusu'nun temel bölgeleri olarak değerlendirilen yerlerdeki devlet müdahalesi, çarpıcı bir silahlandırmayla dikkat çekmekte ve kendisini, gıda ablukaları, "kurtarılmış köyler"in yaratılması, bombardımanlar ve halkı denetleme programlarıyla göstermektedir.

KMP'ye bağlı örgütlerin yöneticileri de, "Mamburao 7'si" adıyla tanınan davada (bu ad, daha önce sözünü ettiğimiz Golden Country Farms çatışmasında tutuklanan köylü yöneticileri belirtiyor) olduğu gibi, anti-terör yasası çerçevesinde, apar topar idamlara, gözaltı ya da tutuklamalara maruz kalmışlardır. KMP'nin Güney Tagalog Bölge Örgütü başkanı Eddie Gumanoy ve KARAPATAN (Halkın Haklarının Gelişmesi İçin Birlik) Genel Sekreteri Eden Marcellana, geçen yıl tutuklanmış ve yargılanmadan idam edilmişlerdir. Toprak sahipleri, çok yüksek olan çiftlik kiralarını ödememekte direnen kiracıları zorlamak için daha sert yöntemlere başvurmuş ve köylüler birçok bölgede, "dolandırıcılık"tan (*estafa*) tutuklanmış ya da yargılanmıştır.

KMP "kentlerdeki ve açık arazilerdeki" bu mücadeleleri, (sözde tarım reformu programı, bu programı yalnızca girişimlerin ve neoliberallerin çıkarlarına yönlendirme çabaları, ticaret politikası, bu politikanın çeşitli tarım sektörleri üzerindeki etkisi gibi ulusal, ya da Pasifik Asya Ekonomik Kooperasyon Forumu (APEC) ve DTÖ gibi uluslararası sorunlara ilişkin) çeşitli konulara taşıyarak, ulusal kampanyalarla birleştirmekte-

dir. Kampanyalar esas olarak, formasyon atölyeleri, halk konferansları, sessiz gösteriler, kortejler, grevler, mitingler, vb. yoluyla sokakta sürmektedir. Bu yöntemlerin, halkın duyarlı kılınması ve kamuoyu oluşturulması için etkin yöntemler olduğu ortaya çıkmıştır; yöntemler pek çok kez, bazı politikaların efektif olarak değişmesine olanak vermiştir.

KMP ayrıca, "alternatif partiler" sistemi çerçevesinde seçimlere katıldı; bu sisteme göre hareketler, Kongre'nin Temsilciler Meclisinde sandalye kazanmak için "alternatif" denilen listeler (*alternative partylists*) hazırlamaya yetkiliydi. KMP, BAYAN'a (*Bagong Alyansang Makabayan* ya da Yeni Yurtsever İttifak) katılan diğer güçlerle birlikte, Kongre'de üç sandalye kazanacak olan BAYAN MUNA Partisini oluşturdu. Bu parti Kongre içerisindeki köylü karşıtı çeşitli önlemlere aktif olarak karşı çıkan tek ses oldu. KMP bugün güçlerini, militan sendika KMU'nun (Bir Mayıs Hareketi) ve kent yoksullarının örgütü olan KADAMAY'ın (Yoksulların Öz-yardım Federasyonu) güçleriyle, 2004 seçimleri için yeni bir *Anakpawis* (işçiler) "alternatif listesi" çıkarmak üzere birleştirmiştir.

KMP parlamenter mücadele yoluyla, militan köylülerin kendilerini ilgilendiren politik, toplumsal ve ekonomik sorunlara örgütlü müdahalesinin meyvelerini toplamaya başladı. Son üç yıl boyunca BAYAN MUNA'nın deneyimi, parlamento dışındaki militanların mücadelesiyle birleşmiş olan parlamenter mücadelenin (politik militan çizgiden reformist bir çizgiye sapmadan), kitlelerin sorunlarına ilişkin kazanımlara ve onların çıkarlarının savunulmasına katkıda bulunabildiğini göstermiştir.

V- Filipin Köylülerinin Gelecek Perspektifleri

Aktivist Filipin köylüleri küreselleşmekten korkmamakta, tersine onu, yenmek için çarpışmaktan başka çarenin kalmadığı bir meydan okuma olarak görmektedirler.

Filipin toplumunun bugün yaşadığı karmaşık sürecin nedeni (gerici politikacıları karşı karşıya getiren şiddetli tartışmalardan ve derin bölünmelerden çok), emperyalizmin, krizin faturasını Filipinler gibi Üçüncü Dünya ülkelerine ödetmek için küreselleşmeden etkili bir biçimde yararlanmayı iyi bilmesinde

yatmaktadır. Filipin pazarları Birleşik Devletler'den ve diğer emperyalist ülkelerden gelen manüfaktürel ürünlerle, mısır, et, kümes hayvanları ve öteki tarım ve gıda ürünleriyle fazlasıyla dolarken, bu kadar eşitsiz bir pazarda direnemeyecek olan köylüler ve nüfusun diğer sektörleri çiftliklerini terk etmek, ya da küçük ve orta işletmelerinden ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Uluslararası emperyalist girişimler, çeşitli ticari önlemler ve yatırımlar yoluyla kırsal ekonominin denetimini ellerine alarak, etkilerini güçlendirmektedir.

Ülke genelinde bütün köylü topluluklarının bunca yer değiştirmesine neden olan şey, kırsal işletmelerin (ekonomik liberalleşmeye ve çokuluslu girişimlerin ticaret ve yatırım planlarına bağlı olan) kitlesel iflasları ve buna paralel olarak gelişen ayaklanma hareketlerinin yükselişidir. Köylülerin toplumsal yapılarının ve dolayısıyla yaşam koşullarının alt üst oluşu, Filipinlileri bugünkü durumlarına getirmiş, patlamaya hazır sosyal bir volkana dönüştürmüştür.

Bugün isyancı hareket Ulusal Demokratik Cephe'yle, Moro İslami Ulusal Kurtuluş Cephesi, köylülerden şimdiye kadar görülmemiş genişlikte bir destek almaktadır. Ülkenin bütün bölgeleri, devlet otoritesini yavaş yavaş sarsmakta olan bir gerilla savaşından etkilenmiş durumdadır. Terör örgütü İslami Cihad ve Ebu Sayyaf grubu da, Ulusal Demokratik Cephe'yi ve artık özellikle Moro İslami Kurtuluş Cephesi'ni hedef alan bir Amerikan müdahalesine gerekçe oluşturmuştur.

Köylülerin, hakları, refahları ve gelecekleri için mücadeleden başka seçeneği yoktur. Çünkü küreselleşme ve yaşanan ekonomik ve politik kargaşalar, bir yandan Filipin köylülerini ciddi bir yoksulluğa (kuşkusuz tarihlerinde en kötü olan) sürüklerken, bir yandan da onların birlik ve mücadelesinin (kurtuluş için) yolunu açmaktadır.

KAYNAKÇA

IBON *facts and figures* – sebze ürünleri
KMP'nin kahve ekimi üzerine yayını
KMP internet sitesi ve aktivistlerin görüşleri
Antonio Tujan, *The impact of the WTO agreement on Agriculture.*
Antonio Tujan, "Sugar" *Institute of Political Economy Journals.*
"High Stakes for High Value Crops. But Will it Really Deliver", *Afrarian Scan*, NNARA, Haziran, 1995
"Agrarian Reform Communities: Globalizing the CARP", *Agrarian Directions,* PEDC ve IPE, 3. sayı, Eylül 1996
IBON *Facts and Figures*, 31 Ekim 1993
Tarım reformu departmanı, "*CARP After Nine Years*", 1997
John Batara, *The CARP: More Misery for the Peasantry,* IBON Boks, 1997
Michael Ac-ac, "The peasant Struggle for Land in the Globalization Era", *IBON özel sayısı*, Haziran 1997.

V

Mısır'da Köylülerin Protestosu

Samir AMIN

I- Dağılmış Bir Ekonomi

Çağdaş Mısır ekonomisinde üretimin farklı parçaları arasında eklemlenmenin olmaması, bugün artık burada "ulusal üretken sistem"den söz ettirmemektedir.

Bununla birlikte böyle bir sistem, üzerine (lif bitkileri ihracatının yayılmasına paralel olarak yayılmakta olan) bazı hafif endüstrilerin ve finansal ve ticari etkinliklerin de eklendiği pamuk monokültürününe bağlı olan eski küreselleşmiş kapitalizmde (1880–1950) vardı. Kapitalist büyük tarım mülkiyetiyle yabancı sermayeyi birleştiren hegemonyacı bir toplumsal ittifakın yönettiği sistem, gelişmesinin temelini, kâr sahiplerinin küçük bir bölümünün tüketimindeki büyümede buluyordu. Tarım bu sistemde, hem başlıca ihracat ürünlerini üretiyor, hem de gereksinme duyulan temel gıda ürünlerini, emeğin karşılığını çok düşük düzeylerde sürdürebileceği fiyatlarda tutuyordu. Devletin, düzenin titizlikle sürmesinin ötesine geçen hiçbir işlevi yoktu. Kuşkusuz, bağımlı bir periferik kapitalizm biçimi olan bu sistemin, yine de bir mantığı vardı.

Nasır döneminin ulusal popülizm projesi, bunun yerine, endüstrileşmeye dayalı bir başka mantığı koymaya niyetlenmişti. Bu durumda tarımın rolü öncelikle endüstri finansmanına katılmak olarak kavranmış, köylülerin yaşam düzeylerinde bu nedenle ortaya çıkan görece durgunluk, kırsal toplumdaki eşitsizliklerinin azaltılmasıyla (tarım reformunun hedefi) telafi

edilmeye çalışılmıştı. Tarımın, ülkenin gıda gereksinmelerini karşılama kapasitesinin korunması, pamuk ihracatının önceki artışının aleyhine de olsa -bunun yerine manüfaktür ürünlerin ihracatı geçmek zorundaydı- tasarının genel mantığıyla uyumlu bir hedef oluşturuyordu. Devlet, toplumsal giderleriyle (modernizasyon/endüstrileşmede gerekli olan eğitim ve sağlık), gelirin yeniden dağıtımına yaptığı müdahalelerle (fiyatların denetimi ve sübvansiyonlar) ve ekonominin (kamu mülkiyetinin üstünlüğüyle kolaylaştırılan) planlanmasındaki rolüyle dönüşümün etkin koruyucusu olmuştu.

Bu model yalnızca kısa bir süre -1956 Süveyş Savaşından 1967 Savaşına kadar bir on yıl- başarılı göründü. Modelin hızlı erozyonu (Muhammed Dowidar ve Muhammed Mahmut El İmam'ın o dönemde ifade ettiği gibi), kendi kararsızlıklarının ve emperyalizmin ve onun bölgedeki aracının (İsrail) uyguladığı saldırgan stratejilerin ortak ürünüydü.

Ardından "liberalizm"le gelen 1970, 1980 ve 1990'lı üç on yıllık dönem, 1960'lı yılların modelinin, yerine gerçek bir alternatif proje koyamadan yıkılıp gittiğini gösterdi.

Böylece Mısır ekonomisi ("yükümlülükten kurtulan" devlet, yalnızca tutarlı büyüme gibi hayalî bir işlevi olan "pazar"a izin verirken), yeniden üretim mantıkları bütünleyici olmaktan çok çatışmalı olan, biri diğerinden bağımsız bir dizi "etkinlik"ten oluşan bir yapıya sahip oldu.

Sistemdeki eklemlenmenin çözülmesi, gitgide uç boyutlara varan uyumsuzluklarla kendisini gösterir.

(i) Toplu büyüme büyük ölçüde, maddi temelin (tarım ve endüstri üretimlerinin) büyümesinin aleyhine olarak, "üçüncü derece" etkinliklerin büyümesiyle sağlanmıştır.

(ii) Nasır projesinin, (ulusal üretken sisteme gerçek bir pazarlık kapasitesi kazandırmak için, bu sistemi dünya ekonomisi karşısında özerkleştirme düşüncesine dayanan) endüstriler arası bütünleyicileri güçlendirme hedefi, birbirinden ayrı değerlendirilen şirketlerin kısa vadeli kârları için terkedilmiştir (özelleştirmeye doğal olarak eşlik eden bakış açısı).

(iii) Bu iki tür uyumsuzluk ticari dengede büyüyen bir açık yaratmıştır. Klasik ekonominin boş söylemlerinin tersine, denetimsiz "açılma" ve liberalizm, dış ilişkilerde "kendiliğinden"

bir denge oluşturmamakta, tersine, kaynakların egemen emperyalist sermaye tarafından yağmalanmasını kolaylaştıran devalüasyonların sürekliliğine neden olarak, daha zayıf partnerlerin sürekli açığını derinleştirmektedir.

2000 yılında, ihracat 16,2 milyarı aşmazken, ithalat 48,6 milyar Mısır Lirasına yükseliyordu.

Mısır ekonomisi yalnızca bağımlı (hep olduğu gibi) bir periferik kapitalizmin ekonomisi değildir. Bu ekonomi, uç bir kırılganlık alanında ortaya çıkmaktadır.

Olası "gelişmesi"nin yönü belirsizdir. Mısır gemisi pusulasız yüzer. Kaptanı nereye gitmek istediğini bilmez ve hiç kimse de, dalgaların ülkeyi nereye sürüklediğini öğrenmeye çalışmaz. Çünkü direksiyon artık yalnızca, Mısır ekonomisinin günden güne "uymaya" zorlandığı, ardarda gelen bir dizi küresel "konjonktür"ün elindedir.

Bu nedenle ticari açık ancak, ülkedeki dış karar merkezlerine bağlı olan geçici kaynaklarla -göçmenlerin finans transferi, turizm gelirleri, dış borçlar ve yardımlar- kapatılmaktadır.

Mısır'ın petrol (düşük kaliteye karşın) üreticilerinin arasına girmesi, ithalatın azalması (Mısır, kendi üretimiyle iç tüketimini karşılamaktadır) ve pozitif bir petrol ürünleri ihracat bakiyesinin görünmesi, dış dengedeki zorlamaları kuşkusuz hafifletmiştir. Bu sınırlı ve belki de geçici avantaj, sürekli bir kararsızlık mantığına sahip olan iktidarın işini kolaylaştırmıştır.

II- Güçlükler İçerisinde Bir Tarım

Tarım, nüfusun yarısının hala kırlarda yaşadığı (kırlarda yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu köylüdür) Mısır'da, ekonominin her zaman önemli bir parçasını oluşturur.

Yine de tarımın GSYİH'ya katkısı, 1960'da % 33'den, 2000'de % 17'ye doğru sürekli bir düşüş kaydetmiştir. Öyleyse bu rakamların arkasında, kırsal toplumun, bir "istihdam edilmemiş" ve/ya da "düşük istihdamlı" insan sayısını (hiç kuşkusuz kaygı verici boyutlara ulaşan) barındırdığını görmek gerekir.

Liberalizmin son otuz yılı boyunca tarım üretiminin "değer"inin büyümesi, sorunun bizzat öznesi olmak durumundadır. Resmi istatistikler, 1982–1997 on beş yılı için %2,9 gibi

(nüfusun % 2 olan büyüme oranından daha yüksek) bir orana işaret etmektedir. Ama bu büyüme hemen hemen yalnızca, 1970'e kadar devam eden bir sürede, geleneksel üretimlerden daha zengin üretimlere (sebze ve meyveler, hayvansal üretimler) geçişin ürünüdür. Ve ülkenin gıda özerkliğine büyük ölçüde zarar vermiştir.

1990'lı yıllarda Mısır'ın tarım ürünleri, buğday tüketiminin yalnızca % 50'sini, mısır tüketiminin % 85'ini, bitkisel yağ tüketiminin % 57'sini, şeker tüketiminin % 67'sini, balığın % 74 ve kırmızı etin % 80'ini karşılamaktadır. Pirinç üretimi 362 milyon Mısır Lirası değerindeki (2000 yılı) bir ihracat gelirinden yararlanmaktadır. Ve XX. yüzyılın son otuz yılı için, bozulma eğilimi tartışmasızdır.

Büyüyen gıda açığının denkleştirilmesi için yapılan gıda ürünleri ithalatı, tarımın, endüstriyel gelişimin gerektirdiği ithalatın ödeme araçlarının temel kaynağı olma işlevine son vermiştir. 2000 yılında ihracat 1,3 milyara düşerken (bunun yalnızca 673 milyonu, eskiden döviz girişinin temel kaynağı olan pamuğa ait) gıda ithalatının faturası 9,1 milyar Mısır Lirasına yükseliyordu. Yani artık tarım dengesindeki açık, Mısır'ın tüm ticari denge açığının üçte birini teşkil etmektedir.

Gıda açığının azaltılması yalnızca politikanın (yani hem Emperyalizmin -en başta Birleşik Devletler- politik manevralarına, hem de tarım ihracat politikalarıyla, Güney ülkelerini kendi gıda ihracatlarına "açma" hedefi güden DTÖ, Birleşik Devletler ve Avrupa emperyalist üçlüsünün ekonomik stratejilerinin yayılma mantıklarına karşı, ülkeyi güçlendirme politikasının) bir gereği değildir. Açığın azaltılması, Mısır için herhangi bir endüstriyel gelişimi sürdürmenin temel koşulu olmuştur; çünkü tarımdaki dengenin artan gıda bağımlılığı nedeniyle bozulması, endüstriyel gelişimin gerektirdiği ithalatın karşılanma kapasitesini düşürmektedir.

III- Köylülerde Artan Gerilimler

Nasır dönemi tarım reformları kesin ama sınırlı bir öneme sahipti. Bu reformlar, latifundiya sahiplerinin sınıf mülkiyetinin orta köylü katmanların lehine transferini sağlamış, ama topraksız köylülerin ve küçük toprak sahiplerinin (bir

feddandan az -yarım hektar- yer işletenler) ezici çoğunluğunu hesaba katmamıştı.

Bu reformların temel bir politik hedefi vardı: Mısır büyük burjuvazisinin temel direği olan latifundiya sahipleri sınıfının toplumsal gücünü kırmak, zengin ve orta köylülerin gücünü arttırmak ve böylece onları sisteme bağlamak.

Bu reformlar yine de olumlu ekonomik sonuçlar doğurmuş, temel gıda üretiminin ılımlı ama reel bir büyümesine olanak vermiştir (ve Mısır'da belli bir gıda özerkliğini iyi kötü korumuştur). Ama bu olumlu sonuçlar sırası geldiğinde, köylülerin orta katmanları içerisindeki farklılaşmaları, modernizasyon araçları (kredi ve ekipmanlar) edinmek de dahil olmak üzere, köylüler içindeki zenginlerin lehine güçlendirmiştir.

Köylülerin kabule zorlandığı kooperatiflerin (özel işletme ve özel mülkiyeti bir yana bırakıp kredilerin yönetimiyle ve ticarileşmeyle ilgilenen kooperatifler söz konusuydu) kurulmasında farklı amaçlar vardı: Tarımı, endüstrinin finansmanı için (fiyatların denetimiyle) kullanmak ve köylülerin farklı orta ve zengin katmanları arasındaki gerginlikleri azaltabilmek (bu sonuncu amacın sonuçlar kuşku götürür). Kooperatifler, bürokratik karakterlerine karşın, iktidarı, meşruluklarını tanımaya ve politikasının sınırlarını kendileriyle tartışmaya zorlamak anlamında, sistem içerisinde "iktidar merkezleri" -işçi sendikaları gibi- oluşturuyorlardı.

Reformların temel bir seçeneği vardı: Tarım topraklarının kira oranları için tavanların bulunması (aslında bunların dondurulması) yani enflasyonla, mülk sahiplerinin toprak gelirlerinin işletmecilerin lehine bozulması. Güçlü hukuksal araçlar işletmecileri koruyordu.

Nihayet kır proletaryasına (topraksızlar) ve yoksul köylülere gelince, onların, minimum bir kırsal ücretle sağlanacak basit iyileştirmelerle yetinmeleri gerekiyordu.

Tarım reformunun XX. yüzyılın son otuz yılı boyunca gerçekleşen uygulaması (yeniden döneceğimiz biçimlerde) toplumsal düzlemde kutuplaşma olgularının yeniden hızlanmasıyla sonuçlandı.

Resmi sayımlar bize, yoksul köylülerin (bir feddandan az yeri işletenler) oranının 1960'da % 26'dan, 2000'de % 58'e

çıktığını gösteriyor. Bu yoksul köylülere bir de, işletmelerin dışında bırakılmış olan ve nüfus sayımındaki tanımlamayla topraksızlar denilen kesimi eklemek gerekir. Bu kesime ilişkin tahmin ne olursa olsun, bugünkü Mısır'ın kırsal köylü nüfusunun ezici çoğunluğunun, -üçte iki- toprak hakkından hemen hemen ya da tamamen yoksun bırakılmış proleterlerden ve yoksul köylülerden oluştuğu açıktır. Bu insanların uygulamada "hiçbir hakkı" yoktur.

Orta kategoriler (1–10 feddan arasında yer işletenler) 1960'da tarım arazilerinin %60'ını işletirken, 2000'de % 50'sini işletmektedir. Ve köylü nüfusu içindeki oranları azalsa da (yoksulların oranının artması nedeniyle), ailelerinin ve işletmelerinin sayısı (temsil ettikleri toplam yüzölçümü olarak) hemen hemen olduğu gibi kalmıştır.

Zengin köylüler ve tarım (tarımsal endüstri firmalarının yönettiği girişimler) kapitalistleri -toprakları 10 feddanı aşan- artık, tarım topraklarının üçte birinden fazlasını denetlemektedirler.

Tarım üretimindeki değer paylaşımında, toplumsal grupların her birinin payına ilişkin veriler azdır ve inandırıcı olmaktan uzaktır. Yine de tarım gelirlerinin ve ürünlerinin dağıtımının, işletilecek yüzeylerin dağıtımından daha eşitsiz olduğunu ve sonuçta, liberalleşme önlemlerinden yalnızca zengin köylülerin yararlandığını kanıtlayan göstergeler vardır. Küçük ama son derece yoğun, uzmanlaşmış ve coğrafi olarak iyi yerlerde olan, aynı zamanda önceki gelişmelerden yararlanan işletmelerin varlığına karşın, bu zengin köylüler çoğunlukla 10 feddandan fazla olan işletmeler kategorisinde yer alırlar. Bu nedenle orta köylüler, Dünya Bankası'nın ve Birleşik Devletler'in (USAID, Amerikan Yardım Ajansı, çev.) önerisi üzerine devlet tarafından uygulanan politikalardan tek yararlanan kesimin bir zengin köylü azınlığı olduğunu iyice anlamış durumdadır.

Zengin köylülerle yoksul köylülerin (ek toprakları işgal etmeye çalışan kapitalistlerin yok etme tehlikesiyle karşı karşıya kalarak dramatik bir durumda bulunan) arasında kalan orta köylüler, 1990'lı yıllardan sonra, yeniden doğan köylü hareketinin temel gövdesini oluşturmuştur.

IV- Mısır'da Köylü Hareketinin Yeniden Oluşması ve Yükselişi

Mısır'a egemen olan politik iktidar, 1971'den itibaren liberalleşme yoluna girmiştir. Ama Mısır koşullarında şiddetli anlaşmazlıkları kışkırtacağını düşünerek, "şok tedavileri"ni hep reddetmiştir.

Otuz yıla dağılan önlemler dizisi burada anılmaya değer:

1971: Başkan Sedat'ın, tarım reformu "mağdurları"nın zararlarını karşılamaya yönelik kararnamesi. Reform ilkesine ahlaki bir nitelik vermek ve tarımsal bir kapitalizmin yeniden kurulmasını mazur gösterecek bir zemin hazırlamak söz konusuydu.

1975: Ticari ve serbest oranlı ortaklık anlaşmalarına (bu anlaşmalar Nasırcılık döneminde, oranları yasa tarafından düzenlenen çiftlik kiralarının lehine kaldırılmıştı) izin veren yasa.

1976: Kooperatiflerin dağıtılması; tarım kredisi sorumluluklarının bankalara geçirilmesi.

1978 ve 1980: Yasa tarafından düzenlenen çiftlik kiralarının artış oranlarının gözden geçirilmesi.

1981: Kişi başına en fazla 2 000, aile başına 3 000 ve tüm toplum için 10 000 feddan toprak mülkiyetine izin veren sınırlamanın kaldırılması

1992: "Pazar"ın takdirine bırakılan arazi gelirlerinin saptanmasında devlet müdahalesine son veren yasa.

Bu son önlem, orta köylü kitlesinin protestolarının yeniden başlamasına neden olmuştur.

Pamuk-monarşi sistemindeki eski model, ekonomik sistem üzerindeki sonuçlarını tüketse de, Mısır'ın, 1940 ve 1950'li yıllara yayılan önemli bir köylü hareketi deneyimi vardı. Komünistlerden etkilenen "toprak onu işleyenindir" sloganı kırsal bölgelerde yayılıyor ve ilk kez, bilinen bir dizi kanlı olayı da (Behietam, Koufour Negm) beraberinde getirerek, topraksız köylülerin, yoksul köylülerin ve orta köylülerin katıldığı bir hareketi başlatıyordu.

Böylece 1952 reformu, iç savaş tehlikesini bertaraf etmeye yönelik oldu. Ama reform, orta köylüleri memnun etse bile, söylediğim gibi yoksulları kendi kaderine bırakıyordu. Kamsheesh Kasabasındaki şiddet olaylarına tanık olan yoksul-

lar, tepki gösterdiler ve reformun radikalleşmesini istediler. İktidar tarafından sertçe uygulanan baskı -ve 1955-1956'dan itibaren komünistlerin sisteme verdikleri desteği çekmeleri- tüm radikalleşme heveslerinin kapısını kapadı.

Yeni doğan hareket bugüne kadar, orta köylünün hareketi olarak süregelmiştir. Kır proletaryası ve yoksul köylüler buna çok az katılmıştır.

Öte yandan, orta köylünün bu hareketi, liberalleşme önlemlerine tepki gösterme konusunda (DTÖ'nün ve Kahire'ye gönderilen "Amerikan uzmanlarının" söylemini benimseyerek toprağı ve tarım üretimini ilk kez "sıradan metalar" olarak ele alan 1992 yasasının kabulünden itibaren) oldukça yavaş, hatta son taleplerinin ifadesinde hükümeti yalnızca yasayı "değiştirmeye" çağırarak son derece ılımlı görünmektedir.

Bu durumun gerekçeleri çeşitlidir: Aralarından şunlara işaret edeceğiz.

(i) Yalnızca yeni yasaları ardarda uygulamak ve sürtüşmelerden kaçınmakla görevli olan devlet aygıtının (yargı dahil) ustalığı. Genel olarak olası revizyonlara açık aşağı yukarı 1 600 000 kira sözleşmesinin ancak küçük bir bölümü yetkili uzmanlar tarafından incelendi. İktidar ayrıca mülk sahiplerini, "eski" şiddet uygulama geleneklerinin bittiğini hatırlatarak, öfkelerini yatıştırmaya çağırdı.

(ii) 1973'den itibaren Mısır'dan petrol ülkelerine yapılan kitlesel göçün etkileri (bu göçe milyonlarca insan katılmıştı ve göçmenlerin üçte ikisi orta ya da yoksul köylü olduğuna göre, köylü ailelerinin neredeyse tamamı, bu göç rotasyonuna girmiş oluyordu).

Böylece orta köylüler, yalnızca yaşam koşullarının (konut, vb.) değil, aynı zamanda tarım işletmelerinin de modernizasyonunu finanse edebilecek duruma geldi. Su pompalama işi artık her yerde makineleşti, petrol, diriksel enerjinin yerini aldı; bostan dolapları ortadan kalktı. Köylüler etkinliklerini bazen de tarım dışı yeni kırsal girişimlere, taşımacılığa ve özellikle ticarete yaydı. (Zaten hiçbir şey, Çin'deki "tarım dışı kırsal girişimleri"nin önemi ve etkisiyle karşılaştırılamaz). Bu orta köylülerin en şanslı olanları zenginlerin sınıfına geçti.

Yoksul köylüler ve kır proletaryası da kendi tarzında, basit ek etkinliklere (bir taksi ya da kamyonet alma) yönelerek, hatta gündelik tüketimlerini dışarıda biriktirdikleri parayla karşılayarak göçten yararlandılar. Öte yandan kitlesel olarak göç etmelerinin, kendilerine yararı dokunan bir başka sonucu daha oldu: Üretim döneminin bazı önemli evrelerinde gerekli olan ek işgücü azaldı ve böylece mevsimlik ücretlerin hissedilir derece yükselmesine olanak verdi.

Kitlesel göçün, (sendikal militanlığın zayıflamasında yol açtığı) kentte olduğu gibi kırda da, kolektif mücadelelerin gecikmesine büyük ölçüde katkıda bulunduğu kuşku götürmez. Ama öyle görünüyor ki bu göç artık sona yaklaşmaktadır.

Örgütlü politik partiler, yeniden doğan köylü hareketine açık bir tepki gösterdi ve hepsi de kendi tarzında karşılık verdi.

Solun iki partisi (Tagammu ve Nasırcı Parti), Kuzeyden Güneye kadar ülkedeki bütün il merkezlerinde ve alt merkezlerde, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında sayıları daha da artan binlerce ve on binlerce köylünün bir araya gelmesini açıkça ve kesin olarak destekledi. Ama onları "örgütlemedi" ve onlara bir ulusal temsil hakkı verilmesi için girişimde bulunmaya cesaret edemedi. Son derece korkak bir tavırla geri çekilmeyi övdü ve göstericilerin ateşliliğini yatıştırdı.

İslamcı partiler büyük ölçüde dışarıda kaldı. Öte yandan kendi basınlarında olduğu gibi parlamentoda da, Sosyalizme duydukları nefreti bir kez daha ifade ederek, İslamın "doğru yorumu" olarak sunulan liberalleşme önlemlerini açıkça desteklediler. Pek inandırıcı olamadılar. Köylülerin orta katmanlarının (yoksullardan daha az sayıda) hala bu dine bağlı kalması, bu katmanların kendisini ifade edebildiği muhafazakâr ve politik olmayan İslami yorumdan (özel mülkiyet "kutsaldır") dolayıdır.

O halde köylü hareketi, sol partilerin kendilerinden zayıf koordinasyon komiteleri olarak söz edecekleri kadar önemsiz kalmıştır. Bu komitelerin önerileri zaten ılımlıdır ve şu üç bölümde yoğunlaşmıştır:

(i) Çiftlik kiralarına ilişkin yasanın iyileştirilmesi ve yasa yoluyla kiraların tavan yapmasına dönüş. Burada kuşkusuz asgari de olsa bir "tarım reformu" mantığı değil, yalnızca aynı

düzlemde ikinci bir seçenek içeren bir tarım mevzuatı mantığı söz konusudur: Tarımsal endüstrilerdeki yabancı şirketlerin, mülkiyet hakkından mahrum edilmesi.

(ii) İktidarın, özgürce ve demokratik olarak kendileri tarafından yönetilen bağımsız kooperatiflerin yeniden kurulmasına destek olması, pazardaki eşitsizliklerinin (girdiler, ürünlerin satışları ve kredi) köylülerin lehine düzeltilmesi.

(iii) Devlete sorumluluklarının, özellikle de, ülkenin gıda özerkliğini korumak için, işletmecinin topraklarında hangi ekimlerin yapılacağına karar verme görevinin (Mısır'da geleneksel olan) geri verilmesi.

Bu programın kısa vadede kabul edilebilir ve inandırıcı olması, orta köylülüğün büyük ölçüde toparlanmasına olanak vermesi ve köylü taleplerine tüm ulusun gözünde çekicilik kazandırması mümkündür.

Ama bu program 1950'li yıllara kadar Mısır'lı komünistlerin programının eksenini oluşturan (topraksızlar ve yoksullar da dahil olmak üzere) tüm köylülerin eşit toprak edinme hakkı ilkesini tanımamaktadır. Yani bugün köylü hareketi adına ileri sayılan bu program, yoksulların -kırsal köylü nüfusunun üçte ikisi- dışlanmasında direnmektedir. Oysa ülkenin temel sorunları için, liberalizmin vahşi yayılımıyla tehdit altında bulunan orta katmanların tek tek taleplerine (meşru) bağlı kalarak, hiçbir çözüm ve hiçbir uzun vadeli strateji bulunamaz.

V- Benzer Doğal Koşullar, Farklı Toplumsal Yanıtlar

Mısır, diğer üç (ve yalnızca üç) ülkeyle birlikte (Çin, Vietnam, Bangladeş), köylü nüfusa ait işlenebilir toprakların azlığından dolayı sıkıntı yaşamaktadır. Bu kadar elverişsiz bir durum, başka yerlerde bazen bölgeler düzeyinde görülse de, uluslar düzeyinde hiçbir şey bu dört ülkenin durumuyla karşılaştırılamaz.

Çin ve Vietnam, tüm köylülerin, öncelikle topraksızların ve yoksulların eşit toprak edinme ilkesine dayalı radikal devrimler yapmıştır. Bu iki ülkenin gıda özerkliklerini korumayı başarmaları, bu ilkenin uygulanmasıyla olmuştur (Çin işlenmiş yeryüzü topraklarının % 6'sıyla, dünya nüfusunun % 22'sini beslemektedir; Vietnam'da öyle). Bu ülkeler, dünyanın başka

yerlerinde eşine rastlanmayan asgari bir eşitsizliği başarmıştır. Dahası Çin, bu kırsal ve tarımsal gelişme biçimini, etkili ve çabuklaştırılmış bir endüstrileşme/modernizasyon stratejisine eklemleyebilmiştir. Kuşkusuz toprak edinmede mutlak eşitlik ilkesi ve bu ilkenin efektif olarak uygulanma biçimleri, son yirmi yılın gelişmeleriyle tehdit altındadır. Ama bu, başka bir sorundur.

Mısır ve Bangladeş'te ise göreve gelen iktidarlar, bu eşit toprak edinme ilkesini hiçbir zaman (Mısır'da Nasır dönemindeki güçlü radikalleşme döneminde bile) benimsememiştir. Bu durum, neden olduğu belirgin toplumsal eşitsizliklerin ötesinde, toplumu, ulusu ve ekonomiyi son derece güçsüzleştirmiştir. Küreselleşmiş liberalizmin ilkeleri üzerinden hizalanma böylece, rekor bir zamanda ve her iki ülkede birden ulusal ve toplumsal dokunun tahribatına yol açmıştır. Bu hizalanma Mısır'da, dramatik bir gıda bağımlılığı, toplumsal eşitsizliklerin artması ve ekonomik sistemin dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu karşılaştırma, Mısır ve Bangladeş'in kırsal ve genel gelişmelerindeki başarısızlığını, bu iki ülkenin "doğal" koşullarının yetersizliğine ve nüfuslarına bağlayan klasik egemen söylemin dayanağını sıfıra indirmektedir.

NOT

ARC, Arab Research Center (Zühdi El Şami ve diğerleri) ekip çalışmasından hareketle Samir Amin tarafından kaleme alınan belge, Kahire.

VI

Etyopya'da Köylü Sorunu

Samir AMIN

I- Etyopya'nın durumu, Alt-sahra Afrika'sında başka hiçbir yerde bulunmayan özellikler gösterir. Devlet, yazı ve saban -ve bunların eşzamanlı ortaya çıkışı ayrıca anlamlıdır- şimdiki Etyopya'nın, tarihin kalbini oluşturan kuzey bölgesinde, Hıristiyanlık döneminin ilk yüzyıllarına dayanır.

Çok yakın bir döneme kadar -İtalyan işgali- bu bölgenin köylüleri, çerçevesi kilise (kopt), yerli aristokrasi ("krallar"-yerli senyörler) ve "krallar kralı"nın (daha sonra imparator olarak adlandırılan Negus) devleti tarafından çizilmiş, "feodal" ya da "haraççı" denilen üretim tarzının sayısız özel biçiminden birini yaşamıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında (özellikle Menelik döneminde) Etyopya ülke topraklarının büyümesi, farklı toplumsal ve kültürel gelenekleri olan köylüleri bu sisteme entegre etti. İşgalci devletin aristokrasisi bu yeni bölgelerdeki az çok önemli tarım arazilerini ele geçirdi ve/ya da köylüleri yine "feodal" tipte (kölelik, mal olarak gelir...) ama ülkenin kuzeyindeki rejimlerden oldukça farklı sömürü rejimlerine boyun eğdirdi.

Tarihin bu sayfası kapandı.

II- Aslında ülkenin kurtuluşundan sonra (1942) imparatorluğun yıkılışına kadar (1974) süren "imparatorluk restorasyon" dönemi boyunca Etyopya, küresel kapitalizme entegre olarak, iktidar ve onun yönetici sınıfı tarafından uygulanan sistematik "modernizasyon" politikalarının nesnesi oldu.

Bu çerçevede yönetici sınıf mensupları (aristokrasinin, çocukları modernize olmuş devlette en iyi konumlara gelmek için asgari eğitim alan, ama kendileri "sonradan görme" -ticaretle zenginleşmiş- olan "iyi aileler"i), yetkililerle işbirliği yaparak, en iyiler arasındaki önemli tarım arazilerinin hisselerini ele geçirdiler. Buralarda yalnızca ticari üretimleri (ihracat ve genişlemekte olan yeni kent pazarları için) geliştirdiler ve emeği sömürmenin farklı bir aracına (kısmi ücret ödeme, özellikle çiftlik kiraları) başvurdular. Üstelik devletin, banka kredileri ya da sübvansiyonlar gerektiren (ithal ekipmanlar için) "tarımsal gelişme"ye tahsis ettiği tüm araçlar yalnızca, yeni tarım kapitalizminin bu küçük kâr sahipleri azınlığına yöneltildi. Ulaşımın altyapı çalışmalarında da (yollar), bu gelişmeden etkilenen bölgelere öncelik verildi.

Bu nedenle, bitkisel bir yaşama mahkum edilen kırsal toplumun devamı için hiçbir şey, "ya da hemen hemen hiçbir şey" yapılmadı. Ülkenin tarihinde, her zaman yaşanan son derece sınırlı tek tük ayaklanmalar dışında, ayaklanma, protesto ya da talepler biçiminde hiçbir köylü "hareketi" henüz görünmüyordu. Köylüler, modernizasyonun etkilediği bölgelerde toplumsal dönüşümün etkin "özneleri" değil, artık yalnızca edilgen "nesneleri" olmuştu.

Bu gelişme modeliyle ortaya çıkan yoksulluk, -ihracat ürünlerinin büyüme oranlarının ifade ettiği "başarılara" karşın- 1970'lerin açlık ve kıtlık yıllarıyla dramatik bir hal aldı. Ama monarşiyi doğrudan deviren güç, mağdur kırsal toplum değildi. Ayaklanma öncelikle kentli halk katmanlarının ve öğrencilerin (Dünya Bankası'nın eğitim alanına dayattığı politikaların mağdurları) ayaklanmasıydı. Bu çalkantı, Eritre'yle savaşmakta olan ve askerleri, radikal öğrencilerin o zamanlar yaygınlaştırdığı sloganı ("toprak onu işleyenlerindir") kullanan ordunun ayaklanmasını cesaretlendirdi.

III- Yeni rejim (Derg, 1975–1991), köylülerin ortaçağa özgü sömürü biçimlerinin hemen hemen hepsini bir kalemde çizip atan ve bu nedenle, küçük mülkiyet sahipleri/aile işletmecilerinden ayrı, dev bir "küçük köylülük" yaratan radikal bir tarım reformuna girişti.

Sosyalizmden ve onun, askeri iktidarın bağlı bulunduğu "Marksist Leninist" versiyonundan talep edilen reform, bir köylü hareketinin ürünü olmadı, radikal kent entelektüellerinden ve küçük burjuvazi unsurlarından oluşan yeni yönetici politik sınıf tarafından bahşedildi. Bununla birlikte, Devrimin başlangıcında oluşan köylü birlikleri ilk dönemde (1974–1977, Devrimin popülist evresi) gerçekten demokratikti (seçilmiş yerel yönetimler) ve yoksul kırsal bölgeyi temsil ediyorlardı. Militer-bürokratik devlet aygıtı daha sonra yavaş yavaş bunları "yola getirmeye", yani bu birliklerde denetimi sağlamaya başladı.

Reform köylüler tarafından kabul gördü. Köylülerin (kendi işlerini yaptıkları için) daha yoğun çalışması ve üretimin dikkat çeken genel yükselişi bunu gösterdi.

Dönemin bilânçosu karışık: Olumlu yan: Köylülerin kredi alma ve ürünlerini piyasaya sürme koşullarını iyileştirme çabaları (ılımlı ama reel), yollar, özellikle de okullar ve sağlık merkezleri. Olumsuz yan: Yönetici kadrolarda büyüyen bürokratikleşme (ve bununla gelen yozlaşma), arkası gelmeyen belirsiz ve düzensiz "kooperatif" projeleri, ama özellikle orduya asker toplamayla ortaya çıkan işgücü açığı ve savaş finansmanın dayattığı ağır vergilendirme.

Ticari tarım ürünleriyle kırsal tüketim ve donanım ürünlerinin değiş-tokuş sınırları gerçekten dizginlenemedi, iç pazarlardaki, dünya pazarlarındaki ve yönetimin tavırlarındaki değişkenliklere bağlı olarak çalkalanıp durdu. Bu değiş-tokuşlarda genel olarak, ne sistematik bir iyileşme, ne de bozulma kaydedildi.

Bu arada kırsal kitlelerde, kendi aralarındaki dayanışma ve anlaşmazlıkların ve kiliseyi ve eski aristokrasiyi aratmayacak bir şekilde kadrolaşmakla uğraşan yönetimlerin neden olduğu politik bir bilincin doğmakta olduğunun işaretleri de görülmeye başlandı.

IV- Bu sistemin krizi, "köylü mücadelelerinin" yoğunlaşmasından kaynaklanmamıştır. Kriz tamamen, yeni "devletçi-sosyalist" yönetici sınıfın kendi içinde gelişen çatışmaların ürünüdür.

Bu çatışmaların (gerekçelerinin farklılığının ve bunların ifade biçimlerinin ötesinde), sonuç olarak yol açtığı önemli sapmayı not etmek gerekiyor. "İktidar", Etyopya ulusunu oluşturan "etniler"in çeşitliliğine değinmeyi reddederek, "pan-Etyopyacı" olduğunu gösteriyordu. İç savaş sürerken "dağlara çıkan" ve Eritre Kurtuluş Cephesi'yle ittifak yapan ana muhalefet gücü TPLF (Tigre Halk Kurtuluş Cephesi, çev.) ise seçimini, aslında etnisite üzerinde biçimlenen yeni bir Etyopya (Eritre'den ayrılmış) tasarısının "federatif" vizyonundan yana yapmıştı.

Yeni iktidarın bu saçma sapan "etnisist" seçimi, bu düşünceyi sahiplenmiş olan partinin (TPLF) kendisinin de etnik bir azınlıktan gelmesiyle açıklanır. "Federal" denilen yeni Anayasa aslında etnisite üzerine kuruludur. İşte tartışma götüren ve pek de demokratik sayılmayacak hükümler: Pan-Etyopyacı politik partilerin yasaklanması, yalnızca ülkeyi oluşturan etnileri "temsil ettiği" kabul edilen partilere izin verilmesi; oy hakkının yalnızca bölgelerde çoğunlukta olan etnilere verilmesi. Ayrıca Anayasanın etniler için ayrılma hakkı tanımasına karşın devlet -Oromoların bundan yararlanmaya kalkışabileceğinin bilincinde olarak- uygulamada bu olanağı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Sapma, radikalleşmiş politik sınıfın kendi içindeki tartışmaların merkezinde bulunan konunun değişmesine neden oldu. Bu sınıfın çeşitli unsurlarının ilgilendiği asıl sorun şuydu: Kent işçilerini (çabucak "proletarya" olarak değerlendirilen), köylüleri ve "devrimci" entelektüelleri içine alan ulusal bir halk ittifakı nasıl sağlanacaktı? Açık ya da kapalı yanıtlar, taktik ve strateji önerileri, amaçlara ulaşmak için tanımlanan araçlar, öne sürülen kanıtların ardına gizlenebilen iktidar mücadeleleri, hepsi de "halkın birliği" temel sorununa eklemleniyordu. Oysa iç savaş ve yeni rejim önlerine yeni bir sorun getirmişti: "Etnik" sorun. Bu arada etnisitiye bağlılığın, yalnızca ("kurtuluş hareketleri" yaratma inisiyatifini bazen elinde tutan) kentli orta sınıf unsurlarının (Oromolar ve diğerleri) bir görüngüsü olarak kaldığını not edelim. Bunların dışında kırlardaki örgütlü ya da kendiliğinden hiçbir güç, bu "etnik" hareketleri sahiplenmedi. Neyse ki resmi etnisizm, bugüne kadar etniler arasındaki ilişki-

leri bozamadı ve böylece Yugoslav tarzı bir sapmanın önüne geçilmiş oldu.

V- Neredeyiz? Etiyopya 68 milyon nüfusuyla (Afrika'nın üçüncü ülkesi) kırsal bir ülkedir (Alt-sahra Afrikası'nın diğer birçok ülkesinden % 85 oranında daha gelişkin).

Ve iktidarın ilgi alanının dışında kalan tarım sorunu hala tam olarak aydınlanmamıştır.

Anayasa görünürde devrimin kazanımlarını -toprak mülkiyetinin ulusallaştırılması- korumaktadır. Ama iktidar, toprak hakkının nasıl kullanılacağı konusunda kamuda tartışma açmayı reddetmekte ve pek çok şeyin yolunda gittiğini düşünmektedir: Köylülerin ezici çoğunluğunun güdük mülkiyetinin çoğalması.

İktidarın tarım sorunu karşısındaki hareketsizliğine karşın, ülkede bu konuda farklı düşünce akımları vardır. Birleşik Devletler ve Dünya Bankası tarafından açıkça desteklenen sağ politik güçler, ihracata yönlendirilmiş büyük modern işletmelerin kurulması perspektifiyle, toprağın pazar yasalarına boyun eğmesini ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesini savunmaktadır. Hükümet, toprağın ulusallaştırılması ilkesini korumaya çalışmakta ve (en iyi toprakların bazılarına "yeşil devrim" projesiyle getirilen teknolojik ilerlemelerin önünü açmak için) uygun kira anlaşmalarından yararlanan işletmelerin kurulmasını serbest bırakarak bu noktada ödün vermemektedir. Sol düşünce, yeniden kamusal tartışma açılması, köylü birliklerine, köylü ekonomisinin gelişmesinin gerekleriyle uyumlu makroekonomik politikaları uygulama sözü verilmesi (altyapılar, eğitim ve sağlık, kredi, ticari örgüt, vb...), küçük çiftliklerden kentlere göç etme olgusuna getirilen kısıtlamaların kaldırması için çağrı yapmaktadır.

Öte yandan köylü cephesinde, bütünlüklü talep "programları" yerine, savunmacı (iktidar ya da onun yerel temsilcileri tarafından alınan bazı önlemlere direnişler) ve sınırlı talepleri olan, yerel "örgütlenmenin" (ulusal ya da bölgesel düzeyde hiçbir girişimde bulunmayan) işaretleri vardır: Rasgele hizmet kooperatifleri için şurada burada atılan adımlar, karmaşık ve değişken durumlar (tüccarların ya da yeni "zengin" köylülerin çıkarlarının birbirine karışması...).

Kısa ve orta vadeli bir programın ve bir "köylü cephe"sinin kurulması stratejisi. Bu konuda düşünceler var. Ama bunlar, entelektüel çevrenin, nispeten yalıtılmış (rejim göze çarpan politik eylemi pek hoş görmüyor), parlak, ama Etyopya köylü dünyası gerçeğine uymayan düşünceler olarak kalmaktan öteye gitmiyor. Ülkenin üzerine üşüşen STK'ların "insani" denen eylemleri (ki onların tavır ve eylemleri Etyopyalılar tarafından sertçe yargılanmaktadır), iktidarlardaki hareketsizliğin yerini etkili bir biçimde dolduramıyor.

NOT: Bu metin, Rahmato Dessalegn, Shiferaw Bekele ve Zenebeworke'nın, konuyla ilgili önemli çalışmalarının okunmasından sonra Samir Amin tarafından kaleme alınmıştır. Alınan çalışmaların yorumlanmasından kuşkusuz yalnızca redaktör Samir Amin sorumludur.

VII

Batı Afrika'da Alternatif: Köylü Örgütlerinin Kurulması

Bernard FOUNOU-TCHUIGOUA

Aktif tarım nüfusu, aktif dünya nüfusunun yaklaşık % 50'sini oluşturmaktadır; Batı Afrika'da aktif tarım nüfusunun oranı (başlıca ticari partnerlerinde bu oranın % 5'den az olmasına karşın) ortalama % 70 civarındadır ve yükselmeye devam etmektedir. Kırsal alandaki toplu göç, bu bölgenin köylülerinin yaşamakta olduğu derin krizi gösterir. Metin, bunun başlıca nedenlerini hatırlatmakta ve bir seçenek önermektedir: Krizin çözümü ancak, güçlü köylü birliklerinin yaygınlaşmasına yer veren bir gelişme projesi çerçevesinde, köylü örgütlerinin kurulmasından geçer. Yani, bölge sorunlarının anahtar kavramı olan rekabet gücünü devre dışı bırakacak bir projeden.

I- Toplumsal, Ekonomik ve Politik Yıkım

Toplumsal eşitsizliklere ve yoksulluğa ilişkin egemen söylem, çağımızın gerçek sorununu gündeme getirmekten kaçınır: Ulusal ölçekte ve dünya ölçeğindeki zenginliklerin sürekli birikimiyle, kitlelerin yoksullaşması olgusunun birlikte var olması nasıl açıklanmalıdır? Ya da neden hala gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlikten, Güney ülkelerinde ise yalnızca yoksulluğa karşı mücadeleden söz edilmektedir? Aslında herkese onurlu bir yaşam sağlayacak olan birinci ve ikinci derece top-

lumsal haklardan söz etmek gerekir. Batı Afrika'daki hiçbir ülke genelleştirilmiş sosyal güvenliği sağlamak için gereken önlemleri almamıştır.

ILO -102 numaralı sözleşmeyle- sosyal korumanın zorunlu olduğu 7 alan göstermiştir: Tıbbi bakım, hastalık, iş kazaları, yaşlılık, doğum, işsizlik ve iş kazalarındaki ölümlerde geride kalanlara ödenecek tazminat. Bunlara yeterli beslenme ve kirlenmemiş bir çevre hakkını da eklemek gerekir. Ama en iyi durumda, ancak kamu sektöründe ya da büyük girişimlerde sürekli çalışan bir işçi bunlardan reel olarak yaralanabilmektedir. OECD'ye üye ülkelerin kamu harcamalarının ortalama % 30'unun sosyal risklere karşı evrensel koruma için ayrılmasına karşın, bu oran, aktif nüfusun 6'sını ve toplam nüfusun % 1,3'ünü sosyal risklere karşı koruyan Senegal'de (bu konuda en iyi ülkelerden biri) yalnızca % 3,5'tir. Bu nedenle yoksullaşma, klasik yoksulluk göstergeleriyle ölçülmüş olsa bile, yapısaldır.[1] Köylülerin okuma-yazma bilmemesi bütün ülkelerin sorunudur. Okuma-yazma bilmeyen aile reisleri oranının en düşük olduğu ülke (bu oran Fildişi Sahili'nde % 67, Burkina Faso'da % 91 iken), % 41'lik bir oranla Gana'dır. Burkina Faso'da *Keur* reislerinin %9'undan daha azı ilköğrenim görmüştür; bu oran Fildişi Sahili'nde % 17, Kamerun'da % 36'dır. Gençler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Burkinabe kırsalında % 90'a varmıştır. Zaten kırlarda yaşayan *Keur*lerin eğitime ayırdığı giderlerin payı % 0,7 ve % 3 arasında değişmektedir. Aslında bu rakamlar yanıltabilir, çünkü öğrenim görmüş birinin hiçbir konuda uzman olmayabilmesi, buna karşılık, okuma yazma bilmeyen bir köylünün iyi bir mesleki formasyon kazanması olgusunu gizler. Bu olgu etik açıdan pek uygun olmasa da, küresel sistem için kârlı ve politik yönetim için etkili olabilmektedir.

Batı Afrika kırsal toplumlarında, meta olmayan emeğin önemi başka alanlarda da görülür. Geleneksel hekime başvuru (ölçülmesinin güçlüğüne karşın) önemli bir rol oynamaktadır. İçilebilirliği onaylanmamış olan su tüketen kırsal bölgelerin oranı Burkina Faso'da % 47'ye, Gana'da % 52'ye, Kame-

[1] World Bank African Development indicator 2003

run'da % 58'e ve Fildişi Sahili'nde % 82'ye ulaşmış, yalnızca Nijerya'da % 20'ye inmiştir. Elektrik, köylü ailelerinin hiçbirinde yoktur, enerjetik gereksinmelerin % 90'ı ocak kömürüyle ve odun kömürüyle sağlanmaktadır (ve bu konuda köylüler sık sık çevreci geleneklerini unutmakla suçlanırlar). Bu koşullarda kapitalizm öncesi yapıların, iş gücünün yeniden üretilmesindeki rolü her zaman belirleyici olmuştur. Ailenin kendi tüketimi için yapılan gıda üretimi, aile gelirlerinin % 50'sinden fazlasını oluşturur. Köylülerin, topluluk yardımlaşmasıyla ve yerel araçları kullanarak kendi konutlarını kendilerinin yapması geleneğinin (%10 oranını çok seyrek aşan ticari bir katkıyla), düzenli olarak sürdüğünü de ekleyelim[2]. Demek ki yaşayabilir kırsal toplumların yeniden kurulması için vazgeçilmez olan Batı Afrika köylüleri, modern koruma sisteminin tamamen dışında bırakılmıştır.

Ekonomik alandaki neo-liberal başarısızlık kuşku götürmez. Yapısal uyum gündeme getirilmeden önce, Alt-sahra Afrika'sının ihracat performansı pek parlak değildi. 1967–1981 yılları arasında Afrika ülkeleri ihracatlarının medyan büyüme oranı, gelişmekte olan diğer ülkelerinki % 9,2 iken, Alt-sahra Afrika ülkeleri için % 3,8'di... Ve YUP'ları (Yapısal Uyum Programı, çev.) uygulayan ülkelerin ihracatları pozitif olarak büyüdüğü halde rekabet güçleri iyileşmedi... Bazı ürünlerin ihracatındaki bağımlılık hala sürmektedir.[3]

Bölge, yapısal uyum programlarıyla birlikte derin politik krizler yaşamaya başlamıştır. Bu krizler, devletlerin de yozlaşmasıyla en yıkıcı biçimleriyle kendisini gösterir. Ulusal burjuvazinin oluşma süreci -iyi bir kalıcı yönetim için yeterli olmasa da gerekli koşul- politik ve toplumsal kriz nedeniyle açıkça tıkanmıştır. Neoliberal politikalar (Liberya, Sierra Leone ve yalnızca petrol geliriyle ayakta duran Nijerya'dan sonra yörenin ikinci ekonomisi olan Fildişi Sahili gibi bugünkü merkezlerinden başlayarak), kaosu yayma risklerini taşımaktadır.

---

[2] World Bank

[3] World Bank 1983, *Adjustment in Africa, Reforms, results and the road ahead*, s. 152-156

II- Tarım Krizinin Temel Nedenleri ve Köylüler

Kuşkusuz bütün tarım sistemleri üretim ilişkilerinde ve reel olarak var olan uluslararası ilişkilerde zorunlu olarak çözümsüz kriz durumları yaşamaz. Yine de üretkenliği zayıf olan Afrika tarımının, kalabalık bir tarım nüfusunu ilgilendiren yapısal krizinden çıkmak için, toplumsal ve politik temel düzen değişikliklerinin gerektiği açıktır.

Batı Afrika'da tarımın işlevleri yanlış aşamalandırılmıştır. Temel ekonomik modelin yapısı, ticaret ekonomisi adıyla bilinen ekonomiden başka bir şey değildir. Tarımda, çeşitli biçimlerde ticari kanallara entegre edilen köylülüğün sömürgeleştirilmesi sırasında, aşamalandırılmış dört işlevin saptandığı görülmüştü:

(i) Merkez ekonomileri hammadde ya da gıda ürünleriyle gereçlendirmek.

(ii) Yerel kamu finans kaynakları bulmak.

(iii) Dış borç, kârların ülkeye geri dönmesi, meşru ya da meşru olmayan tarzda kazanılmış gelirlerin transferi ve tüketim ürünlerinin düzenli ya da üretim araçlarının dönemsel ithalatı için gereken dövizi bulmak.

(iv) Gıda sektöründe üretkenliği arttıracak bir politika üretmeden, (kır ve kent nüfusunun tümünün değil) nüfusun işgücü bakımından işe yarar bölümünün gıda gereksinmesini sağlamak. (Bu işlevler çerçevesinde, üretimin doğal temellerinin tahribatı maliyetlere katılmamıştır).

Batı Afrika tarımının krizi esas olarak, tarımın işlevlerinin aşamalandırılması krizidir. Tarım nüfusunun, ulusun ya da yörenin gıda güvenliğini sağlayan politikalar, tarım politikalarının stratejik eksenine oturtulmadığı sürece bu krizden çıkış mümkün değildir. Ve bu da, toplumsal (kırlarla kentler arasında yaşam koşullarını ve gelirleri eşitlemek), ekonomik (tarımı diğer sektörler için bir pazar haline getirmek) ve jeopolitik (düşman emperyalist kuşatmada iç ve dış güvenliği sağlamak) olmak üzere üçlü bir bakış açısı anlamına gelir.

Krizler kuşkusuz gitgide derinleşmektedir. Bunları basitçe 3 kategoride topluyoruz:

- Bu krizlerin bazıları sömürgeleşmenin başlangıcına dayanır, hiçbir zaman gerçek bir büyüme evresi geçirmemiş olan

ülkelerin tarımında görülür. Sömürgecilik öncesi büyük Batı Afrika imparatorluklarının doğrudan mirasçıları olmalarına karşın, başlangıçtan beri iş gücü rezerv bölgeleri olarak değerlendirilen kuşatılmış Sahel ülkelerinin durumu böyledir.

- Diğer krizler, ülkelerin bağımsızlığa kavuşmalarından önceki uzun bir gelişme sürecinin ardından gelmiştir. Gana'nın kakao (Birinci Dünya Savaşı'ndan önce dorukta) ve Senegal'in yerfıstığı (1950'li yılların sonlarına doğru krizde) ekonomilerinin durumu böyledir.
- Ve nihayet öteki krizleri de yapısal uyum programları tetiklemiştir. Fildişi Sahili'ndeki kakao, kahve ve orman ürünleri ekonomisinin durumu böyledir.

Krizden çıkış politikaları, neden gelip bir türlü aşamadığı politik, sosyolojik ve jeo-ekonomik sınırlara dayanmaktadır?[4]

Neo-liberal küreselleşmede en rekabetçi ekonomiler, küresel üretkenliğin iyileşmesine ve bu temelde orta ya da yüksek derecedeki teknolojik ürün ihracatının büyümesine olanak veren yeni teknolojileri (elektronik, bilgi-işlem, aygıtlar) üretken sistemlerine katan ekonomilerdir. Daha az rekabetçi olanlar, düşük değerli temel ürünlerle zayıf teknolojik ürünleri ihraç edenlerdir. Ve nihayet çok az rekabetçi olanlar, temel ürünler ihraç eden az eklemli üretken sistemlerdir. Bu son iki grubun dünya ihracatlarındaki payı 1984'de % 50 iken, 2000'de % 28'e düşmüştür.[5]

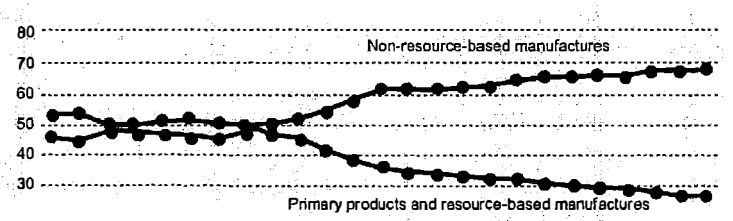
---

[4] *Ayrıntılara* inmek gerekiyor. Hiçbir ülke tekniklere ve oto-dinamizan toplumsal ilişkilere dayalı olarak, gıdada gerçek bir kendi kendine yeterliliği gerçekleştiremediyse de, yörenin anahtar ülkesi Nijerya görmezden gelinemez, 1975–1985 yılları arasındaki petrol başarısıyla hem tarımsal kapitalizmin ulusal pazarda formasyonu hedefini taşıyan büyük projeleri, hem de Burkina Faso'da Thomas Sankara rejimi sırasında (1983–1987), köylü derneklerinin kurulmasıyla birlikte küresel bir gelişme projesini finanse edebildi. Yine de batı Afrika'da hiçbir ülkenin (René Dumont'un 1970'li yıllarda yazdığı gibi), yeşil bir devrim için uygun olmadığı ve köylünün her zaman umutsuz bir durumda kaldığı açıktır.

[5] Yüksek teknolojik ürünler bugün diğerlerinden daha fazla döviz getirmektedir. Bu ürünlerden 2000 yılında, temel ürünlerden 64, zayıf yoğunlukta sermaye gerektiren ürünlerden 45, ortalama teknolojik ürünlerden 145 ve yüksek değeri olan temel ürünlerden 215 dolar olmak üzere, toplam 450 milyar dolar sağlamıştır. (UNCTAD, WIR 2002, s. 146 grafik) 1984–2000 arasında yüksek teknolojik ürün ihracatlarının yıllık büyüme oranı (temel

Tüm tarım ürünlerinin rekabet gücündeki düşüş açıktır. Bu ürünlerin pazar payı % 0,9 civarında durmakta, üstelik ihracat gelirlerinde mutlak bir düşüş gözlemlenmektedir. Tarım ürünlerinin ihracat gelirleri 2000'de (1995'e göre % 5'lik bir düşüşle) 38 milyara inmişti. Sonuç olarak, bugün bölge ihracatının yarısından fazlasını sağlayan Fildişi Sahili'nin de gösterdiği gibi, az üretken tarım-ihracat sektörüne dayalı bir rekabet politikası sürdürmek anlamsızdır.

Basit ürünlerin ve diğer ürünlerin dünya ticaretindeki payı 1976--2000

Kaynaklar: UNCTAD, World report on investment, 2003

Fildişi Sahili 30 yıldır alt grupta yer alıyordu. Bununla birlikte Fildişi hükümeti, OECD'nin hizmetindeki kurum uzmanlarının önerisi ve müttefik bir toplumsal katmanın zorlamasıyla, kakao tohumu rekabetinden kaynaklı bir büyüme politikasına atıldı. Ülke esasında 1970'de, köylü işletmeleri çerçevesinde yüz binlerce ton tohum üretiyordu. 1970'li yıllar, fiyat teşviklerinin ve doğrudan sübvansiyonların bileşimiyle, kakao konusunda görülmemiş bir yayılma politikasının yılları oldu. Devlet, kurutma ve verimdeki rekabet politikasını, karşılaştırmalı denilen üstünlüklere dayandırıyordu. Gerçekten de Batı Afrika kakaosu (Latin Amerika ve Asya'da kurutma fabrikaları kurmak gerektiği halde) güneş nedeniyle kurutmaya elverişli iklim koşullarından yararlanmaktaydı. Fildişi kakaoculuğunun verimi, ormanın (yöre iklimini etkilemekle sonuçlanan) tarla-

ürünlerde % 0,4'den % 0,2'ye ve giyimde % 0,5'den % 0,4'e düşerken), % 0,3'den % 0,7'ye çıkarak iki kattan fazla artmıştı.

laştırılması nedeniyle, kısa süreli olarak[6] artmıştı. Hükümet böylece, işletme sahibine ödenen nispeten yüksek fiyatı telafi etmeyi umuyordu. Hükümet 1982–1983 bilânçosundan memnundu; üretim, dünya fiyatlarındaki istikrar döneminde 360 000 tona ulaşmıştı.

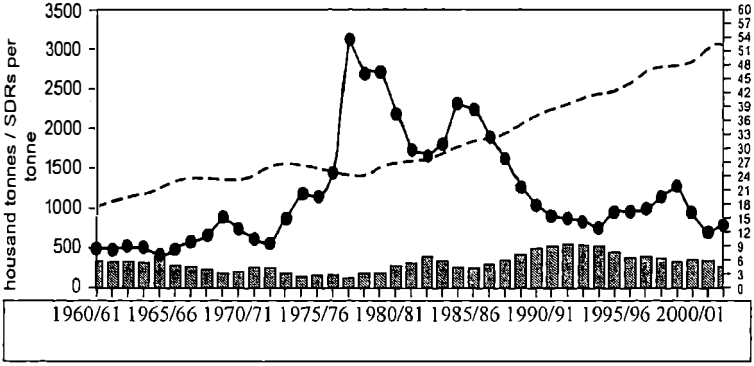
Ama 1980'li yılların ortalarından itibaren alttan almak gerekti, çünkü tahmin edildiği gibi, dünya çapında bir artı-üretim oluşmuştu. Hükümetin 1982'de ülke içinde kakao desteğine son vermesine karşın köylüler ekime devam ettiler. 1988'de Fildişi kakaoculuğu (1970'de 597 000 hektarı kaplarken) 1,5 milyon hektarı kaplıyordu ve üretim 820 000 tona ulaşıyordu. Ülke dışında Malezya ve Endonezya ürünleri hızlı bir ilerleme kaydetti. Bir fiyat çöküşü olasılığının koşulları olgunlaşıyordu. Fildişi Başkanı Houphouët, bir stoklama politikası izlemeyi ve kakaonun pazarlamasını ve dönüşümünü tekelleştiren STN'lere (çokuluslu şirketler, çev.) karşı Batı kamuoyunu harekete geçirmeyi denedi. Boşuna. Köylüleri dramatik bir biçimde ve uzun süre etkileyecek olumsuzlukların önüne geçilemedi. Bazı rakamlar, köylü toplumunun (küçük işletme sahipleri ve başkasının yanında çalışanlar) uğradığı çöküntünün yoğunluğunu görmemize yardım edecektir: 1986–1989 arasında, kakao tohumunun üreticiye kilo başına ödenen resmi fiyatı (reel fiyatın 100–150 Frank arasında oynamasına karşın), 400 CFA (Afrika Para Birliği, çev.) Frangından 200 CFA Frangına düştü. Fildişi sahili o zamandan beri, önce ekonomik ama gitgide toplumsal, hatta politik olan bir krizin içerisine gömülmeye başladı.[7]

---

[6] Kakaoculuktaki krizleri anlamak için, kakaoculuğun ekimden 7 yıl sonra üretken olduğunu, tam randımanın 10–15 yıl sonra alındığını ve 20 yıl sonra kakao ağacının artık işe yaramadığını bilmek gerekiyor. Bir başka deyişle ağaçları yeniden dikme kararı 20 yıl bekleyebilir...

[7] Samir Âmin 1965'te *l'Afrique de l'Ouest bloqué; Le Developpement du capitalisme en Côte d'Ivoire*'da, gelişmedeki krizin, tarım-ihracatçı ve eklemsizleşmiş bir birikim modeline bağlı olduğunu göstermişti.

1960-61'den 2000-01'e kadar kakao, ham kakao tohumu üretimi, öğütme, stoklar, fiyatlar

Kaynaklar: International Cocoa organisation, Annual report 2000–2001

Bu kriz işletme sahipleriyle, yabancılardan oluşan işçiler arasındaki çatışmaları körükledi. Köylü hayatta kalmak için, girdi satın almaktan vazgeçmek zorunda kaldı.

III- Tarım-Gıda Sektörünün Krizi ve Yeşil Devrimin Dışlanması

Kamu sektöründeki her kriz toplumsal açıdan köylüyü ilgilendirmektedir: Tarım-gıda sektörü bu nedenle önemlidir. Sömürgeleşmeden itibaren ardarda gelen iktidarlar, tarım işletmelerinin, üretimlerini nüfusun yoğunluk ve artışındaki değişimlere göre ayarlamasına önem vermiştir. Kuşkusuz köylülerin mikro-stratejileri vardır, ama onlar 50 yıldan beri, içerisinde bütün haklara sahip yurttaşlar olarak bulunamadıkları politik toplulukların üyesidirler. Gıda sektörünü kalıcı olarak geliştirilmesi, onu tarımın motor sektörü yapmak ve üretkenliğin sürekli büyümesine ve bu büyümeyi canlandıran ulusal ya da yöresel bir tarım-gıda sisteminin kurulmasına dayalı bir strateji yürütmek demektir. Böyle bir politika, küresel sistemden seçmeli bir kopma gerektirir (işlevsel tarımdan söz ederken bu konuya yeniden döneceğiz). Batı Afrika, hayvancılık ve balıkçılık

kadar tahıl ve yumrulu bitki ekimlerini geliştirme yönelimine de sahiptir. Bu potansiyel reel olarak işlenmiyorsa, kuşkusuz bunun ulusal ve yöresel nedenlerini (küreselleşmeye bağlı kısıtlamaları azaltmaya dayanan anlayışa boyun eğmeden) ortadan kaldırmak gerekmektedir. Çözümlememizi tahıl ekimiyle sınırlıyoruz, ulaşacağımız sonuçlar diğer ekimler için de geçerlidir.

Sahel köylüsü temel olarak darı ve hintdarısı ve Gine Körfezi köylüsü de mısır tüketir. Bu iki ürün kent pazarında, sosyal damping uygulayan (Asya ülkeleri) ya da ürün ve ihracatlarını sübvanse eden (Avrupa Birliği, Birleşik Devletler) ülkelerin ithal pirinç ve buğdaylarıyla rekabet halindedir.

Sömürge döneminin ve sömürge sonrası dönemin iktidarları ithalat yerine tahıl ekimiyle, dolayısıyla kentin talep alanıyla ilgilenmeye başladığı zaman, Çin Hindi (Fransa'ya bağlı) pirincinin yerine AOF (Fransız Batı Afrikası, çev.) pirincini koymak için, genel olarak çok pahalı projeler -örneğin Nijer Irmağının Mali'ye uzanan alt deltasındaki Office du Niger (Batı Afrika'nın en büyük sulama alanı, çev.)- gerçekleştirdiler. Bu düzenlemeler, bağımsız Mali'ye (hiçbir şey getirmediği halde) bir dış borç bıraktı. 1970'li yıllar boyunca, Nijerya'ya da yetecek durumda olan büyük sulama barajları kuruldu. Manantali Barajı, Senegal ırmağı vadisinin, OMVS (Senegal Irmağını Değerlendirme Organizasyonu, çev.) üyesi ülkelerin gıda güvenliğini garantileyebilecek biçimde düzenlenmesine olanak verdi, ama asıl konu bu değil. Bu projeler, büyük kapitalist işletmeye imtiyaz tanımak ve ihracata ya da büyük kentlerin gereçlendirilmesine öncelik vermek açısından karakteristiktir. Ve takılıp kaldıkları büyük bir engel vardır: Bir destek endüstrisinin yokluğu.

Bu, pek çok nedenden dolayı endişe verici bir durumdur. Tahıl ekimi, 2001'de (1961-1971'de olduğu gibi üç, ya da 1989-1991'de olduğu gibi beş değil) yedi ülkenin her biri yılda en azından bir milyon ton tahıl ürettiği için belli bir büyüme kaydetmektedir, ama bu üretimler dünya ortalamasını ne aşmış, ne de bu ortalamayla eşitlenmiştir. Rakamlar, hektar başına 3 ton olan dünya ortalamasının, ancak üçte birinden biraz fazlası

olan I.3'lük bir oranla, en yüksek Gana'dadır; Birleşik Devletler 5,8'lik oranla en başta gelmektedir.

Tahıllar: Net İthalatlar (10 000 t)

	1995	2000		1995	2000
Afrika	215 489	331 795	Burkina Faso	531	250
Nijerya	11 240	25 185	Mali	279	505
Gana	2 851	4 047			
Senegal	2 132	2 967	Kamerun	1 359	2 300

Damping bir tehlike oluşturmaktadır. Çünkü OGM'ler konusundaki Amerika-Avrupa anlaşmazlığının yoluna girmesiyle tarım-gıda üzerindeki baskı artacaktır. Aslında *marketing loan* (pazarlama kredisi, çev.) denilen Amerikan tarım politikası, Amerikan çiftçilerinin ürünlerini damping uygulamasıyla (pazarın durumu ne olursa olsun) düşük fiyata pazarlamaya devam etmek için, tarım üretiminin maliyet ve fiyatlarının yapısını bozmaktadır.[8] Onu, Avrupa Birliği ve diğer büyük ihracatçı bölgeler izleyecektir. AB, kendi tarımına 160 yıldan beri sürdürdüğü desteğin jeo-politik gerekçelerini açıklamak için, kırsal gelişme ve çok işlevli tarım kavramlarını şimdiden kabul etmiştir (The Economist, 28.06.02).[9] İthal pirinç, kentin beslenmesinde yerel gıda ürünlerinin yerini alan başlıca üründür. İthalatlar 2000'de, Nijerya için bir milyon, Fildişi Sahili için 800 000 ve Senegal için 600 000 olmak üzere yaklaşık iki milyon ton civarındaydı. Yine de, ADRAO'nun (Afrika Pirinç Merkezi, çev.) ancak deneysel olarak (tamamen dışarıda denetlendiği ve finanse edildiği için) değerlendirilebilen araştırmalarının da gösterdiği gibi, pirinçte kendi kendine yeterliliğin teknik olarak gerçekleşmesi mümkündü.

Tahıl ticaret zincirinde STN'lerin rolü belirlenmelidir. Bunlar artık (talebi un ithalinden ham buğday ithaline kaydıran)

---

[8] Institute for agriculture and trade policy- United States Dumping on world agriculturel markets, 2002

[9] Avrupa Parlamentosu, Kırsal Gelişme ve Tarım Komisyonu. Rapport G. Garot, 1999–2004, Internet.

yerel değirmenler furyasına uyum sağlamaya başlamıştır. Bu uyum, (Afrika limanlarının korunmasına ve yönetimine ilişkin sakıncalı durumların kaçamak yollarından yararlanarak küçük çaplı pazarlar bulmaya ve bu pazarlara tutunmaya olanak veren) yeni ambalaj tekniklerinin gelişmesi ve gemi kiralarının düşmesiyle daha da kolaylaşmıştır. Böylece Cargill ya da Les Grands Moulins de Paris, uygun bulmadıkları Afrikalı bir müşteriye 250 ton un verecek yerde, Dakar, Abidjan ve Douala'dan geçen gemilerine 10 000 ton buğday yüklemeyi başarmıştır. Ama Les Grands Moulins müşterilerine, özellikle de CFA bölge ülkelerine biraz da un -buğday değil- vermek için uzun süre önce oluşturulmuş bir şebekeyi de kullanabilmektedir.

IV- İki Sahte Çözüm

Küresel sistemin egemen güçlerinin Batı Afrika'da, Yeşil Devrim'den başka dertleri yoktur. Asıl hedefleri, sözde "Güney Sahra Afrikası'nda Hızlandırılmış Büyüme Programı" olarak basılan meşhur Dünya Bankası raporunda yayımlanmıştır. YUP'un bazı eleştirmen analistlerinin öne sürdüğü gibi, devletin devre dışı bırakılmasının ve tarıma dayalı ihracat sektörünün özelleştirilmesinin ardından, tarımda kapitalist katmanların ortaya çıkacağı mı umuluyordu? Hayır. Global tarım politikasının esas amacı hala, tropikal ürünlerin artı-üretimidir. Aslında Avrupa Birliği ve Birleşik Devletler, Güney ülkelerinin, pazarlarını kendilerine her zaman tek yanlı olarak açacakları varsayımına dayanan politikalarında, her zaman tarımlarının rekabet gücünün düşmesiyle karşılaşmışlardır. Çünkü bu arada, tarımdaki yeni rekabetçi güçler tahmin edilemeyen bir hızla su yüzüne çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin ve Amerika'nın tekeline son vermek isteyen ve onları, (tarıma verdikleri desteğin terk edilmesi ve kuralsızlaştırılması üzerine kurulu) liberal oyunu kurallarına göre oynamaya zorlayan birkaç büyük Güney ülkesi vardır. Bu yüzden, Cancun Konferansı sırasında (Eylül 2003) oluşan Çin, Hindistan ve Brezilya ittifakı ortaya yeni bir durum çıkarmıştır. Afrika'nın ne yazık ki geri planda kaldığı bu çatışmada Avrupa Birliği'nin, tasarladığı tarım politikalarını uygulamasına reel olarak olanak verecek ayrıcalıklı bir Avro-Afrika'nın oluşmasından yana seçim yapması düşünü-

lebilir mi? Sanmıyoruz... Avrupa, Afrika burjuvazisinden (borçlarının indirilmesine karşılık olarak) taleplerini, günde bir dolardan az bir parayla yaşayan nüfusun yoksulluk oranını 2015'de % 50 azaltacak olan ulusal programlarla sınırlamasını istemekte ve bunun için Dünya Bankası'na güvenmektedir. Endüstrileşmenin yüzüne zaten 25 yıldır bakılmamıştır!

Afrikalı yöneticiler bu projenin karşısına, NEPAD'ın (Afrika'nın Gelişmesi İçin Yeni Ortaklık, çev.) tarım projesini koymaktadırlar. Ama NEPAD projesinde tarımsal gelişmenin gerekliliği açıkça görünmez. Kuşkusuz, öncelikle projenin yandaşları ve sonra da OUA'yı (Afrika Birliği Örgütü, çev.) Afrika Birliği sunağında kurban eden Afrika başkanlarının tamamı, NEPAD'ı (gerçekleşmesi G-7'nin uluslararası şirketlerinin kararına bağlı olmasına karşın), otantik bir Afrika projesi olarak değerlendirmektedirler. Peki NEPAD, aslında egemen dış güçlerin duruşundan farklı olan bir duruşu mu ifade etmektedir? Kesinlikle hayır. NEPAD, sermaye hareketlerinin liberalleşmesiyle, yeryüzünün şu üç temel koşula sahip olan en iyi topraklarını, üretken sermayeleri çekmek üzere rekabete sokan liberal bir sistematik rekabet gücü kuramına bağlıdır: İyi bir yönetimle sağlanan uzun süreli politik istikrar (hukuk devletinin sağladığı politik istikrar ve öngörürlük), iyi bir makro ekonomik yönetim ve nihayet rakiplerin sahip olduğundan çok daha iyi alt yapıların ve formasyon sistemlerinin olması. NEPAD bir yandan bu mantığının içinde yer almakta, ama bir yandan da gerek duyduğu koşulların yaratılması için G–7'ye ve STN' lere bel bağlamaktadır. Tarımın, özellikle de tarımgıdanın gelişmesini amaçladığı görülmektedir. Tarımda kapitalizmden yana seçimi (liberalizmin, dünyanın her yerinde büyük tarım işletmesine verilen öncelikli devlet desteğine uygun düşmesi nedeniyle) açıktır.[10] Tarım sektörü marjinal olarak yalnızca Batı Afrika sermayelerini çektiği sürece, NEPAD'ın ne tarım krizine, ne de köylülerin yaşadığı krize gerçekçi bir

[10] İsviçre'de 1975–2000 arasında tarım işletmelerinin sayısı 131 126'dan, 70 537'ye ve istihdam sayısı da (işletme şefi, aile üyeleri ve yabancılar) 147 921'den 95 995'e düşmüştür. Tarım işletmesinin bitişi, 20 küçük işletmenin her gün 16'sını yok edecektir. Union Paysanne suisse in Le temps, Cenevre, 27.08.2003.

çözüm önerebileceği sonucunu çıkarabiliriz Daha sonra NEPAD'ın kıtasal promlematiğini bırakarak, UEMOA'nın (Batı Afrika Ekonomi ve Para Birliği) köylü vizyonu konusundaki bölgesel çerçeveye döneceğiz.

V- Gerçek Seçenek: Köylü Örgütlerinin Kurulması

Egemen sistemin eleştirmen analistleri, kapitalist ve üretkenlikçi tarımların, az üretken tarımlar üzerindeki yıkıcı etkilerini -dünya ölçeğinde- açıkladılar. Ama Avrupa Birliği'nin ve Birleşik Devletler'in yönetici sınıfları, Batı Afrika'da köylü tarımını geliştirme projelerini desteklemeye hazır değiller. Yerel yönetici sınıflar ise genel olarak yıkımları seyretmekle yetiniyor, kendilerini köylülerden ayıran, artan gelir ve zenginliklerin açtığı aradan artık rahatsız olmuyor ve kırsal bölgelerin politik özgürlüğünü sağlamak ve kültürel karanlığını ortadan kaldırmak için hiçbir şey yapmıyorlar. O halde ne yapmak gerek? Küreselci toplumsal düşüncenin nispeten ilerlemiş olması, toplumsal hareketin de ilerlemesi anlamına gelmediği sürece, kimse mucize bir çözüm bulamaz. Ama yörede güçlü köylü örgütlerinin gelişeceği ve bu örgütlerin, müttefik kent güçleri ve hareketleriyle birlikte, sermayenin değil, kendi insani istek ve gereksinmelerini karşılama mantığına sahip olan toplumların doğmasına ve gelişmesine katkıda bulunacağı varsayımıyla, tartışma konuları önermek mümkündür. Bu perspektifle köylü örgütlerinden, (köylü tarımının bugün için gerekli olan bilgi ve uygarlık değerlerinin taşıyıcısı olarak değerlendirildiği) kırsal formasyonlar anlaşılmalıdır.

Batı Afrika kesinlikle, dünyada bu tür örgütlerin birçok nedenden dolayı hiç de ütopik görülmediği bölgelerinin arasında yer alır. Batı Afrika köylüsü, köylü niteliğinden nefret etmez, genellikle gurur duyar.[11] Bu durum büyük ölçüde, yörenin tarımına egemen olan, ticaret ekonomisinden ileri gelir. Tarımın, kapitalist küresel ekonomideki bu eklektik biçiminde, üretken sistemler ve geleneksel üretim ilişkileri, daha yüksek değerde bir üretime tabi olmak üzere dönüşmüşler, ama zarar

[11] Fildişi Sahili'nin ilk başkanına Köylü Başkan ve Şair Başkan deniyordu. L. C. Senghor, zenciliğin son derece soyut formülasyonlarında, aslında köylü uygarlığının değerlerini savunuyordu.

görmemişlerdir. Batı Afrika köylüsü çalışkandır: 1930'dan sonraki 25–30 yıl boyunca ikiye katlanarak bugün 240 milyona ulaşan bir nüfusun en azından % 90'ını beslemektedir. (Kapitalist tarımın, yörenin aktif tarım nüfusunun % 1'inden daha azını içine aldığını hatırlayalım).[12]

Köylülerin neo-liberal kapitalizme karşı direnişleri Batı Afrika'da, bu konuda yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, önemlidir. Ama bu direnişler (insan haklarıyla ilgilenen, STK'lar da dahil olmak üzere), yeterince ses getirmemektedir. Bu sessizlik, köylü birliklerinin, köylülerin topluluk ilişkilerine katılım potansiyelini harekete geçirebilmek için yeterince güçlü olmamasıyla da açıklanır.

Öyleyse, yörede köylü örgütleri kurmanın hala mümkün olduğu varsayımını öne sürüyoruz. Bu varsayım, şunları içerir:

- En genel düzlemde, köylülerin modernliteyi düşüncelerine ve uygulamalarına katma kapasitelerini düşünerek, ulusal ve yöresel kimlik yapılarının kırsal boyutunu oluşturmak (burada, endüstri ülkelerinin sık sık kırsallıklarına özen gösterdiklerini gözlemliyoruz[13]); ve bu çerçevede, evrensel sosyal korumaya ve kız ve erkek bütün çocukların okul ve meslek formasyonuna öncelik sağlamak.
- Tarım politikaları düzleminde, ekonomik (döviz ekonomisi), politik (gıda şantajına karşı güvenlik) ve çevresel (sera gerçeği) nedenlerden dolayı, hem işlenmiş ürünlerin, hem girdilerin ve eşdeğerlerinin (esas olarak hayvansal gıdalar) uluslararası taşımacılığını kısarak, gıda güvenliğini mümkün olduğu kadar, kendi kendine yeterlilik zeminine yerleştirmek[14]; erkek ve kadın arasında eşitlik ilkesini uygulayarak tarım topraklarının demokratik ve etkili bir biçimde dağıtılmasını sağlamak; kapitalist tarımcıların elli yıldır bildiği yöntemler yerine, girdi olarak daha az yoğun (ve daha az kirleten) yöntemler uygulamak. Ve STK'lar alanında da, uluslararası şirketlerin

---

[12] ROPPA, Uagadougou Çalışma Atölyesi'ne sunulan metin. 2002.

[13] Bu metinde, Fransızca *Carré* deyimindense, Senegal dilindeki *Keur* deyimini seçmemiz bu bağlamdadır.

[14] Jacques Berthelot, *L'agriculture, talon d'Achille de la Mondialisation.* Paris, l'Harmattan 2001. s. 393

biyoteknolojiye başvurma kararındaki gücünü azaltacak önlemler almak.

- Politik düzlemde, Batı Afrika örgütlerini, önemli yönelimlerin tanımlanması için reel bir katılım çerçevesi sunarak (bu çerçevede temsili ve katılımcı demokrasinin ortaklaşması tasarlanmıştır), derinlemesine demokratikleştirmek; insanca bir yardımlaşma ruhuyla üyelerinin çıkarlarını birleştirebilecek yerel birlikler ve federasyonlar oluşturarak, köylünün, çok merkezli küresel bir sistemin formasyonuna katılmasını ve yörenin balkanlaşmaktan kurtulmasın kolaylaştırmak.

Kısaca bu, üretkenci olmayan bir üretkenliğin büyümesine, sosyal güvenliğe, ulusal güvenliğe ve aile tarım işletmesi üyelerinin refahına vurgu yapan köylü seçeneği yoluyla, uygun bir fiyat sisteminin yerleşmesine olanak veren bir çerçevedir. Tarım ürünlerinin dünya fiyatları bugün, pazarın dışında olan ve Batı Afrikalı çiftçinin emeğiyle yaşamasına, yatırım yapmasına ve gelişmesine izin vermeyen güçler tarafından belirlenmiştir. Bu güçler bazen en yoksulların karınlarını doyurmalarına bile izin vermezler.[15] Çünkü neo-klasik ekonomizmin inandırdığının tersine, fiyatın bizzat kendisi toplumsal[16] ve politik bir yapıdır. Öte yandan bu tartışmaya, daha sonra göreceğimiz gibi, doğmakta olan Batı Afrika köylü hareketi de (ROPPA bunun işaretidir) girecektir.

Batı Afrika'da köylü örgütlerinin kurulması, yöre ölçeğinde köylü birliklerinin formasyonunu içerir. Bu birliklerin eylemi, anti-liberal, kararlı, eşitlikçi bir ideolojiye dayanan gerçek bir politik bölgeselleşme oluştuğu ölçüde etkili olacaktır. Köylü örgütlerinin formasyonu yoluyla köylü birliklerinin kurulması yeni bir olgudur. ROPPA (Batı Afrika Üretici ve Köylü Örgütleri Ağı) bu birliklerin en ilerilerinden biridir; UEMOA (Batı Afrika Ekonomi ve Para Birliği) üyesi ülkelerin ulusal köylü birlikleri federasyonlarını toplamıştır. Eylemini bütün CEDEAO'ya (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu) yaymak istemektedir. Olası temellerini kesin olarak belirleme-

---

[15] Marcell Mazoyer, De la nécessité d'échanges agricoles équitables... Communication au Séminaire de Shengen (Luxembourg, 20 Kas. 2002 s. 6)

[16] Mazoyer, L. Roudart, Histoire des agricultures du monde. Paris, Poche, 2002.

ye çalıştığı köylü tarımı ilkesine bağlıdır. ACP ülkeleriyle (Afrika, Karayip, Pasifik, çev.) ilişkilerini bölgeselleştirmeyi öneren Avrupa Birliği'nin teşvikiyle, Birlik ülkelerinin devlet başkanları konferansında kabul edilen ortak tarım politikasına (PAU) bu sıfatla katılmaktadır.[17] UEMOA Komisyonuyla ve ulusal tarım politikaları sorumlularıyla sıkı ilişkilerin kurulmasını isteyecektir.[18]

Yine de, ROPPA henüz çok genç bir köylü örgütüdür. Kuşkusuz Kuzey-Güney ilişkilerinde uygulanan tarım politikalarını eleştirmektedir, ama ultra-liberalizm tuzağından da her zaman kaçınamaz: Dünya fiyatlarının belirlenmesinde dengesizlikler yarattığı gerekçesiyle merkez tarımların desteklenmesine karşı çıkan liberallerin sesine kendi sesini katması bundandır. (DTÖ'ye açılan pamuk savaşı örneği bunu gösterir). Kuşkusuz daha özenli olması gerekecektir: Bu devletler, örneğin, DTÖ tarım anlaşmasının bazı maddelerinden yararlanmaya sırtlarını çevirdiklerinde, gıda sektörünü yeterince koruyamazlar. Bu nedenle, buğdayı gıda ürünleri içerisinde değil, hammaddeler kategorisinde değerlendirerek 1 Ocak 2000'den itibaren bazı tahıllar için (buğday, mısır, hintdarısı) dünyanın en düşük tarifelerinden biri olan % 5'lik ithalat vergilerine izin vermişlerdir. Bununla birlikte UEMOA ülkeleri 1994'de DTÖ'ye, tarım-gıda ürünleri üzerindeki daha yüksek olan ortalama haklarını bildirmiş ama uygulama noktasında, aktif nüfusun % 70'ini temsil eden tarım sendikalarının yaptığı önemli yanlışlar nedeniyle Avrupa Birliği'nin ve Birleşik Devletler'in (araya giren IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla) baskılarına boyun eğmişlerdir. Bu ülkelerin burada, kent tüketicilerinin ve tarım-endüstri ihracatçılarının çıkarlarına da boyun eğmiş olduklarını görmemiz gerekmiyor mu? ROPPA eylemini, biri, tarım-ihracatçı rekabetin önceliğine, diğeri yoğun gıda tarımına verilen önceliğe dayanan iki çelişkili modele oturtmaya çalışmaktadır. Kotonu Anlaşması'nın öngördüğü tarım politikaları arasında yapılacak sistematik bir karşılaştırma, öne sürülen kozların ne olduğunu anlamamıza yardım eder. Anlaşma, DTÖ'nün

[17] Politique agricole de l'UEMOA, 2000.
[18] A.g.e.

gelişmekte olan ülkelere yaymaya çalıştığı serbest-değişim mantığıyla aynıdır.

ROPPA, aile tarım işletmesi kavramı üzerinde, buna sıkıca bağlı olan toprak hakkı sorununun altını çizerek tartışma başlatmıştır. PAU'yu bu soruna önem vermemekle suçlar. Batı Afrika'da toprak edinmenin örgütlenmesi hep karışık olmuştur ama tartışmadaki söyleme ne yazık ki, toprağın özel mülkiyete (meta) dönüşmesi sorunu egemendir. Bu dönüşüm, bir köylü toplumunda, çok işlevli bir tarımın gelişmesi için vazgeçilmez bir koşul mudur? Yoksa bu gelişme için bir engel midir? Aslında öncelik, tarım arazisinin informel pazarını yaygınlaştırma yoluyla toprağın özelleştirilmesi ilkesinin kabulüne verilmiş görünmektedir. Bu pazar, bugün özellikle kent dışındaki tarım ve tarım-ihraç bölgelerinde gelişmektedir. Bugün bu konuda en geniş biçimde bir tartışma açılması gerekiyor.

Batı Afrika'da sömürgeleşmeden ve ilk yeni sömürgeci evreden miras kalan toprak hakkı, liberal tarım politikalarının uygulanmasından önce, genel olarak üç kategoride tanımlanıyordu: Meta statüsündeki toprağa verilen özel mülkiyet hakkı; kapitalizm öncesi Afrika kaynaklı hak (aşırı İslamlaşmış bölgelerde yeni değiştirilmiş olan); ticari olmayan tanımıyla kamu mülkiyeti. Bu sonuncusu, liberal denilen rejimlerde bile (tarıma dayalı endüstride önemli bir kamu sektörünün oluştuğunu doğrulayarak), hiyerarşinin en başına yerleşmişti. Aslında aile işletmesi devlete yalnızca, topluluk arazisinin kirası olarak bir çeşit toprak rantı ödüyordu. Bu rantın özellikle ihracat vergisi biçimini alıyor olması gerçeği, onun yapısını değiştirmedi. Buna karşılık, topluluğa ve kamuya ait toprakların özelleştirilmesi projeleri, ikinci yeni sömürge döneminin neo-liberal karşı devrimi için (kamusal kaynakların, devleti krala ait işlevlerin uygulanması için gerekli minimumdan yoksun bırakacak bir biçimde düşüşüne neden olsa da), her zaman akılcı ve ilerlemeci olarak değerlendirildi. Toprağı ticarileştirme isteği, yalnızca Afrika geleneğiyle çelişmekle kalmadı, sömürge sürecinin pragmatizmiyle de uyuşmadı. Peki, Batı Afrika'nın, kapitalizmin girmesinden sonra tanıdığı tek örgütlenme biçimi (toprak edinme konusunda) bugün hala kullanılabilir miydi? Bir şey kesindi: Ticari toprağa özel düzenleme yapılmaması

hareketsizliği ifade etmiyordu. Örneğin miras sisteminden doğan sorunları çözmek için toprakları bir elde birleştirme çerçevesinde, kullanım haklarının değiş-tokuşu devam ediyordu. Bu ilkelerin uygulama biçimlerinin bir etniden diğerine ya da bir etkinlik tipinden diğerine çeşitlilik göstermesi kuşkusuz gerekliydi. Biz yine de, üyeleri daha geniş bir topluluğa, hatta bir devlete ait olan bir ailenin reisinin otoritesi altındaki üretim ve tüketim birliğini betimlemek için Senegal dilindeki *Keur* deyimini kullanmayı öneriyoruz. *Keur* aynı zamanda grubun sürekliliğini sağlamak için, gençlerin sosyalleşme ve iş bölümünün örgütlenme yeridir, ama sık sık, türler, yaş grupları, ana babalar ya da ana baba olmayanlar arasındaki çelişkilerle sıkıntı yaşar. Dıştaki nedenlerden kaynaklanan kriz döneminde (artan nüfus baskısı ya da iklim koşullarının bozulmasıyla ortaya çıkan) göçlerde çözüm aramak çatışmanın bizzat kaynağı olur. Sonuç olarak toprak edinme hakkı, toprak satma hakkının olmamasına karşın hareketsiz değildir.

Sömürge hükümeti *Keur* konusuna pragmatik bakmıştır. Bu yönetimin gözünde *Keur* reisi, ticarileşme/modernizasyon zincirinin temel halkasıdır. Yararlandığı global meşruluk sayesinde çelişkili gereklere karşı koyabilmektedir. Hükümet ondan, ihracata dönük üretimi en yüksek noktaya çıkarmasını ister; çünkü böylece, teknik yardımdan, kredi desteğinden ve gerekli altyapılardan yararlanabilecektir. Ama sorumluluk yüklediği *Keur* şefine, hayatta kalmalarını sağlamak için gerekli olan yaşamsal ürünlerin üretimini sağlamak ve kadınların ve gençlerin devrimci öfkesini yatıştırmak görevini de verir. Tersine, bizim *Keur* için salık verdiğimiz gelişme vizyonu, tam bir demokratikleşmeye dayalıdır. Bize göre, özellikle türler arasındaki eşitlik ilkesi hiç duraksamadan kabul edilmeli ve toplumların ve bireylerin gelişmesinin göstergesi ve ön koşulu olarak benimsenmelidir.

Bir köylü örgütleri seçeneğinin yaratılması, tarım topraklarının metaya dönüştürülmesine karşı çıkmayı gerektirir. Ama burada yaratıcı olmalı ve haklar konusunda şu iki zorunluluğa bağlı seçenekler düşünülmelidir: Bir yandan tarım topraklarının dağıtımındaki çeşitli biçimlere yönelik her örgütlenmede türler arasında eşitlik ilkesini uygulamak; öte yandan tarım

işletmesi tanımı çerçevesinde aile ilişkilerine öncelik tanımak. ROPPA bu ilkeleri savunur. Peki, o zaman bu çerçevede bir aile nedir? Toplumsal hareket, ideolojik, politik ve antropolojik yapıdaki bu karmaşık soruna henüz bir açıklık getirmemiştir; ama bundan kaçınamaz. Başarının bedeli budur. 1960'lı yıllarda Afrika'da sosyalizm üzerine yapılan tartışma bu sorunların önemini küçümsemişti. Bu sayfa artık kapanmıştır; yeni bir seçeneğin sayfası açılmıştır.

VIII

Zimbabve ve Güney Afrika'da Yeni Köylü Sorunu

Sam MOYO

Afrika'da köylü sorunu, köylülüğün yapısından ve ideolojisinden dolayı uzun süre büyük beyaz toprak sahiplerinin çıkarlarına bağımlı olmuş ve tarımın (periferilerdeki ihracata yönelik kapitalist tarım temelinde) modernizasyonu projesiyle kuşatılmıştır. Böylece bu sorun, başlangıçta, devlet ve sermaye tarafından kurumsallaştırılan bir ırk ayırımı biçimindedir. Bu nedenle Namibi, Güney Afrika ve Zimbabve'yi vuran ırksal çatışmaların ardındaki toprak çatışmaları uzun süre ayrımsanmamıştır ve köylüler, gitgide kalabalıklaşmalarına karşın, hâlâ ve hep marjinalleştirilmiş durumdadırlar. Bununla birlikte Zimbabve, bölgedeki köylülerin geleceği için yeni perspektifler sunar.

Zimbabve'de yakın zamanda yapılan toprakların yeniden dağıtımı girişimi, ülkenin (bu ülkeye özgü farklı ırksal ve toplumsal kategoriler arasında yapılan toprak dağıtımıyla altüst olan) tarımsal yapısını yeniden düzenlemiştir. Bu durum, köylülere ortalama bir yaşam düzeyini koruma olanağı veren, tarıma dayalı kırsal bir toplumun oluşmasına yol açmıştır. Ancak bu toplum bir yandan da, rahat bir ekonomik konumda bulunan azınlığın lehine, "periferik" (ya da yarı-periferik) bir sermaye birikimine ayrıcalık tanıyan (ve hiçbir özel etniye aitlik göstermeyen) farklı bir tarımsal sınıf yapısının çıkışına katkıda bulunmaktadır. Köylü tarımı, çift durumlu heterojen

bir modele evrilmektedir. Bu evrim, büyük kapitalistlerin, "orta" köylülerin, "yoksul" köylülerin ve tarım işçilerinin çelişen çıkarlarının çatışmasının ürünüdür. Irkçılığın meydan okumasına verilen karşılıklara eşlik etmek üzere seçilen periferik ekonomik ihracat modeli, ekonomik düzeyde marjinalleştirilmiş bir köylülüğün yoksulluğunu sürdürmektedir.

Güney Afrika'da toprak sorunu henüz çözülmemiştir. Bu gecikme, bu ülkenin kabul ettiği neo-liberal ve aşamacı yaklaşıma, ama özellikle köylü sorununun, tarım reformuna ilişkin resmi tartışmadan silinmesine bağlıdır. Bu tartışma, tarım dışı istihdamlarda ve endüstri istihdamlarında hızlandırılmış bir büyüme hedefiyle ve bu büyümenin (köylü üretim sistemlerinin etkisizliğini *per see* -bizatihi, çev.- eleştirerek kırsal toplumun yaşam tarzını reddeden ideolojik söylemde olduğu gibi), köylülerin toprak talebini kısıtlayacağı umuduyla yönetilmiştir. Kentin ve çevresinin, üretime ve konuta ayrılan topraklar için (işsizlik ve yarı-proleterleşme nedeniyle) artan talebi de, aynı şekilde, kendisini "pazara dayalı" olarak niteleyen Güney Afrika tarım reformu tarafından ihmal edilmiştir. Bu eğilimler, her ikisinin de büyük beyaz toprak sahipleri azınlık iktidarına karşı olmasına rağmen, bir yanda her zaman marjinalleştirilmiş olarak kalan ve büyüyen bir köylülükle (ve kent yoksullarıyla) öte yanda yeni doğmakta olan bir siyah burjuvaziyi Güney Afrika toprakları için karşı karşıya getirecek olan çatışmaların güçleneceğinin belirtisidir. Bu açmaz, "gelişmeci" söylemin iyimserliğinin, yarı-periferik gelişme tarzının zorlamalarının ve köylü sorununun yanlış değerlendirilmesinin ürünüdür.

Köylülerin (kapitalist sistem içerisindeki ağırlıklarına ve ekonomik ve toplumsal önemlerine yönelik) kaderi, dünyanın bütün diğer yerlerinde olduğu gibi Güney Afrika'nın geleceği için de belirleyici bir unsurdur (Moyo ve Yeros, 2004[1]. Köylüler ekonomik olarak yok olmaya doğru mu gidiyorlar? Artık kendilerini politik olarak ifadele edemeyecekler mi? (Moyo ve Yeros, 2004) Bu soru, "tarım toplumunun parçalanmasının

[1] *Disappearing Peasantries?* Adındaki son denemeler dizisi (Bryceson, Kay ve Mooij 2000).

(yapısal uyum programlarının uygulanması ve pazarın küresel düzeyde liberalleştirilmesiyle) köylülerin varlık nedenlerini yok ettiği" olgusu doğrulandığı sürece tehlikelidir (Bryceson, 2000a). Bu sonuç, "köylülük" deyimine verilebilecek farklı tanımlar dikkate alınarak ayrıntılandırılmalıdır (Moyo ve Yeros, 2004).

Bu çalışmada, 2000 yılından itibaren uygulamaya konan Zimbabve "hızlandırılmış" yeni tarım reformlarının önceki gelişmeleri üzerine vurgu yaparak, Güney Afrika ve Zimbabve'deki köylülerin durumunun ve geleceğinin çözümlemesini yapıyorum. Yeni köylü sorunu öncelikle, aralarında kendisini politik boyutlarıyla ifade ettiği toplumsal ilişkilerle, genel çerçevede ele alınmıştır. Daha sonra tarımdaki emeğin ve üretimin örgütlenmesi için, kâr sahiplerinin benimsediği biçimleri çözümlüyorum (Zimbabve'deki tarım reformu modeli ve köylüler arasında yol açtığı tepkiler bağlamında). Buradan da, bu dönüşümlerin Güney Afrika için önemine ilişkin sonuçlar çıkarıyorum.

I- Köylü Sorununun Kavramlaştırılması

Köylülük (genelleştirilmiş bir ticari üretim sisteminde yer alan ve ailece çalışan küçük çiftçiler) kendi kendine bir sınıf oluşturmaz; içinde, proleterin ve toprak sahibinin statülerine özgü çelişkili eğilimleri bir arada bulundurur (Moyo ve Yeros, 2004)[2]. İdeal köylü ailesi (paradoksal bir ilişkide birbiriyle bağdaşabilecek bir biçimde) hem kapitalist, hem de emekçidir. Ayrıca bu sermaye ve emek bileşimi, köylüler arasında eşitsiz oranlarda görülür. Aslında üç köylü tipinden söz edilebilir: Zengin, orta ve yoksul. Yelpaze, ücretli işgücünü kullanan kapitalistten, bu işgücünü satan yarı-proletere kadar uzanır. Böylece işgücünü ne kullanan ne de satan orta köylü, küçük ölçekli ticari üretimin ideal örneği olan tek kategori olur. Bu kategoriye gitgide daha seyrek rastlanmaktadır (Moyo ve Yeros, 2004). Ayrıca sermaye-emek bileşimi aynı ailenin içerisinde eşitsiz olarak bölünmüştür. Türlere ve kuşaklara göre

[2] Bu, Lenin'in (1899) ve Kautsky'nin (1899) kuramlarıyla örtüşmektedir; daha yeni bir çalışma için bakınız Janvry (1981), Gibbon ve Neocosmos (1985), Bernstein (2000) ve Yeros (basılıyor).

farklılıklar vardır (erkekler üretim araçlarını denetler ve kadın ve çocuklar da ücretli olmayan bir emek ortaya koyarlar). Bu, ilk bakışta "farklı" bir üretim biçimi gibi görünse de, küçük ticari üretimin, sıkı sıkıya kapitalist sistem içerisinde yer aldığını ve ikincil ve kararsız da olsa, onun biçimlerinden birini oluşturduğunu biliyoruz (Gibbon ve Neocosmos, 1985).

Köylüler kapitalizm açısından, sömürgeciliğin doğurduğu periferi-merkez yapısının gelişim sürecinde yalnızca bir an[3] oluşturur; burada proleterleşme, köylülük durumunun sürmesiyle ve yarı-proleterleşmeyle birlikte ve eşzamanlıdır. Bugünkü köylülerin durumu ve yoğunluğu, hem kırlardaki, hem de kentlerdeki ailelerin kuruluş biçimlerinin çözümlemesinde olduğu gibi, genel olarak gelir kaynaklarına göre (öz-tüketim) sınıflandırılmış olan ailelerin, gelirlerinin bileşiminden hareketle, ampirik bir biçimde yorumlanmıştır (Gibbon ve Neocosmos, 1985). Bu nedenle bazılarına göre köylüler, yapısal uyumların sonucu olarak, "çok uğraşlı" oldukları, kır yaşamıyla kent yaşamının arasında kaldıkları ve emek pazarını kapladıkları ölçüde bir "sorun" haline gelmişlerdir (Bryceson, 2000a). Ve yirminci yüzyıl boyunca tüm sorunların kaynağı olmuşlardır[4].

Bu yapısal bozulmaya kitlesel bir göç eşlik etmiştir. Bugün Afrika, kent nüfusunu hemen hemen % 40'a taşıyan, dünyanın en önemli kentleşme hızına (yılda % 3,5) sahip olmakla övünür. Bu olgu, toprak mülkiyeti sorununun önemini kaybettiği sonucuna ulaşmak için sık sık kanıt olarak kullanılır. Yine de dikkate alınması gereken başka etmenler vardır. Göç olgusunu, tam bir proleterleşme ya da sürekli bir kentleşme olarak değil, ama kırsal yoksulluğun özellikle güç koşullara yayılması olarak anlamak gerekir. Bu kentleşme, beraberinde endüstrileşmeyi ve istihdam yaratmayı getirseydi, sonuç çok farklı olur-

---

[3] Kapitalizmin ilk döneminde, Kuzey Atlantik bölgesindeki köylülerin tarihsel geleceği, proleterleşme oldu. Yine de daha genel bir tarzda, değişimin yönü yerini, mutlak (Marx) ya da daha sakınımlı (Kautsky, Lenin) tarihsel determinizme bırakmadı (Moyo ve Yeros, 2004).

[4] Yarı-proleterleşme, tamamı kabul edilmemiş ve aslında bütün Afrika ve geri kalan periferi için uygulanabilir olan SAP'tan (Stratejik Eylem Planı, çev.) önce, çok uzun bir tarihe sahiptir. (First 1983, Cohen 1991, Mamdani 1996)

du. Oysa gerçek başkadır: Kentleşme, endüstrileşmemeyle uyumludur. O halde kentleşme, toprakların plansız ve illegal kullanımı anlamına gelir. Kenya ve Güney Afrika'nın kent nüfusunun yarısı gecekondularda yaşamaktadır (Moyo, yayınlanacak). Bu bağlamda, göçün tek bir düşünceyle yapılmadığının gözlemlenmesi de önemlidir. Böylece, tarım işletmeleri ve maden ocaklarındaki işlerini kaybeden işçiler, Zimbabve'deki kırsal "gecekondu yerleşimi"ne ilişkin bir çalışmada anlatıldığı gibi, yeniden köylü olmanın yollarını aramaya başlarlar (Yeros, yayınlanacak). Ya da tarım reformu sürecinde yer alırlar (Moyo, yayınlanacak-b). Aynı durum, nüfusu iki kat daha fazla kentleşmiş (% 60–80 arası) ve hala kentleşmekte de olsa, Latin Amerika'da da görülür (Moyo ve Yeros, 2004).

Büyüyen göçler, Kay'ın (2000) "kentsel bölgelerin kırsallaşması" ve "kırsal bölgelerin kentleşmesi" olarak tanımladığı "yüzyıllık" kentleşmenin tersine, çift anlamlı bir süreçten de geçmiştir. Tanımlanan bu iki durumda kent ve kır işçileri, biri tarımda ve diğeri de kent ve kır etkinliklerinde bulunan iki istihdam tipi için mücadele etmektedirler. Ayrıca, endüstri ve maden ocaklarındaki işlerini kaybeden işçilerin bazen mücadeleye katıldıkları ve kendilerinin de köylüleşme olanağını sezdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun en açık örneği, koka üretimini eski madencilerin elinde bulundurduğu Bolivya'dır (Petras,1997). Yarı-proleterleşme tezi, kentleşmeyi ve proleterleşmeyi mutlak gören ve bu mantıkla tarım reformunu çağdışı olarak değerlendirenler tarafından kabul görmemiştir[5]. Kay'ın öne sürdüğü "yarı-proleterleşme" tezi, köyün politik önemini küçümser ve sonunda "tarım reformunun geçersizliği" tezini benimseyerek alternatif her birikim modelini dışarıda bırakır. Yarı-proleterleşme tezi uygulamada olduğu gibi kuramda da tutmamıştır[6], çünkü çağdaş periferi-merkez yapısı

[5] Brezilya'da oldukça ateşli bir tartışma sürmektedir, çünkü liberalleşme, kentleşme sürecini, bugün nüfusun % 80'inin "kentli" olarak değerlendirildiği bir noktada hızlandırmıştır. Kentleşmenin tam bir proleterleşme olduğunu söyleyenler çoktur. Bu tezin bazı yanlarına Petras ve Veltmeyer tarafından itiraz edilmiştir.

[6] Tezin kavramsal olarak kısmen çürütülmüş olduğuna dikkat edilmelidir. Petras ve Veltmeyer, kendi "köylülük" kavramlarına, bundan "toprakla bağları yeni ve nispeten güçlü" olan "topraksız kır işçileri"ni anlamak üzere

içerisindeki tarımsal değişim, artan nüfusun kitlesel olarak Kuzey'e geçmesine izin vermez (Moyo ve Yeros, 2004).

Bu dönüşümün sonucu, diğerleri yarı-proleterleşme sürecine entegre olurken, hatta sonuçta topraksız köylü durumuna gelirken, zengin bir köylü sınıfının doğması olmuştur. Kırda yaşayan ailelerin bir parça toprağa sarılmış olmasına karşın, tam proleterleşme, ticari üretim ve ücretli ek iş arayışıyla çifte strateji uygulayan devlet tarafından genel olarak desteklenmiştir (Harris, 1992; Breman, 2000). Tarımsal olmayan kırsal etkinlik ve pazarlar, bugün aile gelirlerinin yaklaşık %30-40'ının artık tarım dışı kaynaklardan sağlanmasına yol açacak bir biçimde, hızla çoğalmaktadır (Mooij, 2000). Bu, kentin 'kırsallaşması' ve kırın kentleşmesi çifte eğilimi, oldukça benzer bir durumla Asya'da da (Mooij, 2000) görülür: "İnformel sektör (kent ekonomisindeki)" iyi ve istikrarlı bir kent yaşamının güvencesi değil, ama geçici bir iş kaynağıdır. (2004 Moyo ve Yeros tarafından 2000 Breman'dan alıntı).

Periferide kapitalizme geçiş, merkezdeki birikimin gerekleriyle yönetilen eklemsizleşmiş bir birikim çerçevesinde olmaktadır. Bu birikim, Lenin'in anlattığı ve "tabandan gelen" ticari üreticilerin büyük ölçekli birikimiyle karakterize edilen "Amerikan modeli" (Moyo ve Yeros, 2004) birikimden farklıdır. Öteki modellere daha yakındır (Moyo ve Yeros, 2004 ve bakınız Janvry, 1981; Byres, 1991 ve Moyo yayınlanacak-a): Latin Amerika'da ve Asya'da (Doğu Asya hariç) ya da (tarım arazilerini işletmek ya da ekoloji turizminin objesi olan "vahşi doğa" yönetiminden yararlanmak için uluslararası sermayeye katılan) Güney Afrikalı beyaz kolon toplumlarındaki gibi, "köy soyluları"nın kapitalist toprak sahibi olduğu "Prusya modeli" (Moyo ve Yeros, 2004). Bir de resmi devlet programlarıyla desteklenen ve kendisinde ya da kirada toprağı bulunan

---

öznel bir boyut eklemişlerdir (2001:101). Bu bağlar hangi biçimde algılanırsa algılansın, bu köylülerin "kendi sınıf bilinçlerine" sahip oldukları anlamını çıkarmamak gerekir, burada politik eklemlenmeye ve örgütlenmeye bağlı farklı bir durum söz konusudur. Yakında, sözcüğün popülist anlamında, ama sınıflar çözümlemesinde yeri olmayan bir "köylü bilinci" gündeme gelecektir (en azından klasik versiyonunda).

küçük kent burjuvazisinin beslediği "küçük tüccar modeli" (Moyo ve Yeros, 2004).

Bir diğer model, "orta-zengin" köylülerin ortaya çıktığı modeldir. Bu model, yürürlükteki ulusal politikalarca desteklenen kırsal farklılaşmaya dayanır. Yayılması, üreticiler için düşük fiyat ve sübvansiyon politikalarına ve bu politikalarla çelişen tarım reform politikalarına bağlıdır ve mülkiyet niteliklerine ilişkin çeşitli düzenlemelerin (kişisel ya da ortak mülkiyet) yapıldığı neo-liberalizm çerçevesinde yürütülür Bu model ayrıca, tarım dışı etkinlikleri ulaşım, ticaret ve küçük ölçekli barındırma hizmetlerini içerir. Modelden etkilenen nüfus katmanları, uluslararası sermayelerin küçük üreticilerle sözleşmeler yaptığı ve böylece (bir arazi tanımlamasına gerek görmeden ve ücretli emek sorunlarıyla ilgilenmeden) onların üretim koşullarını denetlediği (girdiler, ölçütler ve pazarlar bularak) "sözleşmeli tarım" sistemine de entegre olmaktadır.

Nihayet, içerisinde proleterleşmiş köylülerin ve yarı-proleterlerin bulunduğu bir "yoksul kır" modeli vardır. Bu model çelişkili eğilimlerle karakterize edilir: Bir yanda tam bir proleterleşme (ekonomik ve coğrafi baskılar altında), öte yanda asgari bir sosyal güvenlik sağlama amacıyla küçük üretime ayrılacak bir aile toprağını kazanma/biriktirme olgusu (işlevsel düalizmle uyumlu). Kır proletaryası ve yarı-proletarya, kırsal bölgelerden kent merkezlerine doğru yer değiştirir ve uluslararası sınırları geçerler, küçük ticaret ve zanaat gibi etkinliklerle kır ve kentin informel ekonomik sektörüne girerler; bir köylü modeline geri dönüş için mücadele eder ve bazen de sonuç alırlar. Bu harekete, endüstrileri, tarım işletmelerini, maden ocaklarını terk eden ve zaman zaman ya da sürekli olarak işsiz kalan işçiler de katılır. Böylece bu sektör, petrol, orman, elmas ve koka gibi yüksek değerli kaynakların üretimini ve pazarını denetlemek için yürütülen ekonomik savaşlara (özgürleştirici olmayan) insan kaynağı oluşturur.

70'li yıllardan itibaren, "entegre kırsal gelişim programı" da dahil olmak üzere Dünya Bankası tarafından uygulanan "yoksulluğu azaltma" önlemleri, krizde olan bu işlevsel düalizmi destekleme amacını taşıyordu (Moyo ve Yeros, 2004). Program 80'li yıllardan itibaren terk edildi ve proleterleştirme

eğilimi hızlandırıldı. Toplumsal yıkıma karşılık olan doğrudan bir politik çıkışla (Dünya Bankası, 1990) "pazar temelindeki" tarım reformları projelerine geri dönüldü (Moyo ve Yeros, 2004). Bu yeni program işlevsel düalizmi destekleyecek durumda değildi. Cardoso Brezilya'sındaki durum böyledir: Topraktan çıkarma olgusu hızlandırılmış ve bu tarım reformu modeli bu durumu ancak kısmen engellenebilmiştir (Moyo ve Yeros, 2004, Fernandes, 2004).

Zimbabve'deki, büyük ölçekli bir "köylüleşme"ye geri dönüşü zorlayan, Dünya Bankası'nın denetiminden çıkan ve sonra da Kuzey'in dayattığı yasaklamaların ardından, hâlâ billurlaşamamış olan yeni bir "aşağıdan gelen birikim" modeline yönelen neo-liberal toplumsal program inanılmaz bir başarısızlığa uğramıştır (Yeros, 2002a, Moyo yayınlanacak-b). Burada, kırsal nüfusu pazarın gereklerine bağlı olan (ve neoliberalizme boyun eğmiş) periferideki tarımsal değişime ilişkin "her zamanki" durumlar söz konusudur. Bu nüfus, köylü modeline geri dönmek için mücadeleler vermiş ve bunu ekonomik ve politik bir hedef haline getirmiştir. İşlevsel düalizme ilişkin bu geri çekilme küçük bir başarı yaşamış ve devlet acentelerinin ve sivil kuruluşların çeşitli derecelerde desteğinden yararlanmıştır (Yeros, 2002a, Moyo yayınlanacak-b).

Kapitalizmin ve işlevsel düalizmin bu yarı-proleterleşme sürecine paralel olarak yayılması, tür, ırk, yaş, kast ve etniye bağlı toplumsal hiyerarşileri yoğunlaştırmıştır (Yeros, 2002a, Moyo yayınlanacak-b)[7]. Bugünkü durumda eklemsizleşmiş birikim (ve onun doğal sonucu olan yarı-proleterleşme) bu toplumsal hiyerarşilerin (sınıfların içinde ya da yatay) benimsenmesine olanak veren, ekonomik temelde bir yapı ortaya çıkarmıştır. Böylece "Prusya modeli"nden farklı olarak, "büyük toprak sahipleri"nin "kapitalist olmayan" bir modeli bulunmuştur. Zimbabve ve Güney Afrika'da, Meksika'nın tam

[7] "Kapitalist olmayan" görüngüler klasik kuramcılar tarafından gözlemlenmiştir: Marx (1976, 13. bölüm), örneğin, endüstrileşmenin işlevi olarak, İngiltere'deki çocuk ticareti ve Lenin (1964: 204–206), Rusya'da, hemen hemen feodal olan bir çalışma modelinde direnme. Kapitalizmin, uzun erimde aynı fenomenleri yeniden yaratacak olan bu eğilimine değinilecektir (*aynı yapıt*).

tersine, bir sınıf/ırk sinerjisi gözlemlenmektedir (Moyo ve Yeros, 2004). Zimbabve'de, tarihsel egemenlik ve direnme süreci, ırkların ve sınıfların söylemlerini kaynaştırmıştır (Moyo ve Yeros, 2004).

Böylece tarım reformu talepleri, egemen ulusal/kültürel kimlikleri kararsız duruma getirmiş ve aşırı sömürü koşullarını yeniden yaratmıştır. Afrika'da ırk/sınıf ilişkisi temelindeki sorunlar, uzun süredir, ifadesini silahlı ulusal kurtuluş mücadelelerinde bulan politik bir karaktere bürünmüştür (Fanon, 1961; Cabral, 1979)[8]. Yeni sömürgeci bağlamda çoğunluk kuralının tüm kıtadaki kabulü, böylece, ulusal düzeyde eklemsizleşmiş birikim modelini savunmak için birleşen dışa dönük yerli küçük burjuvazinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna karşılık Güney Afrika'da yeni sömürgecilik, yapısal uyumla birlikte, gecikerek görünmüştür. Bu nedenle ulusal politikalar, kırda ve kentte siyahlar arasında büyüyen toplumsal farklılaşma çevresinde verilen sınıf mücadelelerinden geçmiştir. Bu da her ikisi de dışa dönük olan ve tarım sorununu tartışan, yeni doğmakta olan siyah burjuvaziyle yerleşik beyaz sermaye arasında, yeni bir kapitalistlerarası çatışmalar sürecini başlatmıştır. Böylece ulusal sorun ciddi anlamda yön değiştirmiştir: Bir yanda beyaz sermayenin karşısında, "ulusal bağımsızlığın" anlamını özünden değiştiren ve tarım reformunun telafisine çalışan siyah sermaye bulunmaktadır, öte yanda ırkların ve sınıfların tarihsel gerçeklikleri vardır. Biz burada, bir beyaz üstünlük bağlamında gerçekleşen ve toprak mülkiyeti olgusuna ırkçı bir içerik veren işlevsel düalizmle karşı karşıya bulunuyoruz (Moyo, 2001; Rutherford, 2001; Yeros, 2002b).

Türlerin hiyerarşisi, ırkçı düalizm kadar işlevsel düalizme de sıkı sıkıya bağlıdır: Kadınlar, yerli despotların yönettiği kırsal komünitelere hapsedilirken, erkek işgücü maden ocaklarına ayrılmıştır (Channok, 1985; Schmidt, 1990; Mamdani, 1996). Kadınlar istihdam pazarlarına kitlesel olarak girseler

[8] Latin Amerika'da sınıf ve ırk sorunlarının son zamanlardaki politikleşmesi şimdi daha çarpıcıdır, Frantz Fanon'un Antilles Françaises'de olması gerçeğini dikkate alır. Bugüne kadar, önemli entelektüeller için bile Fanon'a katılmadan, Latin Amerika'da radikal bir politik ideolojinin tarihini yazmak hala mümkün olmamıştır (Löwy, 1999).

de, işlevsel düalizmin kırsal ayaklarından biri olarak kalmaktadırlar. Türlerin hiyerarşisi, yapısal uyum programıyla birlikte tamamen araçlaştırılmıştır: Sosyal hizmetlerin kısıtlanmasını gerektiren bu program, kadınları yoğunlaştırılmış yeniden üretici işe hapsetmiştir. Buna paralel olarak kadınlar, ailenin gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye zorlanmışlardır. Böylece, toprakların illegal kullanımı genel olarak yaygınlaşırken, toprak edinmenin önündeki geleneksel engeller de ortadan kalkmamış ve ataerkil ilişkilere bağlı kalmaya devam etmiştir[9] (Moyo, 1995b; Agarwal, 1998; Dere ve Leon, 2001). Nihayet çocukların çalışması kriz döneminde yoğunlaşmış ve çocuklar, uç noktadaki sömürü ve güvensizlik koşullarında çalışmaya zorlanmışlardır.

II- Zimbabve'de Köylülük ve Tarım Reformu

Zimbabve örneği, liberalizmin ve tarım reformunun köylülerin dönüşümündeki çelişkili etkilerini açıkça göstermektedir. Zimbabve ekonomisinde tarım sektörü bugünkü global zayıf büyüme bağlamında hala periferiktir ve iç pazara ve ithalata ayrılmış sınırlı bir dizi malın üretimine indirgenmiştir. Tarım, ulusal ihracatın % 40'ından fazlasını ve GSYİH'nın ortalama % I8'ini kapsar. Bu sektör, kayıtlı işgücünün %30'unu (tam ya da yarı zamanlı çalışan 350 000 işçi) ve 1,2 milyon köylü ailesinin de içinde bulunduğu toplam nüfusun % 70'ini istihdam eder. Tarıma dayalı endüstriyle ilişkilerinden dolayı, endüstri üretiminin % 60'ını ilgilendirir. Yani aslında Zimbabve'nin GSYİH'sının % 50'ye yakın bir bölümü, dolaylı ya da doğrudan, tarım ya da tarıma dayalı endüstri etkinliklerine bağlıdır.

Tarım 90'lı yıllarda, dış pazarların gereklerine bağlı olan tarım ürünleri ihracatının çeşitlendirilmesi teşvikleriyle ve YUP'un pazarlama ve tarım fiyat politikalarıyla liberalleştirildi. Gıda üretimi genel olarak, ithalatı azaltacak bir biçimde

---

[9] İstihdam pazarında en düşük basamaktan başladılar ve "işçi" statüleri, işleri erkeğin ailesine karşı bir borç oluşturduğu noktada (Kapadia, 2000), genellikle reddedildi (Sylvester, 2000). Ardından kadınlar, kırsal ve kentsel bölgelerde ve uluslararası sınırların ötesinde, aile örgütü üzerinde ciddi sorunlara yol açacak olan, küçük ticarete yöneldiler (Gwaunza, 1998).

yerel gereksinmeleri karşılamaya yetiyordu. Bununla birlikte tarım üretimi, makinelere ve tarıma dayalı kimyasal girdilerin ithaline ciddi anlamda bağımlıydı; nispeten sürekli olan ihracat gelirlerine ve ödemeler dengesinin izin verdiği dış ticaret kredilerine güvenmek zorundaydı. Üstelik üretim, beş uzun kuraklık yılıyla zayıflamıştı ve bu zayıflama, özellikle kuru tarımla (ulusal sulama kaynaklarının % 5'inden azını kullanan) ve teknolojik açıdan az gelişmiş sistemlerle elde edilen temel gıdaların (mısır, yerfıstığı vb.) % 70'ini üreten köylü sektöründe ortaya çıkmıştı. Bu durum, toprak üretkenliği anlamında, büyük çiftçilerin tarım arazilerinin yaklaşık % 25'inde kendisini hissettirdi.

Tarım sektöründe istikrar, 80 yıldan beri ırksal ölçütlere bağlı olarak sağlanmış, kaynakların ve gelirlerin eşitsiz dağılımı nedeniyle her zaman geçici olmuştu. Büyük ölçekli ticari-tarım sektörü (BÖTTS) 1999'da, 4000 beyaz aileyi ve 11 milyon hektar ekilebilir toprağı kapsayan yaklaşık 20 büyük tarıma dayalı endüstri alanını kapsıyordu. BÖTTS, en verimli toprakların % 75'ini, sulama ve elektrik kaynaklarının % 90'ını tekelleştirmişti ve kamusal altyapıların en büyük bölümünden yararlanıyordu. BÖTTS çiftçileri tarım kredisinin ve finansmanının özel ve kamusal kaynaklarını, turizm konusunda özel sektöre bağlı olan çevresel kaynakları ve tarım girdilerine ilişkin özel hizmetleri denetliyordu. Kaynakların bu eşitsiz paylaşımı ırkçı, ayrılıkçı politikaların 80 yıllık ürünüydü. 1980'den sonraki (bağımsızlık yılı) tarım ve toprak politikaları, çoğunluğu beyazlardan oluşan BÖTTS'yi kollamakta ısrarcı oldu. Bununla birlikte 2000 yılında, kira-satış rejimi çerçevesinde 400 siyah, orta büyüklükteki işletmeleri çalıştırırken, 500 siyah, büyük ticari tarım işletmelerine sahipti. Bu işletmeler, bağımsızlıktan sonra Zimbabve hükümeti tarafından yerli ticari ve tarımsal gelişme programlarına bağlı olarak dağıtıldı. Yine de yaklaşık bir milyon köylü ya da küçük üreticinin her birinin ortalama 15 hektarlık ayrı bir toprağı vardı ve bu üreticiler yalnızca sınırlı altyapılardan yararlanıyorlardı. Hızlandırılmış Tarım Reformu Programı (HTRP) durumu altüst etti ve köylülere farklı bir kader hazırladı.

III- Tarım Reformu ve Devlet Reformu: Neoliberalizmden Radikal Reforma

A- Ulusal Tarım Reformu Politikaları

Zimbabve'de köylülüğe ilişkin tartışmalar, her zaman, sömürgecilik sonrası tarım reformunun ve toprak sahibi olmayan yerli nüfusa toprak sağlamaya yönelik tarım stratejilerinin üzerinde yoğunlaştı. Amaç politik istikrarı sağlamak ve mülkiyet haklarındaki anlaşmazlıklara son vermekti. Tarım reformunun hedefi, büyük toprak mülkiyetlerinin hacminin küçültülmesi ve topraksızlar, eski mülteciler, kurtuluş savaşı muharipleri, yoksullar ve eski tarım işçilerini toprak edinmeye özendirmekti (Moyo, 1987; Kinsey, 1983). Diğer hedeflerinden biri de, gıda güvenliğine öncelik vererek, ulusal kendi kendine yeterliliği sağlamak ve toprakların üretkenliğini ve yatırılan sermayelerin randımanını en iyi duruma getirmek için yoğun emek istihdamına bağlı üretim biçimlerini (küçük tarım işletmelerinin üretimi) korumaktı (Moyo, 1987; Kinsey, 1983).

Zimbabve'de, köylünün durumunu iyileştirecek eşitlikçi bir tarım reformu görme umudu, 1990 Ekonomik Yapısal Uyum Programı'nda (EYUP) ifade edilen neo-liberal politikaların uygulanmasıyla yok oldu. Aslında değişim 1987'den itibaren hissedilmeye başlamıştı (Moyo, 2000). Tarım reformunun bu yeni elitist eğilimi, nüfusun yoksul çoğunluğuna, özellikle de işçilere, küçük çiftçilere ve küçük tüccarlara danışmadan benimsendi (Mkandawire, 1995). Böylece büyük işletmeler (beyaz çiftçiler ve doğmakta olan siyah burjuvazi), Dünya Bankası'yla birlikte karar vererek, seçimlerini (toprakların yeniden dağıtımı programını terk etme pahasına), siyah elitlerin lehine "pozitif ayrımcılık" önlemleri alacak olan YUP'dan yana yaptılar (Mkandawire, 1995.).

Siyah ve beyaz yerel sermayelerin makroekonomik politik reformlar için mücadelesi, toprakların yeniden dağıtımı sorununun ve toprak pazarlarına devlet müdahalesinin önünü kapattı. Siyah sermaye, beyazlara ait işlenebilir toprakların "iyileştirilmesi" projesi yoluyla, çoğunluktaki beyaz elitin ticari sisteminde, kendisine bir yol açmaya çalışıyordu. Bu yaklaşım, birçok STK'nın, teknokratların ve birçok beyaz tarım örgütü-

nün desteğini kazandı. Sonuç: Toprak sahibi olma sorunu artık, topraktan yoksun olan insanların sorununu çözmek açısından değil, kâr sahiplerinin "üretkenliği"ne ve "potansiyel"ine bağlı olarak ele alınacaktı. Bu seçim, global gelişmenin neoliberal paradigmasını açıkça gösterdi (Dünya Bankası, 1990; Dünya Bankası, 1995). YUP'un ekonomik reformları büyük beyaz toprak sahiplerine yaradı ve küçük siyah işletmecilere hiçbir şey ya da hemen hemen hiçbir şey sunmadı. Öte yandan bu program, altyapıların, suyun ve toprakların yeniden dağıtımını öngörmüyordu (Moyo, 2000).

Büyük bir bölümü kırsal olan Zimbabve nüfusunun istihdam ve gelirlerinin, önemli ölçüde doğa ve toprak kaynaklarına bağlı olduğu düşünülürse, toprak sorununun doğru çözümünün bu şekilde küçümsenmesi, politik reformu ablukaya almakta ve demokratikleşme isteklerine zarar vermektedir. Çağdaş demokratik hareketlerin, toplumsal sorunun aleyhine olarak yalnızca politik haklarla uyum içinde olmasının önemi, kırsal kitlelerin, demokratikleşme perspektifini benimseme potansiyelini aşındırmıştır. Aslında, hem hükümetin, hem muhalefetin resmi politik oluşumlarının büyük bir bölümü, gerçek bir tarım reformunun ivediliğini önemsememiş, dahası, toprak işgali hareketlerinin (bu hareketlerin, 80'li yılların başından itibaren tarım reformu sorununa işaret ettiğini görmezden gelerek) hiçbir öneminin olmadığını öne sürmüştür.

1980'den itibaren, Zimbabve'deki toprakların yeniden dağıtımının biçimini ve hızını, Zimbabve'nin, (pazar ilkelerine dayalı tarım reformunun finansmanı nedeniyle) uluslararası bağışçılara olan bağımlılığı belirledi. Böylece toprak çatışması gitgide büyümeye başladı, çünkü bu reformdan siyah nüfusun yalnızca küçük bir bölümü yararlanıyordu. Üstelik EYUP (yabancı toprak mülkiyetine toprak sermayesinden pay izini veren) Zimbabve'de işlem gören gelirlerin uluslararası bir nitelik kazanmasına olanak tanıdı. O halde EYUP, çözülmesi güç olan toprak denkleminde yeni bir çatışma kaynağına işaret ediyordu (Moyo, 2000c). Büyüyen işsizlik ve bir siyah burjuvazinin doğması, siyah ve beyaz elitler arasındaki çatışmaları yeniden körükleyen yeni toprak gereksinmelerine paralel ola-

rak, sınırlı bir sermaye için rekabet ortamı yarattı (Moyo, 1995; Moyo, 2000c).

1980 ve 1997 arasında geçerli olan çoğunlukçu yaklaşım, "devlette merkezileşmiş, ama pazara dayalı" denilen en geniş tarım reformu politikası bağlamında, 1979'da imzalanan Lancaster House Anlaşmasına uygun düşen "isteyen alır, isteyen satar" sözüyle tanımlanmıştı. Merkezi hükümet, arzlara bağlı olarak toprak seçerek satın alma işini sınırlı tutarken, özel sektör, yeniden tahsis edilmeleri için işlenebilir toprakları araştırıyordu. Hükümet, toprakları esas olarak, devlet görevlilerinin denetimi altında, yerel görevliler tarafından seçilen kâr sahiplerine tahsis etti. Uygulama 1985'de, pazara giren toprakların yaklaşık % 65'ini kapsıyordu. Yine de toprak tahsislerinin büyük çoğunluğu, "toprakların normal yoğunluklu yeniden-tahsis" programına paralel olarak, "toprakların hızlandırılmış yeniden-tahsis" programı denilen resmi bir program çerçevesinde, köylüler tarafından "illegal" olarak işgal edilen tarım işletmelerinin satışlarını içeriyordu. Pazarların bu liberalleştirilme (onlarca yıl süren) sürecinde, bağımsızlığı izleyen geçiş döneminde olduğundan daha az toprak dağıtıldı.

Demek ki Zimbabve'de, yeniden dağıtım için ayrılan toprakların nicelik, nitelik, sınırlandırma ve fiyatlarına karar verenler, hükümet ya da olası kâr sahipleri değil, toprak mülkiyeti sahipleriydi. Fiyatlar baş döndürücü bir hızla yükseldi; toprak tahsislerinin hızı artık devletin ya da kabile bölgelerinin öngördüğü planlamaya bağlı değildi. Böylece yeniden-dağıtım için pazara giren toprakların % 70'inden fazlasını Zimbabve'nin güneyinde bulunan (tarıma dayalı ekoloji açısından marjinal kalan) dört kurak taşra bölgesindeki topraklar oluştururken, en iyi topraklar Mashonaland'ın ayrıcalıklı üç taşra bölgesindeki beyaz azınlığın ellerine bırakıldı.

Birleşik-Krallık 80'li yıllarda, toprak tahsisleri pazarı ve gerekli girdilerin finansmanı için 33 milyon lira (44 milyon dolar) ayırdı. Bu tutar Zimbabve hükümetinin finansal çabalarına ek bir sübvansiyon olarak verildi ve Birleşik-Krallığın denetim organı olan ODA'nın onayladığı toprakların satın alımı için kullanıldı. Bununla birlikte, 1996 ve 2000 arasında iki hükümet, toprakların yeniden dağıtımının siyah küçük ve

orta kapitalistlere (topraksız yoksul köylülere değil) hangi ölçüde yarar sağlayacağı ya da Birleşik Krallığın bu sorunlara, müdahale hakkı gibi önemli politik sorunlarda anlaşmazlığa düştüğü zaman, yeniden dağıtım sürecinin finansmanında bir açınazla karşılaşıldı. Birleşik-Krallık yine de, her yıl 3 000 aileye dağıtılacak olan ve yılda yaklaşık 50 000 hektarı bulan aşamalı bir yeniden dağıtım programı talebini sürdürdü. Bu program, tahsisler konusunda zorlayıcı olmaktan çok, "pazar" ölçütlerine dayalı bir yaklaşıma uygun düşüyordu. Dahası ODA'nın desteği, taleplerin, özerk oluşumlardan ya da sivil toplumdan gelmesi koşuluna bağlıydı ve bu şekilde merkezî devletin rolünü sınırlıyordu.

Birleşik-Krallık 1988'den itibaren, tarım reformunun finansmanı için, seçim çalışmalarında (özellikle zoralım tehdidi altındaki işletmelere ilişkin yasaya saygıyı güçlendirme hedefiyle), "yoksulluğa karşı mücadele" söylemlerini ve liberal makroekonomik reformlara bağlılığı şart koştu. 90'lı yılların sonunda devletin, toprakları zorla alma girişimine yanıt olarak, beyaz toprak sahipleri ve STK'lar (Brezilya'da olduğu gibi), toprakların pazara dayanan ve komünite temelinde "alternatif" yeniden dağıtım modellerini önerdiler (Borrass, 2001). Bu "alternatif" yaklaşımlar, spekülatif bir amaçla toprağa tutunan (yüksek pazar fiyatları sayesinde) ve şimdi de potansiyel kâr sahiplerini aramakta olan toprak sahiplerini zenginleştirmeyi hedefleyen bir savaş hilesi olarak değerlendirildi. Öne sürülen bu alternatif modellere, kırsal gelişmeyle ilgilenen STK'lar gibi, bazı finans kurumları ve büyük tarım sendikaları ilgi gösterdi. Buna paralel olarak tarım işçileri komünitesi tröstü, tarım işçileri için, kendi küçük topraklarının mülkiyetini elde etmeleri ve hizmet merkezlerinin yetkinleştirilmesi amacıyla bir işgal modeli geliştirmeyi önerdi. Kadın haklarını savunan bazı STK'lar kadınların dikkatini kent dışındaki sulama yapılan toprakların dağıtım modellerine çekti. Diğer STK'lar 40 000 hektarlık toprak (yaklaşık 30 işletme) almayı ve bunları bağış fonlarının desteğiyle küçük işletmelere bölmeyi önerdi. Daha sonra Anglo-American Corporation, bir kamulaştırma tehlikesini uzaklaştırmak amacıyla, kendisine ait 20 000 hektarın yaklaşık % 10'unu, ulusal yeniden-tahsis programı için

gözden çıkarmayı önerdi (*Herald.../*Eylül, *2000).* Bütün bu ticari transferler, ilke olarak yeniden dağıtıma karşı ve her zaman yalnızca beyaz toprak sahiplerinin çıkarlarının hizmetinde olan uluslararası düzenlemelerin yerini alan yerel toplumsal güçlerle devlet arasında güçlenen bir politik işbirliğinin ortaya çıkması anlamına geliyordu.

Zimbabve, seçimini toprakların kamulaştırılmasından yana yaptı ve bu seçim (1990'dan sonra bu prosedürden küçük ölçekte yararlanılsa da), esas olarak 2000 yılında netleşti. 1990'da Lancaster House Anlaşması güvence hükümlerinin süresi bittiğinde hükümet, toprakların yeniden dağıtımına engel oluşturan düzenlemeleri ortadan kaldırmak için Anayasada değişiklikler yaptı[10]. Bu anayasa değişiklikleri, hukuksal düzeyde olduğu kadar politik düzeyde de güçlü tartışmaların konusu oldu, çünkü beyaz egemen ticari tarım sektörü bunları, ülkenin "ticari tarımının yaşayabilirliği" için olduğu gibi, kendi "yatırımlarının" ve "mülkiyetinin güvenliği" için de bir tehdit olarak değerlendiriyordu.

Anayasa değişikliği, devlet girişimlerinde ardarda gelen başarısızlıklarından sonra, hukuk mahkemelerinin önüne getirildi (2000). Bu değişiklik devleti, toprak düzenlemelerine ilişkin yatırımlarının dışında, kamulaştırmalar için tazminat ödeme zorunluluğundan muaf tutuyordu. Toprak edinme yasasının değiştirilmesi (2000) bu yönelimi güçlendirdi ve toprakları (mülkiyet sahiplerinin 1993 ve 1999 tarihleri arasında açılan kamulaştırma davalarının çoğunu kazanmalarına yol açmış olan) yönetsel ve/ya da legal çekişmelerden çekip çıkararak, kamulaştırma prosedürlerini akılcılaştırdı.

Kamulaştırmaların tarihi, içler acısı bir başarısızlığa tanık oldu. 1993 ve 1995'de devlet 130 tarım işletmesini kamulaştırma girişimini başaramadı. 1997'de, 3,9 milyon hektarlık bir araziyi kapsayan 1.471 işletmenin kamulaştırılması denendi, ama arza bağlı olarak yalnızca 109'u satılabildi. Diğerleri, çiftçilerin itirazları sonucunda listelerden çekildi. Yeni Anayasadan ve yeni toprak yasasından (2000) resmi olarak kayıtlı

[10] Bu amaçla, 1990 Zimbabve Anayasası Değişikliği Yasası (no 11), Toprak Edinme Yasası (1992) ve 1993 Zimbabve Anayasası'nın 4 nolu yasası yürürlüğe girmiştir.

6000 işletmenin alım işlemleri için yararlanıldı. Bu yasa, 2001 ve 2003'de, yeni değişikliklere yol açan sonuçlarıyla bir kez daha tartışma konusu oldu.

1997-98'deki kamulaştırma deneyimi, büyük işletmelerde sıkça görüldüğü gibi, düşük işletmeli çiftliklerin tanımlanması temelinde toprak edinme ölçütünün boşluklarını ortaya çıkarmıştı (Moyo, 1998). Tanımlanmış işletmelerin yaklaşık % 80'i aslında düşük verimli işletmelerdi ve çok büyüktüler; Toprakların % 90'ının hiçbir özel ekime yer vermeden hayvancılık ve vahşi doğa için kullanıldığı yalnızca 2 milyon hektara 200 işletmeci toplanmıştı. Çokuluslu bir şirket tek başına, hiçbir randıman vermeyen 500 000 hektarlık bir arazi için 25 işletmeye sahipti. Büyük kamulaştırmalara (bunların üretim üzerinde olumsuz sonuçları olacağını ileri sürerek) karşı olan neoliberal muhalefet dayanaksız kalmıştı. Ama bu söylem 2000 yılına kadar kullanıldı ve ancak politik çatışmanın radikalleşmesinin karşısında zayıflayabildi.

Ekonominin çöküşü, 1997'den 2000'e kadar, tarım reformu açısından ekonomik ve politik krizle tanımlanan yeni bir evre başlattı. 1990'lı yıllar boyunca yetkililerle sivil toplum arasında bir dizi tartışma yaşandı. Bu tartışmalar Zimbabve Sendikalar Kongresi (CZS), ama aynı zamanda orta sınıflar, özellikle de doktorlar ve hastabakıcılar tarafından yönetildi (Yeros, yayınlanacak). Doktor ve hastabakıcıların yönettiği tartışmalar diğerlerinden farklıydı; bu tartışmalar orta sınıfı ve partiyi iktidarla birleştiren toplumsal anlaşmada bir gedik açtı. Sermayelerdeki düşüş, yabancı fon paylarının azaltılması ve Kongo'daki çatışmaya müdahalenin maliyeti ekonomik krizi şiddetlendirdi ve hükümeti 1998-99'da neo-liberal politikasından vazgeçmek zorunda bıraktı.

Toprak yardımları ve emeklilik ödenekleri, ekonomik bir gerilemeye yol açarak ve ekonomik politika üzerine yeni bir tartışma başlatarak, hem sermayelerde düşüşe, hem de bağışçıların paylarında azalmaya neden oldu. Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki çatışmaya Zimbabve müdahalesinin maliyeti ekonomik krizi şiddetlendirdi ve yerel düzeyde (daha da geniş olarak uluslararası düzeyde) bir politik eleştiriler rüzgârı

estirdi. En sonunda 1998 ve 1999 arasında Zimbabve hükümeti neo-liberal politikasını bıraktı.

Zimbabve'de tarım reformunun 1999 yılı için sonuçları kötü oldu. 8 milyon hektarlık kayıtlı arazinin yalnızca 3,5 milyonu, yaklaşık 70 000 aileye dağıtıldı. Sermaye ve meta pazarlarına girme konusundaki ırksal eşitsizlikler ve önyargılar ciddiyetini korudu. 1997'de, ticari tarım arazilerinin % 10'una sahip olan siyah çiftçilerin karşısında, 10 milyon hektar toprağa sahip olan 4000 beyaz vardı. Hala transfer edilecek 5 milyon hektar kalıyordu. 2000'de tarım reformu politikasının bağlamı değişti ve gelişmekte olan ekonomik ve politik bağlama göre düzenlendi.

Şeffaflığa, yoksulluğun azaltılmasına, hukuk devletine ve finansal yardımdan önceki makroekonomik istikrara dayalı tarım reformuna aşamalı bir yaklaşım isteyen Bağışçılar Konferansı (1998), ZANU-PF'nin (Zimbabve Afrika Ulusal Birliği-Halk Cephesi) radikalleşmesini ve toprak alımının devlet tarafından yönetilmesini tetikledi (Moyo, 2001). Bu durum beraberinde, bazı kır komünitelerinin, toprakların yeniden dağıtımında yer almak üzere hareketlenmesini getirdi. Bu süreci, 1998'de bazı işletmelerin (2000 ve 2001 yıllarında artacak olan) işgali izledi. Tarım işletmelerini işgal hareketi, ZANU-PF'nin içinde, toprak edinme stratejisi konusunda derin bir bölünme yarattı. Bu hareketin gitgide büyüyen olan bir kesimi, yalnızca tahsiste ölçüt olan pazara değil, aynı zamanda geçmişte yol açtığı olumsuz sonuçlar nedeniyle "legal" kamulaştırmalara da karşıydı ve bunların güçlüklerini öne sürüyordu. Bu akım, toprakların zoralımı ve işgaller stratejisini destekliyordu. Buna karşılık, iktidar partisine yakın bazı unsurlar, işgalleri durdurmaya çalışıyor ve seçimlerini, işletme sahipleriyle yapılan ticari transferlerden oluşan kamulaştırmalardan yana yapıyorlardı[11]. Bu görüş farklılığı, resmi tarım reformunun "yönetim yapısı" içerisinde de bir bölünmeye yol

[11] Bu amaçla, işgalcileri toprakları terk zorunda bırakmak için Bölgesel Yönetim ve İskan Bakanlığı tarafından yapıldığı gibi, eylemlerin çoğuna da, 2000 Şubat'ında İçişleri Bakanlığı ve Mayıs'ında Başkan Yardımcısı Msika tarafından girişildi. Bu durum Başkan ve başkanlık sözcüsü tarafından yalanlandı.

açmıştır ve (ülkenin yarısında ortaya çıkan işgal ve kamulaştırmaların bazen anarşik biçimler alması gibi) denetimden çıkmış şiddet hareketlerini büyük ölçüde açıklamaktadır.

2000 yılında, sert politik çatışmaların ardından, kamulaştırmalara dayalı radikal tarım reformu modeli uygulanmaya başladı ve transfer edilecek topraklar 2001'de 5 milyon hektardan 10 milyon hektara çıktı. 2003'de 6 000'den fazla toprak mülkiyeti kamulaştırma için resmi olarak belirlendi ve hükümet tarafından 135 000 aileye tahsis edildi (bakınız PLRC, 2003)[12].

Toprakların yeniden dağıtımı sürecine, çiftliklerde ve diğer yerlerdeki sert politik ve toplumsal çatışmalar eşlik etti. Aynı çatışmalar parlamento ve başkanlık seçimleri boyunca derinleşti. Bu şiddet olayları sırasında altı beyaz çiftçi ve on bir siyah işçi kendi tarım işletmelerinde ölü bulundular ve beyaz çiftçilerle siyah işçilerin bir kısmı buralardan kovuldu. Kovulan siyah işçilerin büyük bir bölümü işini ve evini kaybetti (Moyo, 2003). Mülkiyetlerin biçimsel tahsis ve tanımlarının transferi ve mülkiyetin telafisi süreci yine de işletilmek zorundaydı. Tarım reformu programı düzensizlikler ve yanlış politika uygulamalarıyla sık sık çıkmaza girdi (Moyo, 2003).

B- Tarım Reformunun Tarım Üretimi Üzerindeki Etkileri

1997 ve 2003 arasında tarım reformu politikasında, ekonomik politikada ve bu politikanın, finans kurumları da dahil olmak üzere uluslararası toplulukla olan ilişkilerinde yapılan değişiklikler, ekonominin dramatik sonunu hazırladı. Ekonomik kriz, yüksek enflasyonu, mal kıtlığını, dış ticaretin batışını, gelir erozyonunu, gıda ve sosyal hizmetlerde güvencesizliği, reel ekonomik sektörün üretiminin yarıya inmesini ve işsizliğin artmasını tetikledi. 2001 ve 2002 kuraklık dönemleri durumu daha da ağırlaştırdı. Ekonomik politika 2000'den itibaren güdümcü bir yola girdi: Açıklar finansmanının, değiş-tokuş ve para politikasının, fiyatların (gelir oranları da dahil olmak üzere) ve pazarların artan denetimi. Ekonomi böylece

[12] Bu sürecin legal ve yönetimsel ayrıntıları bu sunumda verilmemiştir (bakınız Moyo, 2004, yayınlanacak).

informelliğe yöneldi ve buna uygun pazarlar geliştirdi. Dış ticaret finansmanının ve uluslararası yardımın azaltılması, politik gerilimi arttırıp ödemeler dengesini bozarak ekonomik krizi derinleştirdi.

Uygulanmakta olan ekonomik, toplumsal ve politik reformlar, farklılaşmış bir tarım sınıfının ve toprakların yeniden dağıtımının ilgilendirdiği tüm kâr sahiplerinin (sermayeyi harekete geçirme ve emeği tutma noktasında) aynı kapasiteden yararlanmadığı yeni bir üretim yapısının zorunlu kıldığı bir gelişme stratejisi anlamına gelmektedir. Bu kâr sahiplerinin yeni temel ekonomik çıkarları ve büyümekte olan ama hep bölünen yeni bir yerli burjuvazinin politik gerekleri, tam örgütlü olmayan köylülerin ve diğer toplumsal halk sınıfları (işçi sınıfı, orta sınıflar, işsizler, vb.) temsilcilerinin politik gerekleriyle uyumlu olarak tarım politikalarını (vergiyle, parayla, sektörle ilgili) denetlemekte ve toprakların ve diğer doğal kaynakların kullanımını yönetmektedir. Finansa, perakende ticarete, ulaşıma ve diğer küçük ekonomik sektörlere yönelmiş olan yeni yerli burjuvaziyi ve yeni tarım burjuvazisini anlayan yerli elit, tarım reformuna giren üretimdeki gerilemeleri karşılamak perspektifiyle, tarımsal sermayeyi harekete geçirmektedirler. Bu politikaların halk sınıfları üzerinde özellikle gıda güvenliğine ve sosyal hizmetlere ilişkin olarak etkileri ve genel olarak da köylülerin geleceği, ortaya çıkan tarımsal üretim örgütlenmesinin titiz bir çözümlemesini gerekli kılmaktadır.

Ekimlerin çoğunluğunda ve hayvancılıkta etkileri olan HTRP süreci boyunca, tarımsal üretimde özellikle de büyük beyaz tarım işletmeleri sektöründe önemli bir değişme oldu. Yüksek yayla arazilerinde bulunan tarım işletmelerinin zaaflarını açığa çıkaran dört önemli ekimin (buğday, tütün, soya fasulyesi ve ayçiçeği) plantasyonu ve üretim hacimleri azaltıldı (% 30'dan % 70'e) (çizelge 3-2'nin A2 satırı). Buğday üretiminin azaltılması sulama yetersizliğini gün ışığına çıkardı (pek çok yeni işletmeci ilk kez buğday ekiyordu). Soya fasulyesi üretimi düştü, çünkü yeni işletmeciler az miktarda girdiye sahipti. Özellikle büyük beyaz ticari işletmelerde devam eden ayçiçeği üretimine gelince, gıda olarak kullanılan sıvı yağ kıtlığına yol açıp büyük ölçekli bir gıda güvensizliği yaratarak

90'lı yılların ortalamalarına göre en önemli düşüşü kaydetti (% 87). Diğer ihracat ürünlerinin (çay, kahve, turunçgiller ve orman ürünleri) randımanı, bu durumdan fazla etkilenmedi, çünkü bu ürünlerin üretim bölgeleri, HTRP sürecinde tarıma dayalı endüstri sektörüne tanınan legal ve politik korumalar sayesinde bir yeniden dağıtımın nesnesi olmamıştı.

Küçük işletmelerin [komüniter alanlar, sömürgecilik döneminde topraklarından atılan köylülerin geri döndüğü "yeniden yerleşim" alanları] kendi tüketimleri ya da pazar için ektiği ürünlerin (mısır, küçük buğday, yerfıstığı, pamuk) çoğu, ekim alanlarının genişlemesine karşın, üretimlerinde bir düşüş yaşadı. Mısır üretiminin yok olması, kuraklıkların ve gübre kullanımındaki kısıtlamanın sonucu oldu. Küçük buğdayların üretiminin düşüşü, verimliliği azaltan çok düşük fiyat saptamalarıyla ortaya çıktı.

Turizm, topraklardan yararlanmanın önemli yollarından biriydi. HTRP'nin uygulanması sırasında turistlerin ve turistik işletme sahiplerinin sayısı düştü. Ormanlar ve ulusal parklar, ulusal toprakların % 15'ini (5,8 milyon hektar) oluşturuyordu ve HTRP uygulamasıyla toprakların yeniden dağıtılması, bunlar üzerinde ancak marjinal bir etki yapabildi. Bununla birlikte, büyük ticari işletmelere ait bazı koruma alanları yeni işletmecilere yeniden dağıtıldı (daha sonra belirtilecek olan A1 ve A2 planlarına göre). Turizm, Zimbabve'nin kötü imajı ve tarım işletme ve kaçak av alanlarında bulunan koruma altındaki bazı doğal rezervlerin dönüştürülmesi gibi nedenlerle % 30 oranında bir başarısızlığa uğradı. Ormanlık bölgelerde, orman ürünlerinin üretim tarzları ve Zimbabve'nin toplam yüzölçümünün yaklaşık 2,1 milyon hektarını kaplayan (özellikle Matebeleland, Mashonaland West ve Manicaland bölgelerindeki) orman rezervleri de, bunların % 42'si devlete ve % 54'ü de özel sek-

töre ait olduğu için[13], toprak transferlerinden daha az etkilendi[14].

Sığır sürüsü, sürülerin hacmini yaklaşık % 65 oranında düşüren satışların ve ağaç kesimlerinin artmasının ardından küçüldü. Bununla birlikte 1997'den itibaren küçük işletmeler sektöründe bu hacimde bir düzelme gözlemleniyor. Bu düzelme ve bu alanda elde edilen gelirler yine de BÖTTS'nin yönettiği bölgelerdekinden hissedilir derecede daha düşük ve bunun nedeni de hayvancılık yönetimindeki çeşitli yetersizlikler. Bu değişiklikler, ihracat ve iç tüketim için (sığır etinin % 85'i BÖTTS'den sağlanıyordu) sığır eti tedarik etmeyi etkiliyor.

Süt ürünleri endüstrisi, üretime üretici sayısına ve sığır sürüsünün hacmine bağlı olarak yok oldu. Ulusal üretim, son beş yıl boyunca ortalama % 23 oranında düştü. Özellikle 2002 ve 2003'de, iç pazarda, genel bir süt ve süt ürünleri kıtlığı yaşandı; küçükbaş hayvancılığı da azaldı.

Teknolojinin köylüler tarafından en uygun kullanımı, girdi edinmeye (makineler, donanımlar ve altyapı, tahıl, gübre ve kimyasal ürünler) getirilen kısıtlamalarla sınırlandırıldı. Ayrıca, yeni çiftçilerin yetersizlikleri ve tarım işçileriyle yaşadıkları çatışmalar, deneyimli işgücünün düşük kapasitede kullanılmasına yol açtı. Kamu yönetimlerinin, artan tarımsal yöntem bilgisi talebine (yaygınlaştırma, araştırma, pazar bilgisi, vb.) yanıt verme kapasitesi sınırlandırıldı. AREX gibi kamusal acenteler ve veterinerlik hizmetleri için çok düşük bütçeler öngörülmüştü. Köylüler için ücretsiz olan bu hizmetleri devlet sağlayamıyordu ve özel sektör de hizmetlerini yeni çiftçilere ulaştırmadı. Üretimin düzeltilmesi için verilen gerekli finans kaynakları yetersizdi ve özel sektör, finansal güvence olmadan yeni işletmelerde işlem yapma riskine girmeye pek niyetli değildi. Bütün bunlar esas olarak, işlem yapmak için ek bir

---

[13] Zimbabve hükümeti, yeni yerli aktörlerin/üreticilerin kolektif ve eşit yeniden dağıtım yoluyla, içerisine plantasyon tarımını soktukları bugünkü büyük egzotik orman ürünleri plantasyonlarını sürdürmeyi arzu etmektedir.

[14] Egzotik plantasyon için ayrılan 155 853 hektarın en azından 110 000'i ekilmiştir. Ekili bölgelerin en az % 71'i çam, % 13'ü okaliptüs ve % 16'sı da çitle kaplıdır.

finansman bulmanın olanaksızlığı içerisinde olan eski ve yeni küçük işletmecileri etkiledi.

IV- Zimbabve'de Köylü Sorunu

A- Zimbabve'de Köylü Sorununun Yapısı Ve Kapsamı

90'lı yılların başlangıcında[15], Zimbabveli aileler biri kentte diğeri kırda iki konuta sahipti (Peta ve *al.*, 1991). Belirleyici olgu, ne ideal orta köylü, ne de tam bir proleterleşme olgusuydu, bu, ailenin, küçük ölçekli mal üretimi ve birleşik ücretli emek sayesinde varlığını sürdürdüğü bir durum olan *yarı-proleterleşmeydi*. Buna, kırdaki konutun, ekonomik çalkantılar, hastalık ve yaşlılık durumunda verdiği güvenceyi ve ticarileşmemiş yaşam araçlarını, topraktan ve onun doğal kaynaklarından türeyen *kullanım değerlerini* de (beslenme, su, orman) eklemek gerekir (Moyo, 1995a; Moyo, yayınlanacak). Yarı-proleterleşme dinamik bir durumdur: Yarı-proleterleşmiş köylüler bu durumdan kurtulmak için, daha zengin köylülerle, büyük ticari çiftlik sahipleriyle ve yarı-proleterleri hayatta kalma düzeyinin altındaki ücretlerle çalıştıran diğer memurlarla mücadele ederler.

Alt-sahra Afrikası'nın en fazla endüstrileşmiş ikinci ülkesi olmasına karşın Zimbabve, yapısal uyumun başlangıcında yüksek düzeyde bir yarı-proleterleşmeyle tanımlanıyordu; bu artzamanlı olgu çevresindeki değişmeleri çözümlemek eskiden beri önemli olmuştur (Moyo ve Yeros, 2004). Yapısal uyum, yüzyıllık "ilkel birikim" sürecini (Byrceson, 2000b) ve Güney Afrika'da köylülüğün yok olma sürecini tamamlamadı. Tersine yoksullardan gelen, doğal kaynakların ve toprağın "genişletilmesi" talebine (gelir kaynaklarının genel olarak bozulması nedeniyle) eşlik eden devretmeler, köylülüğü güçlendirdi ve yarı-proleterleşmeyi hızlandırdı.

Bu durumda, "yoksullaşma tehdidi altındaki köylülerin hayatta kalma stratejilerinin güçlü bir biçimde arttığı" (Raikes, 2000) ve küçük ticaret, zanaat ve hatta altın arayıcılığı gibi

[15] Sendikalar Ulusal Merkezi tarafından yürütülen kurumsal bir anket sonucunda ortaya çıkan tahminler.

etkinliklerin geliştiği saptanmaktadır. Zimbabve'de 90'lı yılların ortasından itibaren, toprakların geri verilmesi konusunda yaşanan keskin politik çatışmayla birlikte, (hem kır, hem kent bölgelerinde) illegal olarak toprak edinmek için de ("gecekondu") yoğun bir mücadele gelişmiştir. Afrika'daki neo-liberal süreçte yeniden köylüleşme konusunda en çarpıcı durum, son on yılın sonunda Zimbabve'de görülen durumdur (Moyo ve Yeros, 2004)[16].

Zimbabve'de tarım reformu, hem kır ve kent yoksullarının, hem de yerli ve yabancı elitlerin farklı toplumsal katmanlarını ilgilendirmektedir. Reform, yeni karma tarım sınıflarının ortaya çıkmasına yol açmış -yeni bir yerli kapitalist tarım sınıfı ve kente sonradan yerleşmiş yeni bir yarı-proleter köylü sınıfı- ve eski kırsal küçük ve büyük kapitalist sınıfları güçlendirmiştir. Bu süreçler, merdivenin alt ve üst uçlarında çeşitlenen ve çok sayıda aktörü içine alan sınıf özelliklerine sahiptir. Aynı zamanda karma oluşumlar da üretirler (çizelge 4-1).

2000 yılından önce siyahların BÖTTS'ye arazi katılımı (BÖTTS'nin elindeki 11,5–12 milyon hektarın bir milyonundan biraz fazla), yaklaşık % 10'du. Buna karşılık işlemci sayısı olarak siyah sektör, pratikte % 20'yi, yani BÖTTS'nin toplam 5000 işlemcisinin yaklaşık 1000'ini temsil ediyordu. BÖTTS'nin 1000 siyah çiftçisinin yaklaşık 500'ü ortalama 1 500'er hektarlık büyük çiftliklere sahipti; bunlar 1977'den beri "Muzowera" denilen iç anlaşma çerçevesinde BÖTTS'ye girmeye hak kazanmışlardı ve BÖTTS'nin beyazlara verdiği eski kiralık toprakların esas olarak 1991–1993 arasında siyahlara geçtiği 90'lı yıllara kadar bu koşullarda kaldılar.

Diğer 500 yerli ticari çiftlik sahibi de 90'lı yıllar boyunca, Arda'nın (hükümetin tarım acentesi) elindeki toprakların paylaştırılmasının ardından devletin uyguladığı ayrıcalıklar sayesinde ortaya çıkmıştı. Bu topraklar, bir çiftlik tipinin 750 hektar çevresinde döndüğü, ortalamaya yakın büyüklüklerde (Güney-Afrika ölçütleri izlenerek) çiftliklere bölünmüştü. Bağımsızlıktan sonra gelişen Ticari Çiftlikler İşletme Planı (TÇİP, -

[16] Bu görüngünün Güney Afrikada GSYİH ve endüstriyel büyüme düşükken, % 40'lık bir işsizlik oranıyla uzaması ciddi anlamda önemlidir.

PEFC, *le Plan d'Etablissement de Fermes Commerciales*- çev.) ve HTRP'nin devamı olan Çiftçi Mülkiyetleri İşletme Planı (ÇMİP, -PETF, *le Plan d'Etablissement de Tenures de Fermiers*- çev.) olarak bu tip iki hükümet planı uygulamaya kondu. Ayrıca, yoğun ticari üretimin uygulandığı 5–30 hektar arasındaki arazileri işleten ve büyük kentlerin çevresindeki küçük tarım arazilerini elinde tutan yaklaşık 300 kişinin varlığını da belirtelim. Evet, tüm bu aktörler neredeyse 1,5 milyar hektarı topluyordu. Yukarıda da işaret ettiğim gibi EYUP döneminde bu küçük ve orta işletmelerin ticarete yönelme talebi, "orta sınıf elitleri"nin arasında, kent ve kır yoksullarının, üretken geçim etkinlikleri konusundaki toprak talepleriyle ve toprak işgalleriyle aynı zamanda yükseldi

Siyah ticari işletmelerin gelişmesi, diğer yanda küçük ticari çiftliklerin ve hükümet çiftliklerinin oluşmasını beraberinde getirdi. Son TÇİP, 80'li yıllarda, yaklaşık iki milyon hektar üzerinde 8 000 çiftliğin kurulmasına izin vermişti. Çeşitli yarı-devlet kuruluşları tarafından yönetilen hükümet çiftlikleri, genel olarak 1,5 milyon hektarı temsil ediyordu ve esas olarak BÖTTS'nin beyaz çiftçilerine kiralanmıştı; bunların bazıları 90'lı yıllarda otlak olarak siyah çiftçilere kiralandı. Bunlara bir de, ormanlık arazilerden ve milli parklardan ticari olarak yararlanmaları için lisansları bulunan elli civarında safari işletmesini eklemek gerekir (bu işletmelerin çoğu önceleri ayrıcalıklı beyazların ellerindeydi).

Yine de BÖTTS'ye siyahların arazi olarak katılımı (1999'da yaklaşık 10 000 siyahın farklı ticari tarım arazisi kategorilerini işgal etmiş de olsa) % 15'ler barajını hiçbir zaman aşamadı: TÇİP'de, daha doğrusu BÖTTS'de, kent dışındaki ticari çiftliklerin sahipleri, devlet çiftliklerinin yönetici ya da kiracıları, ya da safari işletmecileri olarak.

2000 yılından sonraki yeniden dağıtım sürecinde, küçük işletmelerle, yeni bir orta çiftçi sınıfı arasında yapılan brüt % 40'a % 60 oranında (yaklaşık 10 milyon hektar) bir bölüştürmeyle, yerli denetimin BÖTTS topraklarının % 90'ından fazlasına yayıldığı görüldü. Gerçekten küçük olan çiftlikler, mağdurların, yoksulların ve komüniter bölgenin yükünü hafifletmek için öngörülen ve A1 Planı olarak adlandırılan plandaki

yaklaşık 6 milyon hektar üzerinden 150.000 yeni mülkiyet sahibine paylaştırıldı. Bu süreç, evrimi daha derin ve ayrıntılı çözümlemeler gerektiren, daha karmaşık tarım sınıflarının oluşmasıyla sonuçlandı.

Ama çok sayıda kentli yoksul, hatta orta sınıflardan gelen insanlar (bu sonuncuların çoğu, ticari işletmeyi gerçekleştirecek araçlara sahip olanlar için öngörülen A2 planında toprak sahibi olarak görünseler bile), bu plan çerçevesinde toprak edindi. Beklemekte olan 50 000 yeni ticari çiftlik sahibi, küçük olarak sınıflandırılabilenlerden, nemli yüksek yerlerde genel olarak 50–200 hektar arasındaki orta büyüklükte olanlara ve (yine de Mashonaland ve Manicaland'ın nemli bölgelerindeki ya da Matebeleland'ın kurak topraklarındaki 500 hektara yakın beyaz sömürge işletmelerinden daha az hacimli olan) büyüklere doğru 4 milyon hektarlık işletmeleri bölüştü. Bu ticari çiftlik sahiplerinin büyük bir bölümü (% 80), küçük toprak sahipleri kategorisine girmektedir, bu da, yukarıdaki rakamlara göre yalnızca 3000 işletmecinin gerçekten BÖTTS'ye bağlı kaldığını gösterir.

Demek ki, 2,5 milyon hektarlık toprağı 700 beyaz işletmecinin paylaşmasına karşılık, (şu an için en iyi tahminle) 2 milyon hektardan fazla toprağı işleyen bu yeni siyah tarım sınıfının (yaklaşık 3 000 yeni siyah çiftçinin, eskilere -2000'den önceki- eklenmesiyle -artı 1 500-) toplam 4 500 işletmecisi vardır. Öyleyse nispeten yeni olan BÖTTS sektörü, orta düzeydeki yaklaşık 50 000 çiftçiye karşılık (TÇİP ve yeni orta kuruluşlar), yaklaşık 4,5 milyon hektar üzerinde 5 200 aktör bulundurmaktadır. Esas olarak kentlilerin çıkarlarını temsil eden bu iki sınıf, yaklaşık 200 000'i (tıpkı son zamanlarda A1 planıyla toprak kazanan köylü (130 000) ve yarı-köylüler gibi, aile geçim kaynaklarını kır ve kent arasında paylaştıran) eski gerçek köylüler olan 1,2 milyon köylü aile çiftliğinin karşısında olur.

"Yerli" orta ve büyük kapitalistler, bu niteliklerini kullanarak devletten toprak alma haklarını meşrulaştırmışlardır. Buna paralel olarak "toprak arzı" stratejilerini en iyi duruma getirmek için sınıflarının araçlarından yararlanmışlardır. Bu stratejiler, karar alma süreçlerini etkilemelerini ve toprak dağıtımı-

nın planlamasına katılmalarına yardım eden bilgi ve kaynaklara (ulaşım araçları, telefonlar, transferlerle ilgili hukuksal bilgiler, anketler, vb.) ulaşmalarını sağlayacak diğer araçları (nakit para, niteliklilik, güvenlik ve borç almayı sağlayan ev, araba gibi diğer etkinler) ve işletmeyi korumak ya da çalıştırmak için (tasfiye, güvenlik) en geniş toprakları elinde tutma "hakkı"nı güvence altına almaya yarayan işgücünü (tarım işçisi olan en yoksul ana babalar) elde etmeye yöneliktir.

Büyük ve orta düzeydeki yeni toprak sahipleri, işletmelerini, nispeten daha yüksek düzeylerdeki toprak yatırımlarıyla ve en yüksek değerdeki mal üretimiyle (mısırda nispeten yüksek toprak ve randıman; tütün ihracatı -eski BÖTTS'deki düşük düzeye karşın- ve ticari melez sığır eti işletmesi) haklılaştırmaktadır. Böylece, kendileri ihracatta ve en yüksek değerdeki tarıma dayalı endüstri üretiminde vazgeçilmez olurken, köylüleri de gıda güvenliğinin kefilleri olarak görürler. Bu anlamda, (köylüler kamusal ve özel yatırımlardan en düşük düzeyde yararlanırken), orta ve büyük yeni toprak sahiplerinin yapacağı ittifak, onlara, kamusal ve özel sektörlerin tarım kaynaklarını (altyapı, su, kredi, vb.), doğrudan ve dolaylı kamu sübvansiyonları yoluyla (kâr faizleri politikası, girdiler için döviz ticaretine dayalı sübvansiyonlar,) denetleme olanağını verir. Küçük kapitalistler gerçekten kararsızdır ve Zimbabve'deki çiftçilerin sendikalist baskı grubunun çekirdeğini oluştururlar; büyük kapitalistlerin devlet ve sermaye üzerinde daha doğrudan bir politik etkisi vardır. Aşağıda bu toprak kâr sisteminin ayrıntılarını ve yeni tarımsal yapıyı inceleyeceğiz.

B- Topraktan Nemalananlar: Dibe Vurmuş ve Irkçılıktan Arındırılmış Bir Tarımsal Yapı

Tarım reformundan yararlananlar arasında (2002'den önce toprak sahibi olanlar dışarıda tutulurken), kendilerine yakın zamanda toprak verilenler bulunmaktadır. Taşra (bölgesel etnik etmenin geçerli olduğu) ve ekolojik tarım (toprak nitelikleri çeşitli olan) bölgelerindeki toprakları, politik katılım ve ekonomik ve toplumsal yapı bağlamında çeşitli kâr sahibi tiplerine

verme eğilimlerine ilişkin görgül kanıtlar bugüne kadar pek kabul görmemiştir[17].

Çizelge 3–1: 2000–03 hızlandırılmış reform programı: Toprak dağıtma eğilimleri:

Mülk sahipleri	Kurumlar (aileler/çiftçiler)		Hedef tarım alanı		Kabul oranları
	Sayı	Yüzde	Hektar	Yüzde	
Köylüler (A1)	127 192	93.7	4 231 080	40.7	%97
Küçük ya da orta Kapitalistler (A2)	7 260	5.3	2 198 814	21.1	%66
Eski beyaz BÖTTS'ler	1 332	1	1 175 607	11.3	
Dağıtılmamış topraklar			2 800 000	26.9	
Toplam	135 775	100.0	10 405501	100.0	

Toprak dağıtmaların efektif sonucu şöyledir: A1 planıyla 127 000 aile ve A2 planıyla 8 000 yeni çiftçi, yani toplam 135 000 kurum toprak sahibi olmuştur "PLRC, 2003" (Çizelge 3–1). Böylece, kâr sahiplerinin % 94'ü hemen hemen 4,2 milyon hektar elde ederken, reel kâr sahiplerinin yaklaşık %6'sı (hepsi birden) A2 planı çerçevesinde toprakların % 25'ini elde etmiştir. Kullanım düzeyleri bugün hala işlenebilir toprakların % 30'unun altında olmasına karşın, toprakların en azından % 65'i kabul edilmiştir (Topraklar üzerine anket, 2003). Eğer bu kâr sahipleri diğer büyük çiftçilere ve büyük beyaz ve siyah planlamacılara eklenirse, ırklara göre yeni bir dağıtımla, küçük, orta, büyük ve yoğun işletmelerden oluşmuş geniş bir temele dayanan yeni bir yapının ortaya çıktığı görülür.

[17] Kaynaklar şunlardır: Raporlar, arazi anketi resmi verileri, Tarım Revizyonu Başkanlık Komitesi'nin son denetim süreci de dâhil olmak üzere, kar sahiplerinin toprak konsesyonlarındaki ve paylaşımlarındaki eğilimleri tahmin etmek üzere yararlanılan ayıklanmış veriler (2003).

Çizelge 3–2: Hızlandırılmış Reformdan sonra işletilen toprakların dağıtımı (31.07.2003)

İşletme tipleri	Çiftlik Sayısı	Çiftlik Hacmi (%)	Yüzölçüm (hektar)	Yüzölçüm (%)	Kâr sah Sayısı	Kabul	Dğt mamş. toprakl.
A1	2 652	32,7	4 231 080	15.7	127 192	% 97	
A2	1 672	20.6	2 198 814	8,2	7 260	% 66	
Komüniteler	-	-	16 400 000	60.9	-		
Kilise	64	0,8	41 902	0,2	45		
Beyazlar	1 377	17,0	1 175 607*	4,4	1 323	?	
Yerliler	1 440	17.8	938 723	3.5	1 340		
Ortaklıklar	743	9,2	1 364 173	5.1	509		
Yarı-devlet kuruluşları	153	1,9	572 786	2,1	42		
Toplam	**8 101**	**100**	**26 923 085**	**100**	**137 711**		**2,8 Milyon (367 çiftlik.)**

*Kaynak: PLRC, 200 * Yani bütün işlenebilir toprakların % 3'ü.*

Bazı taşra bölgelerinde A2'yle dağıtılan toprakların çapı diğer yerlerdekinden daha büyüktür[18]. Topluluk topraklarının yakınında olmak, buraya yerleşenler için fiziksel olduğu kadar toplumsal açıdan da bir öncelik oluşturur. Kent yakınlarındaki bölgeler ticaret ve ulaşım için öncelikler sunmaktadır. Bu bölgelerin gözlemlenmesi, A1 ve A2 programlarındaki (tarım topraklarının verilmesiyle ilgili) açık yoğunlaşma eğilimlerini görmemize olanak verir. Kent yakınlarındaki bölgelerde daha fazla A2'nin ve daha fazla kentlinin bulunmasına karşın, topluluk bölgelerine daha yakın olan A1'ler, özellikle topluluk bölgelerinden gelenleri ilgilendirmektedir. Mukamiri'nin (2003) örnek olarak gösterdiği Maramira (2002), Ruwa, Chitungwiza ve Harare'ye daha yakın olan A1 planı kâr sahiplerinin % 41'inin, bu kentlerden gelmesine karşın, Goromonzi'de, komüniter bölgelere daha yakın olan A1 planı köylülerinin,

[18] Örneğin Midlands'da, A2 çerçevesinde tahsis edilen 1 672 çiftliğin yalnızca %6'sı yeniden dağıtılmıştır. Doğu Mashonaland'da dağıtılan toprakların 533 441 hektar eden tamamının % 54'ü (302 522 h.), A2'nin % 45,3'lük oranına karşılık, A1 çerçevesinde yeniden dağıtılmıştır.

kâr sahiplerinin % 98'ini oluşturduğunu ve komşu topluluk bölgelerinden geldiğini gözlemliyordu.

Türlere göre toprak dağıtımında eğilim şöyledir: Taşra ölçeğinde kâr sahiplerinin % 5'iyle % 20'si arasındakiler, plana göre kadındır. Bu da, ailelere toprak verilirken, (toprak talebinde bulunan kadınların çoğunluğunun evli olması ya da talebini aile bağlamında dile getirmesi noktasından hareket eden egemen ölçüt nedeniyle), kadınların, bu konuda hiçbir öncelikten yararlanmadığını gösterir. Kadınların, kâr sahipleri arasındaki ulusal ortalaması % 16 olarak görünürken, STK'ların raporları, bu oranın % 10'dan daha az olduğunu öne sürmektedir. Goromonzi'deki resmi veriler, A1 kâr sahiplerinin arasında kadınların % 19 olduğuna işaret eder. Kadın tarım işçileri bunların en güçsüzleridir

HTRP'nin toprak dağıtımlarının başlangıçtaki yönelimi, toprakların yaklaşık % 40'ının, (kent işçisi, ya da orta sınıf kökenli bir "köylü sınıfının" nın doğduğunun işareti olan) yeni çiftçilere verildiğini gösterir. Demek ki toprakların % 60'ı "gereksinmesi olan" kırsal kökenlilere ve % 10'u da farklı düzeylerde öncelikleri olan elitlere kalmaktadır. Toprakları kabul etme oranının elitler arasında daha düşük olması nedeniyle, üretimdeki sonuçlar sınırlı olmuştur, çünkü A1 kâr sahiplerinin çoğunluğu çok az kaynağa sahiptir. Kentli kâr sahipleri grubunun, yani A1 ya da A2'yle toprak kazanan yaklaşık 35 000 kişinin içerisindeki toplumsal katmanlar nelerdir? Kimileri, farklı sınıflardan gelen kurtuluş savaşı muharipledir, kente yerleşmişlerdir; farklı kaza merkezlerindeki kâr sahiplerinin tamamının olsa olsa % 5-25'ini oluştururlar. A2 kâr sahiplerinin bazılarının, geleneksel şefler, yerel kurucular, küçük girişimciler, bazı çiftçiler ve (aralarında çiftçilerin ve topluluk bölgelerinde oturanların da bulunduğu belli sayıda politikacı ve memur da dahil olmak üzere) kırda oturan elitler olduğuna dikkat edilirse, gerçekten kentli olan kâr sahiplerinin toplam oranı, toplam kâr sahiplerinin % 20-25'ine düşer.

İlk verileri aynı zamanda, HTRP dağıtımındaki genellikle kırdan gelen, biraz ya da oldukça az eğitimli kâr sahipleri sayısının, esas olarak en az eğitimli topluluklara ilişkin önceki yeniden tahsislerle göre, daha düşük olduğunu gösterir. Belli

bir nitelik düzeyinde bulunan ve kaynaklara sahip olanlar çok azdır ve A2 grubunda yoğunlaşmıştır. Bu da toplumsal açıdan, nitelik düzeylerinde ve kaynakları harekete geçirme perspektiflerinde bir farklılığa neden olmaktadır.

Toprakların veriminin reel niteliği kâr sahipleri arasında, taşra bölgelerine göre, sulama olanaklarına, suyun dağıtımına ve ekolojik tarım potansiyeline bağlı olarak değişir. Yeniden tahsis edilen toprakların ekolojik tarıma göre dağıtımında A1 çiftçileri genel olarak, en üst düzeyde potansiyele sahip topraklardan en az payı almıştır. Örneğin bu çiftçiler, A2 kâr sahipleri işletilebilir sulanan toplam arazinin 12.448 hektarını (% 10) elde ederken, sulanabilir ulusal toprakların % 6'sını (7. 618 hektar) elde etmişlerdir (Manzungu, 2003). Bununla birlikte, komüniter bölgedeki 11.861 hektarlık toprağı (yaklaşık % 10) ellerinde bulunduran küçük işletmeciler sulama planından çıkarılınca, işletilebilir sulanan toprakların büyük bir bölümü (% 74), büyük çiftlikler ve tarıma dayalı endüstri işletmeleri (ARDA ve öteki kuruluşlar gibi özel ve kamusal sektörlere bağlı olan) tarafından alınmıştır. Bunların elinde yaklaşık 92 000 hektar toprak vardır. Yeniden yerleştirme planlarında suyun altyapısı ve dağıtımı da taşra bölgelerine göre değişmektedir. En güzel ekolojik tarım arazileri, Manicaland ve Orta ve Doğu Mashonaland'ın yüksek yaylalarındadır, çünkü buralarda çok geniş, yani 13.820 hektarlık (yeniden tahsis edilen sulanmış toprakların % 69'u) sulanan toprak bulunur. Bu da, küçük A1 çiftçilerinin üretimine yapılacak potansiyel yardımın (en iddiasız çiftçiler için dezavantajların artması genel eğilimini doğrulayarak) elitçi benzeşlerinden hissedilir derecede daha sınırlı olacağını gösterir.

Elitler (özellikle etkili politik konumlardan ve güvenlikten yararlananlar), HTRP çerçevesinde, tam donanımlı toprakların büyük bir bölümünü almıştır; bazıları, potansiyel yoksul kâr sahiplerini (eski savaşçılar, tarım işçileri, kadınlar) dışarıda bırakacak kadar büyük (en hacimli olandan normale kadar çeşitli çiftlikler) toprak niceliğine sahiptir. En az 178 elit, kendisine, birden fazla A2 toprağı ya da 150 000 hektarlık bütün bir araziyi temsil eden ve bir A2 toprağının iki katı olan bir A1 toprağı sağlamıştır. Birden fazla toprağı olan siyahların sayısı,

halen 2000'den önceki yerli ticari işletmeler hükümet planı çerçevesinde, satın aldıkları ya da kiraladıkları birden fazla BÖTTS çiftliğine sahip olan diğer yerli BÖTTS çiftçilerini içine almaz. Birden fazla çiftlik edinenler ya da edinme yolunda olanlar aslında bir avuç siyahtır. Bu sayı, bugün için birden fazla çiftliği elinde bulunduran ve çoğunluğunu yaygın tarım işletmelerinin oluşturduğu tarıma dayalı endüstri girişimlerinin büyük bir bölümünü ve bazı eski beyaz çiftçileri de içine almaz. Öte yandan eldeki veriler, satın aldıkları ya da A2 programıyla kendilerine verilen çiftliklere eklenen geniş toprakların efektif denetimini sağladıkları av lisansının arkasına gizlenmiş, birden fazla mülkiyetten yararlanan bazı siyahların ve bazı beyazların varlığına işaret etmektedir.

Veriler, rakamların, yalnızca A1 ya da A2'nin her birinin birden fazla toprağı olanlar için % 14 ve % 17 olmasına karşın, birden fazla toprağı olanların yaklaşık %69'unun A1 ve A2'yle verilen toprakları birleştirerek bu sonuca ulaştığını göstermektedir. Birden fazla toprağı olanların çoğunluğu (% 85) erkekti. Önemli bir bölümünün (% 38) iş adamı, özel sektör ya da hükümet görevlisiyken, aralarından çoğunun politikacı (% 31) ve kurtuluş savaşı muharibi (% 31) olduğu ortaya çıktı. Birden fazla toprak mülkiyetinde A1/A2 biçiminin baskınlığı, bu birden fazla toprağa sahip olanların bazıları tarafından, 2001 yılının sonuyla 2003 yılının başı arasında uygulanan A2 planından önce talep edilen toprakları geri vermeyi atlayan bir "yanlış" olarak değerlendirildi (2003 anketi). Aslında bu toprakların bazıları, kamusal güçlerin 2003 Temmuzunda PLRC süreci çerçevesinde vazgeçtiği 30 000 hektar ediyordu (PLRC raporu, 2003). A1 birden fazla toprak dağıtımının bir kısmı, içlerinden bazıları, diğerleri gibi bunu hak eden sıradan bir "Zimbabveli" olarak toprak isteyecek olan ana babalara geçirildi (2003 anketleri).

Kâr Sahibi Tarım İşçileri

BÖTTS'nün toplam 350 000 tarım işçisinin yarısı, geçici ya da yarı zamanlı işçiydi. Bunların arasında 80 000 kişinin, hem yerleşik konumlarını, hem de BÖTTS işletmelerindeki bir istihdamı korudukları sanılmaktadır (Maragamombe, 2003;

Chambati ve Moyo, 2003). Demek ki diğer 80 000 işçi de BÖTTS çiftliklerinde geçici çalışmaktadır. Zorla edinilen topraklardaki tam zamanlı 70 000 işçinin çoğunluğu işsizdir ve aralarından çok azı A2 çiftliklerinde çalışabilmektedir. Demek ki bazı tarım işçilerinin şimdi, kamulaştırılmış tarım arazilerine kurulan yerleşim bölgelerinde ya da eski komüniter bölgelerde yaşamaktadır. Tarım işçilerinin, aynı zamanda hem komüniter topraklarda yaşayan komünite üyeleri, hem de/ya da göçmen olabilmelerini sağlayan "çifte" kimliği, A1 ve A2 topraklarında istihdam edilenlerin "dışındakilerin" kimler olduğunu anlamamıza olanak verecek çözümlemeyi güçleştirir: "Gecekonduda oturanlar" ve/ya da kovulanlar (evsizler) mı, yoksa komüniter topraklara yerleşmiş olanlar mı?

Toprak dağıtımlarında tür, yer, toplumsal statü ve istihdamdan kaynaklı farklılaşma, 1998–1999 ve 2000–2001 toprak işgallerine katılım sürecinde iyice belirginleşmiştir. Bu fenomen toprakları esas olarak tarım işçilerine vermiştir. Eski BÖTTS tarım işçilerine toprak dağıtımında, komüniter bir bölgeden gelme olgusu da önemli ölçüde etkili olmuştur. Resmi hükümet istatistikleri, A1 modeli kâr sahiplerinin tamamının % 4'den daha azının (110 885 kâr sahibi üzerinden 2.087 eski tarım işçisi) 2002'nin ortalarına doğru toprak edinen eski tarım işçileri olduğunu göstermektedir. Demek ki eski tarım işçilerinin tamamının yalnızca % 6'sı, yeniden dağıtım programı aracılığıyla toprak sahibi olmuştur. Eski tarım işçilerine yapılan toprak dağıtımının oranı ülkenin farklı bölgelerine göre değişmektedir. Bu oran, kaza merkezlerine göre % 2–10 arasında değişir. Bazı taşra bölgelerinde belli sayıda çiftlik, eski tarım işçilerinin yeniden yerleşimi için ayrılmıştır, ama diğerlerinde böyle bir durum yoktur.

Kadınlar en güçsüz eski tarım işçileri grubunu oluşturmaktadırlar, çünkü geçici çalışmanın en önemli bölümünde yer alır, parça başı çalışmada en güç görevleri yapar ve resmen kalifiye olarak tanımlananlar arasında en düşük oranda temsil edilirler. Öyleyse kadınlar tam zamanlı ve yarı zamanlı işlerini kaybeden bu çoğunluğa girmektedirler ve işin yeniden dağıtılmasına ilişkin yeni sistemde geçici işçiler olmuşlardır. Niteliklerinin ve kol emeklerinin, gıda üretiminde ve kırsal alanda-

ki geçim etkinliklerinde vazgeçilmez olmasına karşın, toprakların en düşük oranına sahiptirler. Bu yapısal sorun, eski kadın tarım işçilerini ve onların çocuklarını yoksulluğa sürükler. İnsani etkinlikler, üretime katılma ve yeniden nitelikleştirme konularında bir dizi özel çaba -kadınlar üzerine yoğunlaşmış- gerekecektir.

Tarım işçilerinin, yeni toprak dağıtımlarında yer alma ya da dışarıda bırakılma sınavı, işçilerin toprak işgallerine katılmadıklarına, ayrıca toprak sahipleri tarafından seçilen işçilerin, işgalcilerle şiddetli çatışmaların içine girdiklerine yönelik genel kabul gören bir vizyonu gündeme getirmiştir. Oysa veriler (örneğin Midlands raporu) bazı tarım işçilerinin toprak işgallerine katıldıklarını, ama toprak dağıtımlarından yararlanmak için durumlarını (tarım işçisi olmalarını) gizlediklerini göstermektedir. Diğer tarım işçileri de toprak dağıtım komitelerinden toprak alabilmek için, tarım işçisi kimliklerini gizleyerek, eski komüniter bölgelerindeki ilişkilerinden, kaza merkezlerinin komiser ve şeflerinden yararlanmışlardır. Gizli kimlikle toprak sahibi olanların da eklenmesi durumunda, topraksız 90 000 işçinin yaklaşık % 5'i, yani yalnızca 8 750'si toprak kazanmıştır. Bu sayıya, hükümetin tarımsal "geçim" amacıyla, 3 hektardan daha küçük topraklar dağıttığı kişiler de eklenmelidir.

Bazı eski tarım işçileri, (bileklerinin hakkıyla ekim yapmalarına olanak veren) tarım reformu programından yararlanırken, ön araştırma sonuçları, iş sözleşmelerini yoksulluğa karşı önlem almak için bir strateji olarak koruyan bir eğilimin ortaya çıktığını göstermektedir[19]. HTRP, aktif yaşamlarının büyük bir bölümünü işverenlerinin topraklarında geçiren eski tarım işçilerine yerleşme olanağını vermiştir. Rakamlara sahip olmak güç olduğu halde, bazı tarım işçileri A1 ve A2 planları çerçevesinde yeni gelenlere yer açmak için, çiftliklerin dışında oturmaya zorlanırken, bazılarının da her zaman, HTRP çerçevesinde alınan çiftliklerde (gecekondu niteliğinde olsun, toprak

[19] Charter Estate'da 60'a yakın yarım zamanlı tarım işçisi, HTRP sırasında, kaza merkezinin içinde ya da dışında edinilen topraklar üzerinde küçük işletmelere sahiptir. Bu topraklar, kendilerinin yokluğunda eşleri tarafından işlenmekte ve yönetilmektedir.

sahipleriyle anlaşarak olsun) oturduğu açıktır. Bu şekilde oturan işçiler genellikle çiftlik sınırlarının dışına atılmış durumdadırlar ya da toplumsal koşulların kötü, sağlık koşullarının son derece bozuk olduğu, gıda güvencesinin bulunmadığı, "planlanma dışı yerleşim merkezleri" yaratırlar. Komüniter bölgelerde ilişkileri olan diğerleri ise buralara yeniden yerleştirilmişlerdir (Sachikonye ve Zishiri, 1999; Zishiri, 1999; Magaramombe, Waterloo ve Muti, !998). Eski tarım işçilerini içeren planlama dışı yeni yerleşim bölgelerine ilişkin bilgi dağınıktır ve değerlendirilmesi güçtür.

Yeniden yerleştirme programıyla yerleri değiştirilen bazı tarım işçileri eski BÖTTS'de yeniden istihdam edilmişlerdir ve şimdi bu topraklar üzerinde oturmaktadırlar. Tarım işçileri, çoğunlukla (yaklaşık % 75) kaza merkezlerindeki ya da komşu kazalardaki komüniter bölgelerden gelmiş, aralarından çoğu bir istihdama, ya da toprağa sahip olamayarak komünite bölgelerine geri dönmüştür. Tarım işçilerinin yer değiştirmesinin reel yoğunluğunu ve bu yoğunluğun gelişimini, gidecekleri yönleri ve bu yönlerdeki yerlerin bir nüfus artışını kaldırabilecek kapasitede olup olmadığını incelemek gerekecektir (Zimbizi, 2000).

Durum incelememiz, birçok eski tarım işçisinin büyük ticari işletme bölgelerinde oturmaya devam ettiğini ve bu bölgeler içerisinde geçici olarak yer değiştirdiğini gösteren çözümlemelerle (FCTZ, 2002; Sachikonye, 2003; Save the Children Fund ve FCTZ, 2002; Magaramombe, 2003) doğrulanmıştır. Görüştüğümüz tarım işçileri, seçimlerinin, büyük işletme bölgelerinde kalmak olduğuna işaret etmektedirler. Bu işçilerin, Manicaland'ın istihdam ettiği işçiler arasındaki oranı (komüniter bölgeye yerleşmiş olanların % 15,5'lik oranına karşılık) % 84'e ulaşmaktadır (FCTZ, 2002).

Yeni Ticari Çiftlik Sektörü: Irkçılıktan Arındırılmış Toprak Yoğunlaşması

Bugün neredeyse 10 265 çiftliği temsil eden ve orta hacimli işletmelere ve yatay bir yapıya doğru gelişen bu ticari çiftlik sektörü, ırklar açısından karma olarak nitelendirilebilir. Orta çiftlikleri (A2), eski büyük çiftlikleri (BÖTTS) ve tarıma daya-

lı endüstri çiftliklerini içine alan "ticari" sektör içerisindeki yeniden dağıtım sürecinin kâr sahiplerinin ırksal farklılaşması, BÖTTS yeni çiftliklerinin yaklaşık % 40'ının esas olarak beyaz, diğerlerinin ise siyah olduğunu göstermektedir (çizelge 3–3). 586 eski çiftlik, büyük tarıma dayalı endüstri işletmelerinden, esas itibariyle çokuluslu şirketlere ait çiftliklerden oluşurken, BÖTTS beyaz çiftçilerinin 1 377'e yakınının her zaman kendi toprakları olmuştur[20] (PLRC, 2003). Tam tersine, 1 340 BÖTTS siyah çiftliği 7 260 orta hacimli yeni çiftliğe kaydedilmemiştir.

Genel olarak 29 milyon hektarlık tarım arazisinin en önemli bölümü (komüniter bölgeler ve yeniden yerleşim bölgeleri) şimdi % 72'lik bir oranla küçük toprak sahiplerinin ellerindedir (yeni BÖTTS bunların % 28'ine sahipti) ve ulusal tarım arazilerinin % 8'i beyazlar tarafından alınmıştır.

Bu rakamlar, düşük boyutlarda, standart hacimli bir BÖTTS işletmeleri sektörüne işaret eder. Merdivenin en alt basamağında, ortalama 1 006 hektarlık bir işletme genişliğiyle A2 çiftliklerinin en büyük bölümü olan, küçük ve orta BÖTTS işletmeleri yeni sektörü bulunur. Orta düzeyin alt diliminde 956 hektarlık ortalama bir genişlikle diğer BÖTTS siyah çiftlikleri vardır. BÖTTS yeni çiftlik sektörünün en tepesinde 1 409 hektarlık bir ortalamayla tarım-gıda çiftlikleri ve şirket çiftlikleri bulunur. Yeni BÖTTS sektöründe işletilen arazilere ilişkin olarak ortaya çıkan toplumsal ve ırksal farklılaşma, toprakların, sermayenin ve etkinin tarihsel birikimi üzerine yerleşmiş yeni bir tarımsal sınıf yapısının biçimlenmesini yansıtmaktadır. İşletmelerin hacmindeki çeşitlilik, farklı bölgelerin ekolojik tarım donanımları dikkate alındığında belirleyici olur. Örneğin, esas olarak Matebeleland, Masvingo, Midlands ve Batı Mashonaland'ın bazı bölümlerinde bulunan IV. ve V. tarım bölgelerindeki daha büyük işletmelerin arzına yönelik bir eğilim saptanmaktadır.

BÖTTS'nin, HTRP'nin mirasçısı olan kâr sahiplerinin, hızlandırılmış programdan sonra toprak dağıtımı resmi yapısında

[20] UFC verilerinin en az 600 işçinin kendi topraklarında olduğunu ve en az 650 çiftçinin de çeşitli düzeylerde hizmete konabileceğini işaret etmesine karşın.

yer almayı sürdüren yirmiden fazla büyük tarıma dayalı endüstri işletmesi bulunur; belli sayıda özel rezerv gibi devlete ait parklar ve hükümet çiftlikleri de, reformun bu kâr sahipleri yapısı içerisinde tutulmaktadır. Demek ki, çiftliklerin hacmi, toplumsal ve ırksal statü hesaba katılınca, geniş bir kâr sahipleri dizisi ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 3–3: Toprak mülkiyetinin yeni yapısı

İşletme tipi[21]	Mülk sahipleri	Aile/çiftlik		İşletmelerin Yüzölçümü		
		Sayı	%	Hektar(ha)	Hacim %	
Köylüler	Köylüler (A1 artı komüniter çiftlikler)	1300000	98,6	20631080	66,6	13
	Eski kapitalistler (PEFC)	8 000	0.6	1238700	4,0	
Küçük ve orta	Orta kapitalistler Kapitalistler (A2)	5760	0,4	1798814	5,8	330
Büyük kapitalist çiftçiler	Büyük A2'ler Siyah LSCF Beyaz LSCF **Ara toplam**	1500* 1440 1332 **4 163**	0,1 0,1 0,1 0,3	400000 938723 1175607 **2514.330**	1,3 3,0 3,8 **8,1**	267 651,9 882,6
Esnaf Çiftlikleri	Ortaklıklar Yarı-devlet kur. Kilise	743 153 64	0,03 0,01 0,005	1365.173 572786 41 902	4,4 1,8 0,1	1837 4 3753.7 654,7
Geçiş	Dağıtılmamış topraklar			2 800 000	9,0	
	Toplam	1 318 566	100,0	29 038 415	100,0	

Kaynak: PLRC, 2003; ** PLRC verilerine göre tahminler*

[21] Burada tarım sınıflarının tanımı, toprak sunu stratejileri gibi, çiftliklerin gereksinmelerini ve kapasitelerini yansıtan toprak edinmeye (çiftliklerin hacmi) bağlı olarak yapılmıştır. Farklılaşmış sınıflar şunlardır:

Köylüler: Aile başına 0,2 hektardan 5 hektara kadar ekimlerle birlikte, 1 ve 30 hektar arası toprak, dahası topluluk otlaklarını aldılar.

Küçük ve orta kapitalistler: Bu sınıf, 30'dan 100 hektara kadar giden eski (sömürge döneminin) ve yeni (bağımsızlıktan sonraki tahsisler) siyah küçük ticari çiftlik sahiplerini içine alır. Orta kapitalistler, 50 hektarı aşanlardır.

Büyük kapitalist çiftçiler: 200'den 2.000 hektara kadar toprak edinmişlerdir.

Korporatif çiftçiler: Çiftlikleri 1 000'den 1 500 hektara kadar gider, ama sayıları azdır.

Toprak dağıtımlarındaki ekonomik ve toplumsal eğilimler, iktidardaki partinin ve hükümetin yapılarındaki "iç denge mekanizmaları"nın uygulanması olgusuyla gelişmiştir: Toprak edinme konusundaki rekabet, belli bir "hakkaniyet" derecesini dayatmıştır. Kentteki ve kırdaki farklı toplumsal grupların rekabetçi reklamları ve haksız dağıtımlara karşı tepkileri ve ZANU- PF'nin seçmenleri yok saymaya yönelik seçim stratejisi, bu yeniden dengeleme sürecini yönetmiştir. Öte yandan toprak dağıtımında yaşanan "adam kayırmaya" yöneltilen eleştirilerinin yoğunluğu -iktidardaki partinin ve hükümetin politik ve medyatik söylemleri- hakkaniyetli olarak değerlendirilen dağıtımlar için güçlü bir baskı oluşturmuştur.

Hükümetin ve ZANU-PF'nin haksız dağıtımlar konusundaki iç çelişkileri (muhariplerin aleyhine olarak şeflere öncelik verme, topluluk ve kent bölgelerini farklılaştırma, tarım işçilerine reva görülen geleceği düşünmeme, vb.) hakkaniyet adına dikkate değer bir toplumsal baskının beslenmesine katkıda bulunmuştur. İktidar partisinin içerisinde (yeniden dağıtım önlemlerinin yoğunluğu üzerindeki kuşkuları ifade eden muhalif unsurların ayıklanmasına bağlı) iç isyanların patlaması bu baskıyı güçlendirmiştir. Ama bütün bunlar aşırılıkların olmasını engellememektedir[22].

C- Tarım İşgücü Sorunu

Toprakların Yeniden Dağıtımından Sonra Yeni İş İlişkileri

Büyük tarıma dayalı endüstri işletmelerinin çoğunluğu (şeker, kahve, çay ve orman ürünleri plantasyonu) yeniden dağıtılmadığı sürece, tam zamanlı 85 000'den fazla işçi ve yarı zamanlı 75 000 işçinin BÖTTS tarafından istihdam edilmesi (Magaramombe, 2003, UFC, 2003'den alıntı) devam etti (Moyo, 2003). Yani, işlerini kaybeden eski tarım işçilerinin büyük bir bölümü şimdi, sürekli istihdam oranının, esas olarak Doğu'nun yüksek yaylalarında (Manicaland taşrası) ve alçak

[22] Tarım Revizyonu Başkanlık Komitesi bu sorunlara dikkat çekti ve üretimin iyileştirilmesindeki ve hakkaniyetteki sapmaları düzeltmek üzere bir çalışma grubunu görevlendirdi. Bunun kâğıt üzerinde kalıp kalmayacağını öğrenmek için beklemek gerekecek.

bozkırlarda (Masvingo taşrası) yapılan plantasyonlara oranla hissedilir derecede zayıf olduğu çiftliklerde çalışıyordu (Moyo, 2003). Yaklaşık 50 000 geçici ve yarı zamanlı işçi de bu bölgelerdeki ve eski BÖTTS'lerdeki istihdamını koruyabildi. Ama bu durumda daha fazla sayıda kadın tarımdaki istihdamını kaybetti, çünkü yarı zamanlı işin en önemli bölümünü kadınlar oluşturuyordu. O halde, verilen emeğin yapısı, geçici dağıtımı, çalışanların sayısı, tür ve randıman bakımından, daha farklılaşmış bir iş ilişkileri yapısının ortaya çıktığını saptıyoruz.

Dönüşmekte olan tarımsal yapıya, tarım emeği talebinde ve kullanımında bir değişiklik eşlik etti: Yeniden yerleşim bölgelerinde parça başı iş talebi. Yarı zamanlı işçilerin her zaman, tarım işçilerinin toplam sayısının önemli bir bölümünü temsil etmelerine karşın, yeni çiftliklerde geçici işin oranı, eski beyaz ve yerli BÖTTS'lerde olduğu kadar yükseldi. Düşük sermayeli yeni çiftçiler sürekli istihdam ücretlerini ödeyecek durumda değilken, tam işlevsel olmayan eski BÖTTS'ler de kendi istihdamlarını güvencesizleştirdi. Sachikonye'ye göre (2003; ZCDT, 2003) yarı zamanlı işçiler, çok sayıda tam zamanlı işçiyi de güvencesizleştiren bu eğilimden en fazla etkilenenler oldular. Bu durum, tarım işçilerinin geçim araçlarını, gıda güvencelerini, sosyal hizmetlerden yararlanmalarını (örneğin sağlık) etkiledi. Tarım işçilerinin çalışma koşulları çok kötüleşti, yeni işletmelerdeki iş sözleşmelerinden hemen hemen hiç yararlanamadılar. Öte yandan, yüksek enflasyon oranından etkilenen işverenlerin, işçilerin refahına yönelik toplumsal sorumluluğu azaldı. Kamusal katkı ve/ya da insani yardım talebi (20 000 tarım işçisine ulaşarak) dikkate değer ölçüde arttı.

Bu nedenle eski tarım işçilerinin çoğu, HTRP'den sonra yeni yerleşim bölgelerinde istihdam edilmedi. Tarım işçilerinin yeni çiftçiler tarafından istihdam edilme oranları, Kadoma, Chegutu ve Kwekwe'de % 39 (ZCDT, 2003) ve Mazowe'de (AIAS Field Surveys; Magaramombe, 2003) % 33'dür. A1 ve A2 çiftliklerindeki arazilerde ortalama iki tarım işçisi sürekli çalışırken, buradaki çiftçilerin yalnızca yaklaşık % 50'si, ortalama olarak çiftlik başına bire inen sürekli işçileri çalıştırmak-

tadır (çizelge 3–4). Yeni çiftçilerin uyguladığı ve yarı zamanlı çalışmanın bir biçimi olan parça başı çalışma, özellikle belli bir nitelikleşme düzeyinin gerekli olduğu durumlarda, tam zamanlı çalışmadan daha kârlıdır.

Çizelge 3–4: Yeni yerleşim bölgelerinde işgücünün kullanılması (Chikomba Kazası)

Kategori	İşveren sayısı	Çiftlik başına ortalama	Çiftliklerdeki İşgücü talebi yüzdesi	Toplam İşgücü istihdam yüzdesi
Eski senaryo	42	12	100	504
Yeni senaryo A1(otonom)	3 142	1	50	1 571
Yeni senaryo A2 (şimdiki durum)	167	2	100	334
Yeni senaryo A2 (optimal durum)	309	2	100	618

Kaynak: Arazi anketi

Her ne kadar, uzmanlaşmış emeğe kısa vadede ödenen ücretler "kalifiye" olarak sınıflandırılmışsa da, kalifiye tarım işçilerinin ve ücretlerin bu niteliğe bağlı olarak verildiği iş sözleşmelerinin oranı (tarım endüstrisinin ölçütlerine göre), yeni yerleşim bölgelerinde azaltılmış durumdadır. İçler acısı çalışma koşulları, özellikle yeniden yerleştirme planlarındaki "yeni tarım işçileri"ne ödenen ücretlerde (enflasyondan kaynaklanan gelir erozyonu, temel gıda ürünlerinin ve diğer malların kıtlığı ve yeni istihdamların güvencesizliği de hesaba katılmalı) kendisini gösterir.

Tarım işçilerinin ücretleri resmi asgari ücretin altına düşme eğilimindedir ve yeni çiftliklerin istihdam ettiği eski tarım işçileri, önceki döneme göre daha az kazanmakta ve elinde daha az gelir kaynağı bulundurmaktadır (AIAS arazi anketleri; Magaramombe, 2003; Sachikonye, 2003). Kwekwe, Kadoma ve Chegutu'da, yeni çiftçilerin istihdam ettiği işçilerin ücretlerinde, eski ücretlerine oranla % 50'lik bir düşüş gözlemlenmiştir (ZCDT, 2003). İşçilerin büyük çoğunluğu (diğer gelirlerin de eklendiği) aylık nakit ücret almaktadır. Ücretler, en alt ba-

samaktaki, yani kalifiye olmayan işçiler için saptanan resmi asgari ücretin (ayda 9.000 Zimbabve doları) altındadır. Yeni çiftliklerdeki işçilerin aylık ücretleri ayda 5 000–10 000 Zimbabve doları arasındadır. Bu ücretler son zamanlarda ikiye katlandı, ama sürmekte olan enflasyon (% 500) ücretleri, işçi ailelerinin gereksinmelerini karşılamak için yetersiz kıldı: 2003'ün ortalarına doğru kent tüketim sepeti değeri ayda 300.000 dolara yakındı. Tarım işçilerinin ayrıca günlük gıda payları vardır ya da işveren tarafından verilen bir konuttan yararlanırlar. Bununla birlikte, görgül verilerin eksikliğinden dolayı, bu uygulamanın ulusal düzeydeki sıklığını ve yoğunluğunu tahmin etmek mümkün olmamıştır.

D- Tarımda İşçi-Köylü Dinamiği

Hızlandırılmış programdan önce bile, eski tarım işçileri ve özellikle yarı zamanlı çalışanlar, ücretlerini diğer çeşitli gelir kaynaklarıyla tamamlıyorlardı. İşlerini kaybettikten sonra bazı tarım işçileri, yaşamlarını sürdürebilmek için tamamen alternatif gelir kaynaklarına bel bağladılar: Altın arayıcılığı, balıkçılık ya da küçük ticaret (Magaramombe, 2003; Sachikonye, 2003). Altın arayıcılığı yapan eski tarım işçileri gitgide, bu doğal kaynağın bulunduğu Kadoma ya da Shurugwi gibi kaza merkezlerinde yoğunlaştılar (Taşra toprak komitesi, 2003; ZCDT, 2003). Eski tarım işçileri için bir diğer önemli gelir kaynağı, kurulma yolunda olan yeni çiftlikler için altyapı çalışmalarının (örneğin konut yapımları) gelişmesiydi. Yapım işi, yeterince kalifiye olan bazı tarım işçileri için, kısa vadede önemli bir ek gelir kaynağı oldu. Yeni çiftliklerde, tarımsal yöntem bilgisinden (A1 planında, yöntem bilgisi sürekli olarak değil, yalnızca kısa bir zaman diliminde yoğunlaşan işler için gerekiyordu) ve eski tarım işçilerinin deneyimlerinden yararlanma zorunluluğu gündeme geldi.

Yeni yerleşim bölgelerinde şimdi "tam zamanlı" çiftçiler olarak bulunan eski tarım işçileri, diğer deneyimli işçilerden daha kalabalıktır. Ama yoğun sığır eti üretiminde ya da uzmanlaşmış ticari ekimde kalifiye olmalarına karşın, mısır ekimi için istihdam edilmişlerdir. A1 planıyla yerleştirilen tarım işçileri, diğer köylüler gibi az miktarda kaynağa sahip olmala-

rına karşın, girdiler konusunda genel olarak hükümet destekleri planından yararlanmamışlardır. Ekime destek planını yöneten ARDA ve Grain Marketing Board (GMB) ve sürü konusuna eğilen Livestock Development Trust (LDT) gibi şirketler, özel sektör inisiyatiflerine ve daha entegre kâr sahipleri gruplarına yoğunlaşmaktadırlar.

Böylece, yeniden yerleştirme planlarında kullanılan tarım teknolojisinin düzeyi (topluluk bölgesinin tarım senaryosunu az çok ortaya çıkaracak bir biçimde), işgücünde daha yoğun olmuştur. A2 planındaki ve kısmen A1 planındaki çiftçilerinin çalışması, kiralık traktörlere bağlıdır. Hükümet acenteleri (örneğin District Development Fund, DDF ve ARDA) bu traktörleri sağlayan başlıca müteahhitlerdir. O halde yeniden yerleşim bölgelerinde ve komüniter bölgelerde, köylülerin üretkenlik ve tarımsal istihdam düzeylerinin sınırlarını, daha ileri donanımdaki ve köylülerin mal üretiminin çeşitlendirilmesindeki önemsiz oran belirlemektedir.

Yeni çiftlikler, aynı eski büyük ticari çiftlikler gibi toprak sahipleri tarafından yönetilir, ne var ki, yeni orta çitçilerin çoğunluğu kent merkezlerinde çalışan ve çiftliklerde oturmayan orta sınıf profesyonelleridir[23]. Bu durum, yerlerinde bulunmayan toprak sahiplerinin, kentteki az ücretli işlerde çalıştığı A1 işletmelerinde de görülmektedir. Böylece örneğin Chicomba kazasında A1 tipi bir çiftlikte, alışıldığı gibi çiftliklerde oturan 21 potansiyel çiftçinin yerine yalnızca altı çiftçi bulunur. Diğerleri kentlerde oturmakta, kentlerde çalışmakta ve "çiftlik"lerini, tarımsal işlemleri yapmak üzere, hafta sonları ve tatillerde ziyaret etmektedir.

Çiftlikleri yönetmek için uzman tutma uygulaması yeni yerleşim bölgelerinde yoktur ve çiftliklerde oturan işçiler, işlemler üzerinde ancak sınırlı bir etkiye sahiptirler. Bu durumda, toprak sahiplerinin kısmi yokluğu, tarımsal üretkenlik için ciddi bir engel oluşturabilmektedir. Çiftliklerin doğrudan yönetimini cesaretlendirmek için, rekabetçi olmayan işletmele-

[23] A2 modeli bir çiftlikte (Hazeldene) toprak sahiplerinin yokluk oranı % 90'dı, yani toprak sahibinin yalnızca ikisi çiftlikte oturuyordu.

rin boşaltılması da dahil olmak üzere, pozitif politik önlemler gerekecektir.

Eski büyük ticari çiftlik sahipleri istihdam arzlarını, tarımsal üretimlere göre yapıyorlardı; örneğin bir görevli sürekli olarak süt ya da tütün ürünleri bölümüne ayrılmıştı. Uzmanlaşmaya dayalı işbölümü yeni yerleşim bölgelerinde, üretimin az çeşitlendirilmesi nedeniyle henüz uygulanamamıştır. Üretim hatlarına dayalı işbölümü de, eski Chikomba büyük ticari işletme bölgelerinde olduğu gibi, tütüne, süt ürünlerine ve kırmızıbiber gibi özel ekimlere ayrılan az sayıda çiftlikte sınırlıdır. Emeğin uzmanlaşması, çiftçilerin, işlettikleri üretim hatlarını yaydıkları ölçüde gelişebilecektir. İşgücünden yararlanmak ve pazarlara girmek için geliştirilen eğilimler, yeni çiftçilerin üretim kapasitelerini büyük ölçüde sınırlandırmıştır.

V- Köylülerin Tepkileri ve Devlet-Toplum Bağları

Yıllardan beri, köylülerin, tarım reformunun durgunluğunun ve büyüyen marjinalleşmelerinin karşısındaki en etkili tepkisi, "toprakların istilası" olarak nitelenen "illegal" toprak işgalleri olmuştur[24]. 2000 yılında devlet, işgalleri, bu şekilde yasanın ihlal edildiğini ve yasal olarak yalnızca devletin toprak hakkına sahip olduğunu hatırlatarak, "toprak için yapılan gösteriler" olarak değerlendirdi[25]. Toprak işgalleri aynı zamanda da "oportünistler"in işi oldu (UFC, Ticari Çiftçiler Birliği); demek ki işgaller, orta sınıflardan gelen kentliler ya da suçlular tarafından gerçekleştiriliyordu.

2000'de toprak işgallerinin ulaştığı yoğunluk, devletle farklı yerel toplumsal güçler arasında, çeşitli toplumsal sınıfları içinde toplayan yeni bir politik ittifakın ortaya çıkmasına yol açtı. Zimbabve'nin 2000 yılında yaşadığı toprak işgallerindeki yoğunluk aslında yeni bir olgu değildi. Geçmişte de bu konuda

---

[24] "Toprakların istilası"nın, muhariplerce düzenlenen çiftliklerin politik olarak örgütlenmiş "transfer"ine göre olumsuz bir yan anlamı vardır, bu işgaller birkaç günlük geçici ziyaretleri ve seyrek olarak geri çekilmiş ya da uzatılmış tatil günlerini içerir. Toprak işgalleri, önceleri "squat" denilen şeyin yeni versiyonudur.

[25] *Herald* tarafından düzenli olarak ele alınan bu bakış açısı Msika Başkan Yardımcısı tarafından, birçok basın bildirisinde resmi olarak kabul edildi.

örnekler yaşanmıştı. (O zaman işgaller, hedeflenen toprakların yeniden dağıtımına -pazara dayalı stratejiler ya da zorlayıcı prosedürler çerçevesinde de olsa- ilişkin hükümet politikalarına eklemleniyordu.) Bu işgaller (toprak reformu politikasını etkiledikleri ve sömürge topraklarının mülkiyetine ilişkin yasalara güvenmedikleri ölçüde), doğrudan doğruya toprak edinmeyi yöneten araçların seçimini hedefliyordu. Bu işgaller, beyazların sahip olduğu ticari topraklara, devlet topraklarına ve komüniter topraklara ilişkin çeşitli dağıtım biçimlerini fiilen etkiledi (Moyo, 2000).

Toprak işgalleri ulusal düzeyde her zaman yakından izlenmekle birlikte, 2000'e kadar sınırlandırılmış bir ölçekte, sivil örgütlerin, resmi muhalefet partilerinin, toprak sahiplerinin ve özel sektör temsilcilerinin büyük çoğunluğunda küçümsenme eğilimi yaratmıştı. İşgallerin bazılarını resmileştirmek ve baskıyı azaltmak amacıyla, esas olarak Britanya kaynakları tarafından finanse edilen benzer bir "hızlandırılmış" yeniden yerleştirme sürecinin başlatılmasına karşın, işgallerin, 1980 ve 1985 yılları arasında bütün ülkede ortaya çıkan "düşük menzilli, yüksek yoğunluklu" birinci evresinden söz edilebilir. Toprak işgalleri bu evrede, kurtuluş savaşı muhariplerinden esinlenen topraksız komüniteler, ZANU-PF, Matebeleland "isyancıları" ve bazı manevi önderler tarafından yönetilmişti. İşgaller, ZANU-PF ve ZAPU'ya (Zimbabve Afrika Yurtsever Birliği, çev.) bağlı örgütlerin (politik harekete geçirme temelinde olmasa da) örtük desteğinden yararlanıyordu. İşgallere bakarak hizaya gelen hükümet 80'li yılların başında "gecekonducular"ı yeniden yerleştirdi.

1985 ve 1996 yılları arasında Zimbabve, toprakların yeniden dağıtımının ekonomik liberalleşmeye bağlı yavaşlamasına eşlik eden yoğun toprak işgalleri yaşadı. Bu işgaller, kent bölgelerindeki ve maden ocaklarındaki işlerini kaybeden insanların gerçeğiydi. 90'lı yıllar, topraksız komünitelerin "illegal" toprak işgallerinin ve özel, kamusal ya da "komüniter" toprak-

lardaki doğal kaynakların haksız kamulaştırılmalarının yükselişini gördü (Moyo, 2000)[26].

Bu işgallerin hiçbirinin kendiliğinden olduğu söylenemezdi, çünkü bunlar büyük ölçüde, şu ya da bu kurtuluş hareketine ait unsurlar, yerel savaşçılar, geleneksel partilerin yöneticileri ya da yerel radikal kişilikler tarafından planlanmıştı. İşgalcilere verilen politik desteğin yoğunluğu, 80'li yıllarla 1997–2000 döneminde değişiklikler gösterirken, özü aynı kaldı. Dahası, 1985–1993 döneminde "gecekonducular"ı kitlesel olarak kovma planları uygulayan devlet, çok sayıda başka işgal durumunun karşısında anlayışlı bir tutum sergiledi. Bu arada toprak sahipleri de, kovma planları uygulama noktasına geldiler ve onların uygulamaları, devletinkilerden çok daha da sert oldu.

1997'de başlayan "yüksek menzilli, yüksek yoğunluklu" son işgal evresi, beyaz çiftçilerin sahip olduğu toprakların topraksız köylülere ve savaş muhariplerine yeniden dağıtılması açık sözüyle, kurtuluş savaşı muhariplerinin rolünü ortaya çıkararak, toplumsal desteğini, önceki deneyimlere göre daha fazla harekete geçirmesiyle karakterize edilir. Bu yüksek menzilli ve yüksek yoğunluklu işgaller dalgası, kendisini işgal sayısının artmasıyla (2000 yılının Şubat ve Ağustos ayları arasında 1 000'i bulan sayı, aynı yılın sonunda 1 700'e tırmanacaktı) göstermiştir. Gelen haberler, yaklaşık 300 çiftlik işgaline, şiddetin ve (birçok tecavüz ve işkence olayı da dahil olmak üzere) ciddi insan hakları ihlallerinin damgasını vurduğunu gösterme yönündedir.

İşgalcilerin ve onları denetleyenlerin toplumsal kökenleri tartışmalıdır. 2000 Şubat'ındaki ilk işgaller Masvingo'da başlamış ve yerel topluluklardan gelenlerle birkaç kurtuluş savaşı muharibi tarafından yerel düzeyde yönetilmiştir; bunları aynı ayın sonuna doğru ZNLWA (Zimbabve Ulusal Kurtuluş Savaşı Muharipleri Birliği, çev.) tarafından ulusal düzeyde yönetilen ve denetlenen bir başka işgal hareketi izlemiştir. ZNLWA ve ZANU-PF, sınırlı ve tartışmalı birçok işgal dalgasının damgasını vurduğu aylardan sonra, ancak 2000 Mayıs'ında, işgallerin

[26] Hükümet toprakları, özellikle ormanlar ve parklarla kaplı olan Matebeleland ve Manicaland'da, yıllarca toprak işgalcilerinin kolay hedefi oldu.

tam denetimini ele almış görünmektedir[27]. 2000 yılının son aylarında ve 2001'in ortalarına doğru, hem orta sınıfın hem de işçi sınıfının içinden gelen kent kökenli daha geniş işgal grupları ortaya çıkar. Bu toprak işgalleri, iktidardaki partinin çeşitli "kesimleri"nin niyetlerinin ve perspektiflerinin çeşitliliğini yansıtır. Bunlar, bütün sömürge topraklarının fiziksel zor kullanarak "yeniden kamulaştırılması" hedefini izleyen "aşırılar"dan, basitçe, devletin ya da yeniden dağıtılacak toprakları zorla alacak olan Zimbabvelilerin hakkını kanıtlamaya çalışan daha "liberal" ve "ılımlı" yöneticilere kadar uzanır. İşgaller, karmaşık yapılarına karşın, partizanlarla, iktidar partisi içindeki muhalifler tarafından paylaşılan bazı ortak hedefleri ifade etmekte ve köylülerle (hepsi de, beyaz kolonlar tarafından gasp edilen toprakların yeniden kamulaştırılmasından yana olan) kentlilerin uzlaşmasını yansıtmaktadır. Tarihsel bir haksızlığın düzeltilmesi söz konusudur. Harekete geçme süreci, ZANU-PF'nin seçimdeki desteğini güçlendiren yeni halk katmanlarına yayılmış ve toprakların zorla alınması, politik bir yasallık kazanmıştır.

Toprak işgalleri, kent kökenli kurtuluş savaşı muharipleri, köylüler ve tarım işçileri arasında (bu sonunculardan bazılarının toprak sahipleri tarafından engellenmesine ve işgal dalgasına kapılmayı reddetmesine karşın) bazı sınıf ittifaklarına yol açmıştır. Bölgelerde çiftlik sahiplerinin "davranışlar"ından kaynaklanan yakınmalar, bazı tarım işçilerini ve kurtuluş savaşı muhariplerini toprak sahiplerini kovma noktasına getirmiştir. Küçük burjuvazinin bazı unsurları, bölgedeki "memleketli"lerini ve bu bölgelerin yerli kurtuluş savaşı muhariplerini harekete geçirerek toprak işgallerine katılmıştır. Tarım reformu lehine derin ve organik kökleri olan ve geçmişin ayrıcalıklarına ve haksızlıklarına karşılık verme öfkesiyle güçlenen yerel

[27] Anketler, yerel muharip grupların işgalcileri yönlendirdiği ve/ya da topluluk olarak yapılan bazı işgallerin, kullanılmamış toprak hedefi konusunda, ZNLWA'nın taşra özelliği gösteren yapıları ya da kaza merkezi düzeyindeki bağlara saygının ya da bölgesel uyumun yeni disiplin biçimlerini yaydığını göstermektedir: Şiddetin olmaması, yönetime güvensizlik, üretim ve toprakları kullanma stratejileri, gelişme için bölgesel birliklerin oluşturulması, kentsel katılım, vb.

baskılar, kamulaştırma taleplerine ve toprak işgallerine yönelik ittifakların oluşmasında temel bir rol oynamıştır.

Ayrıca yerel olarak cesaretlendirilen ve "resmileştirilmiş" ya da (kâğıt üzerinde işgalin yönetimini almak için gönderilen kurtuluş savaşı muharipleri tarafından vekâleten) "yasallaştırılmış" olan ve köylü grupları ve yöneticileri tarafından yönetilen işgaller vardır. Bu anlamda bazı işgaller geleneksel şefler ya da bölge eşrafı ya da manevi değeri olan bazı toprakların niteliklerini öne süren "manevi" önderler tarafından düzenlenmiştir (Mazowe kazası). Bazı işgaller de, örneğin kurtuluş savaşını sabote etmekle, işçilerine kötü davranmakla ya da ırkçılıkla suçlanan çiftçilerden yakınan bazı topluluklar tarafından yönetilmiştir (Marongwe, 2001)[28].

Bazı çiftlikler, çiftçiler 2000 seçimleri sırasında muhalefet saflarında yer aldığı için işgal edilmiştir. Özellikle, çoğunlukla muhalefet partisi MDC'ye (Demokratik Değişim Hareketi, çev.) oy veren kazalardaki ve taşralardaki (Matebeleland taşralarının durumu) komüniteler tarafından düzenlenen işgaller, kurtuluş savaşı muharipleriyle, ZANU-PF'ye muhalif bölgelerin köylüleri arasında oluşan ittifaklara işaret etmektedir. İçerisinde kurtuluş savaşı muhariplerinin ve bölge bürokratlarının da bulunduğu komünitesini harekete geçiren kentlilerin sürdürdüğü işgallerde, farklı politik tercihleri olan insanlar vardır. Öyleyse, yerel düzeyde gerçekleşen işgallerle, merkezi bir biçimde örgütlenen işgaller karşı karşıya konduğunda, işgal hareketinin ve sürecinin içerisindeki olumsuzlukların gelişmesine yol açan önemli çelişki ve tartışmaların ortaya çıktığı görülür. Bu önemli çelişkilerden biri, toprak zoralımlarından sonra üyeleri işsiz ve konutsuz kalmış olan GAPWUZ'un (Zimbabve Tarım ve Tarım İşçileri Genel Sendikası, çev.) ifade ettiği kaygıdan kaynaklanmıştır. Bu nedenle birçok tarım işçisi, toprak sahiplerinin ve bazı sivil toplum kesimlerinin desteğiyle GAPWUZ tarafından tarım reformuna karşı harekete geçirilmiştir.

90'lı yılların liberal reformları -ekonomik ve politik- yalnızca ulusal burjuvazinin onayını almakla kalmadı, aynı za-

[28] Wedza, Mazowe ve diğer durum incelemelerinden gelen veriler.

manda işçi örgütlerini ve STK'ları da kendisine çekti. Kendiliğinden ya da örgütlü işgaller, kır ve kentteki "yoksul" hareketleri, "sivil" toplum çerçevesinin dışına taştı. Miras kalan ırkçı ve sömürgeci yapıların zorunlu dönüşümü ve buna bağlı politik deformasyonlar, STK'lar ya da akademik çevrelerce düzenlenen, Zimbabve'nin "demokratikleşmesi" tartışmalarına pek girmedi. Bu nedenle kırdaki hareketler demokratik mücadelelerin dışında kaldı. Tarım sorunu, yeni "demokratikleşme" kuramı ve "ılımlı" liberal politika tarafından anlaşılmadı ve rekabetçi çok partili seçimlerden tek parti sistemine "geçiş rejimi"yle eşanlamlı oldu (Bratton ve Van de Walle, 1997).

Demek ki Zimbabve'de, tarım reformunu ve toprakların yeniden dağıtımını radikal bir tarzda talep eden örgütlü bir sivil toplum oluşmamıştı. Sömürge rejiminde toprak talebi, kurtuluş hareketi tarafından dile getirilmişti ve 70'li yıllarda silahlı mücadele aracıyla gündeme taşınmıştı (Chitiyo, 2000). Ama sonraları, "sivil toplum"u oluşturan gruplar, esas olarak uluslararası yardıma sıkı sıkıya bağlı olan orta sınıflardan gelmeye başladı. Onlar radikal bir tarım reformuna karşı savaşıyordu. Halk tabanı olan resmi örgütler, kendileri adına, sivil toplum içerisinde orta sınıf tarafından oluşturulan örgütlerin uzantıları olma yolundaydı (Moyo, 1994). "Kırsal yönetişim", (bu sivil toplumun neoliberal çerçevede kavradığı biçimiyle) seçilmiş birkaç kâr sahibine yönelik küçük çaplı projeler içerisinde formülleştirilen "gelişme" için, fon talepleriyle karakterize oldu. Bu da Zimbabve'de zorunlu tarım reformu planlamasının meydan okuması karşısında, toplumsal ve politik bir iktidar boşluğu yarattı (Moyo, yayınlanacak).

İktidar partisi Zimbabve Afrika Ulusal Birliği-Halk Cephesi (ZANU-PF) elitinin, 1980'e doğru başlayan ilk işgal hareketlerini, ardından 1984'den itibaren bunların yavaş yavaş durmasını, nihayet 90'lı yılların sonlarında yeniden hareketlenmesini kavraması, bu stratejik boşluk bağlamında oldu[29]. Hükümet, ZANU-PF'nin halkın hükümeti olarak, toprak soru-

[29] Bağımsızlık sırasında ve 80'li yılların önemli bir bölümünde Zimbabve Hükümeti savaş muhariplerini yansızlaştırdı. Bazı gözlemciler, hükümetin savaş muhariplerini, terhis sorunlarını ciddi olarak göz önüne almayarak kandırdığına işaret etmektedir.

nunu "ilk ve son kez" düzenlemekte olduğu noktasında ısrar ederek, toprak işgalleri hareketinin yeniden su yüzüne çıkmasını cesaretlendirdi ya da denetledi (Moyo, 1999). 1997'de, kurtuluş savaşı muharipleri daha etkin bir rol alınca ve toprakların yeniden dağıtımı inisiyatifi, gelişme tartışmalarının merkezine yerleşince, iktidarın ve hükümet partisinin içerisinde, kendisini kurtuluşun ve ulusalcılığın daha popülist söylemleriyle gösteren, bir yön değiştirme ortaya çıktı[30].

Sivil toplum içerisindeki (neoliberal politikanın başarısızlığının ve ekonomik ya da tarımsal bir gelişme sağlamadaki yeteneksizliğin de eklendiği) iktidar boşluğu, toprakların yeniden dağıtımının, gitgide militanlaşan bir devletçe uygulanan merkezci ve otoriter modellerinin doğmasına yol açmıştır. Bir yandan iktidar partisinin ve muhalefet partilerinin siyah seçkinlerinin, insan hakları ve seçimlere ilişkin liberal bir çerçeveyle ifade ettikleri toprak talepleri, kaynakların yeniden dağıtılmasına ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına ilişkin temel sorunları gözlerden kaçırmış, öte yandan ekonomideki durgunluk, ZANU-PF'ye (böylece kırdaki oyların denetimini sürdürmesini sağlayarak), toprakların statüsüne ilişkin tarihsel haksızlığı hatırlatmıştır. Büyük ölçekte merkezileşmiş bir zorla toprak edinme sisteminin kabulü, 1997'de, az sayıda ve yalnızca sınırlı bir politik temeli olan, ama davası, geniş bir kırsal destekten ve önemli bir harekete geçirici potansiyelden yararlanan kurtuluş savaşı muharipleri tarafından cesaretlendirilmiştir. Bu anlamda, ortaya çıkan toprak işgal hareketleri politik olarak örgütlenmiştir ve sağlam toplumsal temellere dayanmaktadır.

Kuşkusuz ekonominin çöküşü, bundan sorumlu olan ZANU-PF'ye yapılan politik muhalefet ve toprak dağıtımı uygulamasının özel koşulları henüz, yarı-proleter ve köylü hareketlerini de içine alacak daha geniş bir perspektifle, toplumsal ve politik hakları savunacak, gerçek bir demokratik toplumsal hareket ortaya çıkaramamıştır.

---

[30] 50 000 Zimbabve Doları değerindeki pansiyonların ve hükümet tarafından öngörülen 5 milyon hektarın hemen verilmesini istiyorlardı. Bu iktidar oyunu ZANU-PF'yi gülünç duruma düşürdü. Bu da 1998'de bir karar alma boşluğu yarattı.

Küçük tarım işletmelerinin, kır yoksullarının ve topraksızların, politik toprak tartışmalarındaki (esas olarak yerel düzeyde olması gereken) temsil biçimlerinde, iktidar partisi ve Zimbabveli Çiftçiler Birliği (UFZ) egemendir (Moyo, 1996; Bratton, 1999). UFZ, tüm siyah çiftçilerin, özellikle küçük çiftçilerin ve tarihsel ayrımcılığın mağdurları olan ve politik ayrımcılıklara uğramaya devam eden çiftçilerin temsil edilmesini öne sürmektedir. UFZ üyelerinin % 50'den fazlasının yoksullar olması ve kalan % 40'ının da bu durumdan daha yeni kurtulması gerçeğini hesaba katarak, tarım politikasına ilişkin taleplerin, UFZ programında öncelikli olması beklenebilirdi. Ama bu örgüt son derece heterojendir ve politikasına, özel talepleri, köylülerin çoğunluğunun taleplerini ifade etmekten uzak olan, bir "yetenekli" çiftçiler eliti egemendir. O halde bunlar kendilerini daha çok "informel" işgallerle ifade etmektedirler (Moyo, 1995).

Bu duruma paralel olarak, STK'ların çoğu "sosyal refah" ve "acil yardım" etkinliklerinden doğmuş ve bu nedenle temel yapı sorunlarına değinmemiştir (Cousins, 2001). Bu STK'ların bazıları insan haklarıyla ilgilenmektedir, azınlıktaki orta sınıf ve marjinal ırksal gruplar tarafından yönetilir ve ekonomik ve toplumsal haklardan ve zorunlu yeniden dağıtım temelindeki toplumsal adaletten habersiz, sivil ve politik haklar üzerine yoğunlaşırlar. Büyük ölçekli ticaret sektörleri toprakları etkili bir biçimde kullanırken, yoksulların "onları bozduğu"na ilişkin bir mite duyulan inanç, orta sınıf içerisinde epeyce yaygındır. Bu mit, toprakların zorunlu yeniden dağıtımından habersiz olarak, toprağın ekolojik kullanımında köylülerin "eğitimi" ve toprağın "korunması" projelerine öncelik veren bir vizyonu besler (Cousins, 2001). Kırsal çevredeki STK'lar, köylülerin gerçek gelişimi ve gerçek koruma üzerine tartışma açma yeterliliğinde olmayan gerici güçleri barındırmaktadır.

ZERO dışında, tarım reformu talebinde bulunan ilk STK'lar, Women's Coalition ve Women Land Lobby Group (WLLG) ancak 1998'de ortaya çıktı. Bazı STK'lar, devletin bu politik sorundaki çıkarlarından dolayı, tarım reformuna girişmenin tehlikeli olduğunu öne süren bir bakış açısını savunuyordu. Yine de, hükümet tarafından alınan yeni çiftliklerin

yaşayabilirliğini desteklemek için verilen kaynakların harekete geçirilmesine kolaylıkla girişebileceklerdi. Ya da daha koruyucu bir profilden yana seçim yaparak, toprak sahipleriyle uygun fiyatlarda toprak transferlerini görüşebileceklerdi, dahası, daha da radikal bir çizgide, kamulaştırmalar, kırdaki yoksulların lehine iadeler ve tazminatlar için harekete geçebileceklerdi. Zimbabve STK'larına seyrek olarak verilen inisiyatifler, onların, yeniden yerleştirilen köylüleri biçimlendirmesi amacını taşıyordu. Toprakların yeniden dağıtımı için ajitasyona giriştikleri 2000 yılına kadar STK'ların hiçbiri, İnyika Trust gibi, daha önemli toprakların transferi talebini sahiplenmeye yeltenmedi[31].

Hükümet, kendiliğinden işgalleri durdurmak için zorla dışarı atmalara başvuruyordu. 1980'deki ekonomik liberalleşme politikasını, beyaz ve devletçi birikim modelini ortaya koymuyor, pek de demokratik olmayan bir çerçevede toprağa ilişkin yakınmaları görmezden gelmeyi sürdürüyordu. Bu kovmalarda uygulanan sertlik, bağımsızlıktan önceki onyıllar boyunca sömürge döneminin sertliğini hatırlatıyordu (Yeros, 2002). Bütün bunlara, toprak sahipleri, özellikle de Beyaz çiftçiler tarafından illegal işgalcilere karşı genellikle açık ya da örtülü devlet onayıyla uygulanan ve artmakta olan şiddet ekleniyordu. En marjinalleşmiş sektörü çiftliklerdeki tarım işçileri oluşturuyordu; köylülerin gelirleri düşüyor, kent ortamındaki ücretler aşınıyordu.

Tarım reformu, devletçi sermayeyle sivil toplum (bütün ve yerel) arasındaki bu ittifakı, neoliberal EYUP'un ve burjuvazinin başarısızlığını göstererek, yüz seksen derece döndürdü. Reform, marjinalleştirilmiş köylülerle yarı-proletarya arasındaki büyüyen çelişkiyi, bir yanda bir orta sınıfın ve diğer yanda eski sermayenin bozduğu işçi yöneticilerinin karşısında açığa çıkarıyordu.

2000 Şubat'ından Nisan'a kadar olan süreç ayrı tutulursa, kurtuluş savaşı muhariplerinin yaptığı yöneticilik, toprak işgal hareketlerinde temel rolü oynadı, ülke geneli için bilinen veri-

[31] Bu örgütler ZANU-PF'nin bazı yönetici gruplarıyla sıkı ilişkilere girmektedirler.

ler muhariplerin hareketlerini yozlaştırmaya çalışan toplulukların ve farklı çıkar gruplarının yoğun tepkiler göstermesine neden oldu. Devletle işbirliği yapan muhariplerin yöneticilerinin eğilimi tersine, işgal hareketinin denetimini tekelleştirmek yönündeydi. 2002'den itibaren, devlet genişlemiş bir orta sınıfı ve elitin bazı fraksiyonlarını kendi hegemonyasına entegre etmeyi denemektedir. Doğmakta olan ulusalcı bir burjuvazi, ülkeyi izole eden global sermayeyle çatışmaya girmiştir, şimdi tamamen devleti desteklemektedir.

2003'den itibaren sivil toplum çıkışlı örgütlerin tarım reformuna yapacakları tüm müdahaleler, hareketi güçlendirmeye ve topraksızların yeniden yerleştirilen ailelerin ve toplumun önceliksiz sektörlerinin (kadınlar ve yarı-proleterleşmiş tarım işçileri) toprak hakkını korumaya yönelik olmalıdır.

VI- Toprak Sorunu ve Güney Afrika'daki Köylüler

A- Gündemdeki Torak Sorunu

On yıl önce, 1994'de, Apartheid sonrası demokrasi, ülkenin ekilebilir arazilerinin toplamının % 30'unu oluşturan 22,5 milyon hektarlık tarımsal alanı yeniden dağıtmaya söz vermişti. Güney Afrika hükümeti bu sözü tutmadı. 1658'den sonra, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren, siyahların beyazlar tarafından ayrımcılığa uğraması, yerlerinden edilmesi ve topraksızlaştırılmasıyla ifade bulan ırkçı ve sömürgeci haksızlık dönemi, Britanya ve Boer hükümetleri tarafından yerli koruma bölgeleri yaratıldığı zaman yönünü değiştirmedi. 2003'de yaklaşık 130 000 kâr sahibine yalnızca, ticari olarak ekilebilir arazilerin tamamının % 2'sinden daha azına denk düşen 1,5 milyon hektarlık toprak dağıtıldı. Bu durum, ANC'nin tarım politikasının, sınırlı hacimde bir siyah ticari çiftçi sınıfı yaratmayı kolaylaştırmak için, küçük köylü işletmelerinin geliştirilmesine ve toprakların yoksullara dağıtılmasına ilişkin önceki stratejisinden ayrıldığını düşündürmeye başladı.

Güney Afrika'da toprak sorunu, eski homelandlardaki (Güney Afrika ve Namibi'de Siyah nüfus için ayrılan yerleşim bölgeleri, çev.) kalabalıklaşmayla sonuçlanan toprak yasalarının ve diğer ırk ayrımcı düzenlemelerin (yerleşim bölgelerinin

planlanması, zorla yer değiştirmeler ve bantustan -Aparteid döneminde Güney Afrika'da zencilerin yaşadığı ülkelerin/kabile bölgelerinin genel adı, çev.- sisteminin oluşturulması) sonucudur. 1960 ve 1980 arasında, zorla yer değiştirme mağduru 3,5 milyondan fazla Afrikalı, siyah homelandlara ve townshiplere (ABD ve Kanada'da kanton anlamına gelen bu sözcük Güney Afrika'da gecekondu anlamında kullanılıyor, çev.) yerleştirildi. Bu sonuncular, yeniden 1,2 milyon siyahı toplamış oldu; öte yandan 670 000 "siyah nokta" elendi ve 834 000 kişinin Group Areas Act (Ayrılma Yasası, çev.) gereğince yeri değiştirildi (Kassier ve Groenevald, 1992). 1936 yasası, siyahlar için toprak mülkiyetinin kısıtlanmasını öngörüyordu ve 1913 yasasıyla yaratılan koruma bölgelerinin yüzölçümünü, bu bölgeler dışındaki toprakların siyahlar tarafından çeşitli şekillerde işgal edilmesini önlemek amacıyla, dikkate değer ölçüde genişletti (Mabin,1991). 1951'de Prevention of Illegal Squatters Act ve 1953'de Reservation of Separated Amenities Act'ın resmen ilan edilmesi kamusal altyapılardan yararlanmayı, özel bir ırka ait olan insanlar için mümkün kılarak, insanların yer değiştirmesini ve evlerinin önceden haber verilmeden yıkılmasını yasallaştırdı. Sonuçta, homelandlardaki nüfus yoğunluğu, (Güney Afrika'nın kalan nüfusunun yoğunluğu kilometrekare başına 19 kişiyken) kilometrekare başına 151 kişilik bir ortalamaya taşındı.

Öyleyse tarım reformu, yalnızca kolonların topraksızlaştırma yüzyıllarıyla yaptıkları bir tarihi onarmak için değil, aynı zamanda Güney Afrika'daki ulusal ve demokratik devrimi tamamlamak için esastır. Buradan tarım reformunun, Güney Afrika'daki sınıfların ırksal biçimlenme süreçleri de dahil olmak üzere, kır ve kent bölgelerinde ırk ayrımcılığının damgasını vurduğu ekonomik ve toplumsal ilişkileri (bu anlamda mülkiyet ilişkileri simgeseldir) yıkmak için temel bir unsur olduğu, çökmekte olan "gerçek" köylüleri, yarı-proletaryayı ve çok sayıda evsiz insanı ve yoksul kent işçilerini marjinalleştiren kapitalist bir gelişmeye dayandığı sonucunu çıkartmak gerekir.

1-Kırsal çevrede toprak sorunu

Güney Afrika'da kırsal topraklar sorunu, toprağın temel kullanım amacı olan tarımın (ekonomik düzeyde egemen olmadığı ölçüde), kırsal toprak talebi için önemli bir baskı gücü oluşturmadığı düşünülerek, genellikle küçümsenmektedir. Güney Afrika GSYİH'sında, tarım yalnızca % 3'le, ihracat % 7'yle ve ulusal istihdam % 10'la yer alır (FAOSTAT; World Bank Development indicators, 2002). Tarım ücretlilerinin çoğu, Zimbabve, Mozambik, Botsvana, Swaziland ya da Lesoto'dan gelen yabancı göçmen işçilerdir; bu nedenle tarım işgücü, kırsal tarım toprakları için anlamsız bir talep kaynağı olarak ve toprakların kır işçilerine (evsizler) kiralanması da politik açıdan ikinci dereceden bir problem olarak değerlendirilmiştir.

Tarım topraklarının eşitsiz dağıtımı, işlenebilir toprakların % 80'ini oluşturan 82 milyon hektarlık toprağa yalnızca 55 000 ticari işletmenin sahip olması, bunların arasında en öncelikli olan % 5'in de, toprakların % 40'ını (National Land Committee) denetlemesi gerçeğiyle ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, 12,7 milyon siyah aile, eski homelandlarda, 2,3 milyon hektarlık bölümünün ekilebilir olduğu (National Land Committee) yaklaşık 15 milyon hektarlık toprağa sahiptir. 1997'de kıra ilişkin ulusal bir anket, 700 000 aile topraktan yoksunken, yaklaşık 1,7 milyon ailenin işlenebilir topraklar edindiğini göstermiştir. İkinci gruptakilerin % 94'ü, 5 hektarlık ya da daha az ve bunların % 50'si de (yaşanabilecek bir gelir sağlamak için yetersiz olarak değerlendirilen) ancak 1 hektarlık toprak almıştır. Bununla birlikte beyaz çiftçilerin topraklarının ortalama hacmi, 1950'de 722 hektardan, 1978'de 1 193 hektara yükselmiştir (Weiner ve Levin, 1991). Temel ekonomik göstergelere bağlı olarak kırsal bölgelerin ırklara göre bölüşümü çizelge 4-1'de verilmiştir. Bunun dışında beyazlar, anayasa tarafından kamulaştırmayla korunan işgal tarzıyla, kiracı ya da mal sahibi olarak, tarım topraklarının % 72'sini (Adams ve *al.*, 2000) ellerinde bulundurmaktadırlar.

Çizelge 4–1:Temel ekonomik göstergelere bağlı olarak Güney Afrika'da kırsal bölgelerin ırksal bölüşümü, 1998

Gösterge	Beyaz bölgeler	Siyah bölgeler
İşletmelerin ortalama hacmi (ha olarak)	1 300	1 (işlenebilir)
İşletmelerin ortalama gelirleri (Rand olarak)	70 050	141
Brüt ticari üretime katılım	96	4
Üretkenlik (yılda ve kişi başına Rand)	1298R/119ha	65R/34ha
Tarım gayrisafi yurt içi üretimine katılım	90	10
Bütçe yardımı bölümü	64,6	35,4
Transfer ödemeleri bölümü	97	3

Kaynak: Mbongwa, M. M., 1994. The impact of land ownership in South Africa

Bu toprak dağıtımının yapısal temeli, Güney Afrika'daki tarım sorununun ve bizim bu ülkenin köylülerinin geleceğine ilişkin düşüncelerimizin anlaşılması için çok önemlidir. Güney Afrika'da siyah nüfus tarafından işgal edilen toprakların kamulaştırılmasının amacı, beyaz çiftçilerin rekabet gücünü azaltmak ve tarım ve maden, sonra da endüstri sektörleri için, ucuz işgücüne sahip bir kitle yaratmaktı. Toprağın mülkiyeti ve denetimi, siyah işçilerin ve genel olarak bütün nüfusun toplumsal denetim mekanizmasını kapitalist ekonominin lehine yapılandırdı. Bu koşullarda son derece eşitsiz bir tarzda toprak edinme, tüm Güney Afrika ekonomi politikasının temel bir bileşeni olmuştu ve hala da öyledir.

2-Kentsel Çevrede Toprak Sorunu

Kentsel çevredeki toprak mülkiyeti sorunu, Güney Afrika'daki istihdam ve kentleşmenin yapısından dolayı (aynı türden bir problem olarak), kırsal çevrenin sorunlarına entegre olmakta-

dır. Güney Afrika'da yoksulların çoğu siyahtır. Çizelge 4-2'de gösterildiği gibi (Pieterse, 2003), 2000'de, beyazların % 6,8 olan işsizlik oranına karşılık, siyah Afrikalılar arasındaki işsizlik oranı (siyah kentli dokunun parçalanmasını yansıtacak şekilde), % 44'dü. Sonuç olarak kırsal bölgelerdeki yoksullar, Güney Afrika'daki yoksulların % 72'sini temsil ederler; dahası, aile reisinin kadın olduğu ailelerin yoksulluk oranı (% 60), aile reisi erkek olan ailelerinkinden iki kat fazladır (Evertatt, 2003).

Çizelge 4–2: Güney Afrika'da ırksal grup, tür ve kır-kent yerleşimine göre işsizlik[32]

	İşsizlik oranları						
	Erkekler (kentli)	Kadınlar (kentli)	Erkekler (değil)	Kadınlar (değil)	Toplam erkek	Toplam kadın	Toplam
Afrikalılar	33,7	48,9	40,8	55,7	36,7	51,9	44,0
Melezler	22,3	30,1	8,4	20,7	19,3	25,4	23,6
Yerliler	17,7	23,1	x	x	17,8	23,8	20,2
Beyazlar	6,3	7,5	x	x	6,3	7,3	6,8
Tüm karışık ırk	26,2	37,9	37,4	52,7	30,0	43,2	36,2

Kaynak: Pieterse, 2003 x Çözümleme için yetersiz sayı

Kentsel toprak sorunu Güney Afrika'da 70'li yıllardan itibaren şiddetlendi. 1989'dan 1991 Haziran'ına kadar, fazladan 20 200 hektar, (dağıtılmak üzere geride kalan 23 500 hektarlık bir açıkla) Afrika townshiplarının gelişimine ayrılırken, 1980 ve 1989 arasında Afrika konutlaşmasının gelişimi için ayrılan toprakların % 150'sinden fazlası, yedeğe bırakıldı. 80'li yılların ortalarından itibaren townshiplara yedeklenen topraklar o kadar hızlı arttı ki, bu on yılın sonunda bu toprakların yüzölçümü, yüzyılın sonu için öngörülenden bile fazla oldu (Hendler, 1992). Bu, ayrımcılığın kentsel toprak işgalleri dal-

[32] South African Statistics, 2000 (Pretoria, Statistics South Africa, 2000), s. 7-62.

gasına verdiği yanıttı, ekonomideki sıkılık koşullarının yapısal sonucuydu. Bugün, 1995'de ki sayıma göre 41 milyon Güney Afrikalının 31 milyondan fazlası (% 76) siyahtır (CSS, 1995), beyaz Güney Afrikalılara gelince, onlar nüfusun yalnızca % 13'ünü oluşturmaktadırlar. Yine de toprakların eşitsiz dağıtımı sürmektedir.

B- Köylüler

Güney Afrika'daki köylü sınıflarının yapısı ve boyutu, akademik ve politik söylemlerde, "kırsal yaşamın devamı", "siyah küçük çiftçiler" ya da "çiftçi olmayan kır göçmenleri" gibi bir dizi kavram furyasıyla genellikle gizlenmiştir. Çok sayıdaki kent işçisinin ve göçmen işçilerin (çeşitli tarımsal etkinliklerle ücretli bir işi birleştirerek), çifte istihdam sayesinde ayakta kaldıkları olgusu görülmemiştir. Gerçek anlamdaki çiftlik kiracılarının sayısı yalnızca 50 000 civarındayken, yaklaşık 1 700 000 aile, köylü olarak değerlendirilebilmektedir (çizelge 4–3 ve 4–4) (Adams, 2000).

Eldeki verilerin, (kendi gıda gereksinmeleri için işlettikleri küçük toprak parçalarına -küçük bahçeler- sahip olan) kent yakınlarından gelen göçmenlerin ve çiftçi olmayan kır göçmenlerinin sayısını vermemesine karşın, en azından 2 milyon Güney Afrikalı ailenin esas olarak köylü ve yarı-proleter olduğunu tahmin ediyoruz. Bu da, Güney Afrika nüfusunun ya da ailelerinin % 25'inin köylü ya da kısmen köylü olduğunu göstermektedir. Bu sayıya 675 000 topraksız köylü gibi, kısmen ayrıştırılmış etkinliklere (küçük ölçekli ormancılık, madencilik, vb.) bağlanmış olanlar da eklenirse, ailelerin % 30'unu oluşturan 2,5 milyon Güney Afrikalı ailenin, toplumsal köylü yapısına bağlı olduğu söylenebilir. Toplumsal olarak hayatta kalmanın bu modeli, ülkedeki yüksek işsizlik oranıyla açıklanabilir.

Çizelge 4–3: Kategorik olarak Güney Afrika siyah bölgelerindeki aileler, Sayı ve yüzde, 1986.

Aile kategorileri	Sayı	Oran
Yoksunlar	562 000	31
Küçük işletmeler	1 030 000	56
Küçük çiftçiler	238 000	13
Ticari çiftçiler	3 000	0,2
Toplam	1 833 000	100

Kaynak: Mbongwa, 1994

Çizelge 4–4: Güney Afrika'da köylülerin bileşimi

Sınıf	Sayısal önemi
Küçük çiftçiler	400 000
Çiftlik kiracıları	50 000
Topraksızlar	675 000 aile
Geçimlik tarım	1995'de 500 000
Küçük çiftçiler	1995'de 70 000
Siyah ve melez işsizler	3,2 milyon insan

Kaynak: Agricultural Tour Operators International (ATOI); Aliber ve Mokoena; Adams, 2000.

Güney Afrika'da tarım, mevsimlik ve geçici işler ve tarımsal olmayan diğer etkinlikler de dâhil olmak üzere, çeşitli kaynaklara bağımlılığından dolayı, bugün için kırda yaşayan Afrikalıların gelirlerinin önemsiz bir bölümünü oluşturur. Bununla birlikte gelirler, toprak edinmiş olan Afrikalılar için, Afrika kır nüfusunun tamamına göre daha yüksektir (LAPC, 1997). Bu durum, kırsal bölgelerde yaşam düzeyinin iyileştirilmesi ve gelirlerin yeniden dağıtımı için toprak edinmenin kritik önemini göstermektedir. Bu durum ayrıca, köylülerin hayatta kalma araçlarının, Güney Afrika ekonomisinin önemli bir unsuru olduğunu ve köylülerin, kent çevresinde işsizlik

oranı yüksekliğinin anlamlı olması oranında, önemli bir potansiyel politik ve toplumsal güç oluşturduğunu gösterir.

Bryceson ve Bank (2001), Afrikalı köylü çiftçilerin, tarım girdilerinin (gübreler, iyileştirilmiş tohumlar, böcek ilaçları) yüksek fiyatlarının ve genellikle indirimli ürün satışlarından gelen gelirlerin istikrarsızlığının mağdurları olduğunu anlatmaktadırlar. Pazarların liberalleşmesi kırdaki tüketici açısından seçim alanını genişletmiş, ama malların da fiyatı yükselmiştir (Bryceson ve Bank, 2001). Köylü çiftçilerin geleceğine, başka çalışmalarda da yer verilmiştir (Bryceson, 1999; Ibrahim, 1994; Meagher ve Mustapha,1994).

Küçük işletmecilerin tarımsal etkinliğinin geleceği, kentlere toplu göç olayını besleyen formel istihdamın, çiftliklerden kovulmaların ve AISD'nin tahribatlarının beklenen sonucu olmuştur. İnsanların, işyerlerinin yakınında, kent çevresindeki bölgelerde toprak aramaktan başka seçeneği kalmamıştır (Lahiff ve Rugege, 2002). Aslıda kent bölgeleri ciddi anlamda işgal edilmiştir; kentleşmeye ilişkin formaliteler, bürokrasi ve finans gerekleri oldukça ağırdır. Bu grubun yaşamını sürdürme stratejileri arasında, toprak işgallerini (Sihlongonyane, 2004) ve bira yapma, ev yemekleri satışı, saç örme, mikro-ticaret, fahişelik, terzilik gibi, pek çoğu daha önce pazar devinimine entegre olmamış etkinlikleri saymak gerekir. (Bryceson ve Bank, 2001). Konut geçicidir, tarım dışı informel sektör ücretleri düşüktür, gıda güvenliğinin sürekliliği yoktur (Bishop ve Scoones, 1994; Davies *ve al.,* 1999). Toprak sahibi olmaya ilişkin güvence isteği, çiftlik kiracılarıyla özel toprak mülkiyeti sahipleri arasındaki (çiftlik kiracılarıyla yönetimin çeşitli kademeleri arasında olduğu gibi) kötü ilişkilerden dolayı, genellikle serbest mülkiyet hakkı talepleri olarak ortaya çıkmıştır. (Marcus ve *al.,* 1996).

Güney Afrika'da köylü üretimi esas olarak keçi ve sığır hayvancılığına, mısır, hintdarısı ve yenilebilir sebze ekimine yöneliktir. Düşük sermayeleşme düzeyleri ve düşük teknoloji kullanımından dolayı, üretimlerin genellikle fazla önemi olmamıştır. 1997'de, eski homelandlardaki ailelerin ortalama net geliri düşüktü (çizelge 4–5). Siyah afrikalıların büyük çoğunluğu kabul edilebilir yoksulluk sınırının çok altında yaşıyordu.

Yaklaşık 3 milyon aile (18 milyon kişi), en kötü payı alanlar Afrikalı kadınlar olmak üzere, ayda 353 Rand'lık (Güney Afrika para birimi, çev.) yoksulluk sınırının altında yaşıyordu.

Çizelge 4–5: 1997'de, eski homelandlardaki ailelerin ortalama net geliri[33]

Gelir dilimleri	Aile oranları
0	2,3
1–200 R	9,6
201–400 R	19,9
401–800 R	33,5
801–1 500 R	24,9
1 501–3 000 R	7,7
3 001–6 000 R	1,9
6 001–12 000 R	0,2
+12 000 R üzeri	0

Kaynak: National Land Commitee (NLC)

Çizelge 4–6: 1994–96 dönemi için tarım işçilerinin ortalama geliri (Rand olarak)

Yıl	Düzenli ücretliler			geçiciler/mevsimlikler		
	Para	Mal	Toplam	Para	Mal	Toplam
1994	457,49	119,27	576,76	110,00	14,33	124,33
1995	570,74	143,50	714,25	143,70	18,65	162,35
1996	591,51	151,23	742,75	161,12	19,17	180,29

Kaynak: National Land Commitee (NLC)

Veriler aynı zamanda "küçük kır çiftçilerinin", toprak, girdi ve finansman edinmede bir farklılaşmanın nesnesi olduklarını gösteriyor. Böylelikle, aralarından % 30'u, grubun geri kalanlarına göre iki kat fazla gelir sahibi olmuştur; 700 000 aile (NLC, Aliber ve Mokoena, 2003) gerçek anlamda topraksız ve çok az kaynağa sahipken, bazıları da yarım zamanlı ya da

[33] Ulusal kır anketi, 1997.

geçici işlerde çalışmaktadırlar. Çiftliklerdeki kiracı işçilerin sayısının, yaklaşık 200 000, tarım işçilerinin yaklaşık 1 milyon ve koruma bölgelerinde yaşayan Afrikalıların da yaklaşık 7 ya da 8 milyon olduğu tahmin edilmektedir; dahası, tarım reformundan yararlanacak olanlar, bu son kâr sahipleri grubundaki Afrikalıların tamamı değildir (Deininger, 1995). Köylülerin kendi içindeki karşıtlıklar bu biçimiyle, bugün köylü olarak kimlikleştirilen grupların yaşam koşullarında, gerçekleşmemiş bir iyileştirme potansiyelinin varlığını göstermektedir; bu gereksinmeler, eğer bu potansiyel efektif bir tarım reformu talebi değilse, esas olarak toprak edinme üzerinde toplanır.

Aslında Güney Afrika'daki yeniden dağıtım süreçlerine ilişkin elde bulunan veriler, toprak edinen küçük çiftçilerin, gelirlerinde ve yaşam koşullarında net bir iyileşme yaşadıklarını göstermektedir. Böylece, tarım, hayvancılık ve ürün ve doğal kaynakların ticarileştirilmesi, birçok kır insanının geçinme stratejisinde temel bir rol oynar (çizelge 4–7) ve ekonominin global olarak iyileşmesine katkıda bulunur (Kepe ve Cousins, 2002). Doğu Cap kırsalındaki bitkisel ürün ve yün üretimi ve doğal kaynakların işletilmesi, Mpumulanga'da olduğu gibi, bir başarı olarak görülmüştür (Rawling, 2000; Shackleton *ve al.*, 2000).

Çizelge 4–7: Komünal bölgelerde toprağa bağlı geçim kaynaklarının değeri

Bileşen	**Yıllık aile başına bugünkü gelir***
Kültür	1 543 R
Hayvan	1 200 R
Doğal kaynaklar	2 792 R
Toplam	5 535 R

** Bu geçim etkinliklerinde yer almayanlar da dâhil olmak üzere tahmin edilen tüm aileler için ortalama*

O halde temel sorun, Güney-Afrika nüfusu içerisinde, tam ya da yarı zamanlı tarım etkinliklerine yönlendirilecek olan insan sayısına bağlı olarak, tarım toprağı talebinin öneminin ne

olduğunu ve kent çevresindeki nüfusun ve özellikle işsizlerin özel durumunu da hesaba katarak, bu talebi karşılamak için ne kadar toprağın gerekeceğini bilmektir. Eğer, kent ve kent çevresindeki bölgelerde yaşayan Güney Afrikalıların % 40'ının tamamen ya da kısmen işsiz olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa, onların tam ya da yarı zamanlı (yarı- proleterleşme) tarımsal geçim etkinlikleri için, en azından 10 milyon hektar gerekecektir. Tarım topraklarına efektif ya da potansiyel olarak talip olan en az 19 milyon kır insanından söz edilebilir. Buna tahminen 7 milyon topraksız kentli siyahı ve yoksulu eklemek gerekir (Eveleth ve Mngxitama, yayımlanmadı). O halde, köylülerin ve topraksız kentlilerin en basit toprak gereksinmelerini karşılamak için en azından 24 milyon hektara gereksinme vardır. Dahası, dinamik bir çerçevede, köylülerin ya da yarı-köylülerin geçimi için yapılan bu toprak talebi, gelecek 15 yıl boyunca, formel istihdam yaratma ritminin yavaşlığı hesaba katılırsa, en azından iki katına çıkabilecektir.

Görgül demografik incelemeler, Güney Afrika'daki toprak sorununun niteliğini ve çapını gizlemek için, aynı zamanda ideolojik araçlar olarak kullanılmaktadır. Kırsal bölgelerdeki nüfusun yüksek büyüme oranı, buraların sakinlerini kent çevresindeki bölgelere informel olarak yerleşmeye itmiştir, öyle ki, 1994'de toplam nüfusun % 51,7'sini oluşturan kırsal nüfusun, 2011'de % 46,6 olacağı beklenmektedir. Toprak işgallerini esinleyen bu demografik modellerin toplumsal ve ekonomik sonuçları, aşırı bir nüfuslanmayı ve kent bölgelerindeki marjinalleşmiş sektörlerin, toprak konusunda artan baskısını haber verir. Aynı zamanda da geniş ölçüde bir köylü ya da yarı-köylü yaşam biçimine bağlı kalacak olan kırsal nüfusun önemli bir bölümünün esnekliğini ve kentli nüfusun, yaşamını sürdürmek için, kırdaki ve kent çevresindeki topraklara bağımlılığındaki ısrarcılığı belirtir.

Öyleyse ulusal düzeyde tarım reformu, hem ülkedeki politik istikrarsızlığı ve toplumsal şokları önlemek, hem de kırdaki ve kentteki yoksulların gelirlerini düzeltmek, eskiden kalma eşitsizlikleri çözmek ve özellikle kırsal bölgelerde ekonomik büyümeyi sağlamak için, kırsal boyutuyla olduğu kadar kentsel boyutuyla da önemlidir. Bu koşullarda toprak talebini fren-

leyen şey, toprakların yeniden dağıtımının ve ticari yöneliminin yavaşlığıdır. İdeolojik ve politik egemenlerin, toprak sorununun varlığını (konut boyutu dışında) yadsıdıkları bir bağlamda var olan temel sorunlar söz konusudur.

C- Tarım Reformu Politikaları

Güney Afrika'da tarım reformu politikası esas olarak, (etkisizliğini çizelge 4-1'de gösterdiğimiz) pazar ilkesine dayanmıştır. Güney-Afrika hükümeti 1990'dan bu yana, Upgrading and Land Tenure Rights Act (1991)[34], Interim Protection of Informal Land Rights (1996)[35], Community Property Associations Act (1996)[36] ve Livre Blanc sur la Politique Agraire (1997)[37] gibi, toprak problemlerini çözmeye yönelik bir dizi yasal önleme başvurmuştur.

1994'de çıkarılan tarım reformu programı, 1994 ve 1999 arasında, aşağıda özetlediğimiz iade, yeniden dağıtım ve kiracılık sözleşmesi reform programlarının yardımıyla, tarım arazilerinin % 30'unun yeniden dağıtımını öngörmüştür. Toprak iadesi, 1913'den itibaren ırkçı ayrımcılık uygulamalarının ardından, belli bir karşılık verilmeden mülksüzleştirilmiş olanlara ilişkindir (Department of Land Affairs, 1997). Bu programı uygulamakla görevli kurumsal aygıt, taşra iade komisyonlarına ve iadeler konusundaki hukuksal anlaşmazlık durumunda, son noktada hakem olarak müdahale edecek uzman bir adalet divanına (Land Claims Court) sahiptir.

Yeniden dağıtım programı yoksullara ve yoksunlara tarımsal etkinlik ve konut amaçlı toprak sağlamaya yöneliktir (Department of Land Affairs, 1997). Programın amaçları içerisinde, toprakların mülkiyetinin dengeli bir dağıtımını sağlamak, yoksulluğu azaltmak ve ekonomik büyümeye katkıda

---

[34] Yasayı, hükümetin, toprak haklarının yön değiştirmesi politikasının çizgisinde bulur.

[35] Anket sırasında informel toprak haklarına sahip olan kişilerin çıkarlarını korur.

[36] Toprağın kolektif mülkiyetine katılmak isteyen kişilerin gereksinmelerine uyacak legal bir mekanizma sunar.

[37] Tarım reformunun çerçevesini ve üç programını yaratmıştır: İade, yeniden dağıtım ve kira sözleşmeleri.

bulunmak için, mülksüzleştirme dönemindeki tarihsel haksızlıkları onarmak da bulunur. Program, yoksulların, Settlement Land Acquisition Grant (SLAG) tarafından verilen para yardımları ve bağışlarla toprak satın almalarına olanak vermektedir.

Kiracılık sözleşmelerine ilişkin program, tüm Güney Afrikalılara, yerel olarak kamulaştırılmış ortak çiftlikleri garanti etmeye yöneliktir (Department of Land Affairs, 1997). Bu reform, çiftlik kiracılarının, esas olarak beyazların elinde olan çiftlikler üzerindeki haklarını güçlendirmek için (daha önce yayımlanmış olan program gibi), kırsal bölge toprakları üzerindeki topluluk haklarının biçimlenmesini ve yasal olarak tanınmasını hedefleyen bir inisiyatife sahiptir.

2001'in sonunda, toprakların % 2'sinden daha azı, tarım reformu çerçevesinde, beyaz toprak sahiplerinden siyah toprak sahiplerine geçmişti. Toprak iadesi programı, yalnızca 12 678'i esas olarak kentli olan 40 000'e yakın ailenin lehine sonuçlanan ve bunların da % 40'dan fazlasının, toprak iadesi yerine tazminat aldığı, 68 878 şikâyet dilekçesini incelemiştir. Toprak iadelerinin kentsel ağırlığı, alınan bu önlemin kırsal çevredeki mülkiyet ilişkilerini dönüştürmediğini gösterir.

Yeniden dağıtım programı 1999 Mart'ına kadar, öngörülen 22,5 milyon hektarlık tarım arazisiyle karşılaştırıldığında oldukça düşük bir rakam olan yarım milyon hektardan az toprağın (480 000), 45 454 ailenin lehine transferini sağlamıştır (çizelge 4–8). 2001'de ortaya çıkan Land Redistribution for Agricultural Development Program (LRAD), esas olarak, kendilerinden 5000 R'lik (500 Amerikan doları) asgari bir nakitle katkı istenen "tam zamanlı" çiftçilere ilişkindir. NLC ve kırsal sektördeki diğer örgütler, bu katkının, aslında Livre Blanc'da sözü edilen yoksulları koruma amaçlarını saptırarak, kırsal bölgelerin yoksul çoğunluğunu dışladığını öne sürmüştür.

Çizelge 4–8: Settlement and Land Acquisition Grant çerçevesinde yeniden dağıtım projeleri, 1994–2000

Yıl	Proje sayısı	Aile sayısı	Yeniden dağıtılan hektar
1994–95	3	394	4 984
1995–96	16	3 223	23 200
1996–97	41	4 809	91 319
1997–98	140	22 354	148 161
1998–99	121	25 674	196 734
1999–00	120	17 538	181 668
2000–01	72	12 946	86 828
Toplam	513	86 938	732 894

Tarım reformu bütçesi, Department of Land Affairs (DLA) için ayrılan ulusal harcamaların % 1'inin üçte birini oluşturmaktadır, öyle ki, toprak iadesi sürecini tamamlamak için 150 yıl, tarım arazilerinin % 30'unu siyahlara dağıtmak için 125 yıl gerekecektir. Bu tahminler "pazar destekli" tarım reformunun bu alanda Güney Afrika'nın gereksinmelerine yanıt vermediğini gösterir.

Kock *ve al.* (2002), hükümetin neo-liberal makroekonomik bir programa bağlanmasının, toprak dağıtımının, tamamen pazara bağlı olan ve alıcılarla satıcıların, durgun bir toprak pazarındaki son derece sınırlı kamusal kaynaklarının katılımıyla biraz hareketlenmiş gönüllü katılım ilkesine dayanan bir program olarak, tamamen kamusal harcamalara bağlı olması nedeniyle, toprakların yeniden dağıtımını yavaşlattığını doğrulamaktadırlar.

Sivil toplum, en alt basamaklardan gelen toprak taleplerinden artık habersiz olunması ve kaynakların kurtarılması için alınan kamusal önlemlerin azaltılması noktasında, artan mali disiplin çağrılarının damgasını vurduğu bir bağlamda devre dışı kalmıştır. Bu saptama genel olarak, kaynak azlığı nedeniyle sıkıntı yaşayan örgütlerle zayıf bağları olan bir sivil toplumun, tabandan gelen bir tarım reformu promosyonunu engellediğini düşünen National Land Committee'nin (NLC) kanıtla-

rıyla da örtüşür. NLC, 90'lı yılların ortasından itibaren, STK yöneticilerinin hükümetin tavrını onaylaması ve sendikal hareketin kırdaki tarım işçilerine yönelik çabalarını azaltmasıyla, "sivil toplumun 'devre dışı' kaldığını" savunmuştur (Pearce, 1997). Bu dönem boyunca tarım reformu sürecine bağlanan ve aldıkları yardımları birleştirmek isteyen komüniteler, toprak fiyatlarındaki enflasyona dayanamamıştır (Kock *ve al.* 2002). Zayıf bir devletle birleşmiş pazar mekanizmaları, iktidar ilişkilerinin olduğu gibi kalmasına ve toprak mülkiyeti sahiplerinin, transfer tartışmalarında tamamen kendi çıkarları için egemen bir konumda bulunmalarına olanak vermiştir. SLAG'ın, (toprak alımını ve iyileştirilmesini karşıladığı söylenen) 1 500 R'lik yardımı, toprağın, çoğu zaman yalnızca yerleşim finansmanına bile yetmeyen yüksek fiyatının karşısında gülünç kalmaktadır. Aslında yeniden dağıtım programı çerçevesinde önerilen ticari toprakların ekolojik tarımsal değeri, bu topraklardaki beyaz çiftçilerin kötü çevre yönetiminden dolayı düşüktür. Bu nedenle kırda yaşayanlar, toprak alımlarından sonra konutlarını yapmak ve üretken bir tarım etkinliğine girişmek için çok az finans kaynağına sahiptirler.

Bu durum yeniden dağıtım programının, kırsal bölgede olduğu kadar kentsel bölgede de, gıda güvenliği, yoksulluk ve işsizlik sorunlarıyla uğraşmak yerine, neden Güney Afrika'daki konut kıtlığının ortadan kaldırılması sorununa yoğunlaştığını açıklar. Ayrıca toprakların yeniden dağıtımında, pazar mekanizmalarında ve kırdaki yoksulların toprak edinmesini sağlayacak yardımların kullanılmasında geleneksel olarak erkeklerin egemen olması nedeniyle kadınların gücünün çok sınırlı olduğunun da altını çizmek gerekir.

D- Güney Afrika'da Toprak İşgalleri ve Mücadeleleri

1652 ve 1994 arasındaki dönem, sömürgeci ırkçı azınlıkla yerli Afrikalılar arasındaki kesintili toprak çatışmalarıyla karakterize olur. Bu çatışmalar güçler dengesinin zaman ve mekân içerisindeki değişimlerine bağlı olarak, silahlı eylemlerden başlayıp illegal toprak işgallerinden geçerek, politik ve toplumsal hareketlerin oluşmasına kadar çeşitli biçimler almıştır. Toprak işgalleri 80'li yıllarda başarı kazanmış ve aparteid

sonrası demokraside topraksızların durumunu gündeme getirmenin en etkin yolu olmuştur. 1920'li yılların Commercial Workers Union'u (ICU), kurtuluşa ve toprak sorununa yoğunlaşmış politik bir harekettir. Bu on yıl, bölgesel köylü hareketlerinin oluşması ve topraksızlaştırmaya karşı direnişin gelişmesi olgusunu yaşamıştır (Eveleth ve Mngxitama, yayınlanmadı).

Farklı toprak devretme dalgaları, 60'lı yıllarda ayrımcılığa yapılan muhalefetle güçlenen toplumsal bir direnişe yol açmıştır. Sonraları United Democratic Front adını alan Liberal Parti, kiliselerle birleşerek ve komünitelerle sıkı bir işbirliği yaparak, toplumsal harekete geçirici inisiyatiflerle, zoraki yer değiştirmelere tepki göstermiştir. Bu toplumsal gruplar ve özellikle kamulaştırmalara maruz kalan komüniteler, üretilmekte olanı kamusallaştırma amacına yoğunlaşmıştır. 80'li yıllarda, zorla yer değiştirmelere karşı mücadele hukuksal bir tartışmanın merkezine oturduğu ve United Democratic Front (UDF), eski konutların yıkımını acilen durdurma çağrısı yaptığı zaman, direniş en üst noktasına ulaşmıştır. Bu süreç, topraksızların haklarını savunan STK'ların, Ayrılma Yasası (Group Areas Act) ve apartheid yönetiminin ilan ettiği diğer yasalar çerçevesinde artan yer değiştirmelere karşı yerel mücadeleler vermek için ortaya çıkmasıyla, toprak mücadelesinin bir başka türünün doğduğu döneme (70'li yılların sonu ve 80'li yılların başı) denk düşer. Le National Land Committee (National Committee Against Removals'dan önceki), Güney Afrika'daki toprak sorununda önemli bir rol oynamıştır. Apartheid sonrası demokrasi 2001'de Landless People's Movement'in güçlenmesine ve tarım reformunun, toprak işgallerinin ve GEAR'ın önyargısal etkisinin başarısızlığının (Zimbabve Hızlandırılmış Tarım Reformunun başarısızlığı gibi) ardından, Landless People's Assembly'nin kurulmasına tanık olmuştur.

Toprak işgalleri 80'li yılların sonlarında daha da artmış ve F. W. De Klerk'in, ayrılma yasalarını yürürlükten kaldıran ve Güney Afrika'da ve komşu ülkelerde hem kent, hem de kır bölgelerine yapılan kitlesel göç hareketlerini tetikleyen kararıyla şiddetlenmiştir. Göç hareketi kent bölgelerinde, toprak edinmeye olanak veren Reconstruction and Development

Programme'la (RDP, 1994) canlanmıştır. Hükümetin illegal işgaller karşısındaki ılımlı tutumu (informel işgalleri resmileştirme ve konut yapılmamış toprakların işgaline destek verme de dahil olmak üzere), 1990–1994 dönemine özgü politik ve kurumsal boşlukla birlikte, bu hareketleri cesaretlendirmiştir. Bununla birlikte bu kurumsal sorunlar,(genelleştirilmiş yoksulluk, toprak edinmedeki eşitsizlikler ve konut sıkıntısı nedeniyle) Güney Afrikalıların toprak talebinin gücüyle karşılaştırıldığında ikinci planda kalmaktadır.

80'li yıllarda kabul edilen kemer sıkma önlemleri, devletin rolünün birkaç küçük çiftçiye ödenek verme temelinde bir müşteri-patron ilişkisine dönüşmesiyle, toprak işgallerini yoğunlaştırmıştır. Kadınlar, özellikle kırsal bölgelerde, toprak işgallerinin başlıca kâr sahipleri olmuşlardır (Cross, 1999). Geleneksel şeflik yapısına bağımlı konumları genel olarak toprak edinmelerinin ve toprağı ve doğal kaynaklarını denetlemelerinin önünde engel oluşturur. May *ve al.* (1995), "tüm Güney Afrika kadınları arasında, ekonomik ve mekânsal anlamda marjinalleşmeyi en çok yaşayanların, kırsal Afrika kadınları olduğu" tezini savunmuştur. Sosyal yardımın gitgide azaldığı bir ekonomik bozulma ortamında, soyu devam ettirme temel görevinin yüklenen kadınların, ne kendi adlarına bir toprak sahibi olma, ne de bu toprağı denetleme hakları vardır. Toprak üzerindeki hakları genel olarak kocaları ya da aileleri aracılığıyla elde ederler. Cross (1999) "toprak edinmenin, iktidar yapıları tarafından sıkı bir biçimde gözlemlendiğini ve (kadınların ailelerini geçindirmek için kaynak kullanımına haklarının olup olmadığını belirleyen) kurumsal süreçlerde önemli bir unsur oluşturduğunu" doğrular. Bu durum, geleneksel çiftlik kiralama sistemlerinin, bir yandan yöneticilerin yozlaşması, öte yandan komünitelerin içerisinde gitgide derinleşen ayrılıklar nedeniyle (toprak haklarının efektif uygulamasını engelleyerek) gerilemesi olgusuyla, daha da abartılı bir hale gelmiştir (Cross, 1997; Cross *ve al.,* 1996). Bu bağlamda, illegal toprak işgalleri yoluyla toprak edinme, kadınlara, ailenin çeşitli gereksinmelerini karşılama olanağı vermektedir (Bryceson, 1995).

Ailelerin yaklaşık % 13,5'i, kent çevrelerindeki işgal edilmiş yerleşim merkezlerinde ya da resmi olarak kayıtlı yerleşim merkezlerinin arka mahallelerinde oturmaktadır (RSA, 1994). Daha da artacak olan konut yetersizliği, yeni sakinlerin (bunlara, resmi olmayan işgallerle, gecekondu yapımlarıyla informel olarak toprak sahibi olan insanların artan sayısını, resmi konutlardaki aşırı yığılmayı da eklemek gerek) çok küçük bir oranının yerleştirilmiş olmasına bağlıdır (Royston, 1998). RDP'nin yeniden dağıtım sözlerini tutmaması, 90'lı yıllarda toprak işgallerinin sayısını arttırmıştır.

Demokratikleşme Güney Afrika'da, toprak işgalleri hareketini cesaretlendiren ve Güney Afrika'nın toprak sorunuyla bölgesel ekonomik sorunları arasında var olan bağlantıyı açığa çıkaran bölgesel göç ve iç göç dinamiklerini yaratmıştır. Bazıları sonradan kendi topraklarına, kırsal bölgeye geri dönmüştür. Bazı durumlarda beraberlerinde, yer değiştirmelerden dolayı mağdur olmayan, ama kendileriyle toplumsal ilişkilere girdikleri kişileri de getirmişlerdir. Onları motive eden bir diğer olgunun da, artı bir öncelik olarak, yaşlı ya da emekliler için bir pansiyona yerleşme (diğer ülkelerde bulunmayan) olduğu açıktır. Ayrıca Güney Afrika'da, resmi bir geliri olan kır ailelerinin yüksek oranı bir çekim merkezi oluşturmaktadır[38].

İşsizlik nedeniyle erkeklerden daha çok sıkıntı yaşayan birçok kadın toprak işgallerine katılmıştır (Lalthapersad-Pillay, 2002). Aralarında birçoğu düşük bir eğitim düzeyi ve niteliğe sahip olduğu için, kalifiye olmayan işgücü talebinde bulunan sektörlere yığılmış durumdadırlar. Hizmetçilik ya da ticari tarım gibi, resmi ekonominin en alt basamaklarında istihdam edilirler. Pek çok kadın, fahişelik gibi (bazen tehlikeli de olabilen) gece işlerine yönelmektedir.

Ekonomik kemer sıkmanın sonuçlarından erkekler de etkilenmiştir. Resmi ekonomik sektördeki işten çıkma oranı, 1990-2000 arasında yarım milyon olarak tahmin edilmektedir (Shackleton ve al., 2000). Bu nedenle erkekler de, illegal top-

[38] Eldeki verilere göre, Güney-Afrikalı ailelerin % 94,9'u, bu sayı Namibi'de % 20 (Ashley ve LaFranchi, 1997), ve Zimbabve'de % 43'ken (Bradley ve Dewees, 1993), resmi bir gelirden yararlanıyordu (Mayıs 1996).

rak işgalleri, oyun etkinlikleri ya da suç işleme gibi diğer pazara başvurmaktadırlar. Hepsinin ortak yanı, kırsal bölgelerden gelen göçmenler olmalarıdır.

VII- Sonuçlar

Toprak sorunun önemi son on iki yıl boyunca Güney Afrika'da ve Zimbabve'de, birincisinde endüstrileşmenin, ikincisinde de büyük ölçekli tarım üretkenliğinin bu problemi çözeceği ve şimdi öteki sektörlerdeki istihdam problemleriyle uğraşmak gerektiği gerekçesiyle yadsınmıştır. Oysa biz, bu iki ülkede, toprak talebinin ve köylülerle yarı-proletaryanın kararlılığının, farklı aşamalara karşın, tarım reformu lehine güçlendiğini saptıyoruz.

Tarım reformu, Zimbabve ve Güney Afrika gibi sömürge yapılı ülkelerde ulusal problemlerin çözümü, ekonomik gelişme ve demokratikleşme için esastır. Bu iki ülkenin gelecekteki ekonomik ve politik değişim yolu, köylülerin toprak edinme konusundaki geleceğine ve onların koşullarını, ırk ya da sınıf temelindeki tüm eşitsizlikleri ortadan kaldırarak iyileştirebilecek bir birikim modelinin yaratılmasına sıkı sıkıya bağlıdır.

Zimbabve'deki tarım reformu şimdiye kadar, orta sınıfla birlikte kır ve kentlerdeki geniş bir yoksullar yelpazesinin de tarım ekonomisine katılma olanaklarını genişletmiştir. Bu süreç, alternatif ekonomik gelişme stratejilerinin ekonomik ve toplumsal temellerini sağlamlaştırıp daha derin bir demokratikleşme mücadelesini yeniden başlatabilir ve bunu, siyah bir elite ayrıcalık tanıyan bir birikim modeli için yapılan güçlü baskılara karşın başarabilir. Yine de halkın önemli bir kesiminin tarım ekonomisindeki çıkarları, toprak dağıtımındaki sömürgeci, ırkçı, eşitsizlikçi mirasın açıkça dikkate alındığı şu dönemde, daha çok hesaba katılmaktadır. Bu durum, gerçekten toplumsal ve demokratik olan bir gelişim çerçevesinde, daha pozitif ve daha katılımcı bir kır ve tarım politikası dinamiğinin temellerini oluşturmaya olanak vermektedir. Toprakların transferi, bugüne kadar beyaz azınlık tarafından uygulanan ayrımı, hegemonyayı zayıflatmakta ve sivil toplumun, tarım işçilerinin haklarındaki eşitsizliğe ve yeni toprak sahiplerinin onlara yaptığı haksızlıklara itiraz etmesine olanak verecek bir kapı açа-

rak, köylülerin, tarım işçilerinin ve marjinalleştirilmiş kent sektörlerinin toprak hakkı sorununu gündeme getirmektedir (Moyo, Rutherford ve Amonr-Wilks, 2000). Ekonomik politikalar, köylülerin daha etkili yöntemleri benimsemesine ve orta hacimli işletme sektörünün zararlarını karşılamasına olanak verseydi, tarım sektörü, işletmelerin hacminin küçültülmesi ve daha küçük çaplı işletmelerdeki köylülerin işgücünü kullanma perspektiflerinin düzeltilmesiyle[39] daha etkili ve daha üretken olabilecekti.

Zimbabve deneyimi bize yeni tip informel hareketlerin, politik ilerlemelere ve reformlara nasıl kaldıraç görevi yapabildiğini ve bu hareketlerin aktörlerinin kendisini kabul ettirdiği ve toprak sahipleri, elitler ve devletle doğrudan ilişkilere girebildiği bir alanı nasıl sahiplendiğini ve koruduğunu göstermektedir (Petras, 1997). Zimbabve'de bu birlikler, kır nüfusunu olduğunu kadar, aralarında yoksulların, elitlerin ve toprağın yeniden dağıtıldığı bazı kazalardaki geleneksel şeflerin bulunduğu kent nüfusunu da içine alır. Bu birliklerin, önemli konumlarda bulunan kent işçilerinin ve kurtuluş savaşı muhariplerinin aracılığıyla geleneksel otoriteleri kucaklama kapasitesi yavaş yavaş güçlenmektedir. Ama elitlerin, politik kararların alınmasında egemen olması gerçeği değişmemiştir.

Tarım reformu ayrıca, beyazlarla siyahlar arasında, çeşitli düzeylerde, yoğun bir etkileşimi güçlendirerek ve (gerçeği yansıtmayan bir uzlaşma, adalet ve telafi içeren) baskın Güney Afrika kavramına karşı çıkarak, geçmişteki ve bugünkü ırksal ilişkilere karşı çıkmak zorunda kalmıştır. Neoliberal STK'ların ve medyanın da dahil olduğu uluslararası topluluğun dikkatini, tarım reformunun, demokratikleşmenin ve gelişmenin önemli bir etmeni olduğu gerçeğine çekmiş ve tarım reformunun yalnızca, toprak iadelerine ve ırksal haksızlıkların telafisine bağlı bir gelişme sorunu olmadığı göstermiştir. Sonuç olarak, işgal hareketlerinin (acil politik çıkarlar için güdümlemesi de dahil olmak üzere) olumsuz etkileri, devletin uluslararası yalıtımına tepki olan otoriter bir iktidar uygulaması bağlamında (demokratikleşme ve bugüne kadar kent bileşeninin baskın olduğu

[39] Küçük işletmelerin güçlü üretkenliği çok sayıda çalışmayla kanıtlanmıştır.

sivil örgütler ve formel devletçi yapılarla öne çıkmış toplumsal çatışmalarda bir katılım ve bilinç alanının yaratılması sürecinin uzun erimli çıkarlarına bakarak) daha ciddi hesaplanmalıdır. Aslında alınması gereken önemli derslerden birisi, hükümetin, tarım reformunun ve ekonomik yönetimin neoliberal politik kadrosunun (toplumsal çatışmaların ve politik seferberliklerin çelişkili bütünlüğüyle) tartışılabilir olmasıdır; ama devletçi güdümcülük, yalıtım ve ekonomik gerileme pahasına.

Benzer politik, ekonomik ve ırksal yapılara, ama daha sınırlı bir köylülüğe ve daha önemli bir işçi sınıfına sahip olan Güney Afrika'nın, ayrılıkçı mirasıyla uzlaşması, tarım reformu konusunda koruyucu önlemlerin ve neoliberal ekonomik stratejilerin benimsenmesine dayalıdır. Tarım reformunun ve genel olarak gelişimin yavaşlığı (büyüyen bir işsizlik ve besin fiyatları enflasyonu bağlamında), kırdaki yoksul Güney Afrikalıların ve kırdaki ya da kentteki topraksız siyahların çoğunun, toplumsal ve ekonomik koşullarında bir bozulmaya neden olmuştur. Topraksızların bazı örgütlü gruplarında ve kırsal toprakların geri verilmesini isteyenler arasında tarım işçisi olan çiftçilerin yoksunluğu, tarım reformunun yönetimsel yavaşlığının, beyaz ticari işletmelerdeki çalışma koşullarının olumsuzluğunun ve devletin pek de düzeltme eğiliminde ya da yeteneğinde görünmediği genel kamulaştırmaların karşısında, durmadan büyümektedir. Beyaz ticari işletmecilerin artan toprak talebi karşısında, Apartheid döneminden kalma ve apartheid öncesi savunma bakanlığının her zaman finanse ettiği ve koruduğu (tarım milisince desteklenen ve cesaretlendirilen) beyaz çiftçilerin çiftlik kiracılarına yönelik bu tür insan hakları ihlallerine, işgücünün, çiftlik kiracılarını daha güçsüz olan "tarım işçileri" statüsüne indirgemeyi amaçlayan yönetim süreçleri eşlik etmiştir (NLC, 1999). Büyük tarım işletmeleri ve kamu erkleriyle işbirliği yapan özel güvenlik şirketleri, kır işçileri sınıfına karşı büyük ölçekte seferber edilirken, topraktan çıkarma ve işgücünü yeniden yapılandırma uygulamaları, toprak sahipleri tarafından korunan iktidarın payını açıkça göstermektedir.

Büyük işletmeciler (toprak sahipleri ve çalışanlar olarak), işçileri en son, topraktan çıkararak cezalandırabilmektedirler.

Çiftlik kiracıları, toprak sahiplerinin yoldan çıkardığı kamu yetkililerinden gelen kovulma, özel mülkiyetin çiğnenmesi, açılan davalar, hapis cezası da dahil olmak üzere çeşitli eziyetlere karşı koymak zorundadırlar. Ayrıca, evlerinin yıkılması, doğal kaynakların ve suyun (ırmaklar) kapatılması, hayvan yetiştirmenin yasaklanması, aileden uzaklaştırılmak, dahası mezarların yıkımı tehlikesiyle de karşı karşıya bulunurlar. İşgücü üzerindeki bu erk, toprak mülkiyetinin anayasal koruması ve toprakların yeniden dağıtım yolu olan "pazar destekli" tarım reformunun başarısızlığı da eklenirse, Güney Afrika köylülerinin ve yarı-proleterlerinin yoksulluğunun ve marjinalleşmesinin daha uzun süre derinleşeceği riskini tahmin etmemize olanak verir.

Afrika Ulusal Kongresi (ANC), Güney Afrika Komünist Partisi (SACP) ve Güney Afrika İşçi Sendikaları Kongresi (COSATU), apartheid öncesi geçişin (özellikle köylülerin geleceğine ilişkin olarak), ekonomik ve toplumsal politikalarının çerçevesini tartışmıştır. Neoliberal önlemlerin ANC hükümeti tarafından SACP) ve COSATU'yla tartışmadan uygulanması, (tarımsal bağlamda iktidar ilişkilerindeki bir değişimin lehine kuramsal olmaktan çok eylemsel olan) bağlantı ve kaynakların yeniden dağıtımı konusunda bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Güney Afrika'da tarım reformu böylece, bir tarım kapitalizmi çerçevesinde tarım üretiminin bugünkü yapılarının devamına bağlı olan sorunları, adaletin, hukukun ve tarihin telafi edilmesinin aleyhine, görmezden gelmeye devam etmektedir. ANC'nin bu iki hedef arasında bir denge yaratma girişimleri, ANC hükümetinin, turizm sektörü de dahil olmak üzere yerli ve yabancı yatırımcıları çekmeyi düşündüğü neoliberal "büyüme, istihdam ve yeniden kurma" politikasıyla yıpranmıştır.

Üretim alanında toplumsal ilişkilerin ve sınıf ilişkilerinin dönüşümü, özellikle de toprak mülkiyeti hakları bu durumdan, gelecekte Güney Afrika'daki köylüleri ve yarı-proleterleri bekleyen yoksulluk ve marjinalleşmeyi açığa çıkaracak bir şekilde etkilenmiştir. Bu durum aynı zamanda, Güney Afrika demokratik ulusal hareketlerinin, köylülerin bugünkü ve yarınki politik önemini (yukarıda sunulan ve heterojen olmakla

birlikte nispeten etkili bir sınıf olarak toplumsal önemlerini gösteren verilere karşın), son derece küçümsediğini göstermektedir. Politik olarak, neoliberalizmin çelişkili itirazları çerçevesinde gelişme seçeneklerinin yollarını ararken, köylülerin toplumsal önemi başka güçler tarafından harekete geçirilmek zorundadır. Zimbabve'deki reformlar, bu potansiyel çelişkiler üzerine dersler verir.

KAYNAKÇA

Adams, M., Cousins, B. ve Manona, S. 2000. "Land Tenure and Economic Development in Rural South Africa: Constraints and Opportunities". *In* Cousins, B. (éd.) *At the cross: Land and agrarian reform in South Africa into the 21st century.* Le Cap/Johannesbourg: Programme for Land and Agrarian Studies, University of the Western Cape/ National Land Committee. s. 111-128.

Adams, M., Sibanda, S. ve Turner, S. 2000. "Land Tenure and Rural Livelihoods *in* Southern Africa". In Camilla Toulmin ve Julian Quan (éd.) *Evolving land rights, policy and tenure in Africa.* DFID/IIED/NRI, Londra. s 135-149.

Aliber, M. ve Mokoena, R. 2003. "The land question in contemporary South Africa". *In* John Daniel, Adam Habib et Roger Southall (éd.) *State of the nation South Africa 2003-2004.* HSRC baskı. s. 330-346.

Ashley, C. ve LaFranchi, C 1997. "Livelihood Strategies for Rural Livelihood in Caprivi: Implications for Conservancies and Natural Resource Management", DEA Research Discussion Paper, No. 20, Winghoek: Ministry of Environment and Tourism.

Binswanger, H. 1996. "The Political Implications of Alternative Models of Land Reform and Compensation", *In* Van Zyl, Kirsten et Binswanger, H. (éd.): *Agricultural Land*

Bishop, J. ve Scoones, I. 1994. "Beer and Baskets: The Economics of Women's Livelihoods in Ngamiland, Botswana", IIED Research Series, Cilt 3, Londra: International Institute for Environment and Development.

Borras J., S, 2001. "Questioning Market-led Agrarian Reform" (working Draft, 25 Ocak, ISS, La Haye).

Borras, S. M. 1998. "The Bibingka Strategy to Land Reform and Implementation: Autonomous Peasant Mobilizations and State Reformists in the Philippines", Working Paper Series No. 274, La Haye: Institute of Social Studies.

Borrass J., S. 2000. "Questioning Market-led Agrarian Reform" (working Draft, 25 Jan. 2001, ISS, La Haye).

Bradley, P.N. and Dewess, P. 1993. "Indigeneus Woodslands, Agricultural Production and Household Economy in Communautaire Areas", *in Living with Trees: Policies for Forest Management in Zimbabwe,* P.N Bradley ve K. McNamara tarafından yayınlandı, World Bank Technical Paper No. 10, Washington, DC: Dünya Bankası.

Bratton, M. 1987. "The Comrades and the Countryside: The Politics of Agricultural Policy in Zimbabwe", World Politics, 39: 2: s.174-202.

Breman, J. 2000, "Labour and Landlessness in South and South-east Asia", in *Disappearing Peasantries?,* Bryceson ve *al. yayınladı,* Londra: ITDG Publishing.

Bremner, L. 1994. "Development and Resistance: The Lessons for the Planners of Phola Park", Urban Forum, 5: 1.

Bryceson, D. 2000a. "Peasant Theories and Smallholder Policies: Past and Present", in Disappearing Peasantries?, Bryceson et al. tarafından basıldı, Londra: ITDG Publishing.

Bryceson, D. 2000b. "'African Peasants' Centrality and Marginality: Rural Labour Transformations", in *Disappearing Peasantries?,* Bryceson *et al.* tarafından basıldı. Londra: ITDG Publishing.

Bryceson, D. F. 1999. "Sub-Saharan Africa Betwixt and Between: Rural Livelihood Practices and Policies", paper/communication presented to the "Between Town and Country: Livelihoods, Settlements and Identity Formation in Sub-Saharan Africa" Conference, Rhodes University.

Bryceson, D. F. et Bank, L. 2001. "End of Era: Africa's Development Policy Parallax", *Journal of Contemporary African Studies,* 19: 1.

Bryceson, D. F. (éd.) (1995), *Women Wielding the Hoe: Lessons from Rural Africa for Feminist Theory and Development Practice,* Oxford: Berg Publishers.

Bryes, T.J., 1991. "The Agrarian Question and Differing Forms of Capitalist Transition: An Essay with Reference to Asia", *in* J. Breman et S. Mundle, (éd.) *Rural Transformation in Asia,* Delhi: Oxford University Press.

Chambati, W. ve Moyo, S. 2003. *Land Reform and the Political Economy of Agricultural Labour,* mimeo, Harare: African Institute for Agrarian Studies.

Channock, M. 1985. *Law, Custom and Social Order: The Colonial Experience in Malawi and Zambia,* Cambridge: Cambridge University Press.

Chitiyo, T. 2000. "Land Violence and Compensation: Reconceptualising Zimbabwe's Land and War Veterans Debate", *Track Two,* cilt. 9, no. 1.

Cross, C. 1997. "Rural Land Tenure Reform: Surrounded by Hungry Allocators", *Indicator South Africa,* 14: 2:

Cross, C. 1999. "Women and Land in the Rural Crisis", *Agenda: Empowering Women for Gender Equity,* 42: s. 12-27.

Cross, C., Mngadi, T., Sibanda, S. ve Jama V. 1996. "Making a Living Under Land Reform: Weighing Up The Chances in KwaZulu-Natal", *in Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa,* Volume II, Michael Lipton tarafından basıldı, Frank Ellis et Merle Lipton, Durban: Indicator Press.

Davies, J., M. Richards ve Cavendish W. 1999. *Beyond the Limits of PRA: A Comparison of Participatory and Conventional Economic Research Method in the Analysis of Ilala Palm Use in Southeastern Zimbabwe,* Londra: Overseas Development Institute.

Deininger, K. 1998. *Making Negotiated Land Reform Work: Initial experience from Columbia, Brazil and South Africa.* In World Bank- Country Economics Department from World Bank. Country Economics Department. Washington. D.C.

Department of Land Affairs, 1997. *White Paper on South African Land Policy.* Pretoria, Republic of South Africa.

Economic Review of the South African Agriculture 2002/2003. Directorate Agricultural Statistic, Department of Agriculture, Republic of South Africa.

ESS, 2002. *Food and Agriculture Indicators.* Country: South Africa.

Eveleth, A. ve Mngxitama, "A. The struggles of South Africa's Landless". *Development Update*'ın gelecek baskısında çıkacak. *Mimeo.* s. 149-166.

Everatt, D. 2003. *The politics of poverty. In David Everatt and Vincent Maphai (eds), The real State Of The Nation: South Africa After 1990. Interfund Development Upadate,* Special Edition, cilt. 4, no. 3. s. 75-99.

Fanon, Frantz (2001 [1961]), *The Wretched of the Earth,* Londra: Penguin Books.

FCTZ, 2002. *Assessment of the Impact of Land Reform Programme on Commercial Farm Worker Livelihoods,* Harare.

Fernandes, B. M. 2001. "The Occupation as a Form of Access to Land". Paper prepared for delivery at the XXIII International Congress of the Latin American Studies Association. Washington, D.C., 6-8 Eylül, 2001.

Friedman, H. et McMichael, P. 1989. "Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures", *Sociologia Ruralis,* 29: 2: s. 93-117.

Friedmann, H. 1993. "The Political Economy of Food: A Global Crisis", *New Left Review,* 197: s. 29-57.

Gibbon, P ve Neocosmos, M. (1985), "Some Problems in the Political Economy of "African Socialism"", *in Contradictions of Accumulation in Africa,* edited by Henry Bernstein et Bonnie Campbell, Beverly Hills, CA, Londra/Yeni Delhi: Sage.

Harriss, J. 1992. "Does the 'Depressor' Still Work? Agrarian Structure and Development in India: A Review of Evidence and Argument", journal *of Peasant Studies,* 19:21, s. 89-227.

Hendler, P. 1992. "Living in Apartheid's Shadow: Residential Planning for Africans in the PWV region, 1970(1990", *Urban Forum,* 3: 2:

Ibrahim, H. el B. 1994. "Household Causes and Consequences of the De-agrianisation", *IDS Bulletin,* 27: 2

Incetive Touring (Agricultural Tour Operators International). 2003. Agriculture, South Africa. http://www.incentivetouring.com.

Kautsky, Karl (1988 [1899]), *The Agrarian Question, translated by P. Burgess,* Londra /Winchester, MA: Zwan.

Kay, C. 2000. "Latin America's Agrarian Transformation: Pasantization and Proletarianization", in *Disappearing Peasantries?,* Bryceson ve al. tarafından basıldı, Londra: ITDG Publishing.

Kepe, T. ve Cousins, B. 2002. "Radical land reform is key to sustainable rural development in South Africa. Policy Brief. Debating land reform and rural development". *Programme for Land and Agrarian Studies,* University of the Western Cape. No. 3. s. 1-4.

Kinsey, B. H. 1983. "Emerging Policy Issues in Zimbabwe's Land Resettlement Programmes", *Development Policy Review,* cilt 1. no. 2.

Kock, E. 1996. "Land Reform in South Africa: Buoyed by Restitution and Redistribution a Phoenix Arises", *Ford Foundation Report,* New York: Winter.

Kock, E., Massyn, P. J. et van Niekerk A. 2002. "The Fate of Land Reform in Southern Africa: The Role for the State, the Market and Civil Society", *in Whose Land? Civil Society Perspectives on Land Reform and Rural Poverty Reduction: Regional Experiences from Africa, Asia and Latin America,* edited by K.B. Ghimire ve B.H. Moore, IFAD. The Popular Coalism UNRISD

Lahiff, E. ve Rugege, S. 2002. *Land Redistribution; Neglecting the urban and rural poor.* http://www.communitylawcentre.org.-za/-ser/esr2002/2002july_land.php

Lalthapersad-Pillay, P. 2002. "The Effects of Poverty on Women", *Africa Insight,* 32: 1, s. 37-44.

Lenin, V. I. (1985[1899]). *O desenvolvimento do capitalismo na Russia.* Sao Paulo: Nova Cultural.

Lenin, V.I. (1964[1899]), *The Development of Capitalism in Russia,* İkinci baskı, Moskova: Progress Publishers.

Letsoalo, E. 1994. "Restoration of Land: Problems and Prospects". In Vincent Maphai (éd.) *South Africa: The challenge of change.* SAPAES Books. Harare, Zimbabve. s. 202-220.

Mabin, A. ve Harrison, P. 1997. "Ideas, Philosophy and Personality in the History of KwaZulu-Natal's Town and Regional Planning Commission", *South African Planning journal*

Mabin, Alan (1991), "The Impact of Apartheid on Rural Areas of South Africa", *Antipote,* s. 33-46.

Magaramombe, G. (2003), "Resource Base and farm Production: Farm Labour Relations, Use and Needs, yayımlanmadı", African Institute for Agrarian Studies (AIAS), Harare.

Mamdani, M. 1996. *Citizens and Subjects: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism,* Princetown University Press.

Marcus, T., Eales, K. ve Wildschut, A. 1996. *Land Demand in the New South Africa, Durban: Land and Agriculture Policy Centre,* Indicator Press, University of Natal.

Marongwe, 2001. *A Case Study of Land Occupations.*

Marx, K. 1975. "Critique of Hegel's Doctrine of the State", *in Early Writings,* Karl Marx, introduced by Lucio Colletti, Harmondsworth: Penguin Books.

Marx, K. 1976. *Capital,* Volume I, Londra: Penguin Books.

Marx, Karl (1975), "Critique of Hegel's Doctrine of the State", *in Early Writings,* Karl Marx, introduced by Lucio Colletti, Harmondsworth: Penguin Books.

May, J. 1996. "Assets, Income and Livelihoods in Rural KwaZulu-Natal", *in Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa,*

Volume II, edited by Michael Lipton, Frank Ellis et Merle Lipton, Durban: Indicator Press.

May, J., Posel, D. et Carter, M. 1995. *The Composition and Persistence of Poverty in Rural South Africa: An Entitlements Approach to Poverty,* Research Report No. 15, Land and Agriculture Policy Centre, Johannesburg: LAPC.

Mbongwa, M. M. 1994. "The Impact of Land Ownership in South Africa". In Vincent Maphai (éd.) *South Africa: The challenge of change.* SAPES Books. Harare, Zimbabve. s. 221-240.

Meagher, Kate ve Abdul Raufu Mustapha (1994), "D-agrianisation in Rural Housaland: Felixibility or Fragility?", *in De-Agrianisation in Africa,* edited by D. Bryceson ve C. van der Laan, Working Paper, No. 20, Leiden: Africa Studies Centre.

Mooij, J. 2000. "Changing Peasantries in Asia", *in Disappearing Peasantries?,* edited by Bryceson et al., Londra: ITDG Publishing.

Moyo, S (çıkacak), Fast-*Track Land and Agrarian Reform in Zimbabwe: Contradictions of Neoliberalism.*

Moyo, S, 2003. "The Interaction of Market and Compulsory Land Acquisition Processes with Social Action in Zimbabwe's Land Reform", in Ibbo Mandaza ve Dani Nabudere (éd.), Pan *Africanism and Integration in Africa, Sapes* Books, Harare, çıkacak.

Moyo, S. (çıkacak (b), *Land Redistribution in Zimbabwe: Allocations and Beneficiaries.*

Moyo, S. 1999. "Land and Democracy in Zimbabwe". *Monograph Series* No. 7. Harare: SAPES Books.

Moyo, S. 2000a. "The political Economy of Land Acquisition and Redistribution in Zimbabwe, 1990- 1999." Journal of Southern African Studies 26 (1).

Moyo, S. 2000b. "The Land Question and Land Reform in Southern Africa." In D. Tevera ve S. Moyo (éd.) *Environmental Security in Southern Africa.*" s. 53-74. Harare: SAPES Books.

Moyo, S. 2000c. Land *Reform under Structural Adjustment in Zimbabwe.* Uppsala: Nordic Africa Institute.

Moyo, S. 2001a, "The Land Occupation Movement and Democratisation in Zimbabwe: Contradictions of Neoliberalism", *Millennium: journal of International Studies,* 30, 2, s. 311-30.

Moyo, S. 2002. "Peasant Organisations and Rural Civil Society in Africa: An Introduction" in Moyo, S ve B. Romdhane (éd.) *Peasant Organisations and Democratisatio in Africa,* Codesria Book Series.

Moyo, S. ve Yeros, P. 2004. "Land Occupations and Land Reform in Zimbabwe: Towards the National Democratic Revolution". *In* Some Moyo ve Paris Yeros (éd.) *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America.* Londra, Zed Books, yayınlanacak.

Moyo, S., Rutherford, B. ve Amanor-Wilks, D. 2000. "Land Reform & Changing Social Relations for Farm Workers in Zimbabwe." *Review of American Political Economy* 84, s.181-202.

Moyo, Sam (yayınlanacak (a), The *Land Question in Africa: Research Perspectives and Questions,* Dakar: CODESRIA Green Book.

National Land Committee (NLC). *Black rural and Poor: Rural Profile.* http://www.nlc.co.za/pampehlets/Ir4.htm.

Neocosmos, M. (1993), *The Agrarian Questions in Southern Africa and 'Accumulation from Below',* Uppsala: Nordiksa Afrikainstitutet.

Pearce, B. 1997. "Overview Paper on Land Reform in South Africa", unpublished mimeo. Aralık.

Petras, J. 1997. "Latin America: The Resurgence of the Left", *New Left Review, 223,* s. 17-47.

Petras, J. et Veltmeyer H. 2001. "Are Latin American Peasant Movements Still a Force for Change? Some New Paradigms Revisited", *journal of Peasant Studies,* 28: 2, s. 83-118.

Pieterse, E. 2003. "Rhythms, patterning and articulations of social formations of South Africa". In David Everatt et Vincent Maphai (éd), *The real State Of The Nation: South Africa After 1990. Interfund Development Upadate,* Special Edition. Cilt. 4, no. 3. s. 101-136.

Presidential Land Review Committee Report, PLRC (2003), *Report of the Presidential Land Review Committee under the Chairmanship of Dr Charles M.B. Utete,* cilt I ve II: Main Report to his Excellency the President of the Republic of Zimbabwe, Ağustos 2003.

Raikes, P ve Gibbon, P. 2000. ""Globalisation" and African Export Crop Agriculture", Journal *of Peasant Studies,* 27: 2, s. 50-93.

Raikes, P. 2000. "Modernization and Adjustment in African Peasant Agriculture", *in Disappearing Peasantries?, edited* by Bryceson ve al., Londra: ITDG Publishing.

Republic of South Africa, 1994. *White Paper: A New Housing Policy and Strategy of the Government of National Unity,* Pretoria. Government Gazette.

Royston, L. 1998. *Urban Land Issues in Contemporary South Africa: Land Tenure Regulation and Infrastructure and Services Provision, No.* 87, The Development Planning Unit, University Collage London.

Rutherford, B. 2002. "Labour, land and civil society: The case of farm workers", Paper presented at the Institute of Development Studies, Department of Agrarian and Labour studies, First Annual.

Sachikonye, L.M. 2003. *The situation of Commercial Farm Workers after Land Reform in Zimbabwe,* A report for the FCTZ.

Save the Children Fund ve FCTZ, 2001. *Rapid Household Economy Assessment: Chihwiti and Gambuli Informal Settlements*, Makonde District, Mashonaland West, Zimbabwe.

Schmidt, E. 1990. "Negotiated Spaces and Contested Terrain: Man, Women, and the Law in Colonial Zimbabwe, 1890-1939", journal *of Southern African Studies,* 16: 4, s. 622-48.

Shackleton, S., Shackleton, C. ve Cousins, B. 2000. "The economic value of land and natural resources to rural livelihoods: Case studies from South Africa", *In Cousins*, B (éd.) *At the cross: Land and agrarian reform in South Africa into the 21st century.* Le Cap/Johannesbourg: Programme for Land and Agrarian Studies, University of the Western Cape/National Land Committee, s. 335-67.

Shackleton, S.E., Stadler, J.J., Jeenes, K.A., Pollard, S.R. et Gear, J.S.S. 1995. *Adaptive Strategies for the Poor in Arid and Semi-arid Lands: In Search of Sustainable Livelihoods: A Case Study of Bushbuckridge District, Earstern Transvaal, South Africa,* unpublished report produced for the IIED and Wits Rural Facility, Klaserie.

Sihlongonyane, M. F. 2004. "Land Occupations in South Africa". *In* Sam Moyo ve Paris Yeros (éd.) *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America.* Londra, Zed Books, Forthcoming.

Skinner, C. 2002. "Getting Costs Right: Local Government and Street Traders in Four South African Cities", Urban Forum, 13: 2: Statistics South Africa. *Rural survey,* 1997 http://www.-statssa.gov.za

Sunday Times. "Land: TheWayForward". http://www.suntimes.co.za/2003/11/02/business/columns/columns4.asp

World Bank, 1990. *World Development Report,* Oxford: Oxford University Press for the World Bank.

World Bank, 1995. *Zimbabwe Achieving Shared Growth: Country Economic Memorandum,* cilt 2. Washington: World Bank.

World Bank, 1995. *Zimbabwe Agricultural sector Memorandum,* Washington DC. M. Rukuni ve C. K. Eicher (éd.) 1994. *Zimbabwe's Agricultural Revolution,* University of Zimbabwe Publications.

Yeros, P. 2002. *The Political Economy of Civilisation: Peasant-workers in Zimbabwe and the Neo-colonial World,* PhD Thesis University of London.

Yeros, Paris (2002a), "Zimbabwe and the Dilemmas of the Left", *Historical Materialism,* 10: 2, s. 3-15.

Zimbizi, G. 2002. *Scenario planning for Farm Worker Displacement,* report prepared for Zimbabwe Network For Informal Settlement Action (ZINISA), Harare.

Zishiri, O. J. 1998. *An Inquiry into the squatter Problem and possible solutions in mashonaland West Province,* Harare: FES.

IX

Brezilya'da Topraksız Köylüler Hareketi (MST)

Marta HARNECKER

1- Tarihsel Durum

Brezilya Topraksız Tarım İşçileri Hareketi (MST), Portekizlilerin ülkeye gelişine dayanan uzun bir toprak mücadelesi dönemi oluşturmaktadır. Biz burada bu dönemin en önemli bölümünü ele alacağız: 1950'li yıllardaki ilk örgütlü köylü hareketleri ve 1964'deki askeri hükümet darbesinin bu hareketler üzerindeki sonuçları. 1950 ve 1960 yılları arasında, toprak ve tarım reformu için mücadele eden üç önemli köylü örgütü ortaya çıktı: *Ligas Capesinas* (Köylü Birlikleri), *Ultab*lar[1] ve *Master*[2].

A- Köylü Birlikleri

Köylü Birlikleri, 1945'e doğru, Vargas diktatörlüğü sona erdiği zaman görüldü[3]. Bu birlikler, kendilerini tarım gündelikçilerine dönüştürecek olan uygulamalara ve topraklarından çıkarılmaya karşı mücadele eden toprak sahibi köylülerle, çiftlik kiracılarını[4], işgalcileri ve *mediero*'ları[5] bir araya getiriyordu. Birlikler,

---

[1] Ultabs: *Uniones de Laboradores y Trabajadores do Brasil* (Brezilya Tarım İşçileri ve Köylüleri Birliği).

[2] Master: *Movimiento de los Agricultores Sin Tierra* (Topraksız Çiftçiler Hareketi).

[3] Getulio Vargas, 1930-1945.

[4] Partner: Bir başkasının toprağına, orada çalışmak için kira ödeyen kişi.

[5] Rekoltesinin yarısını toprak sahibiyle paylaşmak zorunda olan çiftçi.

hemen hemen bütün eyaletlerde kurulmuş ve kısa sürede binlerce köylüye ulaşmıştı. Ayrıca, bağlı bulundukları Brezilya Komünist Partisi (BKP, PBC-*Parti Communiste du Brésile*) tarafından da destek görmüşlerdi. 1947'de Dutra hükümeti BKP'yi illegal ilan ettiği zaman, sert baskılara uğradılar. Yedi yıl sonra Pernambuco'da, Brezilya Sosyalist Partisi Sekreter Yardımcısı ve parti avukatı (aynı zamanda kendi liderleri) Francisco Juliao'nun desteğiyle yeniden ortaya çıktılar Bu tarihten sonra, diğer birçok bölgede olduğu gibi, bu eyaletle birlikte Brezilya'nın diğer Kuzey-Doğu eyaletlerinde de yeni birlikler oluştu. Bu birlikler, 1962'de 13 eyalette varlık göstermişler ve daha o zamanlar çok sayıda miting ve kongre düzenlemişlerdi[6]. İdeolojik ve politik olarak çeşitli sol parti ve gruplardan esinlendiler. Çok sayıda şeker fabrikası denetimini ele geçirerek, Pernambuco'da, ilerici vali Miguel Arraes'in seçilmesinde etkin bir rol oynayarak ve bir tarım reformu yasasını uygulatmak için Goulart hükümetine sürekli baskı yaparak ün kazandılar. Kendilerini topraklarından atmak isteyen büyük toprak sahiplerine karşı verdikleri mücadele, birçok köylünün bu çatışmada yaşamını kaybetmesi noktasında gitgide etkinleşti. 1962'de, ülkenin en büyük birliği olan *Sape* Birliği'nin kurucusu Joao Pedro Texeira idam edildi. Köylü birlikleri bu dönemde kuşkusuz tarım reformu mücadelesinin en kitlesel ve en radikal hareketiydi[7]. Katolik kilisesi ve BKP, telafiler ye toprak mülkiyeti haklarına yönelik çok aşamalı bir tarım reformunu savunurken, Birlikler, kovulmalara karşı direnmeye ve toprak işgallerine devam etti. Bunların bir bölümü gerilla grupları oluşturmaya girişti; çok sayıda işçi tutuklandı ve gerilla grupları ordu tarafından dağıtıldı. En sonunda 1964 askeri darbesiyle, birlikler tamamen yok oldu.

B- Ultablar

1954'de, Köylü Birlikleri Pernambuco'da yeniden ortaya çıktığı zaman, BKP, köylü örgütleri arasındaki eşgüdümü sağla-

---

[6] Bernardo Mançano Fernandes, *A Formação do MST no Brasil*, Editora Vozes, Petropolis, 2000, s. 33.

[7] Joao Pedro Stédile ve Frei Sergio, *La Lucha por la Tierra en el Brasil*, MST, Sao Paulo, 1999, s. 14.

mak için, belediye, eyalet ve ulus düzeylerinde örgütlenmiş, bir çeşit tarım işçileri örgütü olan Tarım İşçileri ve Köylüleri Birliği'ni (Ultab) kurdu. BKP bu inisiyatifle, işçilerle köylüler arasında politik bir birliğin temellerini atmayı hedefliyordu. Bu örgüt, o sıralarda başka köylü örgütlerinin gelişmekte olduğu Pernambuco ve Rio Grande Do Sul dışındaki bütün eyaletlerde yaygınlaştı. Esas olarak da Sao Paulo, Parana ve Rio de Janeiro Eyaletlerinde gelişti. Aynı dönemde Katolik Kilisesi'nin, tarım reformunu kendisine slogan edinen tutucu kesimi, sosyalist düşüncelerin köylüleri etkilemesini önlemek için, Rio Grande do Norte'da onlarca sendika kurdurup 40 000'e yakın köylüyü toplayarak bir Kırsal Yardım Servisi oluşturdu. Buna karşılık Katolik Kilisesi'ndeki ilerici akım da, okuma-yazma ve köylülerin politik eğitim kampanyalarında çalışan bir eğitimci olan Paula Freire'in katılımıyla Temel Eğitim Hareketi'ni başlattı.

C- Master

Nihayet 1950'li yılların sonunda, Rio Grande do Sul Eyaletinde, Encruzilhada do Sul'daki 300 000 ailenin topraklarından atılmasına karşı çıkan Topraksız Çiftçiler Hareketi (MASTER) görüldü. Hareket daha sonra, Vali Leonel Brizola'nın, birçok fazendanın (Portekizce çiftlik anlamına gelen "fazenda", Brezilya'da kahve üretimi yapılan büyük toprak mülkiyetleri anlamında kullanılmaktadır, çev.) denetiminin alınmasına olanak veren desteği sayesinde, tüm eyalette yaygınlaştı. Master'ı Birlikler'den ayırt eden şey, Master saflarındaki işçilerin, toprakları işgal etmek için değil, bir parça toprağa sahip olmak için mücadele etmeleriydi. Bu işçiler 1962'den itibaren, latifundiyaları çevreleyen çitlerin yanında kamplar kurmaya başladılar. Hükümet 1962'de, Brezilya İşçi Partisi'nin (BİP, PTB-*Parti Travailliste Brésile*) o yıl seçimleri kaybetmesiyle birlikte desteğini çekti. Daha sonra hareket, askeri hükümet darbesiyle yok edilene kadar zayıflamaya devam etti[8].

[8] B. Mançano Fernandes, *A Formação de MST op. cit.* s.34

Sendikalaşma Girişimleri

1961'de, Ultablar ilk Tarım İşçileri ve Köylüleri Ulusal Kongre'sini topladı. Kongre'ye, 215'i Köylü Birlikleri'nin ve 50'si de Master'ın delegesi olan 1 400 işçi katıldı. Köylü Birlikleri'nin toplantı boyunca getirdiği radikal önermeler, BKP' nin önermelerinden çok daha etkili oldu. Bu önermeler, sendikalaşma, çalışma mevzuatı, yüksek ücret ve sosyal güvenlik hakları için kampanyalar düzenleme gereksinmesini ortaya çıkarıyordu. Kongre, toprak mücadelesine yeni bir soluk getirmişti. Hükümet, köylülerle çalışan bazı kuruluşlarla birlikte, denetimlerinden çıkan köylü örgütlerinin bu ciddi gelişimi karşısında, hareketi yönlendirmelerine ve belli ölçüde bağımlılaştırıp güçsüzleştirmelerine olanak verecek bir tarım sendikacılığı yaratmak üzere, sendikalar kurmaya karar verdi. Belediye ve eyalet düzeyindeki mitingler, tarım işçilerinin ileride oluşturulacak bir federasyonuna yönelik olarak düzenlenmişti. BKP ve Katolik Kilisesi bu durumu tartıştılar ve bu sendikalaşma sürecinin denetimini almak için gösterdikleri onca çabadan sonra nihayet, 1963 Aralık'ında, Tarım İşçileri Ulusal Konfederasyonu'nu (Contag) kurmak üzere anlaşmaya vardılar. O dönemde ciddi anlamda baskı altında olan Köylü Birlikleri bu sendikalaşma sürecine katılmadı.

Diktatörlük ve Köylü Hareketinin Başarısızlığı (1964–1978)

1964 Mart'ında askeri hükümet darbesi oldu. Diktatörlük, komünist bir tehdit oluşturduklarını öne sürerek, bütün köylü hareketlerini sertçe bastırdı. Önemli liderler tutuklandı, liderlerin birçoğu sürgüne gönderildi ve diğer yüzlercesi de öldürüldü. Brezilya'ya artık terör egemen olmuştu. Tarım reformundan söz etme riskini göze alanlar, aylarca hapis yatıyordu. Baskı o kadar sertleşti ki, sözünü ettiğimiz üç köylü hareketinin üçü de zarar gördü. Birkaç tarım işçisi sendikası başlangıçta zayıf bir direniş gösterdi, ama sonunda, etkinliklerini tamamen değiştirip, bir "sosyal yardım örgütü"ne dönüşmeyi kabul

ettiler[9]. Sendikaların bu yeni toplumsal yapısı, General Medici'nin 1971'de, kır için bir sosyal güvenlik fonu olan *Funrural*'ı kurması ve bu fonun bürokratik etkinliklerini sendikalara geçirmesiyle iyice güçlendi. Birçok sendika bugün hala *Funrural*'ın delegesi sayılmaktadır[10]. 1960'lı yılların sonuna damgasını vuran olgu, kırın yeniden barışa kavuşmasıydı: "Mezar sessizliğinde bir barış. Güney'in ve Kuzey-Doğu'nun (tarım reformu düşleri kuran ve bunu gerçekleştirmek için toplumsal hareketlerde bir araya gelen) binlerce tarım işçisi, umutlarının asker postalları altında ezildiğini gördü"[11]. "Diktatörlüğün başlangıcında ordu, toprak çatışmalarına yalıtılmış bir çözüm getirmek ve böylece köylülerin moralini bozmak için, Toprak Statüsü'nü[12] uygulamaya koymuştu. Amacı, tarım konusunun ulusal bir sorun haline gelmesini engellemekti"[13].

II- MST'nin Doğduğu Genel Bağlam

Şimdi MST'nin doğduğu genel bağlamı inceleyelim.

A- Ekonomik Bağlam

Kapitalist modernizasyon, 1970'li yıllarda, özellikle Güney'de, tarım işletmelerinin hızlı ve yoğun bir makineleşmesine yol açarak, kırlarda gerçekleşti. Bu makineleşme esas olarak, o zamanlar güçlü çokuluslu girişimlerin denetiminde olan tarım ihracatları için uygulandı. Bu süreç, "tutucu" ya da "sancılı modernizasyon" adıyla da bilinir, çünkü birçok köylü ailesi için ekonomik ve toplumsal bir yıkımla eşanlamlı olmuştur. Soya plantasyonunun başlaması, kırlardaki makineleşmeyi

---

[9] J. P. Stédile ve Frei Sergio, *La Lucha por la Tierra..., op. cit., op. 14. Op. cit., s. 14-15.*

[10] *op cit.*, s. 14-15.

[11] *op cit.*, s. 15.

[12] Toprak Statüsü, toprak işgali sürecini düzenlemek ve tarım reformuna kurallar getirmek isteyen bir yasaydı. Toprağın toplumsal işlevinin hukuksal kavramını tanımladı. Aynı zamanda eskiden olmayan kategorilerin tanımını da yaptı: İşletme ve genişleme düşüncelerini hesaba katan kavramlar, Minifundiya ve latifundiya. (Alberto Martinez, Lettre à Marta Harnecker, 2 Aralık 2001).

[13] B. Mançano Fernandes, *A Formação do MST.*, op. cit., s. 43.

hızlandırdı. Ekimlere bu ileri teknolojilerin uygulanması, çok sayıda köylünün topraklarından çıkarılmasına neden oldu. Makineler, Güney'de ve Güney-doğu'daki kahve ve pamuk plantasyonlarında, çiftlik kiracılarının ve işleticilerin emeğinin yerine geçerek, topraksız köylüler yarattı. Bu çiftçiler esas olarak 1975 ve 1980 yılları arasında durumlarını düzeltmeye çalıştılar, bu nedenle, büyük kentlere ya da tarım topluluğu bölgelerine göç etmeye karar verdiler. Birinci durumda, kendilerini hızlandırılmış bir endüstrileşme sürecinde buldular -bu dönem, "Brezilya mucizesi" diye adlandırılan dönemdir-, ama bu düş çok çabuk bitti. Endüstrideki krizin ilk işaretleri, akın akın gelen köylüler için artık istihdam olanağının bulunmadığı kentlerde (işsizliğin artmasıyla), 70'li yılların sonunda hissedildi[14]. İkinci durumda, tarım topluluğu bölgelerine, özellikle Rondonia, Para ve Mato Grosso eyaletlerine göç edenler, bir süre için, bol toprak sözü veren resmi propagandanın etkisi altında kaldılar. Ama sorunlar beklemedi: Yol yoktu, üretim aracı ve kamusal yardım yoktu. Kendi kaderlerine terk edilen göçmenler, köylülük durumlarını koruyamıyordu. Bu topraklar, buğday ve diğer temel ürünleri üreten köylü aileleri için uygun değildi. Öte yandan hükümet, metal, değerli taş ve orman ürünleri işletmesini geliştirmek için işgücü arıyordu. Bu manevranın stratejik boyutu, Brezilya'nın uluslararası sınırlarına boydan boya, nüfusun önemli bir bölümünü yerleştirmekti.

Zaten geçici olan bu çalışma koşulları, bu bölgelere yerleşmeye başlayan büyük çokuluslu şirketlerin toprak boşaltma tehdidiyle çok çabuk bozuldu. "Hükümetin sağladığı mali önceliklerle (gelir vergisinden sağlanan parayı bölgenin fazendalarında kullanma olanağı) cesaretlendirilen" Güney'li iş adamları ve toprak sahipleri, "Amazon bölgelerindeki toprak mülkiyetlerini satın almaya başladılar". Bununla birlikte, "şirketlerin göz diktiği toprak mülkiyetlerinin en büyük bölümü, çoğunluğu toprak sahibi olmayan işçiler tarafından işgal edilmiş durumdaydı" ve toprak için yeni bir mücadele biçimi ortaya çıktı: İşgalcilerin ya da *posseiosların* (tapusuz küçük mülk

[14] J. P. Stédile ve B Mançano Fernandes, Brava gente, la trayectoria del MST y de la por la Tierra en Brasil, Ediciones Barbarroja, Argentina, 2000, s. 16; brezilya yayınları: Editorial Fundacão Perseu Abramo, maio, 1996, s. 16.

sahipleri, çev.) kendilerini topraklardan çıkarmaya çalışan şirketlere ve toprak sahiplerine karşı direnişi. Çatışma ve saldırılar çoğaldı ve bunların çoğu, işgalcilerin ölümüyle ve evlerinin ve plantasyonlarının yakılmasıyla sonuçlandı[15]. Bir parça toprak bulmak için bu uzak yerlere göç eden yüz binlerce köylünün düşleri tamamen yıkılmıştı. Böylece, tarımdaki makineleşmeyle topraklarından çıkarılan köylülerin, kentlere ya da sınırdaki tarım bölgelerine göç ederek buldukları iki çıkış yolu da, toplumsal ve ekonomik açıdan tıkanmış oldu[16]. Bu durum üçüncü bir çözüm bulma gereksinmesi yarattı: Kırsal bölgede direnme ve köylülerin, üzerinde yaşadıkları toprağa sahip çıkmalarını sağlayacak savaş yöntemleri arama girişimi[17]. Bu sonuncu çözümü seçen köylüler MST'nin toplumsal tabanını oluşturdular.

B- Toplumsal ve Politik Bağlam

Ülkenin Demokratikleşme Süreci[18]

Diğer yandan, "Brezilya mucizesi" denen şeyin artık mucize olmaktan çıkmasıyla ve ülke ekonomisinin hızını kaybetmesiyle birlikte, askeri rejim gitgide zayıfladı ve ülke bir demokratikleşme evresine girdi. Halk, öncelikle insan haklarına ilişkin hoşnutsuzluğunu ifade etmeye başladı, ama hızla, başka taleplerde de bulundu ve Sao Paulo dışında verilen ve İşçi Partisi'nin kaynağını oluşturan sendikal mücadelelerin ardından etkisini daha da arttırdı.

Mücadeleci Bir Tarım Sendikacılığı[19]

Bu bağlamda köylüler artık korkmamaya başlamıştı; hem kırsal bir sendikal muhalefet, hem de mücadeleci bir sendikacılı-

---

[15] J. P. Stédile ve Frei Sergio, La Lucha por la Tierra, op. cit., s. 15.

[16] J. P. Stédile ve B. Mançano Fernandes, *Brava gente*, op. cit. s. 17; Braz, Edition, s. 17.

[17] J. P. Stédile ve Frei Sergio, *La Luclıa por la Tierra.*, op. cit., s. 17. *İbidem.*

[18] Bu belgede verdiğim bilgilerin büyük bir bölümü bana 2001 Mayıs'ında Marta Harnecker'in görüştüğü, Rio Grande do Sul, Tupan Silatan Belediyesindeki Marie Elisabeth kolonisinden Frei Flavio Vivian tarafından verildi.

[19] J. P. Stédile, *Os Sem Terra-Debate Magazine,* no.9, Ocak-Mart, 1990, s.6. op. cit.,s. 7.

ğın çekirdekleri vardı. Kırsal bölgeye yönelik kurulan sosyal güvenlik fonunun güçlendirdiği resmi sendikaların yardımcılığı esas alan niteliğini eleştirdiler ve hükümetin tarım politikalarına karşı çıktılar. Bu gruplar en sonunda Birleşik İşçiler Sendikası'yla (CUT) birleşti.

Federal hükümet onlarca yıl boyunca sendikal hareketi, ona bir dizi ayrıcalık sağlayarak ve onu bir yardımcılık ve hizmet sendikacılığına yönlendirmeyi deneyerek, kendi organlarından biri yapmaya çalıştı. Kır sendikalarının içerisinde dişçi ve doktorlar da vardı, bu sendikalar veterinerlikte kullanılan özel tohum ve ürünleri satıyorlardı.

Resmi sendikacılık, "Yeşil Devrim" denilen ve etkinliği, hepsi de çokuluslu şirketler tarafından imal edilen bazı tohum çeşitleri, kimyasal verim arttırıcıları, hayvan bakımı ve diğer ürünlerde yoğunlaşmış olan gelişmeye katkıda bulundu. "Mücadeleci tarım sendikacılığı" ise ülke içindeki sendikal yapıyı aktifleştirmeyi hedefledi. Toplumsal mücadelenin önemini gösterdi ve böylece doğmakta olan MST'yle iyi ilişkiler içerisine girdi. İlk olaylara katılan liderlerinin sayısına gelince, MST'nin Birinci Ulusal Mitingine katılanların %80'i sendika lideriydi.

C- İdeolojik Bağlam: Kırsal Kilisenin[i] Etkisi

İdeolojik boyut, 70'li yılların ortalarından itibaren, Kurtuluş (Özgürlük) Teolojisi'nden esinlenen Katolik Kilisesi Kırsal Toprak Komisyonu'nun (CPT)[20] çalışmasıyla gelişmişti. Laikler ve papazlar kırsal bölgelerde gezerek, köylülerin, problemlerini cennette değil yeryüzünde çözmek için, örgütlenmek ve savaşmak zorunda olduklarını anlatıyorlardı.

Komisyon, CPT'nin ekümenizmi[21] sayesinde çabalarını, birleşik bir hareketin gelişmesine katkıda bulunacak bir şekilde, diğer kiliselerin çalışmalarıyla birleştirebildi.

Özet olarak: Toprak mülkiyeti yoğunlaşmasının ansızın yükselmesi ve topraksız tarım işçilerinin artan sayısı; bu du-

---

[i] (kırsal alandaki cemaati yönlendirmeyi hedefleyen, çev.)

[20] "Topraksız İşçiler Hareketi"nin doğmasının önemli bir sorumlu unsuruydu, çünkü herkesi ve her şeyi tanıyordu", op. cit., s. 8.

[21] Hıristiyan Kiliseler Birliği için Hareket.

rumu düzeltebilecek çözümlerinin olmaması ve bu nedenle belli bir istikrar düzeyine yeni alışmış olan halkta baş gösteren yoksulluk ve güvencesizlik; çeşitli kiliselerin ilerici papazlarının etkisi, ülkede devam etmekte olan demokratikleşme süreci, tüm bunlar, yavaş yavaş ama kesin olarak, toprak işgalleri için kendiliğinden inisiyatiflerin ortaya çıktığı bağlamı belirledi. MST'yi güçlendirecek toplumsal temel böylece yaratılmış oldu.

MST'nin Doğuşu (1978–1984)

Güney'de toprak savaşlarının yeniden ortaya çıktığı ve baskının daha az yoğun olduğu 1978 yılından, MST'nin kurulduğu yıl olan 1984'e kadar süren Topraksız İşçiler Hareketi'nin, bir oluşum sürecinden söz edebiliriz. İlk kıvılcımlar Rio Grande do Sul'da görüldü.

İlk Ulusal Miting: MST'nin Kuruluşu (20–22 Ocak 1984)

Tek bir ulusal hareketin, önemli bir politik öncü olabileceğini net olarak ilk anlayan, Kırsal Toprak Komisyonu oldu[22]. Sürecin başındaki düşünce, bölgesel bir hareket yaratmaktı. Ama daha sonra, toprak savaşını güçlendirmenin ve onun baskı ya da zarar görmesini engellemenin en iyi aracının, ulusal bir hareket olduğu ortaya çıktı. Bu perspektifle, 1984'ün 20 Ocak'ından 22 Ocak'a kadar[23], diktatörlüğe karşı Birinci Topraksız İşçiler Ulusal Mitingi düzenlendi. Mitinge, işgal topraklarından gelen çok sayıda halk lideri katıldı: 13 eyaletten gelen, aralarında -az önce sözünü ettiğim gibi- çok sayıda tarım sendikası liderinin de olduğu yaklaşık 100 temsilci[24].

Birinci Ulusal Mitingin tarihi, MST'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilir. "Tarım işçileri" deyimi, toprakları, üzerinde çalışmak için işgal eden topraksız "tarım işçileri" hareketiyle, toprakları, üzerinde ev yapmak için işgal eden topraksız kentliler hareketi arasında karışıklığı önlemektedir. Bu sonuncusu, ev amaçlı gerçek bir halk hareketidir ve birçok yerde, daha uygun adıyla, Evsizler Hareketi olarak vardır. Topraksız İnsan-

---

[22] B. Mançano Fernandes, *A Formação do MST, op. cit.*, s. 75-76.
[23] Cascavel'de Diocesain Formasyon Merkezinde, Parana.
[24] J. P. Stédile, *Os Sem Terra, op.*, s. 7

lar Hareketi de, kendisi de MST harflerini[25] kullanan Topraksız Tarım İşçileri Hareketini tanımlamak için daha yaygın olan bir kısaltmadır. Tarım reformu ve toprak için savaşan özerk kitle hareketinin rolünün belirgin olarak ortaya çıkması, bu birinci miting sırasında olmuştur. Bu hareket ne sendikal, ne de kiliseye bağlı bir hareketti. Sendikalara ya da kiliselere bağlı olmak zorunda değildi, ama bizzat işçiler tarafından, kendi özerkliklerini koruyacak bir tarzda denetlenmek zorundaydı. Kurucu üyeler bu hareketin, yukarıdan dayatılan bürokratik pazarlıkları değil, sınıflar mücadelesini temsil eden bir hareket olması konusunda kararlıydı.

MST'nin Bugüne Kadarki Deneyimi

Brezilya Topraksız Tarım İşçileri Hareketi, hiç tartışmasız Latin Amerika'nın en önemli toplumsal hareketlerinden biridir.

Bu hareket, Nikaragua'da Sandinist zaferden ve bu zaferin kıtadaki devrimci hareketi önemli bir biçimde etkilemesinden birkaç yıl sonra, başta Katolik Kilisesi Toprak Pastorali olmak üzere, farklı Hıristiyan akımlarının ilerici kesimlerinin etkisiyle gelişti. Uzun askeri diktatörlük yıllarından sonra Brezilya nihayet demokrasinin yolunu yeniden buluyordu. Halkın hoşnutsuzluk gösterileri (özellikle Sao Paulo banliyösündeki önemli sendikal mücadeleler) yeniden şiddetlenmişti; bu çatışmalar İşçi Partisi'nin, ardından da İşçilerin Birleşik Sendikası'nın kurulmasının hareket noktası oldu.

Bu durum, diğer nedenlerle birlikte, ordu tarafından uygulanan ekonomik modelin neden olduğu krizle ortaya çıkmıştı. Bu krizin bir sonucu olarak köylülerin -ülkenin güney ve orta bölümlerinde tarımdaki modernizasyon ve kuzey ve orta-doğu bölgelerinde yoksulluk ve kuraklık nedeniyle topraklarından ayrılan- kentlerde iş bulma olanakları gitgide azalıyordu. Öte yandan tarım topluluğu bölgelerine göç, çeşitli nedenlerden

[25] MST baş harfleri (Movimiento Sem Terra) ilk kez 1983'de Ronda Alta kampında, Encruzilhada Natalino önderleri, Uruguay Irmağı kıyısına, Santa Catarina ve Rio Grande do Sul arasındaki sınıra, 25 hidroelektrik santral yapmayı öngören yeni hükümet projesini öğrendikten sonra, protestolar örgütlemek için bir komisyon kurduğu zaman kullanıldı.

dolayı inandırıcı bir çözüm olmaktan çıkmıştı[26]. Topraksız köylü için tek geçerli çözüm vardı; yaşadıkları yerlerde bir parça toprak edinmelerini sağlayacak başka araçlar bulmak zorundaydılar. Bu çözüm -özellikle ülkenin bütün bölgelerinde gereğinden fazla işlenmemiş toprak bulunduğu gerçeği hesaba katılırsa- gitgide daha çok benimsendi.

Bu durum, kazanılan başarılar sayesinde sonraki yıllarda da yükselmeye devam eden ilk toprak zoralımlarını güdüledi. Gitgide daha çok sayıda köylü, ancak mücadele ederek toprak sahibi olabileceğini anlamaya başladı. O halde toprak işgali, temel bir baskı aracı ve binlerce köylünün ilk toplumsallaşma ve politik bilinçlenme okulu oldu. MST böylece bu alanda hatırı sayılır bir deneyim biriktirebildi: Bu yöntem sayesinde 17 yılda 350 000 kadar köylü ailesine bir ev sağlamayı başardı, diğer 100 000 aile hala sırasını bekliyor ve Brezilya'daki yaklaşık 500 kampa bölüştürülmüş durumdalar.

Ama Hareket, toprak almanın ve bu topraklara köylü ailelerini yerleştirmenin yeterli olmadığının bilincindeydi. Köylülerin bu topraklarda çalışabilmesinin ve yaşamak için gereken gelirleri elde edebilmesinin koşullarını da yaratmak gerekiyordu. Çağdaş teknolojik devrimin ilerlemelerinden yararlanmalarını sağlayacak makineler, tohumlar, krediler, teknik bilgiler olmadan; ürünleri için pazar olmadan, toprak, bir özgürlük alanı yerine bir kâbus olacaktı ve köylüler onu çok düşük fiyata satmak ya da tamamen terk etmek zorunda kalacaklardı. MST bu nedenle mücadelenin, toprakların zapt edilmesiyle bitmemesi gerektiği olgusunda ısrarcı oldu: Köylüler diğer amaçlara ulaşmak için örgütlü bir tarzda mücadele etmeye devam etmeliydiler. Mücadelenin bu yeni evresinde başarılı olmak için, köylülerin hareket içinde örgütlenmeyi ve harekete eklemlenmeyi sürdürmeleri önemliydi. Deneyimler, tabanda örgütlenmenin en kusursuz biçiminin, 20-30 ailelik grup örgütlenmesi olduğunu gösterdi. MST, toprak zaptının tamamlanmasından sonra kurulan köylerin bu örgütlenme biçimine devam etmesini ve bu aile gruplarının, küçük tarım toplulukla-

[26] Hükümet köylülerin tarım sınırı boyunca yerleşimini cesaretlendirmektedir.

rında ya da evlerin birbirine yakın olacağı ve okul, dinlenme merkezleri, küçük bir park, bir çocuk bahçesi, vb. gibi kolektif hizmetlere ayrılan yerlerin bulunacağı *agrovila*larda (tarım köyleri) toplanmasını önerdi. Ama bu öneri tam olarak gerçeğe dönüşemedi. *Incra*[27], toprağın bireysel ölçütler üzerinden dağıtılmasını önerdi. Ama bu kez de aileler birbirinden uzaktaydı ve bu da topluluk ilişkilerinin sürdürülmesi için bir engeldi. Bu nedenle Hareket, bu sıralarda, köylülerin aile grupları olarak tamamen kolektif bir yaşam sürdürerek kendi topraklarında yaşamalarını sağlayabilecek başka çözümler aramaktadır.

MST bir başka meydan okumaya da karşılık vermek istemektedir: Bu aile gruplarının -kusursuz bir örgütlenmeye ve katılımcılığa olanak veren- varlığıyla, kırda baskın olan oyunun kurallarını yerel düzeyde değiştirmeye olanak verecek bir etki yaratma gereksinmesini birleştirebilmek. Bazılarının *polos de asentamientos* (toplulukların yoğunlaşması) olarak tanımladığı olgunun yaratılması, bu soruna getirilen çözümlerin bir bölümü olarak ele alınmıştır. Çok sayıda topluluğun aynı arazide yoğunlaşması, bölgede, kendi tarım kooperatiflerinden çıkan ürünleri pazarlayabilecek alternatif bir halk pazarının oluşturulmasına olanak verecektir. Tarım köyleri ve tarıma dayalı endüstrileriyle en çok gelişen topluluklar, azınlık olmalarına ve kâr yasasıyla yönetilen bir sisteme entegrasyonlarının güçlüklerine karşın, Hareketin, mücadelenin sonunda görmek istediği doğru ve dayanışan bir toplum idealini temsil etmektedirler. Topluluklardaki ailelerin geçimini güvence altına almak ve hangi araçla olursa olsun gelirlerini yükseltmek için örgütleme ve planlama yapmak kolay olmamıştır: Dağıtılan topraklar, büyük toprak sahipleri onları doğru dürüst işlemediği için, genel olarak niteliksiz ya da haraptır, Ayrıca bu bölgeler genellikle çok yetersiz ve çok zayıf altyapılara sahiptir.

Bu güçlükleri açmak için MST, en gelişkinleri hayvancılık ve tarım kooperatifleri olan, ortak çalışma biçimleri uygulamıştır. Bu örgütlenme yöntemini kabul edenlerin ve bu seçimi destekleyenlerin yararlandığı tarım kredilerine uygun kamusal bir sistemin varlığına karşın, güçlükler beklenenden daha bü-

[27] Tarım Reformu ve Kolonileşme Ulusal Enstitüsü.

yük olmuştur. Bazı yerlerde örnek kooperatifler oluşturulmuş, ama aralarından çoğu, deneyim eksikliklerinden, yaptıkları yanlışlardan ve yürürlükteki ekonomik sistemin dayattığı sınırlamalardan dolayı çok ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Özgül teknoloji biçimlerine verilen kolay krediler, köylülerin gereksinmelerine yanıt vermeyen bir makineleşme tarzının yolunu açmıştır. Bu kooperatifler, üretimi çeşitlendirmek yerine, onları pazarın değişimlerine tamamen bağımlı kılacak olan yöntemi, üretimlerini tek bir üründe yoğunlaştırmayı seçmiştir. Pazar yasaları ve var olan yasal düzenlemeler, böylece ciddi engeller haline gelmiştir.

Bu hareketin mücadeleci tavrı, beklendiği gibi, beraberinde dünyanın en gerici toplumsal sınıflarından biri olan Brezilya büyük toprak sahiplerinin sert direnişini getirmiştir. Onlar, harekete karşı koymak için mümkün olan tüm araçlardan yararlanmışlardır: Zulümlerden ve işçilere ve liderlerine yönelik cinayet girişimlerinden başlayarak, köylüleri, toprakta sessiz sedasız çalışmakta olan tüm ailelerin öldürülmesi tehdidiyle kovmak için, devletin çetelerini ve silahlı adamlarını kullanmaya, hapis ve işkencelere; büyük *fazendalar*da adam kaçırmalardan sendika bürolarındaki şiddet ve yangınlara; cinayet olaylarıyla ilgisi olmayan insanlar için haksız idam taleplerinden, kendisini toprak mücadelesine adamış işçilerin, liderlerin ve Hıristiyan papazlar grubu aktivistlerinin fiziki olarak yok edilmelerine kadar.

Hareketi yok saymayı, onu soyutlamayı, baskı altına almayı, yozlaştırmayı, ekonomik olarak boğmayı, medyadaki imajına zarar vermeyi ve sistematik bir bilgi çarpıtma yoluyla, toplumsal tabanında karışıklık yaratmayı hedefleyen tüm bu girişimlere karşın, MST büyümeye ve güçlenmeye devam etmiştir. Bugün, sistemin dışladığı çeşitli halk kesimlerinin, topraksız, evsiz ve işsiz insanların yürüttüğü eylemleri cesaretlendirerek, neoliberalizme karşı savaşın başlıca ulusal referansı olmuştur. Radikal sağ ataklara karşın, toplumun birçok kesiminde gitgide daha fazla saygı uyandırmaktadır. İnsanlar artık onu, (içinde ne yazık ki politik sol partilerin bulunmadığı) ideolojik ifadelerinin bir aracı olarak görmektedirler. Bununla birlikte MST'nin, saygınlığının zedelemesi amacıyla medyada

yayınlanan, (mücadelesini daha iyi anlatmak ve toprak, krediler ve diğer gerekleri elde etmek için baskı oluşturmak amacıyla gerçekleştirdiği) kentlerdeki kamu binalarının işgal görüntüleri nedeniyle, orta sınıf kesimleri tarafından iyi karşılanmadığını da söylemek gerek. Hareket, nereden gelirse gelsin iyi niyetli tüm düşüncelere açıktır ve diğer kurumlar karşısındaki özerkliğini titizlikle savunmaktadır. İlerici dinsel akımlardan güçlü bir şekilde etkilenmiş, kendisini tamamen tarım işçilerinin mücadelesine vermiş ve hiçbir şekilde dış önderliğe boyun eğmemiştir. Üyelerinin politik bağlantısında ısrarcı olmuş, ama üyelerinin büyük bir çoğunluğu İşçi Partisi'ne oy verdiği ve aralarından çoğu onun aktif militanı olduğu halde, sol partilerle bağının olmasını istememiştir. Bu özerkliğe katkıda bulunan iki belirleyici unsur vardır: Hareketin para politikası ve kadrolarını oluşturma biçimi.

Para politikasına ilişkin olarak, esas olarak diğer kurumlara ve dış yardımlara bağlı olan birçok sol parti ve hareketin tersine, MST kendi gereksinmelerini kendisi finanse etmektedir. Kendilerine toprak ve onu işlemek için kredi verilen köylüler, kaynaklarının belirli bir yüzdesini ve ürünlerinin belli bir kotasını vererek Hareket'e destek sağlamaktadırlar. Öte yandan birçok topluluğun üretimde uyguladığı çeşitli işbirliği yöntemleri, başka sorumluluklar da yüklenmiş olan bazı kadroları, yalnızca Hareket için militanlık yapmak üzere, özgürleştirmektedir.

İkinci konuya gelince, MST, bir hareketin, ancak kendi kadrolarını oluşturarak özerk olabileceğini düşünmekte, bunun için çeşitli düzeylerde uzman okullar açmaya çalışmaktadır. Hareketin içerisindeki düzen, otoriter ve militarist bir politikadan çok, yönetimin kullandığı doğru yöntemlere bağlı olarak, son derece sıkıdır. Basit çoğunluktan kaçınılır: Dayatmaktan çok ikna etmenin yolları denenir. Öte yandan, hareketin bütün üyelerinin aynı görüşte olmaması noktasında, kararın kabulü ertelenir. Küçük bir yönetici grubuna bağımlılığın, birçok parti ve hareketin zayıf noktasını oluşturduğu gerçeğinin bilinciyle MST, hareketin tabanına çok yakın olan kolektif bir önderlik geliştirmeye çalışmaktadır. Bu koskoca ülkede uçakla yolculuk etmek yerine mümkün olduğu ölçüde otobüse binen ve yabancı

ülkelere gitmeyi (kariyerin "diplomat" formasyonunu önlemek için), tüm üyelerin aynı olanaklara sahip olabilecekleri bir tarzda sınırlayan bir yöneticilik türüdür bu. Bir başka önemli konu, liderlerin, durumları ne olursa olsun iki yıl boyunca eleştirel bir değerlendirmeye tabi olmaları ve yöneticilik sürelerinin, Harekete sağladıkları yararın tüm gruplar tarafından değerlendirmesi durumunda, uzamasıdır.

Hareket, Brezilya'nın, önemli zıtlıkların bulunduğu bir ülke olması gerçeğinin bilinciyle ve radikal bir tarım reformuna muhalefet edenlere karşı mücadelenin anahtar etmeninin, çeşitli bölgelerdeki köylü mücadelelerinin ulusal ağı olduğunu anlayarak, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda kişisel farklılıklara da saygı göstererek, bu farlılıkları hesaba katmayan eylem ve örgütlenme formüllerini dayatmadan, çeşitli mücadeleleri aynı bayrak altında toplamaya çalışmaktadır. Özel olarak dikkat çeken bir konu daha vardır: Köylü hareketinin güçlü bir erkek egemen mirasa sahip olmasına karşın, etkinliklere pek çok kadın katılmaktadır. Bu katılımın en güzel örneği, üst düzey görevlerdeki 23 üyenin dokuzunun, kota sistemi sayesinde değil kendi değerlerinden dolayı seçilen kadınlardan olmasıdır. Kadınlar, ailelerini sıkıntıya sokmadan, yavaş yavaş çeşitli alanlarda yönetici rollerine sahip çıkmaya başlamışlardır. Kamplarda ve topluluklarda, yollarda ve mitinglerde, çocuklarıyla gelen kadınların katılabilmesi için, anaokulları tarzı oluşumlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte temel görevleri üstlenen çocuk sahibi evli kadınlar için hala bir çözüm bulunamamıştır. Gerçi ulusal önderlikte yer alan dokuz kadının yalnızca ikisi evlidir ve çocukları yoktur; ayrıca aralarında bekâr anneler ya da eşlerinden ayrılmış kadınlar da vardır. Bu toplumsal hareket moral bir güce ve zafere ilişkin büyük bir inanca sahiptir; ona yaklaşan herkes yaydığı sevinçten ve geleceğe duyduğu güvenden etkilenmektedir. Bana göre bu, onların, sosyalizmin bugünkü neo-liberal düzene alternatif olduğuna, yani sosyalizme (sosyalizmi uygulayan ülkelerin yaşadığı reel güçlüklere değil, sosyalizmin ütopik yanına vurgu yapmaya öncelik vererek) duydukları inanca bağlıdır.

Ama aynı zamanda, kapitalist sistemin haksızlıklarına karşı başlattıkları mücadeleye ve insanın, dayanışma eyleminin

kaynağı olduğuna duydukları inanca da bağlıdır. Gerçekleştirdiği tüm kolektif etkinlikler Harekete, halkın zihinsel yapısını geliştirme olanağı vermektedir. İnanma denilen şey budur. Şarkı, tiyatro, şiir, vb. etkinliklerin her biri, MST'nin bayrak, marş gibi simgeleri gibi önemli bir işleve sahiptir: Bunların hepsi de, mücadele ve direnme ruhlarını birleştiren, kimlikleştiren, güçlendiren ortak bir duygunun ifadesidir. Hala katedilecek yol vardır, çünkü hareketin -bireysel tarzda ve çok düşük bir kültür düzeyiyle yetişmiş tarım işçilerinden oluşan- toplumsal tabanındaki kültürel dönüşüm bugünden yarına sağlanamaz. Yine de bu 17 yıllık mücadele boyunca kazanılan deneyimin, bu yolu gitgide daha güçlü örnek almaya başlayan dünyadaki tüm halk hareketleri için bir bilgi ve esin kaynağı olduğunu düşünüyorum. MST içerisinde toplanan köylülerin, hedeflerine ancak kısmen ulaştıkları bir gerçek; ama MST'nin en büyük zaferlerinden biri kuşkusuz, insanlara, başkaları için çalışmak zorunda olmadan kendi çıkarları için çalışmak, çocuklarının eğitimini sağlamak ve -belki de hala en önemlisi- bir saygınlık kazanmak olanağını vermek oldu. O insanlar şimdi toplumun paryaları olarak değil, dünyanın diğer bölgelerinin diğer yurttaşlarıyla aynı sıfatla, yurttaş olarak kabul ediliyorlar.

X

Polonya'da Yeni Tarım Sorunu

Florian NOWICKI

Polonya'da kapitalizmin restorasyonu, kırsal nüfusun yaşam koşullarında birkaç ana başlıkla özetlenebilecek önemli bir bozulmaya neden oldu:

— Kırsal nüfusun yaşam düzeyinin düşmesi,
— Kırsal çevrede profesyonel etkinlik oranının azalması ve kitlesel işsizliğin gelişmesi,
— Tarımsal etkinlik gelirlerinin (görece ve mutlak) düşmesi,
— Toplumsal eşitsizliklerin büyümesi,
— Ticari üretimin tarımsal işletmelerinde önemli sayıda bir gerileme,
— Çiftçilerin sattıkları ve satın aldıkları ürünler arasındaki fiyat farklarının artması.

Kitlesel işsizliğin ilk kurbanları işçi-köylülerdi. Bu toplumsal grup 1975'de 1,4 milyon insandan oluşuyordu; 1998'de yalnızca 600 000 kişi olarak kaldı. 1990'lı yılların başında, istihdamı yeniden düzenleyen ilk kararnamelere bağlı olarak, bir hektardan fazla bir tarımsal işletmenin sahibi olan işçiler, (işsizlik tazminatı almadan) tarım dışı istihdamlarını ilk kaybedenlerin arasındaydılar (yasa sonradan işçi-köylülerin lehine değiştirildi). Böylece ülkenin ilk yeni yoksulları, işçi-köylüler ve aileleri oldu[1]

[1] K. Lapinska-Tyszka, B. Perepeczko, "Subiektywny i obiektywny wymiar ubostwa na wsi", *Wies i Rolnictwo*, no 3, 2002, s. 80.

1990'lı yılların başında topraklarına geri gelen işçi-köylüler artık, gizli işsizlerin yararsız işgücünü oluşturuyorlardı (gizli işsizlik, işgücünün, tarım işletmesinin çalışmasında, "yararsız" olmasıyla tanımlanmaktadır). Aynı zamanda çok sayıda köylü genç de, toprak sahibi olan ya da olmayan ailelerinin yanında yaşamak üzere, (işlerini kaybettikleri kentten) köylerine geri dönüyordu. Kırdaki ev ve aile, yaşamı sürdürmenin tek olanağıydı. Barbara Fedyszak-Radziejowska, tarım işletmelerindeki "bir milyon insanın, kayıt dışı gizli işsiz olduğunu" ileri sürer[2]. Eski Devlet Tarım İşletmelerinin (PGR), işçileri de, eski işçi-köylülerle aynı hızda işsiz kalmışlardır.

Sistemin dönüşümü böylece, işletme gelirlerinin artık çok zayıf olduğu tarım işletmeleri de dahil olmak üzere, yoksullukta radikal bir artışı tetiklemiştir. Tarım gelirlerinin yok olmasından bile söz edilebilmektedir[3]. "Köylü ailelerini özellikle mutsuz eden şey", diye yazıyorlardı Lapinska-Tyszka ve Perepeczko 2002'de, "son on beş yılınkilerle karşılaştırıldığında, bugünkü gelirlerin düzeyidir". 1980'li yıllar özellikle görkemliydi. Bu on yılın sonunda tarım gelirleri diğer etkinliklerin gelirlerinden daha yüksekti. Tarım gelirlerinin diğer gelirler arasındaki oranı 1989'da % 150 civarındaydı (savaştan sonraki dönemin en yüksek oranı). Bu oran on yılda % 40'a düştü. Demek ki düşüş çok şiddetli olmuştur[4]. "Gelirlerin düşüşü, 1999'dan sonra da, tarım işletmelerinin durumunun (1,9 milyon insan tarafından tahsil edilen emeklilik ödenekleri ve gelirlerle) biraz düzelmesine karşın, devam etmiştir[5]".

Kırlardan yabancı ülkelere yapılan göçlerin önemi, Polonya kırsalında bir iş bulmanın güçlüğünü kanıtlar. Nispeten yeni bir görüngü söz konusudur. Yabancı ülkelere göç, o zamana kadar yalnızca birkaç bölgeyi ilgilendirirken, artık kırların tümünü etkilemektedir. Göçler, Polonya kırsalındaki işsizlik sorununu çözemese bile, sonuçlarını yumuşatmaktadır[6].

---

[2] B. Fedyszak-Radziejowska, "Wies w polityce i debacie publicznej", *Wies i Rolnictwo*, no 1 (114), 2002, s. 64.
[3] K. Lapinska-Tyszka, B. Perepeczko, *op. cit.*, s. 83.
[4] *A.g.e.*, s. 83.
[5] *A.g.e.*, s. 83-84.
[6] *A.g.e., s. 82.*

Birçok araştırmacının da desteklediği gibi, Polonya tarımının başlıca sorunu -pazar ekonomisinin kurallarını dayatan dönüşüm nedeniyle- üretim potansiyelinin, tarım ürünlerinin pazar tarafından emilme kapasitesinden daha büyük olmasıdır. Öte yandan tarım işletmelerinin arazi yapısı da genellikle, emeğin, diğer etkinliklere göre daha düşük verimde olmasına yol açar. O halde tarım, beklenen gelirleri sağlayacak yapıda değildir[7].

I- Kuramda ve Uygulamada Modelin Dönüşümü

Polonyalı tarım uzmanları tarımın dönüşümünün hala devam etmekte olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu sürecin çeşitli durumlara göre alabildiği farklı hızların ve gecikmelerin altını çizerler. Girişimlerin yapısı (işletmelerin % 55'i, 5 hektarı aşmaz[8]) ve kalabalık istihdam sorunu, seçilen yeni tarımsal gelişme modeline uymayan iki parametre olarak, tüm sorguların merkezindedir. Ama Polonya'da kapitalizmin restorasyonu, çelişkili bir biçimde, (Polonya Halk Cumhuriyeti'nde pazar için üretim yapan) işletmelerin büyük çoğunluğunun, kendi geçimini sağlamak için üretim yapan işletmelere dönüşmesine de katkıda bulunmuştur. 1990'lı yılların başlarında işletmelerin % 50'den fazlası ticari katkı sunmaya zorlanmıştı[9]. Burada, kapitalist dönüşümün yaşama geçirildiği tüm ülkelerde yaşanan tipik bir süreç söz konusudur. Maria Halamska şöyle yazar: "1990'lı yılların başında Orta Avrupa'da, yalnızca ya da hemen hemen kendi geçimi için üretim yapan çok sayıda küçük işletme grubunun görünmesi kaçınılmazdır". SOCO'nun tarımsal girişimin işlevi üzerine yaptığı araştırmalar, görüngünün yoğunluğunu ölçmeye olanak vermektedir: Polonyalı çiftçilerin % 44'ü ve Macar çiftçilerin % 36'sı artık yalnızca kendi geçimlerini sağlamak için üretim yapmaktadırlar. 1990'lı yılların başlarında, incelenen tüm ülkelerde, endüstriyel çıkışlı

---

[7] *A.g.e.*, s. 4.

[8] M. Klodzinski, B. Fedyszak-Radziejowska, "Dylematy polskiej wsi i polskiego rolnictwa w procesie integracji z Unia Europejska", *Wies i Rolnictwo*, no 1 (118), 2003, s. 75.

[9] Maria Halamska, *Dekolektywizacja rolnictwa w Europie Srodkowej i jej spoleczne konsekwencje*, Warszawa, IRWIR-PAN, 1998, s.117.

üretim araçlarının tüketiminde bir düşüş (bazen sert) gözlemliyoruz. (...) Polonya ve Macaristan'daki işletmelerin bir bölümünün, kendi yağıyla kavruluyor olması, onların pazar tarafından elenmelerinin bir sonucudur"[10]. Polonya'da bir milyondan fazla işletme (yani tüm işletmelerin %50'sinden fazlası) yalnızca (260 000) ya da ağırlıklı olarak (764 000) kendi gereksinmelerini karşılamak için üretim yapar. İşletmelerin ancak % 13'ü belirli bir ticari ürün vermektedir (yılda 3 000 Ziloti, yaklaşık 682 Euro)[11]. Demek ki komünizm döneminde, çok büyük sayıda tarımsal girişim ticari ilişkilere girmişken, kapitalizm, tarımda kendi geçimini sağlamaya doğru bir geri çekiliş yaratmıştır. Kuşkusuz komünizm döneminde, tarım ürünlerinin satışını güvence altına alan devletin düzenlediği, farklı bir pazar türü söz konusuydu. Tarım ürünlerinin doğrudan tüketicisi olan tarım-gıda endüstrisi ve ticari yapılar devlet tarafından yönetiliyordu. Bu, tarımcıların bir başka kaygı taşımadan üretime yoğunlaşabilmesi için, son derece elverişli bir sistemdi. Devlet, tarım üretimiyle endüstri üretimi arasındaki ilişkiyi düzenleyen fiyatları (fiyat makası denen şey) saptıyordu. Fiyatlar bazı dönemlerde tarımcılar için son derece elverişli oluyordu.

1989'da, dönüşümün başlamasından önce, özel tarım sektörü (tüm Polonya Halk Cumhuriyeti dönemi boyunca egemen olan sektör) toprakların % 76,3'ünü, kamu sektörü % 18,8'ini ve kooperatif sektörü de yalnızca % 3,7'sini toplamıştı. Demek ki özel sektör, 2 400 000 bireysel tarım işletmesi arasında paylaştırılan toprakların neredeyse dörtte üçünü kullanıyordu. Bu işletmeler, bugün olmadıkları kadar pazara bağlıydı, üretimleri bugünkünden daha ticari, kendi tüketimlerine ayrılan tarım ürünlerinin miktarı bugünkünden daha azdı. Ama aynı zamanda, tarım ailelerinin ancak % 20'si, yalnızca kendi tarım gelirleriyle yaşıyordu[12]. Çift istihdam, baskın profesyonel etkinlik biçimi olmuştu.

---

[10] *A.g.e.*, s. 128.

[11] A.g.e.,s. 29; E. Szot, "Komu na wsi dobrze sie zyje", *Rzeczpospolita*, 27 Temmuz 1998.

[12] M. Halamska, *op., cit.*, s. 28.

Aslında devlet sektörünün, tarımsal arazinin yeniden dağıtımından daha önemli bir işlevi vardı. Devlet işletmeleri, dönemin ölçütlerini yakalamak için, ikili toplumsal-üretken verimlilik ilkesiyle düzenlenmişti. Toplumsal işlevleri neredeyse ekonomik işlevleri kadar önemliydi. Bireysel çiftlikler de devlet çiftliklerindeki gelişmiş altyapılardan yararlanıyordu. Kamu sektörü (bireysel girişim ürünlerinin tüketicisi olarak), özel sektöre çeşitli biçimlerde destek oluyor, özel sektörün kapsamı dışındaki önemli toplumsal ve ekonomik görevleri üstleniyordu. Örneğin, verimsiz, ama tarımın işlevselliği için kaçınılmaz olan çeşitli üretim biçimlerinin sorumluluğunu alıyordu. 1980'li yıllarda, Polonya ekonomisinin, "3 S"ler reformu (Bağımsızlık, Öz yönetim, Oto-finansman) denilen global reformu çerçevesinde, Devlet Tarım İşletmeleri (PGR) köklü bir reform yaşamıştı. Reformun amacı, işlevinin etkisini, disiplinin güçlenmesini ve emeğin üretkenliğinin yükselmesini iyileştirmekti. Bu amaca kısmen ulaşıldı; sonuçlar dönüşümlerin arifesinde kabul edilebilirdi (devlet sektörünün, çeşitli zorunlulukları aşırı derecede yüklenmiş olmasına karşın). Kooperatif sektör (üyelerinden her birinin bireysel mülkiyeti temelinde örgütlenen girişimlerle, kooperatif mülkiyeti üzerine kurulan diğer girişimleri toplayan) yalnızca sembolik bir rol oynuyordu. 1980'li yılların sonunda fiyatlar sistemi, tarımcılar için (özellikle pazardaki talep fazlalığı nedeniyle)[13] çok elverişliydi. Dünya Bankasının ekonomistleri bu dönemi, özelleştirilmiş Polonya tarımı için savaş sonrası dönemin en iyisi olarak değerlendirdiler[14].

Sistemin dönüşümü -tarıma ilişkin- iki evreden geçmiştir: Şok tedavisi evresi (1989–1992) ve bir çeşit ulusal korumacılığın yeniden kurulma evresi (ama Polonya Halk Cumhuriyeti'nin karakteristik ekonomik mantığından tamamen farklı bir çerçevede). Tarımda kapitalizmin restorasyonu, üç sürecin kaynaşmasına dayanmaktadır: 1) Kolektivist tarımın özelleşti-

---

[13] W. Orlowski, "Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa polskiego w dlugim okresie", *Wies i Rolnictwo,* no 2 (111), 2001, s. 19.

[14] K Szafraniec, Wies jako miejsce niechciane: Przyczynek do tezy o postepujacej marginalizacji wsi i rolnictwa w Polsce", *Wies i Rolnictwo*, no 4 (105), 1999, s. 43

rilmesi; 2) Özelleştirme ve her şeyden önce, kentlerle kırlar arasında bağ kurmakla görevli ekonomik örgütlerin (tarımsal olmayan altyapı, tarım-gıda dönüşüm endüstrileri) eylem mantığının değişmesi; 3) Tarımla endüstri ya da daha genel bir deyimle kırlarla kentler arasındaki ekonomik değiş-tokuşların liberalleşmesi.

Bu süreçlerin ilk etkisi, toprakların çeşitli mülkiyet biçimlerine göre yeniden dağıtımının dönüşümleriyle ölçülebilir. 1991'de devlet işletmeleri ekili toprakların % 18,6'sına, kooperatifler % 3,9'una ve küçük üreticiler de % 72,6'sına sahipti (önceki döneme göre büyük bir değişiklik olmadan). Birkaç yıl sonra -1995 ve 1997 yıllarında- ulusal sektör, toprakların % 3'üne sahip olan kooperatiflerin ve % 8'ine sahip olan diğer kolektif işletmelerin toprak payını % 7'ye indirme taahhüdünü vermiş, bu arada özel sektörün payı % 82'ye çıkmıştı[15]. İkinci ve üçüncü süreçler birbirinden zor ayırt edilmektedir. Üretimin verimliliğine yönelik dönüşüm ve kolektivist pazarlama altyapılarının ortadan kalkması, aynı madalyonun iki yüzünü oluşturur.

Polonya Halk Cumhuriyeti'nde tarım-gıda ürünlerinin dönüşümü, et, süt, meyve ve sebze üretimi tekeline sahip olan devletin özel birimlerine aitti[16]. Bireysel tarım üreticileriyle devlet tarım-gıda endüstrisi birimleri arasındaki değiş-tokuş, devletin biçimlendirdiği ilişkiler (tarım ürünlerine duyulan yoğun talep) çerçevesinde yapılıyordu. Fiyatların düzeyi doğrudan, hem bireysel işletmelerin ürünleri için bir sürüm garantisi veren, hem de tarım ürünlerinin kente düzgün bir şekilde iletilmesini gözeten devlet politikasına bağlıydı (kentlerde toplumsal barışı sağlamak için). Tarımcılar bu nedenle devlet politikasını destekliyordu. Fiyatların denetimindeki başarı, üretim giderlerini azaltan sübvansiyon ve kredi politikasıyla ve tarımsal donanım için uygun fiyat uygulamasıyla tarımda verimlilik sağlayan devletin, uluslararası ticaret ve tarım-gıda üretim birimlerinin kamusal mülkiyeti üzerindeki tekeliyle güçlenmişti. Pazar istikrarlıydı; "tüketiciler pazarı" değil, bir

---

[15] M. Halamska, *op., cit.*, s. 66

[16] W. Dzun, "Panstwowe Gospodarstwa Rolne w procesie transformacji systemowej" *WiRolnictwo,* no:1 (115), 2002, s.130.

"üreticiler pazarı"ydı. Tarımcılar, ürünlerinin sürümü için uğraşmak zorunda kalmıyorlardı.

Bu istikrarlı mekanizma 1989'da fiyatların liberalleşmesiyle (bazıları bunun tarım için uygun olduğunu düşünüyordu) yok oldu. Altyapıların bozulması, kredi, yardım ve sübvansiyonların azaltılması -sözde "ekonomiyi oturtmak" amacıyla alınmış önlemler- tüm Orta Avrupa ülkelerinde aynı etkileri yarattı. Bu önlemler, halkın reel gelirlerinin düşmesi ve gıda ürünlerinin sürüm alanının daralmasıyla sonuçlandı. 1990'dan sonra tarım ürünlerine talep % 10–15 oranında azaldı. Bir sonraki yıl düşüş hızlandı. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine neden olan tarım fazlalıkları ortaya çıktı. Buna bir de gıda ürünlerinin Batılı (paraca desteklenen) rekabetini eklemek gerekir[17]. Fiyatlarlardaki değişimin sonucunda, GSYİH bir yıl içerisinde % 12 düştü. GSYİH, sonraki yıllarda bu düzeyi korudu[18]. Bazı yazarlar, 1990'lı yıllardaki ekonominin geri kalanı için önemli bir tarımsal finans birikiminden söz ediyorlar[19]. İlk reformların ortaya çıkardığı ilk sonuç, tarım üretiminin gerilemesi ve bu üretimin temel unsurları olan toprak, emek ve sermayenin değerlerinin düşmesi oldu[20].

İç ekonomik ilişkilerin liberalleşmesiyle ve tarımsal olmayan altyapıların özelleştirilmesi ve işlem yapma mantıklarının dönüşümüyle, tarım işletmeleri yeni pazara iyice bağlanmış oldu. "Ekonomiyi oturtma politikası" diye yazıyor Halamska, "tarıma yapılan devlet yardımlarının sınırlanmasına ve tarım politikasının yok olmasına neden oldu (...) kamu finansmanlarının, tarım gelirlerinin formasyonuna katılmasına ilişkin olarak tarıma verilen destek, PSE (Tahmini Üretici Desteği, çev.) göstergesinin belirttiği gibi, anlamlı bir biçimde azaldı"[21].

Bazı yazarlar, kırsal nüfusun gelirlerindeki (reformlardan kaynaklı) düşüşü sert bulmaktadırlar[22]. Tarım gelirlerinin ve

---

[17] M. Halamska, *op., cit.*, s. 32-33.
[18] W. Orlowski, *op., cit.*, s. 20.
[19] M. Klodzinski, B. Fedyszak-Radziejowska, *op., cit.*, s. 76.
[20] *A.g.e.*, s. 76.
[21] M. Halamska, *op., cit.*, s. 35.
[22] *J.* Wilkin, "Funkcjonowanie panstwa a wies i rolnictwo-oczekiwania, rozczarowania, potrzeby", *Wies i Rolnictwo*, no 1 (110), 2001, s. 77.

fiyatların düşüşü, tarıma ayrılmış bütçe giderlerinin azalmasıyla bağlantılıdır. Ekonomik reformların bir başka önemli sonucu daha olmuştur: Girişimlerin yeniden yapılanmasıyla tetiklenen kitlesel işten çıkarmalar. A. Rosner, 500 000'e yakın insanın işini kaybettiğine dikkat çekmektedir[23].

Reformların 1992'den sonra başlayan ikinci evresi, yüksek vergi tarifelerinde, tarımda minimum korumaya dönüş yaparak, birinci aşamanın sonuçlarını düzeltmeye çalışmaktadır. Tarımcılara verilen yardım oranı (PSE üreticisine verilen yardımların denkliğine göre hesaplanan), 1990'lı yılların başında sıfır düzeydeyken, bu on yılın ortalarında, hemen hemen % 25'e yükselmiş ve bu oranın çevresinde inip çıkarak bugüne kadar gelmiştir (bu oran Avrupa Birliği'nde % 40–45 arasındadır). Bir başka deyişle, önemli fonlar artık, geliri diğer ekonomik etkinlikler ve tüketiciler tarafından karşılanan tarıma transfer olmuştur[24]. Toplumsal baskı bunu gerektirmiştir. Yine de transfer edilen miktarlar, tarım gelirlerinin sürmekte olan düşüşünü önleyecek gibi görünmemektedir. Tarımda korumacılığın güçlenmesi bütçe giderlerinin artmasıyla sonuçlanmış ve bu giderlerin, 1991–1997 arasında yediye katlanmasına neden olmuştur: Ayrıca doğrudan üretime ayrılan giderler dört kat ve toplumsal nitelikli giderler dokuz kat artmıştır (yardım ve emeklilik ödenekleri, kırların üçte birini, yaklaşık 5 milyon insanı geçindirmektedir). 1999'da, % 9,6'sı KRUS için (Sosyal Güvenlik Tarım Sandığı, *Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Spolecznego*) ve % 2,4'ü de aktif tarım politikası için olmak üzere, devlet bütçesinin % 12'si tarıma ayrılmış bulunmaktadır[25].

Bu politikanın sonucu, tarımı, genel olarak gelir getirmeyen bir etkinliğe dönüştürmek olmuştur. Halkın kapitalist reformlardan kaynaklanan yoksullaşması, birçok işletmeyi, yalnızca kendi geçimi için üretim yapmak üzere, pazardan çekilmeye zorlamıştır. Artık bir parça toprak sahibi olmak, pek çok insan için biyolojik yaşamı sürdürmenin tek güvencesidir. Aynı topraklar geçmişte pazar için üretiyorlar ve -inanılmaz görünebi-

---

[23] *A.g.e.*, s. 66.
[24] W. *Orlowski, op., cit.* s. 20.
[25] M. Klodzinski, B. Fedyszak-Radziejowska, *op., cit.*, s. 76.

lir- yatırım yapıyorlardı. Kentte iş bulma şansı olmayan pek çok işçi de geçim işletmelerine geri dönmüştür. Polonya tarım modelinin, ileride, daha az işçi istihdam edecek yoğunlaşmış bir tarım modeli olacağı varsayılsa bile, kırdaki kapitalist elitler, sürmekte olan tarımsal yıkımlara nasıl karşı koyacaklarını bilmemektedirler. Umarız politik karar alıcılar, (kapitalizmin restorasyonuyla doğan pazarın hassas dengesini bozma riski taşıyan) geçim işletmelerine yapılan yardımların azaltılmasıyla ortaya çıkan tehlikenin bilincindedirler. Polonya kapitalizminin hiçbir zaman istihdam edemeyeceği fazla işgücünü emen bu işletmelerin, açık bir toplumsal ve ekonomik işlevi vardır.

Reformlar Polonya tarımını, en küçük bir teknolojik modernizasyon durağı göstermeden yıkıp geçmiştir[26]. Bunun sonucu, köylülerin yoksulluğunun artması (tarım gelirlerinin düşmesi ve kitlesel işsizlik) ve Polonya tarımında teknolojiye dayanan ekimin geri tepmesi (endüstriyel girdi kullanımının azalması) olmuştur. Polonya tarımı, en iyi üretkenlik kartvizitini -büyük özel işletmeler- teknolojik modernizasyon aracıyla değil, istihdam ve ücretlerdeki sert düşüşle kazanmıştır.

II-Tarım İşletmelerinin Sınıflandırılması

Polonya'da kapitalizmin restorasyonunun, tarım işletmelerindeki ekonomik kutuplaşmaya paralel olarak, kırsal nüfusta da belirgin bir toplumsal kutuplaşma yarattığı gerçeği, herkesin kabul ettiği bir şeydir.

Ekonomik Nitelikli Sınıflandırma

Polonya tarım işletmeleri üç sektöre ayrılabilir

1."Toplumsal" tarım sektörü: Bu işletmeler "toplumsal" nitelikli gelir sağlama üzerine kuruludur. Tarım etkinliğinin (efektif olması için) tek ya da en azından temel amacı, aileyi beslemektir.

2. Geleneksel küçük tarım sektörü: Bu tip işletmeler bölge pazarına yönelik zayıf bir üretime sahiptir (malların üretim değeri: 2 500–15 000 Ziloti arası).

---

[26] J. Wilkin, *op., cit.*, s. 81.

3. Yüksek randımanlı işletmeler sektörü: Bunlar ekonomik olarak daha istikrarlıdır, tarım dışı ekonomik etkinliklere eklemlenmişlerdir; yatırım yaparlar.

Sektör 1, tarımsal üretimdeki, "umowne roczne jednostki zatrudnienia" (yıllık konvansiyonel istihdam birimi) olarak tanımlanan aktiflerin % 46,8'ine denk gelen tarım mülkiyetlerinin tamamının % 69'unu toplar. Sektör 2, mülkiyetlerin % 22,4'ünü ve istihdamın % 33,7'sini ve sektör 3, mülkiyetlerin % 8,6'sını ve istihdamın % 19,5'ini toplar. Sektör 3, işlenmiş toprakların en büyük bölümünü (% 40,9) kaplamaktadır, onu sektör 2 (% 30,9) ve sektör 1 (% 28,2) izler. Ölçü olarak mal üretimi alındığında da sektörlerin aynı sınıflama düzeni elde edilir. Sektör 3, üretim değerinin % 73,5'ini, sektör 2, % 21,8'ini ve sektör 1, ancak % 4,7'sini karşılar. Demek ki Polonya tarım işletmelerinin % 69'u (üretim kolundaki aktiflerin % 46,8'ini kaplamasına karşın), üretimin yalnızca % 4,7'sini karşılamaktadır[27].

Temel Gelir Kaynaklarına Göre Sınıflandırma

— *Gelirleri, esas olarak tarım etkinliğinden sağlanan mülkiyetler.* Bunlar yine de başka kaynaklardan sağlanan gelirlerden yararlanmaktadır (emeklilik ve yardım ödenekleri, ücretli iş ve tarım dışı diğer ekonomik etkinlikler): % 40,2.

— *Tarımla bağları olan, gelirleri esas olarak ücretli işten sağlanan mülkiyetler* (tarımla tamamlananlar, emeklilik ve yardım ödenekleri ve tarım dışı diğer ekonomik etkinlikler): % 28,1.

— *Gelirleri esas olarak üretken olmayan kaynaklardan sağlanan mülkiyetler* (tarımla tamamlananlar, ücretli iş ve tarımsal olmayan diğer ekonomik etkinlikler): % 27,1.

— *Gelirleri esas olarak tarım dışı ekonomik etkinliklerden sağlanan mülkiyetler* (tarımla tamamlananlar ve diğerleri): % 4.

Ek gelirler her kategori için azalan bir düzende verilmiştir.

İşletme gelirleri olarak sınıflandırma

---

[27] T. Hunek, "Ekonomia polityczna rozwoju rolnictwa i obzarow wiejskich w Polsce", *Wies i Rolnictwo*, no 2 (111), 2001, s. 53.

— Mülkiyetlerin üçte biri, özellikle toplumsal nitelikli devlet yardımı almak için kurulanlar hiç kâr getirmemektedir (kırlarda oturanların, küçük toprak sahibi işsizler olarak kayda geçmesi, işsizlik yardımı hakkını ve bundan ileri gelen diğer hakları sağlar).
— Mülkiyetlerin yarısından fazlası yılda 9 000 Zilotinin altında kâr getirmektedir.
— Mülkiyetlerin yalnızca bir düzinesi, "mülkiyetlerin eliti", yılda 9 000 Zilotiden fazla kâr getirmektedir[28].

İşletmelerin Yüzölçümlerine Göre Sınıflandırma

İşletmelerin yüzölçümlerine göre dağılımının incelenmesi, 1995–2000 yılları boyunca (işletmelerin ekonomik koşullarının belirgin bir biçimde bozulma dönemi), 10 hektardan büyük işletme sayısında bir düşüş kaydedilmesine karşın, çok sayı da iki hektardan küçük işletmenin ortaya çıktığını gösterir (bu işletmelerin sayısı % 20 yükseldi). İşletmelerin 2000 yılındaki dağılımı aşağıdaki biçimdeydi:
— 2 hektara kadar: % 31
— 2–5 hektar arası: % 29
— 5–10 hektar arası: % 20
— 10 hektardan fazla: % 20[29]
İki hektardan küçük mülkiyetlerin şaşırtıcı yükselişi, kır nüfusunun, küçük tarım işletmeleri sahiplerinin işsiz statüsü kazanmalarına yol açan "açıkgözlü"lüğüyle açıklanmaktadır[30].

Üretimin Toplumsal Örgütlenme Biçimlerinin Bireşimsel Sınıflandırılması

Üretimin toplumsal örgütlenme biçimi kavramı, üretim birimlerini gösteren çeşitli parametreleri (yüzölçümü, üretim ölçeği, üretimin rolü, mülkiyetin yapısı ve niteliği, işgücü ve mülkiyetle ilişkisi, işlem yapma mantığı) bireşimsel bir tarzda bir araya getirir.

---

[28] K. Szafraniec, "Wies wobec szans i zagrozen procesu transformacji-dynamika zmian", *Wies i Rolnictwo*, no 3 (112), 2001, s. 15-16.
[29] M. Halamska, *op., cit.*, s. 69-95.
[30] K. Szafraniec, *op., cit.*, s. 5.

Orta Avrupa'da tarımın serbestleştirilmesi sorunsalıyla ilgilenen yabancı araştırmacılar bu sonucu aşağıdaki tiplendirmeyle kaleme almışlardır:

1) *Büyük hacimli kamu işletmeleri.* Bunlar kamusal alanda iki stratejik amaçla korunmaktadır: Hem tarımsal üretimin bazı dallarında doğrudan denetim sağlamak için, hem de sonradan özelleştirme amacıyla. Ücretli bir işgücüne (dönüşüm süreci boyunca belirgin bir şekilde azalan) dayanırlar. Kapitalist rasyonalitenin kuralları temelinde işlem yapabilirler, ama verimlilik, işlem yapmaları için zorunlu bir koşul değildir.

2) *Büyük hacimli post-kolektif özel işletmeler.* Üretimleri esas olarak, güçlü bir şekilde entegre oldukları pazara ayrılmıştır. Bir sonraki amaç, yeniden üretimlerinin ilk koşulu olan kârdır. Ücretli bir işgücüne dayanırlar. Polonya'da, eski PGR'lerin (Devlet Tarım İşletmeleri), gerçek ya da tüzel kişiler tarafından (önemli bir bölümü kendi işçilerinin oluşturduğu anonim şirketler tarafından kullanılmak üzere), satın alma ya da kiralama yoluyla ele geçirilmesinden sonra oluşmuşlardır. Ama bu şirketlerin yalnızca vitrinde olduğunu bilmek gerekir, sözleşmenin gerçek kâr sahibi bir başka şirket ya da gerçek kişidir. Bu gruptaki bütün işletmelerde ücretli kitle, eski PGR'lerdeki kitleye göre azaltılmıştır. Bu işletmeler, (şimdiden yeterince yüksek olan) verimliliği yükseltmek amacını taşıyan bazı topraklardan genellikle işgüçleriyle ayrılır.

3) *Çeşitli mallar üreten neo-kolektif işletmeler.* Bu tip işletmeler Polonya'da pratikte yoktur.

4) *Aile işletmeleri.* Burada toprak, sermaye ve işgücü aile tarafından sağlanır. Bunlar Polonya'da baskın olan işletme biçimleridir. Polonya Halk Cumhuriyeti'nde aile işletmelerinin, kolektif işletmelerden etkilendiğini ve onlarla sıkı bir ilişki kurarak işlem yaptığını hatırlayalım. PGR'lerin özelleştirilmesi aile işletmelerinin yapısını fazla değiştirmemiştir. Aslında yalnızca 200 000 işletme yüzölçümü olarak büyümüştür (ortalama dört hektar). 1990'lı yılların başında aile işletmeleri iki gruba ayrılmıştır: Pazardan çekilen işletmeler ve mal üretimine devam edenler[31].

---

[31] M. Halamska, *op., cit.*, s. 5-69.

Tarımsal üretimin toplumsal örgütlenme biçimlerinin belirlenmesi, yapılan çözümlemenin az ya da çok doğru oluşuna bağlıdır. Genel bir bakış açısıyla, Polonyalı aile işletmelerinde gözlemlenen ve yukarıda işaret edilen önemli farklılaşmalar dikkate alınarak, Polonya'da, üç örgütlenme biçiminin (1, 2 ve 4) ortaya çıktığı söylenebilir.

III- Köylü Ailelerin Sınıflandırılması

Bu bölümde, ekonomik farklılaşmanın köylü ailelerinin farklılaşmasının üzerindeki etkisini inceleyeceğiz. Alina Sikorska ailelerin, gelirlerin (Tarım ve Gıda İşletmeleri Ekonomi Kurumu'nun -IERGZ- 1996'da yaptığı anketle 8 401 köylü ailesinden alınan) niteliğine göre sınıflandırılmasını önermektedir:

— *Tarım aileleri:* Köylü ailelerin tamamının % 28,9'u. Bu kategoride, toplam gelirlerinin en az % 50'sini tarımsal etkinlikten elde eden aileler bulunur (kategori, kent ortamında oturmalarına karşın kısmen tarımsal üretimle yaşayan köylü olmayan aileleri de içine alır). Bu kategorideki ailelerin % 99,3'ü bir tarım işletmesinin sahibidir. Gelirlerinin % 83'ünü tarımdan gelen gelirler oluşturur. Bu aile tipi ortalama 4,2 kişiden oluşmaktadır.

— *Esas olarak tarım-dışı bir işin gelirlerinden yararlanan aileler:* Köylü ailelerinin tamamının % 36,1'i. Bu ailelerin finans kaynaklarının % 75,8'i tarım-dışı bir işten sağlanır. Ailelerin üçte ikisi tarım işletmesine sahip değildir. Tarım, ailelerin % 31,1'i için ikinci bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Bu kategori toplumsal anlamda fazla tutarlı değildir. Gelirleri, ücret biçiminde olan ve küçük girişimlerden gelen (kendi hesabına çalışma) ailelerden oluşmuştur. Sonuncu grup bu kategorideki ailelerin % 9,6'sını oluşturur (bunların % 3,8'i, anketin uygulandığı dönemde işsizlik tazminatıyla geçiniyordu). Bu kategorideki aileler 4,2 kişiden oluşmaktadır.

—*Emekli aileler:* Köylü ailelerinin tamamının % 29,5'i. Ailelerin gelirlerinin % 77,8'i emeklilik ödeneklerinden gelir. Ailelerin % 78,2'si mülk sahibi değildir. Mülk sahibi olmayan-

lar, % 88,6 düzeyinde para yardımlarıyla yaşamaktadırlar. Ortalama 2,2 kişiden oluşan aileler söz konusudur[32].

— İncelenen ailelerin % 5,5'i bu üç kategorinin hiçbirine girmez.

Bu veriler, Mark Klodzinski ve Barbara Fedyszak-Radziejowska' nın 2003'de yayınlanan bir makalesinde verilen bilgilerle tamamlanıp güncelleşebilecektir.

— Köylü ailelerin % 50'si tarıma bağlı değildir.

— Tarımcıların ancak % 8'i yalnızca kendi üretimlerinin gelirleriyle yaşamaktadır[33].

Barbara Fedyszak-Radziejowska ayrıca 2002'de yayınlanan bir makalesinde, aylık gelirlere göre aşağıdaki sınıflamayı önermiştir:

— Tarımcı-girişimci aileler: 755,3 Ziloti (yaklaşık 172 Euro)

— Ücretli aileler: 624,8 Ziloti (yaklaşık 142 Euro)

— Köylü aileler: 527,8 Ziloti (yaklaşık 120 Euro)

— Tarım işçisi aileler: 426,6 Ziloti (yaklaşık 97 Euro)

IV- Kırlarda İşletmeler Arasındaki Farklılaşma ve Toplumsal Aykırılıklar

Polonya Halk Cumhuriyet'inde işletmeler arasındaki farklılaşma süreci ilke olarak engellenmişti. 80'li yılların sonunda bireysel mülkiyetlerin legal sınırı, "uzak topraklar" üzerinden (savaştan önce Almanya'dan geri alınan Batı toprakları) 50 hektar ya da 100 hektar olarak saptanmıştı[34].

Kapitalist sistemin kabul edilmesi, işletmeler arasında büyüyen farklılaşmanın belirleyici etmeni oldu. İşletmelerin küçük bir grubu (% 10–15 arasında) reel olarak kâr işletmelerine dönüştü (L. Klanka'ya göre tarım işletmelerinin yaklaşık % 15'i, ekonomik-politik dönüşümlerden önemli kârlar sağlamıştı). Buna karşılık, mülkiyetlerin yarısından fazlası (1992'ye kadar % 53'ü) yeniden geçim ekonomisi kategorisine girdi

---

[32] A. Sikorska, "Zroznicowani w strukturze spolecznej wsi", *Wies i Rolnictwo*, no 1 '102), 1999, s. 99-103.

[33] *A.g.e.*, s. 77.

[34] W. Dzun, "Wplyw restrukturyzacji bylych PGR na przemiany w strukturze gospodarstw rolnych", *Wies i Rolnictwo*, no 1 (114), 2002, s. 166.

(tarım etkinliğinin yıllık geliri aile başına 2 500–5 000 Zlotiyi aşmayacak bir biçimde[35]). Maria Halamska, tarımın, toplumsal tarımla pazar tarımı arasında paylaşılması nedeniyle, "aile tarımının ikileşmesi" terimini kullanır[36].

Tarım uzmanları köylü ailelerine ilişkin olarak, "aile üyelerinin tek tek hesaba katılması durumunda, önemli bir gelir farklılaşmasından" söz ederler. Bu farklılaşma bir kutupta köylü yoksulluğunun önemli ölçüde yaygınlaşması, diğer kutupta da, en yüksek gelirlerin küçük bir tarımcı azınlığın ellerinde toplanmasıyla[37] kendisini gösterir. Zengin tarım üreticileri ve iyi bir üretkenlik potansiyeline sahip işletmelerin yöneticileri, gerçekten yüksek gelirlerden yararlanırlar[38].

Dahası -Edward Majewski ve Barbara Perepeczko'nun dikkat çektiği gibi[39]- en büyük yüzölçümlerinin, en büyük işletmeler arasında, gitgide küçülen bir grubun elinde yoğunlaşma eğilimi saptanmaktadır. İşletmelerin yüzölçümlerine göre farklılaşma büyük ölçüde, eski PGR'ler (Devlet Tarım İşletmeleri) temelinde büyük bir özel işletme sektörünün kurulmasının sonucu olmuştur[40].

Alina Sikorska farklılaşmanın, aslında tarımsal gelirlerin düşüşüyle bağlantılı olarak, tarım dışı gelir kaynaklarının görece ve eşitsiz büyümesiyle ortaya çıktığına dikkat çeker.

Yüzölçümlerine göre farklılaşma süreci kesinlikle diğerlerinden daha hızlı olmuştur. 1988–1996 dönemi boyunca işletmelerin sayısındaki düşüş yalnızca % 5,6 düzeyindedir, ama 15 hektarlık 2. kategori işletmelerinin önemli bir bölümünün, 2 hektardan küçük ya da 15 hektardan büyük olan işletmelerin lehine ortadan kaybolduğu gözlemlenmektedir. Öyleyse küçük ve büyük yüzölçümü kategorilerinin, orta grubun aleyhine bir yükselişi söz konusudur. En büyük mülkiyetler grubu, efektif-

---

[35] B. Fedyszak-Radziejowska, *op., cit.*, s. 66.
[36] M. Halamska, *op., cit.*, s. 100.
[37] K. Lapinska-Tyszka, B. Perepeczko, *op., cit.*, s. 85.
[38] *A.g.e.*, s. 84.
[39] E. Majewski, B. Perepeczko, "Poglady i postawy rolnikow z gospodarstw towarowych wobec rolnictwa i gospodarki rynkowej", *Wies i Rolnictwo*, no 4 (113), 2001, s. 137.
[40] J. Wilkin, *op. cit.*, s. 4.

lerinin sayısında nispeten daha önemli bir büyüme kaydetmiştir[41].

Büyük işletmelerin ve geçim işletmelerinin dışında, ekonomik olarak orta istikrardaki işletmelerin, yine de elverişsiz olan yeni koşullarda kendilerini gösterdiklerine de işaret edelim. Bu "başarı", aile tarımını, gelişme için elverişli bulmayan uzmanlarca her zaman anlaşılmamıştır[42]. 1995–2000 yılları arasında, istikrarlı işletmeler grubunun efektifleri % 15'den, % 9'a düşmüştür. Gelirleri düşmekte olan işletmeler aynı süre içerisinde % 55'den % 77'ye yükselmiştir[43].

1990'lı yıllar Polonya tarımı için güç bir dönem olmuştur. Ekonomik krizin -üretken yatırımların ve pazar fiyatına bağlı gelirlerin azalması- en büyük işletmeleri de vurduğu söylenebilir. 1999'da kira düzenlemelerindeki boşluk nedeniyle, Kamu Hazinesi Tarım Mülkiyet Ajansı (*Agencja Wlasnosci Rolnej Skarbu Panstwa*) işletmelerinin kiraya verilmesinde güçlü bir yükseliş kaydedildiğini not etmek gerekir. Bu görüngü, yüzölçümüne göre farklılaşma sürecini yavaşlatmıştır.

J. Wilkin'e göre 1996–2000 yıllarında büyük bireysel mülkiyetlerin yüzölçümü olarak büyümesi, yavaşlama eğilimine girmiştir. GUS'un (Merkez İstatistik Servisi, *Glowny Urzad Statystyczny*) verilerine göre bu büyüme, % 14,8'lik bir oranla büyümekte olan 100 hektardan büyük işletmeler için % 8 düzeyindedir. Mikropis 2000'in verilerine göre, bu mülkiyetlerin kapladığı alan hissedilir derecede düşmüş ve sayıları çok az yükselmiştir; böylece ortalama yüzölçümü azalmıştır. Bu yeniden yapılanma beraberinde, toprakların (50 ve 100 hektar arasındaki ortalama yüzölçümlü işletmelerin lehine), yeniden dağıtılmasını getirmiştir[44]. Bununla birlikte, "en büyük işletmelerdeki gelişme eğilimi, Polonya tarımında sürekli bir görüngü olarak kalır. 1996 ve 2000 yılları arasında, bireysel işletmelerin toplam sayısı % 8 oranında düşerken, 50 hektardan büyük olan işletmelerin sayısı % 42 artmıştır. Oysa aynı dönemde 10–15 hektarlık kategori, efektiflerinin % 14,5'ini ve

---

[41] M. Halamska, *op. cit.*, s. 95.
[42] K. Szafraniec, *op. cit.*, s. 8.
[43] *A.g.e.*, s. 6.
[44] W. Dzun, *op. cit.*, s. 166.

5–10 hektarlık kategori de % 14'ünü kaybetmiştir. Öyleyse değişimin, daha büyük yüzölçümlü işletmelerde bir büyüme yaratacağı görünmektedir[45]".

Bazı araştırmacılara göre işletmelerin farklılaşması, köylü sınıfının ayrışmasıyla bağlantılıdır. Bu sınıfın içerisinde bir girişimci tarım üreticisi kutbu, yani Halamska'ya göre tarımcıların % 21'ini temsil eden, profesyonel bir tarım eliti billurlaşmaktadır. Bu konu, tarımcıların bir bölümünün burjuvalaşmasından söz eden -"köylü" statüsünden "orta sınıf" statüsüne ve "mülkiyete elverişli" bir statüye geçiş- kuramcıların sayısız saçmalığına yol açmıştır[46]. Kuşkusuz bir Polonya tarım burjuvazisi vardır. Ama bu terim yalnızca, tarım işçilerini çalıştıran büyük toprak sahipleri ya da çiftçilere ilişkin olarak kullanılır. Yok, eğer bundan, daha çok üretme, yatırım yapma, en iyi gelirleri elde etme ve küçük ölçüde birkaç ücretli istihdam çağrısı yapma kapasitesindeki aile işletmelerinin ortaya çıkması anlaşılıyorsa, o zaman "tarım burjuvazisi" teriminin "köylü sınıfının burjuvalaşması" terimine evrilmesini pekâlâ çözümleyebiliriz. Öte yandan bu işletmeler köylü olmayan bireyler tarafından yönetilebilmektedir. Ayrıca, kapitalist biçime en çok yaklaşan bu işletmelerin genellikle, Kamu Hazinesi Tarım Mülkiyeti Acentesinden (*Agencja Wlasnosci Rolnej Skarbu Panstwa*) toprak satın alan ya da eski PGR'leri kiraya veren gerçek ya da tüzel kişilere, bazen de Devlet Tarım İşletmeleri'nin eski yönetici kadrosuna ait olduğu bilinmektedir. Bu durumda köylü sınıfının burjuvalaşmakta olduğundan söz etmek güçtür.

Bizi daha çok köylü sınıfının yoksul kesimi ilgilendiriyor. Köylü sınıfı 1989'dan önce, devletin, toprakların satış, kullanım ve mülkiyet haklarına ilişkin sınırlama ve denetim olgusuyla nispeten iyi durumdaydı. Sürmekte olan dönüşümlerin sonucu, köylülerin en güçsüz kesimini, mülkiyetlerini kaybettirerek ya da onları bir geçim ekonomisine hapsederek elemek oldu.

---

[45] *A.g.e.*, s. 169-170.
[46] M. Halamska, *op. cit.*, s. 123.

En büyük güçlükleri yaşayanlar, sosyalizmden kapitalist modele "geçmekte" olan ülkede, profesyonel etkinliğin kaynaşmasına yönelik genel eğilimin kurbanlarıdır. Aslında Polonya kırsalında önemli bir işsizlik artışı saptanmaktadır. 1999 ve 2000'de yapılmış ve Krystyna Szafraniec'in[47] örnek gösterdiği bir istatistik çalışmasında işsizler, emekliler ve yardım ödeneği alanlar bu dönemde, kırlardaki (incelenen) nüfusun % 32'sini temsil ediyordu; kırsal gizli işsizliğin dikkate alınmaması nedeniyle küçümsenen bir oran.

1993 ve 1998 arasında polonya tarımındaki istihdam 5 003 000 kişiden 3 679 000'e düştü, bunların 742 000'i bireysel işletmelerdeki işini kaybetmişti[48]. Toprağını kaybeden[49] ya da alternatif bir iş bulmak için tarım etkinliğini bırakan gerçekten dağılmış ailelerin sayısını kestirmek güçtür. Toprak sahibi olmayan köylüler kuşkusuz işsizler grubunda yer alır (bunların bazıları yarı zamanlı ve bazıları da "kaçak" çalışmaktadır).

V- Kırsal Nüfusun Yaşam Düzeyi

Polonya nüfusunun daha yoksullarının % 60'ından fazlası kırsal çevrede oturur[50]. Bunlar kırsal nüfusun % 22'sini oluştururlar[51]. 1998'de işsizlerin tamamının % 45'i kır bölgesinde oturuyordu ve Polonya nüfusunun % 38'i kırsaldı[52]. 1997'de, kırda kişi başına düşen gelir kenttekinden % 25 oranında daha düşüktü[53].

1997'de kırdaki nüfusun % 62,5'i minimum yaşam düzeyinin ve % 8,7'si de minimum geçim sınırının altında yaşıyordu. Bu oranlar kentte, % 28,3 ve % 1,2'ydi[54]. 2000'de kırda yaşa-

---

[47] K. Szafraniec, *op. cit.*

[48] M. Halamska, *op. cit.*, s. 16.

[49] A. Sikorska, *op. cit.*, s. 103-104.

[50] J. Wilkin, "Wies -spoleczenstwo- panstwo: Nowe podstawy dyskursu Spolecznego w sprawach wsi w Polsce", *Wies i Rolnictwo*, no 2 (111), 2001, s. 34; J. Wilkin, "Funkcjonowanie panstwa a wies i rolnictwo -oczekiwania, rozczarowania, potrzeby-", s.65; K. Lapinska-Tyszka, B. Perepeczko, op. cit., s. 4.

[51] B. Fedyszak-Radziejowska, *op. cit.*, s. 65.

[52] K. Szafraniec, *op. cit.*, s. 8.

[53] B.Fedyszak-Radziejowska, *op. cit.*, s. 65.

[54] K. Szafraniec, *op. cit.*, s. 8.

yan ailelerin üçte biri (ve kentteki ailelerin beşte biri) yiyecek, hizmet, giyecek ya da eğitim masraflarını karşılamak için gereken minimumdan yoksundu. Bu aileler (Polonyalıların pek çoğu gibi), ev donanımlarını sağlamak, sağlık harcamalarını ödemek, kültürel ortamlara girmek ve dinlenmek için gerekli araçlara da sahip değildi Kırda yaşayan ailelerin yaşam koşulları, nesnel ve öznel olarak, 1995'e göre bozuldu. 1995'de ailesinin maddi durumunu yeterli olarak değerlendirirken tarımcıların oranı % 14 iken, 2000'de bu durumda olanlar yalnızca % 7,6'ydı. Tersine, 1995'de tarımcıların üçte biri, ailelerinin durumunu "kötü" olarak değerlendirirken, 2000'de bu sayı % 44'ü buluyordu. Yine de bu oran, nesnel olarak düşük ya da çok düşük geliri olan köylü ailelerinin sayısının % 20 altındadır. Tarımcıların % 93'ü (ve kırsal ortamda yaşayıp tarımcı olmayanların % 53'ü) 2000'de, kırdaki yaşamın beş yıl öncesine göre daha kötü olduğunu kabul etmiştir[55]. 1990'lı yılların sonlarındaki acıklı durum, sağlık hizmetlerinden yararlanma konusundaki (kamu sağlığının neo-liberal reformuyla ortaya çıkan ve gitgide büyüyen) güçlüklerle daha da ağırlaşmıştır.

Tarımcılar, Halk Cumhuriyetinin yıkılmasından sonra, yaşam koşullarının bozulmasını ve toplumsal olarak marjinalleşmelerini güçlü bir şekilde duyumsamaktadırlar. Bunu, emekliler ve işsizlerle hemen hemen aynı ölçüde duyumsamaktadırlar[56].

Barbara Fedyszak-Radziejowska'ya göre[57] kırlardaki yoksulluğun temel nedenleri, gizli işsizlik ve tarım işletmeleri gelirlerinin düşüklüğüdür. Tarım işletmelerinin tamamının yalnızca % 45,9'u, pazar için yılda 2 500 Zilotiden fazla değeri olan (yaklaşık 570 Euro) malları üretir, diğerleri ancak çok düşük gelirler elde ederler. Demek ki kırlardaki yoksulluk, yalnızca dağılmış işsiz aileleri ve yardım görenleri vurmakla kalmamış, tarım ailelerinin büyük bir çoğunluğunu etkilemiştir.

---

[55] *A.g.e.*, s. 14-15.
[56] K. Szafraniec, "Wies jako miejsce niechciane", s. 44-45.
[57] B. Fedyszak-Radziejowska, *op. cit.*, s. 65.

Bu yoksulluğun diğer önemli kaynaklarından biri de -Halk Cumhuriyeti dönemiyle karşılaştırıldığında- köylülerin yararlandığı kolektif eşitlikçi tüketim biçimlerinin radikal bir biçimde azalmasıdır. Bugün her şey parayladır. Reform yüksek öğrenim yapmayı güçleştirmiştir. 1980'li yıllarda 14 köylü ailesinin içinden bir çocuk yüksek öğrenim yapıyordu; 1990'lı yıllarda[58] yüksek öğrenimi, 130–140 aileden bir çocuk yapabilmektedir.

Altyapı yatırımının kırlardaki yaşam düzeyine etkisini incelemek de ilginç olacaktır. Altyapı yatırımı, farklı topluluklar arasındaki gelişim eşitsizliklerini büyütmüştür. Bu yatırım, altyapılar konusunda ivedi davranan topluluklara yöneliktir ve geç kalanlarla ilgilenmez. Altyapı yatırımı -gerçekleştiği zaman- genel yaşam düzeyinde zorunlu bir iyileşme sağlamaz, çünkü bundan yararlananlar zenginlerdir. Yoksullar bu altyapılardan yararlanmazlar -çok pahalı- ve genellikle işletmelerine binen yüklerin artmasıyla, kazandıklarından çok kaybederler. Özet olarak, kırlara yeni altyapıların girişi "en zenginlerle en yoksullar arasındaki mesafenin açılmasını[59]" tetiklemiştir.

Diğer taraftan 1970'li yıllar boyunca çok elverişli olan kredi koşulları, tarım işletmelerinde konut amaçlı binaların inşasına olanak veriyordu. İnşaat finansmanı o dönemde hiçbir sorun getirmiyordu (inşaat malzemesi bulmak daha zordu). Sistemin değişmesinden sonra, enerji fiyatlarının reel denilen fiyatlara göre ayarlanmasıyla, kırdaki aileler, (ısınma masraflarını karşılamaya para bulamadıkları için) konutlarının bir bölümünü kullanmamak zorunda kaldılar[60].

Krystyna Lapinska-Tyszka ve Barbara Perepeczko, özellikle ilginç bir makalede (2000'de kırsal bölgelerde nesnel ve öznel yoksulluk) şöyle yazıyorlardı: "Tarımcılar, öznel yoksulluk bilincinin, genellikle yaşam koşullarının ve gelirlerin nesnel sefaletinden daha belirgin olduğu, profesyonel bir grup oluştururlar. Bu belki de bu gruptaki nesnel ölçütlerin, realiteyi, ücretli kentlilerin ölçütlerine göre daha olumsuz ifade etme-

[58] B. Fedyszak-Radziejowska, *op. cit.*, s. 64

[59] B. Piecek, "Rozwojinfrastruktury na wsi wanunki zycia ludnosci wiejskiej (raport z badan)", *Wies i Rolnictwo*, no 1 (110), 2002, s. 137.

[60] *A.g.e.*, s. 135.

sindendir. (...) 1997'de parasal yoksulluk, tarımcıların % 24,8'ini ve kırda oturanların % 55'ini ilgilendiriyordu (buna karşılık kalifiye işçilerin % 43,1'i). Yaşam koşullarındaki yoksulluk, tarımcıların % 36,1'ini ve kırda oturanların % 61,6'sını (buna karşılık kalifiye işçilerin % 28'i) etkiliyordu. Oysa yoksulluk öznel olarak yalnızca, tarımcıların % 11,2'si ve kırda oturanların % 28'i (kalifiye işçilerin % 42'si) tarafından hissedilmişti: Öznel anlamda yoksullaşma oranı, kentleşme düzeyiyle birlikte, (yaşam koşullarındaki reel yoksulluk oranının kentleşme oranına bağlı olarak düşmesinin tersine), yükselmektedir[61].

1997'de parasal yoksulluk, yaşam koşullarındaki yoksullukla birlikte kırsal nüfusun % 84'ünü ve tarımcıların % 44'ünü etkilemiştir. Tarımcıların durumu bu dönemde, kırsal nüfusun geri kalanının durumuna göre biraz daha iyidir. Ama sonraki yıllarda hem öznel, hem de nesnel olarak bozulmuştur. 2000'de öznel yoksulluk (finansal elverişsizlik duygusu) kırsal nüfusun % 44'ünü ve tarımcıların % 46'sını etkilemiştir. Nesnel yoksulluk üzerine daha önce yapılmış olan (1999'da) bir araştırma, kırda yaşayanların % 62'sinin ve tarımcıların % 84'ünün yoksulluk sınırının altında -bir ailede yetişkin başına (çocukları saymayarak) 325 Ziloti (yaklaşık 74 Euro)- yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Öznel yoksulluk duygusu, kırlardaki (özellikle tarımcıların) yaşam koşullarının bozulmasıyla ortaya çıkan yoksulluk duygusu kadar güçlü hissedilmiştir: Tarımcıların % 97'si, Polonya'da işlerin kötü gittiğini düşünmektedir. Tarımcıların geleceğe ilişkin kötümserliği, işsizlerin kötümserliğinden daha güçlüdür[62]. Öte yandan işletmelerin sermayesizleştirilmesi, artık genel bir görüngü haline gelmiştir. Etkinlikten elde edilen sermaye (en az 25–40 hektar arasında bir arazisi olan işletmelerde), yalnızca mal varlığının yeniden üretimine olanak vermektedir[63]. Bununla birlikte Polonya tarım nüfusunun büyük bir bölümü (işletme yatırımını kısıtlayarak) tüketim gücünü korumaktadır. Böylece 1990 ve 1998 arasında, tüketim % 8 oranında yükselirken, neden sermaye birikim oranının,

---

[61] K.Lapinska-Tyszka, B. Perepeczko, *op. cit.*, s. 77-78.
[62] *A.g.e.*, s. 85
[63] *A.g.e.*, s. 84

gelirin % 10'unu aşamadığı anlaşılır[64]. 2000'de kırda oturanların % 68'i banyo ve % 64'ü tuvalet için olmak üzere, nüfusun yaklaşık dokuzda biri musluk suyunu daha yeni kullanıyordu. Tarım işletmelerinin yaklaşık % 1,3'ünde lavabo, % 1,4'ünde video kamera ve % 5,5'inde de bilgisayar vardı[65].

VI- Kırsal Nüfusta Devlet Yanlısı ve Ati-Kapitalist Yönelimler

Polonya kırsalının bütün uzmanları, ekonomik ve toplumsal değişimlerde en çok kaybedenin kırsal nüfus olduğunu noktasında birleşiyorlar. Kır, başlangıçtan beri kapitalist reformlara eğilimli değildi ve kırdaki anti-kapitalizm 1990'lı yıllar boyunca (bugüne kadar) büyüdü. Polonya Cumhuriyeti dönemine en çok özlem duyulan yer, kırdır.

Kırsal nüfusun ekonomik ve toplumsal düşünceleri son derece devletçidir; kır, hem koruyucu devlete geri dönmeyi, hem de devletin, ekonomide (hemen hemen Halk Cumhuriyeti'ndeki gibi) ve kırla kent arasındaki değiş-tokuşta, temel düzenleyici ve örgütleyici (ve tarım üretiminin ödenmesinde kefil) olarak önemli bir rol oynamasını istemektedir. Bu devletçiliğin kırsal nüfus içerisindeki başlıca taşıyıcıları tarımcılardır. Tarımcılar başlangıçtan beri "yeni Polonya" ya kuşkuyla bakmışlardır. 1992'de J.Reykowski tarafından yürütülen bir çalışma, tarımcıların genel olarak sol yönelimleri -Doğu'daki anlamıyla komünist ya da sosyalist "sol"- yani toplumsal eşitsizlikleri ve pazar ekonomisini reddederek, devletçi bir vizyonu ifade ettiklerini ortaya koymaktadır[66]. Szafraniec, tarımcıların, "ekonomik refahın ve güvenliğin güvencesi" olarak gördükleri "Sosyalist Polonya"ya en çok özlem duyan grup olduğunu ekler. Tarımcılar, politik konumlanmaları kadar ekonomik ve toplumsal nitelikleriyle de tutarlı bir toplumsal grup durumundadırlar. Politik görüşlerindeki farklılaşma, eski köylülüğü oluşturan farklı unsurların koşullarının değişmesi ölçüsünde gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısının sonlarından

---

[64] *A.g.e.*, s. 85

[65] *A.g.e.*, s. 86-87.

[66] K. Szafraniec, "Wies wobec szans i zagrozen procesu transformacji-dynamika zmian", s. 7-8.

itibaren, net olarak ayırt edilebilen bir grup ortaya çıkmıştır: Açıkça kapitalizmden yana karar veren zengin tarım işletmecileri. Buna şaşırmamak gerekir, çünkü bu kapitalizm, onlara yeni kırsal toplumda egemen konumlar kapma olanağını veren bir kapitalizmdir (komşu işletmelerin batması pahasına).

Bununla birlikte -bu benim birçok veriyle desteklenen kendi görüşümdür- ticari değeri olan malların yoğun üretimini sürdüren tarımcılar, pazarın "kuralsızlaşması" nedeniyle, girdi sağlamak için gitgide kararsızlığa düşmektedirler. Onlar için sorun, olmak ya da olmamaktır. Toplumsal denilen işletmeler - uzun süreden beri pazardan dışlanmış olan- minimum düzeyde gıda ürününe sahiptir ve yaşamlarını diğer gelir kaynakları sayesinde sürdürürler; bu nedenle tarım pazarındaki durumun olumsuz etkilerini hissedemezler. Ticari değeri olan mal üreticisi işletmeler, bu durumun çalkantılarından en çok etkilenenlerdir ve bundan sonra kırdaki radikalizmin başlıca temelini oluşturacakladır. Benim varsayımım, üretken tarımcıların kapitalizme, pazara ve Halk Cumhuriyeti'ne ilişkin görüşlerinin, ekonomik durumun çalkantılarına göre duraksamalar gösterdiğidir. O halde tarım pazarı koşullarının 1990'lı yılların sonunda ağırlaşması, kırın tavrının radikalleşmesini çok net bir biçimde açıklar. Anti-kapitalistler grubu yavaş yavaş, (yine de başlangıçta pazar ekonomisine daha uygun olan) en büyük işletmeleri kucaklamaya başlamakta, buna karşılık ekonomik olarak en zayıf durumdaki işletmeler, devlet yanlısı politik görüşlerinde ısrar etmektedir.

Kırdaki anti-kapitalizm, kapitalizme, komünizme (Polonya Halk Cumhuriyeti) ya da pazara ilişkin genel düşüncelerden kaynaklanmaz. Tarım fiyatlarının devlet tarafından saptanmasına, tarım ürünlerinin devlet tarafından satın alınması için altyapıların yaratılmasına ya da daha geniş anlamda, kırla kent arasındaki ekonomik değiş-tokuş için bir düzenleme sisteminin kurulmasına yönelik somut değerlendirmelerden kaynaklanır. Yani bu devletçi anlayışlar, doğrudan doğruya tarım üreticilerinin çıkarlarıyla bağlantılıdır.

Jerzy Wilkin anti-kapitalizm dalgasını, "tarımcıların, pazar reformlarının sonuçlarına ilişkin yaşadıkları büyük düş kırıklıklarının sonucu" olarak anlatır. "Sistemin on yıllık reformu-

nun sonunda tarımcıların yaklaşık % 70'i, tarım ürünlerinin fiyatının devlet tarafından saptanmasını ve bu ürünlerin satış ve sürümüyle devletin ilgilenmesini istemektedir. Polonyalı tarımcılar kendilerini, sistemin dönüşmesinin en büyük mağdurları olarak görmektedirler"[67]. Kırsal nüfusun % 80-90'ı, devletçilikten yana olduğunu ifade etmektedir (bu oran Polonya nüfusunun tamamına ilişkin orandan daha büyüktür)[68].

Edward Majewski ve Barbara Perepeczko (2001), şu soruyu yönelttikleri kişileri, verdikleri yanıta göre dört grupta sınıflamışlardır: Tarım ürünlerinin fiyatını kim saptamalıdır? 1. Devlet; 2. Tarım örgütleri; 3. Pazar; 4. Tarımsal hammaddelerin dönüşümü girişimleri (birden fazla yanıt seçmek mümkündü). İşte araştırmanın sonuçları:

— Pazar diyenler: % 4;

— Düzenli pazar diyenler: % 13;

— Fiyatlar tarım örgütleri tarafından saptanmalı diyenler: % 50;

— Devletçiler: % 33.

Görüldüğü gibi devlet yanlısı ve pazar muhalifi duruşların üstünlüğü çarpıcıdır: % 17'ye karşı % 83. Fiyatların saptanması konusunda pazardan yana karar verenler, devlet ve tarım örgütlerinden yana olan % 48,4'e karşı, anketlerin yalnızca % 11,1'ini oluşturmaktadır[69]. Demek ki tarımcıların üçte ikisi için en iyi seçenek, "kolektivist tarzda bir üreticiler pazarı" olacaktır[70].

Tarımcıların görüşlerinin ikinci bir sınıflandırılması, bu pazarın işlem yapma kuralları sorunu temelinde yapılmıştır:

1. Sabit fiyat garantisi
2. Tarım üretiminin ödenme garantisi
— Tüm tarımcılar için
— En pahalısını üretenler için
— En ucuzunu üretenler için
— Orta işletmeler için
3. Tarım ürünlerinin tamamının satış garantisi.

---

[67] J. Wilkin, "Wies-spoleczenstwo- panstwo", s. 35.
[68] K. Szafraniec, *op. cit.*, s. 2.
[69] E. Majewski, B. Perepeczko, *op. cit.*, s. 153-154.
[70] *A.g.e.*, s. 153.

Devlet yanlıları bir kez daha çarpıcı bir çoğunluk oluşturmaktadır: % 22'ye karşılık % 78. Dahası, radikal devletçiler, ılımlı pazar karşıtlarından daha çoktur: % 24'e karşılık % 54. O halde tarımcıların % 54'ü, (aynı zamanda şu çalışmalardan yana olan) devletçiler kategorisinde sayılabilir:

— Devleti sabit fiyat saptamaya zorlayan bir düzenleme

— Tarım üretiminin tümünün satış garantisi

— En pahalı üreticilere ya da en azından tüm üreticilere ödeme garantisi[71].

Mesleklerini esas olarak üreticilik olarak kavrama alışkanlığındaki çiftçiler, devletten, ayrımsız tüm üretimi örgütlemesini beklemektedir. Pazar ekonomisi yandaşları için kaygı verici olan rakamların açıklaması budur.

Açıkça pazar ekonomisinden yana olanlar, bu çalışmaya göre, anketlerin yalnızca % 4'ünü oluşturmaktadır. Tarımcıların % 71'inin, tarım ürünlerinin tamamının satış garantisinden yana karar verdiğini belirtelim. Majewski ve Perepeczko makalelerinde, 1992–1999 arasında devletçi eğilimlerin, tarımcılar arasında önemli ölçüde güçlendiği olgusunu değerlendirmektedirler. 1992'de, 1999'deki % 69'luk orana karşılık, yalnızca % 35'lik bir oran, fiyatların devlet tarafından saptanmasından yana karar veriyordu[72]. Öte yandan, devletçilikten yana olanların oranının aslında daha yüksek olduğunu not ederler: "Bizin çalışmamızda devletçi görüşler, J. Wilkin'in Polonyalı tarımcıların tipik örneği temelinde çıkardığı sonuçlardan (yaklaşık % 90)[73], daha düşük bir oran oluşturmaktadır(% 70–80). Bu farkın nedeni, öyle görünüyor ki 7 hektardan büyük yüzölçümleri üzerinden incelemeye alınan, ticari değeri olan mal üreticisi işletmelerin seçilmesidir"[74].

---

[71] *A.g.e.*, s. 153.

[72] *A.g.e.*, s. 153.

[73] J. Wilkin, "Postrzeganie przez ludnosc wiejska roli panstwa w transformacji polskiego rolnictwa", X. Dolinska, E. Wosik (éds.), *Chlop, rolnik, farmer? Przytapienie Polski do Unii Europejskiej -nadzieje i obawy polskiej wsi, Warszawa,* ISP, 2000.

[74] E. Majewski, B. Perepeczko, *op. cit.*, s. 155

Yine Wilkin'e göre, tarımcılar, tarımcı olmayan kırsal nüfusun tamamından daha devlet yanlısı bir grup oluşturmaktadır. İşte 1999'daki çalışmasının sonuçları:

— Fiyatların devlet tarafından saptanması için: Kırsal nüfusun % 57,7'si ve tarımcıların % 69'1'i.

— Tarım ürünlerinin devlet tarafından satın alımı ve sürümü için: Kırsal nüfusun % 63,5'i ve tarımcıların % 75,5'i.

— Tarım ürünlerinin dönüşümü sektöründe kamusal girişimlerin üstünlüğü için: Kırda oturanların % 53,2'si ve tarımcıların % 59'5'i[75].

Krystyna Szafraniec'in önerdiği çözümlemeye[76] şu gözlemi ekleyeceğim: Tarım pazarının durumu kötü olduğu zaman (1995'den sonra), en "zayıf" ve en "iyi" tarımcılar en anti-kapitalist olanlardır; tersine, nispeten elverişli durumun görüldüğü dönemde (1990'lı yılların başı -o zamanki hükümetin uyguladığı ekonominin şok tedavisi sırasında-) en "iyi" tarımcılar ılımlı anti-kapitalistler ve kısmen de kapitalizm yanlılarıdır.

Çok sayıda uzman, köylülerin, içerisinde sosyalizm muhaliflerinin en az sayıda bulunduğu toplumsal grup olduğu konusunda aynı düşüncededir[77]. Kır ve özellikle tarımcılar, reformların başından beri parlamenter demokrasiye ve serbest pazara pek sıcak bakmamışlardır[78]. Krystyna Szafraniec'e göre, (ilk kurbanları kırsal çevrede oturan gençler olan) reformların on yılının sonunda, Polonya Halk Cumhuriyeti dönemine en büyük özlemin gözlemlendiği yer kır bölgesidir[79]. 1991'de Polonya'da, halkın kendi temsilcilerini seçme olanağına sahip olduğuna inanan tarımcıların bu konudaki düşünceleri, 1997'den itibaren tam tersine dönmüştür. Bu tarımcılar, (parlamenter demokrasi çerçevesindeki) seçimlerin gidişatına yönelik önceki olumlu görüşlerinin tersini savunan tek toplumsal grubu oluştururlar. Tarımcıların yalnızca dörtte biri pazar ekonomisini, ekonomik yönden etkili bir sistem olarak değerlen-

---

[75] Jerzy Wilkin, "Funkcjonowanie panstwa a wies i rolnictwo", s. 77.
[76] K. Szafraniec, *op. cit.*
[77] M. Halamska, op. cit., s. 124.
[78] K. Szafraniec, "Wies jako miejsce niechciane", s. 38.
[79] *A.g.e.*, s. 44.

dirmektedir. Dörtte üçü, parlamenter demokrasiye olduğu gibi buna da karşıdır[80]. Sistemin bir on yıllık dönüşüm sürecinin sonunda Polonya Halk Cumhuriyeti'ne duyulan özlem kendisini, kırsal kesimde yaşayanların % 48-63'ünde ve tarımcıların % 70'inde göstermektedir. Oysa 2000'de, kırsal nüfusun % 10'undan daha azı bugünkü Polonya'da yaşamayı, Polonya Halk Cumhuriyeti'nde yaşamaktan daha iyi buluyordu. 1995'de bu rakam % 38'di[81].

VII- Polonya Tarımının Geleceği

Geleceğe ilişkin temel sorun, kimin ayakta kalacağı sorunudur. Bugünkü koşullarda birçok işletmenin ayakta kalma şansı zayıftır ve gitgide azalmaktadır. 2000'de, gelirleri iyileştirilmiş olan tarımcıların sayısı, 1995'deki sayıdan altı kez daha düşüktür[82]. Yatırım yapan işletmelerin sayısı düşmektedir: 1995'de yarıdan fazla, 2000'de üçte birden az -% 29-[83]. Dahası tarımcıların aktif[84] denilen stratejilere ilgisi kaybolmuştur.

Krystyna Szafraniec'e göre, çeşitli bulgular, tarım işletmelerinin yalnızca küçük bir bölümünün ayakta kalmayı ve ailenin gereksinmelerini karşılamayı başaracağını göstermektedir. Aralarında kuşkusuz tarımsal endüstri kategorisinde sınıflandırılabilen işletmeler vardır; ama bunlar % 10 sınırını aşamazlar. En iyimser yorumla, ("insan sermayesi" dikkate alınarak) ayakta kalacak durumda olan işletmelerin oranı en fazla % 15'e çıkabilir (% 10'u yaygın tarımsal endüstri işletmeleri ve kalanı da dinamik mülkiyet sahipleri tarafından yönetilen orta ve küçük işletmeler olarak). İşletmelerin % 16,5'inin şanslarıyla ilgili tereddütleri vardır ve diğer % 70'inin de umudu oldukça azalmıştır. Tarımcıların % 40'ının şimdiden eli kolu bağlıdır (halefi olmadan hız kaybetmekte olan işletmeler). Bunların ardından gelen işletmelerin ancak yarısı inandırıcı bir projeye girişebilecektir (bugünkü mülkiyet sahiplerinin düşüncesine

---

[80] E. Majewski, B. Perepeczko, *op. cit.*, s. 152.

[81] Krystyna Szafraniec, "Wies wobec szans i zagrozen procesu transformacji", s. 20.

[82] *A.g.e.*, s. 16

[83] *A.g.e.*, s. 7.

[84] *A.g.e.*, s. 18.

göre). Polonya tarım işletmelerinin yarısından fazlası zaten umutsuz durumdadır (mülkiyet sahipleri bunun bilincindedir). İşletmelerin % 30'u kötü durumdadır ama ileride üretimlerinin veriminin iyileştirilmesine bel bağlamaktadır (haleflerinin kapasitesini pozitif olarak değerlendiren mülkiyet sahipleri)[85].

Marek Klodzinski ve Barbara Fedyszak-Radziejowska, Avrupa Birliği çerçevesindeki rekabetçi Polonya işletmelerinin, bugün için (2003) % 20–30 oranında olduğunu gözlemlemişlerdir[86]. Izabella Bukraba-Rylska'ya göre (2002), işletmelerin ancak % 20'si gelişmektedir ve böylece yalnızca bu işletmeler Avrupa ortak pazarında rekabetçi olabilecektir[87]. Bu çözümleme çerçevesinde, Izabella Bukraba-Rylska aile işletmelerinin, beş model tipine doğru değişebileceğini ileri sürer:

— Sermayeleşme (kapitalist işletmeye dönüşme)
— "Farmerisation" (dinamik aile işletmesine dönüşme)
— Marjinalleşme
— Proleterleşme
— Tarihe karışma[88].

Avrupa Birliği'ne entegrasyonun -ve genel olarak Polonya'nın, uluslararası emek pazarına açılma tarzının- Polonya tarımının evriminin negatif eğilimlerini arttıracağından endişe duyulmaktadır. Öte yandan Polonya tarihinde, uluslararası emek pazarından ayrılma süreci -bu pazara katılma değil- tarım üretiminin gelişme sürecine denk düşüyordu. Izabella Bukraba-Rylska, Avrupa Birliği'ne entegrasyonun "daha çok kendi geçimine yöneldiği için belli bir özerkliği koruyan geleneksel köylünün, güç bir dönemden sonra ayakta kalabilecek olmasına karşın, pazara yönelmiş yaygın işletmelerin yok olmasını tetikleyebileceğini"[89] ortaya koymaktadır.

Barbara Rylska, Krzysztof Gorlach'ın gelecekteki 25 yılda Polonya'da, Batı'nın yaşadığı evrime benzer bir evrim (işlet-

---

[85] *A.g.e.*, s. 27-28.
[86] M. Klodzinski, B. Fedyszak-Radziejowska, *op. cit.*, s. 77.
[87] I. Barbara-Rylska, "Polscy Farmerzy – szkic do portretu", *Wies i Rolnictwo*, no 4 (117), 2002, s. 141.
[88] I. Barbara-Rylska, "Perspektywy polskiego rolnictwa: Marginalizacja, europeizacja, globalizacja?", *Wies i Rolnictwo*, no 3 (116), 2002, s. 202.
[89] *A.g.e.*, s. 203.

melerin sayıca azalması ve yüzölçümü olarak artması) öngören kanıtlarını çürütmektedir. Bukraba-Rylska, bu çözümleme tipinin Polonya'nın özgüllüğünü, özellikle işsizlik ölçeğini hesaba katmadığını öne sürer[90]. Diğer araştırmacılar (Wos, Frenkel), tarım sektöründe (bir süre için), sermayeye değil işgücüne dayalı üretim biçimlerinden yana seçimle, nüfusun önemli bir bölümünün durumunu korumasının yararının altını çizerler. Tadeusz Hunek'in 2001'de yaptığı bir çalışmaya göre toplumsal tarım (alternatif çözümler bulunmadığı ve ülkedeki tarım üretimi talebini karşılamak üzere, yeterince toprak, işgücü kaynakları ve ihracat olanakları var olduğu için), sürecin hızlanması gerekmeden, aşamalı olarak önemini yitirecektir (ayrıca bu sektörde yaşlı bir nüfusun baskınlığı vardır). Küçük tarım ise geçiş durumundadır. Bu üretici grubun gelirlerindeki aykırılıkların derinliğine, işletme etkinliklerinin yeniden yönlenmesi eklenecektir. Tarımsal endüstri (ticari değeri olan üretimin artması, pazarın gerekleriyle uyumlu üretimin niteliklerinin değişmesi) varlığını sürdürecek, küçük tarım kaybolacaktır. Ama hiç kuşkusuz tarımsal endüstrinin olanakları, bir işletmeci azınlığına ilişkindir. Yazar, var olan işletmelerin yayılmasından çok üretkenliğin iyileştirilmesine dayanan tarımsal endüstrinin yayılmasına destek istemektedir[91].

Kuşkusuz işletme sayısının zamanla düşmesini tetikleyecek olan önemli bir yeni sosyolojik görüngü vardır: Bugünkü gençlerin bir tarım etkinliği sürdürme konusunda çok sınırlı olan çıkarları. Krystyna Szafranie'nin 1999'da yazdığı gibi, 1980'li yıllarda, 1950'li yılların sonlarında doğan kuşakta tarımcılık mesleğine bir geri dönüş kaydedilmiş olsa da, bugün tersine bir eğilimin izleri görünmektedir: Tarımcıların yaklaşık % 60'ı mesleklerine değer vermektedir[92]. 1998'de, araştırma konusu olan 1984 doğumlu 5 000 kişinin yalnızca 6'sı bu mesleği yapmak istiyordu (kırsal gençlik bu yaş diliminin dörtte birini temsil ediyor)[93]. Gençlik, bir tarım işletmesini yönetme pers-

---

[90] *A.g.e.*, s. 204-205.

[91] T. Hunek, *op. cit.*, s. 55-56.

[92] K. Szafraniec, "Wies Jako miejsce niechciane", s. 43.

[93] M. Halamska, "Procesy marginalizacji na wsi popegeerowskiej", *Wies i Rolnictwo*, no2 (103), 1999, s. 3.

pektifini, (Polonya tarımının durumunun bozulmasıyla), istikrarlı bir mesleğin icrasından çok, toplumsal bir zaaf olarak (kitle iletişim araçlarıyla çoğalan yaşam modellerine göre) kavramaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar hala geçerli olan köylü etiği kaybolmaktadır. Ana babalar hâlâ işletmelerinin varlığını sürdürmeye çalışırken, gençler gözlerini kente dikmiştir.

VIII- PGR'nin (Devlet Tarım İşletmeleri) Tasfiyesinin Toplumsal Sonuçları

Maria Halamska, eskiden PGR'de çalışanlar için beş gelecek yörüngesinden söz eder:

— Bunların küçük bir bölümü, yeni kurulan işletmelerin "yeni sahipleri" olmuştur.

— Büyük bir bölüm, büyük işletmelerde çalışmaktadır. Çalışma koşulları PGR dönemine oranla bozulmuştur.

— Bir bölüm, diğer kurum ya da kuruluşlarda istihdam edilmiştir.

— Yine büyük bir bölüm, zamanından önce emekli olmuştur.

— Diğerleri, işsizler saflarına katılmışlardır[94].

Elbette bu sonuncular işsizlerin büyük bir bölümünü temsil etmezler (bazılarına göre % 2,5 ve Wilkin gibi diğerlerine göre de % 10). Ama bazı bölgelerde ya da daha çok voyvodalıkta (Polonya yönetim birliği), PGR sonrası sitelerde yoğunlaşan önemli fazlalık grupları oluştururlar.

Elzbieta Psyk-Piotrowska 1998'de, hâlâ kamusal olan tarım işletmelerinde eski personelin olsa olsa üçte birinin ve yeni toprak sahipleri ya da çiftçilerin arasında da küçük bir oranının kaldığını öne sürüyordu[95]. PGR'de daha önce istihdam edilmiş olan ailelerin sınıflandırılması şöyledir: Çalışanlar: % 30; emekliler ya da yardım alanlar: % 36,6; işsizler: % 18.

Bu veriler[96] (aile reisinin durumu dikkate alınmadığı için), tipik değildir. Aile reisinin eşinin de dikkate alınmasıyla şu

---

[94] *A.g.e.*, s. 39

[95] E. Psyk-Piotrowska, "Bezrobocie i pauperyzacja srodowisk dawnych PGR w Polsce", *Wies i Rolnictwo,* no 3 (100), 1998 s. 133.

[96] M. Halamska, *op. cit.*, s. 1-42

rakamlar elde edilir: Tam zamanlı iş: % 20; yarı zamanlı iş ve yarı zamanlı işsizlik: % 33; tam zamanlı işsizlik, emekliler ve yardım alanlar: % 47[97]. Bu kategorideki emeklilerin özellikle genç olduklarını belirtelim.

Halamska'nın incelediği ailelerin (PGR sonrası sitelerdeki) yarısına yakını ayda aile başına 500–1000 Ziloti (yaklaşık 114–228 Euro) almakta ve böylece minimum toplumsal gelir düzeyinin altında bulunmaktadır. Bazı aileler ayda 500 Zilotiyle daha da kötü durumdadır (% 19) hatta hiçbir şeyleri yoktur (% 2). İncelenen ailelerin yalnızca % 29,5'i ayda 1 000 Zilotiden fazlasına sahiptir. Verilen yanıtların % 40'ı şöyledir: "Mütevazı bir yaşamımız var, ama bize beslenme ve öncelikli ürünler için hiç para kalmıyor". Bu maddi güçlükler yalnızca işsizliği değil, aynı zamanda ücretlerin yetersizliğini de özetler (tarımsal olmayan diğer kuruluşlarda çalışanların % 30'u ayda 500 Zilotiden az kazanmaktadır!). Tarımsal istihdamlarda bu sefalet ücreti kategorisi, ilgililerin % 42,5'ini[98] içine alır.

Önceden PGR'de çalışmış olan ailelerin yaşam düzeyindeki düşüş, gözlerinin yaşına bakmadan sürmektedir. Bu çalışan ya da işsiz ailelerin çoğunluğu 1990'a göre daha yetersiz araçlarla yaşamaktadır. "PGR sonrası siteler", diye yazıyor Psyk-Piotrowska, "değişik mesleki statülere sahip, ama nitelikleri ve (kötüleşmeye devam eden) maddi durumları aynı olan gruplardan oluşmuştur. Genel olarak, tarımsal bir etkinliğe sahip olmayı sürdüren insanlar söz konusudur; bu insanlar "yeni mülk sahipleri" tarafından istihdam edildikleri için "PGR geleneğinde" olmak zorunda kalmamışlardır. Bunlar, işletmelerde ya da kendi hesaplarına çalışan dışlanmış insanlardır. Bazıları işten "çıkarılmıştır", emeklidir ve yardım alır; "iş muharipleri" ve diğerleri de işsizdir (işsizlik tazminatına sahip olarak ya da olmayarak)"[99]. Nihayet sonuncu grup, bu sitelerin, PGR'de çalışmayan ama sistemin mirası olan işletmelerin yeni sahipleri tarafından istihdam edilen (boş ya da genellikle başka ailelere ait dairelerde oturan) sakinlerinden oluşur. Bu aileler yoksulluk içinde yaşamakta ve en kötüsünden bir değişiklik bile umut

[97] *A.g.e.*, s. 43.
[98] *A.g.e.*, s. 47.
[99] E. Psyk-Piotrowska, *op. cit.*, s. 139.

etmemektedirler. Sonuç, bu ailelerin sermayesizleştirilmesi ve beslenme sistemlerinin değiştirilmesi olmuştur. J. Berndt-Kostyrzewskiej'in araştırmaları, PGR sonrası ailelerinin, evlerine yatırım yapmaktan ve ev eşyasından vazgeçtiğini ve gıda tüketimlerini en az pahalı ve en çok enerji veren (meyvelerden, sebzelerden, etten ve süt ürünlerinden kaçınarak) ürünlerle sınırladıklarını ortaya çıkarır. "Bu ailelerin çocukları açlık çekmezler" diye yazar J. Berndt-Kostyrzewskiej, "ama sürekli bir kötü beslenmenin öznesi olurlar"[100].

Bu aileler son derece özgül bir toplumsal grup oluşturmaktadır. 1989'dan önce ne kadar ayrıcalıklı idiyseler, bugün o kadar kötü durumdadırlar. Grup üyesi aileler, çalışanlar ya da işsizler olarak her zaman aynı mühürle damgalanmaktadır: PGR sonrası sitelerinin sakinleri, pratikte dış dünyadan kopmuşlardır (coğrafi ve toplumsal olarak). Daha Halk Cumhuriyeti döneminde, kırsal nüfusun geri kalanı tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilmiş, "yabancı" olarak görülmüşlerdi. Bugün bu coğrafi ayrım yeni bir anlam kazanmıştır. Dışarıyla (belki de iş bulabilecekleri) bağlantı kurmalarına olanak veren otobüs hatlarının sayısı belirgin bir biçimde düşmüştür. Kuşkusuz onları işe götüren ücretsiz ulaşım araçları da kaldırılmıştır. Bu sitelerin bilinçli olarak geleneksel kır merkezlerinin dışında yapıldığını hatırlayalım. Kendilerine iş verildiği sürece (o zaman hiçbir sorun yoktu), başka yerde iş aramak zorunda kalmıyorlardı. Bulundukları yerde her şeye sahiptiler ve iş yerine ücretsiz gidiyorlardı. Bugün böyle bir sitede oturmak, hakarete uğramak gibidir. Bu sitelerde hiçbir yeni istihdam yaratılmamıştır. Makalenin yazarı, buralara hiçbir hizmetin gitmediğini, hepsi de yoksul olan sakinlerin yandaş bulamayacağını yazıyor[101]. Bu insanlar, durumları ne olursa olsun, hepsi de aynı yazgıyı paylaşmakta ve hep birlikte yoksullaşmaktadırlar. İnsanların bu sitelerden ayrılması, o güne kadar ücretsiz olan konutları satın almak zorunda bırakıldıkları için, çok seyrek başarılmıştır. Kimileri PGR sonrası topluluklarından yeni

---

[100] W. Dzun, "Wplyw restrukturyzacji bylych PGR na przemiany w strukturze gospodarstw rolnych", s. 117.

[101] E. Psyk-Piotrowska, "Przejawy i cechy przedsiebiorczosci na obszarach popegeerowskich", *Wies i Rolnictwo*, no 4 (113), 2001.

bir *underclass* (alt sınıf, çev.) olarak söz eder. PGR işçilerinin, etik anlamda işletmelerine son derece bağlı olduklarını da ekleyelim. Onur kavramı genellikle, özel işletme sahiplerinin, yeni işverenlerin yanında çalışmayı geri çevirmelerinin nedeni olmuştur.

IX- Politik Sonuç

Polonya köylü hareketinin var olan örgütleri, (Polonya Köylü Partisi (PSL), Samoobrona (Özsavunma), Tarımcılar ve Tarım Örgütleri ve Çevreleri Ulusal Birliği (KZRKIOR), bireysel tarımcıların "Solidarnosc"u) doğrudan doğruya büyük mal üreticilerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu örgütler devletin, ürünlerin satışına (ve bu satışların fiyatlarının yükselmesine) müdahale ilkesini savunur, ithalata karşıdırlar, son zamanlarda biyolojik elementlere ve karbonlara yönelik özgül tavırlar almışlardır. Ama büyük üreticilerin çıkarlarının, üretimlerinin pazara yönelik olması ölçüsünde, küçük üreticilerin de çıkarları olduğunu bilmek gerekir. Tersine bu örgütler, yoksul köylülerin, işçi-köylülerin, "toplumsal" işletme köylülerinin sorunlarıyla ilgilenmez. Bu örgütlerin aldığı tavır, kırın genel sorunlarına, özellikle KRUS sistemini savunma ilkesine yanıt vermektedir. Genel olarak bu köylü örgütleri bugüne kadar, tam bir gümrük politikasının kabulü ve sübvansiyonların yükselmesiyle, bir başka deyişle, PSE göstergesine göre ekonominin hesaplanmış diğer sektörlerinden gelen transferlerle (özellikle KRUS), tarım fiyatlarının desteklenmesinden yana olmuşlardır. Yine de uygulama, bu transferlerin yükselişinin (1991'den sonra), sistemdeki değişikliklerin nesnel sonuçlarını gidermeye ve tarım gelirlerinin düşüşünü ve tarımsal etkinliğin verimliliğinin bozulmasını önlemeye olanak vermediğini göstermiştir. Polonya'nın Avrupa Birliği'ne girişi, yukarıda söz edilen köylü örgütlerinin tavırlarında önemli bir etki yaratmış ve bu çerçevede "Avrupa Birliği'nin doğrudan sübvansiyonları" sorunu[102] ilk sırayı almıştır.

---

[102] Bugün Polonya'da, kullanıcılara bazı işletmeler üzerinden mülkiyet veren tarımsal düzenlemenin Brüksel'den tarım yardımları alması için kaçınılmaz olan, Avrupa IACS sistemi uygulanıyor. 16 Temmuz 2003'de, bu konuda bir

Köylü partileri, politik retorikleriyle (tavırlarının güçlü bir şekilde onaylanması) ve toplum içerisindeki ittifaklarıyla kendisini gösterir ve bu nedenle sınıflar mücadelesinde bir rolleri vardır. Samoobrona'nın durumu ilginçtir, çünkü tabanı büyük üreticilerden oluşan bu örgüt, köylü hareketlerinin en radikali durumundadır. İthal buğdayın tahrip edilmesi eyleminin arkasında, sefalet içindeki köylüler değil, onlar vardır. Samoobrona'nın retoriği aynı zamanda, işçiler ve işsizler gibi toplumsal grupları harekete geçirebilmektedir. Bu örgütün yöneticisi olan Andrzej Lepper, işçi ve köylülerin ittifakı sloganını yeniden ortaya çıkarmış ve madencileri, madenci-işçileri, hastabakıcıları ve öğretmenleri destekleyerek, sınıf mücadelesinin çeşitli biçimleriyle ilgilenmiştir. Samoobrona, eylemleriyle bu mücadelelerin bazılarına güç katmıştır. Bu eylemler, belki bu örgütün küçük burjuva yapısını değiştirmez, ama belirli zamanlarda ve sıradan eylem mantığıyla, bu tip bir örgütün nasıl çıkabildiğini gösterir.

Kır nüfusunun çıkarlarının nesnel tanımı ve onların işçi sınıfının çıkarlarıyla ilişkisi düşüncelerimizin merkezinde yer almak zorundadır. Bu çıkarlar çeşit açısından, kuşkusuz kırsal nüfus kadar zengindir. Yine de Polonya'da sınıf mücadelesinin bugünkü aşamasında ortak ya da en azından düşmanca olmayan geniş bir çıkar zemini vardır.

Tarımcılar

Pazar için üretimle ilgilenen herkes nesnel olarak, tarımın (gelirleri garantileyen) sözleşmeli sisteminin yeniden doğmasına sıcak bakmaktadır. Yani kırla kent arasındaki değiş-tokuşta devletin rolünün güçlenmesine. Sözleşmeli sistem ilke olarak pazar ekonomisinin mantığıyla uyuşmaz. Bu, bugünkü koşullarda, tarımcıların gelirlerinin ve tarım ürünlerinin sürümünün garantisini sağlamanın tek yoludur. Bu sistem kuşkusuz pazar ekonomisine yabancı bir gövde oluşturur. Ama gezegenin çoğunluğunun çıkarları, kapitalizmin çıkarlarıyla zaten çatışmaktadır! Devrimci güçler -kendi geçiş programlarında-

---

yasa yürürlüğe girdi. Tarım işletmelerinin sağlık durumu konusundaki komüniter düzenlemeyle ilgili olarak sert tartışmalar da başladı.

burjuva devletin çerçevesinde iş yapıyor olsalar da, kapitalist mantığa karşı olan duruşları desteklemek zorundadırlar. Bu, kır kadar kenti de ilgilendirir. Kuşkusuz bu tür bir sistemin yerleştirilmesi ancak, yoğunlaşmış bir işçi mücadeleleri dalgasının sonunda kapitalizmin kentlerdeki güçlerinin zayıflatılması varsayımıyla mümkün olacaktır. Serbest pazarın ve sermayenin gücünün sınırlandırılmasına ilişkin işçi ön doğrularıyla, devletin tarımla yaptığı sözleşmeye ilişkin köylü ön doğruları, her iki kesimin de nesnel çıkarları bakımından aynı anlama gelir.

Tarım proletaryası
Tanımlaması çok basittir, çünkü işçi proletaryasının bir parçası olarak değerlendirilebilmektedir.

"Toplumsal" işletmelerdeki köylüler
Bu grubun durumu bugün, makroekonomik koşullardan çok devlet sübvansiyonlarına bağlıdır. Bu grubun talepleri kesin olarak desteklenmelidir. İşçi-köylülere gelince, onların "işçi olma durumu", herhangi bir şekilde işçi programlarına eklenmelidir. Bu grubun nesnel çıkarı, kendileri için tek geçim aracı olan topraktadır (eskiden pazar üreticileri içinde yer alıyorlardı). O halde, sözleşmeli sistem onların çıkarınadır ve aralarından bir bölümünün yeniden istikrarlı gelirlere kavuşmasına olanak verebilecektir.

Kırdaki tarımcı olmayan işsizler nüfusu
Bu grubun çıkarları, önceki grubun çıkarlarına yakındır. Devletten finans talepleri vardır. Çıkarları kentteki ya da kırdaki her işsiz gibi, işe girme üzerine odaklaşmıştır. Onlar için mümkün olan istihdamların önemli bir kaynağı, (tarım üretiminin sözleşmeli olmasını ve kuşkusuz tarım-gıda dönüşüm kurumlarının ulusallaşmasını gerektiren) komünal ya da devlete ait (tarımsal olmayan) altyapıların güçlenmesinde bulunacaktır[103].

[103] Bu grup kısmen önceki grupla karışmaktadır. Farklılaşma etmeni, çıkarlarının üzerinde etki yaratan toprak mülkiyetinde yatar.

PGR sonrası dönemdeki yoksullar

Bu grubun bugünkü koşulları devlet finansmanlarına bağlıdır. Grubun aynı zamanda, büyük işletmelerin ulusallaştırılmasında da çıkarı vardır. Bu nüfusun PGR sonrası sitelere arazi anlamında yoğunlaşması, PGR'lerin yeniden doğuşunu kolaylaştıracaktır.

Kırsal nüfusun çıkarları genel olarak, işçi sınıfının çıkarlarının karşısında değildir, tam tersidir. Tarımsal üretimdeki sözleşme sistemi, işçilerle köylüler arasında bir işbirliği zemini yaratacaktır. Bu iki önemli toplumsal güç, kırda olduğu gibi kentte de ekonomik etkinliğe egemen olan kapitalist mantığın azami olarak zayıflatılması için birlikte çalışabilir. Bu yöndeki değişme her birine, yaşamak için asgari olarak gerekeni ve daha uzun bir perspektifte kapitalizmin aşılmasını sağlama olanağı verecektir. Bu işçi-köylü ittifakı elbette kapitalist köylüleri -özellikle de eski PGR'den doğan büyük işletmelerin mülk sahiplerini- dışlamaz. Ama bugünkü koşullarda üretici tarımcılar anti-kapitalist kamptan uzaklaşmamalıdır. Öte yandan onlar devletçilikten yana ve serbest pazara karşıdırlar. Bu potansiyel, işçi hareketi tarafından (bugün kırıntı halinde olan) gelecekteki mücadelelerinde kullanılabilecektir. İthalata muhalif olan üretici tarımcıların tavırları işçi hareketi için bir engel değildir (bugün topluluk yardımlarından kâr elde edeceklerine inanırlarsa, anti-ithalatçı olma riskine girmezler!). O halde devrimci işçi güçler bu soruna takılmadan, sözleşmeli sistemin yerleşmesini öne çıkarmalıdır (işçilerle köylüler arasındaki en iyi ittifak zemini).

Avrupa Birliği'ne entegrasyon kesinlikle, Polonya kırsalının görünümünün değişmesi riskini taşımaktadır. Bunun hangi anlamda olacağını söylemek şimdiden mümkün değildir. Avrupa Birliği çerçevesinde üretici tarımcıların bir kısmının, (onları bugünkü radikal devletçi konumlarından uzaklaştıracak bir biçimde) gelirlerinin sabitleşmesi mümkündür. Aralarından bir bölümü, kendilerini politik olarak işçilerden ve köylülerden ayıracak güvenli sığınaklarda yer bulabilecektir. Ama yoksullaşan tarımcıların tamamının, işçilerin mücadele saflarıyla birleşmesi de mümkündür.

KAYNAKÇA

BERNDT-KOSTRZYZEWSKA Jolanta, «Przemiany w wybranych elementach warunkow bytu rodzin wiejskich zwiazanych z rolnictwem panstwowym», dans K. Korab (éd.), *Ludzie I ziemia po upadku pegeerow: Analiza socjologiczna I ekonomiczna,* Warszawa, SGGW Zak_ad Socjologii Wsi-PTS Sekcja Socjologii Wsi, 1997.

BUKRABA-RYLSKA Izabella, «Perspektywy polskiego rolnictwa: marginalizacja, europeizacja, globalizacja?», *Wies I Rolnictwo,* n° 3 (116), 2002.

BUKRABA-RYLSKA Izabella, «Polscy farmerzy -szkic do portretu», Wies I Rolnictwo, n° 4 (117), 2002.

CZYZEWSKI Andrzej, «Dochodowe zroznicowanie rodzin chlopskich», Wies I Rolnictwo n° 4 (105), 1999.

DZUN Wlodzimierz, «Wplyw restrukturyzacji bylych PGR na przemiany w strukturze gospodarstw rolnych», *Wies I Rolnictwo,* n° 1 (114), 2002.

DZUN Wlodzimierz, «Panstwowe Gospodarstwa Rolne w procesie transformacji systemowej », *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (115), 2002.

DZUN Wlodzimierz, « Likwidacja PGR – przeslanki, cele, metody (Glos w dyskusji) », *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (119), 2003.

FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA Barbara, «Wies w polityce I debacie publicznej», *Wies I Rolnictwo,* n° 1 (114), 2002.

FEDYSZAK-RADZIEJOWSKA Barbara, LAPINSKA-TYSZKA Krystyna, PEREPECZKO Barbara, «Nowi gospodarze dawnych PGR: Socjologiczny portret nowej elity producentow rolnych», *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (103), 1999.

HALAMSKA Maria, *Dekolektywizacja rolnictwa w Europie Srodkowej I jej spoleczne konsekwencje,* Warszawa, IRWIR-PAN, 1998.

HALAMSKA Maria, «Procesy marginalizacji na wsi popegeerowskiej», *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (103), 1999.

HUNEK Tadusz, «Ekonomia polityczna rozwoju rolnictwa I obszarow wiejskich w Polsce », *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (111), 2001.

KLEPACKI Bogdan, "Novena sila robocza a organizacja i wyniki ekonomiczne gospodarstw indywidualnych», *Wies I Rolnictwo,* n° 4 (117), 2002.

KLODZINSKİ Marek, FEDYSZAK-RADZIEJOWSK Barbara, « Dylematy polskiej wsi I polskiego rolnictwa w procesie integracji z Unia Europejska », *Wies I Rolnictwo,* n° 1 (118), 2003.

KOZUCH Antoni, «Restrukturyzacja Spoldzielni Kolek Rolniczych– poszukiwanie nowego modelu przedsiebiorstwa uslugowego w agrobiznesie», *Wies I Rolnictwo,* n° 3 (108), 2000.

LAPİNSKA-TYSZKA Krystyna, PEREPECZKO Barbara, «Subiektywny I obiektywny wymiar ubostwa na wsi», *Wies I Rolnictwo,* n° 3 (116), 2002.

MAJEWSKI Edward Majewski, PEREPECZKO Barbara, «Poglady I postawy rolnikow z gospodarstw towarowych wobec rolnictwa i gospodarki rynkowej», *Wies I Rolnictwo,* n° 4 (113), 2001.

ORLOWSKI Witold, "Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa polskiego wdlugim okresie», *Wies i Rolnictwo,* n° 2 (111), 2001.

PIECEK Beata, «Rozwoj infrastruktury na wsi a warunki zycia ludnosci wiejskiej (Raport z badan)», *Wies i Rolnictwo,* n° I (110), 2001.

PSYK-PIOTROWSKA Elzbieta, « Bezrobocie I pauperyzacja srodowisk dawnych PGR w Polsce », *Wies i Rolnictwo,* n° 3 (100), 1998.

PSYK-PIOTROWSKA Elzbieta, «Przejawy I cechy przedsiebiorczosci na obszarach popegeerowskich », *Wies I Rolnictwo,* n° 4 (113), 2001.

SIKORSKA Alina, «Zroznicowanie w strukturze spolecznej wsi», *Wies I Rolnictwo,* n° 1 (102), 1999.

SZAFRANIEC Krystyna, «Wies jako miejsce niechciane: Przyczynek do tezy o postepujacej marginalizacji wsi I rolnictwa w Polsce », *Wies I Rolnictwo,* n° 4 (105), 1999.

SZAFRANIEC Krystyna, «Wies wobec szans I zagrozen procesu transformacji -dynamika zmian», *Wies i Rolnictwo,* n° 3 (112), 2001.

SZOT Edmund, «*Komu na wsi dobrze si_ zyje», Rzeczpospolita* du. 27 Temmuz 1998.

WILKIN Jerzy, «Strategia wsi 1 rolnictwa – Polska a kraje europejskie», dans X. Dolinska, E. Wosik (éds.), *Chlop, rolnik, farmer? Przystapienie Polski do Unii Europejskiej-nadzieje i obawy polskiej wsi,* Warszawa, ISP, 2000.

WILKIN Jerzy, « Postrzeganie przez ludnosc wiejska roli panstwa w transformacji polskiego rolnictwa», dans X. Dolinska, E. Wosik (éds.), *Chlop, rolnik, farmer? Przystapienie Polski do Unii Europejskie -nadzieje i w polskiej wsi,* Warszawa, ISP, 2000.

WILKIN Jerzy, «Funkcjonowanie panstwa a wies I rolnictwo-oczekiwania, rozczarowania, potrzeby», *Wies I Rolnictwo,* n° 1 (110), 2001.

WILKIN Jerzy, «Wies-spoleczenstwo- panstwo: Nowe podstawy dyskursu splecznego sprawach wsi w Polsce», *Wies I Rolnictwo,* n° 2 (111), 2001.

WOS Augustyn, *Strategiczne rozwoju rolnictwa I ego otoczenia,* Warszawa, IERiGZ, 1996.

XI

Alternatifin Ortasında

Samir AMIN

Bütün Dünya Köylülerinin Toprak Hakkını Tanımak

I- Köylülerin durumuna ilişkin bu yapıtta toplanan çözümlemeler, hem çağdaş kapitalizmin yayılmasıyla tüm köylü toplumlarının karşı karşıya kaldığı meydan okumanın evrensel niteliğini, hem de modern dönem toplumlarının politik tepkisinin determinasyonlarını ve miras çeşitliliğini gerçekçi bir biçimde göstermektedir.

Bu çözümlemeler, sosyalist eğilimli radikal bir devrim deneyimine sahip olan büyük Asya ülkesi (Çin, buna Vietnam da katılabilir) kadar, olsa olsa az ya da çok radikal bir popülizm (Hindistan ve Mısır) ya da ancak bir ulusal kurtuluş (Alt-sahra Afrikası) yaşamış ülkeleri de içerir. Bu ülkelerin bazıları, köylülerinin tarihsel kapitalizm tarafından mülksüzleştirilmesi sorununu hâlâ çözmüş değildir (Güney Afrika). Latin Amerika'da da benzer bir durum vardır.

Çağdaş meydan okuma her durumda gelip, büyük bir çeşitliliğin daha eski -ama yine de hep aktif olan- tarihsel mirasına eklenmiştir: Geçmişteki, "haraççı" ("asya tipi üretim tarzı" kavramından farklı bir kavram) olarak nitelendirdiğim büyük toplumların mirasına, özellikle Alt-sahra Afrikasındaki ve benim "komüniter" olarak nitelendirdiğim toplumların mirasına, ya da Amerika'daki merkantilist sömürgeciliğin mirasına.

II- Reel olarak var olan kapitalizme -dünya çapında yayılmasının her aşamasında doğası gereği emperyalist olan- geze-

gen halklarının ve sistemin periferilerindeki halkların büyük isyanı, aynı zamanda hem ulusal bir devrimin (söz konusu ulusların bağımlılık statüsünün reddi), hem de toplumsal bir devrimin (söz konusu periferilerin halk sınıflarını, özellikle de köylülerinin harekete geçiricisi) ifadesidir. Bu çifte boyut, çeşitli çağdaş konjonktürler ortaya çıkarmıştır. XX. yüzyıl devrimlerinin bazıları -yani aslında, Küba'dan farklı koşullardaki Çin ve Vietnam devrimleri- tüm köylülerin, hem de eşitlikçi bir temelde fiili toprak edinme hakkının kabul görmesinin önünü açmıştır. III. Enternasyonal Komünizminin eski sloganı ("toprak işleyenlerin" ve buna paralel olarak "fabrika işçilerin") burada fiilen kullanılmıştır.

Diğer bütün durumlarda (Hindistan, Güney ve Güney-Doğu Asya, Batı Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler) bu hak kazanılmamış, dahası hem popülist rejimlerin, hem de büyük ulusal kurtuluş hareketlerinin programlarından çıkarılmıştır. Komünist partiler en azından çoğu eğilimlerinde, üç kıtanın halkçı ulusal "sol"unun rejimlerine özgü olan "kapitalizmin modernizasyonu" vizyonlarını benimsemek üzere, aşamalı olarak devrimci talepleri ("toprak işleyenin") "unutmuştur". Burada Küba istisnadır.

Tarım sorunu Latin Amerika'da, Latin Amerika uluslarının oluşum tarihinin (sömürgeci dönem) bugüne kadar tanımladığı terimlerle ortaya konur. Çağdaş yerel konjonktürlerin çeşitliliğinin arkasında, Güney Yarıkürede, halkın gecikmiş ve özellikle Avrupalı (Kızılderili soykırımından sonra) sömürgeleşmesinin ve Kızılderili köylülerin durumuyla olsun, siyah köleliğinin yerleştirilmesiyle olsun merkantilist dönem mirası olan sömürgeleştirmelerin ortaya çıkardığı yapılar görülecektir. Bağımsızlık hareketlerinden doğan "Avrupalı sömürge" devlet, Britanya modeli sömürgeciliğin ekonomik ve toplumsal yapılarını hiç değiştirmeyen (ve bu nedenle "devrim" olarak nitelenmeyi hak etmeyen) "Amerikan devrimi" gibi, sömürgeleştirmenin kurduğu toplumsal iktidarın yapılarına dokunmamış, bu yapıları güçlendirmiştir.

Pablo Gonzales Casanova'nın çözümlediği egemen "iç sömürgecilik" yalnızca Meksika'da (1910-1920'li yılların devrimiyle) tartışma konusu olmuştu. Ama latifundiyaların politik

ağırlığını azaltan "Ejidos"lar (Kızılderili köylerinin kolektif örgütlenme biçimleri), kapitalist yayılmayla aşamalı olarak güçsüzleştirilmiştir. Öte yandan hiçbir tarımsal reform rayına oturmamış ve kıta bu nedenle toprak mülkiyeti konusunda en utanç verici eşitsizliğin olduğu kıta olarak kalmıştır. "Tarım reformları" olarak nitelenen inisiyatifler, hiçbir zaman, marjinal (verimli) toprakların, protesto hareketlerini durdurma amaçlı dağıtımının ötesine geçememiş, ya da, Dünya Bankasının yarattığı ve Brezilya ve Kolombiya'da (Güney Afrika ve Filipinler'de de olduğu gibi) uygulanan ve eşitsizlikleri daha da büyüten "pazar destekli tarım reformu" denilen biçimler içerisinde kalmıştır! Ne (kuşkusuz geçmişte kalan) oligarşik rejimler, ne onların günümüzdeki "demokratik" mirasları, ne ulusal popülizmin araya girmeleri -Nikaragua'daki dışında- ne de öyle görünüyor ki Brezilya'nın Lula yönetimindeki (bugüne kadar) PT hükümeti, kendi tarımının sömürge tipi oligarşik yapılarına dokunabilmiştir.

Bu yapılar, kıtanın kapitalist gelişiminin "periferik" biçiminden büyük ölçüde sorumludur (Fernando Henrique Cardoso ve bağımsızlık okulunun 1970'li yıllarda çok güzel çözümlediği gibi). Hâlâ gerçek anlamda bir alternatifin yaratılmasının önündeki büyük engellerden birini oluştururlar. Bu oligarşik yapılar yalnızca Kızılderili ya da Siyah Amerika'yı değil, aynı zamanda tüm Güney Yarıküreyi karakterize eder.

Kıtanın tarihsel sol anlayışlarının (en genel anlamda komünist partiler) bu yetersizliği kuşkusuz -en azından kısmen- kentli orta sınıfların bu sol anlayışların içerisindeki (her zaman?) ağırlıklı yeriyle açıklanır. Ve bizim, halk sınıflarının yeni hareketlerinin ortaya çıkışını izlerken gözlemlediğimiz olgu, bu halk sınıflarının esas olarak kentli oluşudur. Bu hareketlerin sözcülerinin pek çoğu (egemen batımerkezci önyargıya katıldıkları noktada), "kırlar 'modernizasyonla' marjinalleşirken, geleceğin artık kentlerden yana karar vereceğini" söylemekte hiç tereddüt göstermez.

Yine de, bu açıdan olası bir tavır değişikliğinin göstergeleri vardır. Brezilya'da MST (bu yapıtta bir değerlendirmesi yapılmıştır), Meksika'da neozapatist hareket, Peru'da, Ekvador'da Kolombiya'da "yerlici" (sömürge dönemi deyimi!) hareket-

lerin politik sahneye çıkması, Kıtadaki köylü toplumlarının başlıca unsurlarını harekete geçirmektedir. Bu hareketler, gerçek tarım reformları talebini, politikanın ve toplumun demokratikleştirilmesi talebine ve kültürel bir devrim talebine (kıtada gerekeni yapmak için -Latin/Kızılderili/Siyah Amerika- sömürge dönemi kalıntılarını tasfiye eden) katmaktadırlar -ya da potansiyel olarak bunu etkili bir biçimde yapabilirler-. Bu hareketler ayrıca, düşünüldüğünde bugüne kadar gerçekleşmediği görülen bir kır/kent halk ittifakını da kurabilirler!

Karayipler'de başlangıçtaki merkantilist köleci biçim, bölge ülkelerinin periferik tipteki ekonomik ve toplumsal örgütlenmesinin çağdaş yapılarına son vererek, kapitalizmin gelişmesini yönetmiştir.

Bu durum yalnızca Dominik devriminde (Meksika, sonra da Küba devrimine kadar, Amerika Kıtasının -Kuzey ve Güney- tek devrimi) farklı olmuştur. Ama bugün, kendi kendilerine özgürleşmiş olan kölelerin bir çeşit "kopma" (kendi geçimine yönelik bir köylü ekonomisi) istiyor olmalarına karşın, onlara (Haiti'nin kapitalist küreselleşmeye entegrasyonunun kâr sahipleri olarak) yeniden var olma olanağını veren yeni yönetici sınıflar, yine de kendi projelerini dayatmaktadır. "Dış borç" (köleci toprak sahiplerinin tazminatlarının ortaya çıkardığı), ardından Birleşik Devletler emperyalizmin yinelenen askeri müdahaleleri, sapmanın hızlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Köylülerin istekleriyle yönetici sınıfların stratejileri arasındaki çatışmanın benzer biçimleri, sömürgecilik sonrası Alt-sahra Afrikası'nda bulunur.

Sovyet sosyalizminin, Doğu Avrupa'da ve eski SSCB ülkelerindeki mirası, Doğu Avrupa (Polonya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, eski Yugoslavya, Slovakya, Baltık ülkeleri) köylüleri gibi, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve eski sovyetik Asya köylülerinin de karşı karşıya kaldığı yeni bir konjonktür tipini tanımlamıştır. Bu köylüler, iktidarların büyük ölçüde yukarıdan dayattığı kooperatiflerin kuruluşuna bağlı da olsa, en azından bir süre için, bir toprak hakkı kazanmışlardır. Bu kooperatifler bizzat komünist iktidarlar tarafından (diğerlerinin arasında Yugoslavya ve Polonya) tartışma konusu yapıldığı zaman, köylüler de genel olarak devletin ve kolektiflerin top-

raklarının mirasçısı olmuşlardır. Bugün, tarım topraklarının özelleştirilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu kırsal toplumlar, (toprak hakkı elinden alınmış olan yoksul bir köylülüğü yeniden yaratan) hızlı bir farklılaşma sürecinin sonuçlarına katlanmaktadır. Polonya'nın bu yapıtta incelenen durumu, bu yeni meydan okumanın yapısını açıkça gösterir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki (Birleşik Devletler ve Kanada, Orta ve Batı Avrupa, Japonya, Avustralya) "köylü sorunu" tamamen farklı terimlerle ortaya konmaktadır. Egemen endüstri, ticaret ve finans kapitalizmine güçlü bir biçimde entegre olan tarım üreticilerinin büyük bir kesimi (artık tam anlamıyla "köylü" değil, ama "tarımcı" olarak söz edilen), aslında işgücü satıcıları konumuna indirgenerek, sermaye tarafından pekâlâ sömürülmektedir. Verimli bir çalışma, günümüz liberal söyleminin sildiği bu gerçeklikleri çözümlemiştir. Yine de bu tarım işçilerinin kapitalizme özgü mantık içerisinde kalan mücadeleleri, ne özel mülkiyet ilkesini, ne de üretimlerinin pazara bağlanması ilkesini (bu bağlanmanın biçimleri, söz konusu mücadelelerin öznesini oluştursa bile) tartışma konusu yapar. Üstelik toprak işçileri bugün, gelişmiş kapitalist ülkelerin aktif nüfusunun yalnızca çok küçük bir bölümünü (% 5 oranında) oluşturmaktadır.

III- Eski ya da yeni miras çeşitliliğine karşın gezegenin tüm köylüleri ve tarımcıları bugün, yayılmak için yeni bir alan açmayı hedefleyen ve tarımsal endüstrinin çıkarlarına göre yönetilen sermayenin saldırgan stratejisiyle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bu yayılmanın olası başarısının yıkıcı sonuçları çok boyutludur. Tarımsal endüstri, aslında tamamen kapitalist çıkarlar bütünüyle oluşmuştur ve bu nedenle, yalnızca kısa erimdeki finansal verimlilik ve artış mantığıyla ve tarım üreticilerinin bu çıkarlara boyun eğmesine (ve böylece sömürülmesine) yol açan stratejilerle yönetilmektedir. Bu mantıklar ve bu stratejiler üzerine çok şey -iyi şeyler- yazılmıştır: Tarım bilimi araştırmalarının genetik değişimlere yönelmesi, atalardan kalma bilgilere sahip köylülerin, tahıl üretimlerinin tekelini dayatan gerçek şantajcıların lehine kamulaştırılması, doğal kalıtsal mal varlığının yok olmasıyla ortaya çıkan büyük tehlikeler.

Bu saldırı, Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın köylü toplumları için son derece trajik boyutlar almaktadır. Aslında gerçekten de yalnızca, zamanında İngiltere'de uygulanan ("kuşatma"lar), sonra da aşamalı olarak, toprak hakkından yoksun bırakılan köylüleri kitlesel olarak kamulaştırarak merkez kapitalist ülkelerin tamamına yayılan stratejiyi yeniden üreten ve "gezegen ölçeğinde bir kuşatma stratejisi" olarak adlandırılabilen bir stratejinin dayatılması -zorla- söz konusudur. Dönemimiz koşullarında gündemdeki bu kitlesel kamulaştırma, topraktan yoksun bırakılan köylüler, herhangi bir kent etkinliğine yeniden katılmanın hiçbir olanağını bulamayacakları için, gerçek bir katliama dönüşecektir. Bu, benim "dünya ölçeğinde Apartheid" diye adlandırdığım ve çağdaş kapitalizm/emperyalizmin yayılma projesinin özünü açığa çıkaran şeydir.

IV- Yazarlar, bu yapıtta sunulan çalışmaların her birinde, -meydan okumaların ve yerel konjonktürlerin çözümlemesinin ötesinde- köylü hareketlerinin ve mücadelelerinin meydan okumaya verdikleri yanıtları göstermeye çalışmışlardır.

Çünkü bu mücadeleler burada ya da başka yerde, tüm dünyada yapılmaktadır ve benim niyetim bu mücadelelere farklı değil, eleştirel bakmaktır.

Dünya köylüleri, ne kurbanı oldukları sömürü biçimlerinin, ne de egemen sermaye stratejilerinin yayılmasının içerdiği tehlikelerinin farkındadır. Tarımsal endüstriye, özellikle de genetik olarak değiştirilmiş hayvansal ve bitkisel üretime "karşı" kampanyalar, kamuoyunda -kentli "tüketiciler" de dahil- gitgide büyüyen yankılar bulmaktadır. Batıda José Bové, bu alanda yer almayı başarmış ender kişilerden biridir. Ama doğa sorunlarına özellikle duyarlı bir kültürün var olduğu Hindistan'da, Vandana Shiva'nın yürüttüğü kampanyalar da oldukça başarılıdır.

Ne var ki köylü hareketleri genel olarak hala, (karşılarına saldırıdan çok savunmaya dayalı stratejiler çıkardıkları) iktidarların gücü nedeniyle tutuk kalmaktadır. Bu stratejiler büyük ölçüde yerel konjonktürel çerçeveyle tanımlanmıştır. Köylüler Çin'de, -büyük çoğunlukla- kazanılmış bir hakkı, toprak edinme hakkını savunmakta ve iktidarın hesaba katmak zorunda olduğu bir "toplumsal partner" oluşturmaktadırlar. Öte yandan

köylü hareketleri, toplumlarının küreselleşmiş modern kapitalizme girişinin tarihiyle ortaya çıkan sınıf farklılaşmalarına göre çeşitlenmiştir. Öyleyse liberalizmin tehditlerine tepki gösteren "orta köylü" (orta ya da küçük çiftçi ya da toprak sahipleri) hareketleri vardır (Hindistan ve Mısır buna iyi birer örnek oluşturur). Bu hareketlerin bugün, devinim halindeki kırsal bölgenin başlıca gücünü oluşturduğu görülmektedir. Bunlar bazen, gündelik patlamalarla tanıdığımız yoksul köylü hareketleri olarak ortaya çıkar (Hindistan burada yine iyi bir örnek oluşturmaktadır). Brezilya'daki Topraksızlar Hareketi'nin durumu, bu ülkenin özel koşullarında, dışlanmış köylülerin zorla politik sahneye girişlerini göstermektedir. Alt-sahra Afrikası'ndaki, sömürü sistemlerinin, sonra da yeniden kazanılan bağımsızlık çıkışlı devletlerin başarılarıyla kuşatılan köylüler, artık şiddetli bir karşı koyuş halindedirler. Toprak edinmenin bu kıtadaki özgül koşulları, bu noktada, içerisine bu yeni köylü mücadelelerinin kaydedildiği çeşitli perspektiflere ilişkin yenilikçi bir eleştirel düşünceyi gerektirir. Güney Afrika'da, kolonların gasp ettiği toprakları mülksüz Afrika köylülerine geri veren radikal bir tarım reformu sorunu (belki de Zimbabve hükümetinin bu sorunu gündeme getirmesine karşılık olarak) yeniden ortaya çıkmış görünmektedir. Latin Amerika'da "Kızılderili" denilen (sömürge mirası olan söylemdeki adlandırma!) toplulukların mücadelesi geniş ölçüde -ama tamamen değil- tarımsal kapitalizmin (üstelik "sömürgeci") yayılmasının tehdit ettiği köylülerin mücadelesidir.

Üçüncü Dünyanın köylü toplumlarının geleceği sorunu, bozuk ajandasıyla sübvansiyonlara ilişkin sorunları zaten aşırı boyutlandıran ve yalnızca tarım ve gıda ürünlerinin uluslararası ticaretine ilişkin sorunun boyutlarını ele alan DTÖ tarafından, ancak çok dolaylı bir biçimde -ve yanlış bir zeminde- gündeme getirilmiştir. Elbette bu "liberal" çerçevede gösterilen hedef, toprağın ve tarım ürünlerinin pazar kurallarına boyun eğen sıradan mallar olarak ele alınmasıdır. Bu koşullarda Cancun Konferansı'nın (Eylül 2003) "başarısızlığı" halkların zaferi olarak selamlanmalıdır. Tek gerçek, Güney ülkelerinin tamamının, tasarlanan diktayı DTÖ'nün hiç de şeffaf olmayan kucağına fırlatıp atmasının bir zafer olduğudur. Ama bu zafer

anlaşılamamaktadır. Çünkü Güney ülkelerinin fırlatıp attığı şey, "liberalizm ilkesi" (tüm pazarların herkese tam ve karşılıklı açılması) değil, onun DTÖ'nün önerisiyle kullanılan özel biçimleridir, yani ülkeleri Kuzeyli ya da Güneyli oluşlarına göre utanç verici bir eşitsizlikle ele alan biçimleridir. İleriyi görmek gerekir; "otantik bir liberalizm"in yaşama geçirilmesi Güney köylüleri için her durumda (yani Kuzey'in tarım ihracatı sübvansiyonları olsa da olmasa da) yıkım olacaktır. Okuyucu burada bu konuda yazdıklarıma başvurabilir (*WTO Receipe for World hunger*; Ahram Weetly No 657, Eylül 22003, Kahire).

Köylü hareketlerinin yönettiği mücadeleler ve talepler bir alternatif taslağı yapma olanağı vermekte midir? Bu mücadeleler, Üçüncü Dünya köylülerinin karşı karşıya kaldığı meydan okumanın ciddiye alınması için, söz konusu toplumlardaki toplumsal güç ilişkilerini değiştirmeyi başaracak mıdır? Global ve tutarlı bir alternatif strateji için, meydan okumanın diğer boyutlarına (diğerlerinin arasında gıda bağımsızlığı) eklemlenmeyi başaracak mıdır?

V- Pozitif bir alternatif vizyonun billurlaşması, köylü hareketlerine ve örgütlerine ait stratejilerin uzun erimde derinleşmesi anlamına gelmektedir. Köylü mücadelelerinin bu politikleşmesinin, emek dünyasının tamamının politikleşmesine eklemlenme anlamı taşıması gibi. Bu yapıt, bu temel sorun üzerine tartışma açılmasına katkıda bulunmak için hazırlanmıştır.

Egemen kapitalizmin "dünya çapında kuşatmalar" projesinde halklar (köylü ve kentli) ancak, tüm köylülerin toprak edinme hakkının yeniden tanınması temelindeki pozitif bir alternatif projeyle muhalefet yapabilir. Bu hak için dünya çapında bir kampanyanın tasarlanması ve yaşama geçirilmesi, bu yapıtta topladığımız düşüncelerin amacını oluşturmaktadır.

Aslında bugüne kadar, ne "temel" haklar içerisinde (Birleşmiş Milletlerin formüle ettiği haklar gibi), ne de bütün toplumsal hareket içerisinde (Dünya Sosyal Forumunun ve onun ulusal ve bölgesel katılımcılarının ifade ettiği gibi), yerini bulabilmiş bir hak söz konusudur.

Oysa bu hak yalnızca "önemli" değildir, insanlığın yarısı için açıkça yaşamsaldır! Tutarlı ve etkili hiçbir alternatif

strateji, gerekleri (bu stratejiye) entegre etmeden mümkün olamaz.

Söylendiği gibi dünya toplumsal hareketinin bu ağır zafiyeti kuşkusuz, modern dünyanın egemen toplumsal -aynı zamanda eleştirel- düşünce akımlarını karakterize eden batımerkezciliğin yansımalarından yalnızca birisidir.

Global, tutarlı ve etkili bir alternatif stratejinin, uluslararası toplumun ve yerel toplumların bazı kesimlerine yönelen (bu toplumlar, bu kesimlerin ve onları temsil eden ya da basitçe onlar adına konuşan hareketlerin talepleri ve motivasyonları temelinde kurulmuş da olsa) sektörel ve kısmi stratejilerin bir araya getirilmesinin sonucu olmadığını açıkça görmek gerekir.

Alternatif özellikle, bu yapıtta sunulan çözümlemelerin örnek olarak esinleyebileceği bir "kır programı"nın ve toplumun diğer bölümlerine ilişkin bir ya da birden fazla "kent programı"nın yan yana konmasının sonucu olabilir. Makroekonomi ve makropolitika, var olan bütünlüğe entegrasyonu gerektirir. Öte yandan küreselleşme de, bu ulusal stratejilerle, bölgesel ve dünya düzeyindeki stratejilerin birbirine eklemlenmesini (yerel devlet toplumsal ve politik mücadelelerin ve çıkar çatışmalarının yeri olarak kaldığı sürece) zorunlu kılar.

Toplumun farklı bölümlerinin karşılıklı vazgeçilmez bağımlılığı dikkate alınmalıdır. Bu zorunluluk ("yeni kent sorunu"nun araştırıldığı durumların düşük sayısıyla sınırlı da olsa) bir inceleme gerektirmektedir. O zaman, almaşıklığı kendi bütünlüğü içerisinde kavramamıza yardım edecek olan unsurlar elde edilecektir.

İkinci Kısım

Emekçi Sınıfların Birliğinin Yeniden Kurulması

1950–2000, Kent Emekçi Sınıflarının Küçülmesi

Samir AMIN

Gezegenin kent nüfusu, en az üç milyar kişi olarak dünya nüfusunun yarısını temsil eder (diğer yarısını köylüler oluşturmaktadır). Bu nüfusa ilişkin sayısal bilgiler, onları orta sınıflar ve halk sınıfları olarak adlandırılabilen sınıflara ayırmamıza olanak verir.

Egemen sınıflar, temel üretim araçlarının formel sahipleri ve bu araçları kullanan üst kadrolar, kapitalist gelişimin bugünkü evresinde, (toplumsal gelirden en büyük payı almalarına karşın) toplam nüfusun ancak çok küçük bir bölümünü oluşturur. Bunlara, deyimin eski anlamıyla orta sınıflar (ücretli olmayanlar, gerilemek durumunda olmayan küçük girişim sahipleri) eklense bile, oran değişmez.

Ama üretimin modern unsurlarının yarattığı büyük işçi kitlesi, oranları gelişmiş merkezlerdeki kent nüfusunun beşte dördünü geçen ücretlilerden oluşmuştur. Bu kitle, (aralarındaki sınırın hem gözlemci için dışarıdan görülebilir, hem de reel olarak bireylerin bilincinde yaşayabilir olduğu) en az iki kategoriye ayrılır.

Kendilerine işverenle pazarlık gücü veren mesleki niteliklerinden dolayı istihdamları nispeten güvence altında olduğu için, "istikrarlı" halk sınıfları olarak nitelenebilen sınıflar vardır ve genellikle, en azından bazı ülkelerde, güçlü sendikalarda örgütlüdürler. Bu kitle, işverenle pazarlık kapasitesini güçlendiren politik bir ağırlığa sahiptir.

Diğerleri, zayıf pazarlık kapasiteleri (düşük nitelikleri, yurttaş olmama konumları, ya da cinsiyetleri -kadınlar-) nedeniyle ücretleri kırılgan olanların ve ücretli olmayanların (formel

işsizler, informel işlerde çalışan yoksullar) oluşturduğu istikrarsız halk sınıflarıdır. Halk sınıflarının bu ikinci kategorisini, "az entegre olmuş ya da hiç entegre olmamış" ("marjinal") yerine "kararsız" olarak niteleyeceğiz, çünkü bu işçiler, sermaye birikimini yöneten sistemin mantıklarına pekala entegre olmuş durumdadırlar.

Gelişmiş ülkelere ve bazı Güney ülkelerine ilişkin var olan bilgileri (verilerin genelleştirildiği) birleştirerek, tanımladığımız bu kategorilerin dünya kent nüfusu içerisindeki oranlarının büyüklüğüne göre, aşağıdaki sıralamayı elde ederiz.

Toplam kent nüfusunun oranı (2000 yılı çerçevesinde)

	Merkezler	**Periferiler**	**Dünya**
Orta ve zengin sınıflar	11	13	25
Halk sınıfları	24	54	75
İstikrarlı	(13)	(11)	(25)
İstikrarsız	(9)	(43)	(50)
TOPLAM	33	67	100
Söz konusu nüfus (milyon)	(1 000)	(2 000)	(3 000)

Nüfusu % 90 oranında kentlileşmiş olan merkezler dünya nüfusunun yalnızca %18'ini, ama dünya kent nüfusunun hala üçte birini oluşturmaktadır.

Eğer halk sınıflarının tümü, dünya kent nüfusunun üçte ikisini oluşturuyorsa, düzenli bir işi ve geliri olmayanların oluşturduğu alt-birlik bugün halk sınıflarının, merkezlerde % 40'ını, periferilerde % 80'ini, yani dünya ölçeğinde halk sınıflarının üçte ikisini temsil eder. Bir başka deyişle istikrarsız halk sınıfları, kentli nüfusun, periferilerde üçte ikisine ve merkezlerde dörtte birine yükselen bir oranla, dünya kent nüfusunun yarısını (en azından) temsil etmektedir

Kentli halk sınıflarının yarım yüzyıl önceki (İkinci Dünya Savaşı sonrasında) bileşimine göz atacak olursak, halk sınıflarının yapısını karakterize eden oranların bugün olduğundan çok daha farklı olduğunu görürüz.

1950'le doğru toplam kentsel nüfusun oranları

	Merkezler	**Periferiler**	**Dünya**
Orta ve zengin sınıflar	18	11	29
Halk sınıfları	35	36	71
İstikrarlı	(30)	(18)	(48)
İstikrarsız	(5)	(18)	(23)
TOPLAM			100
Söz konusu nüfus (milyon)	(560)	(500)	(1 060)

O dönemde üçüncü dünyanın payı (bugünkü üçte ikilik orana karşılık), toplam kentli nüfusun (bir milyar civarında olan) yarısını geçmiyordu. Bugün tüm Güney ülkelerinde görülmekte olan megapoller henüz yoktu. Özellikle Çin'de, Hindistan'da ve Latin Amerika'da yalnızca birkaç büyük kent vardı.

İkinci Dünya Savaşından sonra merkezlerdeki halk sınıfları, işçilerin çoğunun, fordist üretim sistemi denilen örgütlenme biçimlerinde istikrara kavuşmalarına olanak veren istisnai bir tarihsel durumdan yararlanmıştı. Periferilerde, istikrarsız olanların bugün daha yüksek olan oranı (% 70'den fazla), halk sınıflarının yarısını geçmiyordu (halk sınıflarının diğer yarısını, kısmen modernize toplumun ve yeni sömürge ekonomisinin biçimlerinde, kısmen zanaat etkinliklerinin eski biçimlerinde düzenli bir işe ve gelire kavuşturulmuş ücretliler oluşturuyordu).

Uzunca bir süreyi -XX. yüzyılın ikinci yarısını- karakterize eden büyük toplumsal dönüşüm, basit bir hesapla özetlenebilir: Düzenli bir işi ve geliri olmaya halk sınıflarının oranı, toplam kent nüfusunun dörtte birinden, toplam kent nüfusunun yarısından fazlasına ulaşmıştır ve bu yoksullaşma görüngüsü gelişmiş merkezlerde de oldukça belirgindir. İstikrarlı olmayan bu kent nüfusunun sayısı çeyrek milyardan azken, yarım yüzyıl içerisinde (ekonomik ve coğrafi yayılmayı ya da kentleşme hareketini gösteren bütün oranları aşan bir büyümeyle) bir buçuk milyar insanı geçmiştir.

XII

Çin'in Karşılaştırmalı Üstünlüğü Nedir?

Lin CHUN

Bu metin Çin'in, (çok sayıda tartışmanın konusu olan) bir ekonomik küreselleşme sürecine katılarak sağladığı ulusal gelişimi konusunda, karşılaştırmalı üstünlüklerinin ne olduğunu araştırır. Ucuz işgücüyle dış ticaret, sonra da ihracatlar ve büyüme arasındaki bağıntı gerçeğini eleştirel bir tarzda tartışarak, egemen neo-liberal öğretiyi gözden geçirmeye çalışır. Klasik bir perspektifin, işçilere karşı politik bir silah olarak kullanılmadığı zaman, gelişmekte olan birçok ülkenin stratejik seçimini bulandıran bir dogmaya nasıl dönüştüğünü gösterir. Çünkü karşılaştırmalı (potansiyel) üstünlük Çin'de (başka yerler gibi), ancak emeğin verimliliğin düşük ve ulusal ekonominin zayıf kalması koşuluyla sürecektir. Bu nedenle, gelişme kavramıyla avantajlı (düşük maliyetli) işgücü kavramları açıkçası çelişmektedir. Çoğalan kanıtlar, kaynaklar üzerinde demokratik ve akılcı bir denetim sağlama konusunda, toplumsal güce ve devlet kapasitesine bağlı sorunların önemine dikkat çekmektedir.

Gelişme ekonomisindeki "karşılaştırmalı üstünlük" kavramı, kökenini David Ricardo tarafından geliştirilen, uluslararası ticaretteki "rekabetçi denge" düşüncesinde bulur. David Ricardo son derece teknik tasnifinde, bir serbest değişim ortamındaki ihracatta, üretim giderleriyle fiyatlar arasında var olan pozitif bağıntıyı anlatmaktadır. Nispeten büyük bir üretkenliği olan girişimler, bu bağıntı sayesinde karşılaştırmalı bir üstün-

lükten yararlanmaktadır. Buradan, bu üretkenlik farkının, emeğin uluslararası düzeyde bölünmesini ve uzmanlaşmasını belirlediği sonucu çıkar. Bu, sonraları tartışmaların merkezine oturacak olan klasik bir ekonomi kuramıdır. Nispeten bol bir sermayeye (ya da emeğe) sahip ülkeler, sermaye anlamında (ya da emek anlamında) nispeten zengin malları üretmeye ve ihraç etmeye çalışmaktadır.

Özgün entelektüel ve tarihsel bağlamından kopan bu kuram bugün, neoliberalizmin popüler okumalarını derinden etkileyen, dar görüşlü ve tek yanlı bir "düşük maliyetli emek" öğretisi haline gelmiştir. İlk olarak, sanki ticari bariyerler, ihracat sübvansiyonları, para eşitliği ve koruma politikaları yokmuş gibi, serbest değişimin önvarsayımları hiç eleştirilmeden onaylanmıştır. Sonra, üretkenlik, genel olarak emeğin üretkenliğine ve ardından da uygunluk maliyetine indirgenmiştir. Bir başka deyişle uygunluk maliyeti basitleştirilmiş ve esas olarak emek anlamında girdi fiyatıyla belirlenen bir ölçüye indirgenmiştir: Emeğin maliyeti azaldıkça ihracatlar rekabetçi olacaktır. O halde düşük maliyetli emek, düşük gelirli ülkelerin başlıca karşılaştırmalı üstünlüğü olmaktadır. Üçüncü olarak, ileri sürülen klasik kuramın özü, ticari modellerin ve fiyatların biçimlenmesinde, özellikle gelirin, teknolojinin, talepteki gelişmenin ve rekabetin önemini görmezden gelir. Açıkçası Ricardo'nun tezlerinden birisi, emeğin, yerel kaynakların maliyetine katılan tek birincil etmen olmadığıdır. Diğer incelemeler coğrafyayı, doğal çevreyi teknolojik gelişmeyi, paranın dolaşımını, ulaşımı, vb. içerir. En iyi karşılaştırmalı üstünlüğü, ancak bu farklı etmenlerin en iyi şekilde birleştirilmesi ortaya çıkarabilir.

Bir başka deyişle uluslararası ticarette, potansiyel ulusal üstünlük çeşitliliği içerisinde tek olanak ucuz emektir. Öte yandan ucuz emeğin üretim maliyetlerine etkisi (sorunun diğer birçok yanını ele almıyoruz), ek girdilere -hammaddeler, onların bitmiş ürün haline gelmesi, araştırma, gelişme, haberleşme ve tüm işlem çeşitlilikleri- bağlıdır. Özetle emeğin maliyeti, üretim maliyetlerinin bileşenlerinden yalnızca biridir. Gelirin ve yeniden dağıtım aygıtlarının, üretkenlik farklarını ve dış ticareti etkileme tarzı, hiçbir görgül araştırmada ele alınmamıştır (Feenstra, 2000).

Örneğin özel bir endüstride bazı üretken avantajlara (hammadde, teknoloji ya da işgücü niteliği olarak) sahip olan bir ülke, bu endüstrinin üretebileceği malları ithal etmeyi neden sürdürür? Gerekçe, bu endüstri alanındaki işçilerin ücretlerinin nispeten yüksek oluşudur. Ama bu aynı zamanda söz konusu endüstride, işgücünün dışında sermaye maliyetinin de yüksek olmasına bağlıdır. Her iki durumda da elde edilen üstünlük, emek pazarına dayalı gelişmelere yabancı olan terimlerle tanımlanır. Karşı örnek olarak, bir ürünün görece fiyatı dünya pazarında yükselirse, uluslararası rekabet, bu sektörde yoğun olarak istihdam ettiği işçilerin ücretlerini yukarı çekebilir (Stelper-Samuelson teoremi). Aslında emeğin maliyeti ve ihracat ölçeği belli bir ölçüde karşılıklı etkileşebilir, ama ücret ve ihracat payı arasındaki ilişkiye hiçbir zaman, hiçbir belirgin bağıntı yerleşememiştir (Balassa, 1989) ve bu bağıntı, düşük fiyatlı bir işgücüyle avantajlı bir dış ticaret yapısı arasındaki ilişkide daha da azdır.

Bu metin, tanım ve terminoloji sorunlarını -emek girdisini sınıflandırma ve ölçme tarzını, emeğin niteliğini, maliyetini belirleyecek ve hesaba katacak bir biçimde sınıflandırma tarzını, vb.- ele almayacaktır. Emek ve işgücü kavramları farklı anlamda kullanılmıştır, çünkü emekle ilişkisine göre değer kuramı ya da dönüşüm sorunu dikkate alınmamıştır. Ekonomik politikaların, pazar güçlerine göre daha önemli bir rol oynadığını not etmek yeterlidir (Nichols, 1983). Emek kavramının anlamı, insani gelişime katkıda bulunmasıyla birlikte, tahıl ekmeden ürün toplama olgusuyla ya da boş zaman etkinlikleriyle bağdaşmasının söz konusu olmasına göre değişmektedir. Emek pazarının bir etmeni olarak kavranan emek değeriyle, kendiliğinden bilincin temel gereksinmesi olarak değerlendirilen emek değeri birbiriyle bağdaşmaz. "Emek", "istihdam" ve "iş" kavramları arasındaki ya da geleneksel ücretli iş, iş zamanının esnek düzenlemeleri ve kayıt dışı yararlı etkinlikler (ev işleri, gönüllülük, ortaklar arasındaki iş değişimi, vb...) arasındaki farkları ele almayacağız.

Burada bizi ilgilendiren şey yalnızca, "ucuz emeğin" akılcılığı ya da akla aykırılığıdır. Bir kere pazar (özellikle ekonomik olmayan değişkenler sürekli pasif olarak değerlendirilemeye-

ceği için), ücretler ve diğer gelir biçimleri üzerinde tek başına karar veremez. Emeğin "pazar fiyatı"nı (emeğin yeniden üretim maliyetinin dışında), hükümetin ücretlere müdahalesi (endüstri politikaları ya da gelirler yoluyla), fiyatlar, kârlar, değiş-tokuş oranları, istihdam ve toplumsal politikalar da etkiler. Bunlara, çeşitli endüstri sektör ve dallarındaki ücret farklılıkları da dâhildir. Ulusal gelirin eğrilerinden, en azından kısmen, bu politikalar sorumludur. Öte yandan, toplu pazarlıkların ve sınıf mücadelelerinin de (örneğin kapitalizmin tarihinde gördüğümüz sekiz saatlik iş günü ve asgari ücret mücadeleleri) önemi vardır. Küresel ekonomi artık (yüksekleri ve alçakları ve merkezle periferi arasındaki kutuplaşmayı tanıdıktan sonra), işgücü fiyatının "doğal" bir biçimde saptanacağı, ya da emeğin maliyetinin "basit bir veri" olacağı bakir bir alan değildir. Bu maliyetin daha çok, global ve bölgesel anlamda, özgül politik, ekonomik ve toplumsal hareketlerin sonucu olarak değerlendirilmesi gerekir.

Üniversite hocalarının ücretlerinin (araştırma bursları ve diğer para yardımları eklenerek) son yıllarda, hiçbir kamu sektöründe olmadığı kadar yüksek oranda arttığı bugünkü Çin örneğini alalım. Bu durum pazarın talebinden çok kamusal politikaların değişmesiyle açıklanmalıdır. Buna karşılık, köylü nüfusun büyük bir bölümü (mahalle ve köylerdeki girişimlerde çalışanlar ve kentlerde düşük ücretli geçici işlerle yaşayanlar da dâhil olmak üzere), 80'li yılların sonlarından itibaren gelirlerinin durduğunu ya da azaldığını görmüştür. Hiçbir şey, kır göçmenlerine karşı bir ayrımcılık yaratan yerleşim bölgelerinin denetimi ya da fiyatlara, tarım vergilerine ve hizmetlerin yeniden dağıtımına müdahale gibi politik tutarsızlıklar kadar eleştirilebilir olamaz. Dahası, eğer uluslararası pazarla ona katılan ulusal girişimler arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşırsak, bu pazarın emeğin maliyeti üzerindeki baskısının, özellikle hem ahlaki zorlamalar ya da politik meşrulaşma gereksinmesinden, hem de yerel belirleyicilerden dolayı sınırlı olduğu açıkça görürüz.

Öyleyse "ucuz emek"in karşılaştırmalı üstünlüğü nerede kalmıştır? Açıkçası belli bir ürüne verilen emeğin maliyeti ne kadar düşükse, üretimin maliyeti de o kadar düşük olacaktır ve

ürünün pazardaki rekabet gücü de o kadar artacaktır. Bu rekabet gücü kuşkusuz pazar paylarının ve kârlarının yükselişini beraberinde getirir, ama üretimin diğer etmenleriyle -örneğin hammaddeler, altyapı, teknoloji ya da yönetimle- elde edilen üstünlükler, ucuz emeğin üstünlüklerini aşabilecektir. Elbette ucuz emek üstünlüğü ve düşük üretim giderlerinin tetiklediği rekabetçi üstünlük, birbiriyle çatışma durumunda değildir. Yine de reel ticaret dünyasında birincinin ikinci üzerindeki etkisinin önemi, büyük ya da önemsiz, dahası anlamsız ve hatta sıfır olabilir. Maden ocakları, tekstil, hazır giyim ve ev aygıtları gibi yoğun emek gerektiren üretim sektörlerinde, emeğin maliyeti bellidir. Ama bu sektörlerde bile, elektroniğin, teknolojilerin ve harmanlama hatlarının gelişmesi, emek girdisini, yani emek maliyetinin, toplam üretim maliyeti içerisindeki oranını büyük ölçüde azaltır. Endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, ucuz emekten kaynaklanan üstünlüğün azalmasına ve marjinalleşmesine yol açarak, geleneksel emek pazarını alt üst eder.

Emeğin maliyeti, emek fazlasının bulunduğu ve kişi başına GSYİH'nın zayıf olduğu Çin'de çok daha düşüktür. Emeğin maliyetinin diğer her alana göre daha da düşük olduğu tarım alanını ele alalım. Peki, Çin tarım ürünlerinin dünya pazarlarındaki rekabet gücü nedir? Çin'in DTÖ'ye girişi, ek ithalatlara (örneğin Çin hükümetini, genetik olarak değiştirilmiş ürünlerin ithalatı açısından yeni koşullar yaratmak zorunda bırakan Amerikan soya fasulyesi) sınırlama getiren çifte tarifelerin korunmasına karşın, Çin iç pazarını hemen etkilemiştir. Aslında söz konusu olan ister iç, ister dış ticaret olsun, Çin tarım işgücünün düşük maliyeti hiçbir üstünlük sağlamamakta ve öte yandan bu sektörün yaşadığı elverişsiz rekabeti istikrara kavuşturmaya artık yetmemektedir. Bu durum, gerçek bir rekabetin olmaması durumunda, (bir yanda gelişmiş ülkelerde, tarımcılara ve ihraç tarım ürünlerine yapılan büyük para yardımları ve diğer yanda Çin'in kırsal gelişmesine yönelik bir gelişme stratejisinin anlamsızca sürdürülmesiyle) ancak daha da kötüleşebilir.

Çin, yüksek ek değerli mal pazarındaki paylarını kuramsal olarak genişletebilir. Ama bugünkü güçlük, 90'lı yılların ortalarından itibaren, dünya çapındaki üretim fazlasına yanıt olarak

baskınlaşan para kısıtlamasında ve kemer sıkmada yatmaktadır. Birleşen bu iki etmen zaten, tarım ürünlerinin (ve aynı zamanda tarımsal üretim araçlarının) devlet tarafından satın alınmasına ve pazar tarafından yeniden dağıtımına ilişkin fiyat göstergelerini bozar. Tarımcılar yetersiz talepten dolayı sıkıntıya girerler -onca emeklerinin meyveleri genellikle üretim maliyetlerinin altında satılmakta ya da stok fazlası nedeniyle açıkça boşu boşuna harcanmaktadır-. Resmi Çin ekonomistleri arasında bir otorite olan Hu Angang'a göre fiyatların düşüşü, 1997 ve 2000 yılları arasında ülkenin tüm köylülerinin 300 milyar Yuan değerinde (37 milyar Amerikan Doları) bir kaybına neden olmuştur. Bu koşullarda emeğin düşük maliyetinin olası üstünlüğü açıkça yok olmaktadır.

Dahası, ucuz emek belli bir uluslararası pazar gerektirdiği için, üstünlüğü de bu pazarla ve pazarın kârlarıyla sınırlıdır. İkinci Dünya Savaşını izleyen endüstrileşmenin, 60'lı ve 70'li yıllarda birçok Doğu Asya ülkesinde, bir ihracat stratejisinin kabulüne olanak verdiği doğrudur. Ama yine de bu ülkelerin hepsinin, iç pazar için üretim yaparak belli bir ulusal zenginlik biriktirebildikleri süre boyunca, ithalatlarda bir yenilenme sürecinden geçtiğini kaydetmek gerekir. Başarıları büyük ölçüde, biçimlenmiş ve uzman bir işgücüne ve bazı endüstri sektörlerini desteklemeye, onlara yol göstermeye, emek kadar sermayeyi de denetlemeye ve soğuk savaşın jeopolitik etkilerini -kitlesel Amerikan yardımı ve Amerikan pazarının bölgedeki müttefiklerine seçici açılımı- unutmadan, yeniden dağıtımda hakkaniyetli bir aşama hedeflemeye çalışan "gelişmeci devlet"in varlığına bağlıdır. Değiş-tokuşun sınırları, savaş tehditleriyle ve sosyalist ülkelere uygulanan ekonomik ambargolarla çizilmiştir. Aslında Çin, bölge "kaplanları"nın yoluna benzer bir yol izleyerek endüstrileşmek istese de, bunu başaramayacaktır. Çin'in benimsediği otarşik bağımsızlık durumu, bilinçli bir seçimin, ya da birbirine hasım uluslararası koşulların sonucu değildir.

Aslına bakılırsa, ucuz işgücü avantajı uluslararası pazarda reel bile olsa, çekilecek zahmete değmez. Kapitalist küreselleşmenin tarihinde kârların düşmesi eğilimi, ilk endüstrileşmiş ülkeleri, sömürge pazarlarını ve hammaddelerini işletmek

amacıyla deniz ötesi pazarlar aramak zorunda bırakmıştır. Gelişmiş dünya kendi pazarlarını titizlikle koruyarak, serbest değişimi ve sermayelerin hareket özgürlüğünü savunmayı sürdürmektedir. Ucuz emek üstünlüğüne dayalı ekonomiler bir ikilemle karşı karşıya kalır: Ya, ulusun genel yaşam düzeyini iyileştirmek (ama sermayeyi de emeğin en iyi pazar olduğu yerlere taşımak) için, işgücü fiyatının yükselmesine izin verir, ya da talebi ve genel olarak ekonomiyi aynı zamanda zorlayarak, halkın kendi "üstünlüklerini" korumak için yeterince düşük olan gelirini, yani yaşam düzeyini olduğu gibi bırakırlar. Bir başka deyişle ucuz emeğin karşılaştırmalı üstünlüğü ancak, düşük emek verimliliğini ve zayıf ulusal ekonomiyi koruyarak sürdürülebilir. Kısacası ucuz emeğin üstünlüğü ve ulusal gelişmenin hedefi birbiriyle çelişmektedir. Gelişme hedefinin zarar görmemesi için, bu üstünlük ancak geçici olmak zorundadır. Şöyle bir bakıldığında, bir ülke, özellikle büyükse, düşük emek maliyetlerinin korunmasıyla dünya pazarına katılarak kâr sağladığı zaman, ileri ülkelerin bazı işçi gruplarını etkilemiş olur (Üçüncü Dünya işçilerine karşı sendika gösterileri boşuna değildir). Ve bu da az gelişmiş ülkeler arasında uzmanlaşmayı yoğunlaştırır (örneğin Meksika 1991'den sonra, Çin'in lehine olarak 230.000 istihdamını kaybetmiştir). Herkes için kazanç vaadi, en iyi durumda bir yanılsama, en kötü haliyle de açık bir yalandır.

Söylediğimiz gibi, elbette sermaye hareketlerinin yönü emeğin ucuz olduğu yerlerle sınırlanmaz, çünkü üretim maliyetleri kapsamındaki üstünlükler yalnızca emeğin maliyetinden ileri gelmeyebilir. Şu son yirmi yılda Çin, yabancı doğrudan yatırımların en büyük kâr sahibi olmuştur. Ama Çin'in iyi bildiğimiz çekim gücü, işgücünün nispeten düşük fiyatından çok (bu bazen, Güney doğu Asya ve bazı alt-kıta bölgelerindeki en iyi pazardır), toplumsal ve politik istikrar, rekor düzeydeki büyüme, pazar potansiyeli, insan sermayesi ve bazı ekonomik parametreler gibi diğer karşılaştırmalı üstünlüklerde yatar. İyi bir "yatırım ortamı", politik olarak örgütlenmemiş ve reel pazarlık gücünden yoksun bir işgücüyle birlikte, yabancı yatırımcılar için tercih edilebilir bir işleyiş, zayıf bir vergilendirme oranı anlamına gelmektedir. Çin topluluğunun deniz ötesi des-

teği istisna bir katkıdır. O halde, ucuz emeğin, gelişmekte olan ülkelerin birinci ve temel *karşılaştırmalı üstünlüğü* olduğunu öne süren egemen öğretiyi çürütmüş oluyoruz. İçe ve dışa bağlı pek çok etmen bunun nedeni olabilir. Tekeller, fiyat patlamalarına yanıt verecek mevzuatın olmaması ya da bozukluğu, finansal uçuculuk ya da borç krizi hesaba katılmalıdır. Eşitsiz ticarette daha önce tanımlanmış olan yapısal engellerin bazıları ve bağımlılık kuramları anlamlıdır. Bu etmenlerin her biri beklenen karşılaştırmalı üstünlüğü etkileyebilir. Yüksek kurumsal işlem maliyetleri, emeğin maliyetinin etkisini kolayca yok edebilir ve farklı bölgelerin birincil üretim etmenleri arasındaki dengeye destek eğilimini irrealist kılabilir. Kıyı Çin'iyle ülkenin iç bölümü arasında, ya da global sahnedeki zengin ve yoksul ülkeler arasında çok büyük gelişme farkları göze çarpmaktadır.

Son olarak, "ucuz emek" günümüz dünyasında masum bir kavram değildir. Bu kavram kesinlikle emeğin sermayeye boyun eğmesi anlamına gelmektedir. Ucuz emek, dış ticarette ve yabancı sermayeyi çekmek için bir üstünlük olarak değerlendirilirse, emeğin fiyatı ("rasyonel bir tarzda" ulusal "gelişme" hedefi öne sürülerek), yapay olarak düşük düzeylerde tutulabilir. Bu da, atölyelerde, maden ocaklarında ve bazı endüstri sektörlerinde çalışan işçilerin, kadınların (hatta çocukların) en küçük bir sosyal korumadan yararlanmaması anlamına gelir. Hükümet ücret konusunda hiçbir zorunluluk dayatmadığı ve emeğin karşılığını politik araçlar yoluyla yükseltemediği için, oluşan işçi rezervi, ücretlerin düzeyini aşağı çeker. Ekstra-ekonomik işletme, emek yasasının, güvenlik yasasının ve sendika yasalarının (çevre korumasıyla ilgili yasal hükümler gibi), iktidarın ve sermayenin açgözlülüğünün karşısında yalnızca kâğıt belgeler olarak kaldığı her yerde mümkündür. Ülkedeki bütün fabrika ve şirketler 44 saatlik legal iş haftasını uyguladığında, kaç tane istihdam yaratılabilecektir? Kamusal ve özel sektörlerin işçileri, anlaşmalarda öngörülen haklarına, hastalık ya da işsizlik tazminatlarının ödenmesine saygı duyulmasını istediğinde, emeğin her zaman daha ucuz ya da işçilerin yaşamının aynı güvensizlikte olması nasıl sağlanacaktır? Bir diğer tanınmış Çinli ekonomist olan Wang Xiaoqiang ve çalışma

arkadaşları, Guangdong'da, birçok göçmen işçinin aylık ücretinin son 20 yılda, enflasyon dalgalarına karşın donduğunu göstermişlerdir. Çinli şair Shao Yanxiang sık sık kazalarda ölen genç maden işçileri için gözyaşı dökmekte ve şöyle yazmaktadır: "*...ucuz emek! Ucuz yaşamlar*!"

İşgücünün pazar fiyatı, kuşkusuz işçilerin bireysel insani değerlerinin, ya da sınıflarının saygınlığının göstergesi olamaz. Düşük ücretler ille de alt bir toplumsal statüyü içermemektedir. Emeği koruma önlemlerinin ve konut, ulaşım, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan büyük yatırımların eşlik ettiği "tam istihdam, düşük ücret" politikasının, Çinli işçilere özellikle kamu sektöründe, net bir şekilde ücretlerinin üzerinde bir yaşam düzeyinden yararlanma olanağını verdiği bir dönem vardı. Ve işçilerin politik statüleri, ideolojik olarak da, toplumsal temsil anlamında da saygındı. Buna karşılık, tüm topluma yayılmış olan bugünkü ucuz emek kavramı, yalnızca çalışanları, göçmen işçileri, lisanslı işçileri, tarım işçilerini ya da yoksullaşmış köylüleri değil, genel anlamda kolektif kimlik olarak işgücünü etkilemektedir. Emeğin gözden düşürülmesi ve kamudaki güçlerin sermayeye -kamusal ya da özel, ulusal ya da yabancı- kolaylık sağlama eğilimleri birbirine bağımlıdır ve başka türlü açıklanması da mümkün değildir.

Bu durum Çin'in, ekonomik ve politik yapılarının yenilenmesine son vermesi anlamına gelmez. Açılma politikasının dikkate değer bir önemi vardır: Bu politika ülke içinde katı ve kusurlu bir sistem başlatmasına karşın, dış düzlemde emperyalist çemberi kırmıştır. Çin, yabancı sermayeyi çekmek ve (sermaye ve teknoloji olarak yoğun üretim de dâhil olmak üzere) üretimini ve ekonomik örgütlenmesini iyileştirmek ve modernleştirmek amacıyla ileri yönetim yöntemlerini yerleştirmek için küresel ekonomiye katılmak zorundadır, artık ona sırtını dönemez. Bu durum ülkeye, kapasitelerini ortaya çıkararak, harekete geçirerek ve güncelleştirerek, ihracatını serbestleştirmenin ve ucuz işgücünün dışındaki karşılaştırmalı üstünlüğüne göre kaynaklarına en uygun ödeneği ayırmanın araçlarını sağlar. Bu durum, ülkenin elinde bulunmayan araçların ithal olanağını da verir. Netleştirilmesi gereken şey, her ikisinin de pratik bağlantılarının olmasına karşın, yabancı pazarlardan

yararlanmaya dayalı stratejinin, ihracatlara dönük bir stratejiyle aynı olmadığıdır. Latin Amerika ve Asya ülkelerinin gelişme politikalarındaki ihracata yönelik stratejilerin sonuçları üzerine tartışmaya girmeden, ihracat için üretimin yalnızca dünyaya stratejik açılımın görünümlerinden biri olduğunu, Çin'e ilişkin olarak doğrulayabiliriz. Tek başına ele alınan bu görünüm, genel tabloya taşınan çok sayıda diğer değişikliği özetlemek ya da onların yerini almak için oldukça yerel ya da kısmidir. Örneğin devlet girişimlerinin yeniden sıralanması ya da finans kuruluşlarının yeniden yapılanması, reformlar ajandasının (dış ticarete bağlı işlerden tamamen bağımsız olarak) başlıca önlemleridir. Çin'in açılma politikasını ihracata özendirmeye indirgemek, reformların başarılarını ticaretin büyümesine dayandırmak ve ticari dengenin pozitif bakiyesini emeğin maliyet hesabına yazmak yanıltıcı olur; gerçekliği bozar ve Çin'in gerçek karşılaştırmalı üstünlüğünün etkisini gölgeler.

Peki, genel olarak Çin'deki ekonomik reformların başarıları olarak değerlendirilen gizler hangileridir? Emeğin nispeten düşük maliyeti (tıpkı ihracatın ve buna bağlı olarak endüstri sektörlerinin hızlı büyümesi gibi), kesinlikle bir nedendir. Çin 2001 yılında, ulusal GSYİH'nın % 23'ü olarak hesaplanan ihracat ürünleriyle ve 500 milyar dolara yükselen toplam ihracat ve ithalat hacmiyle (istatistik tartışmalarına takılıp kalmayarak), dünyanın üçüncü ticaret ekonomisi olmuştur. Yine de dış ticaretteki gelişmelerin her şeyden önce, on yıllarca süren kahramanca mücadelelerin ve Çin halkının (otarşi dönemi boyunca bir ulusal üretim kapasitesinin kurulmasına ve modern bir endüstrinin yaratılmasına olanak veren) çabalarının sonucu olduğunu unutmamak gerekir. Ekonomi daha sonra, reform dönemi boyunca üretim ve işlem kapasitelerini güçlendiren göz alıcı bir hıza kavuşmuştur. İhracata ve ekonomik bölgelere yapılan hükümet yardımları ve teknolojik transferlere verilen önem dış ticarete büyük ölçüde destek olmuştur. Birleşik Devletler (Doların hegemonyası sayesinde) ticari açığını düzene sokmak için, nihayet kendi sermaye fazlasını kullanabilecek, bu da Çin'deki ticari yapının varlığını sürdürmesine olanak verecektir (Wade 2001). Çin'in ihracat ürünleri Birleşik Devletler pazarına güçlü bir biçimde yerleştiği için,

yabancı döviz rezervi dolar olduğu için ve Çin, Birleşik Devletlerin ulusal borç tahvillerinin büyük bir bölümünü elinde tuttuğu için, riskler çok reeldir. Çin'e, "ucuz emek" etmeni dışında, dünya pazarına kolayca katılım olanağı veren bütün etmenler buradadır.

Bununla birlikte Çin'in reformdan sonra büyümesi, bu katılımın dışında şu gelişmelere de bağlıdır: 1980'li yılların kentsel ve kırsal Çin'inde aile gelirinin yükselmesinden kaynaklanan büyük bir tüketim "devrim"i; 1970–1980 yılları boyunca kırsal bölgelerde aile sözleşmeleri sisteminin yaratılması; bunu, 90'lı yıllar boyunca ortaya çıkan mahalle ve köy girişimlerinin izlemesi; sistematik bir yeniden tanımlama, partinin rolünün, merkezi ve yerel yönetimlerin işlevinin yenilenmesi, merkezi yönetimden yerel yönetimlere kayma, demokratikleşme ve yönetim özerkliği.

Emeğin karşılığı konusundaki negatif sonuçlar bugün kaygı verici durumdadır. Dünya Bankası'na göre 120 milyon Çinli bugün yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Çin istatistikleri 2002'de 30 milyon kırsal bölge insanının yoksulluk sınırının altında yaşadığını ve yalnızca 19,8 milyon ailenin, kentlerdeki "asgari güvenlik" hakkına sahip olduğunu göstermektedir. Aile gelirlerinin Gini katsayısı 1980'de 0,33 iken, 2002'de (yalnızca ileri ekonomileri değil, geçiş ekonomilerinin de çoğunu aşarak) 0,46–0,47 olmuştur. (Qin Hui,2002; Li Qiang, 2002, s.135). Hükümet 2002 Mayıs'ındaki Asya Kalkınma Bankası konferansında, Çin'in, dünyanın en büyük zenginlik aralıklarından birine ulaştığını açıklamıştır. Bu durum, toplumsal istikrar ve uyumdan söz etmeden, kaçınılmaz olarak talebe zarar vermektedir. Sınıflar, sektörler, bölgeler ve tür eşitsizlikleri büyürken, bedava ya da uygun fiyatlı kamu hizmetleri, bugünkü ve gelecekteki tüketimi ciddi anlamda tehlikeye düşürecek biçimde, aşamalı olarak terk edilmiştir. Devlet için yalnızca ihracat oranlarının düşüşünün yıllık maliyeti, sosyal güvenlik maliyetlerinden daha fazladır (Cui Zhiyuan'dan alındı, 2002). Hükümetlerin politik meşruluğunu yeniden tartışma konusu yapan bu eğilimler, genel talebi ve satın alma gücünü zayıflatmakta ve sonuç olarak sıkılığı derinleştirmektedir, dahası gerilemeye yol açabilecek durumdadır. İç pazardaki talebi uyarmak

için, yeni zenginlerden ve nispeten rahat bir orta sınıftan (toplam nüfusun %10'undan azı) oluşan küçük bir azınlığa bel bağlamak son derece yanıltıcı olur. Ücret, aynı zamanda hem ulusal ekonomiyi hem de nüfusun yaşam koşullarını etkileyecek kadar düşükse, bunun reel olarak bir üstünlük oluşturduğunu söylemek mümkün müdür?

Çin'in gelişme anlamındaki üstünlükleri sorununa alternatif bir yanıt bulmanın zamanı gelmiştir. Aşağıdaki liste bu anlamdaki ilk denemedir ve aynı zamanda bir tartışma çağrısıdır:

— *Ulusal bağımsızlık ve güvenlik.* Çin hiçbir özel yabancı pazara bağımlı değildir, hiçbir uluslararası finans kuruluşu tarafından denetlenmez, dünya çapındaki hiçbir finansal yıkımın etkeni olmamıştır ve kendi ödemeler dengesinde hiçbir kriz yaşamamıştır. Hükümet hem iç pazardaki parayı ve sermayeleri, hem de sermaye geliş gidişlerini denetleyebilmektedir. Ortaya çıkan ulusal ve ileri (dinamik) girişimleri korumak için, tasarrufa ve iç fonlara yeterince yatırım yapılmaktadır.

— *Ekonomik bir demokrasinin kurulmasıyla, ulusal ekonominin kamusal denetimi.* Ulusal ekonominin (devletçi olmayan küçük şirketlerin meyve vermesine dayalı olan) yaşamsal sektörleri ve temel endüstriler, (yaratılmak zorunda olan çeşitli sorumluluk biçimleriyle) kamusal koruma altında olmalıdır. Demokratik yönetim, amacına uygun olarak kurulmalı ve karar sürecine işçileri ve sendika temsilcilerini katmak amacıyla, yukarıdan ya da aşağıdan gelen inisiyatiflerle geliştirilmelidir.

— *Büyük bir yurt içi pazar potansiyeli.* Bu, kendi üretken kapasitelerini geliştirmek için kendi gereksinmelerine güvenebilen büyük ülkelerin üstünlüğüdür. Öte yandan, ürünlerin ve hizmetlerin nitelik ve niceliği, ölçülü bir uluslararası rekabet dozuyla kolaylaştırılmış endüstri ve teknoloji devrimleri sayesinde yükselebilmektedir.

— *Örgütsel kaynakların ve insan sermayesinin zenginliği.* Şu son elli yıl boyunca Çin'in en büyük zenginliği, genelleştirilmiş kamusal eğitimin (dokuz yıllık bir süre), temizlik çalışmalarının, salgın hastalıklara karşı mücadelenin, kadın ve çocuk sağlığı hizmetlerine verilen önemin, işgücü formasyon programlarının ve eşit işe eşit ücret politikasının sürdürülmesinin sonucu olan kârların birikimidir. Böyle bir sistemin kurum-

sal dayanağının elbette reformlara gereksinmesi vardır, ama bu reformlar Çin'in yatay ve dikey sinir sistemini tahrip etmemelidir. Sermayeye ve insani gelişime yatırım yapan hükümetin toplumsal işlevi, gelişmekte olan sosyalist bir devletin yeniden dağıtıcı ve koruyucu kapasitesinin özelliğidir.

— *Para fetişizmine ve pazar mantığına meydan okuyan kültürel bir gelenek.* Birçok Çinli kuşağın, *xiaokang* (nispeten maddi kolaylık)'dan *datong* (büyük uyum)'a, bireysel özgürlükten kolektif özgürleşmeye, topluluk refahından ulusal kalkınmaya kadar kurduğu büyük düşler, XXI. yüzyıl boyunca gerçekleşebilecektir. Çin'in üstünlükleri, kâra yönelmiş ilkel bir kapitalizminkinden farklı olarak ancak, sıradan yurttaşlarının -fabrikalarda, tarlalarda ve bürolarda çalışanlar, gönüllü gençler, "sosyalist girişimciler"- yaratıcılığında; "Umut Projesi"ne, yoksulluğun azaltılması çabalarına, legal yardıma ve diğer toplumsal inisiyatif biçimlerine verilen halk desteğinde ve çalışanların hakları, türlerin eşitliği, çevreye saygı ve demokratik değişimler için toplumsal hareketlerin büyümesinde bulunabilir ve değerlenebilir.

Bu üstünlükler, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu için gerçek hazineler oluşturmaktadır. Ama bu hazineler ne yazık ki ya tam olarak işletilmemiştir, ya da "ucuz emek" ve "serbest pazar"ın yanlış değerlendirmelerinin ardından yok olma yolundadır. Çekici Von Hayek paradigmasının istediği gibi, eşyanın "doğası" sözüne bel bağlamak, Çin'i, Latin Amerika çizgilerini izlemeye ve onu küreselleşmenin en büyük kurbanı yapmaya sürükleyecektir. Çünkü yerel belirleyicilerin ve stratejilerin büyük bir bölümü için bağımlı bir süreç olan küreselleşme, ulusal bir ekonomiyi zenginleştirmekten çok, ona zarar verebilmektedir.

Öyleyse Çin için rasyonel seçim, üstünlüklerini ve elverişsizliklerini ciddi anlamda bir kez daha düşünmeye, kendisini uyarlamaya ve sonuç olarak harekete geçmeye dayanacaktır. Emeğin bugünkü değeri, onu mümkün olan en evrensel, en eşitlikçi ve en düzenli bir biçimde, tam ve uygun bir ekonomik düzeye yükseltmek için, ivedi bir politik müdahale ister. Bu yoğunluğun değişmesi, emeğin maliyetinin yükselmesiyle gelen kayıpları gidermek için, üretim, dağıtım ve dış ticaret

alanlarındaki başlıca ekonomik işlemlerin etkilenmeyeceği bir tarzda, birbirine uyan mali, parasal ve finansal önlemler gerektirecektir. Bu yönde gelişmek, iç talebin zayıflığına, işsizliğe, kutuplaşmaya ve toplumsal protestoya bağlı sorunlar nedeniyle, yalnızca moral değil, aynı zamanda ekonomik bir zorunluluktur. İlk aşama, bugünkü asgari ücreti ve uygulanma sistemini yeniden değerlendirmeye ve kamu girişimlerinin illegal olarak özelleştirilmelerine bir sınır koymaya dayanabilir. Emeğin çatışmaları (yönetim her anlamda çalışanların yanında yer aldığı ve onları politik anlamda bir "sosyalist pazar" çerçevesinde birleştirdiği ölçüde), emeğin korunması için bütünleştirici bir toplumsal reform hareketine dönüşebilmek zorundadır. Legal düzenlemelere başvurmak, işçilerin doğru dürüst bir ücret, iş güvenliği, yasal iş günü, yıllık izinler, hastalık güvencesi, konut, formasyon ve yeniden işe alınma ve sendikal örgütlenme gibi haklarını güvence altına alacaktır. Buna paralel olarak köylülerin gelirinin yükselmesi, tarım ve endüstri fiyatlarının saptanmasında, kırsal nüfusa bazen haksız bir biçimde dayatılan çeşitli vergi ve ek vergilerin kökten azaltılması gibi düzenlemeler gerektirmektedir. Hükümet, kırsal bölgelerin ekonomik, ama aynı zamanda toplumsal gelişmesine yatırımlarını arttırmalı ve toplumsal ve üretken komüniter etkinlikleri cesaretlendirmelidir. Bu değişimlerin anahtarı, sağlam bir gelir politikasında yatar.

Yeni bir sosyal güvenlik sisteminin kurulmasının da büyük bir önemi vardır. Refah devleti kurumlarının yeniden etkinleşmesi sayesinde, ucuz emek, ucuz hizmete dönüşebilir. Aslında, nüfusun büyük çoğunluğunun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, çalışma motivasyonunu yükseltecek, hem üretimi, hem de tüketimi teşvik edecektir (ikisi karşılıklıdır). Eğitim alanından bir örnek verelim. Önceki politik tartışmalarda, her üniversite öğrencisinin yılda 1 000 Yuan tutarında bir okul ücreti ödemesi salık verilmişti. İç talepte 12 milyar Yuanlık bir yükselmeye, taşrada kampüsdeki 4 milyon öğrenci eklenecektir. Ama alt orta öğretim öğrencilerinin dörtte biriyle, üst orta öğretim öğrencilerinin dörtte üçü üniversiteye girmeye hazır olunca ve bu 24 milyon ailenin her biri bu nedenle yılda 1 000 Yuan biriktirmeye başlamak zorunda kaldığında, 24 milyar Yuan hemen

tüketimden çıkacaktır. O halde iç talep yükselmeyecek, ama ciddi olarak düşecektir (Ding Ningning, 2002). Yoksul olanları saymıyoruz -satın alma güçlerinden geriye ne kalacaktır?-. Normalde, emeğin yapay olarak denetlenemeyen maliyetleri üretkenlikle birlikte yükselme eğilimindedir. Sağlıklı bir emek pazarı, yalnızca istihdam anlamında esnek olmamalı, aynı zamanda insan sermayesi ve toplumsal sermaye anlamında güçlü olmalıdır.

Tüm bu önermeler, uygulanmaları için gereken kamusal finans kaynakları olmadan boş değil midir? Para nereden bulunacaktır? Kamu mallarını özelleştirme kanallarını kapatarak, yozlaşmaya kararlı bir tavır alarak, "süper zenginler"i belli bir oranda vergilendirerek, kötü yönetime ve bürokrasiye bağlı gasp olaylarını denetleyerek önemli kazanımlar sağlanacağını unutmamak gerekir. Kuşkusuz ekonomik gelişmenin bizzat kendisi temel kamusal finansman kaynağıdır. Basit bir olguya dikkat çekelim: Bugünkü Çin, reformdan önceki Çin'den çok daha zengindir, GSYİH'sı, karşılaştırılabilir para değeri olarak artık 7'ye katlanmıştır (1978'de 362,4 milyar Yuandan 2002'de 10 000 milyar Yuana). Ayrıca ekonomisi, nüfusundan daha hızlı gelişmiştir. Eğer bu dönem içerisinde, yakın geçmişle karşılaştırıldığında, sağlık hizmetlerinden yararlanan ya da çocuklarını okula gönderen insan sayısı azalmışsa, bunun nedeni, komün yönetimlerinin kamusal hizmet verme yeteneklerini kaybetmeleri, borca batmaları, devlet hazinesinin asgari sosyal güvenlik kasalarındaki açığı dolduramamalarıdır; sorun para yokluğuna değil, ulusal zenginliğin yönetim ve yardım tarzındadır. Bu sorun açığa çıkarılmadan "kişi başına" kavramına bağlı istatistik veriler, hiçbir anlam taşımaz. Aslında Çin bugünkü gelişimiyle şimdiden, iyi beslenmiş, kalifiye ve nispeten pahalı bir işgücünü ve daha genel anlamda, insani gelişim anlamında ortalamaya yerleşmiş bir nüfusu koruyabilecek yetenektedir (PNUD -Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, çev.- raporlarında 1995'den sonraki insani gelişim göstergesi bulunur). Ucuz emeğin karşılaştırmalı üstünlüğü artık Çin'de uzun süre için bir gerçeklik olmayacaktır. Sonuç olarak "made in China" etiketi düzeltilecektir: Bu etiket artık *sweatshopsları* (genellikle tekstil endüstrisinde, işçilerin, hatta çocukların çok

kötü koşullarda çalıştırıldığı imalathaneler, çev.) değil, yalnızca Çin işçilerinin onurunu, saygınlığını, bilgeliğini ve işin tamamlanmasını çağrıştıracaktır.

Karşılaştırmalı üstünlükler konusunda, Rus popülistlerinin ve Doğulu marksistlerin tasarladığı şekliyle "tarihsel gecikmenin ayrıcalıkları" da akla gelmektedir. Bununla birlikte somut tarihsel deneyimler, (gelişme literatüründeki alışılmış vurgusuyla kullandığımız) "gecikme"ye bağlı olarak, üstünlüklerden çok elverişsizlikleri ortaya çıkarmıştır. Çin halkının, epik devriminin özverilerine ve sınamalarına katlanması, işte bu elverişsizliği yenmek içindir. Çin devrimi, halka dayalı temeli ve coşkusuyla, ülkenin en büyük ayrıcalığı olmuştur. Yukarıda ifade edilen diğer karşılaştırmalı üstünlükler ancak bununla gerçekleşebilir. Ve Çin ulaştığı teknoloji ve gelişme düzeyini ancak bu üstünlük ve ayrıcalıkları koruyarak aşacak, sosyalist pazar projesi, global kapitalist entegrasyona ancak bu biçimde göğüs gerecektir.

Ulusların arasındaki karşılıklı bağımlılık döneminde ideal düzen, (insan topluluğunun tamamının refahı için ekolojik kaynaklarını en etkili biçimde işleterek) emeğin, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğüne göre uluslararası bölünmesi olacaktır. Bu üstünlükler, (ekonomik birimlerin demokratik olarak yönetilmesi koşuluyla) endüstriler ve ekonomik bölgeler arasında değişiklik gösterebilir. Ama söylemle gerçeklik arasındaki mesafe büyüktür. Ucuz emek kavramı ve uygulaması, kapitalizmin, üretici güçlerin gelişmesiyle kitlesel tüketimin düşme eğilimi arasındaki klasik çelişkilerinin tipik örnekleridir. Çin, ucuz işgücünün dışındaki bu gerçek üstünlükleri yaratabileceği kritik bir dönemde bulunmaktadır. Ülke ancak bu şekilde, Üçüncü Dünyayla ittifakında, oyunun kurallarını değiştirebilecek ve bugün yaşadığı güçlüklerden kurtulabilecektir.

Bugünkü Çin iktidarının seçtiği stratejinin eleştirel çözümlemesi ve ifade edilen alternatif öneriler, doğrudan doğruya, bu yapıtın konusunu oluşturan halk sınıflarının ve onların örgütlerinin işlevleri ve rolünü sorgulamaktadır. Neoliberal strateji söz konusu örgütlerin güçsüzlüğüne dayanır ve bu amacı gerçekleştirmeye çalışır. Tersine, Çin'in gerçek karşılaş-

tırmalı üstünlükleri (Çin Devrimi ve bu devrimin taşıdığı yaratıcı potansiyel) temelindeki alternatif strateji, emekçi sınıfların (işçilerin ve köylülerin) örgütlerinin güçlenmesine dayanmaktadır. Öte yandan bu stratejinin benimsenmesi, bu güçlenmeye elverişli koşulları kendiliğinden yaratacaktır (Samir Amin'in notu).

KAYNAKÇA

Bela Balassa (1989), *Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development* (New York: Harvester Wheatsheaf).

Cui Zhiyuan (2002), *New York Times*, 10 Kasım.

Ding Ningning (2002), 'We cannot introduce the market mechanism in the sphere of education', *Economics Weekly*, 6 Ağustos.

Robert Feestra (2000), *The Impact of International Trade on Wages* (Chicago: University of California Pres).

Li Qiang, 'The new changes in China's social stratification', in CASS, 2002 *Blue Book of Chinese Society*, Beijing: Social Sciences Documentation Publishing House, 2002.

Qui Hui, 'On the question of Gini coefficient and social polarization' in Jin Yan and Qin Hui, *Economic Transition and Social Justice*, Kaifeng: Henan People's Publishing House, 2002.

Donald Nichols (1983), 'Wage measurement questions raised by an incomes policy', in: Jack Triplett, ed. *The Measurement of Labour Cost* (Chicago: University of Chicago Pres).

UNDP (1995–2001), *Human Development Reports* (Beijing Office).

Robert Wade (2002), 'Special drawing rights as the *deux ex* machina of the world economy', manuscript, 7 Mart.

XIII

Hindistan'da Unutulan Halk Yığınları

Subhash LOMTE

Hint nüfusunun yarısı, yani 500 milyondan fazla insan bile bile ihmal edilmiştir. Bu insanlar uç noktada bir yoksulluktan etkilenmekte ve yakışıksız ve insanlık dışı bir yaşam sürdürmektedirler. Marjinal köylüler, tarım ve orman işçileri, yapı işçileri, baraj yapımlarında ve büyük yol projelerinde istihdam edilen işçiler, temizlikçiler, çöpçüler, kadınlar (kadın işgücünün %90'ından fazlası, bugün hala aynı işte çalışan erkeklerle eşit ücret alma hakkından yararlanmaz) ve her türden el işçileri, bu toplumsal sınıfların aktörlerini oluştururlar.

Bu insanların niteleyen "örgütlü olmayan sektör" terimi, "yeraltı ekonomisi", "kara ekonomi", "paralel ekonomi", "mikro-ekonomi", "geçim ekonomisi", "serbest çalışma", "informel sektör" gibi çok sayıda adlandırmayla eşanlamlıdır. Örgütlü olmayan sektör, özellikle kadınlara, Dalitlere (toplumsal olarak baskı altındaki sınıflar), Adivasilere (kabileler), diğer geri sınıflara (Other Backward Castes, OBC) ve Hindistan'ın azınlıklarını içine alır.

"Örgütlü olmayan sektör", örgütlü sektörden bağımsız ortaya çıkmamıştır. Tersine, modern üretim modelinin önemli bir parçasını oluşturur. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesine ve daha esnek üretim yöntemlerinin aranmasına dayanan rekabet, örgütlü sektörün yeniden yapılanmasını sağlamış ve bu sektörün, örgütlü olmayan sektöre eklemlenen üretiminde taşeron-

luğu getirmiştir. Sistemin merkezindeki "örgütlü" sektörün, sürekli, formasyon sahibi ve ücretleri kuralınca ödenen işçilerden oluşmasına karşın, periferik işgücü, işverenler tarafından keyfi olarak işten çıkarılabilen geçici işçilerden oluşur. Bu "geçiciler" örgütlü sektör etkinliklerine sıkı sıkıya bağlı da olsalar, hiçbir girişim tarafından "resmi olarak" çalıştırılmamışlardır.

I- Hint İşgücünün Sınıflandırılması

Nitelikli Hint istatistikleri işçileri, çözümlenecek ilginç doğrulamalara olanak veren çeşitli ölçütlere göre sınıflandırmaktadır.

• İlk Ulusal Çalışma Komisyonu (1966–69), işlerinin geçici niteliğinin zorlamalarına katlanan, cehaletten ve okuma-yazma bilmemekten zarar gören örgütlü olmayan işçilerin, parçalara ayrılmış küçük çaplı işletmeler tarafından istihdam edildiklerini belirtir. Yirmi yıl sonra Kırsal Çalışma Ulusal Komisyonu (National Commission on Rural Labour, NCLR, 1987'den 1991'e kadar etkin) aynı taslağı geliştirir ve aynı etmenlerin örgütlü olmayan kırsal işgücü için de geçerli olduğunu söyler. NCLR şöyle yazmaktadır: "Örgütlü olmayan işçileri, özellikle tarım işçilerini örgütlemenin, bu işçilere bir pazarlık gücü kazanma ve kendi güçlerini tanıma olanağını vermek açısından büyük bir önemi vardır. Aynı gerekliliğe dikkat çeken Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Genel Konferansı, 1975'den itibaren 141 nolu sözleşmesiyle, kır işçilerinin, üyelerinin çıkarlarını değerlendirme yeteneğine sahip, özgür ve yaşayabilir örgütler geliştirmek için, cesaretlendirilmesini tavsiye etmiştir... Planlı gelişmenin son kırk yılı boyunca yaşama geçirilen modernizasyon süreci, Hindistan'ın kır işçilerini, geleneksel sömürü biçimlerinden ve toplumsal baskıdan kurtaramamıştır. Aslında kırsal işgücünün zayıflığı, modernizasyonla birlikte büyümeye devam etmektedir. Toplumsal aşağılanma, yolsuzluklar, fiziksel saldırılar, kadınlara ve çocuklara yönelik kötü davranışlar, insanlık dışı bir toplumsal baskıyla birleşen ağır ekonomik sömürü biçimlerini sürdürmektedir..."

ILO' nun 141 nolu sözleşmesi ve kır işçilerinin örgütlenmesine ilişkin 149 nolu tavsiyesi, bu örgütlenmenin aşağıdaki hedeflere ulaşmak için önemli olduğunu hatırlatır:

— Örgütün, istikrar kazanmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmak,

— Örgütün, meşru etkinliklerini sürdürmesini kollamak,

— Kır işçilerinin örgütlenmesine engel olan yasal ve yönetsel ayrımcılıkları yok etmek,

— Örgütlere, üyelerinin çıkarlarını kollama olanağını vermek ve örgütlenmenin ayrımcılıktan uzak olmasını sağlamak.

• 1991'deki nüfus sayımı işçileri, "asıl" işçiler ve "marjinal" işçiler olarak ayırmıştır. Asıl işçiler, yılın en büyük bölümü boyunca (296 gün) çalışanlar, marjinal işçiler de 6 aydan az (183 gün) çalışanlardır.

Hindistan'daki toplam 314 milyon işçinin yaklaşık 296 milyonu (% 91) asıl ve yaklaşık 28 milyonu da (% 9) marjinal işçiydi. Erkeklerin % 99'u (224 milyon) asıl, yalnızca % 1'i (2,7 milyon) marjinal işçiydi. Buna karşılık, 90 milyon kadın işçinin 64 milyonu (% 72) asıl ve 25 milyonu (% 28) marjinal işçiydi. Yani erkekler genellikle asıl işçidir ve marjinal işçilerin çoğunluğu da kadındır.

1991'deki nüfus sayımı ayrıca kent işçileriyle kır işçilerini de ayırmıştır. Toplam 314 milyon işçinin içerisinde 249 milyon işçiyi (% 79) kırdakiler ve 65 milyonu da (% 21) kenttekiler oluşturuyordu. "Asıl" işçiler arasında, kır işçilerinin oranı yaklaşık % 78 ve kent işçilerinin oranı da % 22'ydi.

• Özet olarak, 1991 nüfus sayımına göre örgütlü ve örgütlü olmayan işçilerin sınıflandırılması şöyledir:

— Örgütlü olmayan sektör toplam işçilerin % 91'ini içine alırken, örgütlü sektör yalnızca % 9'unu içine almaktadır.

— Sendikal etkinlik, örgütlü işçilerin % 9'unu içine almış, örgütlü olmayan işçilerin % 90'ı sendikaların ilgisini yeterince çekmemiştir.

— Tarım, orman, balık ve plantasyon için tutulmuş 191 milyon işçinin yaklaşık 190 milyonu (% 99) örgütlü olmayan sektöre geçmektedir.

— Örgütlü olmayan tarım işçilerinin yaklaşık 111 milyonu çiftçi (% 58) ve 79 milyonu da tarım işçisidir (% 39). Büyük ölçüde örgütsüz ve çoğu çiftlik kiracısı ve topraksız köylü olan 79 milyon tarım işçisinin örgütlenmesi, elbette sendikaların,

toplumsal eylem gruplarının ve STK'ların etkin ilgisini gerektiren dev bir görevdir.

— Endüstri sektöründe istihdam edilmiş olan 29 milyon işçinin % 25'i (7,3 milyon) örgütlü sektörde ve % 75'i de (22 milyon) örgütlü olmayan sektörde bulunur.

— Yapı sektöründe, örgütlü olan ve olmayan sektör işçileri karşılıklı olarak % 22 ve % 78'lik oranları oluşturur.

— Ticarette, işçilerin tamamına yakını (% 98'i) örgütlü değildir.

— Ulaşım, stoklama ve iletişimde, örgütsüz işçilerin % 62'lik (4,9 milyon) oranına karşılık, örgütlü işçilerin oranı % 38'dir (3,1 milyon).

— Ayrıca, Hint ekonomisinin dokuz yıllık "küreselleşme" sürecinde, örgütlü sektör % 9'dan % 7'ye gerilerken, örgütlü olmayan işçilerin oranının % 91'den % 93'e yükseldiğini saptıyoruz.

• Hint istatistikleri işgücünü farklı ölçütlere göre de (meslek, işin yapısı, zorluk derecesi...) sınıflandırır.

Böylelikle, küçük ve marjinal köylüler, topraksız tarım işçileri, çiftlik kiracıları, balıkçılar, hayvan yetiştiricileri, *beedis* (yoksulların ve köylülerin içtiği sigara) sarma, etiketleme ve paketlemede etkin olarak çalışan işçiler, yapı işçileri, hayvan derisi toplayıcıları, deri sanayisi için deri yüzme ve tabaklamadaki etkin işçiler, kırsal çevredeki dokumacılar, kır zanaatçıları, tuz işçileri, taş ocaklarında ve tuğla yapımında çalışan işçiler, bıçkı ve yağ fabrikaları işçileri, mesleklerine göre, birbirlerinden ayrılırlar. Sabit tarım işçileri, köleleşmiş işçiler, göçmen işçiler, sözleşmeli ya da geçici işçiler, işlerinin yapısına ve koşullarına göre tanımlanan ikinci bir kategoriye girerler. "Hurma şarabı yapımcıları", çöpçüler, hamallar, yükleyiciler ve boşaltıcılar, ciddi anlamda zor olan kategorilere aittir. Nihayet, ebeler, ev işçileri, balıkçılar, berberler, meyve ve sebze satıcıları, gazete satıcıları, vb. de, hizmet vericiler kategorisine girmektedirler.

II- Örgütlü Olmayan İşgücünün Karakteristiği

Örgütlü olmayan sektör, sorunlarının yoğunluğundan ve karmaşıklığından dolayı örgütlü sektörle aynı istatistik işlemine

tabi olmamıştır. Bu işgücünün bazı kategorilerine ilişkin zaman zaman yapılan incelemeler, örgütlü olmayan emeğin tüm yanlarını tam olarak aydınlatmaz ve uygun bir veri bankası oluşturmaya olanak vermez.

Örgütlü olmayan sektör tanım olarak, mevsimlik istihdamların tamamını içerir. Kır işçilerinin çoğu sürekli işlerden yararlanmaz. Görünüşte "istihdam edilmiş" olanlar, aslında geniş ölçüde gizli işsizlerdir. İşyerleri dağınık ve parçalanmıştır. Bu işçiler aynı tür işi farklı yerlerde yaparlar ve bu nedenle birbirine yakın coğrafi bölgelerde sürekli olarak toplanamazlar. Küçük köylüleri, çiftlik kiracılarını ve tarım işçilerini bağlayan biçimsel bir işçi-işveren ilişkisi yoktur.

Kırsal bölgelerde toplum (kast ve topluluk gerçekliğinden dolayı) güçlü bir biçimde katmanlaşmıştır. Bu değerlendirmeler, kent bölgeleri için, (kentteki örgütlü olmayan işçileri genel olarak kırsal bölgelerden göç eden işçilerin oluşturması nedeniyle) tamamen yok sayılmasa da, daha az geçerlidir.

Toplumun üst katmanlarından olan toprak ve fabrika sahipleri bizzat üretim yapmazlar, ama toprak da dahil olmak üzere bütün kaynakları tekelleştirirler. Çoğunlukla topraksız ve alt kast topluluklarına ve azınlık etnilerine ait olan tarım işçileri ve çiftlik kiracıları, ana ("*Ma*"), baba ("*Bap*") ya da efendi ("*Sarkar*") olarak gördükleri toprak ve fabrika sahiplerine güçlü bir şekilde bağlıdırlar. Genellikle kaderlerine boyun eğer ve efendilerinin otoritesinin tartışma konusu olabileceğine inanmazlar. Bu durum Hindistan'da, bir "suskunluk ve bağımlılık" kültürünün ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Örgütlü olmayan sektör işçileri, çocuklarının evliliği, aşırı seremoni harcamaları, vb. konularda, borçlanmaya ve köleliğe yol açan birçok geçersiz tabunun ve toplumsal geleneğin tuzağına düşmüştür.

Kast Sisteminin Sürmesi

Örgütlü olmayan, özellikle de alt kastlara ve azınlık etnilerine ait olan işçilerin sömürülmesi, zorunlu bir aracılar ağıyla gerçekleşmektedir. Tarım işçilerinin, çiftlik kiracılarının, balıkçıların, *beedis* sarıcı ve etiketleyicilerinin, hayvan derisi toplama, yüzme ve tabaklama işindeki etkin işçilerin, tuğla yapı-

mında, taş ocaklarında ve yapı işlerinde çalışan işçilerin durumu böyledir. Sömürü, tarım mevsiminden ya da hasatlardan, ya da (boş sözlere aldanıp) kırdan kente göçten önce saptanmış olan uygun fiyat üzerinden verilen avans ya da borçların yükümlülüğüyle başlar. Ve kölelikle, özgürlüğün ve insanlık onurunun yadsınmasıyla devam eder.

Örgütlü olmayan sektörde egemen olan ilkel teknikler ve feodal üretim ilişkileri, en iyi teknikleri benimsemek ve üretim ilişkilerini dönüştürmek için işçileri cesaretlendirmez. Büyük ölçekteki cehalet ve okuma-yazma bilmezlik de gelişmedeki bu zaafın nedenleri arasındadır.

III- Örgütlü Olmayan Sektördeki Başkaldırmaya Meydan Okumalar

Örgütlü olmayan işçilerin çoğu, toprak edinmeyi reddeder gözükmektedir. Toprak başlıca üretim etmenlerinden biri olduğu için, toprak sahibi kredi ve diğer üretim araçlarının edinilmesine olanak tanır, dahası bir toplumsal statü sağlar. Kırsal Çalışma Ulusal Komisyonu'na göre bir parsel toprak bile ek kaynaklar elde etmeye ve güvenliği sağlamaya olanak vermektedir. Komisyona göre, toprak sahibine yönelik yasal reformlara karşın, kırdaki yoksullara dağıtılan topraklar, işlenebilir arazilerin tamamının ancak % 2'sini oluşturmaktadır. 26. ulusal nüfus sayımı, toprak sahiplerinin yalnızca % 3,3'ünü oluşturan 2,6 milyon kır ailesinin her birinin, (tarım topraklarının % 30'u eden) 8 hektardan fazla toprağa sahip olmasına karşın, toprak sahiplerinin % 63'ünü oluşturan 49 milyon ailenin bir hektardan az (tarım topraklarının % 10'undan az) toprağa sahip olduğunu göstermiştir. Toprak mülkiyetinden yoksun olmak, üretken istihdam fırsatlarının azalmasına neden olmakta, işçileri göçe zorlamakta, marjinalliğe ve sefalet ücretine mahkûm etmektedir.

Sürekli istihdam gelişmenin önemli bir göstergesidir. Oysa kır işçilerinin ve çalışanlarının büyük çoğunluğu kalıcı ve sürekli istihdamlardan yararlanmamaktadır.

Hint anayasasının 19. maddesi, tüm yurttaşlara tüm ülkede, yer değiştirme, yerleşme ve bir etkinlik yapma hakkını vermiştir. Göçün, daha elverişli yeni bir çevrede gelişmeye olanak

vereceğini varsaymaktadır. Bu maddenin öngöremediği şey, (yalnızca yaşamını sürdürmek amacıyla yapılan) geçici ya da sürekli, zorunlu göçtür. Bu iki göç tipi arsında büyük bir fark vardır. İkinci tip göç, zoraki çalışmayı, çocukların çalışmasını içerir, kadınlara, Dalitlere ve Adivasilere (toplumsal olarak baskı altındaki sınıflar) karşı acımasız davranışlara yol açar, kötü beslenmeyi ve aşırı sömürülmeyi üretir. Bu tip göç temel insan haklarını ihlal eder ve işsizliğin, dışlanmanın, cezaların ve köylerde yaşanan diğer toplumsal acımasızlıkların sonucudur. Bu durum, hiç istenmemesine karşın, tüm Hindistan'da genel bir görüngü haline gelmiştir. Hükümet 1978'de, Hindistan'daki göçmen işçilerin temel haklarını korumaya yönelik bir yasayı kabul etmiş, ama politik iradenin yetersizliği nedeniyle bu yasa uygulanmamıştır.

Temel gereksinmelerin (beslenme, giyecek, barınma, eğitim ve sosyal güvence) asgari olarak karşılanması için, doğru dürüst istihdamlar ve uygun ücretler gerekir. Asgari ücretin yasayla (1948'de yürürlüğe giren) saptanmasına karşın, örgütlü olmayan sektörde toplanan işgücünün % 93'ü bundan yararlanmamıştır. Bu işçilerin ücretleri hiçbir zaman yasal ölçütlere uygun olarak saptanmamıştır.

Çok sayıda yoksul, zayıf ve savunmasız insana ceza olarak verilen önyargıların, kötülüklerin ve haksızlıkların onarımı, o insanların örgütlenmesinden geçer. Hindistan ilke olarak, hukuk devleti kurallarıyla yönetilen ve legal yollarla değişiklik yapmaya olanak veren bir demokrasidir. Anayasaya göre, "...Devlet, tarımda, endüstride ya da başka bir sektörde, yasalar yoluyla, ekonomik örgütlenmeyle ya da başka bir uygun araçla tüm işçilere, asgari ücretli istihdam ve tatillerden ve sosyal ve kültürel fırsatlardan yararlanabilecekleri uygun bir yaşam düzeyi verecek çalışma koşulları sağlamaya çaba gösterir. Devlet özellikle, kişisel temelde ya da kır kooperatifleri çerçevesinde, zanaat endüstrileri kurmaya çaba gösterir". Örgütlü olmayanların örgütlenmesi, Juge P. N. Bhagwati'nin söylediği gibi, milyonlarca suskunun, onları görünmez kılan sessizliklerinden kurtulmasını sağlayacak vazgeçilmez bir araçtır.

Kent, yarı-kent ve kır bölgelerinde, örgütlü olmayan işçilerin örgütlenmesi şunların yapılmasını gerektirir:

— Örgütlü olmayan farklı işçi gruplarının tanımlanması.

— Bu grupların özgül örgütlenme hedeflerinin kavramlaştırılması.

— Kadınların katılımının özendirilmesi: 314 milyonluk bir işgücünün içerisinde yaklaşık 89 milyonun kadın olduğu hesaplanmaktadır. O halde kadınların emek pazarına katılımı sanıldığından daha önemlidir. Kadın işgücünün örgütlenmesinin, etkin kadın örgütlerinin desteğine ve bu katılımla gündeme gelen sorunların özgüllüğüne duyarlı olan erkeklere gereksinmesi vardır.

— Bu grupların örgütlenmesinin önünde engel oluşturan sıkıntıların tanımlanması.

— Sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, araştırma gruplarının, toplumsal eylem gruplarının ve bireysel animatörlerin tanımlanması, uygun yöntemlerin, araştırma hedeflerinin ve tavsiye edilen formasyon formüllerinin tanımı.

— Kırsal işgücünün haklarının korunmasını kolaylaştıran hukuksal yardım merkezlerinin oluşturulması.

— Medyanın ve iletişim acentelerinin desteği, politik karar mercilerine ve militanlara gönderilen ileti modellerinin formülasyonu.

— Örgütsüzlerin örgütlenmesi alanındaki, (bu konuda mümkün ve gerçekleşebilir hedeflerin olduğunu kanıtlayan) başarı deneyimlerinin çözümlemesi.

Hindistan, ulus ve bölge ölçeğinde çok sayıda aktif politik partinin etkinlik gösterdiği demokratik bir ülkedir. Bu partilerin birçoğu kendi sendikalarını ya da işçi kollarını oluşturmuştur. Ama bazı sol partilerin ve sendikaların geliştirdiği özgün evrenselci ideolojiler, kast, din ve etnisiteden kaynaklı önyargılarla engellenmektedir. Bu engeller, işçi sınıfının bölünmesine ve pazarlık gücünün zayıflamasına neden olur.

Hindistan'da işçi ve sendika hareketinin tarihi 125 yıldan daha uzun bir süreye dayanır. Ama bağımsızlıktan 55 yıl sonra, kayıtlı 60 000'den fazla sendikada, işgücünün yalnızca % 8-10'unun örgütlendiği görülmüştür. Sendikaların bu kadar çok

olması, örgütsüz sektörde olduğu kadar diğer sektörlerde de sorun yaratmaktadır.

Bağımsızlıktan önce ve sonra, sendikalara, fabrikalara, asgari ücrete, zoraki çalışma ve çocukların çalıştırılması uygulamalarına son verilmesine, sağlığa, güvenliğe ve istihdam güvencesine ilişkin çok sayıda çalışma yasasıyla birlikte (Maharaştra eyaleti) mathadilere (Maharaştra eyaleti), mağazalara, girişimlere, vb. ilişkin yasalar da kabul edilmişti. Bu yasalar doğru dürüst uygulansaydı, örgütlü olmayan sektör farklı bir durumda olurdu. Politik iradenin zayıflığı ve uygulamadaki yolsuzluklar, kapitalist güçlere, uygulamayı felce uğratmak için olanak vermiştir.

Bu arada örgütlü sektör de kendisinden beklenebilecek sorumluluğu göstermemiştir. Bu sektörün ifadesini bulduğu sendikalar genellikle, örgütlü olmayan sektörün çıkarlarını görmezden gelerek, (sonuçta her iki sektörün de aleyhine olacak bir biçimde) kendilerini yalnızca kendi üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumakla sınırlandırmıştır. Bununla birlikte birkaç demokrat ve sol sendika, kendi evrensel ideolojileri temelinde, belli ölçüde global bir yaklaşım ve radikal bir değişim vizyonu geliştirmeyi denemiştir. Ama uygulamada, örgütlüler ve örgütlü olmayanlar "rekabeti"ni yaratan kapitalist tuzaktan kendilerini kurtarmaları genellikle güç olmuştur. Örgütlü sektör genel olarak örgütsüzlerin güvenini kazanmayı başaramamış ve emekçi sınıfların bu iki unsuru arasında dayanışma bağları kuramamıştır; böylece çalışanların ortak cephesinin zayıflamasına neden olmuştur.

Örgütsüzlerin örgütlenmesine yönelik bir strateji düşünmek, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da var olan etkin global aktörlerin, ihmal edilmemesini gerektirir. Bu aktörler, yasayla korunan bir pazarlık gücüne sahip olmayan ucuz işgücü elde etmek amacıyla çalışmaya ilişkin yasal düzenlemeler (çokuluslu şirketlerin lehine) gündeme getiren hükümet tarafından, örgütlü sektörleri parçalamak için kullanılırlar.

IV- Başarılı Olmuş Birkaç Mücadele Örneği

Örgütsüzlerin örgütlenmesinin önünde çok sayıda engel vardır. Ama bugünkü örgütlü sektörün de eskiden örgütsüz olduğunu unutmamak gerekir.

Örgütlü sektör bize izlenecek yolu göstermektedir; yine de işgücünün her iki unsurunun da toplumsal yaşamını yöneten farklı koşulları dikkate almamız gerekir. "Örgütlüler" işyerlerinde, fabrikalarda ve büyük ticaret merkezlerinde bulunurlar. Buralarda toplantılarını yapabilir ve sendika kurmak için gereken bilgileri etkili bir biçimde birbirlerine iletebilirler. Parçalanmış ve dağınık olan örgütlenmemiş sektörün durumu böyle değildir; bu sektördeki uygulama, işçilerle yapılacak sözleşmelerin, işyerlerinden çok mahalle ya da köy çerçevesine oturtulmasıdır.

Örgütlü olmayan sektörün örgütlenmesi ve eylemi, hiç tartışmasız reel bir meydan okuma oluşturmaktadır. Bu sektördeki işçilerin çoğunluğunun okuma-yazması yoktur ve örgütlerde birleşmenin önemini bilmezler, geçici işlerle yaşarlar, ciddi anlamda borçlanmışlardır, genellikle alkolizmin ya da uyuşturucu tüketiminin kurbanlarıdırlar ve onları ayıran kast, din, etnisite, dil konularındaki düşüncelerden çok güçlü bir biçimde etkilenmişlerdir.

Ne var ki, örgütlü olmayan sektörün bazı kesimleri, eylemleriyle, Maharaştra eyaletinde ilerici yasaların geçirilmesini başarmıştır. Şimdi, başarılı olmuş bu mücadelelerin öyküsünü anlatacağız.

A- Maharaştra İş Güvencesi Yasası (1977)

İş güvencesi yasası, kır yoksullarını ilgilendiren devrimci bir yasadır. Örgütlü ve örgütlü olmayan sektörlerin Maharaştra Eyaletinde yürüttüğü ortak bir mücadelenin ürünüdür. Örgütlü sektör bu yasayı kazanmak için sokağa çıkmış ve tüm sendikaların, örgütlenmemiş sektör derneklerinin ve kır derneklerinin çağrısıyla genel greve katılmıştır. Bu örnek mücadele kendi türünde ilktir.

Maharaştra iş güvencesi yasası, 1977'de Maharaştra Yasama Meclisi tarafından böyle bir atmosferde resmi olarak yayımlanmış, 1978'de Başkanın onayını almış ve 27 Ocak

1979'da Hükümet Planlama Departmanının yayınladığı kararnameler yoluyla Maharaştra Hükümeti tarafından uygulamaya konmuştur (1979).

Bu yasa, Hint Anayasasının 41. maddesinde öngörülen "çalışma hakkı" güvencesini ciddiye aldığı için, çok büyük bir toplumsal öneme sahiptir. Bu yasa, milyonlarca topraksız işçi ve köylüyü etkileyen açlık sorununa bir çözüm bulunmasına olanak veren finans kaynakları yardımıyla güçlenmiş hukuksal bir araç ortaya çıkarmıştır. Yasanın temelini oluşturan argüman, köylülerin (sürekli bir toplumsal refah sağlamanın iki etmeni olarak) altyapı çalışmaları için olduğu gibi, toprağın korunması için de zorunlu bir emek vermesidir. O halde emekleri kolektiflik tarafından eksiksiz bir biçimde ücretlendirilmelidir. Bu bağlamda iş güvencesi tasarısının (EGS, *Employment Guarantee Scheme*) başlıca hedefi, kuraklığın sonuçlarını düzeltmek ve (yoksulluğun ve açlığın yok edilmesine olanak veren araç olarak) tahıl ekiminin üretkenliğini iyileştirmektir. EGS, gecekonduların artmasına, kaosu ve suç işlemeyi cesaretlendirerek yurttaş davranışlarının bozulmasına ve böylece fiziki ve finansal kaynakların, polisin, bürokrasinin, aracıların ve mafyanın verimsiz dünyasına akmasına neden olan köyden kente zoraki göç sorununa bir çözüm getirerek, emekçi yığınlara istikrarlı bir yaşam sağlamak perspektifiyle ele alınmıştır.

Bu yasanın üzerine eklemlendiği örtülü felsefe, "örgütlü" unsurlara, kıtlıklara ve kuraklıklara karşı koymak için girişilen çalışmaların maliyetini, (ılımlı) vergiler yoluyla kapatma zorunluluğu getirir. Burada bir sadaka, ya da *bhutdaya* (evrensel acıma, çev.) ya da bir insani yardım değil, anayasal bir hak ve yasal bir düzenleme söz konusudur.

Yasaya göre devlet, kendisini "profesyonel vergi" denilen bu verginin toplanmasıyla sınırlamayacak, amaçlarına yönelik yardımlardan da yararlanacak, ama 12. bölümde tanımlanan ve vergilerle toplanan yıllık miktara denk bir devlet katkısıyla, bir "İstihdam Fonu" kuracaktır.

B- *Mathadi*ler (yüklerini kafasında taşıyanlar), *hamal*lar (kent bölgesindeki yük taşıyıcıları) ve Maharaştra'nın diğer el işçileriyle ilgili yasa (1969)

Burada, 1969'da Maharaştra Eyaletinde, örgütsüz ve güvencesiz el işçilerinin lehine yayımlanan bir yasa söz konusudur. Günümüzde, sol partiler tarafından yönetilenler de dahil olmak üzere, hiçbir eyalet hükümeti, bu yasanın bir benzerini çıkarmamıştır.

Mathadi konseyleri, taşıma işçilerine büyük ölçüde güven vermiş görünmektedir. Bu yıpratıcı fiziksel iş genellikle grup olarak yapılır. Ekip işçileri çoğunlukla aynı bölgeden ya da aynı köyden gelmekte ve kendi aralarında evlenmektedirler. Hepsi de, istihdamı düzenleyen ve bu işçiler için uygulanan sosyal güvenlik sistemlerini yöneten, yasaya uygun üçlü bir organ olan *mathadi* konseyine kaydolmak zorundadır. Yasa girişimlere ve işverenlere, bir *mathadi* konseyine kayıt yaptırma zorunluluğu getirmiştir.

Çalışma koşulları belirsizdir, gemilerin, marşandiz trenlerinin ve kamyonların geliş-gidişine bağlıdır. Bu nedenle alınacak işin süresini ve hacmini önceden kestirmek çok zordur. Ne sabit çalışma saatleri, ne karşılığı verilen ek çalışma saatleri, ne ücretli izinler, ne de işten çıkarma tazminatları vardır. Aynı şekilde işyeri de belirsizdir.

Demek ki hükümetin söz konusu yasayı yürürlüğe koyması, sendikaların, birbiri ardı sıra gelen bir dizi eylem ve grevinin sonucu olmuştur.

Mathadi üçlü konseyi 1969'dan beri bu özel emek pazarını düzenlemektedir. Bugün Maharaştra'daki 30 farklı konseye, 50 000'den fazla girişim ya da işveren ve 200 000'den fazla mathadi işçisi kayıtlıdır.

Bu konseyler, nitelikli bir personel oluşturarak istihdamı düzenlemekte, çatışmalara çözüm önerileri getirmekte, sosyal güvenlik önlemlerini tanımlamakta, yardımlaşma sandıklarını, güvenceleri, primleri, sağlık yardımlarını, yaşlı işçiler için pansiyonları yönetmektedir.

*Mathadi*ler Yasası ve İş Güvencesi Yasasının her ikisi de tek örnektir ve var olmalarını, Maharaştra'daki örgütlü sektörün desteklediği örgütsüz işçilerin kararlı mücadelelerine borçludurlar.

C- Tarım İşçileri: Mücadele Sürüyor, Ama Henüz Bitmedi

Hindistan'da 150 milyondan fazla kır işçisi vardır. Ama bağımsızlığın 55 yılı boyunca, bu geniş emekçi yığının meşru haklarını korumak için hiçbir yasa çıkarılmamıştır. Kır ve tarım işçileri için global bir yasal düzenleme talebi eskiden de vardı. Tarım İşçileri Daimi Komisyonu bu talebi 1975'den sonra formüle etti. Kerela eyaleti, tarım işçileri lehine bir yasayı 1974'de kabul etmişti. 1975'de yapılan 26. Çalışma Bakanları Konferansı bu konuyu tartışmış ve merkezi hükümete bu konuda ulusal bir yasal düzenlemenin kabulünü salık verdi. Kırsal sektör sendikalarının uyguladığı baskıların ardından hükümet, bu konuda bir yasa tasarısı hazırladı. Ama bugün bu tasarı parlamentodan geçmedi!

Yasa tasarısı, sendikal haklar, tarım işçilerinin kaydedilmesi, iş güvenliği, asgari ücretler, çatışmaların çözüm mekanizmalarını içermekte, kadınlar ve erkekler için eşit ücret, pansiyon, doğum tazminatı, sosyal yardımlar, sağlık merkezleri kurulması ve iş kazası tazminatları önermektedir. Bunları uygulamaktan sorumlu yönetsel bir departmanın ve çalışmaları sürdürmek için yasal komitelerin kurulmasını öngörmektedir.

Ama gerçek, bugün bu tasarı evresinin hiçbir biçimde aşılmamış olmasıdır. Bu noktada sendikal hareket için bir bozgun söz konusudur...

V- Organize Sektörün Rolü ve Bir Ortak Cephe Kurma Stratejisi

Demek ki örgütlü sektör, örgütlü olmayan sektörün cehennemden çıkışı için, bu sektöre yardım etme ve onu destekleme sorumluluğunu alabilecek durumda değildir. Aslında Hindistan, "liberalleşme-özelleştirme-küreselleşme"nin yıkıcı sonuçlarını yaşamaktadır. Bundan en çok etkilenen sektörler tarım ve endüstri, dolayısıyla bu sektörlerin emekçi sınıflarıdır. 400 000'den fazla girişim kapatılmış ve on milyon çalışan işini kaybetmiştir. Kamu sektörüne ait girişimler sudan ucuz fiyatlara satılmış, çalışma yasaları değiştirilmiş ya da bu yasaların içi boşaltılmıştır. Örgütlü sektör, bu koşullarda kırsal ve örgütlü olmayan sektörlerden söz etmeye başlamış ve onların sorunlarını ve taleplerini anlamaya çalışmıştır. Bu noktada, örgütlü ve

örgütlü olmayan sektörlerin çalışanlarının ortak bir cephesinin kurulmasına yol açan pozitif bir gelişme söz konusudur.

Bir Ortak Cephe Kurma Stratejisi

Örgütlü ve örgütlü olmayan sektörlerin ortak bir cephesini kurmak kuşkusuz kolay bir görev sayılmaz, ama güçlük yine de aşılmaz değildir. Bu konuda düşünmek, dostlarımızı ve düşmanlarımızı tanımlamamızı, işçi sınıfı hareketinin (sendikaların) eksiklerini ve zaaflarını çözümlemek gerektirir. Burada sorunun aşağıdaki farklı yönlerine işaret edeceğim:

1) Sendikalardaki karar alma süreci, (bugün böyle olmasa da) demokratik olmalıdır;

2) Sendikaların çeşitliliğine son verilmeli (bugün 60 000'den fazla kayıtlı sendika vardır, ama son 125 yıl boyunca, işgücünün yalnızca % 7'sini örgütlemeyi başarmışlardır) ve aşağıdan yukarıya doğru tek bir birleşik sendika kurulmalıdır;

3) Örgütsel uyumsuzluklar ve önderlerin egosu (Hindistan'da yaygın olan görüngüler) aşılmalıdır;

4) İşçi ve tarım sınıflarına yönelik sorunların hangilerinin kapitalist çerçevede çözümlenebileceğini, hangilerinin çözümlenemeyeceğini öğrenmek için titiz bir çözümleme yapılmalıdır;

5) Yüksek yoğunluklu işgücü teknolojilerinin düzeyi çözümlenmeli ve işsizlik sorununu aşmak için hangi ölçüde geliştirilebilecekleri açığa çıkarılmalıdır.

6) Örgütlü sendikaların, gönüllü katıldıkları dünya ekonomik forumlarından ne beklediklerini bilmemiz gerekmektedir;

7) Üretim biçimine ilişkin tartışma açılmalıdır: Kapitalist mi, başka mı, hangi özel tipte olacaktır? İşçi sınıfının ve bütün emekçi kitlelerin sorunlarını çözmek için, gelişme modelimiz ne olmalıdır?

8) Örgütlü sektörün sendikaları, özellikle "beyaz yakalılar" kurulu düzene entegre olmuşlardır ve kendi çıkarlarının ötesini düşünecek durumda değillerdir. Onları başka bir anlamda dönüştürmek mümkün müdür?

Ortak Cephenin Kurulması İçin Yeni Bir İnisiyatif: Kırsal (ve Örgütsüz) Çalışanların Ulusal Kır Komitesi, NCCRW

NCCRW, örgütleri, sendikaları, militan grupları, kırsal ve örgütsüz işçiler arasında ve onlar için çalışan birey ve çevreleri bir araya getiren bir platformdur. "Kır sendikalarının ve militanlarının bu örgütlü arayüzeyi", Kır İşçileri Sendikası ve Tata Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 1994'de Mumbai'de oluşturulmuştur. Kır İşçileri Sendikası bu amaçla taleplerine ilişkin bir çart tasarısı hazırlamış ve bu tasarıyı tanıtmak için diğer kır sendikaları ve militanlarıyla işbirliği yaparak bir kampanya düzenlemiştir. Bu talepler çart tasarısı en sonunda, kırsal ve informel işçilerin sorunlarına ilişkin ulusal bir konvansiyona girmiştir. Bu ulusal sözleşme, 1995'de Maharaştra eyaletindeki Sevagram köyünde bulunan Mahatma Gandi Ashram'ına bağlı kalmış ve bütün önemli sendikal örgütlerin temsilcileri ve çok sayıda kır militan grubu, bu konvasiyona katılmıştır. Kabul edilen metin şöyledir:

- Elli bağımsızlık yılının ve yedi beş yıllık kalkınma planının, kır işçilerine ve informel kent sektörü işçilerine, en küçük bir maddi avantaj sağlamayı başaramadığını derin bir endişeyle belirterek,
- ayrıca bu işçilerin büyük bir çoğunluğunun, sayılarının artmakta olmasına karşın, en temel sosyal güvencelerini sağlayan araçlardan ve kazançlı işlere girme olanağından yararlanmadığını kaygıyla belirterek,
- kırsal bölgelere ilişkin, doğal kaynakların büyük ölçekli kullanımını içeren çok sayıda tasarının, ilgili topluluklara danışılmadan, ya da onlara bilgi verilmeden uygulanmasından ve bu tasarıların bu toplulukları, uzun süredir sahip oldukları kaynaklardan yoksun bırakmasından duyulan endişeyle,
- aslında bu kır ve kent işçilerinin örgütlenme hakkının yadsındığını belirterek,
- çokuluslu şirketlerin etkinliklerinin yayılmasının ve yoğun sermayeli teknolojilere başvurmanın, kent ve kır bölgelerinde ve Hindistan karasularında, politik iktidarın liberalleşme politikasıyla vaat edilen hiçbir istihdamı yaratmadığını ve kırsal bölgelerde toplu pazarlık güçlerini sınırladığını belirterek,

• Hindistan'ın, kır işçilerinin örgütlenmesine ve onların ekonomik ve toplumsal gelişmedeki rolüne ilişkin 141 nolu ILO sözleşmesine imza attığını hatırlatarak,

• Konvansiyon bu talepler çartını, ücretli ya da serbest çalışan tüm kır işçilerinin çıkarı için kabul etmekte ve ilgili herkesi, sözleşmenin uygulanması için ivedi davranmaya çağırmaktadır.

NCCRW'nin Talepler Çartı

Asgari ücret

• Belirli ölçütlere göre, ülkenin kadın erkek tüm işçileri için, maksimum sekiz saatlik bir işgünü üzerinden ulusal bir asgari ücret saptanacak ve işin niteliği ve yeri ne olursa olsun hiçbir işçiye bunun altında ödeme yapılmayacaktır.

• Bölgesel asgari ücretler, bölgelere ve istihdam tiplerine göre saptanacaktır. Bunlar hiçbir durumda, yukarıda sözü edilen ulusal asgari ücretin altında olamayacaktır.

• Bu asgari ücretler (ulusal ya da bölge ve istihdamlara göre saptanan) kır işçilerine 2003 Ocak ayından başlayarak ödenecek ve Hindistan'daki genel tüketim fiyatları göstergesine bağlı olacaktır. Ücretler, tüketim fiyatları göstergesinin yükselmesiyle dengelenmek üzere, en azından yıllık olarak yeniden gözden geçirilecektir.

• Yukarıda sözü edilen asgari ücretler her yıl yeniden gözden geçirilecek ve ulusal gelirin artışına göre arttırılacaktır.

• Ülkenin tüm *Tehsil*'lerinde (100–150 köyü bir araya getiren bucaklar), her işçinin işvereni tarafından tam olarak kaydedilmesini, bu asgari ücretlerin efektif olarak uygulanmasını ve asgari ücretin ödenmemesi durumunda hızlı ve etkili bir tazminatı sağlamak için müfettişler ve hukuk otoriteleri görevlendirilecektir.

Serbest çalışan kır işçilerinin gelirleri

• Hükümet, serbest çalışan kır işçilerinin, küçük köylülerin, çiftçilerin ve çiftlik kiracılarının, balıkçıların, bir önceki bölümde belirtilen asgari ücret ölçütlerinin altında olmayan orta-

lama bir gelirden yararlanmasını güvence altında tutmak için bütün önlemleri alacaktır.

• Bu amaçla, tarım ürünleri için uygun fiyatlar saptanacak ve küçük ve marjinal köylülerin, çiftlik kiracılarının ve çiftçilerin bu şekilde belirlenmiş olan fiyatlardan yararlanmasını güvence altında tutmak için önlemler alınacaktır. Hükümet öte yandan, bu tarımcıların kullandığı tarım girdileri, gübreler, ilaçlar, vb. için ödenek sağlayacaktır.

• Serbest çalışan ve küçük balıkçıların toptancılar tarafından sömürülmesine son vermek ve yakaladıkları balıklara, yukarıda sözü edilen asgari ücretin altına düşmeyecek ortalama bir geliri garantileyen uygun bir fiyat koymak için ivedi önlemler alınmalıdır.

• Kıyılara yakın bölgeler, balıkçıların haklarını korumak, mekanize balıkçı teknelerinin ve gemilerinin uyguladığı gaspı önlemek ve endüstriyel su kültürünün yayılmasına bir son vermek için, bölge balıkçılarına ayrılacaktır.

• Taşocaklarını işletme hakkı, bu sektördeki işçilere verilecektir.

Bilgilenme hakkı

Kır sakinlerine bilgilenme hakkı tanınacak ve dengeli bir mevzuatla hiç ayrım gözetilmeden, hükümet, şirketler, ya da özel kişiler tarafından tasarlanan ya da uygulanan gelişme plan ve tasarılarıyla ilgili, yaşamlarında kullanabilecekleri eksiksiz bir bilgiye ulaşmaları sağlanacaktır.

Çalışma hakkı

• Çalışma hakkı anayasada yazılı temel bir hak olarak tüm yetişkin yurttaşlara tanınacaktır. Bu hakkın gerçekleşmesi için yasal ve yönetsel önlemler alınacaktır. Maharaştra iş güvencesi tasarısı ve Jawahar Rozgar Yojana iş güvencesi tasarısı modeli üzerine oturtulan iş güvencesi tasarıları ülkenin her yerinde yaşama geçirilecektir.

• Köylerdeki serbest zanaatçıların istihdamı ve geçimi ve zanaat endüstrisi ürünleriyle yerel pazara ayrılmış küçük ölçekli ürünler korunacaktır. İleri bir teknoloji kullanan üreticilerin gasp uygulamaları yasaklanacaktır.

• Eğitimli genç köylüler, bisikletler, pompalar, elektrik araçları gibi, tarımda ve diğer üretken etkinliklerde kullanılan basit araç ve makinelerin bakımına olanak veren çok amaçlı formasyonlardan yararlanacaklardır. Onlara, serbest çalışan işçiler gibi yerleşmeleri için yardım edilecektir.

Doğal kaynakların yönetimi ve denetlenmesi

• Kırsal bölgelerde yaşayanların, kendi bölgelerindeki toprak, su, orman kaynakları, taşocakları, vb. gibi doğal kaynaklar üzerindeki kolektif hakları yasal olarak tanınacak ve gelişme, ihracat, ya da başka bir gerekçeyle de olsa, hiçbir durumda azaltılmayacak, feshedilmeyecek ya da çiğnenmeyecektir.

• Kırsal bölgelerde yaşayanların, *Gram Sabha*'lar (köy konseyi) ya da diğer benzer kuruluşlar yoluyla görüş, onay ya da katılımları, onları ilgilendiren bölgelerdeki gelişme projelerinin hazırlanmasında ya da uygulanmasında zorunlu öncelikli koşullar olarak değerlendirilecektir.

• Bölgedeki, ormanlık arazileri azaltan, toprakları sular altında bırakan ya da yoksullaştıran, havayı ya da suyu kirleten ya da kır insanlarının geçimi için kaçınılmaz olan hammaddeleri tekeline alan hiçbir tasarıya, onların onayı olmadan girişilmeyecektir.

Tarım reformları

• Toprak mülkiyetinin izin verdiği tavanlara ilişkin bugünkü yasal boşluklar uygun düzenlemelerle giderilecek ve yasaların doğru ve etkili uygulanması sağlanacaktır. Yeni ortaya çıkan ya da önceden var olan bütün fazla topraklar yeniden dağıtılacak ve bunların topraksız köylüler üzerindeki efektif mülkiyeti, belli bir sürenin bitiminden önce güvence altına alınacaktır.

• Ticari şirketlerin, (gerekçeleri, teknolojin iyileştirilmesi, üretkenliğin ya da ihracatın arttırılması, ya da başka bir şey de olsa) tarımda, toprak mülkiyetinin izin verdiği tavanları saptayan yasaları ihlal ederek işlem yapmaları yasaklanacaktır.

• Topraksız köylülerin işlettiği kamu toprakları düzenlenecek ve yasal olarak bu üreticilere dağıtılacaktır.

Bir araya gelme özgürlüğü ve sendikal haklar

İnformel kent sektörünün ve kırsal bölgelere kurulmuş modern endüstri birimlerinin işçileri gibi, kır işçilerinin de sendikal hakları ve bir araya gelme özgürlüğü eksiksiz olarak korunacaktır. Bu hakların ihlali durumunda, yönetsel ve hukuksal prosedürler yoluyla tazminatlar ödenecektir.

Tarım ve yapı işçileri için merkezi düzenleme

Tarım işçilerini, mevsimlikleri ve göçmenleri, sözleşmeli ve geçici çalışanları, balıkçılık işinde çalışanları korumak için, Merkezi Hükümet tarafından global bir mevzuat yayımlanacaktır. Yapı işçileri lehine 1996'da yayımlanan merkezi mevzuat, gerekli düzenlemeler yapılarak bütün eyaletlerde uygulanmalıdır. Bu yasa, iş güvencesini, çalışma saatlerini, güvenliği ve sağlığı düzenleyecek, doğum ve emeklilik yardımlarını içeren uygun bir sosyal güvenlik öngörecektir. Kırın borçlarını azaltmak, sonuçta tamamen yok etmek için, uygun kredi kolaylıkları sağlanacaktır.

İçilebilir su

- Üç yıllık bir süre içerisinde tüm köylere nitelikli içme suyu sağlanması temel öncelik olacaktır. Ayrımsız bütün köyler, özellikle kasta bağlı olanlar buna kavuşacaktır.
- Yeraltı kaynakları ve yatakları, endüstrinin, kentin ya da bir diğer etmenin neden olduğu kirlenmeden titizlikle korunacaktır.
- Atıklarını karşılayacak uygun bir donanımı olmayan hiçbir endüstriye işlem yapma izni verilmeyecektir. Endüstriler, atıklarını bıraktıkları yerlerin yukarısındaki suyu kullanmayacaktır.

Temel ürünleri sağlanması

- Tekellerin ve tüccarların egemenliği ve manipülasyonu karşısında, tarımcıların ve diğer üretici ve tüketicilerin çıkarlarını savunmak için, yerel pazarların korunması sağlanacaktır
- Kırlardaki yoksullara, tüm ülkeye yayılan kamusal bir dağıtım sistemiyle, temel ürünlerin sübvanse fiyatlarda ve düzen-

li olarak ulaşması sağlanacaktır. Köylüler, kamusal dağıtım sisteminin çalışmalarını denetlemeye yetkili olacaktır.

Konut

Kır işçilerinin uygun bir konuta sahip olma hakkı tanınacak ve bu hakkın ivedilikle gerçekleşmesi için somut önlemler alınacaktır.

Çocukların çalışması

Çocukların çalışması kesinlikle yasaklanacaktır.

Eğitim

Tüm çocukların belli bir düzeye gelmesi için, kırsal bölgelerde tam donanımlı ve yeterli sayıda öğretmeni olan okullar açılacaktır. Mevcut okullardaki eğitimin niteliği ve yönetimi iyileştirilecektir. Yoksul ailelerin çocukları, kitap, defter ve okul araç ve formalarından ücretsiz yararlanacaktır. Yetişkinler için yoğun olarak kitle eğitim programları uygulanacaktır. Kız çocukların eğitimine özel bir önem verilecektir. Tüm bölgelerde ve köylerde öğle yemeği projeleri başlatılacaktır.

Sağlık

- Her köyde tam donanıma ve personele sahip bir ilk yardım merkezi kurulacak ve kır işçilerine, koruyucu ve tedavi edici bütün temel sağlık hizmetleri ücretsiz verilecektir. Bütün köyler gezici sağlık hizmetlerine kavuşacaktır.
- Medya ve diğer araçlarla kır işçilerinin sağlık konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi için önlemler alınacaktır.

Genel yasaklama

Bütün ülkede genel bir yasaklama uygulanacak ve yasak, uyuşturucu ve alkol tüketimine karşı yoğun bir kampanyayla desteklenecektir.

Hint eyaletlerinin büyük çoğunluğu, NCCRW'nin sancağı altında yukarıda belirtilen talepleri gerçekleştirmek için, kırsal ve örgütlü olmayan işçilerin arasında çalışan grupları ve sendikaları örgütlemeye başlamıştır.

Hint nüfusunun örgütlü olmayan çoğunluğunun örgütlenmesi ve harekete geçirilmesi, ulusal bir kampanyanın başlatılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla:

- Sendikalar, halk hareketleri, kırsal ve örgütlü olmayan işçilerin yanındaki kır animatörleri ve aktif örgütler, ulusal ölçekten yerel ölçeğe kadar ortak bir platform temelinde bir araya gelmelidir.
- Ulusal ölçekte olduğu gibi yerel ölçekte de, ideolojilerin yakınlaşmasını, global perspektiflerin öğrenilmesini, sorunların belirlenmesini ve stratejilerin tanımını kolaylaştıracak formasyon ve çalışma grupları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Birinci Ulusal Çalışma Komisyonu'nun raporu (1966–1969)
Ulusal Kırsal Çalışma Komisyonu'nun raporu (1987–1991)
Hindistan Nüfus Sayımı raporu (1991)
Hindistan Ulusal Kalkınma İstatistik raporu
M. L. D. Mishra'nın (Hint hükümeti eski çalışma sekreteri) makaleleri
İkinci Ulusal Çalışma Komisyonu'nun raporu (1999–2002)

SAMIR AMIN'İN NOTU

Hindistan nüfusunun en azından dörtte birini oluşturan Dalitler, statüleri gereği "hak sahibi değillerdir" ve toprakları yoktur. Onlar, Ispartalı köleler gibi, gereksinme duyduklarında onları kendileri için bir parça yemek karşılığında çalıştıran özgür insanlar tarafından kolektif olarak sömürülen bir çeşit köle sınıfı oluştururlar.

XIV

Güney Afrika'da Emek Cephesinin Birliğini Oluşturmak

Devan PILLAY

"Küreselleşme" deyimi 1980'li yıllardan itibaren medyada ve akademik tartışmalarda popüler olmuş ve kapitalist gelişmenin (dünyanın politik, ekonomik ve kültürel düzlemde hızla bütünleştiği) bugünkü evresini anlatmak için kullanılmıştır. Güney Afrika'nın, iç savaş durumu, silahlı hareketler ve uluslararası baskılarla karakterize olan uzun bir mücadeleden sonra, nihayet 1994'de demokrasiye kavuşması bu bağlamda olmuştur; (sermayenin küreselleştiği ve emekçi sınıfın savunma durumunda bırakıldığı bir dünyada) global düzeyde işlem yapan güçler dengesini çeşitli biçimlerde yansıtan bir demokrasidir bu.

I- Güney Afrika'da Demokrasiye Geçiş

Güney Afrika'da Apartheid sonrası döneme geçiş, iki demokrasi modelinden ciddi anlamda etkilenmiştir: Temsili demokrasinin, özel girişim yoluyla ekonomik büyümeyi ve elitin iktidarını kolaylaştıran yöntemsel ve liberal biçimi (Van Zyl Slabert, 1992) ve katılımcı demokrasinin, "burjuva" özgürlükleri entegre eden, ama aynı zamanda ciddi bir devlet müdahalesiyle

ekonomik fazlalıkların eşitlikçi dağıtımını önemseyen, bağımsız ve daha radikal biçimi (Habib ve al, 1998)[1].

1980'li yılların sonlarında, anti-apartheid seferberliğin zirvesine "halk iktidarı" kavramı yerleşmişti. O dönemde ülkedeki militanlar, (sıradan insanların, iktidarı kendi gündelik yaşamlarında somut olarak uygulayacağı) yeni bir düzenin düşünü kuruyordu. Bu anlayışlar, (devletin halkın iradesini temsil ettiği ve çıkarlarını gözettiği) sosyalist bir uygulamanın idealleştirilmesinden, işçilerin, yaptıkları işteki iktidarından, sokaktan, township yakınlarındaki topluluklardan, dünyadaki yeni toplumsal hareketlerden ve Antonio Gramsci'nin yazılarından esinlenen sivil toplumun yeni söyleminden etkilenmişti. Özellikle Leninist mirastan gelen "demokratik merkeziyetçiliğin" daha öncücü kavramlarının üzerinde duruluyor ama aynı zamanda ulusalcı ve Afrikalı kavramları da kullanılıyordu.

Rick Turner'in *The Eye of the Needle*'ı (1972), 1970'li yılların başında, özellikle sendikalarda ve entelektüel öğrenci militanlar arasında önemli bir etki yarattı. Bu yapıt, o zaman sürgünde bulunan sovyet yanlısı SACP'nin daha öncücü "demokratik merkeziyetçilik" kavramlarına radikal bir demokratik alternatifti. Devrimci elitin, işçi sınıfı ve diğer halk sınıfları adına karar almasına dayanan öncücülük, kaynağını Rus önder Lenin'in ana yapıtı *Ne Yapmalı*?'dan (1902–1970) almıştı. Kuramsal olarak, öncü partinin kamusal uygulamalara yüksek düzeyde bir halk katılımı sağlaması gerekirken (Gramsci, 1919–1980 ve Luxemburg, 1906–1925), öncücülük, Hindistan'da Kerela performansıyla (Heler, 1999 ve William, 2002), tüm katılımcı inisiyatifleri partinin ve/ya da önderinin emrine veren, yoz bir Stalinci "*reel sosyalizm*" uygulamasına dönüştü (Bienkowski, 1981).

Bu kavramlar 1990'lı yılların başında, birçok militanın kafasında, hem güçlü, müdahaleci ve gelişmiş bir devlet, hem de işçi sınıfını en geniş anlamıyla temsil eden (işsizleri, işçi kö-

[1] Ayrıca bakınız, Batılı liberal demokrasiye getirdiği keskin eleştirileri için Macpherson (1977); yaptığı daha geniş çalışma ve geçiş kuramına, özellikle Przeworski'ninkine getirdiği eleştiri için Adler and Webster (1995); Güney Afrika'nın toplumsal dönüşümü bağlamında devlet kuramları incelemesi için Le Roux (1996).

kenli öğrencileri ve yoksul köylüleri de içine alan) örgütlerin baskın olduğu güçlü ve özerk bir sivil toplum anlayışı olarak billurlaşmıştı. Bu anlayışla, sivil toplumun sıradan insanları, kamu yönetiminin formülasyon ve uygulamasına maksimum düzeyde katılabilmek için örgütlendiler. Böylece devlet iktidarına (bürokratik ve politik alanlarında) ve liberal anlayışın tersine "sivil toplum"da sayılmayan hizmetler sektörüne, bir karşı-iktidar sunulmuş oldu (Mayekiso, 1992; Friedman, 1992; Swilling, 1993 ve Ginsberg&Webster, 1995).

Bu "demokratik sosyalizm" ya da "katılımcı sosyal-demokrasi" anlayışı, Sovyetik tarzdaki devlet sosyalizminin deneyimlerinin başarısızlığından dolayı (Slovo, 1990) pazara ve özel sektöre, ekonomik bir büyümenin gerçekleşmesine olanak sağlayacak bir rol verdi, ama onları, devlet ve (işçi sınıfının baskın olduğu) sivil toplum tarafından saptanan gelişme projesiyle sınırladı.

Bir başka deyişle tasarlanan demokrasi modeli bağımsızdı. Çünkü hem sıradan yurttaşların toplumsal yaşamın her alanındaki karar alma sürecine maksimum katılımına (ifade, hareket, toplanma, vb. gibi anayasal özgürlüklerle güvence altında olan) hem de, ekonomik büyümeyle üretilen fazlalığın bütün yurttaşlar arasında dengeli bir biçimde dağıtıldığı eşitlikçi bir toplumsal düzene (açlıktan, yoksulluktan, evsizlikten, vb. korunma gibi anayasal özgürlüklerle güvence altında olan) dayanıyordu.

Bu demokrasi anlayışı, 1990'lı yılların başlarında Güney Afrika Sendikalar Kongresi'nin (COSATU, *Congress of SA Trade Unions*) önerdiği Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Programı'nın (RDP, *Reconstruction and Development Programme*) ilk taslaklarında açık değildir. (Program, 1994'deki ilk demokratik seçimler sırasında Afrika Ulusal Kongresi'nin -ANC, *African National Congress*- politik manifestosu olacaktı). Daha sonra ANC'nin yönettiği ittifak[2] tarafından ikinci kez ele alınan taslak, RDP'nin bağımsız-demokratik karakterinin bazı

[2] Bu ittifak COSATU, Güney Afrika Komünist Partisi (SACP, *Communist Party*) ve Güney Afrika Ulusal Yurttaş Birliği'nden (SANCO, SA National Civics Association) oluşuyordu.

yönlerinin içini boşaltsa da, belgenin son hali, katılım ve yeniden dağıtımın kilit unsurlarını korumuştur.

Örneğin "devleti ve toplumu demokratikleştirmek" bölümünde RDP, ANC'nin ve "entegral demokrasi" ittifakının (geniş haberleşme ve eğitim hakları ve temsili, katılımcı ve doğrudan demokrasiyi cesaretlendiren kurumsal bir ağ öngören) vizyonunu açıkça belirtir (ANC, 1994:120). Bağımsız-demokratik ilkeler ayrıca, ANC'nin ve ittifakın makro-ekonomik araştırma grubunun 1993 raporunda, makro-ekonomik düzeyde geliştirilmiştir (Merg, 1993).

Ama (bazılarının umduğu gibi) kurtuluş hareketleri iktidarı alamamıştır (SACP, 1989). Bunun yerine, Apartheid rejimiyle kurtuluş hareketleri arasında, açmazdan çıkmak için bir anlaşma sağlamaya yönelik pazarlıklar yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Sağlanan anlaşma hem ekonomik ve toplumsal manzarayı dönüştürmüş, hem de eski düzenin temel çizgilerini korumuştur.

Esas olarak ANC, ittifak ve Apartheid hükümeti arasında yapılan (ama Liberal Demokratik Parti ve sağcı Özgürlük Cephesi gibi muhalefet partilerinin de katıldığı) uzun pazarlıklardan sonra varılan anlaşma, bağımsız-demokratik kavramların yoğun içeriğini büyük ölçüde boşaltmıştır. "Halk iktidarı" kavramı, (seçilmiş temsilcilerin, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde iktidarın dizginlerini eline aldığı ve hem politik, hem de demografik düzlemde güçlenmek için yönetimi dönüştürmeye başladığı) parlamenter temsili demokrasiye indirgenmiştir.

1996 Güney Afrika Anayasası iki demokrasi biçiminin (yöntemsel ve bağımsız) unsurlarını birleştirir. Çünkü hem yurttaşlarına temel hak ve özgürlükleri (ifade, hareket ve toplanma özgürlüğü gibi bir yurttaş hakları bildirgesinde -*Bill of Rights*- yazılı olan özgürlükler) vermekte, hem de çok partili özgür seçimlere, bazı toplumsal ve ekonomik haklara (kısıtlı), ortak yönetimin kurum ve yöntemlerine, politik formülasyona kamusal katılıma ve özel mülkiyetin korunmasına olanak tanımaktadır. (Bu sonuncusu yeniden dağıtıma -özellikle toprakların yeniden dağıtımına- ket vuran ve özel girişime ve pazar ekonomisine cesaret veren bir uygulamadır).

ANC, iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, liberal yöntemsel demokrasiyi (birkaç katılımcı çizgiyi koruyarak) daha da güçlendirmiştir. Merg raporunda geçen (ve COSATU ve SACP tarafından benimsenen) Keynesçi öneriler, işin arkasında IMF ve Dünya Bankası'nın olabileceği kuşkularıyla, ANC tarafından dikkate alınmamıştır (Bond, 1999). Hükümet, ekonomiyi oturtmak amacıyla, 1996'da danışma politikasından vazgeçmiş ve tek taraflı olarak GEAR'ın (*Growth*, Kalkınma, İstihdam ve Yeniden Dağıtım Programı, çev.) makro-ekonomik çerçevesini kabul etmiştir (Marais, 2001). Bu çerçevede, mali açığın azaltılmasına, enflasyonun denetimine, vergilerin düşürülmesine, özelleştirmelere, ticaretin liberalleştirilmesine ve ihracata yönelik büyümeye ilişkin çok sayıda klasik neo-liberal çizgi bulunur.

Bazı gözlemcilerin bunu, RDP'den (GEAR için) radikal bir dönüş olarak değerlendirmesine karşın (Bond, 1999), sosyal-demokrat hız, neoliberalizmin işine yarayacak bir biçimde (tamamen) kırılmamıştır. 1990'lı yıllar, yeni devletin, iki akıntının hareketlendirdiği sularda yüzdüğü yıllardır: Bir yanda ekonominin büyümesi ve mali açığın azaltılması, diğer yanda toplumsal açığın azaltılması söz konusudur ve bu işlevlerin sıraya konması gerekmektedir.

Aslında bu son yıllar, (mali açığın ve enflasyon oranlarının düşmesi, mali gelirlerin yükselmesi, borç miktarının azalması, ihracatın artması ve yavaş yavaş ekonominin büyümesiyle) ekonomik "temellerin" oturduğuna tanık olurken, hükümet de, (sosyal hizmetlere ilişkin önemli devlet harcamalarını ve gençlerin istihdamında büyüme sağlayacak inisiyatifleri öngören) daha cesur bir bütçe hazırlamak için, stabilizasyondan ve görece bir mali sıkılıktan gitgide daha çok söz eder olmuştur (*Business Day,* 24.01.03). 2003 bütçesi bu yönde ihtiyatlı bir eğim göstermektedir (Manual, 2003).

Hükümet departmanları çoğunlukla (ve GEAR'a karşın), RDP'de, yetkilerini karşılıklı olarak kullanabilmek için bir yönetim rotası görmüşlerdir. Mali sıkılıkla toplumsal adalet arasındaki gerilim genellikle, finans departmanıyla diğer departmanlar arasındaki sert pazarlıklarda ifade bulmaktadır. Gerilim bazı durumlarda da (hizmetteki vasatlık ve toplumsal

açık konusunda etkili olamama olgularının yalnızca bütçedeki sıkıntılardan ya da "neoliberalizm"den kaynaklanmadığını göstererek) ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki harcamaların yönetiminde hükümetin gösterdiği beceriksizlik noktasında yaşanmıştır. Bazı durumlarda, kurum ve insan kaynakları alanındaki sıkıntılar da belirleyici etmenler olabilmektedir (Southey and Haffajee, 2003).

Devlet, RDP'nin içerdiği ve genel olarak Anayasanın da kesinlikle öngördüğü tavsiyeleri izleyerek, toplumsal adaletin çıkarı çerçevesinde, -çoğu kez, kamunun ve aktörlerin kamu yönetimi formülasyonuna katılımını kurumsallaştırarak- pazarı düzenleyen önemli kurum ve araçları düzenlemiştir. Bu durum, çalışmaya, çalışmadaki hakkaniyete, istihdamın temel koşullarına ve yeteneklerin gelişmesine ilişkin bir dizi ilerici yasayla birlikte özellikle şu kurumlarla somutlaşmıştır (Webster& Adler, 1999 ve COSATU, 2000): Bağımsız Yayın Kurumu (IBA, *Independent Broadcast Authority*), Güney Afrika İletişim Kurumu (SATRA, *SA Telecommunications Authority*), Ulusal Ekonomi, Kalkınma ve Emek Konseyi (NEDLAC, *National Economic, Development and Labour Council*), Rekabet Komisyonu ve Yargı Kurulu (*Competitions Commission and Tribunal*), Ulusal Nitelikler Çatısı (NQF, *National Qualifications Framework*), Uzlaştırma, Arabuluculuk Hakemlik Komisyonu (CCMA, *Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration*), İnsan Hakları Komisyonu (*Human Rights Commission*) ve Türler Komisyonu'yla (*Gender Commission*). Öte yandan, Haberleşme Özgürlüğü Yasası ve Yönetsel Hukuk Yasası gibi yeni yasal düzenlemeler (hükümetin ve özel sektörün şeffaflığı üzerindeki etkileri nedeniyle) potansiyel olarak devrimci yasalardır.

Sonuç olarak legal ve kurumsal kadro, yöntemsel liberal demokrasi lehine bir eğilim göstermekle birlikte, devletin yönlendirdiği bağımsız demokrasiden, pazarın yönlendirdiği neoliberalizme doğru kayarak, gelişme tarzında büyük bir değişime yol açacak gibi görünmektedir. Bu kadro, "pazarın kökten dinciliği"nin yükselmesiyle dünya ölçeğinde desteklenen kapitalist sınıfın, (hegemonyacı konumunu koruduğu) ülke içerisindeki güçler dengesini yansıtır. Emek, birçok cephede

geri çekilmesine karşın bazı savaşları kazanmış ve belli bir öneme sahip bir karşı güç olarak kalmıştır.

II- Yeni Emek Sorunu

Güney Afrika ekonomisi, küresel ekonomiye yeniden katılımı sırasında, az işgücü gerektiren teknolojilerin neden olduğu işsizliğin, informel sektörün ve toplumsal eşitsizliklerin küresel büyüme eğilimlerini izlemiştir.

Bhorat (2002), 1995 ve 1999 yılları arasında 1,1 milyon ek işçiyi temsil eden istihdam sayısında % 12'lik bir artış olduğunu ileri sürerek tartışma açarken, COSATU araştırmacıları bu doğrulamayı yeniden incelemeye almışlardır. Makgetla ve Van Melis (2002), Güney Afrika resmi İstatistik Kurumunun yaptığı istihdam tanımını, bu dönemde, "çok az şey sağlayan, hatta hiçbir şey sağlamayan geçim stratejilerini" de içine katmak üzere, değiştirdiğini açıklamaktadırlar. Naidoo (2003), GEAR'ın, 1996 ve 2000 yılları arasında 400 000 istihdamlık net bir büyüme sözü yerine, 100 000 istihdamlık bir azalmanın gerçekleştiğine ilişkin daha genel bir bakış açısını savunur.

Yine de herkes, istihdam yaratılsın ya da yaratılmasın, emek pazarına 5 milyondan fazla yeni girişle, bu dönem boyunca işsizlik düzeyinin yükseldiği noktasında görüş birliği içerisindedir. Güney Afrika İstatistik Kurumu, yeniden iş aramak için cesareti olmayanları dışarıda tutarak dar bir "işsiz" tanımı yaparken (bakınız çizelge A), 1995'de işgücünün % 16'sı olan (2 milyon insan) işsizlerin sayısının, 2002 Eylül'ünde % 30'a (yaklaşık 5 milyon) yükseldiğini tahmin etmektedir. Eğer geniş bir tanım yapılacak olursa, yaklaşık 16 milyon potansiyel işgücü üzerinden, yaklaşık 7 milyon insan (% 42) işsizdir (Stats SA, 2003).

Güney Afrika, yaklaşık 28 milyonu 15 ve 65 yaşları arasında olan 40 milyon civarında bir toplam nüfusa sahiptir. Bu nüfusun, tam gün okuyan öğrenciler, tam gün çalışan hizmetçiler, sakatlar, kronik hastalar ve emeklileri içine alan 12 milyondan biraz fazlası, ekonomik olarak aktif olmayanlar olarak değerlendirilir.

Çizelge A: 2000 Eylül'ünde. Resmi işsizlik tanımına göre emek pazarı eğilimleri

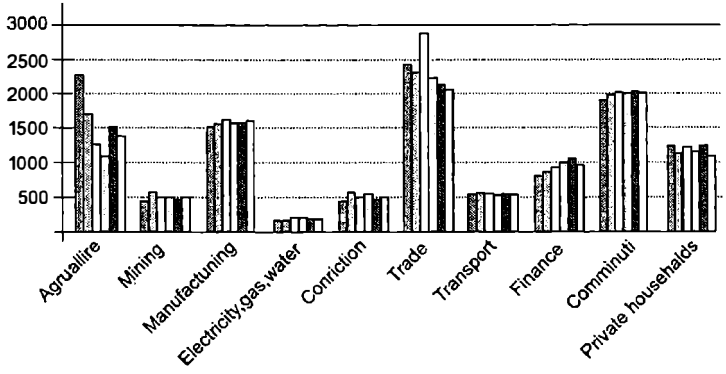
		bin olarak
a	İşçilerin toplamı	11 029
b	İşsizlerin toplamı (resmi tanım)	4 837
c	Ekonomik olarak aktif olanların toplamı (a artı b)	15 866
d	Ekonomik olarak aktif olmayanların toplamı	12 118
e	Yaşı 15–65 arasında olanların toplamı	27 984
f	Resmi işsizlik oranı (bx 1 00/c)	% 30,5
g	Emek pazarına katılım oranı (ex 1 00/e)	% 56,7
h	İşgücünün kullanım oranı (ax 1 00/e)	% 39,4

Kaynak: Statistic SA, Labour Force Survey, Eylül 2002.

Şekil 1'in gösterdiği gibi işçilerin büyük bir çoğunluğu, büyük ölçüde informel olan toptan ve perakende ticarette istihdam edilmiştir. İnsani yardım ve sosyal hizmetleri içine alan komüniter sektör, ikinci en büyük işverendir. Avlanma, orman işletmesi ve balıkçılık da dahil olmak üzere tarımdaki dalgalanmalar, özellikle meyve üretimi sektöründeki mevsimlik çalışmaya dayandırılmaktadır.

Endüstri, 2002 Eylül'ünde 1,5 milyondan fazla işçiyle, tarımdan sonraki üçüncü en büyük işveren olarak, finans hizmetleri, evişi sektörü (özellikle hizmetçileri içine alarak), inşaat ve ulaşım sektörünü göstermektedir. Bir dönem ekonominin baskın sektörü olan maden endüstrisi ancak dokuzuncu sırada yer alır.

Şekil 1: Sektör istihdamı: Şubat 2000, Eylül 2000, Şubat 2001, Eylül 2001, Şubat 2002, Eylül 2002

Bin olarak

Tarım – Madencilik – Endüstri –Elektrik, gaz, su – İnşaat – Ticaret – Ulaşım – Finans – Komüniter – Ev işi.

Kaynak: Statistic SA, Labour Force Survey, Eylül 2002.

Çizelge B, formel ve informel sektörlerin istihdamının ayırt edilmesine olanak verir. Güney Afrika İstatistik Kurumu "informel" deyimiyle, kayıtlı olmayan ve "evde, sokakta ya da diğer informel biçimlerde gerçekleşen küçük istihdamları" kastetmektedir. Bu tanım, serbest çalışanları ve ev personeli gibi serbest olmayan üreticileri içine alır. Bu tanım, formel ve kayıtlı (ama sürekli sözleşmesi olmayan ya da hiç sözleşmesi olmayan) girişimlerdeki, taşeron, gündelikçi, geçici, mevsimlik ya da yarı zamanlı işgücü gibi "informel" ücretli emeği içine almaz. "Ölçüsüz bir tarzda kadın emeği gerektiren" (Lund & Skinner, 1999) ve 3,1 milyondan fazla işçiyi (toplamın %28'i) temsil eden bu daha geniş informel emek tanımı, B3 çizelgesinde "informel" ve "hizmetçilik" olarak tanımlanan sektöre eklenerek, ikinci bir emek pazarı oluşturur.

Diğer bir deyişle resmi istatistikler, 11 milyon işçinin 7,8 milyonunun formel sektörde olduğunu gösterirken, formel sektör işçilerinin büyüyen bir bölümünün, yeni bir arayışa kapı açacak bir biçimde "informelleştiğini" göstermez (daha ileride görülecek). İnformel sektör işçileri özellikle ticarette ve tarım-

da, sonra da inşaatta (227 000) ve komüniter hizmetlerde bulunurlar.

Çizelge B: Formel ve informel sektörlerdeki (tarım da dahil) istihdam

SEKTÖRLER	FORMEL		İNFORMEL		HİZMETÇİ		TOPLAM	
	S. (bin)	%	S. (bin)	%	S. (bin)	%	S. (bin)	%
Tarım	811	10,3	520	23,4			1 347	12,2
Madenler	492	6,3	5	0,2			499	4,5
Endüstri	1.439	18,3	183	8,2			1 631	14,8
Elektrik	80	1,0	-	-			81	0,7
İnşaat	328	4,2	227	10,2			570	5,2
Ticaret	1.358	17,3	800	36,0			2 177	19,7
Ulaşım	445	5,7	104	4,6			550	5,0
Girişim hizmetleri	959	12,2	58	2,6			1 021	9,3
Komüniter hizmetler	1.867	23,8	172	7,7			2 016	18,6
Hizmetçilik	15	0,2	150	0,7	875	100,0	1 041	9,4
Diğerleri/belirsizler	51	0,6	5	0,2			65	0,6
TOPLAM	7.845	100,0	2.223	100,0	875	100,0	11029	100,0

Toplamlar belirsiz sektörleri içine almaktadır.
Kaynak: Statistic SA, Labour Force Survey, Eylül 2002.

1995 ve 2000 yılları arasında kamu sektöründe, uluslararası eğilimlere (hacmin düşürülmesi ve dağıtma) uygun olarak, 200 000'e yakın istihdam kaybolmuştur (Naidoo, 2003). Bunların en azından 20 000'i, yarı-devlet kuruluşu Telkomun özelleştirilmeye hazırlandığı telekomünikasyon sektöründedir.

İstihdamdaki kayıplar 1994'den itibaren özellikle madencilik, en çok da altın madenciliği sektöründe ve giyim, deri ve tekstil gibi endüstri sektörlerinde görülmüştür. Bu sektörlerin, informel emeği ve taşeronluğu arttırma gibi bir deneyimleri de vardır (Bezuidenhout & Kenny, 2002 ve Mosoeta, 2001). Çok sayıda eski giyim işçisi, eşdeğer gelir düzeylerinde ama sağlık hizmetine ve emeklilik hakkına sahip olmadan, taşeron olarak hizmetçiliğe angaje edilmiştir. Perakende satış sektörü de daha

çok gündelikçi işçiye başvurmuştur (Kenny, 2003). Çeşitli sektörlerdeki esnekliğin toplam etkisine yönelik kullanılabilir rakamların hâlâ olmamasına karşın tahminler, perakende satış sektöründeki istihdamın tamamının en azından % 20'sini ve inşaat sektöründekinin de % 60-80'ini gündelikçi işçilerin oluşturduğunu göstermektedir. Finans ya da haberleşme teknolojisi sektörü gibi bazı sektörler de yüksek düzeyde taşeronluğa başvurmuştur, ama kalifiye işçilerin pazarlık gücü, atipik çalışma koşullarını daha uygun kılabilmektedir.

COSATU'nun çizgisindeki Ulusal Ekonomik Gelişme ve Çalışma Enstitüsü'nün (NALEDI, *National Labour and Economic Development Institute*) bir çalışması, en büyük endüstri sektörlerinden biri olan teknik ve metalürjik sektörde, konvansiyonel olmayan istihdamın yüksek oranlarını gösterir. Atipik çalışma, bu sektörün toplam istihdamının yalnızca % 15'ini oluştururken, 1999 ve 2002 yılları arasında, belli bir altsektördeki gündelikçi emek % 272, geçici emek % 41 ve taşeron emek de % 322 yükselmiştir (Naidoo, 2003).

Theron ve Godfrey'in (2000) gösterdikleri gibi, periferik ya da atipik çalışma artmaktadır ve formel ve sürekli istihdamın, ölçüt olmaktan çok istisna olmasında reel bir tehlike vardır. Eğer hükümet, işsizliği gidermek amacıyla, emek pazarının daha fazla esnekliğinin lehine, (özellikle de bu pazarın içerisinde ikinci bir kayıt dışı ucuz işgücü yaratarak) işverenlerin ve muhalif politikacıların taleplerine boyun eğerse, bu böyle sürüp gidecektir.

Toplumsal eşitsizlik artmıştır: Güney Afrika, dünyadaki en yüksek Gini katsayılarından birine sahip olmasıyla tanınmıştır ve bu durum demokratik rejimde değişmemiştir. *Reserve Bank'a* göre emeğin gelir payı 1990'da % 57'den daha fazlayken, 2002'de % 52'den daha aza düşmüştür. Güney Afrika İstatistik Kurumuna göre Afrikalı bir ailenin ortalama geliri % 19 azalırken, en yoksul ailelerin % 60'ının toplam gelir payı 1995'de % 17'den, 2002'de % 15'e düşmüştür. Buna karşılık beyaz bir ailenin ortalama geliri bu dönem içerisinde % 16 artmıştır.

III- Meydan Okumalara Halk Yanıtları

İşçi sınıfının en yaşayabilir örgütü COSATU'dur. 1970'li yılların başında siyah işçilerin sendikal örgütlerinin yeniden ortaya çıkışından sonra, 1985'de kurulan COSATU, halk direnişinin iki geleneğini temsil eder: Bir yanda ANC'nin ve SACP'nin, ırkçı olmayan "devrimci ulusalcılığı", ya da "halk" aracılığıyla sınıflar-arası dayanışmaya vurgu yapan "popülizm"i, diğer yanda esas olarak kapitalist sömürüye karşı olan sınıfın dayanışmasına yönelmiş "işçici" gelenek. Birincisi 1980'li yıllarda Apartheid rejimine karşı politik mücadeleye vurgu yaparken, ikincisi, işçi önderliği temelinde sağlam örgütler kurmakla ilgilenmiştir.

Bu ayırt edici çizgiler, 1985'e doğru yaklaşık 500 000 üyesiyle Güney Afrika tarihinin en büyük sendika federasyonunun oluşmasına neden olarak, silinmeye başlamıştır. Federasyonun üye sayısı 2003'de, kayıtlar, yeni katılımlar ve birleşmelerle hızla 1,8 milyona ulaşmıştır. Başlıca bileşenleri, Ulusal Maden işçileri Sendikası (NUM, *National Union of Mineworkers*) ve hem "popülist" hem de "işçici" gelenekleri temsil eden Güney Afrika Ulusal Metal işçileri Sendikası (NUMSA, *National Union of Metalwokers of SA*)'dır. Bu iki sendika 1990'lı yıllar boyunca düşük bir üye sayısına sahipken, asıl sendikal büyüme, Apartheid döneminde her çeşit sendikal örgütlenmenin ortadan kaldırıldığı kamu sektöründe gerçekleşmiştir. Kamu sektörünün en önemli sendikası, Eğitim, Sağlık ve Birleşik İşçiler Ulusal Sendikası'dır (NEHAWU, *National Education, Health and Allied Workers Union*).

Toplam sendikal yoğunluk[4], 1979'da % 15,4'den (702 000 işçi), 1985'de % 27,6'ya (1,4 milyon işçi) yükselmiştir. 1992'de, önce düşüp,1996'da yeniden % 57,5'e (3 milyondan fazla işçi) yükselmeden önce, % 57'lik bir doruğa (2,9 milyon işçi) ulaşmıştı. COSATU bu yıl, kendisine katılan sendikaların tamamının % 58'ini oluşturan 20 şubeye sahipti. Diğer sendika federasyonlarının arasında, sendikalı işçilerin yaklaşık % 7'sini temsil eden Sendikalar Ulusal Konseyi (NACTU, *National*

[4] Bu dönemde kamu sektörü, ordu ve polis, tarım çalışanları ve hizmetçiler hariç, "örgütlenebilir" tüm işçilerin yüzdesi olarak örgütlü işçilerin sayısı.

Council of Trade Union,) vardı. NACTU 1986'da, Pan Afrika Kongresi (PAC, *Pan-Africanist Congress),* ve bir önceki yıl COSATU'yla birleşmeyi reddeden siyah "vicdan grupları" çizgisindeki sendikalardan sonra kurulmuştu. Özellikle "beyaz yakalı" tutucu işçilerden oluşan, daha sonra Güney Afrika Sendikalar Federasyonu (FEDUSA, *Federation of Union of SA*) olan Güney Afrika Emek Federasyonu (FEDSAL, *Federation of SA Labour)*, sendikalı işçilerin yaklaşık % 9'unu temsil ediyordu. COSATU, NACTU ve FEDUSA, genel duruma ve NEDLAC gibi üç bölümlü biçimlerdeki yönetime karşı birleşik bir cephede, gitgide artan bir işbirliğine girmiştir. 2002'de kamu sektörünü içine alarak, ama tarım sektörünü ve informel sektörü dışarıda tutacak biçimde, 700 milyon çalışanın, yaklaşık 3 milyonunun sendikalı olduğu varsayılmıştır; bu da uluslararası ölçütlere göre çok yüksek bir oran olan yaklaşık % 43'lük bir sendikal yoğunluğa denk düşer. Bununla birlikte sendikalıların yalnızca yarısı COSATU tarafından örgütlenmiştir; kalanlar FEDUSA (yaklaşık 500 000 üye) ve NACTU (100 000'den az üyeyle tam bir şaşkınlık içinde olan) ve bol miktarda yeni "sendika" arasında dağılmıştır. Bu sonuncular, işçilerden finansal anlamda yararlanmayı düşünen bireyler tarafından yönetildiği için, kayıtlarının büyük bir kısmı Çalışma Departmanı tarafından kısa bir süre önce iptal edilmiştir.

COSATU, toplam 1,77 milyon üye sayısına ulaşmak üzere, 1985'den sonra % 350 ve 1994'den sonra % 34,3 oranında bir artışla (Naidoo, 2003), işçi hareketleri içerisinde en önemli güç olduğu halde, son yıllarda ilk kez üye sayısında sert bir düşüşe tanıklık etmiştir. Özellikle istihdam kayıplarından, ama aynı zamanda sendikaların kendi sektörlerine başarılı bir şekilde girebilme kapasitelerinin olmayışından dolayı COSATU 2000 yılından itibaren 112 171 üyesini kaybetmiştir. Çok sayıda üye, ciddi finans güçlükleri yaşamaktadır; HIV/AIDS korkusu mevcut üye sayısını aşındırmaya başlamıştır ve COSATU'ya üye olmayan tutucu sendikaları bir araya getiren Güney Afrika İşçi Sendikaları Konfederasyonu (CONSAWU, *Confederation of SA Workers' Unions*) ve sağcı Mynwersunie'den sonra oluşan Dayanışma gibi yeni federasyonlar bazı sektörlerde tehdit oluşturmaktadır (COSATU, 2003).

Üye kaybı özellikle metalürji, maden ve tekstil sektörlerinde -yoğun bir biçimde taşeronluğa ve gündelikçi emeğe başvuran sektörler- görülmüştür. COSATU, birçoğu kadın olan bu "atipik" ya da güçsüz işçileri üye yapmanın bir yolunu bulamamış görünmektedir. Sendikal etkinliklerde azalmaya yol açan ciddi finans yönetim ve örgüt sorunları gibi, sendika yönetiminde erkek egemenliğinin sürmesi de bir etmen olabilir. Bir diğer etmen, "çalışma grupları"yla ya da (promosyonlarla işe yarar gösterilen) sendika önderlerinin satın alınması girişimleriyle, sendikayı yönetim anlamında sınırlama stratejisidir. Üyelerinin "informelleşmesinden" bazı sendikacılar da endişe duymaktadır (Naidoo ve Horn, 2003).

COSATU, sendikanın ulus, eyalet ve endüstri düzeylerinde, üç parçalı ve çok parçalı bir dizi organa katılımını kurumsallaştıran, sendikal harekete politik karar alma sürecinde güçlü bir ses veren yeni bir düzenin kurulmasında çok büyük bir rol oynamıştır. Formel sektördeki sürekli işçilere en iyi korumayı sağlayan başlıca çalışma yasalarının çıkarılmasında (birçokları yasların uygulanmasını sağlamaya çalışmakla yetinirken), COSATU'nun önemli bir etkisi olmuştur. COSATU, emeğe bir dizi yasal inisiyatifte söz hakkı veren parlamenter bir büro kurmuş ve tüm pansiyon fonlarında yöneticilik görevlerinin % 50'sini alma hakkını kazanmıştır. Bununla birlikte bu durum, COSATU 1997 Eylül Komisyonu'nun, örgütün yapmaya karar verdiği her şeye girişebilecek kapasitede olmadığını açıklamak durumunda kalmasına ve işçi hareketinin enerjisinin azalmasına engel olmamıştır. COSATU artık stratejik bir yeniden merkezileşmeye daha çok gereksinme duymakta ve örgütsel bir rönesans sürecinden geçmektedir (COSATU, 2000; Naidoo, 2003; COSATU, 2003).

Bazılarına göre ANC ve SACP arasında devam etmekte olan ittifak COSATU'ya, iktidardaki ANC'yi etkileme olanağı verecek olsa da, COSATU her şeyden önce küçük partneri temsil etmektedir, Bu durum, hükümetin 1996'da GEAR neoliberal politikasını kabul ederek COSATU'yu dikkate almamasıyla ve parastatalları (sermayesinin % 50'sinden fazlası hükümetin denetiminde olan kamu kuruluşu, çev.) tam olarak ve suyun dağıtımı gibi temel hizmetleri de kısmi bir biçimde

özelleştirmeyi sürdürmesiyle açıkça görülmüştür. Bununla birlikte COSATU'nun NEDLAC içerisinde ve diğer forumlarda uygulamayı düşündüğü (ve 2001 ve 2002'deki özelleştirme karşıtı iki grev gibi kitle eylemleriyle desteklenen) baskı, hükümeti özelleştirme planlarında sakınımlı olmaya itmiştir. Bu ittifak aslında egemen partiyle birleşmeyi gerektirmiyorken COSATU'nun ittifakta kalmasının asıl nedeni, üyelerinin çoğunluğunun ANC'yi destekliyor olmasıdır (Ginsburg ve al, 1995)[5]. İttifaktan ayrılma, COSATU'da ve onun sektörsel şubelerinde dramatik bir kopmayı kışkırtabilir ve emeğin örgütlenmesindeki büyük kazanımları tartışma konusu yapabilir.

Bazı yöneticiler daha kurnaz bir biçimde, bu ittifakı (yönetimde iyi konumlara gelmek için) bir atlama tahtası olarak görmektedir. Gerçekten de COSATU'nun önemli liderleri 1994'den sonra hükümet bakanları ya da eyalet başbakanları olmuştur. Bunun en son örneği 1999 seçimlerinden sonra Gauteng eyaletinin başbakanı olan Sam Shilowa'dır. COSATU artık seçimlerde, yöneticilerini ANC'nin üst düzey görevlerine önermeyi reddetmektedir. Yöneticilerinin 2004'de ANC listesinde olmasını engellemeyi başarıp başaramayacağını zaman gösterecektir.

COSATU'nun, "işçici" geleneğe sıkı sıkıya bağlı liderlerinin küçük bir bölümü ittifaktan ayrılmayı ve özerk bir işçi partisi oluşturmayı savunmaya devam etmektedir. Bunun yakın bir gelecekte olası görünmemesine karşın, bu istekler kısmen, Stalinci geçmişine çok bağlı ve ANC'nin "tahtasında asılı" olarak değerlendirilen SACP'nin neden olduğu düş kırıklığından ileri gelmektedir. Bununla birlikte, SACP içerisinde büyük bir kesim ısrarla, (Joe Slovo'nun ayrılması ve 1993'de Chris Hani'nin katledilmesiyle etkisini şu son yıllarda ciddi anlamda kaybeden) ANC'yle yapılan ittifaktan kopmayı istemektedir. Ronnie Kasrils, Alex Erwin, Jeff Hadebe, Geraldine Fraser-Moleketi ve Sydney Mufamadi diğer önemli liderler ise, ba-

[5] 1994'de sendikaların politik tavırları üzerine yapılan bu anketin, benzer sonuçlar (yani ittifaka kitlesel bir destek) ortaya koyan bir devamı 1998'de yapılmıştır. 2004 seçimlerinden önce, işçiler arasındaki tavrın son yıllarda değişip değişmediğini anlamak için yeni bir çalışma (şimdiki metnin yazarının da içinde olduğu bir araştırmacılar birliği tarafından) yapılacaktır.

kanlıklarda önemli görevler almışlardır, GEAR politikası demek olan hükümet politikasına bağlıdırlar ve SACP üyelerinden ve SACP'nin bugünkü yönetiminden uzaklaşma eğilimindedirler.

SACP'nin yalnızca birkaç bin üyesi vardır ve Jeremy Cronin, Rob Davies ve Yunus Carrim gibi başlıca yöneticileri aynı zamanda parlamentonun etkili üyeleridirler. Bazıları bunun, partinin tabanda güçlenmesine pek de yaramadığını düşünse de diğerleri SACP ve COSATU olmadan ANC'nin daha fazla sağa sapacağının altını çizmektedirler. Bu sonuncular ANC'nin, geçen yılki politik konferansı sırasında sola dönmesini, SACP ve COSATU'nun arka plandaki etkisine örnek olarak gösterirler.

Aslında geçen yıl yapılan (ANC'nin birkaç yüz kişilik defilesinin, yeni toplumsal hareketlerden oluşan bir platforma ait yaklaşık 10 000 gösterici tarafından komik duruma düşürüldüğü) Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sırasındaki "pazarlar savaşı"ndan ve COSATU'nun özelleştirme karşıtı gösterisinden sonra ANC, "sosyal-demokrat" inançlarını belgeleme çabasına girmiştir. Burada seçimlere yönelik bir savaş hilesinin mi, yoksa (ANC'nin, çoğunlukla işçi sınıfından gelen ve ANC'yle müttefikleri COSATU ve SACP arasındaki uyuşmazlıktan hoşnut olmayan üyelerinin huzursuzluğuna yanıt olarak) reel bir değişmenin mi söz konusu olduğunu zaman gösterecektir.

Çeşitli yörelerde ve değişik nedenlerle yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışından ANC de endişe duymaktadır. Bu gruplardan, daha hızlı bir reform için mücadele eden Topraksızlar Hareketi (LPM, *Landless Peoples Movement*), AIDS'e karşı en iyi tedaviyi isteyen Tedavi için Eylem Kampanyası (TAC, *Treatment Action Campaign*) ve hükümetten yoksulluğun artmasına karşı global bir sosyal güvenlik sistemi kurmasını isteyen Temel Gelir Ödeneği Koalisyonu (Coalition BIG, *Basic Income Grant Coalition*) gibi bazıları, ANC'nin, (hükümetin politikasızlığını ya da eylemsizliğini eleştiren) bazı üyelerini kendisine çekmektedir.

ANC'ye açıkça karşı olan grupların arasında, Özelleştirme Karşıtı Forum (APF, *Anti-Privatisation Forum*), Soweto Elekt-

rik Kriz Komitesi (SECC, *Soweto Electricity Crisis Committee*), Durban İlgili Yurttaşlar Grubu (*Durban Concerned Citizens Group*) ve Batı Cap Anti-Tasfiye Grubu (*Western Cape Anti-Eviction Group)* bulunur. Bu grupları, "Stalinci" SACP'nin tarafından tarihsel olarak uzaklaştırdığı küçük sol güçler, Troçkistler ve hiçbir tarafa bağlı olmayanlar yönetmektedir. Bununla birlikte bunların birçoğu, elektrik ve su kesintisi yaşayan *township*lardaki eski ANC üyelerinin ya da "maliyet fiyatına" temel hizmetler yaklaşımını sürdürmeye kararlı görünen uzlaşmaz yerel danışmanların desteğini kazanmıştır.

Can çekişmekte olan Güney Afrika Ulusal Yurttaş Birliği (SANCO, *SA National Civics Association*), diğer yurttaş örgütlerinin tırmanışına yanıt olarak, townships göçmenlerini ve yaşadıkları gündelik yoksunluğu gündeme getirmek için (kuşkusuz ANC'ye uzlaşarak) yeniden dirilmiştir. Örneğin Soweto'daki göçmenlerin ödenmemiş elektrik faturalarının iptal edilmesi için, hükümetle (bu konuda saldırgan bir kampanya yürüten SECC'nin teline dokunacak olan) önemli bir anlaşmanın görüşmelerini yapmıştır.

İnformel ya da esnek çalışan işçilerin formel sektörde örgütlenmesinin önünde ("endüstri sendikacılığının, 'esnek çalışan işçileri' entegre etme yeteneğinin sınırlarını" ortaya çıkaran) sayısız engel bulunurken (Webster, 2003), informel sektörde örgütlenme, tek tük ve çekirdek halindedir. 1999'da informel ticaret alanında ortaya çıkan örgütler üzerine yapılan bir inceleme, Johannesburg, Durban, Cap, Doğu London ve Pretoria'da bulunan ve yalnızca dört tanesinin bir yönetmelik çıkarabilecek durumda olduğu ve aralarından yalnızca birinin, Bağımsız Kadınlar Birliği'nin, (SEWU, *Self-Employed Women's Union*) kendi üyeleri tarafından denetlenebilir göründüğü, 13 örgütün varlığını ortaya çıkarmıştır (Lund and Skinner, 1999).

Bu örgütlerin birçoğu birkaç yüz üyeye sahiptir ve yalnızca altı tanesi binden fazla üyesi olduğunu söylemektedir. En önemli örgüt olan Afrika İnformel Meslekler ve İşportacılar Konseyi (ACHIB, *African Council of Hawkers and Informal Business*), resmi olarak onaylanmamasına karşın 100 000 üyesi

olduğunu öne sürmektedir. Yerel hükümetle pazarlıklarda üyelerini temsil ederken, erkek egemen örgütsel bir yapıya ve çok az demokratik katılım göstergesine sahiptir. Göçmen sokak satıcılarına karşı genellikle gerici tavırlar almış ve Serbest Pazar Kurumuyla (*Free Market Foundation)* ittifaklar yapmıştır. Jabulani Ticaret Kulübü (*Jabulani Trading Club)*, 6 000 üyesi olduğunu ve Inkatha Özgürlük Partisi'nin (IFP, *Inkatha Freedom Party*) geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemektedir.

Özellikle sokak satıcılarını ve hizmetçi kadınları bir araya getiren SEWU, bugünkü 2 300 üyesiyle, kırsal bölgede, özellikle Durban'da, informel sektörün en iyi örgütlenmiş sendikası durumundadır. 1994'de, eski COSATU'lu sendikacı Pat Horn'un yardımıyla kurulan SEWU, Hindistan'daki Bağımsız Kadınlar Birliği (SEWA, *Self Employed Women's Association*, 600 000'den fazla üyesiyle bu ülkenin en önemli kayıtlı sendikası) modelini örnek almıştır. SEWU COSATU'yla birlikte, informel birliklerden çıkıp Natal Üniversitesi'ne ve İnformel Ekonomideki Kadınların Küreselleşmesi ve Örgütlenmesi (WIEGO, *Women in the Informal Economy: Globalising and Organising*) baskı ve araştırma grubuna bağlandığı halde, (ANC'yle IFP arasındaki anlaşmazlığın damgasını vurduğu KwaZulu-Natal'ın politik ortamı nedeniyle) politik olarak bağımsız kalmıştır (Webster, 2003).

SEWU, üyelerini, "yaşamak için emeklerine bağımlı oldukları ve önemli üretken kaynaklara sahip olmadıkları" için, iş kadını embriyonları olarak değil işçiler olarak tanımlamıştır. Kadınlar, üyeleri ödenti veren ve (örgütlere egemen olan erkek eğiliminden dolayı) özgül olarak kadınların oluşturduğu seçilmiş bir yönetimi olan sendikal çizgide örgütlenmişlerdir (Webster, 2003:6).

SEWU'nun, pazarlıklarındaki en önemli partneri, şu son yıllarda kendisiyle pek çok çatışma yaşadığı Belediye Konseyidir. Eski genel sekreteri Pat Horn'a göre kadın sokak satıcıları 1995'de barınak, su ve temiz tuvalet gibi altyapılara sahip olmuşlardır ve çocukların bakımı için gereken tesisler konusunda pazarlıklar sürdürmektedirler. Aynı zamanda çeşitli ürünlerin ticareti için özgül bir pazar kazanmışlar ve teknik bir

formasyon olanağı bulmuşlardır (Webster, 2003). Öte yandan SEWU, informel emeği ulusal politikanın ajandasına koyarak önemli bir rol oynamış ve sokak ticaretiyle ilgili (yerel Durban otoritesinin de yardım ettiği) metodolojik araştırmasını kolaylaştırmak için uluslararası ilişkilerinden yararlanmıştır.

IV- Bu Mücadelelerin Geleceği

SEWU, Hindistan'daki kardeş örgütü SEWA gibi, bir sendikanın ancak işçi-işveren arasındaki ilişki bağlamında var olabileceğine ilişkin (sendikal harekette hâlâ egemen olan) geleneksel kanıya karşı çıkmıştır. Tersine Pat Horn, şunları savunur: "Bütün sendikacıların mücadeleye, en fazla sömürülen işçilerin bulunduğu yerden, informel ekonomiden başlamaları gerekir. Çünkü bu işçiler, formel ve informel ekonomilerin işçileriyle kurulan sınıf ittifaklarını ve hem ulusal düzeyde, hem de uluslararası dayanışma ifadesi anlamında düzenlenen ortak kampanyalarla somutlaşacak olan diğer ittifakları yok edecek bir meydan okumayla karşı karşıyadırlar" (2003:45).

İşte değişken bir ekonomiye ve gerilemekte olan sonuçlarına göğüs germeye çalışan örgütlü emeğe girişilen meydan okuma. Eğer emek hareketi içerisinde bazıları bu meydan okumayı ciddiye almaya başlarsa (Barchiesi & Bramble, 2003), informel işçilerin çeşitli biçimlerde örgütlenmesinin önündeki önemli engelleri aşabilecek yenilikçi çözümler bulmak üzere, uzun bir yol katetmek gerekecektir. Güçlüğün bir bölümü informel sektör işçilerinin bizzat kendilerinden gelmektedir: "Emeklerinin formelleşmesini" ve küçük girişimciler olmayı mı, yoksa geniş işçi hareketine katılmayı mı istemektedirler? (Webster, 2003)

SEWU yine de varlığının esas olarak, geleneksel emek hareketiyle (hareketin informel işçilerin örgütlenme zorunluluğunu kabul etmesi koşuluyla) ittifaklarının güçlenmesine bağlı olduğunun bilincindedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelere özgü bir görüngü söz konusudur ve yaratıcı çözümler, dünyanın bu kesiminde aranmalıdır. Pat Horn (Webster, 2003), şu görüşleri savunur: *Primo*, sendikalar informel işçileri içine alacak biçimde genişler; ya da *secundo,* var olan sendika federasyonları informel sektör için özgül dallar yaratır; ya da *tertio*, ayrıca bir

informel sektör örgütleri federasyonu oluşur ve sonra var olan federasyonlarla ittifaklar yapar; ya da son olarak, sendika federasyonları informel sektör örgütleriyle basitçe işbirliği yapabilir. Webster'in çıkardığı sonuca göre, "informel işçilerin örgütlenmesinin ve emek hareketinin geleceği, böyle bir birlikteliğe bağlıdır" (2002:25).

Politik arenada bazı APF üyelerinin ve birleşik toplumsal hareketlerin, gelecek yerel seçimlere katılmak üzere yeni bir politik sol partinin kurulmasını ciddi anlamda düşünmelerine karşın, ANC seçim planında rakipsizdir. Parti, sürgün yılları boyunca bilenen yeteneği, ittifak içerisindeki artan hoşnutsuzluğa karşın saflarındaki birliği koruması sayesinde, belli bir süre daha üstünlüğünü koruyacaktır.

Bununla birlikte COSATU, yakın bir gelecekte ANC ve SACP ile ittifakını koruyacaksa, öyle görünüyor ki TAC ve BIG gibi, özel konular için mücadele eden örgütlerle de toplumsal ittifaklarını derinleştirecektir. Bu arada APF'nin ittifaka olan düşmanlığı ve başlıca üyelerinin yeni bir parti oluşturma olasılığı nedeniyle, APF'yle araya mesafe koymayı sürdürecektir. Zaten COSATU şimdiden APF'den, sendika binasında işgal ettiği bürolarını boşaltmasını istemiştir.

Pek çok şey, bugünkü (artan özelleştirmeler, yoksullar için yetersiz temel hizmetler ve yeni elitin abartılı tüketimiyle at başı giden) daha fazla işsizlik, iş güvenliği yokluğu, toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk eğilimlerinin olası devamına bağlıdır. ANC büyük bir olasılıkla, dünya ekonomisine daha fazla entegrasyonla (özellikle gümrük vergilerinin düşürülmesi, mali disiplin ve enflasyonun denetimi yoluyla) daha fazla toplumsal harcamayı (mali gelirlerin yükselmesine bağlı olarak) birleştiren kapalı politikasına devam edecektir. Bu senaryoya göre merkez kendisini koruyacak ve ittifak fazladan beş yıl daha taşlı yoluna devam edecektir.

Dışarıda kalan yeni toplumsal hareketler büyük bir olasılıkla ANC'ye ve SANCO'ya karşı, temel hizmetlerin yokluğu çerçevesinde yeni savaşlar açacaktır. Bu grupların COSATU'nun desteği olmadan önemli bir etki yaratabilmesi pek olası görünmemektedir.

Thabo Mbek'nin yeniden seçilmesi zor görünürken, politik durum ancak bir sonraki 2009 seçimlerinin yaklaşmasıyla açıklığa kavuşacaktır. Öte yandan Ulusalcılar, belki Winnie Mandela gibi kişilerin yardımıyla, parti yönetiminde denetimini almaya çalışacaklardır. Eğer başarırlarsa ANC, Zimbabve'deki ZANU-PF'ye benzeyecek ve ittifak, COSATU'yu ANC'nin solundaki yeni ittifaklara yönelterek, büyük bir olasılıkla sürmeyecektir.

Öte yandan, ANC içerisindeki sol güçlerin ittifakla oluşturacağı bir koalisyon, başkanlık için eski sendikacı Cyril Ramaphosa gibi güvenilir bir aday bulabilir. Bu başarılırsa, ittifak, ekonomik politikada bir yön değişikliğine yol açarak durumunu korur. Yine de bu senaryo büyük ölçüde COSATU ve SACP içerisinde, yenilikçi bir stratejik yeniden tanımlamaya bağlıdır.

KAYNAKÇA

African National Congress (ANC) (1994) *The Reconstruction and Development Programme: A Policy Framework Johannesburg*: Umanyano.

Adler, G & Webster, E (1995) 'Challenging transition theory: The Labor Movement, Radical Reform, and the transition to Democracy in SA' *Politics and Society* Cilt1) mars.

Anderson, P (2002) 'Force and Consent' *New Left Review* 17 Eylül-Ekim.

Atkinson, D (1996) 'Civil society after the transition' in J. Coetzee & J. Graaf (eds) *SA in Reconstruction, Development and People* Johannesburg: ITP

Barchiesi, F & Bramble, T (eds.) *Rethinking the Labour Movement in the 'New South Africa'* Aldershot: Ashgate Publishing.

Bezuidenhout, A & Kenny, B (2002) 'The Social Cost of Subcontracting in the South African Gold Mining Industry' in Third World Network (ed.) *Mining, Development and Social Conflicts in Africa.* Accra: Third World Network.

Bhorat, H (2002) 'Employment Trends: Has the Economy Created Jobs Since Gear?" *SA Labour Bulletin 26(1)*

Bienkowski, W (1981) *Theory and Reality. The Development of Social Systems* London/ New York: Allison & Busby.

Brecher, J, Childs, JB & Culter, J (eds) (1993) *Global Visions: Beyond the New World Order* Boston: South End Press.

Bond, P (1999) *Elite Transition: From Apartheid to Neo-liberalism in SA* Londres: Pluto.

Castells, M (1996) *The Rise of the Network Society (Cilt 1 The Information Age: Economy, Society and Culture)* Oxford: Blackwell.

(1997) *The Power of Identity (Cilt 2 the Information Age: Economy, Society and Culture)* Oxford: Blackwell.

(1998) *The End of Millenium. (Cilt 3.The Information Age: Economy, Society and Culture)* Oxford: Blackwell.

Cohen, R & Rai, SM (2000) *Global Social Movements* Londres/New Brunswick: The Athlone Press

Congress of SA Trade Unions (Cosatu) (2000) Acc*elerating Transformation: Cosatu's Engagement with Policy and Legislative Processes during SA's First Term of Democratic Governance* Johannesburg: Cosatu.

Friedman, S (1992) 'Bonaparte at the barricades' *Theoria* No 79.

Ginsberg, D & Webster, E (1995) *Taking Democracy Seriously* Indicator Press: Durban

Gramsci, A (1919/1980) 'Workers' Democracy' in B. Turok (ed.) *Revolutionary Thought in the 20th Century* Londres: Zed Press.

Grest, J (2002) 'Urban Management, Urban Citizenship and the Informal Economy in the 'New' South Africa: A Case Study from Central Durban', *Political Science Programme,* Natal-Durban Üniversitesi.

Habib, A, Pillay, D & Desai, A (1998) 'South Africa and the Global Order: The Structural Conditioning of a Transition to Democracy', *Journal of Contemporary African Studies,* Cilt 16 (i).

Held, D & McGrew, A (eds) (2000a) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* Cambridge: Policy.

(2000b) 'The Great Globalization Debate: An Introduction' in D. Held & A.

McGrew (eds) *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate* Cambridge: Policy.

Heller, P (1999) *The Labor of Development: Workers and the Transformation of Capitalism in Kerala, India* Cornell: Cornell University Press.

Holland, S (1994) *Towards a New Bretton Woods: Alternatives for the Global Economy* Nottingham: Spokesman.

Horn, P (2003) 'Organising in the Informal Economy' SA *Labour Bulletin* 27 (2)

Kenny, B (2003) 'Labour Market Flexibility in the Retail Sector: Possibilities for Resistance' in F. Barchiesi & T. Bramble (eds.) *Rethinking the Labour Movement in the 'New South Africa'* Aldershot: Ashgate Publishing.

Lenin, VI (1902/1970) 'What is to be done?' in On *Trade Unions Moskova*: Progress Publishers.

Le Roux, P (1996) 'The state and social transformation' in J. Coetzee & J. Graaf (eds) *SA in Reconstruction, Development and People* Johannesburg: ITP

Lund, F & Skinner, C (1999) 'Promoting the Interests of Women in the Informal Economy: An Analysis of Street Trader Organisations in South Africa', *Research Report No 19* School of Development Studies, Natal-Durban Üniversitesi.

Luxemburg, R (1906/1925) *The Mass Strike, the Political Party and the Trade Unions* Londres: Merlin.

Macpherson, CB (1977) *The Life and Times of Liberal Democracy* Oxford: OUP.

Macro-Economic Research Group (Merg) (1993) *Making Democracy Work* Oxford: Centre for Development Studies.

Makgetla, N & Van Meelis, T (2002) 'Unpacking Unemployment. Development Policy Research Unit Konferansına sunulan belge, Ekim.

Manual, T (2003) *Budget Speech* www.gov.za

Marais, H (2001) *South Africa: Limits to Change 2nd* Edition, Le Cap: UCT Press.

Mayekiso, M (1992) 'Working Class Civil Society', *African Communist* no129.

Mishra, P (2003) 'The Other Face of Fanaticism', *New York Times Magazine* (2 Şubat).

Mosoeta S (2001) 'The Manchester Road: Women and the Informalisation of Work *in* South Africa's Footwear Industry', *Labour, Capital and Society 34(2)* Kasım.

Naidoo, R (2003) 'The Union Movement and South Africa's Transition, 1994 – 2003' Centre for Policy Studies Seminerine sunulan belge, 23 Haziran.

Pillay, D (1989) Trade Unions and Alliance Politics in Cape, 1979-1985. Basılmamış felsefe doktora tezi.

(1996) "Social movements, development and democracy in post-apartheid SA" in J. Coetzee & J. Graaf (eds.) *Reconstruction, Development and People* Johannesburg: ITP.

Przeworski, A (1991) *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* Cambridge University Press: Kamboçya.

Slovo, J (1990) "Has Socialism Failed" *SA Labour Bulletin* Vol. 14 (6)

South African Communist Party (SACP) (1962) *The Road to South African Freedom* Inkululeko: London (1989) *The Path to Power Inkululeko:* London.

Southey, C & Haffajee, F (2003) 'More Than Money' (Maliye Bakanı Trevor Manual ile görüşme) *Financial Mail* 24 Ocak

Stats SA (Statistics South Africa) (2003) Labour Force Survey, Eylül 2002 Pretoria: Stats SA

Stiglitz, J (2002) *Globalisation and its Discontents* London: Allen Lane

Swilling, M (1992) "Socialism, democracy and civil society: the case for associational socialism" *Theoria* No 79 (et Work In Progress n° 76, 1991).

Theron, J & Godfrey, S (2000) Protecting Workers on the Periphery Development and Labour, *Monographs, I, Institute of Development and Labour Law,* Cap Üniversitesi.

Turner, R (1972) *The Eye of the Needle: Towards Participatory Democracy in SA* Ravan: Johannesburg:

Vanaik, A (1990) *The Painful Transition: Bourgeois Democracy in India* Londres/New York: Verso.

William, M (2002) 'Building democratic socialism in Kerala' *African Communist 1er* Trimester.

Van Zyl Slabbert, F (1992) *The Quest for Democracy: SA in Transition* Penguin: Oxford.

Webster, E (2003) 'New Forms of Work and Worker Organisation: A Durban Case Study' Crisis States Programme Yıllık Çalışma Grubuna Sunulan Belge, 14-18 Temmuz.

Webster, E & Adler, G (1999) 'Towards a class compromise in SA's "double transition": bargained liberalization and the consolidation of democracy' *Politics and Society* 27 (3) Eylül.

XV

Cezayir'de Toplumsal Hareketler ve Ulus-Devletle Toplumsal Kırılma Arasındaki Kriz

Abdülnasır DJABİ

Bağımsız Cezayir, yıkıcı savaş yıllarının ve uzun bir sömürge döneminin zorunlu ürünü olan berbat bir ekonomik ve toplumsal durumun mirasçısı oldu. Cezayir'de uzun süren sömürge dönemi (132 yıl), geniş ve zorlu kamulaştırma işlemlerinin kurbanları olan yurttaşlarının (özellikle kır insanlarının) büyük çoğunluğunun, maddi ve kültürel sefaletiyle nitelenen yeni bir toplum ortaya çıkarmıştı. Kır toplumu kadar kent toplumunu da etkileyen bu marjinalleşme, hatta kitlesel "serserileşme" sürecinden çok söz edildi. Cezayir toplumunu, sömürge tarzı nüfuslanma modelinin[1] ürünü olan kültürel sefalet ve bilim ve bilgi edinme eksikliği niteliyordu ve bilgisizlik, Cezayir'in çeşitli toplumsal katmanları tarafından paylaşılan genel kural olmuştu. Yalnızca, ekonomik ve toplumsal durumlarını iyileştirmek için konumlarından yararlanan ve çeşitli orta ve büyük tarım mülkiyet araçlarını elinde tutan, (sömürgeciliğe organik olarak bağlı) sınırlı sayıda efektif kategori istisna oluşturuyor-

[1] Bu konuda Fransız tarihçi Charles Robert-Ageron'un tarih konusundaki incelemelerine bakınız, *Les Algériens musulmans et la France*, PUF yayınları, Paris.

du. Bu medyan kategoriler sömürge okulundan yararlanarak, çocuklarını bağımsızlıktan önce ve sonra iktidarın birçok merkezine yerleştirmeyi başarmış, böylece yaşamlarını sürdürme koşullarının büyük bir bölümünü güvence altına almıştı.

Cezayir politik halk kültürünün özgüllüklerinin kökeninde, -ulusal hareketin yükselişi ve devrim gibi, sömürgeciliğin yarattığı evrelerden geçen- bu kolektif tarihsel deneyim vardı. Cezayir politik kültürüne özellikle, ekonomik ve toplumsal talebin radikalleşmesi ve toplumsal ayrımcılığı reddeden eşitlikçi bir vizyon damgasını vurmuştu. Toplumsal anlamda egemen olan bu değerler, bağımsızlıktan sonra, (bağımsızlığın ekonomik ve toplumsal içeriğini tanımlayan ve egemen ekonomik rant sistemi tarafından cesaretlendirilen) birçok protestocu hareketin çıkış noktası olacaktı. Bu değerler, (toplumun farklı sınıf ve kategorilerini birbirine yaklaştıran ve daha dolaysız ilişkiler yaratan) daha demokratik ikili toplumsal uygulamalara da yansımış durumdaydı.

Bir yandan bağımsız Cezayir'in toplumsal ve politik inançları, diğer yandan sömürge döneminin mirası, ekonomik ve toplumsal değişimlerin yapısını ve boyutunu belirledi[2].

"Sosyalizm" seçimi (o dönemde Üçüncü Dünyanın pek çok ülkesinde görülen), ekonomide devletçilik ve tek partili sistem, yeni Cezayir'in toplumsal çatısını biçimlendirdi, hatta Cezayir toplumu içerisindeki genel güçler dengesinin terimlerini tanımlayarak, toplumsal hareketlerin kendi özgüllüklerini bulmasına yol açtı ve güçlerin, toplumun farklı sınıf ve katmanları arasında dağılımını sağladı.

Cezayir devleti -bağımsızlıktan sonra- hemen tüm endüstri ve tarım sektörlerinde, Batılıların ve Fransızların gelirlerinin ulusallaştırılmasına girişti. Petrol ve gaz gelirleriyle desteklenen büyük çaplı yatırım işlemlerine girişildiği dönemde, planlı bir endüstri temeli perspektifiyle, kolonların mülkiyetinde olan geniş araziler de (saf ve sürekli sömürgeleşmenin simgesi), devletleştirildi ve bu uygulama 80'li yılların başlarına kadar sürdü.

---

[2] Bu döneme ilişkin yazıların arasında, Abdüllatif Ben Achenhou'nun yapıtına bakınız, *La formation du sous-développement en Algérie, ENPP,* Cezayir, 1981.

Bu büyük ölçekli ve hızlı yatırım işlemleri, bir endüstri temelinin ve hem kamu sektöründe, hem de (işleyişi kamu sektöründen daha zayıf olsa da bu dönem boyunca büyümeye kesintisiz devam eden) özel sektörde bir işçi çekirdeğinin oluşmasına olanak verdi. Özel sektör aynı egemen rant mantığı üzerine kurulmuştu ve politik ve ekonomik resmi karar merkezleriyle girdiği özel ilişkileri kendi çıkarları için kullanıyordu[3]. Ama artık yalnızca hizmetlere ve bazı hafif dönüşüm endüstrilerine yatırım yapan ulusal özel sektör, yeni kamu sektörünün tarzına uygun endüstriyel bir temel oluşturamadı. "Endüstriyelci" endüstriler denilen, daha çeşitlendirilmiş bir endüstri politikası benimsedi.

Önceki özyönetim deneyimi döneminde (60'lı yıllar) olduğu gibi, 70'li yılların başlarından itibaren de, tarım sektörünü etkileyen ve tarım devrimi adıyla bilinen dönüşümler aynı egemen rant mantığından ve halkçı yönetimin uygulamasından ileri geliyordu. Özelleştirilmiş ulusal ve ulusallaştırılmış yabancı büyük mülkiyetler, devlete bağlı kamusal bir tarım sektörüne verildi. Kendisini, zayıf üretkenlik düzeyleriyle ve dağıtım sistemlerindeki (bu gelişme modelinin ilk kırılmalarında sıkça gördüğümüz yoksullaşmalara neden olan) yetersizlikle gösteren bu sektör, hızla güçsüzleşti. Model, halkçı, politik, örgütlü ve işlemsel katılım olmadan, (bazen halk kökenli de olsalar) bürokratik ve teknokrat katmanlar tarafından yönetiliyordu.

Devletin, merkezî (ve hem kültürün ve politik alanın hem de ekonomik alanın yönetimi konusunda ödün vermeyen) bir acente oluşturduğu bu gelişme modelinin dağıtıcı rant mantığı, 70'li yılların ikinci yarısından itibaren gözle görülür kırılmaların ortaya çıkışıyla karşılaştı. Bu kırılmalar kendisini işçilerin ve halkın büyük protesto hareketleriyle gösterdi[4]. Modelin çelişkileri yalnızca ekonomik ve toplumsal düzlemde (temel

---

[3] Aile ittifakları, stratejilerinden biridir ve bu da Jilali Lyabis'nin, Cezayir özel sektörü üzerine yaptığı geniş çalışmada doğrulanmıştır. Çalışmalarının arasında, doktora tezi *Entreprise, entrepreneur et éléments d'une sociologie de l'entreprendre* bulunmaktadır.

[4] Daha fazla bilgi için, bakınız, işçi grevleri üzerine bu dönemde çıkan yapıtımız Adb. Nasır Jabi, Dar al Hikma, Cezayir, 1994.

gıdalar da dahil olmak üzere her çeşit tüketim ürününün kıtlığı, konut ve ulaşım krizinin büyümesi, işsizliğin başlaması) değil, politik ve kültürel düzlemde de görülmeye başlandı. Berberilerin kültürel taleplerinin, Kabili ve Cezayir'deki (başkent) halk gösterilerinin ardından (Nisan 1980) yeni boyutlar aldığı bir dönemde, Araplaştırma sorununun[5] tüm politik ve kültürel sonuçlarıyla gündeme gelmesi böyle oldu. Koşullar, kendilerini açıkça ifade etmek ve ulusal ve uluslararası konularda politik rol talebinde bulunmak üzere, ulusal kişilikleri cesaretlendirdi[6]. Bu çıkış, mevcut politik sistemin gözle görülür zayıflamasına denk düşüyordu. Aynı dönemde, o zamana kadar sınırlı bir yeraltı etkinliğine çekilmiş olan İslamcı akımın ilk açık gösterileri görüldü[7].

I- Başlangıç: Klasik Toplumsal Hareket

İşçi ve sendika hareketi gibi "klasik" toplumsal hareketlerin başlangıçta kapladığı yerin önemi yukarıda çizilen global çerçeveden anlaşılacaktır. Cezayir aslında 60'lı yılların başlangıcından itibaren, emek dünyasına yayılan protesto hareketlerini tanıdı. Bunlar, çekirdek işçi hareketiyle, henüz doğmakta olan yeni yönetici toplumsal güçler arasındaki dengenin kırılması anlamına gelen işçi grevleri ve daha az kolektif olan diğer eylem biçimleriydi. Bu talepçi hareketlerin çoğu 70'li yılların ikinci yarısına kadar, (işçilerinin, kökleri sömürge döneminde bulunan uzun ve zengin bir işçi ve sendika deneyiminden yararlandığı) ulusal ve yabancı özel sektörlerde yoğunlaşmıştı.

İşyerlerindeki çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik tamamen ekonomik nitelikli taleplerin motive ettiği grevler

---

[5] Bakınız, dilbilim sorunu ve onun istihdam pazarıyla ilişkisi üzerine kolektif yapıt, M. Benguerna ve A. Kadri, *Mondialisation et enjeux linguistique. Quelles langues pour le marché du travail en Algérie,* CDEAD yayınları, 2002.

[6] Bu durum, geçici hükümetin başkanı Youssef Ben Khedda'ya ve 1976 ilkbaharında, bir başka ulusal kişilikler grubuna ilişkindir. Tek parti siteminden -Boumedyen- vazgeçmek için bir manifesto yayınladılar ve iktidarın Batı Sahara meselesine ilişkin tezlerine karşı tavır aldılar.

[7] İslamcı yöneticiler çeşitli taleplerin ifade edilmesi sırasında Cezayir Merkez Üniversitesi yakınında, bir halk toplantısı örgütlemiştir.

çok nadir olarak, yalnızca özel bir politik durumda[8] mülkiyet ve iş ilişkileri sorununa yanaşabildi. Protestocu hareketler çoğu kez, Cezayir toplumunun (sömürge döneminin mirasını koruyan işyerlerinin dışındaki) değişimlerini doğru değerlendiremedi. Cezayirli kapitalist, çevresiyle ilişkilerinde bu mirasa göre davranıyordu ve bu nedenle konumu, egemen (resmi) halkçı politik söylemde marjinal, hatta gayrı meşru olarak nitelendirilmişti. O, bu konuma razı oluyor, kendisinden beklenen ekonomik işlevi, politik ya da toplumsal özlemlerle beslemeden yerine getirmekle yetiniyordu. Ulusal özel sektörün, ne politik ve toplumsal düzeyde elitlerin ya da tanınmış figürlerin oluşmasına, ne de Cezayir'deki toplumsal hareketlere katkısı oldu. Bu durum endüstri kurumunu, onun işçilerini ve bu işçilerin (derin bir dönüşüm içindeki Cezayir toplumuyla ilişkiler geliştirmeden işyeriyle sınırlı kalan) protesto hareketlerini etkiledi. İşçiler kendilerini savunmacı ekonomik taleplerle sınırladılar.

Farklı yapılarda (büyük işçi yoğunlaşması, yeni teknolojiler, insan kaynaklarının farklı yönetim tipi, nitelik olarak farklı çevre ilişkileri, vb.) işlem yapan yeni kamu sektörünün işçileri, 70'li yılların sonundan itibaren hızla, toplumsal hareketlerin içerisindeki başlıca eylem unsuru oldular. Bu toplumsal hareketler, işyerleriyle sınırlı olmaktan aşamalı olarak kurtuluyordu[9]. Kamu sektörünün gelişmesi, (özel sektörün çevre ilişkilerini niteleyen) işçi-yurttaşın yerine, (kendi talepleri ve global çevre ilişkilerine yönelik) yurttaş-işçiyi koymuştu.

Kamu ve devlet sektörlerindeki protestocu hareketler ve grevler, taleplerin genel olarak ekonomik alanla sınırlı olmasına karşın, yeni boyutlar kazanıyordu. Protestocu hareketlerin kamu sektöründe yoğunlaşması, birinci dereceden bir politik

---

[8] Grevler biçiminde ortaya çıkan bu protesto hareketlerinin bazıları çeşitli iktidar ve muhalefet kutupları arasındaki çatışmalardan yararlanmıştır, bu grevlerin bazıları, liberal kutuba karşı, onu ekonomik gelirlerini ulusallaştırarak tehdit etmek için kullanılmıştır. Bazı grevler de iktidarın kendi içindeki politik hesapların görülmesi için araç olmuştur. Bu konuda bakınız: Françoit Weiss; *Doctrine et Action Sendicale en Algérie,* Cujas yay. Paris, 1970,

[9] Said Chikhi'nin bu dönemdeki işçi hareketi üzerine yaptığı çalışmalara yer veren Cezayir eleştiri dergisinin özel sayısına bakınız: "Toplumsal hareket ve modernite. Said Chikhi'ye saygı", *Naqd dergisi,* SARP, 2001.

sorunu, patronun (tüm nitelikleri ve bağlantılarıyla, politik ve medyatik söylemiyle), ulusal devlet olması olgusunu gündeme getirdi. Resmi ideoloji, özel sektörün sömürücü olduğundan söz ederken, kamu sektörünü, tüm sömürü ilişkilerinden muaf tutulan sosyalist bir sektör olarak niteliyordu.

Büyük işçi yoğunlaşması, memurların bir arada toplanması ve politikayla ekonomi arasındaki ayırım, bu protestoların, (ekonomist nitelikli de olsa) politik alanda bir yankı bulmasına neden oldu. Aslında, örgütlü sendikal etkenle kolektif işçi etkeni arasında sık yaşanan ve protestocu hareketleri işyerlerine hapsolmaya zorlayan anlaşmazlıklara karşın, belli dönemlerde ve birkaç sektörde gerçekleştirilen bazı eylemler, işçi ve sendika düzeylerinde buluşmaya olanak vererek istisna oldu ve işçi talebine en global boyutları kazandırdı. Böylece pek çok iş alanını ilgilendiren ve özellikle, demiryolu ve deniz taşımacılığı, liman çalışmaları, ya da bazı endüstriler (demir çelik) gibi örgütsel ve teknolojik üstünlüklerden yararlanan sektörlerde daha uzun süren önemli ulusal grevler ortaya çıktı.

Sendikal etken, politikaya ve sendikaya emek dünyasına yaklaşmaları için olanak veren aracıydı. Öte yandan, toplumsal ve politik anlamda iktidara bağlı, yetişmiş ve Fransızlaşmış bazı sol güçler, emek dünyasına, özellikle protestocu bir deneyimden, güçlü bir işçi varlığından ya da politik ve militan etkinliğin yoğunlaştığı büyük üniversite kentlerinin yakınında olmaktan (Cezayir, Oran, Konstantin, vb.) yararlanan sektörlere yaklaşmayı başardı.

Protestocu işçi hareketinin ve onun başlıca etkeni olan kamu işçisinin krize girmesinden önce, saldırıya geçme mantığının egemen olduğu, güç ve umut dolu iki on yıl yaşandı. Talepler farklılaştı. İşçi grevleri daha radikal, daha uzun oldu; katılımcılarının büyük bir bölümünü harekete geçirebildi. Genellikle, önceki dönemin tamamen talepçi olan, işçilerin zayıf katılımıyla ve çoğunlukla da pazarlıkların yarım kalmasıyla kendisini gösteren hareketlerinden farklı, araçlaştırılmış grevler söz konusuydu. Araçlaştırılmış grevler, talepçi grevlerin tersine, pazarlıkçı işçiyi ortaya çıkarttı, hatta (protestocu işçi hareketinin olgunlaşması anlamına gelecek bir biçimde) pazarlığı, grevin akışında önemli bir evre olarak dayatmaya başladı.

Yine de bu işçi hareketi, emek dünyasının içinde ve dışında, "işçici" vizyonu nedeniyle genellikle dışlayıcı tavır aldığı (kamu sektörü yönetici kadroları gibi nesnel olarak kendisine yakın olan) güçlerle geniş ittifaklar kurmayı gerçekleştiremedi. Kendisini işçi hareketinin ve bütün emek dünyasının çekirdeği yerine koyarak, güçlü ve geniş bir toplumsal blok oluşturmayı başaramadı ve bu nedenle savunmacı tavırlar almak zorunda kaldı[10].

Emek dünyasının, işçi ve sendika bileşenleriyle on yıldan fazla bir süredir savunmacı bir döneme girmiş olması, bağımsızlıktan sonra yürürlükte olan devletçi ulusal gelişme modelinin geçirmekte olduğu krizin önemli bir göstergesiydi. Ekonomik bir gerileme yaşanıyordu ve 80'li yılların başlarından itibaren kamusal yatırım çökmüştü. İşten çıkarma dalgalarını çok sayıda fabrikanın kapatılması izledi. İşsizlik ve informel ekonomik etkinlikler yoğunlaşmıştı. Bu kriz, emek dünyasının dışında -ama henüz ona düşman olmayan- tutucu ve dinsel akımların su yüzüne çıkmaya başladığı bir sırada, emek dünyasına, sola, ve şaşkınlık içindeki modernist ulusalcılığa yakın olan bütün politik akımları vurdu. Protestocu işçi hareketleri (80'li yılların başlarında), artık düşmanca bir resmi söylemin öznesi olmuştu.

Protestocu işçi hareketinin zaaflı döneminde keşfedilen sendikal çoğulculuk, sendikaların savunmacılık konumundan çıkmasına yardım edemedi. Devlet memurları (öğretmenler, kamu görevlileri, sağlık sektörü memurları, hatta bazı kamusal endüstri kurumlarındaki memurlar), bugüne kadar tek "resmi" sendika olan Cezayir İşçileri Genel Birliği'nden bağımsız sendikalar kurdular. UGTA' nın temsil niteliği yıprandı ve kalifiye işçiler, yeni bir bağımsızlık deneyimi için sendikayı terk edince, sendikanın saflarında yalnızca daha az kalifiye işçiler kaldı. Böylece, yeni ideolojik ve politik yönelimlerin canlandırdığı bağımsız sendikalar kuruldu. İslami Cephe'nin temsil ettiği radikal İslamcı akım, (nispeten geniş bir işçi tabanı oluşturan ve İslami Cephe'nin seçim başarısından sonraki yükseliş dö-

[10] Talepçi işçi hareketi üzerine daha fazla bilgi için, Jabi Abd Nasır, *l'Algérie bouge, étude socio-politique des grèves ouvrières* kitabımıza bakmak mümkündür, Dar Hikma, Alger, 1990.

neminde bir dizi talepçi grev örgütleyen) İslamcı İşçi Sendikasını (SIT) oluşturdu. 1992'de İslami Cephe'nin dağılmasından sonra askıda kalan İslamcı İşçi Sendikası, sendikal politikayla partizan politika arasındaki (önceki ulusal deneyimlerle bildiğimiz) geleneksel hegemonya ilişkisini yeniden açığa çıkardı. Bu çabalar, bu tehlikeli sendikanın deneyiminden dolayı, sendikadan reel bir kopuşa neden olmadı. Sendikaya yeniden genel bir dini söylem eklemekle yetindi[11].

Kuruluşlarından bu yana on yıl geçmesine karşın, bağımsız sendikalar, ne örgütsel sorunlarını çözebilmiş, ne de (varlıklarının hukuksal olarak tanınmasına ve temsil niteliklerinin görünürdeki gücüne karşın) kendisini önemli tartışmalarda dayatabilmiştir. Bununla birlikte daha az savunmacı tavırlar benimsemiş ve kendisini zaman zaman radikal protesto hareketlerinde (üniversite hocalarının yaptıkları gibi aylarca süren uzun grevler) ifade edebilmiştir. Bu sendikalar, genel dayanışmalarını güçlendirmeyi ve "korporatist" bir sendikal çalışmanın ötesine geçmeyi başaramamıştır[12]. Krizdeki politik sistemin hala gereksinme duyduğu ulusal politikaya bağlı kalmayı savunan Cezayir İşçileri Genel Birliği'nin karşı çıkmasına rağmen, yeni bir işçi konfederasyonu kurmak için birkaç girişimden söz edilmektedir.

II- Öğrenci Hareketi: Elitizmden, Eğitimin Demokratikleştirimesine

Nicelik ve yoğunlaşma, protestocu işçi hareketinde önemli bir rol oynasa da, öğrenci sayısındaki aşırı artış ve üniversitelerin coğrafi dağılımı, dinamizminden ve bağımsızlığından çok şey kaybeden öğrenci hareketinin işine yaramadı. 70'li yılların başlarına kadar az sayıda büyük üniversite kentiyle sınırlı olan öğrenci hareketi, Cezayir toplumunun en etkin odaklarından biriydi. Bu hareket, sendikal hareketin 60'lı yılların sonuna doğru aynı yazgıyı paylaşmasından kısa bir süre sonra ve 70'li

---

[11] İslamcı Emek Sendikası izin alma sırasında, İslami Selamet Cephesi'ni yerel yetkili olarak göstermekte tereddüt etmemiştir.

[12] Cezayir'deki sendikal görüngü üzerine daha fazla bilgi için, Abd Nasır Jabi, *l'Algérie du mouvement ouvrier, aux mouvement sociaux,* yapıtımıza bakınız, Ulusal Emek Enstitüsü, Alger 2001.

yılların başında ortadan kalkıp politik ve örgütsel özerkliğini yitirmesinden önce, ulusal ve uluslararası politik sorunların (iktidarınkilere denk düşmeyen) okumalarını yaptı. Düşüşe geçen evresinde, öğrenci hareketine, sol düşünce hayaletinin farklı renkleriyle birlikte, resmi gelişmeci model tezleri egemen oldu. Bu sonuncu eğilim, 70'li yıllar boyunca "tarım devrimi"nin hizmetinde yer alan gönüllü öğrenci hareketinde görüldü[13].

Öğrenci hareketi ve (hareketin) eliti, 80'li yıllardan itibaren büyük ölçüde bağımsızlığını ve hareket özgürlüğünü kaybetti, hatta kültürel ve politik temellerde parçalandı. Eğitimin demokratikleştirilmesi (Araplaştırma sorununun, öğrenci hareketinin içinde ve dışında ayıklama işlemlerini etkileyecek bir biçimde, tüm politik ve kültürel yoğunluğuyla gündeme getirildiği dönemle eş zamanlı olarak), halk katmanlarından ve kırsal orta katmanlardan gelen çok sayıda gencin üniversiteye girmesine olanak verdi. Daha yeni yasallaşan çoğulculuktan çıkar sağlamaya çalışan bazı goşizm türleri de dahil olmak üzere, İslamcı ve Berberist akımlar gibi entelektüel ve politik muhalefet akımlarının ortaya çıkışını kolaylaştıran resmi gelişme modeli, bu sırada ilk talihsizliklerini yaşadı. Bu dönemde, diplomalı işsizliğin su yüzüne çıkmasıyla birlikte, üniversite kurumu, halk sınıflarından gelen çocukların çoğunluğu için toplumsal promosyon aracı olma rolünü, artık oynayamadı.

Sendikal ve politik çoğulculuğun resmen kabulü, İslamı ve Berberizmi öven (Kabili bölgesinde ve kısmen de merkezde) bazı öğrenci hareketlerinin başlamasına karşın, genel olarak öğrenci hareketine coşkusundan ve etkisinden çok şey kaybettirdi. Diğer ulusalcı akımlar gibi sol da üniversiteden çıkarıldı ya da varlığını yalnızca, reel bir etkisi olmayan eski örgütlenme biçimleriyle sürdürmek zorunda kaldı.

Yeni toplumsal halk hareketleri artık (Salafist akımın ele geçirmesinden sonra bile), öğrenci hareketine bel bağlamaktan

---

[13] Öğrenci hareketini canlı tutan ve onu pek çok kuşağa geçiren çok sayıda gazeteci ve yazara karşın Cezayir'de öğrenci hareketi üzerinde inceleme yokluğu tuhaftır. İstisna olarak, Cezayirli öğrenciler genel birliği'nin ilk genel sekreteri Houari Mouafeq'in gazetesine bakmak mümkündür; Houari Moufak, *Cezayirli bir öğrencinin parkuru*, Bouchène yay. 1999.

vazgeçmiştir. Öğrenci hareketi, aktif toplumsal hareketlerle ilişkilerinde hiçbir yöneticilik rolüne sahip değildir; tamamen bağımlı bir duruma gelmiştir.

Bu bağımlılık ilişkisi, öğrenci statüsünün bozulması ve diplomalı işsizlik ya da baskın dinsel örgütlerin yöreciliği gibi bazı sosyolojik etmenlerle açıklanabilir. Salafist düşünce, saflarında eğitimli kişilerin bulunmasına karşın, alt kültürdeki bir halk temeline dayanır. Kültürel mirasla ilişkisini yöneten Kitap, (bu akımın, şiddetin ve terörizmin çıkmazına gömülmeden önceki gelişme döneminde harekete geçirebildiği eğitimli kişilere[14] yeniden önemli bir rol vermesi gibi) hiçbir yenilikçi entelektüel çalışmaya olanak vermemektedir.

III- Feminist Hareket: Gelişme ve Sonuç

Egemen resmi politik söylemin ekonomist içeriği, kırsal elitlerin kadın sorunu konusundaki tutucu tavırlarını gizlemelerine yardımcı olur. Onları, (öyle olmadıkları halde) modernist olarak niteler. Bu söylem, kadın özgürlüğünden söz eden ve Stalinizmden etkilenmiş olan politik hareketlerin içerisindeki sol güçlerin birçoğunda uygun bir karşılık bulmuştur. Demek ki iktidarla muhalefet arasında, Cezayirli kadın sorununun özgül bir sorun olmadığı ve toplumun tamamının uğraşlarından ve sorunlarından ayrılamayacağı anlayışı çerçevesinde paylaşılan hemen hemen ideolojik bir birliktelik vardır. Etkin ve özerk feminist hareketlerin oluşması bu nedenle engellenmiş durumdadır.

Cezayirli kadın her düzeyde eğitim hakkını elde ettiği halde, işyerlerinde ve aile dışındaki ekonomik etkinliklerde kendisini ifade edemez[15]. Karşısına tutucu değerler dikilmiştir. Dışarıda çalışma, ancak bazı koşullarda, orta ya da üst düzeyde bilimsel bir nitelikle motive edildiği zaman ya da ev ve aile içindeki geleneksel kadın etkinliklerinin devamını oluşturduğu için toplumsal olarak hoş görülen belirli sektörlerle (eğitim,

---

[14] Ulusal Selamet Cephesi 1990'da ulusal ve berberi partilerle birlikte kazandığı yerel seçimlere çok sayıda üniversiteli önermişti.

[15] Kadın işgücü şimdiye kadar %10'u geçmemiştir.

sağlık ve yönetim gibi[16]) sınırlı tutulduğu zaman kabul görmüştür.

Öte yandan elitizmin, çok sayıda kadın derneği ortaya çıktığı halde (çoğulculuğun kabulü sayesinde), feminist hareketlerin görünmesine katkısı olmuştur. Kuşkusuz, özellikle 90'lı yıllardaki krizin toplumsal sonuçları, Cezayirli aileleri, kadının çalışması konusundaki vizyonlarını gözden geçirmeye zorlamıştır. Bu nedenle artık birçok Cezayirli kadın, informel istihdam pazarında, düşük nitelikli geçici işlerde çalışmaktadır. Kadınların ücretleri düşüktür ve Cezayirli kadın, resmi emek pazarında yararlandığı hukuksal çerçeveye ilişkin, kısmi haklarını görmüştür. Ekonomik yaşamın resmi olmayan dünyalarında sendikal kadın eylemi yoktur ve yeni kadın işçi kategorilerinin haklarının savunulması söz konusu değildir.

Kadınlar, hareketlerinin ve taleplerinin meşruluğunun tanınmasını kuşkusuz sağlamıştır. Ve kadına, ortaklaşmacı bağımsız etkinliklere girişme hakkını tanımayan dönem geçmiştir. Yine de kadının özgürleşmesinin, eğitim ve çalışma yoluyla gerçekleşecek genel ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin sonucu olacağını ve o halde yalnızca bir zaman sorununun söz konusu olduğunu öne süren egemen ideolojik anlayış, çoğulculukla birlikte ortaya çıkan birçok kadın örgütünün de benimsemesiyle, geçerliliğini sürdürmektedir.

Demek ki çoğulculuk, örgütlenme biçimlerinin gelişmesine ve önemli politik görevlerde (bakanlar[17], parlamenterler, parti başkanları) kadın figürlerinin görülmesine karşın, elitizm içerisinde hapis kalan kadın hareketlerine bir yarar sağlamamıştır. Kadın örgütleri, üniversitedeki kız öğrencilerin (sayılarının artmasına karşın) arasına, ya da kalifiye kadın işçi dünyasına girmeyi başaramamıştır. Köylü kadın toplumu tamamen ihmal

---

[16] Bu, kadın işgücünün yüksek derecede nitelikleşmesinin nedenidir: Doktorlar, avukatlar, gazeteciler. Cezayir bu açıdan, Mağrip'in diğer Arap ülkelerinden çok, Körfez ülkelerine ve Libya'ya benzer.

[17] 1982'den itibaren hükümetin bakanlık görevlerinde ondan fazla kadın vardı ve kadınlar, parlamentodaki zayıf temsil güçlerine karşın, parti başkanlıkları, valilik ve büyük elçilik, polis komiserliği gibi önemli görevleri sembolik olarak doldurdular...

edilmiştir ve böylece kadın hareketleri yalnızca büyük kentlerle (en başta başkent) sınırlı kalmıştır.

Bumedyen projesi, bütün özgür ve bağımsız politik ifade araçlarından yoksun bırakılan kız öğrencilerin ve kadın işçilerin politik ya da örgütsel özerkliğinin (nesnel olarak bu projeye yakın oldukları ve projeyi destekledikleri dönemde bile), ortadan kaldırılmasına dayanır. Demokratik ve ortaklaşmacı bir eylem kültürünün yayılması engellenmiştir. Daha sonra krizle gelen çoğulculuk beklenen sonuçları vermemiştir. Bu nedenle, yeni ortama uyum göstermeyi beceremeyen klasik toplumsal hareketler, (toplumsal halk güçlerinin daha güçlü bir müdahale ortamında ortaya çıkan) yeni toplumsal hareket biçimlerine yerini bırakmak üzere, gücünü kaybetmiştir.

IV- Yerel Kültür ve Dinsellik Arasında Yeni Toplumsal Hareketler...

A- Dinsel Nitelikli Toplumsal Hareket

Toplumsal aktörlerin özgür ve bağımsız ifadesini tanımama, bürokratik kadroların efektif halk menzilleri kurma yeteneksizliği, resmi ekonomik ve toplumsal projedeki büyük kırılmalar, işsizlik, konut krizi, tekrarlayan kıtlıklar ve kırsal göç, (nüfusun artmasıyla hızlanarak), kadro yokluğuyla ve yeni bir ifade aracı olan doğrudan eylem (hatta şiddet) eğilimiyle[18] nitelenen yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını kolaylaştırdı. Bu hareketler, büyük kentlerde (özellikle kenar mahallelerde) yoğunlaşmış ve kentlere ve deniz kenarına[19] yapılan kitlesel kırsal göçün taşrayı boşaltmasıyla birlikte, Cezayirlilerin büyük bir bölümünü içine almıştı.

Bu toplumsal hareketler, yeni bir toplumsal etkenin doğmasına neden oldu: Kentlerdeki ve kenar mahallelerdeki bireysel ve kolektif yaşam koşullarını reddeden ve klasik toplumsal hareketlerin (işçiler, sendikalar, öğrenciler) sistemli söylemine ters düşen yeni bir politik dili benimseyen gençler. Bu yeni

---

[18] Şiddet pek çok durumda iktidara ait yerleri ve krizin, tarım pazarları, parti ve polis kürsüleri gibi sembollerini ele geçirmeye çalışıyordu.

[19] Cezayirlilerin % 67'sinden fazlası bugün -2002- kıyı boylarındaki büyük ve orta kentlerde yaşamaktadır.

politik dil, islamcı mirasa, onun figürlerine, önemli dönemlerine, diline ve kendine özgü ifadelerine geri dönüş anlamında karmaşa ve belirsizliklerle doluydu. Ama toplumsal halk hareketleri, (etkili bir harekete geçirme aracı olan ve dinsel ve kültürel kavramlarla beslenen önemli bir ifade gücü için) hızla talepçi bir dil yarattı. Böyle bir dilin yaratılması, klasik toplumsal hareketleri denetleyen Fransızlaşmış orta sınıfların başaramadığı bir şeydi.

Yeni toplumsal hareketlerin söylemi, politik, dinsel, etik, bireysel ve kolektif arasında hiçbir ayırım yapmayan, totaliter nitelikli bir söylemdi. Bu söylem, hareketin (halk kesimlerinde, özellikle de muhalif halk eylemine kitlesel olarak egemen olan gençler arasında) büyük ölçüde kabul gören tezlerini radikalleştirme eğilimini taşıyordu[20].

Protestocu hareketler, başlangıçta günlük yaşamın sorunlarına (konut, eğitim ve "hogra"[21] kavramıyla ifade edilen çeşitli marjinalleşme biçimleri) eklemlenmişti; sonra bildiğimiz klasik hareket alanlarıyla (fabrika ve üniversite) ilişkisi olmayan yeni alanlara yayıldı. Daha sonraki bir dönemde camileri kuşatmadan önce, futbol maçları gerekçesiyle sahaları ve büyük kentlerin çevresindeki kenar mahalleleri ele geçirdi. Dinsel ve kültürel Mağrip dünyasında, geleneksel olarak yaşlı kesimin tekelinde olan camiyi birdenbire, kısa süreli bir dinsel pratiği olan genç gruplar kapladı. Bu gruplar, daha yaşlı olan kesimi bu alanın dışında bırakarak, vaazcı, politikleşmiş ve protestocu bir söyleme dayanan yeni bir dindarlığın biçim ve simgelerini öne çıkardı.

Bu halk hareketleri, resmi olarak güdümlenen ulusal politik akımlar olsun, Fransızlaşmış elitist unsurun baskın olduğu sol akımlar, hatta geleneksel Salafist İslamcılık olsun, tüm politik etkilenmelerden uzak, işlenmemiş bir biçimde ortaya çıkmıştı. Salafizmin kendilerini desteklemesini sağlayacak dinsel saflık-

---

[20] Ulusal Selamet Cephesi'nin örneğin büyük kentlerdeki seçim başarısı bu parametreler olmadan anlaşılamaz; bu konuda, Cezayir seçimleri görüngüsüyle ilgili yapıtımıza bakınız, Abd. Nasır Jabi, *Les élections, l'Etat et la société*, Dar Qasba, Alger, 1999.

[21] Cezayir'deki protestocu hareketlerin baskı ve haksızlık anlamında kullandığı bir halk ifadesi, bundan sonra çevirisi yapılmadan kullanılacaktır.

tan yoksun, informel kitle hareketleri söz konusuydu. Hareketlerin ortaya çıkışı, daha fazla özgürlük isteyen ve toplumsal değer ve davranışlara bir isyanın ifadesi olan Raï müziğinin (Cezayir'in Oran bölgesinde ortaya çıkan, özgürlük ve isyanı anlatan, otantik, protestocu müzik türü, çev.) ortaya çıktığı sanatsal yenilik dönemine denk düşüyordu[22]. Salafist akım yine de, genel isyanı kucaklamak ve bu isyana (reel bir dinsel kültür olmadığı için şekilciliğin baskın olduğu) dinsel boyutlar kazandırmak noktasında az çok başarılı oldu.

Toplumsal halk hareketiyle, İslami Selamet Cephesi'nin bazı akımlarının temsil ettiği radikal dinci akım arasında bir buluşma olması için, bu toplumsal hareketlerin 1998 Ekim olaylarıyla doruğa çıkmasını beklemek gerekecekti. Bu, Müslüman Kardeşler[23] de dahil olmak üzere, (kısmi halk dokusuna karşın, orta ve egemen kategorilere daha yakın olan) tüm önceki politik akımların kaçırdığı buluşmaydı.

Halk hareketini kaplayan radikal dinci akım, harekete başlangıçta sahip olmadığı boyutlar kazandırdı. Radikal İslamcılık, harekete Salafizmin baskın olduğu etik ve dinsel değerler katmış ve gündelik yaşam uğraşlarına eklemlenmiş olan eski "modernist" talepleri unutturdu. Ona aynı zamanda, ulusalcı değerlerle dolu önceki söyleminin tersine, dünyevi ve manevi olanı birleştiren evrensel bir nitelik verdi[24] ve (ulusal hareketin sömürge dönemindeki Fransız sendikalizminden aldığı) belli bir laiklik anlayışı kazandırdı.

Radikal dinci hareket, toplumsal hareketleri yalnızca devletle değil, diğer toplumsal güçlerle de sert bir biçimde karşı karşıya getirdi. Sertlik, halk katmanlarından gelen gençlerin yarattığı terörizmin patlamasına büyük ölçüde katkıda bulundu. Ancak terörizm, toplumsal sorunlar üzerinden (iş, konut, içilebilir su, devlet kurumlarının yurttaşla ilişkisi...) harekete

---

[22] Ray müziği, erkek ve kadın arasındaki insani ilişkilerde büyük bir özgürlüğü anlatmıştır. Bu da, tutucu resmi düşüncenin ve onun medya kurumlarının güçlü bir muhalefetine neden olmuştur.

[23] Barış Toplumu Hareketi, 1991'de iptal edilen yasal seçimlerin ilk turunda, İslami cephenin güçlü bir şekilde doldurduğu sandalyelerin birini bile kazanamadı.

[24] Toplumsal hareketlerde oynadıkları özel rolden yola çıkarak, politik efsaneyi ve gençliği birleştirdiğimiz açıklayıcı denemeye bakınız.

geçen ve birçok Cezayir kentindeki ayaklanmalarla birleşen yeni 2000–2001 patlamalarını kapsamayı başaramadı.

Yenilenen protestocu hareketler, önceki halk hareketinin, Salafist dinsel akımla edindiği nitelikleri yeniden ortaya çıkarıyordu. Örgütsüz ve öfkeli bir gençliği harekete geçirerek, ölçüsüz ifade geleneğini yeniden canlandırıyordu.

Bazı gözlemciler, bu protestocu hareketlerle Cezayir politik sisteminin çırpınıp durduğu politik kriz arasında bir bağ kuruyor ve bu hareketlerin, iktidarın farklı klanları arasındaki sonu gelmeyen mücadeleler çerçevesinde, sistemdeki iç ve dış politik güçler tarafından, (en azından kısmen) kullanıldığı varsayımını ileri sürüyordu. Protestocu hareketler, kamusal alandaki yerel yönetim sorununu da gündeme getirdi. Bu durum, RND'nin (Ulusal Demokratik Birlik), seçimlerin meşruluğu üzerine duyulan kuşkunun arttığı bir ortamda kazandığı 1997 yerel seçimlerinin mantıksal sonucuydu. Seçimler yeni bir güçler dengesi yarattı ve belediye yönetimlerinde köklü olumsuz uygulamalara neden oldu[25]. Yerel yönetim ve devlet hizmetleri birbirine karıştı, hatta vilayet ya da belediye halk meclislerinin dağılmasının ve İslami Selamet Cephesi'nin 1990'daki seçim başarısının ardından, ilk çoğulcu rekabet uygulamasının yarattığı fırsatla, kesintiye uğradı. Yağmalar, yangınlar, patlamalar, terörizmin bu on yılı boyunca devletin temellerini vurdu; durum, devleti, simgelerini ve yerel kurumlarını, yalnızca kırsal bölgelerde değil, aynı zamanda büyük kentlerde ve özellikle bu kentlerin kenar mahallelerinde yok edecek kadar ağırlaştı.

B- Kültürel Toplumsal Hareket

Kronolojik sıralamada, Berberi kültürel hareketler, dinsel nitelikli halk hareketlerinden önce geliyordu. Bu kültürel (ve böl-

[25] Belediye meclis başkanlarının dörtte birinden çoğu, sapkınlık, rüşvet ve kamusal paranın kötü yönetimi gibi çeşitli suçlamalarla adaletin önüne çıkarıldı. Bu durum devlet başkanının bizzat kendisi tarafından, 27 Ağustos 2002 yerel seçimlerinin denetiminin ulusal komisyonunun görevlendirmesi sırasındaki konuşmasında doğrulandı.

geci) kolektif talepler, sömürge döneminde (1949)[26], kültürelci elitist damganın egemen olduğu çeşitli biçimlerde ifade edildi. Talepler, bağımsızlıktan sonraki dönemde, Cezayir kültürünün Berberi boyutlarına uygun olarak, halkçı ve partizan politik eylemle silahlı askeri eylemin birlikte kullanılmasıyla kendisini gösterdi(1963–1964). Sonraları, resmi ulusalcı politik modelin tek parti sistemi, Berberi kültürelci söylemi birkaç elitistin söylemiyle sınırlayarak, savunucularını göçe ya da sürgüne (ya da Fransa'da, Cezayir uyruklu topluluklarda yaşayan yerli gençler arasında sınırlı kültürel-politik çalışmalarla yetinmeye) zorladı.

Bu akım her çeşit zulme karşın, bazı muhalefet partilerinin ya da diğer klasik toplumsal hareket (işçi, sendika ve öğrenci) biçimlerinin arasında, en azından kısmen, kendisini ifade etmeyi başardı. Kabiller, göç olgusundaki önemleriyle tanındılar. Aynı zamanda, bağımsızlıktan önce ve sonra eğitim kurumuyla erken yakınlaşmalarıyla tanındılar ve böylece, politik, bilimsel ve ekonomik elitlerin içerisinde kendilerini güçlü bir biçimde gösterdiler. Kabili bölgesi, işçi ve sendika hareketine, ulusal harekete ve kurtuluş savaşına çok sayıda lider verdi.

O halde toplu göç ve okul, dağlı ve tutucu kırsal Kabili toplumunun içerisindeki değişimin en önemli dayanakları arasındaydı. Bu nedenle 80'li yıllardan sonra kendisini güçlü bir biçimde dayatan bu Kabil hareketleri, güçlü bir kadrolaşma ve elitist örgütlenme biçimleriyle nitelendi. Şair[27], öğrenci ve müzisyen, kendisini bu hareketlerin içinde ifade etti. Hareketler öte yandan, Kabili'yi seyrek olarak aşan sınırlı bir coğrafi çerçevede, tarım işçisini, işsizi, hatta (patron da dahil olmak üzere) tüccarı bile harekete geçiren sınıflarüstü bir niteliğe büründü. Bölgenin iki partisi (Sosyalist Güçler Cephesi ve Kültür ve Demokrasi için Birlik), kendilerini, İslamcı terörizm ve son on yılda Cezayir'in genel politik ve güvenlik durumu konularıyla ifade ederek seçimlere katıldı ve daha geniş ulusal

---

[26] Muhammed Harbi'nin tanınmış kitabında konu üzerine yazdıklarına bakınız, *Le Front de Libération entre la légende et la réalité*.

[27] 1980 Nisan gösterileri başlangıçta, Tizi-Ouzou Üniversitesinde, romancı Mouloud Mammeri tarafından verilen kabil şiiri üzerine bir müdahalenin yasaklanmasıyla tetiklenmiştir.

sorunlarla ilgilendi. Bunlar, hareketlerin, (bazı durumlarda laiklik[28] de dahil olmak üzere) insan haklarına ve demokrasiye saygı sloganlarını öne çıkararak, diğer ulusal ve toplumsal güçlerle (özellikle kadınlar ve kentli orta sınıflar) köprü kurduğu, seyrek durumlardı.

Berberi kültürel hareketi, partizan politik ifadesine ek olarak, bölge gençleri tarafından kurulan ve çeşitli alanlarda işlem yapan yüzlerce derneği canlandırdı. Hareket kendisini sendikalarda da (SATEF, Ulusal Formasyon ve Eğitim İşçileri Sendikası ve UDT, İşçilerin Demokratik Birliği) ifade etti. Ama bunlar, şimdiye kadar dar bölgesel zincirlerini kıramamış ve mesleki ve korporatist çerçeveden çıkmayı becerememiş sendikalardı. Kabili partileriyle (Sosyalist Güçler Cephesi, Kültür ve Demokrasi için Birlik) düştükleri anlaşmazlıkta bile, partizanlıktan[29] vazgeçmediler.

Kabili olaylarının 2001–2002 yıllarında içerdiği şiddet, hiç kuşkusuz krizin göstergelerinden biridir. Bu şiddet, kültürel hareketin başlangıçtaki niteliklerini, barışçılığını ve kadro gücünü yok etti. Köylerin ve mahalle komitelerinin hareketi (partileri ve dernekleri, kadrolaşma uygulamalarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakarak), sendikaların ve derneklerin yerini aldı. Bölgedeki ajitasyonu canlandıran, ulusal oylamalara katılmayı reddeden, (merkezi ulusal devletin diğer simgelerinin de kaldırılması dahil olmak üzere) jandarma güçlerinin bölgeden çekilmesini isteyen ve radikalleşmeye ve yöreye çekilmeye daha eğilimli olan yeni bir yönetici kuşak ortaya çıktı.

Dört yıldır bölgeyi vurmakta olan bu güvensizlik ve ajitasyon ortamı, bir yılı aşkın süredir birikmiş olan ekonomik ve toplumsal sorunları büyüttü. Kabili, bölgenin demografik dokusunda radikal bir değişim oluşturan geleneksel toplu göçün durdurulmasından (göçteki denetimin artmasının sonucu) ciddi anlamda etkilendi: Kabili kırsalındaki gençlerin oranı yükseldi.

---

[28] Kültür ve Demokrasi için Birlik Partisi laikliğe açık bir biçimde çağrı yapan nadir partiler arasındadır.

[29] Sosyalist Güçler Cephesi'nin listelerinin arasında, Eğitim ve Kültür Çalışanları Ulusal Sendikası'nın ilk genel sekreteri yer almış ve 1997'deki yasal seçimlerde bir milletvekilliği sandalyesi kazanmıştır.

Bölgede ilkokulların, liselerin çoğalması ve üniversitenin kurulması, o zamana kadar büyük kentlere göç eden gençleri yerlerinde tuttu. Bu dönüşüm, parti ve örgütlere daha fazla politik eylem olanağı verdi. Ama ulus-devlet (kurumlar, söylemler ve yöneticiler anlamında) derin bir iç kriz yaşarken, genç Kabiller kendi kültürel ve toplumsal yöreciliklerine daha fazla kapandılar.

V- Yardımlaşmacı Hareketler

Cezayir'deki krizin ekonomik, toplumsal, politik ve güvenliğe ilişkin boyutlarda ağırlaşması ve tavsiye edilen çözümlerin başarısızlığı, açmaz içindeki hareketleri de başarısızlığa uğratarak, durumlarının bozulmasına ve parça parça geri çekilmelere yol açtı. Şiddet, Berberi toplumsal hareketi[30] ya da (şiddetin Salafist dini akımın egemenliğinden önce pek görülmediği) toplumsal halk hareketi gibi, yeni alanlarda yüzünü gösterdi. Kriz, 1988'den sonra iktidar sisteminin hem politik (politik ve sendikal çoğulculuğun kabulü), hem de ekonomik (pazar ekonomisinin benimsenmesi) düzlemde denediği geçişin başarısızlığıyla daha da ağırlaştı.

Yeni politik söyleme artık yeni kavramlar -sivil toplum, yardımlaşmacı hareket, insan hakları- egemendi. Böylece iktidar, pek çok etkinlik alanını kaplayan ve aralarından 500'ünün ulusal bir boyut kazandığı 80 000'den fazla derneğin ortaya çıkmasına olanak veren yapısal ve hukuksal (23 Şubat 1989 Anayasası) yeni bir örtüye büründü.

Sivil toplum anlayışı, emek dünyasını ve işçi ve sendika hareketini dışlayarak elitist bir içerik kazandı. Bazı mesleki ve toplumsal uğraş alanlarını kaplayan dernekler furyasını esinleyen bu yeni kavramın en çok etkilediği kesim, orta katmanlar[31] oldu. Çok çeşitli, dahası çoğu zaman muğlâk hedeflere[32] ek-

---

[30] 2001–2002 olayları sırasında düzinelerce ölümün kaydedilmesine karşın, 1990 gösterilerinde bölgedeki incelemelerin her düzeyde durdurulması nedeniyle hiçbir ölüm olayı kaydedilmemiştir.

[31] Cezayir'de orta sınıflar kültürel ve (Fransız aksanı gibi) tanınmış lengüistik değerleriyle ayırt edilir.

[32] Ulusal etiketi kolayca kazanmak için, uygun ulusal donanımı olmadığı halde birçok dernek bunu yapmaktadır. Hedeflerin ve uğraşların çeşitliliği,

lemlenmiş olan derneklerin büyük bir çoğunluğu, terörizmin genelleşmesinden önce egemen olan görece özgürlük atmosferinde ortaya çıkmıştı. Bazı derneklerin, (geçiş dönemindeki Cezayir'in ekonomik ve toplumsal dönüşümleriyle ilişkili birçok sorunu gündeme getirmek üzere) talepçi sendikal eyleme öncelik vermesi için bütün koşullar[33] hazırdı. Bu yönelimler, hareketin bazı durumlarda (örneğin seçimler) iktidar tarafından politik olarak kullanılmasına engel olamadı. Konjonktürel ittifaklar (aile ittifakları da dahil), birçok dernek yetkilisini, karar alma mercileriyle ve diğer yetkililerle bir araya getirdi.

Diğer uluslararası bağlar (etkileri Cezayir'de diğer Arap ve Afrika deneyimlerinin hiçbirinde olmadığı kadar sınırlı olmasına karşın), yardımlaşmacı eylemin tercih ve stratejilerini etkiledi. Dış finansman, özellikle Avrupa finansmanı belli bir bozulma etmeni oluşturabiliyordu. Dış ülkelere gitmeler ve ulusal sahnedeki medyatik-politik görünüm, yardımlaşmacı eylem için genellikle kendiliğinden bir amaç oldu. Bu uygulamalar, boşaltılmış yardımlaşma alanındaki demokratik uygulama üzerinde olumsuz sonuçlar doğurdu ve (iktidarlarının sürekliliği demokratik yönetim için bir engel oluşturan) kurucu yöneticiler tarafından dayatılan paternalist eğilimleri güçlendirdi.

VI- Birkaç Sonuç

Bazı Arap uydu kanalları, Cezayir'in son on yıldır tanık olduğu (1988 Ekim gösterileriyle başlayan) sokak gösterilerinin görüntülerini sıkça yayınlamaktadır. Sokak, ulus-devlet gelişme modelinin açmazla sonuçlanmasından sonra, toplumsal hareketlerin başlıca ifade aracı olmuştur. Toplumsal hareket bu nedenle (dönemsel halk isyanlarına karşın), taleplerini sonuçlandırmak için yetersiz kalmıştır. Ayrıca hareket, yardımlaşmacı ve partizan kadrolaşma gibi eski özelliklerini yadsımaktadır.

---

bir derneğin çevreyle, çocukla ve aynı zamanda kadınla ilgileniyor olması gibi, hiçbir öncelikler tanımlaması yapmadan sürmektedir.

[33] Ben Nifisa Sarah'ın, *Maghreb-Machrek* dergisinin 135. sayısında yayınlanan çalışmalarına bakınız, Le "Mouvement associatif et l'Islam, élèments d'une problèmatique égyptienne".

Şiddet güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkmıştır. Bu arada genç ve yeni yöneticiler, kendilerinden büyüklerle rekabete girişmişlerdir. Her kuşak kendi deneyimini yaşamakta, sonra da (geçmiş deneyimin birikimlerinden hiç yararlanmadan) sahneyi terk etmektedir. Taleplerin genel niteliği, radikal İslamcılığın karşısında politik bir açmazın yaşandığı güç bir ekonomik bağlamda, genellikle ekonomik nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. Şiddet, yardımlaşmacı ve partizan kadrolara karşı güvensizlik (daha geleneksel kadroların lehine) ve ulus-devlete ve onun kurumlarına duyulan düşmanlık, halk hareketinin karakteristik çizgileri olmuştur. Berberi hareket de bir yandan, yöre ve merkez arasındaki ilişkiler sorununu, ulusal aralıktaki kültürel çeşitliliğin ve farkın yönetimini gündeme getirmektedir.

Krizin ve gerilemenin ekonomik bağlamı, güçler dengesinin kendilerinden yana olduğuna hala inanan kategorilerin ileri sürdüğü çoğulculuğa karşın, sendikal eylemin gelişmesine artık uygun değildir. Bu geri çekilmeler, talepler gitgide daha radikal bir söylemle ifade edilse bile, korporatist eylemi kolaylaştırmaktadır. Öte yandan çoğulcu sendikal eylem henüz yeterince anlaşılmamıştır ve yapısal ve hukuksal meşruluğuna karşın sayısız engele takılmaktadır.

Cezayir'de orta katmanlar, (toplumsal temellerine karşın) toplumla ilişkilerinde yaşadıkları önemli zaaflardan dolayı sıkıntılıdır. Lengüistik ve kültürel kırılmalar onları özel yaşam biçimlerine hapsetmekte ve toplumun halk katmanlarıyla iletişim kurma yeteneğinden yoksun bırakmaktadır. Başlangıçta ekonominin merkezi yönetiminden yararlanan bu katmanlar, kuşkusuz artık güç ekonomik koşullarla karşı karşıyadır. Bu katmanlar yaşamlarını sürdürme koşullarının denetimini, yani (içerisinde önemli konumlara geldikleri) kamu ekonomik sektörünün denetimini kaybetmişlerdir. Ama dernekler, artan sayılarına karşın, (resmi karar merkezlerine ve onların elitist eylem yöntemlerine yakınlıkları nedeniyle) kendilerine güvenmemekte direnen bu toplumsal halk gövdesinde yer almayı başaramamıştır.

XVI

Sendikalar ve Kurumsal Reform Nijerya, Uganda, Güney Afrika

Björn BECKMAN

I- Uganda ve Güney Afrika Deneyimiyle Karşılaştırmalı Nijerya Deneyimi

Bu makale sendikaların, üyelerinin, daha geniş anlamda, halkın en yoksunlarının çıkarları için, ekonomik ve kurumsal bir reformun özel koşullarına müdahale yeteneğine ayrılmıştır. Bu makale bize, sendikalara dayanan bir çalışma rejiminin, tüm kurumsal reformun anahtarı olduğunu açıklamaktadır. Böyle bir müdahale için uygun koşullar bu rejimle yaratılır. Makale sendika karşıtı argümanları gözden geçirerek başlar; neden bu argümanlar sendikaları reformun önünde bir engel olarak değerlendirir ve neden sendikaların global bir gelişme içerisinde marjinalleşmeleri beklenir? Bu vizyonu geliştiren makale, sendikaların, halkın temsilinin bu önemli kurumlarının aslında yayılmakta olduğunu göstererek, global eğilimlerin alternatif bir okumasını yapar. Bu amaca kısa sürede ulaşılamayacağı sanılan Afrika'nın durumunu dikkate alan makale, Güney Afrika'daki şaşırtıcı sonuçları ve Uganda'daki baskı ve marjinalleştirmeyi de ele alarak, sendikaların performansındaki büyük değişkenlikleri açığa çıkarır. Bu iki çelişkili deneyim kısaca özetlenmiştir. Başlıca görgül bilgiler, makalenin, ulusal sendika hareketini, Le Nigerian Labour Congrees'yi ve özellikle Tekstil İşçileri Sendikasını derinlemesine incelediği ilk araştırma bölgemizden, Nijerya'dan gelmektedir.

A- Sendikacılığın Eleştirisi

Bazı liberallere göre, emek pazarının kuralsızlaştırılması önemli bir kurumsal reformdur. Bu kuralsızlaştırmanın, yoksulluğu azaltabilecek bir ilerleme açısından pek çok gelişme sağlayacağını düşünürler. Sendikaların geri çekilmesi gereklidir, çünkü onlar, emeğin harekete geçmesinin, esnekliğin, girişimci düşüncenin ve gelişmenin diğer nimetlerinin önünde engeldir. İşsizlik, emeğin serbest pazardaki fiyatının (liberallerin, "fiyatların yapısını bozan oligopolistik uygulamalar" dediği toplu pazarlıklarla değil, bireysel sözleşmelerle) serbestçe saptanmasına izin verilerek, radikal bir biçimde azaltılabilir. Bireylerin ve pazarların hak ve özgürlükleri, toplu sözleşmelerle ve yoksul ülkeler gibi zengin ülkelerde de dayatılan devlet düzenlemeleriyle çelişir. O halde (kuramdan ve ideolojik tartışmalardan bağımsız olarak) düzenlemenin rayına oturduğu bir alanda kuralsızlaştırma adına mücadele etmek ve düzenlemenin henüz kendisini göstermediği bir alanda düzenlemeye karşı direnmek için güçlü pragmatik gerekçeler vardır.

Emek pazarında var olan ve sendikaları koruma yasalarını içeren düzenlemeler, hem potansiyel yabancı yatırımcıların, hem de büyük ulusal girişimlerin başka alanlara gitmesine ve yoksulların bir iş ve gelir edinmek için bağlı bulunduğu küçük yerel girişimcilerin engellenmesine neden olur. Gelişme mantığı bu noktada, liberallere ve kuralsızlaştırma yandaşlarına açıkça hak verir görünmektedir. Protestocu sendikaların sözde hizmetinde olan korkak yöneticiler (tanınmış İsveçli ekonomist Mr Ulf Vackobsson'un (2000) memnuniyetle belirttiği gibi), sendikalara uygun mevcut düzenlemeler çerçevesinde bile, emek pazarının kendiliğinden liberalleştiğini öne sürmektedir. Ya sendikaların çerçevesi çizilir, ya da sendikalar, "emek pazarının kendiliğinden liberalleşmesi" noktasında etkisizliklerini görürler. Bu bakış açısı İsveç ekonomisinin, 90'lı yılların başında çok düşük tutulmuş istihdam düzeylerinden sonra, bu düzeyi arttırmadaki umutsuz çabalarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Liberalleşme yandaşlarının sendikaları sevmemek için bir gerekçesi daha vardır. Bunlar, kamu sektörünün kaynaklarını, (bunları daha üretken kullanan) özel sektöre geçirmek isterler.

Bunun, herkesin ve özellikle genel büyümeden ve ekonomik güçlülükten yararlanacak olan yoksulların çıkarına olduğunu var sayarlar. Ayrıca kamu sektöründe ücretlerin dondurulmasını savunurlar. Kamu sektörü, pazarın (kamu sağlığı ve özgül olarak elverişsiz durumda olan gruplara ek bir eğitim için çaba gösterme, dağıtılan yardımların -durumu iyi olanlar da dahil- içeriği, vb. konularda) inandırıcı bir çözüm getiremediği, birinci derecede öncelikli alanların daha iyi tanımlanmasını hedeflemektedir. Bu nedenle, (mevcut istihdam ve ücret garantisi modellerinde, kendi özel çıkarlarını savunan) kamusal alan sendikaları, kamu hizmetleri reformunun önünde önemli bir engeldir. Misyonu, temsil ettiği ücretlileri ve koruyucu devletin harcamalarını savunmak olan sendikalar genel olarak reformlarla ters düşmektedir.

Liberallerin sendikalara duydukları nefretin daha da önemli politik bir gerekçesi vardır. Sendikalar, kamu sektörünün aşırı yayılmasını cesaretlendiren ve önemli makro-ekonomik dengesizlikleri kışkırtan politik bir koalisyonun üyeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısına göre emek pazarının kuralsızlaşması, daha geniş reform projelerini (ve böylelikle daha yoksunların toplumsal refahının iyileştirilmesini) donduran devletçi politik koalisyonları bozmak için bir araç olarak algılanmıştır.

Sendikalar aslında nedir? Reel olarak yoksulların çıkarlarını mı temsil ederler? Sendikalar, sık sık (ve yalnızca emek pazarının liberalleşmesini savunanlar tarafından olmamak üzere), işçilerin alanında olmamakla suçlanmıştır. Emek pazarının liberalleşmesini savunanlar, işçi hareketi alanında da olsa, sendikalara yönelik eleştirilerini besleyecek bir şeyler bulurlar. Üye sayısındaki düşüş ve düşük katılım oranı, gelişmiş endüstri ülkelerinde sendikalara kötü bir imaj (yeni çalışanların gereksinmelerine yanıt vermeyi başaramayan, demokratik olmayan yapılara sahip bir bürokrasi imajı) vermiştir. Sendikalar artık, sendikal mücadelenin temelinde bulunan toplumsal sınıflara ait değildir. Genellikle ve özel olarak da sömürgecilik sonrası toplumlarda, işçi taleplerinden uzaklaşmalarına neden olan devletçi yapılara katılmışlardır. Sendika liderleri, politikadaki rant sahiplerinin saflarını genişletmiş, ayrıcalıklı ve

yozlaşmış bir "emek aristokrasisi" yaratmıştır. Ayrıca ücretli formel sektörün sınırlı hacmi, dünyanın birçok yerinde ve birçok insanın gözünde sendikaların, kitlelerin yaşam düzeyini iyileştirmek için elverişsiz bir araç olarak görünmesine neden olmuştur. Bu kitleler, küçük tarım üreticileri, zanaatçılar, küçük tüccarlar ya da yaşamlarını sürdürmek için ücretli işin dışındaki informel ekonominin bir ya da birçok sektöründe bulunan kişilerden oluşur. Ücretli bir iş bulma şansına sahip olanlar, nüfusun geri kalanıyla karşılaştırıldığında bir "emek aristokrasisi"ne ait değil midir? Sendikalar, devlete dayalı formel ekonomideki bir azınlığın ayrıcalık kazanmasını güçlendirmemiş midir? Kamu hizmetinin (meyveleri çoğunluğun gözünden kaçırılan) yoğun finansmanına katılmamış mıdır?

Dahası, global eğilimlerin gözünde sendikalar çökmekte olan güçler olarak, gerilemekte olan toplumsal bir düzenin kalıntıları olarak değerlendirilmemiş midir? Baskın liberal akım böyle düşünmekten hoşlanır, ama bir yandan da, (uluslararası düzeyde radikal bir yol ayrımına gelindiğini haklı çıkaracak bir biçimde) sendikal açıdan tehlike çanları işitilmektedir. Sendikalar artık geçmişte kalacaktır. Hollanda Sendikalar Federasyonunun finanse ettiği bir çalışmada Thomas (1995:3) şu görüşü savunur: "Sendikal hareket, bir yüzyıldan fazla bir süredir işçilerin savunulmasında ve bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde önemli bir aktör olmasına karşın, bugün, dünya ölçeğinde bilinen etkili bir toplumsal kurum olarak, hemen hemen tam bir yok oluşla karşı karşıya kalmıştır." Thomas, bu eğilimin, (küresel olmakla birlikte) özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı etkilediğini ileri sürer. Afrika'da sendikalar, endüstrileşmenin olmaması nedeniyle aşılamayan sorunlarla yüz yüze gelirken, Doğu Asya, örneği olmayan ve işçi örgütlerinin sürekli baskısının yaşandığı hızlı bir endüstrileşme yaşamıştır.

B- Sendikalar Lehine Argümanlar

Bu makale sendikaların, dünya ekonomisinin geleceğinde oynayacağı olası rol üzerine farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Sendikaları, kurumsal reformu ve yoksulluğun azaltılmasını birleştiren ilişkilerle ilgilenir. Bu makale, her ikisi de sendika-

ların gerileme evresinde olduğunu öne süren baskın liberalizme de, sendikal kötümserliğe de karşıdır. Tersine, ekonominin global gelişiminin ve toplumsal güçlerin evriminin yanlış anlaşıldığını ileri sürer. Makale, sendikaların rolünü güçlendiren politik ve yapısal eğilimleri, yani gitgide daha geniş, kalifiye, örgütlü ve politik olarak uzmanlaşmış olan uluslararası bir işçi sınıfının gelişimini en başa yerleştirir. Sendikalar, (içyapılar, reel temsil ve liderlik konusundaki sınırlarına karşın) halkın geniş bir katmanının çıkarlarını temsil edebilen sayılı toplumsal kurumlardan biridir. Mücadelesinin meyvelerinden yalnızca kendi üyeleri değil, aynı zamanda kendilerini temsil edecek etkili kurumlara sahip olmayan toplumsal gruplar da yararlanır. Sendikalar politik olarak, bireysel ve kolektif hak kavramlarının genelleştirilmesine katkıda bulunur ve diğer toplumsal grupların temsil ve pazarlık gereksinmelerini karşılarlar. Bazı toplumlarda (şimdiden önem kazanmış olan) işçi sınıfı genişlemekte, diğer toplumlarda da (Afrika'nın, toplanmanın sınırlı olduğu büyük bir bölümü gibi), sendikalar, sivil toplumun hak ve çıkarlarını savunmak için geniş koalisyonların oluşmasında temel bir rol oynamaktadır. Bu nedenle sendikalar, uluslararası düzenleme örgütleri ve sözleşmelerinden ya da sivil hak hareketlerini ve tüketiciyi koruma gruplarını içeren ittifak ve örgütlerden oluşan ağlardan destek alırlar. Bu durum, tek tek girişimlerin, hatta hükümetlerin, işçilere sendikalaşma ve kendileriyle pazarlık yapma hakkını tanımayan bir çalışma rejimini dayatmasını ve sürdürmesini gitgide güçleştirir.

Sendikalar her zaman reformların karşısında mıdır? Sendikalar, küresel ekonominin değişimlerine, yeni teknolojilerin gelişmelerine, üretim süreçlerinde, pazarların örgütlenmesinde, kamusal politikalarda ve düzenleme kapasitelerindeki (girişimlerin küreselleşmesiyle ortaya çıkan) değişimlere uyum gösterme gereksinmesinin elbette bilincindedir. Dahası sendikalar, yerel krizlere ve her toplumun özel konjonktürüne yanıt vermek ve çoğu kez (hükümetlerin, kurum ve kaynaklarını yönetmedeki yetersizliğiyle) karmaşıklaşan bir karşı duruş göstermek durumundadır. Bazı sendikaların, bu tür değişimlerle bazen çaresizce sarsılan eski toplumsal düzenin sürmesinde maddi bir çıkarı olabilir. Ama böyle bir konumda durmak,

genellikle sınırlı ve geçici bir yanıttır. Bu konum tipik olarak, hem toplumsal kazanımlarını korumayı, hem de değişimlere uyum göstermeyi hedefleyen bir stratejiler bileşimini geliştirmelerine olanak verir.

Sendikalar, bu "yeni küresel düzen"in yaratılıştan gelmediğinin, toplumsal güçler dengesindeki değişimi yansıtan (ve genellikle küresel sermaye sahiplerinin önemli bir rol oynadığı) politik tercihlerin bir sonucu olduğunun bilincindedir. Bu nedenle, politik karar sürecini etkilemeye çalışır ve bunu yapmak için de ortak çıkarları paylaştıkları gruplarla, ulusal ve uluslararası ittifaklarını güçlendirirler. Güçsüz ve yalnız kaldıklarında, hükümetlerin ve işverenlerin baskısı karşısında stratejilerini, maksimum bir hayatta kalma şansı bulmak için, mümkün olan en geniş halk desteğinin aranması üzerine yoğunlaştırırlar. Endüstri sektöründeki sendikalar, üretimin, teknolojik yeniliğin ve ulusal kapasitelerinin korunması ve gelişmesi için geniş bir destek sağlamaya çalışırken, örneğin kamu sektörü sendikaları, nitelikli kamusal hizmetlerin finansmanı için halkın mümkün olan en geniş ilgisini uyandırmaya çalışmaktadır. Endüstri sektörü sendikaları, bugün kötü bir döneminde olan "ulusal gelişim projesi"ni desteklemek ve yeniden tanımlamak gereğini savunmaktadır.

Sendikacılar, pazar güçlerinin, kitlesel işsizliğe bağlı sorunları çözebileceğine inanmazlar. Tersine genellikle, ekonomik gelişmeyi aktif olarak destekleme ve istihdamı koruma görevinin devlete ait olduğu düşüncesini savunurlar. Devletlerinin geçmişte yapmış olduğu yanlışlar, bu konudaki düşüncelerini değiştirmemiştir. Etkili bir devlet müdahalesinin ücretlerini her zaman ödeyeceğini kanıtlamak için tarihsel ve güncel örneklere başvururlar. Onlar için yeni meydan okuma, (kamusal fonların kullanılmasında daha az yağma ve yozlaşma ve daha çok sorumlulukla) daha etkili bir devlet müdahalesine dayanmaktadır. Eğer bu temel ilkelere saygı gösterilirse, devletin (özellikle işgücünün eğitimiyle toplam üretim kapasitesini arttırarak), toplumun ekonomik ve toplumsal altyapılarını geliştirmesinde hiçbir sınır tanımazlar. Sendikalar, kamusal ulaşımın kötü niteliğinden, elektrik arızalarından ve su kesintilerinden bıkmıştır. Bunlara, kamu fonlarındaki çalıp çırpmaların neden

olduğundan hiç kuşkuları yoktur. Onlar kendi saflarının dışında dile getirilen eleştirilerin de sözcüsüdür.

Bütün sendikalar işlevlerini, yalnızca (toplumda yoksulluktan daha fazla etkilenmiş olan) kendi üyelerinin yanında değil, tüm yoksulların yanında mücadele etmek olarak değerlendirir. Bu durum kendi ayrıcalıklarının önemini dışlamaz; ama az bulunur bir örgütsel deneyime sahip olma bilinci, bazı zorunlulukları, halkın sıkıntılarına ortak olma bilincini ve halka karşı duyduğu sorumluluklarla devlete karşı çıkmak bilincini dayatmaktadır. Sendikaların meşru işlevi bu noktada mıdır? Çoğu toplumda sendikalar, kamu kurumlarının ve özel mülkiyetin denetiminden açıkça kâr sağlayan ekonomik ve politik elitlere karşı çıkmak zorunda kalmıştır. Yerel ve uluslararası uzmanlar, önerdikleri acı ilacın uzun vadede herkesin ve özellikle yoksulların çıkarına olduğuna inanmış olabilirler. Ama uzmanlar, iktidar boşluğunda işlem yapmazlar. Bu politikaların uygulanması, reformlardan yararlananlarla, bunlardan zarar görenler arasındaki güçler ilişkisinin sonucu olacaktır. Sendikaların herhangi bir elitten daha fazla meşruluğa sahip olmak ya da halkın çıkarlarını temsil etmek için kılavuzluk etmek istemesi, bu nedenledir.

Tüm bunlar, sendikaların mutlaka tüm doğru çözümlere sahip olduğunu öne sürmek anlamına gelmez. Ama yine de sendikaların, genellikle yalnızca kendi üyelerinin çıkarlarını değil, yoksullar da dahil olmak üzere daha geniş bir nüfusun çıkarlarını savunmak için seçilen stratejik bir gelişme tipine göre konumlanmış toplumsal grupları temsil ettiğini gösterir. Sendikaların en önemli özelliği, bir iç savaş ya da devlet tarafından yok edilme durumunda değil, önemli dönüşümler geçirme durumunda olan toplumlarda özellikle değerli ve az bulunan bir nitelik olan örgütsel güçleridir. Sendikaların devlet tarafından denetlendiği ya da baskı gördüğü ülkelerde örgütlenme potansiyeli, daha demokratik bir toplumsal düzene geçişe olanak vermek üzere özgürleştirilmelidir. Bu potansiyel, sayısı diğer toplumsal gruplarınkiyle karşılaştırıldığında iddiasız da olsa, ücretlilerin ve emeğin kolektif örgütlenmesine ilişkindir. Ücretliler bilindiği gibi, temsile, pazarlığa ve çatışmaların çözümüne olanak veren legal formlara dayalı halk örgütlenme-

sinin öncüleridirler. Diğer gruplar için model oluştururlar ve katıldıkları politik partilerde ya da devletle yaptıkları pazarlıklarda bu düşünceleri savunurlar.

C- Sendikalar Temelinde Bir Çalışma Rejiminin Oluşması

Sendikalar belki de, gerçeği gizlediklerini sanan liberallerin çıkarlarının, yoksulların çıkarları olarak sunulduğu reformlara karşıdır.

Bu çatışmanın yanıtı, sendikaları yalnızca pazarlıklarda taraf olmalarıyla değil, (bir girişim ya da bir sektörün çalışma koşullarına, daha geniş anlamda, egemenlik ilişkilerine, eşitsizliklere, temsile ve toplumla bütünleşmeye bağlı olan) çıkarlar çatışmasının düzenlenmesinde etkili kurumlar geliştirme kapasiteleriyle tanımaya dayanır.

Bu bağlamda ivedi olarak yapılması gereken kurumsal reformlar, işçilerin örgütlenme ve toplu pazarlık yapma haklarının gelişmesine, *sendikalar temelinde bir çalışma rejiminin kurumsallaşmasına* olanak veren hakları koruyan reformlar olmalıdır. Hükümetler ve işverenler, işçilerin sendika kurma ve çalışma koşullarını toplu pazarlıklarla belirlenme haklarını tanımaya zorlanmalıdır. Hükümet ve işverenler aynı zamanda, (doğal olarak grev hakkını da içine alan) anlaşmazlıkların yönetiminde, herkesçe bilinen prosedürlerinin var olduğunu kabul etmelidir. Bu hakların yaygınlaşması ve uygulanması nedense dünyanın her yerinde tartışma konusu olmuştur. Bazı temel ilkeler uluslararası düzeyde tanınmış ve ILO sözleşmelerinde yer almıştır. İnsan hakları uluslararası sözleşmeleri ve ulusal kuruluşlar da bu işçi haklarına destek vermişlerdir. Avrupa sendikaları, çalışma haklarının Avrupa Birliği anlaşmalarında geçmesi için mücadele etmektedir.

Bu makalenin konusu, böyle bir kurumsallaşmanın (ya da yokluğunun) sonuçlarının yani sendikalaşmış bir çalışma rejiminin yerleşmesini ve yaygınlaşmasının incelenmesidir. Bu rejim, eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen kurumsal gelişmenin en geniş çerçevesi anlamına gelir. Bu açıdan, yüksek bir toplumsal kurumsallaşma düzeyi, yani ve iyice yerleşmiş ve tartışmasız bir sendikal rejimi önermekte, sendikal pazarlık gücünü kolaylaştırmakta ve reform politikalarına katılımı cesaret-

lendirmektedir. Bütün bunlar, karar sürecinin doğru yönetildiğini ya da önerilerin halkın katılımıyla sunulduğunu görme şansını yükseltir. Öneriler, işsizlik, yoksulluk ve herkesin kamu hizmetlerinden yararlanması gibi toplumsal refah sorunsalına ilişkindir.

Bu öneriler daha sonra, ekonomik liberalleşmeye ve sendikal etkinlikle ilişkin karşılaştırmalı bir çalışmaya ve özellikle de bizim Nijerya sendikalarının durumuna ilişkin çalışmamıza (bu çalışmanın önemli bir bölümü Gunilla Andrae'yle birlikte yazıldı) dayandırılarak, görgül olarak incelenecek ve geliştirilecektir. Güney Afrika ve Uganda zıt örnekler olarak alınmıştır. Birinci örnek sendikanın, reform sürecine ve yeni kurumların oluşmasına angaje olmasını simgeler. İkincisi sendikaların marjinalleşmesine ve yıkımına denk düşer. Nijerya deneyimi ise, aynı zamanda hem başarıların, hem de başarısızlıkların damgasını taşır. Makale, *Nigerian Labour Congress*'nin yeniden kurulduğu önceki dönemi anlatmakta ve özellikle Nijerya Tekstil İşçiler Sendikası'yla gelen önemli başarıların üzerinde durmaktadır.

Bununla birlikte makale önce, (sendikaları, telkin edildiği gibi gerilemekte olan toplumsal bir kurum değil, yükselen bir güç olarak değerlendiren) global senaryonun alternatif bir okumasını yapar. Bu vizyon, Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün (UNRISD) önceki raporunda geniş bir biçimde yer almaktadır. Rapor, örgütlü çıkarların (emeğin çıkarları gibi) reform sürecinde, hangi ölçüde demokratik bir alternatif etki yaratabileceğini incelemektedir (Beckman, Akwetey ve Lindstrom, 2000).

II- Sendikaların Dinamizmi

A- Yeni Bir İşçi Sınıfının Ortaya Çıkması

Küresel ekonominin önemli aktörleri olan sendikalardaki dinamizmin en önemli gerekçesi, bu son on yıllarda, özellikle Asya'da, üretim sektörlerinin ve ücretli çalışmaya bağlı hizmetlerin hızlı yayılmasıdır. Dünya ekonomisindeki ücretli işçilerin sayısı eşi görülmemiş bir hızla artmıştır (ILO, 1997; World Bank, 1995). Artışın önemli bölümü, manüfaktür sektö-

rünün istihdamlarından, tarihsel olarak işçilerin kolektif örgütlerinin büyümesini cesaretlendiren konvansiyonel üretim süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Bu istihdamların sayısının endüstrileşmiş ülkelerde azalıyor olması, ekonominin global eğilimini ifade etmez. Sendikaların ortaya çıkmasını engelleme ya da girişimlerin ve devletin denetimini sürdürme çabaları dinamik ekonomilerde uzun sürmemiştir. Güney Kore gibi bazı ülkelerde endüstri yapılarının sabit düzeyinin korunması, kendisinden emin ve iyi örgütlenmiş kalifiye bir işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Diğer güçlü endüstri ekonomilerinde (Çin gibi), otoriter çalışma rejimleri varlığını sürdürmektedir. Ama işyerlerindeki aktivizmin ve çatışmaların gözle görülür bir biçimde büyümesi, bu ülkelerin (hem global hem de yerel baskılardan kendilerini koruma noktasında) gitgide güçlükler yaşadığını düşündürmeye başlamıştır. Örneğin Endonezya'da otoriter rejimin çökmesi, güçlü emek örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ücretli istihdamların artması büyük ölçüde, aynı zamanda hammadde üretiminin ve ticaretin gelişmesini de kolaylaştıran ve besleyen kamu sektörlerinin hızlı gelişiminden kaynaklanmaktadır. Kamu sektöründe sendikalaşma yönünde ilerlemeler (manüfaktür sektöründe daha yavaş olmasına karşın), global olarak gelişmektedir. "Temel hizmetler" işçileri, devletin sendikalaşma konusunda dayattığı zorlamalardan gitgide kendisini kurtarmaktadır.

B- Sendikalar, Toplumsal Anlaşmalar ve Reform Politikaları

Otoriter çalışma rejimlerinden kurtulmayı hedefleyen harekete genel olarak, ekonomik reform süreci çerçevesinde devletle yeni toplumsal anlaşmalar içeren, yeni angajman biçimleri eşlik eder. Formel ekonomideki ücretlilerin ekonomik reform politikalarına etkileri, bu ücretlilerin sayısıyla sınırlı değildir. Bu etki kısmen, bu ücretlilerin, bugün krizde olan ulusal gelişim projelerine özel olarak müdahale etmeleriyle açıklanır. Ücretli bir sınıfın ortaya çıkmasının, ilerlemenin ve modernitenin bir göstergesi olarak değerlendirildiği sömürgecilik sonrası devletlerde, hızlı endüstrileşme ve kamu hizmetlerinin ilerlemesi, her zaman önceliklerin en başında gelmiştir.

Küreselleşme ve ekonomik krizler, istihdamın ücretlerin ve kamu hizmetlerinin azalmasını sürekli olarak tetikler. Bu durum, istihdam pazarında ve işyerlerinde yaptıkları pazarlıklarda, işçilerin güçlü konumuna zarar verebilecektir. Yine de işçilerin politik pazarlık gücü, pek çok durumda, istihdam, ücret ve hizmetlerin azalmasının ve devletçi kurumların bizzat ve kapitalistlerin zayıflaması nedeniyle gitgide yoğunlaşan toplumsal çatışmaların bileşik etkisiyle eşzamanlı olarak güçlenmiştir.

Uluslararası finans kurumlarının ve politik karar mercilerinin, bir diyalog kurmaya ve toplumsal anlaşmaları sonuçlandırmaya yönelik yeni kaygısı, işçi örgütlerinin reform sürecine katılması gereğinin tanındığını gösterir. Toplumsal anlaşmadan yana olan hareket genellikle istikrarsız ve kriz durumundaki politik konjonktürde ortaya çıkar. Bu özel durum, şimdiki politik düzeni tehdit edecek bir biçimde, mevcut iktidar ilişkilerini destekleyen güçler dengesinin alt üst oluşuyla ortaya çıkacak görünmektedir. Toplumsal anlaşmalar, toplumsal temelini genişletmeye çalışarak ve halkla kurulan bu ilişkilerin verdiği yeni meşruluğa dayanarak, sallantıda olan bir politik düzeni destekleme ya da yerine oturtma girişimi olarak anlaşılabilir. Burada sendikalar için, hem reformları etkilemek, hem de emeğin haklarını kabul ettirmek için bir açılım söz konusudur. Anlaşmalar sağlamaya dayanan politika, emek dünyasının tanınmasını ve kendisini işittirme hakkını güçlendirir. Böylesi bir tanınmanın, hareketin var olduğu ve protestocu olmaya devam ettiği noktada somutlaşması, örgütlü emek açısından kolay olmamıştır. Seçimlerini toplumsal anlaşmalardan ve diyalog temelindeki stratejilerden yana yapan hükümetler ve işverenler, toplumsal aktör rollerinde, alternatif baskı, marjinalleştirme ya da pazarlık stratejilerini sürdürme özgürlüklerini kendileri sınırlamış olmaktadırlar.

Schmitter ve Grote (1997) Batı Avrupa'da, sendikal gücün tarihsel merkezinde "makro-korporatist diyalog" olarak adlandırdıkları yeni dönemi incelemişlerdir. Onlara göre bu rönesansı tetikleyen nedenler, kısmen Avrupa Para Birliği ortaklığının ölçütlerine uymanın özgül zorunluluğu, ama aynı zamanda, (Üçüncü Dünyadaki sendikalar için bir politik pazar-

lık alanının açılması da dahil olmak üzere) az önce özetlediğimiz global eğilimlerdir. Yazarlar, 80'li yılların sonunda ve 90'lı yıllar boyunca, İrlanda, Finlandiya, İspanya, Portekiz, Belçika, İtalya, Hollanda, Avusturya ve İsveç'de sonuçlanan, hükümetleri, işverenleri ve işçileri içeren bir dizi toplumsal ve ekonomik anlaşmaya gönderme yapmaktadırlar. Bu anlaşmaların bazıları formel korporatist kurumlara dayanmakta, diğerleri de özgül temellerde görüşülmektedir. Avrupa modeli, diyalogu ve toplumsal anlaşmaları, (üretimde ve kamu hizmetlerinde önemli bir yeniden yapılanma gerektiren bir bağlamda) meşruluk yaratma zorunluluğuna ve reform politikalarını kabul ettirmeye bağlı global görüngüler olarak değerlendirme gereksinmesini açığa çıkarır.

C- Uluslararası Gündemde Çalışma Hakları

Dünyanın bazı bölgelerinde sendikal bir gerilemenin ortaya çıkmasına karşın, daha genel bir vizyon, daha çok ayrıntı ve açılım sunar. Sendikaların makro-ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin politik karar sürecine daha fazla katılmasıyla ve daha fazla özerklikle birlikte, yeni sendikalar kurulmaya başlamıştır. Çalışma haklarının öneminin yeniden öne sürülmesi, bu son yıllarda, uluslararası düzeyde bir destek kazanmıştır. Bu destek, sivil toplumun bir dizi aktörünü ve bu aktörlerin (hükümetler ve uluslararası düzenleme kuruluşları gibi) ittifaklarını içine alan çok sayıda ulusal ve uluslararararası güçten oluşur. Uluslararası sendikalaşma hareketi soğuk savaşın bitmesinden sonra yeniden yükselmiştir. Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (CISL) ve Uluslararası Sendikalar Sekretaryası (ITS), üyelerinin sayısında önemli bir yükselme kaydetmiş ve dünyadaki etkinliklerini yoğunlaştırmıştır. Geçmişte, soğuk savaş koşullarında, sendikaları karşı karşıya getiren düşmanlıklar, Üçüncü Dünyanın birçok önemli sendikasının içine girmek istemediği ve içinde bulunan diğerlerinin de müşteri durumuna indirgendiği bir açmaz yaratmıştı.

Müştericiliğin ve dış ülkelere finansal bağımlılığın sürüyor olmasına karşın, Üçüncü Dünyada önemli sendikal hareketler, örneğin Güney Kore, Güney Afrika ve Brezilya hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu hareketler, kendi hakları alanında aktörler

olmanın önemini vurgulamakta ve bu uluslararası örgütlerin içerisinde alternatif bir önderlik kaynağı sunmaktadır. Alman Friedrich Ebert Vakıfı gibi, bu hareketleri finanse eden destek acenteleri, programlarını hükümetlerin desteğiyle geliştirmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) bölge büroları güçlendirilmiştir ve bu bürolar sendikal haklar için verilen yerel mücadelelere, destek anlamında aktif olarak müdahale etmektedirler. ILO sözleşmelerini, onu özü olmayan bir bildiriler yığını olarak değerlendirip tanımayan hükümetler, diğer ülkeler tarafından protesto edilmekte ve kınanmaktadır.

İleri derecede endüstrileşmiş ülkelerdeki tüketici örgütleri ve insan haklarını korumaya yönelik STK'lar, işçi haklarını desteklemek ve çocukların çalışması, aşırı iş saatleri, ücret ayrımcılığı gibi önceki çalışma koşullarının geçersizliğini göstermek için çalışmaya başlamıştır. Sendikal mücadelede tutuklanan, zulüm gören ya da yoğun işten çıkarmaların kurbanı olan militan ya da yöneticilerine de destek vermişlerdir. ILO'nun genel başkanı tarafından savunulan "makul çalışma paradigması" bu sorunsala bir yanıt niteliğindedir. Nike şirketleri gibi önemli çokuluslu şirketler, taşeronlarının atölyelerinde yolsuzluk görüldüğü zaman, tüketiciler tarafından boykotla tehdit edilmiştir. İşyerleri, sendikal hakların tanınmasını içeren "iyi yönetim kuralları"nın kabul edilmesi açısından baskılara uğramaktadır. Uluslararası ticaret anlaşmalarına, işçi haklarına ilişkin "toplumsal hükümler"i sokma girişimleri, Dünya Ticaret Örgütü içerisinde önemli bir konu olmuştur. Dünya bu sorunsalı, (sendikaların ve özellikle CISL liderlerinin müdahalesinin, protestocuların başıboş sokak çocukları olarak değerlendirilmesine izin vermediği) 1999 Seattle bozgunuyla tanımıştır(O'Brien ve al., 2000).

III- Afrika Deneyimi

A- Özel Koşulların Karşılaştırması

Sendikaların önemi ülkelere ve bölgelere göre değişir (Beckman, Akwetey ve Lindstrom, 2000). Endüstrileşme yolundaki Güney ve Güney-doğu Asya'da ücretlilik, (ücretli işçilerin hem sayıları, hem de politik önemleri nedeniyle) ya-

yılmaktadır. Güney Kore'deki reformist hükümet, bir "toplumsal anlaşma" hedefleyen görüşmelerdeki başarısızlığın ardından, özerk ve kendisine güvenen sendikalarla çatışmaya girmiştir. Uzun bir süre baskı altında kalan Endonezya sendikaları, ekonomilerinin çöküşüyle zayıflamalarına ve her zaman askeri baskıyla tehdit altında olmalarına karşın, gelişmekte ve eylemlerini çoğaltmaktadır. Devletin, (zayıflığı ve etnik manipülasyonlarıyla nitelenen) sendikal hareketi denetim altında tuttuğu Malezya'da, daha kalifiye ve farklılaşmış yeni bir işçi sınıfının göründüğüne tanık oluyoruz. Vietnam sendikaları, (tek parti sisteminin yapılarına entegre olmalarına karşın) özelleştirmelerin ve yabancı yatırımların ortaya çıkmasının ardından işyerlerinde ortaya çıkan yeni ve çelişkili ilişkilere tereddütlü karşılıklar vermeye çalışmaktadır. Asya'nın, Pakistan gibi bazı bölgelerinde sendikalar, formel ücretli sektörün çöküşüyle sıkıntı yaşamaktadır. Militarist, elitist ve kısır bir politik sınıf tarafından parçalanmış ve ezilmiş durumdadırlar.

Bu sendikal çöküş, şimdiden zayıflamış olan ücretli sınıfın, endüstrilerin kapanması ve kamu sektörünün çökmesiyle en azından iki on yıldır sıkıntı yaşadığı Afrika'nın büyük bir bölümü için geçerlidir. Sendikalar varlığını, yorgun bir sömürgecilik sonrası sistemin içerisinde güçlükle sürdürmektedir. Tüm toplumda yoksulluğa karşı mücadele etmeyi hedefleyen kurumsal reformun yanında olacak, inandırıcı aktörler olarak görünmemektedirler. Dahası, genellikle, asgari anlamda geçinmeleri başka gelir kaynaklarına (resmi ya da değil) bağlı olan üyeleri için, asgari bir satın alma gücünü savunacak yeteneğe sahip değillerdir. Kamu hizmetindeki işçiler, ödenmemiş ya da artan ücretlerini geri almak amacıyla, hem kendi durumlarının, hem de sağlamayı tasarladıkları hizmetlerin sefaletini ortaya koyan rasgele mücadeleler vermektedirler.

Afrika'da sendikaların etkisi, bir toplumdan diğerine önemli ölçüde değişir (Beckmari ve Sachikonye, 2000). Sendikalar Güney Afrika'da, yalnızca ücretli ekonominin yayılması sayesinde değil, aynı zamanda Apartheid'e karşı mücadeledeki baskın rolleri nedeniyle nadir bir konum kazanmıştır. Zimbabve sendikalarıyla, tek partiye dayalı zayıf bir devlet arasındaki açık cepheleşme, sendikalara, konumlarını ve etki-

lerini önemli ölçüde arttırma olanağı vermiştir. Tersine, Uganda'da sendikalar güçlükle ayakta durmaktadır. Tek partiye dayanan kararlı ve müdahaleci bir devlet tarafından susturulmuş ya da devre dışı bırakılmışlardır. Nijerya ve Gana'daki sendikalar, yinelenen askeri baskı ve müdahalelere karşın, sendikal özerkliği ve çalışma haklarını savunmayı başarmıştır. Küreselleşmeye, ekonomik krizlere ve politik liberalleşmeye karşı koymak zorunda olan sendikalar ve bu sendikaların (ücretlerin düşmesiyle, harcama kısıtlamalarıyla, girişimlerin kapatılmasıyla, geçici çalışmayla ve çalışma sürecinin diğer yeniden yapılanma biçimleriyle karşı karşıya kalan) üyeleri için, meydan okumalar benzerdir. Toplumsal çatışmalar yoğunlaşmakta ve çalışma düzenlemesinin var olan biçimleri, tepeden tırnağa yeni meydan okumalarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu meydan okumalara verilen karşılıkların çeşitliliği, aralarında, küreselleşmenin kriz ve uyumlarının değişken etkisinin ve bunların, ücretli çalışmayı, üretimin gelişmesini, bir işçi sınıfının oluşmasını, bu sınıfın hacmini ve bileşimini etkileme tarzının bulunduğu bir dizi etmene bağlıdır. Sendikal müdahalelerin önemi, politik deneyimlerden, sömürgecilikten, savaşlardan, toplumsal bölünmelerden, iç çatışmalardan, militarizmden, diktatörlükten, yabancı müdahaleden, vb. etkilenmiş uzun bir tarihin sonucu olarak, her devletin yapısına ve bu devletin toplumla girdiği ilişkilere göre değişir. Bütün bu etmenler, (işçi hakları, toplu pazarlığın tanınması, işçilerin örgütsel deneyimi, iç politikalar ve işçi hareketinin ittifaklarını da içeren) çalışma ilişkilerinin düzenleme tarzını ve sendikaların, uğradıkları baskıları ve kendi seçimlerinin ne olacağını kavrama tarzını etkilemektedir.

Makalenin kalan bölümü, sendikal müdahalenin genişliğine ve sınırlarına ayrılacak ve esas olarak Nijerya'nın durumunun üzerinde duracaktır. Ama şimdi, Afrika'daki sendikal mücadelede var olabilen büyük değişimleri çok güzel aydınlatan iki "uç" örneği, Güney Afrika ve Uganda'yı gözden geçirerek başlayacağız. Bu iki durum Nijerya örneğini daha iyi anlamamıza olanak verir.

B- Güney Afrika İstisnası?

Güney Afrika, sendikaların, yoksullukla ve kendisine dayatılan kurumsal mekanizmalarla mücadele etmeyi hedefleyen ulusal bir halk özgürleşmesi projesinde önemli bir rol oynadığı ülkelerin, dikkate değer bir örneğidir. Bu aynı zamanda, sendikaların, (çalışma mevzuatının revizyonu, sanayi sektörlerin yeniden yapılanması ve ANC'yle politik ittifak çerçevesinde hem ulusal ve komüniter düzeyde, hem de üçlü ve daha çok katılımlı forumlarda, ulusal politika üzerine tartışmalar açılması için) geniş bir kurumsal reform hareketine katıldığı bir durumdur.

Apartheid sonrası Güney Afrika'da sendikaların yeri, ulusal kurtuluş sürecinde oynadıkları önemli politik rolü yansıtır. Apartheid ekonomisi, ırk ve baskı temelinde dünyada görülmemiş bir çalışma rejimine dayanıyordu. Bu sistem, özellikle maden ve tarım sektörlerinde aşırı ücret aralıklarına ve yine aşırı olan sömürü biçimlerine yaramıştı. İhracata dönük geçim mallarının üretimine yönelen endüstrileşme, deneyimli ve gitgide kalifiye olan siyah bir işçi sınıfı ortaya çıkardı. Bu endüstrileşme, işyerlerindeki otoriter ilişkiler sorunuyla mücadele etmeye hazır olan yeni bağımsız örgütlerin temellerini attı. Çalışma koşulları iyileştirildi ve çalışma mevzuatı kısmen yeni realiteye uyduruldu. Yeni sendikal hareket, Apartheid karşıtı mücadelenin önemli bir temelini oluşturdu (Maree, 1987; Baskin, 1991). Demokratik geçiş, ANC ile ülkenin baskın sendikal merkezi COSATU arasında formel bir ittifaka yol açtı. Bu ittifak, birleşik bir yeniden yapılanma ve kalkınma programıyla -RDP- ifade edildi (Adler ve Webster, 1995).

Apartheid'i izleyen ilk yıllarda, ulusal diyalogu ve örtük bir toplumsal anlaşma temelinde sendikal katılımı kolaylaştırmak için yeni kurumlar oluşturma girişimleri görüldü (Patel, 1993; Barchiesi, 1997). Bu yeni kurumlar arasında, devlet temsilcilerinin, işçi ve işveren örgütlerinin ve komüniter grupların görüşmeler yapmak üzere bir araya geldiği Ulusal Ekonomi Kalkınma ve Emek Konseyi'ni (NEDLAC) alalım. Politik bölünmeler erken ortaya çıksa da sendikalar, seslerini duyurmak için bir tribüne sahip olduklarına inanmıştı ve öte yandan önemli politik inisiyatiflerini ortaya çıkarmak için NEDLAC'tan yararlandılar (Baskin, 1994, 1996; Çalışma Komitesi,

1996). Apartheid, kamu hizmetlerinden, sağlıktan, eğitimden, vb. yararlanmada uyguladığı ırk ayrımcılığıyla biliniyordu. RDP'nin amacı, çoğunluğun ulaşabileceği toplumsal bir yardımın hızlı yayılmasıyla bu duruma çare bulmaktı. Ama uygulanması, pazarları ve küreselleşmeyi dikkate alma gereği nedeniyle ciddi anlamda sınırlandırıldı. COSATU ve ANC arasındaki ittifak, politik hükümetlerin, Apartheid ekonominin çöküşü, sermayenin kaçışı, mali açık ve uluslararası alacaklıların baskısı için bir çare bulma amacıyla liberal bir yola yönelmesiyle, gitgide daha çok baskı altına girdi (Webster ve Adler, 2000; Satgar ve Jardin, 1999).

1996'da hükümet, Büyüme İstihdam ve Yeniden dağıtım Programı'nı (GEAR; Barchiesi, 1997) ortaya attığında, politikadaki değişiklik açıktı. Sendikalar, hükümetin neo-liberal uyum politikasında, aşırı olarak değerlendirdikleri bütün kavramlar reddederek, Apartheid sonrası rejimi desteklemek için gösterdikleri çabalarda, baskılar ve birbirine zıt istekler nedeniyle bölünmüştü. Politik diyalog sistemi, etkili bir kanal olmamakla suçlanarak eleştiri bombardımanına tutuldu. 1999 yılının ortalarında sendikalarla ANC hükümeti arasında artan gerilim, kamu sektörlerinin, ücret oranlarını protesto etmek için yaptığı ulusal bir grevle sokaklara taştı (Barchiesi, 1999). 2000 Mayıs'ında bir günlük genel grev, sendikaların (hükümetin gitgide kemikleşen, kitlesel işsizliğin büyümesi sorunuyla mücadele etmedeki başarısızlığına ilişkin) kaygılarını doğruladı.

Güney Afrika'da çalışma hakları ve sendikalar, kazanılmış haklar olmaktan uzaktır ve bugün tartışmalı durumdadır. Bununla birlikte, bu makalenin perspektifinde vurgulanması gereken, Güney Afrika sendikal hareketinin sürekli canlılığı ve yoksulluğun azaltılmasına ve kurumsal reforma bağlı sorunların çözümündeki önemli etkisidir. Yaptıkları şöyle özetlenebilir:

— İşçileri geniş bir biçimde harekete geçiren bir dizi mücadele sayesinde örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı kazanılmış ve bu hak, sendikaların baskın bir rol oynadığı görüşmeler sonucunda ortaya çıkan birleşik bir çalışma mevzuatıyla sistemleştirilmiştir. Bu mücadelelerin kolektif deneyiminin, (di-

ğer ülkelerin sendikal hareket tarihindeki başarılar gibi) önemli bir "istikrarlı rota" (*path dependence*) unsuru oluşturup oluşturmayacağı kuşkuludur. Sendikalar temelindeki bu çalışma rejimi, yalnızca anayasa ve yasa metinleriyle değil, aynı zamanda geniş ve sürekli bir politik çabayla gerçekleşmiştir.

— Sendikalar, son derece otoriter olan bir çalışma rejimine yanıt olarak gelişmiştir. Bu gelişme sendikal hareketin, kendi içindeki temsil ve sorumluluk sorunlarına duyarlı olmasına ve bu alandaki prosedürlerin net bir biçimde kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu nedenle Güney Afrika sendikaları, (birçoklarının gözünde, yöneticilerinin yenilenmesi ve sorgulanmasına ilişkin iç yapıları yıpranmış olsa da) üyelerinin beklentilerine yanıt vermeyi sürdürme şansını korumaktadır. Harekete içten ve dıştan eleştiriler gelmektedir, ama hareketin yapıları, dünyanın başka yerlerindeki sendikaların durumuyla karşılaştırıldığında, daha ileri durumdadır.

— Apartheid'e karşı mücadele sırasında geniş koalisyonlara katılım, sendikaları diğer toplumsal grupların gereklerine ve sorunsalına karşı duyarlı kılmıştır. Onlar, ittifaklar kurmanın devleti etkilemek için önemli bir araç olduğunun bilincindedirler.

— Ulusal kurtuluş mücadelesinde sendikaların oynadığı temel rol, Apartheid sonrası politik rejimin "onanma" duygusunu ve sorumlulukların, işçilerin çıkarlarını savunmakla sınırlanmayıp, ulusal ve uluslararası politik sorunların çözümüne de yöneldiğini gösteren bir sorumluluk duygusunu yaratmıştır. Sendikalar üçlü ve daha çok katılımlı kurumların gelişmesinin başında yer almıştır ve ciddiye alınmayı sürdürmek için kuşkusuz direneceklerdir.

Güney Afrika sendikaları, bir kısmı kitlesel işsizlik gibi toplumun sıradan sorunlarıyla ilişkili, diğerleri özgül endüstri krizlerine ya da hâlâ sendikaların kendi içlerindeki örgütsel sorunlara bağlı olan, çok çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak Güney Afrika'daki sendikal hareket bir "success story" (başarı öyküsü, çev.) olarak durmaktadır. Bu başarıyı, diğer sendikal hareketlerin bilgilenmesi için hatırlatıyoruz. Peki, Güney Afrika deneyimi diğerlerinin bilgilenmesi açısından çok özel değil midir? Apartheid'in ve bir

tecrit tarihinin özellikleriyle beslenen bu Güney Afrika istisnasına, hem ülke dışında, hem de ülke içinde saygı vardır. Ama bu sendikal tarihin temel harçları, ülke dışındaki diğer sendikal mücadelelerle benzerlik de gösterir: Hakların tanınması için mücadele etmek, üyelerin ve liderlerin korunması, ittifak ve politik etki arayışları, politik ve ekonomik değişimlere uyum. Öyleyse öğrenecek çok şey vardır.

Geçmişteki başarıların yarattığı gurur, bir güven, bir güvence ve bu deneyimlerin yayılmasına olanak veren benzersiz bir üslup yaratmıştır. COSATU bu gururla, 2000 Nisan'ında Durban'da ICFTU Dünya Kongresi ve 1999 Ekim'inde SIGTUR Konferansı'nda (Güney ülkeleri Sendikal Hakları Koruma İnisiyatifi) (SALB 23:6, 1999) dahil olmak üzere birçok toplantı daveti yapmıştır. Diktatör Abacha'nın düşüşünden sonra Nijerya sendikal hareketinin yeni yöneticilerinin ilk inisiyatiflerinden biri, COSATU'yu 2000 Ocak ayında Abuja'daki bir atölyeye davet etmek olmuştur. Endüstride, sendikal düzeyde bağların kurulduğunu da (örneğin tekstil sendikalarıyla) not etmek gerekir.

C- Uganda Sendikalarının Düzensizliği

Uganda'daki sendikalar tersine, toplumsal düzen içerisinde marjinal bir yer kaplamakta ve sürekli baskı altında tutulmaktadır. Toplanma özgürlüğü ve işçilerin sendika kurması ya da sendikalara girmesi ve toplu pazarlık yapması gibi haklar anayasa tarafından biçimsel olarak tanınmış olsa da, (tekstil endüstrisindeki sendikalaşma üzerine yakın zamanda yapılan bir çalışmanın gösterdiği gibi) uygulamada tanınmamıştır (Andrae, 2000). Hükümet (Çalışma Bakanı da dahil), çıkarılmış düzgün bir çalışma mevzuatına karşın, işçilerin anayasal haklarını korumak için pek çaba göstermemektedir. Kamu sektörü sendikaları bile hükümet tarafından büyük ölçüde gözden çıkarılmıştır. Uluslararası finans kurumlarının dayattığı yapısal uyum programı, 80'li yılların sonundan itibaren uygulamaya konmuştur. Sendikalarla görüşülmeden uygulamaya konan bu program, özellikle kamu sektöründe önemli yeniden yapılanmaları, kamusal harcamaların yoğun biçimde azaltılmasını, özelleştirmeleri ve endüstrilerin ve diğer girişimlerin Asya

tarzı eski mülkiyet sahiplerine geri verilmesini öngörmektedir. Uganda Sendikaları Ulusal Örgütü (NOTU) Genel Başkanı, 1997'de, işçi bayramı nedeniyle yaptığı konuşmada, işverenlerin ulusal yasalara saygı duymasını istediği zaman, Başkanın yanıtı açık olmuştur: "Yatırımcılarımı rahatsız etmeyin" (Andrae, 2000). Hükümet açısından daha çok, korunma ve finansman talepçisi olarak görünen sendikaların, protesto eylemleri pratikte pek görünmez. Sendikalar finansal anlamda, uluslararası kuruluşlara ve (sendika militanlarının işten çıkarılması durumunda hukuksal çabalar için) kendilerine verilen yasal yardımlara bağlıdır.

Mamdani (1994; 522) işçileri koruma yasalarının etkisizliğiyle sendikal özerkliğin eksikliği arasında bir ilişki kurmuştur. Aslında sendikal etkinlik, her örgütten resmi akreditifini alabilen hükümetin keyfine göre koşullanmıştır. Halkın çıkarlarını temsil eden diğer örgütler gibi sendikalar da, yönetimin denetim, gözetim ve düzenlemesine boyun eğmiştir. Mamdani bu durumun açıklamasını politik rejimin tarihine dayandırır. 40'lı yılların sömürge yönetimine ve onun, o zamanlar sendikal bileşenleriyle birlikte ortaya çıkan ulusal hareketi denetleme çabasına uzanır. Zaten sömürge sonrası dönemin yasaları, denetim ve baskıdaki yoğunluğunun zamanla değişmesine karşın, bu ilk özellikleri yansıtmaktadır. Barya (1991), sendikaların eylemlerinin, yalnızca baskı ve yasal çerçeveyle değil, aynı zamanda kendi politik tecritleri ve daha geniş bir politik rol kazanmadaki yeteneksizlikleri nedeniyle sınırlanmış olduğunu öne sürer.

Ücretli sektörün sınırlı hacmine ve iç savaşın ve diktatörlüğün neden olduğu istikrarsızlaştırmaya bağlı olan Uganda sendikalarının zayıflığının, kuşkusuz açık tarihsel ve yapısal nedenleri vardır. Başlıca ihracat ürünü pamuk olan Uganda'da sömürgecilik, (küçük bir, tarım işletmecileri, üreticiler ve tüccarlar sınıfının gelişmesine karşın) yerel bir burjuvazinin, manüfaktür sektörünün ve ücretli kesimin büyümesini sınırlandırmıştır (Brett, 1973). Bağımsızlık sırasında pamuk ihracatları sayesinde depolanan kârlar, kamu hizmetlerini ve manüfaktür sektörünü güçlendirmek için kullanılmıştır. Yeni işçi sınıfı, önce soğuk savaş dönemindeki sendikal rekabetin

etkisi altında, sonra hükümetin gitgide öne çıkardığı otoriter denetim nedeniyle, güçlü bir biçimde sendikalaşmıştır. (Barya, 1991). Kamu hizmetlerindeki sendikacılık, "temel hizmetler"e yönelik bir düzenlemeyle sınırlanmıştır. Ülke, dünya pazarlarındaki aşırı tarım ürünleri oranından ve aşırı boyutlandırılmış kamu sektörünün etkisizliğinden kaynaklanan bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu kriz iç savaş ve diktatörlükle daha da ağırlaşmıştır. Yerli işadamları kitlesinin sürgün edilmesi, Uganda manüfaktür sektörünün en önemli kozu olan yerel pamuk üretimine bağlı tekstil endüstrisine çok zarar vermiştir. Fabrikaların 90'lı yıllar boyunca eski sahiplerine iade edilmesine karşın, istihdam, 70'li yılların başlarındaki 20.000 işçiyi, 90'lı yılların sonunda 5.000'den daha aza düşürmüştür. Endüstri şimdi, geçmişteki sıkıntılarının dışında, bir de (yapısal uyum politikalarının, liberalleştirilmiş ticaret rejimiyle dayattığı) ucuz ithal ürünlerle rekabetten dolayı sıkıntı yaşamaktadır (Andrae, 2000). Özellikle kullanılmış eşya ithalatı, Uganda tekstil ekonomisine çok zarar vermiştir.

Askeri ve politik stabilizasyon, ekonomik reformlar ve yabancı fonların enjeksiyonu 90'lı yıllarda ekonominin yenilenmesine katkı sağlamıştır. Nüfusun büyük bir bölümü (bazıları diğerlerinden daha çok da olsa) bu değişimden yararlanmıştır (Brett, 1998). Bu geçişte sendikaların söz hakkı olmamıştır, ya da çok az olmuştur. Öte yandan kamu sektöründeki harcamaların azaltılması gibi bazı önlemler, doğrudan doğruya sendikaların tabanını etkilemiştir. Ticaretin liberalleştirilmesinde de aynı şey olmuştur. Sendikalar politik olarak soyutlanmış ve eylemleri ciddi anlamda sınırlandırılmıştır.

Sendikalar temelinde bir çalışma rejiminin kurumsallaştırılmasındaki başarısızlık, yoksulluğun azaltılmasında etkili olmuş mudur? Uganda örneği bu açıdan bize, sendikaların, nüfusun büyük bir bölümünün formel ücretli ekonominin dışında yaşadığı toplumlar için pek de önemli olmadığını göstermiyor mu? Elbette, işlerinden çıkarılan ya da gitgide geçici emeğin kullanılmasıyla ve emek pazarının diğer kuralsızlaştırma biçimleriyle gelirlerinin azaldığını gören işçilerin durumu istisna olabilir. Yoksulluğun artması yalnızca ücretlileri değil, aynı zamanda Doğu Afrika'nın önemli bir endüstri mer-

kezi olan Jinja kenti gibi, işçilerin gelirlerine bağımlı olan tüm toplulukları etkilemektedir. Öyleyse bu makalede açığa çıkarılan daha geniş kurumsal sonuçlar nelerdir?

Brett (1998 337), Uganda'daki yoksulluğun azaltılması ve reform üzerine yaptığı çözümlemenin sonunda, "devlet müdahalesinin kapasite, sorumluluk ve katılım düzeylerinin son derecede zayıf olduğunu" ve gelecekteki politik yöneticiler kuşağının "tamamlanmış çabaları silerek, geçmişteki, başkalarının sırtından geçinme ve yozlaşma uygulamalarına kolayca geri dönebileceğini" gözlemlemektedir. Aynı zamanda kalıcı gelişmenin "halkın, sivil toplum içerisinde, harekete geçme ve politikayı etkileme kapasitesini iyileştirmek için aktif olan örgütsel sistemleri yaratma kapasitesine" bağlı olacağını göstermektedir.

Brett, yurttaşların "politik hak ve görevleriyle ilgili daha fazla bilgilenmeye gereksinme duyduğunu" ve seçilmiş politik insanların "politik bilince sahip gruplar tarafından desteklenmesi ve gözetlenmesi ve iş dünyasından, dinsel ve entelektüel çevrelerden, STK'lardan ve sermaye sahiplerinden gelen ekonomik araçlarla donatılması gerektiği" düşüncesini savunur (Brett, 1998;331).

Sendikalar temelinde bir çalışma rejiminin kurumsallaşmasının etkisiz görünmesi bu durumda ortaya çıkar. Sendikaların haklarının ortadan kaldırılması ve örgütlenme potansiyellerinin tanınmaması, otoriterciliğin Uganda'da yeni politik düzende ısrarcı olduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu durum, halkın çıkarlarına ve özlemlerine söz hakkı sağlayabilecek özerk örgütler için bir engel oluşturur. Uganda bağlamında "bir araya gelme hakkının ve çoğulculuğun" lehine olan argümanlar, Mamdani tarafından (1994) yararlı bir biçimde geliştirilmiştir. Farklı etnik grupların oluşturduğu sendikaların özel bir önemi ve ulusal entegrasyonda oynanacak özgül bir rolü vardır.

C- NIGERIAN LABOUR CONGRESS:
Başarı ve Başarısızlıklar

Nijerya ve Uganda'nın durumlarında birkaç açık benzerlik vardır. Bu iki ülke, nispeten başarılı, ihracata yönelmiş ve küçük üreticiler sınıfına dayanan ekonomilere sahiptir. Her

ikisi de iç savaşlardan, diktatörlüklerden ve ekonomik gerilemeden etkilenmiştir. Ayrıca bu iki ülke kendi sömürge dönemlerinden, (denetime ve devletçi akreditasyon önlemlerine karşın) sendikaların tanındığı benzer tipte bir çalışma mevzuatını ve çalışma kurumlarını miras almıştır. Toplumun tamamı gibi Nijerya sendikaları da, yirmi yıllık askeri diktatörlük dönemi boyunca ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Yine de Nijerya'daki sendikalar, Uganda'nın tersine, bağımsız bir örgütlenme, tabandan gelen militanlık ve politik müdahale geleneği sayesinde ulusal politikada önemli bir rol oynamayı sürdürmektedir. Hükümetin, sendikal hareketi bastırma ya da caydırma girişimlerinin başarısı sınırlıdır. Nijerya, yaklaşık yüz milyonluk nüfusuyla, Afrika standartlarına göre önemli bir işçi sınıfına sahiptir. İşçilerin çoğu, ilk dönemlerde temel ürünlerin ihracatıyla finanse edilen, sonraki dönemlerde petrol gelirleri sayesinde ciddi anlamda bir hız kazanan kamu sektöründedir (Forrest, 1993). Temel ürünlerin gelirleri, ticaret ve kamusal harcamalar, kötü yönetim ve düşüş dönemlerine karşın, bir manüfaktür endüstrisinin temel koşullarını yaratmıştır. "Nigerian Labour Congress" nin zorunlu sendikal kota temelinde resmi üye sayısı, en azından iki milyonu aşmış durumdadır.

Öte yandan, sömürgecilik sonrası toplumlarda çalışmaya ilişkin toplumsal anlaşmalar, sendikal hareketlerin, gitgide baskıcı olan ulusal politik yapılara katılımı ya da bağımlılığıyla, (60'lı yılların sonunda Uganda'da olduğu gibi) ulusal bağımsızlığa bir geçiş evresi olarak görülmüştür. Nijerya'nın durumu farklıdır. Sendikalar, ulusal kurtuluş mücadelesine başlangıçtan beri katılmalarına karşın, tabanı esas itibariyle bölgesel olan politik partilerin karşısında bağımsızlıklarını korumuşlardır (Cohen, 1974). Birinci Cumhuriyetin sona ermesinin, iç savaşın ("Bafra Savaşı") ve tarım ürünlerinin bölgesel ve parçalı ihracatından merkezi bir petrol ekonomisine geçişin ardından, ordunun egemen politik güç olarak dayatıldığı dönemde, "ulusal gelişme" gündemine katılmaya yönelik yeni bir içgüdü ortaya çıkmıştır.

70'li yılların sonunda, petrolün *patlama* döneminde, General Obansanjo tarafından korporatist bir "anlaşma" dayatıldı. Amaç hiç kuşkusuz, "ulusal gelişmenin çıkarı için", özellikle

petrol ekonomisinin yayılmasıyla kışkırtılan enflasyonist baskılar nedeniyle devlet denetimini güçlendirmekti. Askeri bir kararnameyle işçilerin tek ulusal örgütü olarak, "Nijerya İşçi Kongresi" (NLC) kuruldu ve birçok sendika federasyonu ve işyeri sendikası, işyeri yetkililerinin sendika üyelerinin hesabına yatırdığı zorunlu ödentilerle finanse edilen ulusal endüstri sendikalarında toplandı. Sendika yöneticileri önce bu devlet müdahalesini kendi çıkarlarına düşmanca bir tutum olarak algılarken, sonra yeni üniter yapıdan yararlanabileceklerini düşünerek, onunla uzlaşmanın yollarını aradılar. Devlet eski sendika yöneticilerini görevlerinden almış, ama yeni radikal delegelerin seçilmesine engel olamamıştı Yeni delegeler asgari ücret politikası nedeniyle devlete karşı çıktılar ve 80'li yılların büyük bir bölümü boyunca, hükümetin yapısal uyum planlarına (YUP) karşı mücadele yürüttüler (Hashim, 1994).

80'li yılların ilk yarısında petrol gelirlerinde önemli bir düşüşün kaydedilmesiyle dış borcun artması, uluslararası finans kurumlarının ve kredi sahiplerinin, köklü ekonomik reformlar için baskılarına yol açtı. Petrol ürünlerinin ulusal fiyatı konusundaki tartışma, uluslararası finans kurumlarının, bu fiyatın pazar fiyatını yansıttığı konusunda ısrar etmeleri noktasında sertleşti. Nijerya İşçi Kongresi, 1988'de Babangida askeri hükümetinin, kongre yönetimini feshettiği yeni bir müdahalesine yol açan halk direnişinin başında yer aldı. Güçlü bir taban örgütü ve halk desteği hükümeti sendika yöneticileriyle yeni bir anlaşma için görüşme yapmak zorunda bıraktı (Beckman, 1995).

Bununla birlikte ekonominin sürekli gerilemesi, sıkılık ve reel ücretlerin erozyonu, endüstri sendikalarının, özellikle de kamu hizmetlerinde Nijerya İşçi Kongresi'nin belkemiğini oluşturan (ve finansman sağlayan) sendikaların konumunu güçsüzleştirdi. Yönetimdeki unsurlar asgari ücretin yükseltilmesi için başarılı bir mücadele verirken, merkez, politik olarak tanınma ve Nijerya İşçi Kongresi için ödenek alma konusunda devletle pazarlığa yöneldi. Politik blok olarak emek dünyası, Babangida rejiminin, manipülatör ve hileci "sivil rejime geçiş" projesini uygulamak için seçtiği iki partiden biriyle, SDP'yle ("biraz solda") birleşti. Askerler 1993 başkanlık seçimlerini

iptal ettiği zaman işçi hareketi pasif bir direniş gösterdi. General Abacha'nın yeni askeri yönetimi Nijerya İşçi Kongresi'ni dağıttı ve 1994'de kendisini "Tek Yönetici" olarak dayattı. Kadrolar, 1998'in tersine, etkili bir otorite sağlamak için uzlaşmacı bir yaklaşım gösteren yönetici sınıfın karşısında, (Babangida geçiş politikasına katılımlarından doğan ulusal bölünmeler nedeniyle) reel bir direniş göstermekte yetersiz kalıyorlardı. Bir politik anlaşma dönemi de, bir çöküşle böylece sona eriyordu.

Nijerya İşçi Kongresi'nin başı kesildikten sonra devletin hedefi, endüstriyel işkolu sendikaları oldu. Askeri yönetim, sendikal özerkliği kırmaya yönelik yeni kararnamelerle ve artan bir baskıyla pasif sendikacıların yozlaşması üzerinden kendi ajandasını dayatmaya çalıştı. Bu dönemden itibaren işçi hareketi, boyun eğenler ve direnmeye çalışanlar olarak bölünmeye başladı. Direnenler, devletin baskısından kaçınmak için bazen ödün vermek zorunda kaldılar. Hükümet baston politikası uygulayarak, toplantıları engellemek için kiralık katillerini gönderdi; işçi yöneticilerini yargılamadan tutukladı. 1995'de sahte bir mahkemenin karşısına çıkarılan ve idam edilen Ogonis aktivistlerinin yazgısı, rejimin başkaldıranları bastırmak için nasıl hevesli olduğunu gösterir. (Andrae ve Beckman, 1998).

1998'de Abacha öldüğü zaman askeri yönetim tamamen gözden düşmüştü ve bu dönemi, sivil rejime hızlı bir geçiş izledi. Liberal düşüncelere kredi veren ve iyi uluslararası ilişkiler geliştiren General ve eski devlet başkanı Obasanjo, 1999'da başkan seçildi. NLC'nin yasağı kaldırıldı; yeni işçi temsilcileri seçildi. Nijerya İşçi Kongresi'nin yeni başkanı Adams Oshiomhole, Abacha yönetiminin, işçi hareketinin denetimini ele alma çabalarına gösterilen direnişin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamış olan tekstil işçileri sendikasından geliyordu (Andrae ve Beckman 1998). Sendikalar, ülke dışında olduğu kadar Nijerya'da da diktatör Abacha'yı devirmeye çalışan güçlere oranla bu konuda mesafelerini korumuşlardı; bu nedenle geçiş politikası üzerinde doğrudan etkileri azdı. Bununla birlikte, sendikal hakları savunmaları onlara, belli bir kurumsal

örgütlenme düzeyini koruma ve sivil toplumun karşısında dürüst bir imaj sunma olanağını verdi.

Derinleşen kriz, sektörlerin taleplerini kızıştırdı ve halkın ulusal projeye katılımını aşındırdı. İşçi hareketinin yeniden kurulması, kamusal politikaların yönünü etkilemek için yeni yollar arayan yeni yönetimin bir önceliğiydi. Devletin ekonomik krizlere ve reform sorunlarına geçmişteki değişken ve çekingen tepkisi, ekonomiyi ve toplumu felce uğratmıştı. Devlet saygınlığını büyük ölçüde yitirmişti ve kendisine sunulacak en küçük bir politik meşrulaşma fırsatını hemen değerlendirmek zorundaydı.

E- Nijerya Petrol Fiyatları ve Asgari Ücret

Nijerya İşçi Kongresi'nin politik müdahale ve geniş bir halk desteği edinme kapasitesi, 2000 Haziran'ında, ulusal petrol ürünleri fiyatlarının % 50 yükselmesini protesto etmek için örgütlenen genel grev sırasında ortaya çıktı. Hükümet Mayıs ayının sonunda Dünya Bankası'ndan alınacak yeni borç için bir anlaşma imzalamıştı. Birkaç gün sonra fiyat artışları ilan edildi. Dünya pazarı fiyatlarına uyum, uzun süreden beri uluslararası finans kurumları tarafından isteniyordu. Bununla birlikte bu karar hiçbir biçimde parlamentoda ve sivil toplumda tartışılmadı. O zaman Nijerya İşçi Kongresi, bir genel grev çağrısı yapmak tehdidinde bulundu ve artışın yarıya, yani % 25'e indirilmesine ilişkin uzlaşma önerisini reddetti. Nijerya İşçi Kongresi, kendisine danışılmadığı ve bu nedenle bundan sonraki artışlarla ilgili hiçbir ciddi kararın, hükümet eski fiyatı koymadıkça geçerli olmayacağı değerlendirmesini yaptı. Grev ulusal düzeyde büyük bir destek bulmuştu ve pazar satıcılarıyla diğer halk grupları, kentlerin çoğunda ekonomik yaşamın ve ülkenin tamamında kamusal ulaşımın potansiyel felcini tetikleyerek greve katıldı. Okulu boykot eden öğrenciler gösteriler düzenlediler ve politik ajitasyona giriştiler. Diğer sivil toplum grupları protestolara katıldı, iktidardaki partiyi temsil eden parlamenterler bile hükümetin duruşundan uzaklaştılar. Dahası, bazı devlet yöneticileri, işçi hareketinin uzlaşmazlığına duydukları sempatiyi dile getirdiler. Beş günlük bir grevden sonra, % 12,5'lik bir fiyat artışıyla sonuçlanan bir uzlaşma sağlandı.

Devlet başkanı, ilk artışın bir hata olduğunu kabul ederek ulusun önünde özür diledi. İki tarafın da imzaladığı resmi bildiri, "Nijerya ekonomisinin üretiminin ve dağıtım sektörünün bütün yönlerini gözden geçirmek ve tavsiyelerde bulunmak" için, federal hükümetle birçok çıkar grubunun yer aldığı birleşik bir komite oluşturulmasını öngörüyordu.

Haziran 2000 genel grevinin başarısı, sendikaların gücü kadar, devletin zayıflığını da ortaya koyar. Bu başarı, işçi hareketinin kamusal imajının, halkı harekete geçirme ve devleti etkileme yeteneğine sahip bir güç olarak yeniden canlanmasına olanak vermiştir. Halkın ve sendikaların genel reform sürecine katılımına ağırlık kazandırmıştır. Yeni hükümet, uluslararası finans kurumlarına danışarak geniş bir reformlar programı hazırlamış ve işçi hareketinde önemli tartışmalar başlatmıştır. Örneğin elektrik sorunu üzerine, Elektrik Çalışanları Ulusal Sendikası (NUEE) Genel Sekreteri, aynı zamanda Dünya Bankası bölge temsilcisine bağlı Enerji Sektörü Reformlarını Uygulama Komitesi'nin (NLC-CRD semineri, Lagos, Şubat 1000, Elektrik Çalışanları Ulusal Sendikası genel sekreteri P. Kiri Kalio ile görüşme) bir katılımcısı olarak buna karşı çıkarken, Nijerya İşçi Kongresi Başkanı, özelleştirmeye destek vermiştir.

Asgari ücretin düzenlenmesine ilişkin başka uzun mücadeleler de verildi. "Hükümetin hakemliğiyle" saptanan ücret miktarları, ücretli ekonomideki kamu hizmeti çalışanlarının ve onların sendikalarının önemiyle güçlenen uygulamadan (sömürge döneminin sonlarından) itibaren, ücret düzeylerinin belirlenmesinde öncelikle göz önüne alındı. Bu "hakemsel" ücretler formel özel sektörde çalışanların çoğu için ücret ayarlanmasına yardım etti. 80'li yılların başında Nijerya İşçi Kongresi tarafından düzenlenen bir genel grev, asgari ücretin iki katına çıkmasını sağladı. On yılın sonunda, Nijerya İşçi Kongresi'nin ısrarlı baskıları, hükümeti, on yıllık hızlı bir erozyondan sonra, yeni bir ücret revizyonunu kabul etmeye zorladı. Yüksek enflasyon oranları ve yinelenen devalüasyonlar, yine de işçilerin reel ücretini aşındırmaya devam etti. Tekstil gibi bazı taşıyıcı üretim sektörlerindeki sendikalar işverenlerden bazı tazminatlar elde edebilse de, baskın olan kamu sektöründeki sendikalar, kamusal harcamaların yozlaşmış, sorumsuz,

değişken yönetimiyle felce uğratıldı. 1998'de Abacha rejimi yıkıldığı zaman, yeni yöneticiler, ücretlerin, Nijerya İşçi Kongresi'nin yeni yöneticileriyle bir çatışmaya yol açan düşüşünü yeniden gözden geçirmeye karar verip, önemli ücret artışlarını kabul ettiler. 2000'nin ortalarında yeni ücret düzeyleri henüz tamamen uygulanmamıştı. Yerel ajitasyon ve grev o zaman Nijerya İşçi Partisi tarafından geniş bir destek buldu.

Politik ve askeri elitlerin ulusal kaynaklardan yoğun olarak vazgeçme koşullarında, kamu hizmetinde çalışanları korkutan yoksullaşmaya karşı verilen mücadele, Nijerya sendikalarının açık bir önceliğini oluşturur. Sendikalar aynı zamanda, gerekçelerini savunarak, değersizleşmiş kamu hizmetlerinin yeniden yapılanmasının gereğini ileri sürmekte ve açık hizmetlerin nitelik sorununu öne çıkarmaktadırlar. Kamu sektörü çalışanları için yeterli bir ücretin kazanılması ancak daha geniş bir reformlar stratejisinin uygulanmasıyla mümkün olacaktır; bu bakımdan Nijerya sendikalarının kapasitesi henüz kanıtlanmamıştır. Bu alanda bugüne kadar, kendileri için bir özelleştirmenin tasarlandığı bazı sektörlerin dışında çok az şey gerçekleştirilmiştir.

IV- Nijerya Tekstil İşçileri Sendikası

A- Nijerya Tekstil Endüstrisinde Sendikalaşma

Sendikanın reformlar sürecine müdahale kapasitesi ve halkın çıkarlarını savunma olanağı, emeğin kendi örgütlenmesindeki güçler dengesine dayanır. Biz bu olguyu, Nijerya tekstil endüstrisinin, 70'li yılların sonuyla 90'lı yılların sonu arasındaki yirmi yılda gelişimi üzerine yaptığımız araştırmanın sonuçlarından hareketle aydınlatacağız. (Andrae ve Beckman 1998). Nijerya tekstil endüstrisinin işçileri, 1997'de, devletin başlattığı bir yeniden örgütlenmenin ardından kurulan ve işkolu sendikaları kadar işyeri sendikaları da olmak üzere çeşitli hasım örgütleri bir araya getiren, Tekstil, Giyim ve Konfeksiyon işçileri Ulusal Sendikası'nda (NUTGTWN, *National Union of Textile, Garment and Tailoring Workers of Nigeria*) örgütlenmiştir. Bu yeniden örgütlenme, işyeri işçilerinin çoğunluğunun sendikalı olmasından itibaren, personelin angajmanı, işyerleri-

nin kirası, başka yere gitme ve toplantı yapma masraflarının karşılanması için güçlü bir finans kaynağının oluşmasına olanak veren bir düzenlemeyi, sendika ödentilerinin (*check-offs*) ücretlerden zorunlu olarak kesilmesini öngörüyordu. İşyerlerinin birçoğunda farklı sendikalar, bir politik rekabet geleneğine sahipti ve seçimlerinde genel olarak yüksek bir katılım sağlıyordu. 1976--78 reformları, bütün endüstri sektörlerine uygulanabilen ve en iyi örgütlenmiş işyerlerinin çalışma koşullarını söz konusu sektörlerin sendikalı unsurları için genelleştiren toplu sözleşmelerin sonucunu korudu. Endüstri 80'li yılların başında, aşırı yayılmaya, pazarların durgunluğuna ve kaçak ithalatlara bağlı büyük bir krizle karşı karşıya kaldı. Bu durum, petrol ürünlerinin satışının düşmesini izleyen değiş-tokuşun kriziyle ağırlaşmıştı. Sendika, işten çıkarmaların önünü kesmek ve işyerlerini, fazla personellerini korumak üzere cesaretlendirmek amacıyla, işten çıkarılmalar durumunda daha yüksek miktarda tazminat ödenmesi için pazarlıklar yaptı. Hem sınırlamalar, hem kapatılmalar, işyerleri düzeyindeki toplu pazarlıkların konusunu oluşturuyordu. İşyerlerinin ılımlı tavrı, şimdiden sertçe etkilenmiş olan işçilerin kendilerini çok incinmiş hissedecekleri durumda, şiddetli çatışmaların gizli tehdidinden güçlü bir biçimde esinlenmişti.

Hükümet, ücretlerin dondurulmasını dayatırken, reel ücretler fiyatların yükselmesiyle aynı hızda geriledi. Sendika bu durumun, masraf ödemeleri, primler, teşvik önlemleri ve diğer ekstra ücret avantajları için pazarlıklar yaparak çerçevesini çizdi. Çoğu durumda işverenler, yerel güçler dengesi nedeniyle haklı görünen talepleri kabul etmek zorunda kalmıştı. Düşük bir üretim düzeyi olan tekstil endüstrisinin ılımlı bir güçlendirilmesi, ücretlerin dondurulması kaldırıldığı zaman, sendikaya ücretlerle ilgili bir saldırı olanağı verdi, ama pazarlık masasında kazanılan avantajlar, enflasyonla azalmaya devam etti. Sürekli kazançlar için gereken manevra marjı, çok büyük makroekonomik istikrarsızlık ve kamu kurumlarındaki gerileme koşullarında sınırlandırıldı. Düzenli toplu pazarlıklar sistemi bozuldu; bir anlaşmanın imzalanmasından sonra, hemen pazarlıktaki yeni öneriler formüle edilmeliydi. Yine de tekstil sendikası bu yeni tip pazarlıklar oyununda önemli başarılar kazandı.

Yerel pazarların gerilemesine karşın, Doğu Afrika ülkelerine yapılan ihracat -büyük bir bölümü kaçak olmak üzere- istihdamın canlanmasına olanak veriyordu. 1990'lı yılların sonunda, on yıllık yeniden kurulma ve ulusal gerilemeye karşın tekstil sendikasının 75 bin üyesi vardı. Bir tekstil endüstrisi işçisi, ortalama olarak, reel anlamda 1981'deki ücretinin yaklaşık yarısını -birçok kamu sektörü çalışanı, aynı dönemdeki ücretlerinin yalnızca dörtte birini kazanabiliyorken- kazanıyordu. İşçi hareketinin içerisindeki denge, ticaret ve temel ürün sektörlerindeki sendikaların lehine olarak yer değiştirmişti.

B- Endüstriyel Yeniden Yapılanmada Sendikanın Rolü

Endüstri açısından olduğu kadar sendika açısından da, hem yeniden yapılanma, hem de değişken bir politik ortamda bulunan pazarın yeni zorlamalarına uyum sağlama konusunda, dikkate değer bir kapasite göze çarpar. Özellikle işçilerin, sürekli bir sendikalaşma sürecini koruma ve şu rejimi derinleştirme kapasitesini not etmek gerekiyor: İşçilerin militan özörgütlenmesine dayanan ve sendikanın pazarlık gücüne özerk bir politik temel sağlayan, sendikalar temelindeki bir çalışma rejimi. Pazarlık özellikle, endüstrinin yüksek basamaklarında, yani üretim ve formel istihdam kapasitesi açısından baskın olan ve tekstil işverenlerini denetleyen, entegre edilmiş büyük tekstil fabrikalarında uygulanıyordu. Ama bu düzeydeki ilerlemelerin, daha küçük hacimli, daha uzmanlaşmış, aynı zamanda sendikaya daha düşman girişimler için de pozitif etkileri olmuştu. Yayılma, sektör ölçeğinde, sendikanın aktif olarak yer aldığı toplu pazarlıklarla sağlanmıştı Böylece, genel bir ekonomik gerilemenin ve endüstri giderlerinde emek adına bir düşüşün damgasını vurduğu bir dönemde, her düzeydeki örgütlenmede paradoksal bir yayılma ve bir canlılık ortaya çıktı. Üretim, daha sıkı denetlenen daha az sayıda işçinin hizmet dışı bıraktığı çok sayıda makinenin hizmete girmesiyle yeniden düzenlenmişti. Bu süreç, iyi örgütlenmiş ve daha kalifiye bir işgüncün ortaya çıkmasına olanak verdi. Uzmanların düzeyinin yükselmesi ve iş disiplininin güçlendirilmesi, toplu pazarlıkların genelleştirilmesiyle at başı gidiyordu. Sendika, hem işçilerin disipline edilmesi çabalarındaki yönelimleri destekliyordu

hem de işyerlerinde, işçi hakları konusunda bir gelişme sağlamıştı. Sendikanın, işçilerin denetimine ilişkin yönelimlerin uygulamasını gözlemleme ve bu uygulamalara karşı çıkma kapasitesi bu nedenle arttı. Ulusal ve bireysel girişimler düzeyinde toplu pazarlıkların genelleştirilmesi, endüstrinin modernizasyonunu hızlandırdı. Güçlü bir sendikayla karşı karşıya kalan az rekabet edebilir girişimler, "endüstrinin standartları"na göre yeniden yapılanmaya, ya da kapanmaya zorlandı.

Bizim gözlemimiz sendikanın, işçilerin öz-örgütlenmesinde (onların taleplerine yanıt verme tarzına yansımış olan) gerçek bir role sahip olduğuna dayanır. Bu rol, sektörler düzeyindeki politik sürece ve tabanın denetim ve etki olanaklarına da yansımıştır. Biz, militan delegelerin atölyelerde kanıtladıkları sorumluluk anlayışlarını ve kendilerini kandırılmış hissettikleri zaman sendikacı bürokratlara karşı çıkma yeteneklerini gözlemledik. Bu güç ilişkileri, devleti ve diyalog yönelimlerini zorlamıştır; aynı zamanda, devlete (işçileri dikkate alacak bir biçimde gerçek ödünler vermesi amacıyla) karşı çıkması için, sendikaya olanak sağladı. Sendikayı ortadan kaldıramayan yönetimler onu kendine uydurmak zorundaydı. Kriz koşulları ve politik değişme, (alt üst oluşlar ve yokluklarla ve üretimi yeniden yapılandırma gereksinmesiyle yüz yüze olan işyerleri açısından) sendikayı kendine uydurma gereğini güçlendirmişti. İşverenler, "kendiliğinden", beklenmedik ve potansiyel olarak güçlü işçi direnişlerini tetiklemek tehlikesini göze almak yerine, sendikayla işbirliğine girmeye çalıştılar.

Çalışmamız, sendikalar temelindeki bir çalışma rejiminin bu paradoksal gelişiminin toplumsal belirleyicilerine, (sendikaların pazarlık gücünün gerilemesinin beklendiği koşullarda) özel bir önem vermektedir. Bu durumun, büyük ölçüde, endüstri üretiminin örgütlenmesinde sendikaların oynadığı yapıcı rolle açıklanabileceğini düşünüyoruz. İşçiler, fabrikadaki toplumsal rollerine pek hazır değillerdi, otoriter bir çalışma tarzının hakaretlerine alışmamışlardı ve kabul edilemez çalışma koşullarının ve yönetimin saldırgan uygulamalarının karşısında baş kaldırmaya hazırdılar. Kendilerini aldatılmış hissettikleri zaman, özellikle (grev gibi geçici biçimlerle, ya da basitçe işi terk ederek), işi durdurma gibi bir alışkanlıkları vardı. Bu du-

rumda sendika yöneticileri, bağımsız küçük üretimin baskın olduğu bir çevreden gelen ve fabrikadaki çalışmanın zorlamalarına boyun eğmeyen işçilerin "bananeci" tavrından söz ettiler.

İşçilerin (bağımsız üreticiler okyanusunda ücretli emek adacıkları olarak kalan ve baskın kamu hizmetleri sektörünün karşısında genç bir partner olan) militan öz-örgütlenmesi, endüstrinin özel konumuyla koşullanmıştı. Sendikanın gücü, kendisini oluşturan güçlerle örgütsel bir bağlantı kurma kapasitesinde yatıyordu. Yönetimin işçiler tarafından en azından bir süre için kabul görmesi, sendikaların, işyeri örgütlenmesinin doğal aktörleri olmasından kaynaklanıyordu -dünyanın endüstrileşme yolundaki diğer bölgeleriyle açık bir karşıtlık oluşturan şey-. Sendikalar, kamu hizmetlerine yeni yerleştirilmiş ve 1978 "korporatist anlaşma" ile daha sonra genelleştirilmiş olan modellerin yol açtığı umuda dayanmıştı.

Sendika, endüstriyel yeniden yapılanmaya bir engel oluşturmak yerine, endüstrinin modernizasyonunda etkin bir rol oynadı. Endüstriyel işçi sınıfının hala kırılgan olan yapısı (sendikayı kesin bir güçlenme etkeni haline getirerek), sendikal arabuluculuğun merkezi niteliğini güçlendirdi. Bu sürecin iki yönü vardı. Süreç bir yanda üretim sürecinin gereksinmelerine göre işçilerin formasyonunu ve nitelikleşmesini içeriyordu. Yeni işçiler sendika kadrolarından uygun bir yönetimin nasıl olacağını öğreniyorlardı. Girişimlerin yönetimleri, disiplinsiz işçilerini denetleyemedikleri zaman sendikalardan yardım istiyordu. Öte yandan sendika, kolektif bir kimlik geliştirmenin, hak beklentilerinin ve kolektif çıkarların özendirme aracıydı. Bu iki yön -haklar ve görevler- at başı gidiyordu. Biri kadar diğeri de, önderliğin onaylanmasını, disiplinin güçlenmesini ve "vahşi" protesto eylemlerinin patlamasına yatkın olan bir işgücü bağlantısını gerektiriyordu.

Sendikanın genel karakteri, endüstriyel ilişkilerdeki (80'li yılların başında ardarda gelen krizlerin ve ekonomik politikadaki değişikliklerin sonucu olan) aşırı gerilimlerle güçlendi. Bu bağlamda işçilerin ve sermayenin ortak yararları, her iki tarafın da, arabulucu olarak sendikaya bağımlılığını güçlendirdi. Sendika, işçilere (pazarlıktaki konumlarının son derece

zayıf olduğu durumlarda) bir savunma sunuyordu. Girişim yöneticilerine ise, (işgücünün, endüstrinin ve üretim koşullarındaki ve pazarlarlardaki derin değişimlerin karşısındaki zorlu uyum sürecinde) resmi olmayan bir ittifak sağlıyordu.

C- Devleti ve Sermayeyi Disipline Alıştırmak: Sendikalar İçin Daha Geniş Bir Rol

Nijerya tekstil sendikasının deneyimi, sendikalar temelindeki çalışma rejiminin ulusal, ekonomik ve politik bir krizle daha da canlanan parodoksal gelişimini gösteriyordu. Sendikal bir gücün direnişi, devletin ulusal düzenlemesi ("korporatist bir anlaşma"), işçi sınıfının formasyonunun dinamikleri (işçilerin öz-örgütü) ve sendikal arabuluculuk arasında karşılıklı etkileşim terimleriyle ifade edilebilir. Deneyim sendikaların, kapitalist üretim ilişkilerinin kırılgan yapısıyla at başı giden bazı kurumsal yetersizliklerin aşılması için önemli bir rol oynayabildiğini göstermektedir. Hem devlet ve hem de sermayeyle sözleşme ilişkilerini uzun vadede angaje edebilecek endüstriyel bir işçi sınıfının oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Bunu yaparken işçi sınıfına üretici çalışmada rol verebilecek bir etken olarak, bizzat sermayenin oluşmasına katkıda bulunurlar.

Tekstil sendikası aynı zamanda, devlet politikasına, yönetimine ve uygulamasına ilişkin mücadeleye de katılmıştır. Devletin, bazı işverenlerin despot tavırlarına verdiği desteği önlemeye çalışmış ve işyerlerindeki legalitenin ve yapının tanınması ve uygulaması temelindeki ilişkilerin genelleştirilmesiyle güçlenmiştir. Devleti, böyle bir konjonktürde kapitalist üretim için önemli bir öncelikli koşulu, yani iş ilişkilerini regüle etme konusunda kendi kapasitesini geliştirmek zorunda bırakmıştır. Burada sendikanın, polisle, yargıyla ve çalışma bakanlığının yerel temsilcileriyle işbirliği içerisinde yaptığı gösterileri görmek mümkündür. İşverenlerin önceleri, militan işçileri ve sendika örgütçülerini baskı altına almak için yararlandığı bu makamlar, sendikalar, onların avukatları ve politik ittifakları tarafından, yasalara saygı duymaları için artan baskılara uğramıştır. Devleti tabandan başlayarak disipline alıştıran sendikalar devletin formasyonuna katkı sağlamıştır. Sendikalar güçlerini, örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı da dahil olmak

üzere, sivil toplumdan gelen demokratik taleplerle birleştirmiştir.

Kamu kurumları ve yasalara duyulan saygı, bunların ilgili toplumsal gruplar tarafından "aşağıdan" kabullerine bağımlıdır. Tekstil sendikası, sendikalar temelindeki çalışmanın ortaya çıkardığı rejimde yapısal legaliteyi korumak için devletin acentelerine baskı yapmaktadır. Ama süreç tersine de işlemektedir. Devlet, tabandaki toplumsal güçleri tanıyarak, sendikaların, toplumsal kurumlar olarak güçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu toplumsal kurumların demokratik içeriği, örgütlenme hakkı için verilen mücadelelerle güçlendirilmiştir. Aynı hareket, devletin, özellikle temsilinin ve otoriterliğe karşı çıkma noktasında üyelerini yönlendirme kapasitesinin kanıtı olan kurumlara daha elverişli olması için, devlet üzerinde bir baskı yaratmıştır.

V- Karşılaştırmalar, Etkiler ve Sonuçlar

A- Sendikalar Temelinde Bir Çalışma Rejiminin Savunulması

Nijerya ve Güney Afrika sendikaları arasında önemli bir fark, kurumsal özerkliğin legal temellerine ilişkindir. Sendikalar Güney Afrika'da, sendikal hakları düzenleyen çalışma mevzuatının sunulmasında ve görüşülmesinde yönetici bir rol oynamıştır. Sendikaların, bir devlet müdahalesinin ardından dayatılan hukuksal bir çerçevede iş gördüğü Nijerya'da durum böyle değildir. Devletin tanımladığı bir düzen içerisinde kendi özerkliklerini kısmen savunmayı başarmış olsalar da, 1988 ve 1994'de hükümetin, seçilmiş yöneticileri görevden alıp yerlerine devlet yöneticilerini dayattığı dönemde olduğu gibi, devletin yeni düşmançа müdahalelerinin karşısında etkili olamamışlardır. Bu durum sendikaların, devleti ve işverenleri, anayasada yazılı sendikal hakları tanımaya zorlamak için oldukça zayıf olduğu Uganda'nın durumundan da farklıdır. Bu açıdan Nijerya sendikaları, devletin "korporatist anlaşma" çerçevesinde verdiği formel hakları savunmak için yeterince güçlü olmalarına karşın, devlet tarafından, bir müdahale platformu olarak kullanılmalarını önlemede yetersiz kalmışlardır. Bu türden müdahalelere karşı kendilerini savunma kapasiteleri, en so-

nunda, örgütlerinin ve bunun için işlerini tehlikeye atmak zorunda kalsalar bile, yöneticilerinin desteğine bağlıdır. Bu türden riskleri göze alma iradeleri, üyelerini baskılara karşı korumaya ilişkin sendikal geçmişlerine bağlıdır. Bu, iki anlamda işlem yapabilen ve olumlu ya da olumsuz bir bağımlılık üretebilen karşılıklı bir güçlenme sürecidir.

Nijerya Tekstil İşçileri Sendikasının deneyimi, taban çalışmasının, girişimlerin işyerlerinde sürdürülmesi gerektiğini gösterir gibidir. Bu konudaki başarısı ona, Abacha diktatörlüğü altında bulunan devlet tarafından feshedilmesine karşı sendikal hakların savunulmasında yönetici bir rol oynamasına olanak veren bir taban sağlamıştır. Bu ona aynı zamanda Abacha'nın ölümünden sonra Nijerya İşçi Kongresi'nin yeniden kurulmasında önemli bir rol ve halkçı demokratik bir platforma ve ekonomik ve politik reform sürecine olduğu gibi, petrol fiyatı mücadelesine inandırıcı bir tarzda müdahale etmesi için bir taban sağlamıştır.

B- Çalışma Koşullarının ve Ücretlerin Savunulması

Sendikalar temelinde bir çalışma rejiminin pekiştirilmesindeki farklılıklar, sendikaların, çalışma koşullarını ve ücretleri savunmaya angaje olma kapasitelerine yansımaktadır. Bu konuda Güney Afrika sendikalarının, hedeflerini gerçekleştirmek için yetersiz kaldıkları düşünülebilir. Bununla birlikte, tanınma düzeyleri, işçi kategorilerinin çoğunun gerçek toplu pazarlıklar yapmasına olanak vermiştir. 1999'da Güney Afrika hükümetinin, kamu sektöründe ücretlerin yükselmesini sınırlamak amacıyla yaptığı müdahale, işçi hareketi tarafından büyük ölçüde reddedilmiş ve aslında toplu pazarlığa bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. Tersine, Uganda'da sendikaların baskısı, özel sektör işverenlerinin, ücretleri ve çalışma koşullarını kendi keyiflerine göre saptamalarına ve sosyal güvenlik, doğum izni, vb. bakımından asgari zorunluluk gerektiren geçici çalışma biçimlerine geçmelerine olanak vermiştir. Uganda hükümeti, sendikalar bu konuda herhangi bir şey yapmak için kendilerini yetersiz hissedince, söz verdiği asgari ücret artışını somutlaştırmak için yıllardır adım atmamıştır. Nijerya'da sorun biraz daha farklıdır. Çalışma rejimi, ekonominin farklı sektörlerinde

ortak bir hukuksal çerçeveye dayanmasına karşın, çok farklı bir biçimde gelişmiştir. Sendikalar temelindeki çalışma rejiminin, tekstil endüstrisine iyi yerleştiğini ve işçilerin çıkarlarını korumak için bu rejimden efektif olarak yararlanıldığını gördük. Diğer her yerde, kamu sektörünün büyük bir bölümünde olduğu gibi, önemli bir toplu pazarlık deneyimi yoktur. Ücret düzeylerinin saptanması, asgari ücretle ilgili ulusal pazarlıkların sonucu olmuştur. Bir zamanlar güçlü olan sendikalar, özellikle 1994'de devletin Nijerya İşçi Kongresi'nin denetimi almasından sonra, gerilemekte olan yönetimlerinin karşısında yapacak bir şey bulamamıştır. Nijerya İşçi Kongresi'nin 1999'da eski durumuna gelmesi, asgari ücretle ilgili önemli pazarlıklar, aynı zamanda eğitimciler gibi işkolu sendikaları tarafından yürütülen pazarlıklar için yeni bir içgüdü yaratmıştır.

Ücret artışları her zaman yoksulların lehine midir? Bu, duruma göre değişir. Genel olarak, Afrika toplumlarının, bu toplumların en yoksullaşmış kesimlerinin gelişmesinin, Afrika endüstrisinin daha üretken ve daha rekabet edebilir olmasının lehinedir. Bu, etkili kamu hizmetlerinin ve ekonomik altyapıların sağlanması da dahil olmak üzere, pek çok şeye bağlıdır. Afrika'nın büyük bir bölümünde işçilerin reel ücretinin geçmişteki yoğun tahribatının, küreselleşmiş ekonominin yatırım planları için, düşük değerli Afrika emeğini daha rekabet edebilir ve çekici kılacak olan bir "düşük ücret yarışı"na girmediği açıktır. Afrika işçilerinin beslenme ve ailelerini besleme kapasitesinin gerilemesi öncelikle, emeğin maliyetlerinin global uyumundan değil, ama bizzat üretken temelin tahribatından ileri gelir. Modern kamu hizmetleri ve endüstri bağlamında emeğin üretkenliğinin yükselmesi, daha iyi kalifiye olmuş, yönetsel ve endüstriyel çevrede yer alan, en iyi performanslara sahip bir işgücü gerektirmektedir. Bu gereklilik, iyi yetişmiş, sorumlu, sağlam koşullarda çalışan, istikrarlı bir aktif nüfus ister. Yeterli bir ücret, bu koşulların bir bölümünü oluşturur. Nijerya tekstil endüstrisinin deneyimi sendikaların, işçilerin örgütlenmesini ve uzmanlık düzeyinin yükselmesini kolaylaştırarak, aynı zamanda ücretlerin ve üretkenliğin yükselmesine

olanak vererek, endüstriyel yeniden yapılanma sürecinde temel bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir.

C- Reform Sürecine Halk Katılımının Savunulması

Bizim genel argümanımız, sendikalar temelindeki bir çalışma rejiminin pekiştirilmesinin, reform sürecinde ve halkın politik tercihlerini ve kamu hizmetlerinden yararlanmayı savunma noktasında, sendikalara aktif bir rol olanağı verdiğini gösteriyor. Sendikaların, hem genel bir reform programı geliştirerek, hem de yerel ve topluluk düzeyindeki planları destekleyerek her düzeyde aktif olduğu Apartheid sonrası Güney Afrika'daki durum, açıkça böyledir. Örneğin Belediye İşçileri Sendikası (SAMWU) Apartheid'den miras kalan finansal ve yönetsel ayrımcılık temelindeki belediye yapılarını düzeltmeye çalışan yerel organlarda örgütlüdür. Eğitim ve sağlık sektörlerinin sendikaları sektörsel reformlara angaje olmuştur Sendikalarda, Apartheid sonrası düzen iyice pekişip, kendi politik ve yönetsel kadrolarını ürettiği zaman, böylesi bir halk katılımı için yerin büyük ölçüde daralacağı olgusuna bağlı yaygın bir kanı vardır. Kuşkusuz böylesi bir dönemeç kaçınılmazdır, ancak sendikalar reform sürecinin aktif katılımcıları olarak görünmeyi sürdürmektedir.

Böyle bir süreç Uganda'da şimdilik olası görünmüyor. Bununla birlikte kamu hizmetlerinin birbirinden ayrılması, kamu fonlarının kullanımını yerel düzeyde izleyebilecek olan yerel sendikalara, belli uygun bir açılım verebilir. Bu eylem tipi kamusal alanın genişlemesine katkıda bulunabilir (Sjögren, 1999–2000), bu kamusal alan, reform sürecine müdahale etme yeteneğine sahip, özerk halk örgütlerinin gelişmesini kolaylaştıran bir etmen oluşturabilir.

Nijerya koşullarında, (elektriğin özelleştirilmesinde olduğu gibi) kamu sektörü reformlarıyla doğrudan ilgili olan bazı sendikalar, kamu komitelerine alınmıştır. Bu girişim, geçmişten dolayı güçlü bir sendikal direnişin damgasını vuracağı reformların kabulünü sağlamak için, hükümetin gösterdiği çabaya denk düşmektedir. Sendikaların süreç içerisinde gerçekten söyleyecek sözleri olacak mıdır, yoksa yalnızca sürecin sıradan rehineleri olarak mı kalacaklardır, göreceğiz. 80'li

yılların büyük bir bölümü boyunca, ulusal yönetim olgusunun ortadan kaldırılmasının ya da yansızlaştırılmasının ardından, Nijerya İşçi Kongresi, önceden yaptığı gibi, reform koşullarına aktif olarak entegre olmaya çalışmaktan vazgeçmiştir. 80'li yılların büyük bir bölümü boyunca, Nijerya İşçi Kongresi 1980 "İşçi Talepleri Çartı" gibi belgelerle, ulusal kongrelerinde ya da 1 Mayıs gösterileri sırasında dile getirdiği söylemlerle, seminerleriyle, federal bütçeye ilişkin yorumlarıyla ve çeşitli politik açıklamalarıyla dile getirdiği kendi politik platformunu hazırlamıştır (Beckman, 1995). Nijerya İşçi Kongresi, seyrek olarak, hastaneler ya da üniversiteler gibi kamu kurumlarındaki dernek ve sendikaların grevlerini ve talep eylemlerini, (işçilerin ve çocuklarının genel çıkarları açısından gerilemekte olan bu kurumları kurtarma gereksinmesine özgül bir referans vererek) desteklemiştir. Güney Afrika'nın tersine, sendikalar açısından, sosyal koruma politikaları ve kamu hizmetleri için devletle sıkı bir bağlantıya girme ya da bu türden bir diyaloga olanak veren kuruluşların oluşumuna katılma girişimleri çok azdır. Abacha tarafından oluşturulan "Vizyon 2010 Komitesi" tartışmasında olduğu gibi, sendikaların, hükümetin politik organlarına katılımları, tesadüfî ve bireysel bir temelde kabul edilmiştir. Sendikalar, hükümet politikasını etkilemek için, diyaloga karşı çıkmak ya da diyaloga katılmak tercihleri arasında kalmıştır. Petrol ürünleri fiyatları için 2000 Haziranında düzenlenen genel grevin başarısı kuşkusuz bir direniş gösterisidir, ama sendikaları ve diğer örgütleri, reform programı konusunda daha ciddi bir diyaloga katma noktasında hükümeti zorlamaya da uygundur. Bu grev sendikaların, sivil toplumun diğer gruplarıyla ittifak halinde kendi taleplerini öne sürebilecek durumda olduğu, yeni bir politik pazarlık alanı yaratmıştır.

Bu taleplerin "popülaritesi" nedir? Sendikalar halkın en yoksul kesimlerinin adına konuşacak mıdır? Kesin değil, ama hem Güney Afrika, hem de Nijerya deneyimi sendikaların, halkın daha geniş taleplerinin sözcüsü olabileceğini telkin ettiği sürece bunu yapacaklardır. Hem kendi politik tabanlarının çıkarlarının savunulması, (tecritten kaçınmak ve eylem güçlerini arttırmak için) politik ittifaklardan geçtiği için, hem de yalnızca kendi çıkarlarını düşünen elitlerin egemen olduğu

bir bağlamda, halkın kaygılarının sözcüleri olarak oynayacak bir rolleri olduğunu düşündükleri için.

D- Tabandan Başlayan Kurumsal Yapı

Ekonomik reformcular, eğilimleri ne olursa olsun, reformlara destek olacak kurumsal bir kapasite geliştirmek gerektiğinin bilincindedirler. "Somut bir politikaya sahip olmak" yetmez, bu politikaya, (gerçeklik ve uygulanabilirlik sağlayacak) kurumsal bir temel kazandırmak gerekir. Aynı zamanda, politik sorunun devlet kurumları kadar sivil toplum kurumlarını da kapsadığını ve her ikisinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu görmek gerekir. Liberal vizyonun sorunu, kendi programlarının toplumsal vektörlerini (uluslararası finans kurumları tarafından desteklenen ve bu reformları başarısız kılma tehlikesini göze alan yerel düzeydeki politik baskıyla tecrit edilen "ortodoks" teknokratlar dışında) güçlükle kimlikleştirmesidir. Konuyla ilgili örgütlerin bazılarından, özellikle de sendikalardan uzak durmak, bu örgütlerin, eski ve değerini yitirmiş bir toplumsal düzenin kalıntıları olarak değerlendirilmesinden kaynaklanır.

Bu makalede, sendikalar temelindeki bir çalışma rejiminin, sivil toplumda, sürekli reformların gerçekleşmesine ve desteklenmesine katkıda bulunabilecek temel bir kurum oluşturduğunu göstermeye çalıştık.

Peki yoksullar, sendikaları, devletin karşısında kendi çıkarlarını temsil edebilecek bir konumda görüyorlar mı? Her zaman değil. Yoksulların çoğu, (kendilerine devleti denetlemenin en iyi yolu gibi görünen) güçlü bir yardım arayışına yönelmiş olabilir. Onlar, teknokratik ve otoriter hükümetleri hoş görmekten ve barışın, düzenin ve ekonomik gelişmenin gerçekleşmesini ummaktan başka çareleri olmadığını düşünebilirler. Böyle bir tercih geçerli midir? Uzmanlaşmamış, otoriter kesimlerin Nijerya'daki ciddi değişime engel oluşturmayı sürdürmelerini kim engelleyecektir? Nijerya, önemli devlet kurumlarının, önemli ekonomik ve politik reformları iyi yönetmek için gereken mevzuat ve uzmanlıktan yoksun olduğu tek ülke değildir.

Doğru dürüst kurumlar nasıl oluşur? Bir reform hareketine nasıl destek sağlanır? Bu makale, reformlar için kurumsal bir

temel arayışının çıkış noktasının, toplumda ve çıkar örgütlerinde yaşanan çatışmaların düzenlenmesindeki deneyimde bulunabileceğini savunmaktadır. Yaşayabilir kurumlar, çatışma halindeki çıkarları tanıyan, saygıyla karşılayan ve (çatışmaların yönetim prosedürleri yoluyla) ilgili taraflar arasında anlaşmalar yapılmasını destekleyen kurumlardır. Nijerya Tekstil İşçileri Sendikasının deneyimi, toplum düzeyinde ve tabandan başlayan bir kurumsal yapılanma bağlamında, daha geniş bir anlam kazanmıştır. Endüstri içerisindeki çatışmaları düzenleme kurumlarının, devlet düzeyindeki eylem gücünün pekişme süreciyle karşılıklı olarak nasıl etkileştiğini görüyoruz. Endüstrideki emek ilişkilerinin yapısal yaklaşımı, polis, yargı ve çalışma bakanlığı gibi devlet aygıtları üzerinde, (onları yasayı ve işçilerle işverenler arasındaki sözleşme ilişkilerini tanımaya yönelten) bir baskı oluşturmuştur. İşyerlerindeki politik eylemle devlet düzeyindeki kurumsallaşma süreci arasında, bu sonuncusunu, çıkar gruplarının özerklik ve örgütlenme hakkını daha çok desteklemeye yönelten açık bir bağ vardır.

NOT VE TEŞEKKÜR

Bu makalenin kaynağını, 80'li yılların ortasından itibaren, Nijerya Tekstil İşçileri Sendikası üzerine, Gunilla Andrae'yle birlikte bizzat sendikayla sıkı bir işbirliğine girerek yapılan ve bizim "1998 Andrae ve Beckman"da anlattığımız çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmamız, hem işyerlerinin ve sendikaların arşivlerine, hem de fabrikalarda işçilerin ve sendikacıların yönetimlerle olan ilişkileri üzerine yapılan incelemeye (özellikle Kano ve Kaduna'ya) dayanır. Burada sunulan argümanlar, daha çok Beckman tarafından, Afrika'yla karşılaştırmalı bir bağlamda "Beckman ve Sachikonye 2000"de ve daha genel olarak "Beckman, Akwetey ve Lindström 2000"de geliştirilmiştir. Beckman, 1980'li yılların başından itibaren Nijerya İşçi Kongresi'nin gelişmesini, kısmen "Beckman 1995"de anlattığı deneyimi izlemiştir. Güney Afrika'ya ilişkin bölüm, Akwetey'le birlikte hazırlanan bir çalışmaya dayanır; Uganda'ya ilişkin olan bölüm esas olarak Andrae'nin Uganda tekstil endüstrisi üzerine yaptığı çalışmaya dayanır. Karşılaştırmalı, teorik ve global bağlam öncelikle AKUT (Brandell, 1991) çalışma programı çerçevesinde, sonra da Stockholm Üniversitesi Politik Bilimler Kürsüsü Gelişme Politikaları Programı (PODSU) öğrencileri ve meslektaşları tarafından geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Adler, G. And E. Webster 1999, "The *Labour Movement, Radical Reform and the Transition to Democracy in South Africa". In R. Munch and P. Watenwan (eds), Labour Worldwide in the Era of Globalization.* Londra: Macmillan

Andrae, G. And B. Beckman 1998, *Union Power in the Nigerian Textile Industry. Labour Regime and Adjustment.* Upsala: Nordiska Afrikainsitutet; Somerset, New Jersey: Transaction (1999) and Kano: CRD (1999).

Bangura, Y. 2001, "New Directions in State Reform: Implications for Civil Society in Africa". In Beckman, Hansson and Sjögren (eds).

Beckman, B. 1995, "The Politics of Labour and Adjustment: The Experience of the Nigeria Labour Congress". In T. Mkandawire and A. Olukoshi (eds), *Between Liberalisation and Oppression: The Politics of Structural Adjustment in Africa.* Dakar: Codesria Books.

Beckman, B. 1998, "The Liberation of Civil Society: Neo-Liberal Ideology and Political Theory". In M. Mohanty, P. N. Mukherji, with O. Törnquist (eds), *People's Rights: Social Movments and the State in the Third World.* Yeni Delhi: Sage.

Beckman, B. 2002a, "Trade Unions and Institutional Reform. Nigerian Experiences with South African and Ugandan Comparisons". *Transformation. Critical Perspectives on Southern Africa, No. 48.*

Beckman, B. 2002b, Rising from the Ashes? The Nigeria Labour Congress in the Post-Abacha Period. Draft. Stockholm Univercity: Department of Political Science.

Beckman, B. 2003, "Defending the National Project: Trade Unions and the Politics of Reform". In E. Sall and F. Hendriks (eds), Forthcoming, Upsala: Nordiska Afrikainsitutet.

Beckman, B.,E. O. Akwetey, and L. Lindström 2000, Labour Unions, Social Pacts and Democratization. Background Paper to UNRISD *Visible Hands.* Cenevre: UNRISD.

Beckman, B., and L. M. Sachikonye (eds) 2001. *Civil Society and Authoritarianism in the Third World.* Stockholm Univercity: PODSU.

Beckman, B. And L. M. Sachikonye (eds) 2001, *Labour Regimes and Liberalization: The Restructuring of State-Society Relations in Africa.* Hare: Zimbabwe Üniversitesi Yayınları.

COSATU 2001 ff, Daily and Weekly Labour News, Pres Statements (www.cosatu.org.za/news/).

COSATU 2002, "The realities of privatisation". *South African Labour Bulletin* 26;5 (Kasım).

Freund, W. 1988, *The African Worker.* Cambridge: Cambridge UP.

IDS Bulletin 1998, Special issue on the World Development Report 1997.

NLC 2001, NLC-Civil Society Pro-Democracy Summit, Abuja February 2001, Preparatory documents and reports.

Sactwu 2001, 8th National Congress. Book 5 – Secretariat Report.

Webster, E. And G. Adler 2001, "Exodus without a Map? The Labour Movement in a Liberalizing South Africa". In Beckman and Sachikonye (eds).

World Bank 1997: *The State in a Changing World.* Oxford: OUP. Interview with P. Kiri-Kalio, General Secretary, National Union of Electricity Employees, Yaba, Lagos, 24 Şubat 2000.

SONUÇ

Köylülerin, kapitalist tarımcıların lehine mülksüzleştirilmesi, Marx'ın o zamanlar "ilkel birikim" olarak nitelendirdiği olgunun boyutlarından birini oluşturuyor. Ama gelişmiş kapitalist merkezlerde hemen hemen tamamlanmış olan bu göreve, küresel dünya kapitalizmi ölçeğinde daha yeni başlandı. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da hala dev "köylü rezervleri" - insanlığın yarısı- var.

Immanuel Wallerstein'in, kapitalizmin yayılmasının (sömürebileceği daha fazla rezervi olmadığı için) son bulacağı söylemi, bu nedenle bana tamamen yanlış geliyor.

Yeni etmen, bambaşka bir alanda bulunuyor. Aslında (kapitalist yayılmaya eşlik eden daimi bir süreç olan) ilkel birikim, şimdiye kadar teknolojinin ("üretici güçler") ve ekonominin ("pazar") gelişme koşullarında gerçekleşti (mülksüzleştirilmiş köylülerin ve zanaatçıların en sonunda yeni kapitalist kent ekonomisinde bir "iş" bulabilecekleri koşullar). Bunun bedeli, kapitalizmin her zaman son derece ihtiyatlı bir söylem kullandığı, dev insanlık yıkımları (kapitalizmin gerçek kara kitabı) oldu. Bize söylenen şey, bunun, aslında "gelişmenin bedeli" olduğu! Ama perspektif artık çok daha trajik. Kapitalist yayılmanın "mutlu" devamı ("başarıları") yalnızca ve basitçe, kurbanları milyarlarla ölçülen gerçek bir toplukıyım gerektirecek.

Bu birikimin yıkıcı boyutu, insanlığın bundan böyle karşı karşıya kaldığı meydan okumanın tam ortasında bulunuyor Bu meydan okumayı iki türlü karşılamak mümkün. Birincisi, egemen sermaye, dağılmış "toplumsal hareketlerin ve mücade-

leler"in illüzyonlarını ve yetersizliklerini başarıyla manipüle ederek, birini diğerinin karşısına koyarak, onların etkili alternatif politik güç anlamında ortaya çıkan kapasitelerini yok ederek, yayılmasına devam etmeyi başarabilir. Ya da söz konusu halk sınıfları kendilerini gelecekteki tarihin belirleyici aktif politik özneleri olarak dayatmayı başarır. Yani yalnızca iki olasılık var. Ben burada, I. Wallerstein'in, bana göre tartışma götüren, hiçbir durumda katılmadığım öncüllerden de hareket etse, vardığı sonuca (kapitalist yayılmanın son bulacağı, çev.) katılıyorum.

Kentli halk sınıflarının küçülmesi, var olan kapitalizmin yayılma süreçlerinin bir diğer boyutunu oluşturuyor. Ben bu olgunun (bu yapıtın ikinci bölümünün girişinde) nicel olarak global bir görünümünü verdim. İncelenen ülkelerin (Çin, Hindistan, Güney Afrika, Cezayir, Nijerya) hepsi de sistemin periferisinde bulunuyor.

İncelenen durumların çağdaş konjonktürlerinin her birinin özel yönleri var. Çin, (nihai sonucu, -kuşkusuz vurgulanmayı gerektiren- iç çatışmaların konusu olan) bir "geçiş" yaşıyor. Bir "telafi" stratejisini, ucuz emeğini (kırsal toplu göçle ortaya çıkan) sömüren dünyanın yeni atölyesinin ihracatı üzerinde geliştirme seçimi, bana göre, başarısızlığa mahkûm (yani bu seçim, G. Arrighi ve A. G. Frank'ın son yazılarında bu konudaki söylediklerine karşın, telafiye olanak vermeyecektir). Lin Chun, emeğin değer kazanması temelinde, kendi kaynaklarına dayanan bir strateji öneriyor. Hindistan'da egemen sermayenin halk sınıfları üzerindeki politik yönetimi, sözde bir demokrasiyi, kast sisteminin güdümlemesini ve (kendilerine bozgundan kaçınma olanağını vermeyen) savunmacı konumlara gerilemiş eski işçi ve sendika hareketinin yetersizliklerini birleştiren geniş bir araçlar yelpazesini bugüne kadar başarıyla kullandı. Güney Afrika'da "Apartheid'in sona ermesi" şimdiye kadar, reel bir sona erişinin gerektirdiği gibi, aralarında, sömürgeciliğin tekelindeki toprakları Afrika köylülerine yeniden dağıtan kaçınılmaz büyük bir tarım reformunun bulunduğu hiçbir radikal dönüşüme yol açmadı. Cezayir'de sömürgeleşmenin özel biçimleri (bu arada bir de "sömürgeci Beyaz nüfusun varlığı") bir de sonra da kurtuluş savaşının yarattığı koşullar, köylü

yaşamının tahribatını sona erdirdi, ancak yine de kurbanlarının, modernleşmiş bir endüstriye ve kent toplumuna gerçek bir entegrasyonunu sağlayamadı. Cezayir popülizminin bu alandaki başarısızlığı şimdiye kadar, ancak başka illüzyonlara, politik İslamın beslenmesine yol açtı. Aynı ilkel birikim süreci Nijerya'da köylü toplumlarını, bu toplumların, bütün Alt-Sahra Afrikasındaki çeşitli koşullarda bulunan özel toprak edinme biçimlerine karşın, hızla parçalıyor. "Dördüncü dünya" tipi periferik bir kapitalizmin (yani belirgin bir endüstrileşmeye girişme yeterliliğinde olmayan) yayılma koşulları burada da, halk sınıflarının istikrarlı kesimlerinin pazarlık gücü tükenirken, egemen sınıfların iktidarı tarafından yine de "başarıyla" yönetilen, yoğun bir kent yoksullaşmasıyla sonuçlanıyor.

Burada somut yerel konjonktürlerin çeşitliliğinin ötesinde, ortak bir sonuç var: Kentin yoksullaşması, büyük ölçüde dağılmış ya da dağılmakta olan köylü toplumlarının yaşadığı krizin ürünüdür. Bu sonuç, kuşkusuz küresel sistemin periferilerinin tamamı için geçerli.

Ama bu sıkı eklemlenme, gelişmiş kapitalist dünyanın kentli emekçi sınıflarının bölünme görüngülerini göstermez. Bu yeni yoksullaşma görüngülerinin global imajı, Avrupa'da, özellikle "Transform Europe" (Avrupa'yı Dönüştürmek, çev.) ekiplerinin yaptığı güzel çözümlemelerle güçlendirilmiştir. Çalışmalar, söz konusu sürekli yoksullaşma biçimlerinin dökümünün ötesinde, burada yeni teknolojilerin eklemlenmesinin ve egemen sermayenin karar alma güçlerinin, sürmekte olan tahribatların nasıl en başında bulunduğunu daha iyi anlamaya olanak verir. Çalışmaların, alternatif bir strateji koşullarının tanımlanmasının gerekleriyle ilgilenen yazarları, hem şimdiye kadar çıkış yapmayı başaramamış yeni toplumsal hareketleri, hem de, düzensizlik içerisindeki eski sol politik güçlerin yetersizliklerini, aynı zamanda çözümlemişlerdir. (*Cf. Classes sociales: retour ou renouveau?* Espaces Marx – Syllepse 2003, ed. E. Gauthier).

Güneyde olduğu gibi Kuzeyde de, eski Batıda olduğu gibi Doğuda da, küreselleşmiş çağdaş kapitalist sistemin tamamında gözlemlenen ve dönemin "liberal" tercihiyle hızlandırılan sürekli yoksullaşma görüngüleri, karşılıklı olarak birbirine

bağımlıdır. Bu bağımlılık, hem göç baskısıyla, hem de sermaye stratejilerinin yönettiği delokalizasyonla gerçekleşir.

Adayların göçe zorlanması açıkça, periferik kapitalizmin yayılmasıyla ortaya çıkan dramatik toplumsal krizin ifadesidir. Sistemin merkezlerinde, çalışmanın örgütlenmesinin dönüşümlerine eklemlenmiş olan bu göç, dönüşümün yıkıcı etkileri ağırlaştırmaktadır. Göçmenler "zaferci otuz yıl" boyunca (1945–1975) dönemin istikrarlı halk sınıflarına entegre olmuşlardı; fabrika işçisiydiler. Bu işçilerin çocukları ve yeni gelenler, "sınıf bilinci"nin yerini "komüniter" dayanışmanın alacağı uygun koşulları yaratmak üzere, artık temel yeni üretken sistemlerin kenarlarına yerleşmişlerdir. Öte yandan, "delokalizatörler"in merkezlerdeki işçi sınıflarına yaptığı sürekli şantaj, eski işçi güçlerinin kuvvetlerinin kırılması ve parçalanmasındaki hızlanmaya katkıda bulunmaktadır.

Genelleştirilmiş "sürekli yoksullaşma", reel olarak var olan küreselleşmiş kapitalizmin uzun süredeki gelişme evrimini gösteren en iyi niteleyici değildir.

Zaten olgu yeni egemen söylemde kendisini tanıtmış ve dayatmıştır: "Yoksulluğun azaltılması" iktidarların uyguladığı politikalarda gerçekleşeceği öne sürülen hedeflerin bir nakaratı olmuştur. Ama söz konusu "yoksulluk", ister gelirin bölüşülmesiyle ("yoksulluk eşikleri") geniş bir biçimde olsun, ister karma göstergelerle (PNUD tarafından önerilen "insani gelişim"inkiler gibi) daha dar biçimde olsun, kendisini üreten mekanizmalar ve mantıklar sorunu ortaya konmadan, yalnızca görgül olarak ölçülebilen bir olgu olarak sunulmuştur.

Görüngüyü ve onun gelişimini ayrıntılı açıklamamıza olanak vereceği için, aynı olguları biz daha sonra sunacağız. Orta katmanlar, istikrarlı halk katmanları ve değişken halk katmanları, hepsi de aynı toplumsal üretim sistemine entegre olmuştur, ama bu sistemde farklı işlevler görmektedirler. Öyleyse bazıları "refah"ın dışında kalmıştır, ama sisteme -işlevsel olarak- entegre olmama anlamında marjinalleşmemişlerdir.

Sürekli yoksullaşma, hiçbir zaman "yaşamak için gerekli olan gelirin yetersizliği"ne indirgenemeyecek olan modern bir görüngüdür ("yoksulluk"tan değil, "yoksulluğun modernizasyonu"ndan söz etmek gerekir). Toplumsal yaşamın tüm boyut-

larında yıkıcı etkileri vardır. Özellikle de, toplumsal ve maddi koşulları daha çok yıpranan ve erkeklerden daha fazla güvensizleştirilmiş olan kadınlar üzerinde. Ve feminizmin talep hareketleri, düşünceler ve davranışlar düzeyinde kuşkusuz önemli ilerlemeler gerçekleştirmiş de olsa, bu ilerlemelerden yararlananlar hemen hemen yalnızca orta sınıfların kadınlarıdır, kesinlikle yoksullaşmış halk sınıflarının kadınları değildir. Bu talepler, (güvenilirliği -ve buradan hareketle meşruluğu-, halk sınıflarının büyüyen bir kesiminin koşullarındaki tahribatı engellemedeki yeteneksizliğiyle yıpranmış olan) bir demokrasiye yöneliktir.

Güney gibi Kuzey'i de vuran sürekli yoksullaşma görüngülerinin genelleşmesi, genellikle, bundan böyle Üçüncü Dünya, ("yoksullar") Kuzey'in büyük kent merkezlerinde ve Birinci Dünya ("zenginler"), Güney'in tüm ülkelerinde bulunduğu için, artık "Birinci" ve "Üçüncü" Dünyalar olmayacağı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Betimsel düzlemde somut bir söz, ama bana göre politik yönetimin ve sermayenin egemenliğinin örgütlenme yapıları düzeyinde merkezleri ve periferileri karşı karşıya getiren niteliksel zıtlığı, yani sistemin emperyalist karakterini açıkça tanımlayan olguyu görmezden gelen bir söz. Sürekli yoksullaşma, reel olarak var olan (ve bu nedenle doğası gereği emperyalizm olarak nitelenmesi gereken) kapitalizmin yayılmasının ürünü olan dünya ölçeğindeki kutuplaşmanın ayrılmaz bir görüngüsüdür.

Sürekli Yoksullaşma, Toplumsal Kuramı Tüm Boyutlarıyla Sorguluyor

Uzlaşmacı kaba ekonomik kuram, kapitalizmin yayılmasın gündeme getirdiği reel sorunlarla uğraşmaz. Çünkü sistem kapitalist değiş-tokuş (basit ticaret değil) ve üretim ilişkileri temelinde işlem yaparken ve kendisini yeniden üretirken, reel olarak var olan kapitalizmin çözümlemesinin yerine, basit bir yayılma olarak kavranan ve değiş-tokuş ("pazar") ilişkilerini sürdüren hayali bir kapitalizm kuramını koyar. O zaman bu yer değiştirme, "pazar"ın kendiliğinden, "en uygun toplumsal ilişkilerin" üreticisi ve düzenleyicisi olduğunu savunan ve ne tarihin, ne de rasyonel düşüncenin cesaretlendirdiği önceliğin

kolayca yerini alır. Demek ki "yoksulluk" ancak, nüfus ya da politik "yanlışlar" gibi ekonomik mantığın dışındaki nedenlerle açıklanabilmektedir. Kapitalist birikimin kendi mantığıyla ilişkisi kuramsal düşünceden çıkarılmıştır. Üstelik çağdaş toplumsal düşünceyi yoksullaştıran ve onun dünyayı anlama, dahası dünyayı dönüştürme kapasitesini yok eden bu gerçek liberal virüs, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan "tarihsel sollar"ın tamamına derin bir biçimde işlemiştir. Bugün bir "başka dünya" (daha iyi) ve alternatif bir küreselleşme için toplumsal mücadelelere girişen hareketler, ancak, yeniden otantik bir kuramsal tartışma açmak üzere bu virüsten kendilerini kurtararak, anlamlı toplumsal ilerlemeler yaratabilir. Toplumsal hareketler, en iyi niyetlileri bile, bu virüsten kendilerini kurtarmadıkça, tek düşüncenin halkalarında hapis kalacak ve bu nedenle ("yoksulluğun azaltılması"na ilişkin retoriklerle beslenen) etkisiz "düzeltici" önerilerin tutsakları olacaklardır.

Egemen toplumsal düşünce, eski (Avrupa-merkezli dönemde) Batı-merkezli bozulmanın damgasını taşımaktadır. Bu bozulma, tek bir cümleyle özetlenebilen bir düşünce tarzına hizmet eder: Avrupa'nın (bugün, Avrupa/Birleşik Devletler/Japonya üçlüsü), gelişmenin meydan okumasına karşı koymak için benimsediği yol, diğer kıtalara, kendi sorunlarını çözmek için izlemeleri gereken yolu göstermektedir. "Az gelişmişlik", geçici geç kalmışlıkla eşanlamlıdır. Bundan, burada bizi ilgilendirdiği için, kendi köylü sorununa çözüm bulan Avrupa'nın benimsediği yolun, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sırasıyla izleyecekleri yol olduğu sonucu çıkar: Köylü toplumlarının gitgide yok olmasını ve kırsal nüfusun, diğer kent etkinliklerine geçmesini kabul etmek. Bu perspektifte, reel olarak var olan kapitalizmin küresel yayılmasında kendiliğinden var olan kutuplaşma yok sayılmıştır. Gelişmişlik ve az gelişmişlik artık yalnızca aynı madalyonun iki yüzü olarak anlaşılmaktadır. Ve Batı-merkezli bozulma (kendisi de büyük ölçüde egemen toplumsal düşünceyi tanımlayan ekonomist determinizm tarafından üretilen), küreselleşmiş kapitalist sistemin mantığının buna olanak vermediğini açıkça unutarak, kararını bildirir: "Bizim gibi yapınız"!

Küreselleşmenin kendi ulusal bileşenlerinin evrim olanaklarını belirlediğini kabul eden analistler nezdinde bile, (tarım sorununun oluşturduğu meydan okumanın, genel kaygıları gidermesi umuduyla) bu bozulma yeterince güçlüdür. "Bize köylülerden söz etmeyin, bu geçmişte kaldı, onlar ortadan kalkmak üzereler", biçiminde düzenli olarak yinelenen cümleye (tarihçi Hobsbwan tarafından da) hep şaşırmışımdır. Demek ki köylü mücadeleleri "ikincil" kalmaktadır, esas mücadele "kentlere" geçmektedir. Kent hareketlerinin daha önemli görünümünün ve var olan iktidarlar için oluşturduğu "tehdit"in, bu ciddi yanılgıyı güçlendirdiği doğrudur. Sosyal forumlar bunu anlamaktadır.

Savunduğum bakış açısı kategorik olarak Batı-merkezci olmayı reddettiği ve küreselleşmiş kapitalizm realitesinin çözümlemesinin ortasına emperyalist kutuplaşmayı yerleştirdiği için, "tarım sorununa" ilişkin olarak önerdiğimiz çözümlemeleri (yapıtın birinci bölümünü oluşturan on çalışma), tarım sorunuyla "yeni işçi sorunu" arasındaki ilişkiyi inceleyerek (yapıtın ikinci bölümü) güçlendirmeyi gerekli görüyorum.

Köylü sorunu, söylendiği gibi, kendisine verilecek yanıtlar, kesin bir biçimde yalnızca ilgili toplumların değil (üç kıta, dünya nüfusunun hemen hemen % 80'i) ama bütün küresel sistemin geleceğini belirleyeceği için, açıkça çağdaş meydan okumanın ortasında durmaktadır.

Sırf bu soruna kendi reel önemini vermemek için, Asya'nın (ve özellikle Çin'in), geçmişte kapladığı baskın yeri yeniden kazanabileceği bir "gelişme" yoluna girdiğini ileri süren görüşler ve çözümlemeler bana ciddi anlamda tartışmalı görünüyor. Burada özellikle André Gunder Franck ve Giovanni Arrighi'nin önceki yazılarından söz ediyorum. Çin, kapitalist bir gelişmenin raylarına oturmuştur ve şimdilik buradan elde ettiği sonuçlar parlaktır. Bana göre geriye kalan, bu gelişmenin zorunlu olarak, (etkileri yeniden üretilebilen ve derinleştirebilen) yeni kutuplaşma biçimlerinin yayılmasına yazılması olacaktır. Köylü dünyasını parçalamaya çağrı yapan bu kapitalist yol, hızla bir açmaz yaşayacaktır. Açmazdan çıkış, köylü mücadelelerinin (yalnızca işçilerin değil) güçlenmesiyle şansı artacak olan bir alternatif ("kapitalist olmayan", "post-

kapitalist", ben tereddütsüz "sosyalist" demeyi tercih ediyorum) gerektirmektedir.

Kuşkusuz bu "sorun", (meydan okumanın merkezine de yerleşse) hiçbir biçimde meselenin tamamını oluşturmaz. Meydan okuma çok yönlüdür. Gelecek -dünyanın ve ulusal ve bölgesel bileşenlerinin geleceği- hem "politik meydan okuma"ya (hangi demokrasi?) ve "kültürel meydan okuma"ya (evrenselciliği ve çeşitliliği uzlaştırmak) hem de, "ekolojik" ve "teknolojik meydan okuma"ya verilecek yanıtlara bağlı olacaktır. Ama başka çalışmalarda çerçevesini çizdiğimiz bu sorunlar, bu kitabın başındaki kaygı alanımızın dışındadır. Bu sorunlar, onları bütün eklemleriyle ele aldığımızda, diğerlerinden daha az önemli hatta daha az kesin değildir. Çünkü geleceği yönetmektedirler. Ya da daha açık olarak, bugünün aşılmasının iki olasılığını yönetmektedirler: Benim "dünya ölçeğinde Apartheid" (Kuzey'in Güneylilere karşı sürekli savaşı ve sistematik toplu kıyımlar) olarak nitelediğim olasılık, ya da dünya sosyalizmine uzun geçiş olasılığı. Birinci yol -kapitalist mantığın zorunlu olarak içerdiği- açıkça barbarlığın yolu olduğu için, ben bu sistemi, nesnel olarak aşılması gerektiği anlamda, "bunak", "geçersiz" olarak nitelemenin yararlı olduğunu düşündüm.

Öncül Düşünceler Barbarlık Perspektifine Karşı Mücadele Stratejilerini Sorguluyor

Kapitalizm kendi tarihinde, halk güçlerinin, (kapitalizmin temellerini her zaman ve mutlaka söz konusu etmeden, birikim mantıklarını, kendilerini ifade ettikleri diğer toplumsal çıkar mantıklarıyla birleştirerek) etkili stratejiler uygulamayı başardığı dönemler yaşadı. Başka bir yerde, (bu yöntemin rehberlik ettiği) İkinci Dünya Savaşı sonrası (1945–1980) bir yazıyı önermiştim.

Dönemin üç rejimi -Batıdaki *Welfare State*, Çin ve Sovyet Sosyalizmleri, Üçüncü Dünyanın ulusal popülizmleri- mümkündü, çünkü geçmiş dönemlerdeki bu tarihsel solların politik biçimleri, politik başarılarını sağlayan toplumsal temellere sahipti. Bunlar açıkça, o dönemin tarihsel solundaki politik partilerin (sosyal-demokrat partiler, komünist partiler, ulusal

kurtuluş partileri) ve dönemin gereklerine yanıt veren çeşitli kitle örgütlerinin (büyük işçi sendikaları, ulusal kurtuluş orduları -köylüler-) o zamanlar örgütleyip harekete geçirebildiği istikrarlı halk kitlelerinden -kentli halk sınıflarının % 50'siyle % 85'i arası, Güney ülkelerinde orta köylülerinin tamamı ve hatta bazen Çin ve Vietnam'da olduğu gibi yoksul köylüler- oluşmuştu. Bu stratejilerin *remake*'lerinin (yeni versiyonlarının, çev.) artık anlamı yok. Yaratıcı olmak, yeni meydan okumaların karşısında (bizi burada kaygılandıran köylü toplumlarının hızlı parçalanmasıdır), bugünkü koşullardaki halk güçlerinin yeniden oluşturulması stratejilerini yaratıcı bir biçimde düşünmek gerekiyor. Solda yeni bir politik kültür yaratmamız gerekiyor.

Bu genel çerçevede ve asıl kaygımızla -tehdit altındaki köylü toplumlarının geleceği- ilgili olarak alternatif yaratmaya ilişkin tartışmada, toprak mülkiyeti sorunu, kesin olarak yer almak zorundadır. Tarım topraklarının kişisel mallara dönüşmesi, genel olarak kapitalizmin, özel olarak da liberalizmin söyleminin öne sürdüğü gibi, "gelişme"nin zorunlu koşulunu mu oluşturur? Pazar tarafından toplumsallaştırılma mantığında, "modernite"nin egemen ideolojisinin (aslında kapitalist) ortasına yerleşmiş olan tarım toprağı, gerçekten de pazarın kurallarına boyun eğmek, bir meta olarak değerlendirilmek zorundadır. Ama bu mantığın yaşama geçirilmesi, bu yapıtta görüldüğü gibi, gezegenin köylülerinin çoğunluğunun toplu kıyımını gerektirmektedir.

Öyleyse, doğru bir alternatif strateji, kapitalizmin ideolojik dogmatizmini tartışarak yola çıkmak zorundadır. Kuşkusuz, sürekli bir tarihsel gelişmenin yolu, efektif olarak, özel mülkiyetin yerine önceki toprak edinme biçimlerinin konmasından geçmiştir. Ama bugün bu yolun açmaz olduğu anlaşılmıştır ve bu konuda başka yollar düşünmek gerekir. Marx, Rus devrimcileriyle yazışmalarında "mir"lerden (tüm köylülerin toprak edinmesini sağlayan kırsal topluluklar) doğrudan sosyalizme geçme olanağını cesaretlendirerek, zamanında bunu yapmıştı. Daha sonra Lenin bu olanağın kaybolduğu sonucuna ulaştı. Artık çok geçti: Ona göre Rusya'da kapitalizmin gelişmesi, şimdiden eski kırsal dayanışmayı büyük ölçüde parçalamıştı.

Aynı sorun bugün Alt-sahra Afrikası'nda gündeme gelmektedir. Burada da, özel mülkiyete geçmekten çok, kentlilerin kolektif çıkarının yönettiği toprak edinme biçimlerine dayanan kırsal bir gelişmenin yollarını düşünmek zorunda değil miyiz? Archibald Mafeje (*The Agrarian Question, Access to land and Peasant Responses in Sub-Saharan Africa,* UNRISD, 2003) bu bakış açısını güçlü argümanlarla savunur (ilk bakışta beni biraz şaşırtarak, toprağın kişisel mal edinilmesiyle gerçekleşen "zorunlu" geçişin savunmasını bana dayandırmasına karşın!). Yani Lenin'in Rusya için gündeme getirdiği sorun, aynı zamanda Afrikadaki tartışmanın da konusu olmak zorundadır. İhtiyatlı davranarak, Lenin'in, bu geniş kıtanın her yerinde bu açıdan durumun aynı olduğunu söylemediğini belirteceğim.

Alternatif bir toplum projesi perspektifinde etkili ve inandırıcı bir stratejinin yaratılması, aşamalar halinde bir yürüyüş düşünmeyi ve bölgesel konjonktürlerin özgüllüğünü hesaba katmayı gerektiren ve ivedi mücadele hedeflerini, orta ve uzun vadelerdeki hedeflerle uyumlu olarak tanımlayan, somut ve karmaşık bir işlem oluşturur. O halde işlem, sözcüğün en iyimser anlamıyla son derece politiktir. Dahası, kendi başarı ve başarısızlıklarına ve küresel ilişkilere özgü gelişmelere uyum sağlayabilmek için gereken esnekliği korumayı bilmelidir. Niyetimiz, yaptığımız her programı (Üçüncü Dünya Forumunun programı) farklı alanlarda katmak istediğimiz tartışmaların ürünlerinin yerine, genel ve kolay yanıtlar koymak değildir. Bu nedenle burada, bu programların başlıca bölüm başlıklarını hatırlatmakla yetineceğiz:

Tarım sorunu alanında (bu yapıtın konusu), köylü ailelere kabul edilebilir bir yaşam düzeyi sağlayan ve gelişmelerine uygun düşen koşullarda toprakta çalışma hakkı olarak anlaşılan "toprak hakkı" kavramını derinleştirmek.

Yeni "işçi sorunu" alanında, kentli halk sınıflarının bölünmesini engellemeye ve onların örgütlü kesimlerini, örgütlü olmayanlarla birleştirmeye olanak veren mücadele ve örgütlenme biçimleri yaratmak.

Toplumsal ve ekonomik makro-politikalar alanında, geniş bir halk ittifakının (kentsel ve kırsal) güçlendirilmesi perspektifiyle, bu politikaların farklı unsurları arasında köprüler kur-

mak, bu gelişmeden yararlananların, efektif olarak geniş halk kitleleri olacağını garantileyen gelişme stratejileri düşünmek, eşitsizliğe neden olan baskıları azaltmak.

Politik örgütlenme alanında katılımcı demokrasinin gelişmelerini destekleyebilen ilerlemeleri ve reformları düşünmek.

Kuşkusuz başkalarıyla birlikte ulaştığım iki önemli sonucu hatırlatarak bitiriyorum:

Birinci sonuç: *Alternatif, uzun vadede bir "başka toplumun" (bir başka deyişle kapitalist olmayan, post-kapitalist, sosyalist bir toplumun) kurulması perspektifine yazılmalıdır. Demokrasi olmadan sosyalizm olmayacağını, ama aynı zamanda, her anlamlı demokratik ilerlemenin zorunlu olarak sosyalist bir perspektife yazılacağını bilerek.*

İkinci sonuç: *Çağdaş emperyalizmin jeopolitiği ve onun vurucu gücünü oluşturan iradenin tercihleri -yani Birleşik Devletler'in askeri denetimini tüm gezegene uygulama isteği- alternatif misilleme stratejisini zorunlu kılmaktadır. Birleşik Devletler'in projesini etkisizleştirmek, dünyadaki her alternatif vizyonun ilk vazgeçilmez hedefidir. Bu etkisizleştirme gerçekleşmediği sürece, her demokratik ilerleme ya da her toplumsal gelişme yok edilmeye yönelik sert tehditlerle karşı karşıya kalacaktır. Bu anlayışla gezegendeki tüm Amerikan askeri üslerinin (600'den fazla) boşaltılması için küresel bir kampanya örgütlemek büyük bir olasılıkla, "altermondialist" denen önceliklerin en önemlilerinden birini oluşturur.*

Samir AMIN

Samir Amin

XXI. Yüzyılın Meydan Okumaları Karşısında

Köylü ve İşçi Mücadeleleri

Egemen toplumsal düşünce, eski (Avrupa-merkezli dönemde) Batı-merkezli bozulmanın damgasını taşımaktadır. Bu bozulma, tek bir cümleyle özetlenebilen bir düşünce tarzına hizmet eder: Avrupa'nın (bugün, Avrupa/Birleşik Devletler/Japonya üçlüsü), gelişmenin meydan okumasına karşı koymak için benimsediği yol, diğer kıtalara, kendi sorunlarını çözmek için izlemeleri gereken yolu göstermektedir. "Azgelişmişlik", geçici geç kalmışlıkla eşanlamlıdır. Bundan, burada bizi ilgilendirdiği için, kendi köylü sorununa çözüm bulan Avrupa'nın benimsediği yolun, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sırasıyla izleyecekleri yol olduğu sonucu çıkar: Köylü toplumlarının gitgide yok olmasını ve kırsal nüfusun, diğer kent etkinliklerine geçmesini kabul etmek. Bu perspektifte, reel olarak var olan kapitalizmin küresel yayılmasında kendiliğinden var olan kutuplaşma yok sayılmıştır. Gelişmişlik ve az gelişmişlik artık yalnızca aynı madalyonun iki yüzü olarak anlaşılmaktadır. Ve Batı-merkezli bozulma (kendisi de büyük ölçüde egemen toplumsal düşünceyi tanımlayan ekonomist determinizm tarafından üretilen), küreselleşmiş kapitalist sistemin mantığının buna olanak vermediğini açıkça unutarak, kararını bildirir: "Bizim gibi yapınız!"

ISBN 975-8449-53-8
9 789758 449538

KİTAP 2006

TÜRKİYE VE ORTA-DOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE